تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 6

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1434 / 2013

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

6. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 251

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Abdullah Sert
Mustafa Eriş
Dr. Ali Namlı

Tercüme Kontrol:
Dr. Hüseyin Kayapınar

Tercüme (6. Cilt):
Doç. Dr. Ömer Çelik
Cafer Durmuş

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-334-0

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

سُورَةُ الْأَعْرَافِ

7-el-A‘RAF SÛRESİ

A’raf sûresi Mekke’de inmiş olup, 206 âyettir. 46. ve 48. âyetlerde A’raf’ta yani cennet ve cehennem ehli arasındaki yüksek bir yerde bulunan insanlardan söz edildiği için sûreye bu ad verilmiştir.

KUR’AN’A UYUN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ ف۪ي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ
لِتُنْذِرَ بِه۪ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٢﴾ اِتَّبِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ
وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۜ قَل۪يلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.

1. Elif. Lâm. Mîm. Sâd.

2. *(Bu)*, kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir şüphe olmasın.

3. Rabbinizden size indirilene *(Kur’an’a)* uyun. O’nu bırakıp da başka dostların peşlerinden gitmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!

“Elif” Allah’ın birliğine, *“lâm”* ilim sıfatıyle birlikte zâtına, *“mim”* Muhammed (a.s.)’ın nefsine ve hakikatına, *“sâd”* Muhammed (a.s.)’ın sûretine yani cesedine ve zahirine işarettir.

İbn Abbas (r. anhüma)’dan şöyle rivayet edilmiştir: *“Sâd”*, Mekke’de bir dağdır. Henüz gece ve gündüzün olmadığı bir vakitte üzerinde Rahman’ın arşı vardı.”

“Dağ” ile Hz. Peygamber (a.s.)’ın bedenine, Rahman’ın arşı ile de onun kalbine işaret etmiştir. Nitekim bir hadiste: *“Mü’minin kalbi, Allah’ın arşıdır.”*[1] buyurulmuştur. “Gecenin ve gündüzün olmadığı vakit” sözü ile de vahdete işaret etmiştir. Çünkü kalb, nefsânî arzuların gölgesinde kalır ve onun sıfatlarının karanlığıyla perdelenirse, işte o zaman “gece vakti” olur. Kalbe ruh güneşinin ışığı doğar da onun parlayan nuru ile aydınlanır ve gönül âleminin perdeleri aralanırsa işte o zaman da, “gündüz vakti” olur. Eğer kalb, ma‘rifet ve şühûd-i zâtî ile hakiki vahdete erer ve orada her şey fânî olduğu için ona göre aydınlık ve karanlık eşit olursa artık onun vakti ne gecedir, ne de gündüz. İşte “Rahman’ın arşı” olma husûsiyeti ancak bu vakitte kazanılır.

Bu ayetin mânâsı şöyledir: Her şeyin varlığı, başından sonuna kadar bir kitaptır ki onun ilmi sana indirilmiştir. (et-Te’vîlâtü’l-Kâşâniyye’de böyle geçmektedir.)

Şeyh Necmeddin der ki: Allah Teâlâ *“Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyle”* kelâmı ile zatını ve sıfatlarını zikrettikten sonra kendisini *“Elif lam mim sad”* buyurarak tanıtıyor. Yani, Allah öyle bir ilâhtır ki sana indirilen Kitab vasıtasıyla ma‘rifet ve muhabbetin kemâlini kabul etmeleri için lütfundan ötürü kullarına muhabbet ve mârifetini tahsis etmiş, sabır ve sıdk (doğruluk) ihsan etmiştir.

Farça tefsirde şöyle denilmiştir: *“Elif lâm mîm sâd”* Kur’an’ın adıdır veya bu

sûrenin ismidir. Yahut her harfi Allah'ın isimlerinden birine işârettir. İlâh, Lâtîf, Melik, Sabûr gibi. Ya da her bir harf bir sıfattan kinâyedir. İkram, lütuf, mecd ve sıdk gibi. Veyahut da el-Musavvir ismine îmâdır. Veya bir kısmı isimlere, bir kısmı da fiillere delâlet eder. Takdiri şöyledir: *(Enallahu a'lemu ve efdalu)* Ben Allah'ım ki, biliyorum ve açıklıyorum veya herkesten daha bilgiliyim ve hakkı bâtıldan ayırırım.

Sülemî'nin *Hakâyık*'ında şu bilgi vardır: *Elif* ezeldir, *lâm* ebed. *Mîm,* ezel ve ebed arasıdır. *Sâd,* her muttasılın ittisâline, her munfasılın infisâline işarettir. Yani Cenâb-ı Hakk'a manevî yakınlığa erenlerin ittisaline ve O'ndan mânen uzaklaşanların da infisaline işarettir. Gerçekte ne ittisâl kabil, ne de infisâl mümkündür. Yani, Hak'tan ayrı gayri bir şey yoktur. Cümle eşya Hak ile kâimdir.

Bu nasıl bir yol? Fasıl ve vaslın dışında
İçine fer sığar, asıl değil
Ne meânî, ne ibâre ne ayân
Ne hakâyık, ne işâret, ne beyân
Akıl ve vehim delillerinden daha üstün
Fikir ve idrak onda kayboldu şüphesiz
Kül'e vardığın zaman söz/dedikodu yoktur
Hiç kimsenin suskunluktan başka yaptığı yoktur

Fakir **Bursevî** -Allah günahlarını affetsin- derim ki: Mukattaa harfleri, Kur'an'ın müteşâbih ayetlerindendir. Bunların mahiyeti akılla idrak edilemez. Mukattaa harflerinin anlamının ne olduğu ancak, Hakk'a vâsıl olanlara bildirilmiştir. Onun için bu harflerin mânâsı ve hakikatına dair söylenen sözler, hakikatın kırıntılarıdır. Onların mânâsını ve muhtevâsını hakkıyle ifade etmekten uzak tahminlerdir.

Biz bu konuda şunları diyebiliriz: "Bu harflerde şuna işaret vardır: Bir ve ebedî olan ilâhî sıfatlarla ve fiillerle ilgili olan bu terkib (şehâdet âlemi), zâtî ve ezelî vahdet mertebesinde tek tek (ayrı ayrı) idi. İlâhî tecellî ile tek, mürekkeb oldu. Ayrı olan birleşti, kuvve hâlinde olan fiile dönüştü. Cem', fark oldu. Nisbet ve izafetler taayyün etti. Nitekim söz terkiblerinin aslı, alfabedeki harflerdir. Harflerin birleşmesi ile terkipler, kelimeler ve cümleler meydana gelir. İnsanın bedeninin meydana gelişi de böyledir. Önce nutfedir. Sonra ona şekil verilmesiyle cisminin terkibi meydana gelir. Doğrusunu en iyi Allah bilir.

كِتَابٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِى صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ
وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾

2. *(Bu)*, kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir şüphe olmasın.

Bu, *“sana”* Allah tarafından *“indirelen bir Kitab’dır. Onunla”* insanları *“uyarma ve inananlara öğüt”* verme *“husûsunda göğsünde bir sıkıntı olmasın.”* Yani, onun gerçekliği konusunda şüphe etme. Nitekim başka bir ayette şöyle buyurulmuştur: ***“Eğer sen, sana indirdiğimizden kuşkuda isen, senden önce Kitab okuyanlara sor.”*** (Yunus, 10/94) Ancak burada şüphe değil, şüphenin sonucu olan sıkıntıdan bahsedilmiştir. İmanda yakîn mertebesine ulaşanın göğsü genişlediği gibi şüpheye düşenin de göğsü daralır.

Ayette Nebi (a.s.)’a hitab edilmiştir. Ancak kastedilen ise ümmettir. Yani,“Asla tereddüt etmeyin ve şüpheye düşmeyin.” demektir.

“حَرَجٌ” (sıkıntı) kelimesinin şüphe anlamında değil de, hakiki manâsında olması da câizdir. Yani: “Ey Muhammed, seni yalanlamalarından korkarak Kur’an’ı tebliğ konusunda sende bir göğüs darlığı olmasın.” Çünkü Rasûlullah (a.s.), kavminin kendisini yalanlamasından ve büsbütün hakikatten yüz çevirmelerinden korkuyordu. Bu yüzden vazifesini yerine getirme hususunda göğsü daralıyor ve kendisine bir genişlik, bir inşirah gelmiyordu. Bu sebeple Allah onu temin etti ve ona güvence verdi. Kavminin inkarcılarına aldırış etmesini yasakladı.

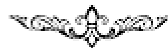
اِتَّبِعُوا مَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۜ
قَل۪يلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

3. Rabbinizden size indirilene *(Kur’an’a)* uyun. O’nu bırakıp da başka dostların peşlerinden gitmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!

İnanmakla yükümlü olan ey insanlar, *“Rabb’inizden size indirilene”* Kur’an’a “*uyun ve O’ndan”* sizi hakka ulaştıracak olan şeyleri indiren Rabb’inizden *“başka”,* Allah Teâlâ’yı bırakıp gerek insanlardan, gerekse cinlerden olan *“dostlara”* Allah’a karşı gelme hususunda itaat ederek *“uymayın.”*

“Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!” Yani, pek az düşünüyorsunuz ya da düşünmeye az vakit ayırıyorsunuz. Bu sebeple size verilen öğütler tesir etmiyor. Size bildirilenlerin gereğiyle amel etmiyorsunuz. Allah’ın dinini terk ediyor ve başkasının ardı sıra gidiyorsunuz.

Sonraki ayette Cenab-ı Hak, geçmiş ümmetlerin dostlarının dinine tâbî olmakta ısrarları sebebiyle başlarına gelenlerden ibret almadıkları takdirde onları tehdid ederek şöyle buyuruyor:

---

[1]. *Aclûnî*, II, 130

GEÇMİŞ ÜMMETLERİN HELÂKİ

وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا فَجَٓاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَٓائِلُونَ ﴿٤﴾
فَمَا كَانَ دَعْوٰيهُمْ اِذْ جَٓاءَهُمْ بَأْسُنَٓا اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ
﴿٥﴾ فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ
عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَٓائِبِينَ ﴿٧﴾

4. Nice memleketler var ki biz onları helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geldi.
5. Azabımız onlara geldiğinde çağırışları, "Biz gerçekten zalim kişilermişiz" demelerinden başka bir şey olmadı.
6. Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorguya çekeceğiz!
7. Ve onlara *(olup bitenleri)* tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Biz, onlardan uzak değiliz.

"Nice kentleri helâk ettik."
"Nice" kelimesi, çokluk ifâde eder. Bu cümlenin mânâsı: "Bir çok kentlerin helâkini murad ettik." demektir.
Lut kavmi gibi *"gece yatarlarken yahut"* Şuayb (a.s.)'ın kavmi gibi *"gündüz uyurlarken azabımız onlara"* o kentlerin halkına "*geliverdi."*
Haddadî der ki: Geceye, "beyât" denilmiştir. Çünkü bu kelime (gecelemek), gölgelenmenin zıddı bir anlam taşır. Gecelemek, uykuda veya uyanık halde iken geceyi idrak etmektir.
Farsça tefsirde şöye denilmiştir: Bu iki vaktin tahsisi, dinlenme ve istirahat zamanı olması, azap tasavvuru ve beklentisi olmaması sebebiyledir. Gözlenmeyen bir nimet nasıl daha güzel ve tatlı olursa, beklenmeyen belâ/sıkıntı da daha zor ve daha güç olur.

فَمَا كَانَ دَعْوٰيهُمْ اِذْ جَٓاءَهُمْ بَأْسُنَٓا اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾

5. Azabımız onlara geldiğinde çağırışları, "Biz gerçekten zalim kişilermişiz" demelerinden başka bir şey olmadı.
"Azabımız onlara geldiğinde" Azabımızın işaretleri ortaya çıktığı zaman, onların hep birlikte: *"Biz gerçekten zalimlermişiz!" demelerinden başka bir duâları"* ve niyazları *"kalmadı."* Bu duâları, büyük bir üzüntü, pişmanlık ve kurtulma ümidiyle onların

yapageldiklerinin zulüm olduğunu itiraf ve davalarının bâtıl olduğuna şehâdet etmeleridir. Yazık ki bu firsat elden gitmiştir. Allah'ın azabı geldikten sonra yapılan tevbenin hiçbir faydası yoktur. Çünkü azabın gelmesi ile mükellefiyetlerin kalkması aynı andadır. İleride geleceği üzere Yûnus (a.s.)'ın kavmi bu hükümden müstesnâdır.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Felsefeye kapılan adam, ölüm gününde
Aklı kolsuz kanatsız gördü
Garazsızca itiraf etti o zaman
Zekâ ile atımızı saçma ve akılsız yerlere sürdük
Gururumuzdan dolayı erlerden uzaklaştık
Hayal denizinde yüzdük kaldık
Halbuki ruh denizinde yüzmek hiçtir
Burada Nuh gemisine binmekten başka çare yoktur
O Peygamberler padişahı da böyle buyurdu:
Bu kül denizinde, bu okyanusta gemi benim
Benim can gözüme vâris olan
Doğrulukla benim yerime geçen halifemdir
Ey yiğit! Gemiden yüz çevirme
İşte biz, denizdeki Nuh gemisiyiz

فَلَنَسْـَٔلَنَّ الَّذِينَ اُرْسِلَ اِلَيْهِمْ وَلَنَسْـَٔلَنَّ الْمُرْسَلِينَۙ ﴿٦﴾

6. Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorguya çekeceğiz!

"Kendilerine elçi gönderilmiş olanlara soracağız."

Ayetin başındaki *"fa"* harfi, uhrevî hallerin, dünya işleri üzerine tertib edildiğini bildirmek içindir. Bunun anlamı şöyledir: "Kıyamet günü her ümmete: "Peygamberinize ne cevap verdiniz?" diye mutlaka soracağız."

"Ve gönderilen elçilere de soracağız." Peygamberlere de, ümmetlerinin kendilerine ne cevap verdiklerini soracağız.

Ya da peygamberlere bu sorunun sorulmasından maksad, kâfirleri azarlamak ve paylamak içindir.

"Suçlulara günahlarından sorulmaz." (el-Kasas, 28/78) ayeti, onlardan bilgi almak için soru sorulmaz anlamındadır. Ya da soru sorulması hesap görülürken, sorulmaması ise cezalandırma sırasındadır.

Tefsir-i Kebir'de şöyle denilmiştir: Kâfirlere, yaptıkları davranışlar sorulmaz. Bilakis onları böyle davranmaya sevkeden amiller ile iyiliklerden alıkoyan sebeplerin

ne olduğu sorulur.

فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿٧﴾

7. Ve onlara *(olup bitenleri)* tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Biz, onlardan uzak değiliz.

"Ve elbette" mahşer gününde bütün peygamberler Cenab-ı Hakk'a: ***"Bizim bildiğimiz yok, gizlileri bilen yalnız Sensin."*** (el-Maide, 5/109) dedikleri vakit *"onlara"* peygamberlere *"olan biten her şeyi bilgi ile"* yani onların içlerini ve dışlarını bildiğimiz halde *"anlatacağız. Zira biz"* hiçbir durumda *"onlardan uzak değiliz*" ki, onların amelleri ve halleri bize gizli kalsın.

Bil ki mahşerde bütün peygamberler ümmetlerinin akıbeti hakkında korkuya kapılırlar ve "Allah'ım kurtar, Allah'ım kurtar." diye yalvarırlar. Peygamberler, kendileri açısından da korkuya kapılırlar. İçleri dalâlete düşürücü şüphelerle, dışları da şer'î hükümlere muhâlefet ile kirlenmeyip temizlenen ve korunan kimseler, o gün emniyettedirler. Peygamberler onlara imrenirler. Çünkü Peygamberler, ümmetleri için korku hâlindedirler.

Kim o gün Allah'a ihlasla inanmış, peygamberlerini tasdik etmiş, hayatı boyunca şirkten ve sihirden uzak durmuş, müslüman kanı akıtmamış, Allah ve Rasûlü için nasihat etmiş, Allah'a ve peygamberine itaat edenleri sevip isyan edenlere buğz etmiş bir vaziyette ulaşırsa Rahman'ın arşının gölgesinde gölgelenir. Gam ve kederden uzak kalır.

Bu sayılanların aksini yapan ve bu günahlardan birini işleyen, kalbi değişen veya dini hakkında şüpheye düşen, Allah dileyip de onu affedinceye kadar bin yıl ateş, üzüntü ve azabta kalır.

Rivayet edilir ki, Kinde hükümdarlarından biri çevresindekilerle boş şeyler konuşmayı çok sever, heva ve hevesine düşkünlüğü ile tanınırdı. Her türlü oyun ve eğlenceye mübtela idi. Bir gün avlanmak için ya da başka bir maksadla yola koyuldu. Derken arkadaşlarından ayrıldı. Öylece dolaşırken yalnız başına oturan bir adam gördü. Bazı ölülerin kemiklerini toplamış karıştırıyor, alt üst ediyordu. Ona: "Ey adam, senin maksadın nedir, bunlarla ne yapmak isityorsun? Senin bu üzüntülü halinin ve benzinin solgunluğunun sebebi ne? Bu ıssız yerde tek başına oturmuş bu kemiklerle ne yapıyorsun?" diye sordu. Adam şöyle cevap verdi: "Bunlar bana şunu hatırlatıyor: Ben uzak bir yolculuğa çıkacağım. Beni karınca yuvası gibi karanlık yerin dibine çağıran iki müvekkilim var. Toprak tabakalarının altında beni çürümeye ve helâk olanlarla komşuluğa teslim edecekler.

Bütün korkunçluğuna, darlığına, haşerâtın benim etimi yiyecek olmasına ve bütün

azalarım kırık dökük hale gelip kemiklerimin çürüyecek olmasına rağmen keşke orada bırakılsaydım. Çünkü çürümenin bir sonu ve sıkıntının bir nihayeti vardır. Ama ben bundan sonra haşrin çığlığına ve suçluların en korkulu durağına sevkedileceğim. Bundan sonra bana cennet mi yoksa cehennem mi emrolunacak bilmiyorum. Sonu bu olacak olan kişi, neden lezzet alır ki?"

Melik, bu sözleri işitince atından inip adamın dizinin dibine oturdu ve: "Ey adam, sözlerinden pek müteessir oldum. Sözlerin hayatımı çalkalandırdı, gönlümü kapladı. Ne olur, bana tekrar nasihat et." dedi.

Adam: "Şu elimdeki kemikleri görüyor musun?" dedi.

Hükümdar:

"Evet, görüyorum." dedi.

Adam:

"İşte bunlar dünyadan göçüp giden kralların kemikleridir. Onlar dünyanın süsüne, gösterişine tamah etmiş, bolluk ve gösteriş sevgisi kalblerini kaplamıştı. Meftunu oldukları şeylerin sevgisi, onları bu dehşetli mekana hazırlanmaktan alıkoymuştur. Sonunda ecel gelip kendilerini buldu. Arzu ve emelleri yarım kaldı. Sahip olmakla övündükleri vasıflardan arınarak, bir parça bezden ibaret kefenle kabre girdiler. İşte bu kemikler tekrar haşrolunacak, tekrar cisme bürünecek ve yaptıkları her şeyin karşılığını görecekler. Ya iyilerin karargahı olan cennete, ya da kötülerin varacağı yer olan azab diyarına gönderilecekler."

Bu sözlerden sonra adam gözden kayboldu ve ne tarafa gittiği anlaşılamadı.

Bu sırada hükümdarın adamları geldiler. Ancak görüp duyduğu şeyler sebebiyle hükümdarın rengi değişmiş, beti benzi atmıştı. Gecenin karanlığı çökünce kaftanını çıkardı. Eski elbiseler giydi ve geceleyin saraydan çıktı. Bundan sonra kendisini bir daha gören olmadı.

Şairlerden birisi şöyle demiştir:

Nimetler içinde asırları geçirdi,

Gecelerin gelip gidişleri.
Ey gecenin başında sevinçle uyuyan!
Belalar, seher vaktinde kapıyı çalarlar.
Başlangıcı güzel olan gecede emin olma.
Nice gecelerin sonu ateşi tutuşturmuştur.

İmam Zeynelâbidin der ki: "Kibirlenip gururlanan kişiye şaşarım, hayret ederim. Çünkü onun evveli nutfe (bir damla su), sonu da kokuşmuş bir leştir. Yarattıklarını gördüğü halde, Allah'ın varlığından şüphe eden kişiye hayret ederim. Şaşarım ilk yaratılışı gördüğü halde, yeniden diriltilmeyi (haşri) inkar edenin haline. Fânî dünya için gece gündüz çalışıp da, ebedi olan ahiret yurdu için hazırlık yapmayı terk edene

bütün bütün şaşarım.”

Akıllı insana gereken, kendisine ölüm gelip çatmadan önce gördüğü, yaşadığı mühim hadiselerden ibret almaktır. Sabah akşam Allah’ı zikrederek O’nun yolunda çalışmak, ecel gelip çatmadan evvel ölüme hazırlanmaktır. Vakit rüzgar gibi gelip geçer. Allah’ın elçilerini yalanlayanlar hani nerede? Vallahi onlar, ceza yurduna göçüp gittiler. Zaman bütünüyle son bulacak. Yeryüzünde insanoğlundan, cinlerden ve meleklerden hiçbir fert sağ kalmayacak, amel defteri dürülecek, hesap günü açılacak ve gizli-açık, büyük-küçük her şey ortaya konulacaktır. Şekavet ehline yazıklar olsun. Ne mutlu, Allah’ın muvaffak kıldığı hoşbahtlara.

Allah’ım, senden vaktimize mukayyet olmayı, taatlerde daim olmayı, maddî ve manevi olarak doğru yolda yürümeyi niyaz ediyoruz. Ey kuvvet ve kudret sâhibi, bu zayıf kullarına yardım et. Âmin, ya Muîn.

KIYAMET GÜNÜ
AMELLERİN TARTILMASI

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ ۚ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا
بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا
مَعَايِشَ ۗ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

8. O gün tartı haktır. Kimin *(sevap)* tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.
9. Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar, ayetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır.
10. Doğrusu biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!

“O gün” kıyamet gününde *“tartı tam doğrudur.”*

Buradaki “tartı” dan maksad, amellerin ölçülmesidir. Ağır olanların hafif olanından, iyi amellerin kötü olanlarından ayrılmasıdır.

“Kimin (sevap) tartıları ağır gelirse işte onlar kurtulanlardır” kurtuluşa ve sevaba nail olanlardır.

“Tartıları” diye ifade ettiğimiz, *“Mevazin”*, *“mevzun”* un çoğuludur. Ancak, tartılan şeylerin farklı farklı olması ve ölçülerin de bir çok çeşitleri olması bakımından *“mevazin”* kelimesinin *“mizan”* kelimesinin çoğulu olması da caizdir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmiştir: Ayette “tartıları” kelimesi çoğul olarak kullanılmıştır. Çünkü her kul için bütün davranışlarına göre ayrı ayrı adaletli teraziler konulur. Bedeninin vasıflarını ölçmek için bir terazi, ruhunun sıfatlarını ölçmek için bir terazi, sırrının hallerini ölçmek için bir terazi, hafîsinin ahlakını ölçmek için başka bir terazi vardır. Hafî, rabbânî ahlakın feyzini kabul etme kâbiliyeti olan ruhanî bir latifedir. Bu yüzdendir ki Rasûlullah (a.s.): *“Mizana, güzel ahlaktan daha ağır bir şey konulmamıştır.”*[2] buyurmuştur. Çünkü esas itibariyle güzel ahlak, yaratılmışların sıfatlarından değildir. Bilakis o, âlemlerin Rabb’inin ahlakıdır. Kullar ise O’nun ahlakı ile ahlaklanmakla emrolunmuşlardır.

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا

بِاٰيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾

9. Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar, ayetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır.

“Kimin (sevap) tartıları hafif gelirse”

Tibyân’da **İbn Abbas**’tan şöyle nakledilir: Terazinin iki kefesinin biri nurdan, diğeri zulmettendir. İyilikler nur kefesine, kötülükler zulmet kefesine konur. *“İşte onlar da ayetlerimize haksızlık etmelerinden ötürü”* yani, ayetlerimizi tasdik edecekleri yerde yalanlayarak Allah’ın yarattığı selim fıtratı bozmaları ve kendilerini azaba götürecek amelleri işlemeleri sebebiyle *“kendilerini ziyana sokanlardır.”*

Haddadî der ki: Hüsran, sermayeyi kaybetmektir. İnsanın sermayesi ise nefsidir. İnsan kötü amelleri sebebiyle helâk olduğunda nefsi hüsrana uğratmış demektir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmiştir: “Kıyamet günü Allah katındaki tartı (ölçü), hakdan yana, doğrudan tarafa olanlar için ve iyi ameller hakkındadır. Bâtıl ve bâtıldan yana olanlar için ölçü ve tartı yoktur. Şu ayet buna delâlet eder: ***“Kıyamet günü onlar için bir terazi kurmayız.”*** (el-Kehf 18/105)

Rivayet edilir ki: *“Kıyamet günü iri yarı, vücûdu dolgun, uzun boylu ve yeme içmeye düşkün bir adam getirilip tartılır. Ağırlığı sivrisineğin kanadı kadar gelmez.”*[3]

Bazı alimlere göre bu rivayet hesap gününde şahısların tartılacağına delâlet eder. Ancak cumhura göre o gün amellerin yazıldığı sahifeler tartılacaktır. O terazinin bir dili ve iki kefesi olacaktır. Adaleti göstermek ve mazeretlere imkân vermemek için bu tartı tüm yaratıkların önünde olur. Nitekim insanlara amellerinin nasıl olduğu sorulduğunda dilleri ve bütün azaları kendileri hakkında şahitlik edecektir. O gün peygamberler ve melekler de onların aleyhinde şahitlik ederler. Zaten insanoğlunun iyi ve kötü bütün amelleri amel defterlerinde tesbit edilmiş durumdadır. Hesap gününde herkes, yaptıklarını amel defterinde hazır bulacak ve ne işlediğini oradan okuyacaktır. Nitekim şu rivayet de bunu teyid etmektedir:

“Kıyamet günü bir adam mizana getirilir de onun için doksan dokuz adet dosya açılır. Her dosya, gözün alabildiği kadar uzundur. Nihayet onların içinden bir kağıt parçası çıkarılır. Üzerinde kelime-i şehâdet yazılıdır. Terazinin bir kefesine dosyalar, diğerine de üzerinde kelime-i şehâdet yazılı olan kağıt parçası konur. Dosyalar hafif gelir. O kağıt parçası ise ağır basar.”[4]

Rivayet edildiğine göre Davud (a.s.), Rabb’inden kıyamet gününde kurulan mizanı kendisine göstermesini istedi. Terazinin her bir kefesinin doğu ile batı arasını dolduracak kadar geniş olduğunu gördü. Bunu görünce düşüp bayıldı. Ayıldığı zaman:

“Allah’ım, kim bunun bir kefesini hasenât ile doldurabilir ki?” dedi. Allah Teâlâ: “Ey Davud, eğer ben kulumdan razı olursam, onu sadaka olarak verilen bir tek hurmayla bile doldururum.” buyurdu.”[5]

Tibyân’da **İbn Abbas**’tan şöyle nakledilir: Terazinin dikey uzunluğu elli bin yıllık yoldur. İki kefesinin biri nurdan, diğeri zulmettendir. İyilikler nur kefesine, kötülükler zulmet kefesine konur.

Büyüklerden birinin şöyle dediği hikaye edilir: Rüyamda vefat eden salih bir zatı gördüm. Ona: “Allah sana nasıl muamele etti?” diye sordum. “Amellerim tartıldığında günahlarım sevaplarımdan ağır geldi. Bunun üzerine gökyüzünden bir kese geldi ve iyiliklerin bulunduğu kefeye düştü de onları bastırdı. Keseyi açınca bir de baktım ki içinde dünyada iken bir müslümanın kabrine koyduğum bir avuç toprak var.”

Hesap günü, bir adamın ameli mizana konularak tartıldığında, sevaplar günahlarına göre hafif kalır. Bunun üzerine bulut gibi bir şey getirilerek mizana konulur da, sevapları günahlarından ağır olur. Amelleri tartılmakta olan şahsa: “Bu nedir bilir misin?” denir. O: “Hayır, bilmiyorum.” diye cevap verir. Ona: “Bu senin insanlara öğrettiğin ilmin faziletidir.” diye cevap verilir.

Yine ameli mizana konulan başka bir şahsın günahları ve sevapları eşit gelir. Allah Teâlâ: “Sen ne cennetlik, ne de cehennemliksin.” buyurur. Bundan sonra bir melek gelir ve elindeki sahifeyi mizanın bir kefesine koyar. O sahifede ana babaya karşı gelmeyi ifade eden “öf” yazılıdır. Bu kelimenin vebali, dünyadaki dağlardan daha ağırdır. İşte bundan ötürü onun cehenneme atılması emrolunur.

O kimse, tekrar Allah’ın huzuruna çıktartılmasını taleb eder. Allah Teâlâ: “Onu geri getirin.” buyurur. Tekrar huzura getirildiği vakit Cenab-ı Hak:

“Ey ebeveynine isyan eden kulum, ne için tekrar huzuruma çıkmayı taleb ediyorsun?” buyurur. O kimse:

“Allah’ım, ben babama karşı geldiğim için cehenneme sevk olunuyorum. Benim için ondan kurtuluş yok. Çünkü ben babama karşı geldim. Bir de baktım ki, babam da benim gibi cehenneme sevk olunuyor. Rabb’imiz, babamın azabını da benim üzerime yaz. Onu oradan kurtar.” der.

Allah Teâlâ kulun bu sözünden hoşnud olur ve: “Dünyada ona karşı geldin, ahirette ise iyilikte bulunup kurtuluşuna vesile oldun. Babanın elinden tut da birlikte cennete gidin.” buyurur.

Hafız der ki:

Allah’ın kereminden ümit kesme. Çünkü Allah cömerttir.
Günahları bağışlar, aşıklara rahmet eder.

Bil ki yetmiş bin kişi hesaba çekilmeden cennete girecektir. Onlar için mizan

kurulmayacaktır. Dünyada bela ve musîbetlere dûçar olanların durumu da böyledir. Yani onlar için de mizan kurulmayacak ve sorgusuz cennete gireceklerdir. Onların üzerlerine ecirler döküldükçe dökülecektir. Hatta dünyada bu musibetlerden afiyet içinde olanlar o gün onlara verilen büyük mükafatları görünce kendi vücudlarının makaslarla doğranmış olmasını temennî ederler. Onlar o gün cennette "bela (musibet) ağacı denilen bir ağacın gölgesinde olurlar. Allah Teâlâ: ***"Ancak sabredenlere mükafatları, hesapsız olarak ödenecektir."*** (ez-Zümer, 39/10) buyurmuştur.

Hakîkat ehli der ki: Şeklen olan tevhid (tevhîd-i resmî) mizana dahil olur. Çünkü onun bir zıddı vardır. Nitekim yukarıdaki günah dosyaları ile gelen kimse ile ilgili hadis buna işaret etmektedir. Ama hakiki tevhid, mîzâna dâhil olmaz. Çünkü o ölçü ve tartıya girmez. Zira imanla küfür bir arada bulunmadığı halde, imanla günahların bir arada bulunması caizdir. Bu yüzden "Lâ ilâhe illallah" lafzı, bütün zikirlerin en faziletlisidir.

İslâm âlimlerine göre "Lâ ilâhe illallah" diye zikretmek, "Allah" ve "Hû" kelimeleriyle zikretmekten daha faziletlidir. Çünkü "Lâ ilâhe illallah", nefyi ve isbatı bünyesinde toplamıştır. Daha çok ilim ve ma'rifeti ihtiva eder. Kim "Lâ ilâhe" derken ilmen değil de hükmen yaratılanların "ayn"ını nefyederse, Hakk'ın varlığını hükmen ve ilmen isbat etmiş demektir. Hakikatte ilâh, tüm isimlere sahib olandır. O ise bir tek "ayn"dır ki mizanın ağır ya da hafif olması kudret elinde olan Allah'ın müsemmâsıdır.

Şeyhü'l-ekber (k.s.) der ki: Kıyamet günü mizanda tartılacak olan ameller yalnızca şu yedi azadan sâdır olan amellerdir: Göz, kulak, dil, el, mide, avret mahalli ve ayakların yaptığı amellerdir. Manevi ameller ise duyu organlarına dair (mahsus) teraziye girmezler. Ancak Allah Teâlâ onlar için de bir adalet terazisi koymuştur; o da, manevi mizândır. Duyu organlarıyla işlenen amellere mahsus bir terazi, manevi ameller içinse onlara uygun bir terazi vardır. Her şey, kendi muadili olan kıstaslarla değerlendirilecektir.

Âlimler derler ki: "Hesap görüldükten sonra amellerin tartılmasına geçilir. Çünkü tartı, davranışların karşılığının verilmesi içindir. Buna göre mizanın, muhasebeden sonra olması icab eder. Muhasebe, amelleri belirlemek içindir. Mizan ise mükâfât ve cezanın amellere göre olması amacıyla onların miktarını ortaya koymak içindir. (**Molla Fenarî**'nin *Fatiha Tefsiri*'nde böyle geçmektedir.)

Akıllı insana gereken, mizanda sevapları ağır gelenlerden ve kurtuluşa erenlerden olmak için taatlere koşmak ve iyiliklerde acele etmektir. Özellikle iyiliklerin en iyisi olan kelime-i şehâdete.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِى الْاَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

10. Doğrusu biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik.

Ne kadar da az şükrediyorsunuz!

"Doğrusu biz sizi yeryüzüne yerleştirdik." Size orada bir mekan, yerleşecek bir yer, dilediğiniz şekilde tasarruf etme gücü verdik.

"Orada size geçimlikler verdik." Sizin iyilik ve faydanız için hayatınızı sürdürebileceğiniz sebepler yarattık.

" مَعَايِشَ" (geçimlikler), " مَعِيشَةٌ " kelimesinin çoğuludur. Hayatın devamı için gerekli olan yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaçlar mânâsına gelir.

Burada hitap Kureyş halkınadır. Çünkü Allah Teâlâ onları, Araplar içinde üstün kılmış, yazın Şam'a ve kışın Yemen'e ticaret kervanları ile seyahat etmeye muktedir kılmıştır. Onlar bu seyahatlerini Allah'ın Haremi'nin sakinleri ve Beyt'inin komşuları olarak güvenlik içinde yaparlardı. Ticaret için uğradıkları yerlerde, insanlar onların getirdikleri malları kapışırlardı. Mekke halkı bu iki yöreye yaptıkları ticarî seferlerde büyük gelir elde ederler, bunlarla geçinirlerdi. Gittikleri bu yerlerden yeme, içme, giyim ve sair ihtiyaçlarını temin ederlerdi.

"Ne kadar da az şükrediyorsunuz!" Allah'ın size lutfettiği bunca nimete rağmen ne kadar da az şükrediyorsunuz!

Ayetteki *"Temkîn* (yerleştirme)", geniş mânâlı bir lafızdır. Temlik etmek, yetkili kılmak, dünyevi ve uhrevi her türlü faydalı neticeyi elde etmek için gerekli gücü vermek anlamındadır. Ayrıca "temkîn", ma'rifet, muhabbet, Hakk'ı taleb, seyr ilallah, Hakk'a ermek ve vuslat isti'dâdı vermek anlamını da ifâde eder

Bu "temkin" şerefi sadece insana verilmiştir. Onunla üstün ve fazilet sahibi kılınmıştır. Yeryüzünde Allah'ın halifesi olması da bu "temkin" ile tamam olur.

Bu sebeble meleklere Âdem (a.s.)'a secde etmeleri emredilmiştir. Allah Teâlâ bu "temkin"i Âdem (a.s.)'ın evlatlarına da bahşederek şöyle buyurmuştur:

"*Doğrusu biz sizi yeryüzüne yerleştirdik."* Yani, sizi orada gezip dolaşmaya muktedir kıldık. Size yeryüzünde Allah'ın halifesi olma şerefini verdik. Sizden başka ne yerde hayvanlara, ne de gökte meleklere bu imkânı vermedik.

"Ve orada" özellikle *"size geçimlikler verdik."* Yani melekler, hayvanlar ve şeytanlar (cinler) için geçimlikler yarattık.

Ayete şöyle mânâ vermek de mümkündür. "Sizin için orada geçimlikler verdik." Çünkü insan melekliği, hayvanlığı, şeytanlığı ve insanlığı kendisinde toplar. Meleğin geçimi ruhunun, hayvanın geçimi bedeninin, şeytanın geçimi sürekli kötülüğü emreden nefsinin geçimidir. İşte insan için bu terkib ile insanlık mertebeleri meydana geldiğine göre bu geçimlik yalnız melek, hayvan veya şeytandan birine has değildir. İnsanlık mertebeleri kalb, sır ve hafîdir. Kalbin geçimi, müşâhededir. Sırrın geçimi, keşflerdir. Hafînin geçimi ise Hakk'a ermek ve vuslattır.

"Ne kadar da az şükrediyorsunuz!" Bahşedilen bu nimetlere sizden pek az kimse şükreder. Bu ise yeryüzünde yerleştirme ve orada geçimlikler verme nimetlerini

görerek, kadrini bilerek ve onları anarak olur. Şüphesiz nimeti görmek ve onu anmak, nimete şükürdür. (*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.)

Nimet çok, şükrünü eda eden azdır
Hakk'a şükreden yüz kişiden biridir

Bil ki bir nimet, kadrini bilmeyen ve gerektiği gibi şükrünü eda etmeyenin elinden alınır.

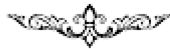
Rivayet edilir ki peygamberlerden birisi Cenab-ı Hakk'a Bel'am'ın durumunu, bunca mûcize ve kerametleri gördükten sonra nasıl huzurdan kovulduğunu sordu. Allah Teâlâ: "Ona verdiğim nimetlere bir gün bile şükretmedi. Eğer bir kez olsun şükretseydi, verdiğim nimetleri geri almazdım." buyurdu.

Ey insan, miskinliği bırak da uyan! Şükre sıkı sıkıya yapış. Verdiği nimetlerden ötürü Allah'a hamd et. O nimetlerin en büyüğü İslâm ve mârifet, en basiti de mesela seni kendisini tesbîhe muvaffak kılması ve sana faydası olmayan sözden korumasıdır. Böyle yaparsan umulur ki, Allah sana olan nimetlerini tamamlar ve onları elinden alarak yokluğunun acısını tattırmaz. Çünkü işlerin en acısı ve zoru, ikram edildikten sonra hor hakir kılınmak, yaklaştırıldıktan sonra kovulmak, vuslattan sonra ayrılmaktır.

Sa'di der ki:

Hiç kimse güzel gününün kıymetini bilmez
Bir gün sıkıntı ve meşakkate düşmeyince
Var olan servete güvenme
Çünkü varlık kalmaz her zaman elde
Nice devlet sahipleri oyuna dalmışlar
Oyunla devletleri ellerinden çıkmış
Başak toplamak rezalet olur
Kendi harmanını yaktıktan sonra
Cezaya çarpılmadan af kapısını çal
Yoksa sopanın altında feryattan gelmez bir fayda
Eğer kul, kul gibi çalışırsa
Sahibi onu hoş tutar
Fakat kullukta ihmal gösterirse
Muhafızlıktan katırcılığa düşer

Allah'ım, bizi nankörlükten koru. Her an ve zamanda şükretmeye muvaffak kıl.

---

[2]. *Ebû Dâvûd*, Edeb, 7; *Muvatta*, Hüsnü'l-huluk, 6

[3]. *Buhârî*, Tefsîr (18), 6; *Müslim*, Münâfıkîn, 18
[4]. *Tirmizî*, Îman, 17; *İbn Mâce*, Zühd, 35; *Müsned*, II, 213, 222
[5]. *Münâvî*, Feyzü'l-kadîr, hadis no: 1669

İBLİS'İN HZ. ÂDEM'E DÜŞMANLIĞI

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ
فَسَجَدُوٓا اِلَّٓا اِبْلٖيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدٖينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ
اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنٖي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ
مِنْ طٖينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فٖيهَا
فَاخْرُجْ اِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرٖينَ ﴿١٣﴾ قَالَ اَنْظِرْنٖٓي اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ
﴿١٤﴾ قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرٖينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَٓا اَغْوَيْتَنٖي لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ
صِرَاطَكَ الْمُسْتَقٖيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ
وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَٓائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِرٖينَ ﴿١٧﴾
قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُمًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ
مِنْكُمْ اَجْمَعٖينَ ﴿١٨﴾

11. Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklere, Âdem'e secde edin! diye emrettik. İblis'in dışındakiler secde ettiler. O secde edenlerden olmadı.

12. Allah buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir? *(İblis)*: Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi.

13. Allah: Öyle ise, "İn oradan!" Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! çünkü sen aşağılıklardansın! buyurdu.

14. İblis: Bana, *(insanların)* tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver, dedi.

15. Allah: Haydi, sen mühlet verilenlerdensin, buyurdu.

16. İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.

17. "Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen, onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın!" dedi.

18. Allah buyurdu: Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!

❀

“Sizi yarattık, sonra size biçim verdik.” Babanız Âdem (a.s.)’ı balçıktan özel bir şekli olmaksızın yarattık. Sonra ona bir suret (şekil) verdik.

Burada Hz. Âdem’in yaratılması ve ona şekil verilmesi, bütün insanların yaratılması ve onlara şekil verilmesi gibi ifâde edilmiştir. Çünkü onun yaratılması ve ona şekil verilmesinden kasıt, evlâdları vasıtasıyla yeryüzünün imar edilmesidir. Bu sebeple Âdem (a.s.)’ın yaratılması, evladlarının yaratılması makamındadır. Şu halde “sizi yarattık” ifâdesinin kullanılması mecazi anlamdadır.

“Sonra da” bütün *“meleklere: ‘Âdem’e secde edin.’ dedik.”* Bu secde, onu selâmlamak ve ona hürmet arzetmek anlamındaki secdedir. Çünkü şer’i anlamda secde, ibadet kasdıyle alnı yere koymaktır ki o, gerçek anlamda sadece Allah Teâlâ’ya mahsustur.

Bu emirden sonra melekler itiraz etmeksizin “*hepsi secde ettiler, yalnız İblis etmedi, o”* Âdem (a.s.)’a *“secde edenlerden olmadı.”* Halbuki o, Allah’a secde edenlerdendi.

قَالَ مَا مَنَعَكَ اَلَّا تَسْجُدَ اِذْ اَمَرْتُكَ ؕ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِنْهُ ۚ خَلَقْتَنِى
مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾

12. Allah buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir? *(İblis)*: Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi.

Sanki “O zaman, Allah ne buyurdu?” diye bir soru sorulmuş ve cevap olarak şöyle denilmiştir: “*Allah buyurdu: Sana emrettiğim zaman seni secde etmekten alıkoyan nedir?”*

İblis: *“Ben ondan hayırlıyım.”* Benim ondan üstün ve faziletli olmam, Âdem’e secde etmeme mani oldu. Çünkü sen *“beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.” dedi.”* Ateş, latif, nûrânî bir cevherdir. Balçık ise kesif ve zulmânî bir cisimdir. Bu sebeple ateş, çamurdan üstündür.

Mel’un İblis burada hata etti: Çünkü üstünlüğün, maddenin unsurlarında olduğunu zannetti.

Mesnevî’de şöyle denilmektedir:

Şeytan Âdem’e bakınca, yalnızca sûreti gördü
Manayı anlamadı, bu yüzden dergahtan sürüldü
Halbuki bu sûret değildir, gözünü iyice ov
Bak da ululuk nurunun kalkınmasını gör

Yine ne güzel söylenmiştir:

Toprağın sûreti karanlıksa da
Manasına iyi bak, safa içinde safadır
Bu kutlu toprak için bir gönül ehli şu nükteyi söylemiş:
Bu topraktan can gözüne cilâ vardır
Kırmızı fosfor aramak, ömrü zayi etmektir
Kara toprağa yönel, zira baştan ayağa kimyadır

Mesnevî'de şöyle denilmektedir:

Şeytan şöyle dedi: Şüphesiz ateş topraktan daha üstündür
Ben ateşten yaratıldım, Âdem ise kapkara topraktan
Şu halde fer'i asla nisbetle mukayese edelim
O zulmetten, bense aydın nurdan
Allah şöyle buyurdu: Hayır, soy sop yok
Zahitlik ve takva faziletin mihrabıdır
Bu fanî dünyanın mirası değildir ki
Soy sop yüzünden onu elde edesin; bu can mirasıdır
Hatta peygamberlerin mirasıdır
Bunun varisi, muttakîlerin canıdır
O Ebu Cehil'in oğlu, açıkça müslüman oldu
Nuh Peygamberin oğlu, yolunu kaybedenlerden
Topraktan yaratılan, ay gibi nurlandı
Ateşten yaratılan sen, yüzü kara oldun
Bu kıyaslar, bu araştırmalar; bulutlu günde
Yahut geceleyin kıbleyi bulmak içindir
Fakat güneş doğmuş, Kâbe de karşıda iken
Bu kıyası, bu araştırmayı bırak, arama
Kıyas yüzünden Kâbe'yi görmezden gelme, ondan yüz çevirme
Doğruyu Allah daha iyi bilir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: Âdem (a.s.)'e secde edilmesinin şerefi ve kendisine secde edenlerden üstün olması, yaratıldığı balçığın üstünlüğünden kaynaklanmış değildir. Onun üstünlüğü, yaratılmış olduğu çamurun vasıtasız olarak Allah tarafından yoğurulmuş olmasındadır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"(Rabb'in ona) dedi ki: Ey İblis, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?"*** (es-Sad, 38/75) buyurmuştur. Rasûllullah (a.s.) da şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ Âdem'in çamurunu kırk sabah kudret eliyle yoğurdu."*[6]

Âdem (a.s.)'ın meleklerden üstün ve faziletli olması, Allah'ın vasıtasız olarak kendi ruhundan sadece ona üflemesi sebebiyledir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Ona ruhumdan üflediğim zaman."*** (el-Hicr, 15/29) buyurmuştur.

Yine ruhun üflenmesi sırasında Allah'ın onda tecellî etmiş olmasındandır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.): "Allah Âdem'i yarattı ve onda tecellî etti."[7] buyurmuştur.

İşte bu sırdan dolayı Allah Teâlâ Âdem (a.s.)'ın çamurdan olan kalıbını tesviye edip ona şekil verdikten sonra, meleklere hemen ona secde etmelerini emretmemiştir. Bilakis ona ruh üfledikten sonra emretmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Rabb'in meleklere demişti ki: "Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu biçimlendirip ona ruhumdan üflediğim zaman ona secdeye kapanın!"*** (es-Sâd, 38/71-72) buyurmuştur. Çünkü, Âdem (a.s.) kendisine ruh üflendikten sonra tecellîyi kabul edecek hâle gelmiştir. Bu da tecellîye müstehak olan ruhun letafet ve nûrâniyeti ile çamurun ilâhî feyzi kabul etmesinden ve tecellî sırasında onu tutmasıyla gerçekleşmiştir. İşte bundan sonra meleklerin kendisine secde etmesine müstehak hale gelmiştir. Çünkü o, hakiki Kâbe hâline gelmiştir

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ اَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ اِنَّكَ
مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾

13. Allah: Öyle ise, "İn oradan!" Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! çünkü sen aşağılıklardansın! buyurdu.

Allah Teâlâ *"buyurdu: "Öyle ise"* ey İblis, *"oradan in"* cennetten çık. *"Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir."* Bu doğru olmaz, buna hakkın yoktur. Bu ifade, cennetten başka yerlerde kibirlenmenin caiz olacağı anlamına gelmez.

Ayette, "Cennet" kelimesinden önce *"oradan"* buyurularak onun yerini tutan zamirin zikredilmesi, şeytanın orada meskûn olduğunun herkes tarafından bilinmesi sebebiyledir.

Onlar Huld (ebedîlik) cennetinde değil, Adn cennetinde idiler. Âdem (a.s.) Adn cennetinde yaratılmıştır.

İblis'e *"oradan in"* diye itab olunması, yaptığı suçun karşılığıdır.

"Çık," İblis'e oradan aşağı inmesi emrinin te'kididir *"çünkü sen aşağılıklardansın."* Allah'a ve O'nun dostlarına karşı büyüklenmenden ötürü sen hakir ve zelil olanlardansın.

Ayette Allah Teâlâ'nın İblis'i sırf isyanından ötürü değil kibirlenmesi sebebiyle cennetten kovup indirdiğine dikkat çekilmektedir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kim Allah için tevazu gösterirse; Allah onu yüceltir. Kim de böbürlenip, büyüklük taslarsa; Allah onu aşağıların aşağısına indirir."*[8]

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Ey mağrur ve sapık! Canında
Kendini kâmil sanmaktan daha beter bir illet yoktur

Senden bu kendini beğenme defoluncaya kadar
Gönlünden de çok kan akar, gözünden de
İblisin illeti, "Ben Âdem'den hayırlıyım" demesiydi
Bu hastalık, her yaratılanda vardır
Bu hastalığa mübtelâ olan kendini hor görse de
Altında pislik olan saf bir su gibi
İmtihan kastıyla onu karıştıracak olsan
Su bulanır, pislik rengini alır hemen
Ey yiğit! Irmak sana saf ve berrak görünür
Ama senin ırmağının dibinde de pislik var

Ashâb-ı kiram (r. anhüm), nefs-i emmârenin kötülüklerinden dolayı kan ağlarlardı.

Anlatılır ki, kadılardan birisi **Ebu Yezid Bistamî**'ye gelerek: "Senin bildiklerini biz de biliyoruz. Ancak bildiklerimiz kalbimize tesir etmiyor." dedi.

Bayezid ona:

"–Yanına bir miktar ceviz al, onları bir torbaya doldurup boynuna as, Sonra bu şekilde bütün şehri dolaşmaya çık. Dolaşırken şöyle bağıracaksın:

"–Kim bana bir tokat atarsa, ona bir ceviz vereceğim." Cevizler bitinceye kadar buna devam et. Eğer bu dediklerimi yaparsan, bildiklerinin tesirini kalbinde duyarsın." diye cevap verdi.

Bu sözleri işitince kadı:

"–Estağfirullah" dedi.

Bunun üzerine Bayezid:

"–Bak şimdi günaha girdin, ben sana nefsin büyüklenmesinden kurtulmanın yollarını anlatıyorum, sen ise kibrinin fazlalığından "estağfirullah" diyerek söylediklerimi hafife alıyorsun." dedi.

Ebu Cafer Bağdadî der ki: "Şu altı haslet altı kişiye yakışmaz: Tamahkârlık âlimlere, acele karar vermek yöneticilere, cimrilik zenginlere, kibirlenmek fakirlere, sefihlik yaşlılara ve kovuculuk etmek de soylu kişilere yakışmaz."

Sana gereken, tevhide sarılmaktır. Çünkü tevhid, bütün kötü huyların damarlarını kesen keskin bir kılıçtır.

قَالَ اَنْظِرْنٖى اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾

14. İblis: Bana, *(insanların)* tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver, dedi.

Cennetten kovulduktan sonra İblis *"dedi: "Bana"* Âdem ve zürriyyeti yok olduktan sonra ceza için ikinci defa sûra üfürüldüğü vakit *"tekrar diriltilecekleri güne kadar*

süre ver." bana mühlet ver ve beni öldürme.

Lanetli İblis, insanları yoldan çıkarmak için geniş zaman bulmak, onlardan öcünü almak ve ölümden kurtulmak istedi. Çünkü öldükten sonra, bu arzularını gerçekleştiremezdi.

قَالَ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿١٥﴾

15. Allah: Haydi, sen mühlet verilenlerdensin, buyurdu.

Allah Teâlâ buyurdu: *"Haydi sen süre verilmişlerdensin."* Ecelini birinci sura kadar tehir ettiklerimdensin. Ancak bu süre, senin istediğin şekilde yeniden dirilmeye (ikinci sura) kadar değildir. Nitekim bu mühletin müddeti ***"Sen bilinen bir vakte kadar, süre verilenlerdensin."*** (el- Hicr, 15/37,38) ayetinde beyan edilmiştir ki birinci sura kadardır. Birinci sura üflendiğinde bütün canlılarla birlikte İblis de ruhunu teslim edecektir. Birinci sur ile ikincisi arasında kırk yıllık bir vakit vardır.

Cenab-ı Hak İblis'in bazı isteklerini kabul etmiştir. Ancak ona istediği şeylerin tamamını vermemiştir. Bu konuyla ilgili fetva: "Kâfirlerin duası, istidrac kabilinden kabul olunur." şeklindedir.

"Haydi sen, süre verilmişlerdensin." ifadesi, İblis'den başka süre verilmiş olanların da bulunduğuna delâlet eder.

İbn Abbas (r. anhüma)'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Zamanın akıp gitmesiyle İblis yaşlanır, ama sonra tekrar otuz yaşına döndürülür."

Gafiller ölümden mühlet istediler
Aşıklar ise, "Hayır, hayır, hemen olsun" dediler

İblise, süre verilişinin hikmeti konusunda farklı görüşler vardır:

1. İblis'e süre verilmesi, insanları denemek, ihlaslı olanlarla heva ve hevesine uyanları ayırdetmek ve şeytana muhalefet edenlerin kat kat sevap kazanmaları içindir.

2. Şeytana kıyamete kadar süre verilmesinin sebebi, semada ve yeryüzünde önceden yapmış olduğu ibadetlere, bir mükafat verildiğinin bilinmesi ve güzel işler yapanın mükafatının zayi olmayacağına örnek olması içindir.

3. İblis'e kıyamete kadar mühlet verilmesi, son vakte kadar bırakılması onun için bilmediği cihetten bir istidracdır. Şeytana, kendisinden başka şerlilerin ve kâfirlerin üstlenmediği günahları yüklenmesi için süre verilmiştir.

4. Onun "karar günü"ne kadar bekletilmesi, akıl sahiplerinin bu fani dünyada en uzun hayatın kâfirlerin reisine ve facirlerin komutanına has olduğunu bilerek ibret almaları içindir.

İslâm âlimleri Cenab-ı Hakk'ın İblis ile vasıtasız olarak konuşup konuşmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Sahih olan görüşe göre Allah Teâlâ bir melek vasıtasıyle

İblis ile konuşmuştur. Çünkü Allah'ın biriyle konuşması, muhatabı hakkında rahmet, hoşnudluk, ikram, ve kadrini yüceltmek anlamına gelir. Bilmez misin ki, Musa (a.s.) bu özelliği ile Halilullah İbrahim (a.s.) ve Efendimiz Muhammed (s.a.v.) dışındaki peygamberlerden üstün olmuştur.

Eğer "Allah'ın birisini bir işle vazifelendirmesi, onun için onur kaynağıdır. Halbuki İblis hakkında bu görevlendirme, bir şereflendirilmeye vesile olmamıştır. Keza Allah'ın kelâmını göndermesi başkaları için bir övünç kaynağı olduğu halde, aynı durum İblis için söz konusu değildir. Bu nasıl izah edilir?" denirse, şöyle cevap verilir:

Sadece vazifelendirmek, gönderilmiş olmak, başlıbaşına bir onur kaynağı değildir. Bu ancak bir delili ortaya koymak için olur. Nitekim Allah, Musa (a.s.)'ı, Firavun ve Hâmân'a göndermiştir. Onların Allah'ın düşmanları olduğunu bildiği halde onlara Mûsâ (a.s.)'ı göndererek onlara ikram etmeyi ve onları yüceltmeyi kastetmemiştir. Musa (a.s.)'a hitâbı ise onu şereflendirmek içindir.

"(Allah) onlara seslenerek: "elçilere ne cevap verdiniz?" dediği gün." (el-Kasas, 68/65) ayetinde belirtilen Allah Teâlâ'nın seslenmesi de melekleri vasıtasıyle olacaktır.

قَالَ فَبِمَٓا اَغْوَيْتَن۪ي لَاَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَق۪يمَۙ ﴿١٦﴾

16. İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.

İblis *"dedi ki: "Öyle ise beni azdırmânâ karşılık."* *"iğva"* (azdırmak), doğru yoldan saptırmak anlamındadır. Yani, beni azgın, yoldan çıkmış, rahmetten mahrum bir hâle getirdiğin için *"and içerim ki,"* Senin izzetin hakkı için yemin ederim ki, *"ben de onlar* (ı saptırmak) *için senin doğru yolunun üstüne oturacağım."* Âdem (a.s.)'ın ve zürriyetinin yoluna oturup onları hep gözetleyeceğim. Yol kesicilerin, yolcuların yolunu kesmek için yaptığı gibi önlerine dikileceğim. Yani, cennete ulaştıran yolda insanların önüne geçeceğim. Bu yol, İslâm dinidir.

Ayetteki *"oturmak"* ifadesi, Âdemoğullarını aldatmaya çalışmak, bu yönde çeşitli planlar kurmaktan kinayedir. Bir işi tamamlamak için kendini helak edercesine gayret gösteren kimse, maksadına ermek için kendini meşgul eden şeyleri gönlünden çıkarmak ve maksadına tüm varlığı ile yönelmek için oturur.

ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ اَيْد۪يهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ اَيْمَانِهِمْ وَعَنْ
شَمَٓائِلِهِمْۜ وَلَا تَجِدُ اَكْثَرَهُمْ شَاكِر۪ينَ ﴿١٧﴾

17. "Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından

sokulacağım ve sen, onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın!" dedi.

"Sonra önlerinden" Yani, ahiret yönünden onlara sokulacağım. Onları ahiret hakkında şüpheye düşüreceğim. Yine hasedle onlara yanaşacağım. Onlara zamanlarındaki büyüklere, âlimlere ve şeyhlere hased etmeyi süslü göstereceğim. Böylece onların hallerine, fiillerine ve sözlerine dil uzatacaklar.

"arkalarından" Yani dünya cihetinden yanlarına sokulup onları dünyaya rağbet ettireceğim. Yine onlara asabiyet (ırkçılık, soy sopla övünme) ile yaklaşacağım ki ashâb-ı kirama, tabiîne ve önceden yaşamış meşâyiha dil uzatsınlar, onları ayıplasınlar ve onlara buğzetsinler

"*sağlarından"* Yani onlara, yapmış oldukları iyilikler bakımından yaklaşacağım. Onları ucüb (yaptığını begenip onunla övünme) ve riyâya düşüreceğim. Yine müridlere inbisât hâli cihetinden sokularak meşâyih ile beraberliklerinde sû–i edebe, hürmet ve tazimi terk etmeye, çok konuşmaya ve mizaha teşvik edeceğim. Böylece onları meşâyih nazarında makbul olma mertebesinden düşüreceğim.

"sollarından onlara sokulacağım" Yani onlara günahları tarafından yaklaşıp günahları kendilerine süslü göstereceğim. Yine muhâlefet cihetinden yanaşıp onlara meşâyihın emir ve yasaklarına riayet etmemeyi emredeceğim. Böylece onları reddedilme raddesine getireceğim. Onları velayet gayretinin kuvveti ve kabulden sonra red ile helâk edeceğim.

Ayetteki bu dört cihetten maksad, genellikle düşmanın hücum ettiği dört cihettir. Şeytanın onlara uygun bulduğu yoldan yanaşıp kandırması ve yoldan çıkarması, cihadda düşmanın geldiği dört yöne benzetilmiştir. Onun için de üst ve alt zikredilmemiştir.

"ve çoklarını şükredenlerden" itaat edenlerden *"bulmayacaksın."*

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: Yani, nimet vereni tanımazlar, kâfir olurlar.

İblis bu sözü, kesin bir bilgiye göre değil kendi zannına göre söylemiştir. Bir ayet-i kerimede şöyle buyurulmuştur. Nitekim Allah Teâlâ: ***"And olsun İblis, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı."*** (es-Sebe', 34/20) buyurmuştur. Çünkü İblis onlarda, şehvet, öfke ve benzeri kötü huylardan şerrin bir çok kaynaklarını gördü. Hayrın kaynağı olarak ise bir tek akılları vardı.

Sa'di (k.s.) der ki:

Sadece İblis değil hakkımızda sitem eden
Bunlardan bize kötülükten başka bir şey gelmez
Aman, nefsimizde olan kötülüklerden, aman
Korkarım İblis'in zannı doğru çıkacak
O melun bizim kahrolmamızı isteyince
Allah onu bizim için huzurdan kovdu
Bu utancın içinden başımızı nasıl kaldıracağız?
Çünkü onunla barışık, Hak'la kavga halindeyiz

❀

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْؤُماً مَدْحُوراً لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ
مِنْكُمْ اَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾

18. Allah buyurdu: Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!

Allah Teâlâ İblis'e hitaben *"buyurdu: "Haydi sen yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan"* cennetten *"çık."* Kendisinde benlik görmesinden ve kibrinden ötürü İblis, cennetten ve bütün hayırlardan uzaklaştırılmıştır. Ondan sonra yaratılan bütün varlıklar için İblis'in başına gelenlerden çıkarılacak dersler vardır.

"Andolsun ki onlardan sana kim uyarsa" Âdem'in neslinden kim senin peşinden gelirse *"(bilsin ki) sizin hepinizden"* senden, senin soyundan ve Âdem (a.s.)'ın kâfir olan zürriyetinden *"cehennemi dolduracağım."*

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Cehennem ve cennet birbirleriyle tartıştılar. Cehennem: "Bana zorbalar ve büyüklenenler girecek." dedi. Cennet ise: "Bana da güçsüzler ve miskinler girecek." diye cevap verdi. Allah Teâlâ cehenneme: "Sen benim azabımsın. Seninle dilediğime azab ederim.", cennete de: "Sen de benim rahmetimsin. Seninle dilediğime rahmet ederim. Sizden her birinizi dolduracaklar var."* buyurdu.[9]

Esasen şeytana tâbî olanlar, onun insanlara yaklaştığı dört cihetten insanlara gelenler ve onun emirlerine uyanlardır.

Akıllı olan, İblis'e tâbî olmaktan sakınsın. Allah'a itaat ve kullukta gayret etsin ki cehenneme girenlerle birlikte ateşe atılmasın.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kıyamet günü her mü'min için, bâtıl dinlere tâbî olanlardan bir kişi takdim edilir ve ona şöyle denilir: "Bu, senin kurtuluşun için cehenneme verilen fidyedir."*[10]

Bu hadiste Allah'ın kullarına bahşettiği sonsuz lütuflara ve O'nun mü'minlere olan ikramına işaret vardır. Kendisine kul olanları Allah öylesine aziz tutuyor ki, sonunda düşmanlarını vererek dostlarını kurtarıyor.

Ya da hadis-i şerifte bahsedilen "fidye"nin anlamı şöyledir: Allah Teâlâ cehenneme, kendisini insanlar ve cinlerle dolduracağını va'detmiştir. Cehennem Allah'tan va'dini yerine getirmesini isteyecek, Allah da müşrikleri ve âsî mü'minleri oraya atarak onu razı edecektir. İşte bu, mü'minlere karşı fidye gibidir.

Bazıları ise "fidye"nin anlamının şöyle olduğunu söylemişlerdir: Mü'minler sırattan geçerken kâfirler onlara kalkan olurlar. Mü'minler ateşten onlarla korunurlar. Böylece kâfirler, mü'minlere fidye olurlar.

Büyüklerden bir zat şöyle demiştir: Vefat edip defnedildiği gece rüyamda Ebu Bekir b. Hüseyin Mukrî'yi gördüm. Ona: "Ey üstaz, Allah sana nasıl muamele etti?" diye sordum. "Allah Teâlâ, benim yerime filozoflardan Ebü'l-Hasan Amiri'yi fidye kıldı ve:

“Bu, senin yerine ateşe atılan fidyendir.” buyurdu. Ebü’l-Hasan da, Ebu Bekir Mukri’nin vefat ettiği gece ölmüştü.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Kıyamet günü müslümanlardan dağlar kadar günahı olan insanlar getirilir. Allah onları affeder.”[11]

Allah’ın mü’minlerin yerine kâfîrleri ve azgınlık edenleri ateşe atması, O’nun iman ve İslâm ehline olan lütfundandır. Bu, isyan edenler bakımından Allah’ın adaletinin, itaat edenlere ise lütfunun gereğidir. Mu‘tezile mezhebi ise bunun aksi görüştedir. Onlar, bunu kabul etmezler ve kendi görüşlerine şu ayeti delil gösterirler: ***“Hiçbir günahkar, başkasının günahını çekmez.”*** (el-Fâtır, 35/18) Halbuki bu konuda sadece bu ayet ile hükme varmak, Kitab ve sünnete aykırıdır. Çünkü Allah Teâlâ başka bir ayette: ***“Onlar, kendi yüklerini, kendi yükleriyle beraber başka yükleri (başkalarını kandırıp saptırmalarının vebâlini) de taşıyacaklar ve elbette uydurdukları şeylerden kıyamet günü sorulacaklar (hesaba çekilecekler)dir.”*** (el-Ankebût, 29/13) buyurmaktadır. Bu sebeple Mu’tezile’nin önceki ayeti delil getirmeleri doğru değildir. Çünkü bütün kâfîrler, günahlarının cezasını göreceklerdir. İşin hakîkatini en iyi Allah bilir. Dönüş de O’nadır.

---

[6]. Irâkî, Muğnî, IV, 277; *Süyûtî*, *ed-Dürrü’l-mensûr*, II, 174
[7]. bk. *Kenzü’l-ummâl*, VI, 125-126
[8]. *Müslim*, Birr, 69; *Tirmizî*, Birr, 82; *İbn Mâce*, Zühd, 16; *Müsned*, II, 386
[9]. *Buhârî*, Tefsîr (50), 1; *Müslim*, Cennet, 36
[10]. *İbn Mâce*, Zühd, 34; *Müsned*, IV, 402
[11]. *Kenzü’l-ummâl*, IV, 240

HZ. ÂDEM VE HAVVA’NIN YERYÜZÜNE İNDİRİLMESİ

وَيَٓا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا
هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ
لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْاٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا
عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾
وَقَاسَمَهُمَٓا اِنّ۪ي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَۙ ﴿٢١﴾ فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍۚ فَلَمَّا
ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ
وَرَقِ الْجَنَّةِۜ وَنَادٰيهُمَا رَبُّهُمَٓا اَلَمْ اَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ
لَكُمَٓا اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَٓا اَنْفُسَنَا
وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّۚ وَلَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ
﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَۚ ﴿٢٥﴾

19. *(Allah buyurdu ki)*: Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşin dilediğiniz yerden yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz.

20. Derken şeytan, birbirine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve: Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî kalanlardan olursunuz diye yasakladı, dedi.

21. Ve onlara: Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim, diye yemin etti.

22. Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara: Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye nidâ etti.

23. *(Âdem ile eşi)* dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.

24. Allah: Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır, buyurdu.

25. “Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve orada *(diriltilip)* çıkarılacaksınız” dedi.

❀

İblis'in cennetten çıkarılmasından sonra Biz Âdem'e dedik ki: "*Ey Âdem sen ve eşin"* Havva *"cennette durun."* orada ikamet etmeye devam edin.

Allah'ın bu emri, onlara izin ve ikram mânâsındadır.

"Zevc" (eş), Arab dilinde eşlerden herbirini ifâde eder. Eşlerin her ikisine birden "zevcân" denir.

Ayette Âdem (a.s.) ile eşi Havva'ya durması emredilen cennet, ya mükafatlandırma yeri olan "Huld (ebedîlik) cenneti"dir. İlim ehlinin çoğu kitaplarında zikrettikleri çeşitli delillere göre bu görüştedir.

Ya da bahsedilen cennet, gökyüzünde bulunan bir cennettir. Âdem ile Havva dünyâya oradan indirilmişlerdir.

Veya adı geçen cennet, yeryüzünde diğer yerlerden yüksekçe bir mevkide bulunan bir cennettir. Orası ağaçları ve meyveleri bol, gölgelikler ve çeşit çeşit nimetler içinde göz kamaştıran bir yerdir. Allah Teâlâ orasını Âdem ile Havva için hazırlamış ve onlar için bir imtihan yeri kılmıştır. Nitekim zâhir ve bâtın ehlinden bazı muhakkıklar bu görüşü tercih etmişlerdir. Çünkü burada Âdem ile Havva "o ağacın meyvesinden yememek"le mükellef tutulmuşlardır. Oysa amellerin karşılığı olan huld cennetinde mükellefiyet yoktur. Orada bir emir ya da yasak söz konusu değildir. Yine Âdem (a.s.) orada uyumuş, oradan çıkarılmış, İblis de oraya girmiştir. Halbuki hakiki cennette uyuma, girdikten sonra oradan çıkma yoktur. Şeytan'ın oraya girmesi câiz değildir.

Yine Kabil'in: "Ben cennet evladındanım."[12] demesi de açıkça bu görüşü destekler.

Ayrıca rivayet edilir ki: "Âdem (a.s.) vefat etmek üzere iken canı cennetten bir salkım üzüm çekti. Oğulları onu aramaya çıktılar. Yolda meleklerle karşılaştılar. Melekler onlara: "Ey Âdemoğulları ne istiyorsunuz?" dediler. Onlar: "Babamızın canı cennetten bir salkım üzüm çekmiş." diye cevap verdiler. Melekler: "Geri dönün. Artık ihtiyaç kalmadı." dediler. Melekler, Âdem (a.s.)'ın ruhunu kabz ettiler. Onu gasl edip, kokuladılar ve kefenlediler. Sonra Cebrail (a.s.) onun namazanı kıldırdı. Oğulları da meleklerin ardında namaza durdular. Melekler onu, defnettiler ve oğullarına: *"Ölüleriniz hakkındaki sünnetiniz (takip edeceğiniz yol) budur."* dediler.[13]

Orada *"dilediğiniz yerden yeyin."* Cennetin dilediğiniz yerine gidebilir, orada arzu ettiğiniz meyvalardan istediğiniz kadar yiyebilirsiniz. Canınız çektiğince oradaki nimetlerden faydalanabilirsiniz.

"Fakat şu ağaca yaklaşmayın." Bu ağaç hakkında da ihtilaf edilmiştir. Allah da onun adını ve hangi ağaç olduğunu mübhem bırakmıştır. Eğer onun açıklanmasında başka hususlarda olduğu gibi bizim için bir fayda olsaydı, Cenab-ı Hak onu bize bildirirdi. (*Âkâmü'l-mercan*'da böyle geçmektedir.)

"yoksa zalimlerden olursunuz." Nefislerine zulmedenlerden olursunuz.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُرِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا

وَقَالَ مَا نَهٰيكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ
اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾

20. Derken şeytan, birbirine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve: Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî kalanlardan olursunuz diye yasakladı, dedi.

“Derken şeytan onların gizli” örtülü *“kalan çirkin yerlerini”* avret yerlerini *“kendilerine göstermek”* açığa çıkarmak ve böylece onları günaha düşürmek *“için onlara vesvese verdi.”*

Vesvese, şer‘an kötü olan şeyi süslemek için şeytanın insanın kalbine attığı tekrarlanan gizli sözdür.

İblis’in Âdem ile Havva’ya ilk olarak kurduğu tuzak; onların karşısında, duyduklarında onları üzecek şekilde hıçkırarak ağlamasıydı. Ona: “Seni kederlendirip ağlatan nedir?” diye sordular. İblis: “Sizin halinize ağlıyorum. İkiniz de bir gün ölüp gidecek ve içinde bulunduğunuz şu nimet ve ikramlardan ayrılacaksınız.” dedi. İblis’in sözleri onları etkiledi. Yine onlara ayetin devamında gelecek sözlerini söyledi.

İblis, onları günaha düşürmek için vesvese vermiştir, avret yerlerinin açılması için değil. Ancak vesvesesinin neticesinde avret yerleri açıldığı için avretlerinin açılması, şeytanı vesvese vermeye sevk etme maksadı gibi gösterilmiştir.

İblis’in onlara vesvese verirken bunu kendilerini kötü duruma düşürmek için yapmış olduğu mânâsı da çıkarılabilir. Avret yerlerinin açılmasıyla Âdem ile Havva’yı meleklerin yanında küçük düşürmek istemiştir. İblis, meleklerin kitaplarından bazı şeyleri okuduğu için, Âdem ile Havva’nın edep yerlerinin olduğunu biliyordu. Fakat Âdem (a.s.)’ın, bundan haberi yoktu.

Şeytan’ın onların avret yerlerini açtırmak istemesi delâlet eder ki, yalnızken ya da eşinin yanında gereksiz yere avret yerinin açılması insanın fıtratına aykırı çirkin ve müstehcen bir davranıştır. Nitekim **Hz. Ali** (k.v.), Rasûlullah (s.a.v.)’in cemâline baktığı gözlerle, kendi edeb yerine bakmaktan haya etmiştir. İnsanın kendi avret yerine bakması böyle çirkin olursa, başkasının avret yerine bakmak ya da başkalarının yanında avret mahallini açmak ne acınacak bir durumdur. Avretini açmak ne çirkin şeydir.

Hz. Aişe (r. anha) Rasûlullah (s.a.v.)’i kastederek: “Ne o benden, ne de ben ondan bir şey gördüm.” buyurmuştur.

Hz. Âdem ve Havvâ, kendi avretlerini ve birbirlerinin avretlerini görmezlerdi. Çünkü, onlara avret yerlerini örten birer elbise giydirilmişti. Avret yerlerine “çirkin yerler” denilmesi, onları açmak insan için çirkin olduğu içindir.

“Onlara: “Rabb’iniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek” yani melekler gibi bünyeleri latif, yeme içme ve benzerlerine ihtiyacı olmayan varlıklar olursunuz *“ya da”* hiç ölmeyip cennette *“ebedî kalıcılardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan”* onun meyvesini yemekten *“men etti.” dedi.”*

Meleklerin bazı yönlerden üstün olmaları, onların mutlak mânâda peygamberlerden

üstün olmalarını gerektirmez. Çünkü insanda da meleklerde bulunan bazı özelliklerden daha üstünlerinin bulunması mümkündür. Şu halde ayette geçen Hz. Âdem ve Havvâ'nın melek olmalarından maksad, beşerî hakîkatlerinin melekî hakîkate döndürülmesi değildir. Çünkü bu muhaldir.

Şeyhülislâm Sa'di Efendi der ki: "Bu konu müzâkereye açıktır. Çünkü Eş'ariyye'ye göre aralarında benzerlik olan varlıkların birbirine döndürülmesine mâni yoktur."

Bil ki Allah Teâlâ insan, melek ve cinleri görünüş ve şekil itibariyle birbirinden ayırmış, farklı yaratmıştır. Zâhiren ve bâtınen insan yapısında yaratılan insandır. Eğer bir insan melek yapısına döndürülürse, insan olmaktan çıkar. Ancak melek ve şeytan farklı dış görünüşlere (insan sûretine) büründüklerinde kendi hakîkatlerinden çıkmazlar.

وَقَاسَمَهُمَآ إِنِّى لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾

21. Ve onlara: Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim, diye yemin etti.

Yemin yalnız İblis tarafından yapılmıştır. Ancak ayette onun yemini, (bir fiili karşılıklı yapmayı ifâde eden) "müfâale" vezninde gelmiştir. Bu, başka bir şahsın yeminine karşılık olarak daha ağır yemin eden kimse gibi şeytanın onlara kuvvetle yemin ettiğini belirtmek içindir.

"Ve onlara: "Elbette ben size" söylediklerimle *"öğüt verenlerdenim." diye yemin etti."*

" اَلنُّصْحُ " (öğüt, nasihat), başkası hakkında onun iyiliğini isteyerek elinden gelen gayreti göstermek demektir.

فَدَلّٰيهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا
يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادٰيهُمَا رَبُّهُمَآ اَلَمْ اَنْهَكُمَا
عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَاَقُلْ لَكُمَآ اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾

22. Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara: Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye nidâ etti.

"Böylece onları" yalan yere Allah adına yemin edip *"aldatarak aşağı indirdi."* Ağacın meyvesinden yedirtti. Onları yüksek mertebe olan Allah'a itaat mertebesinden aşağıya, Allah'ın gazab ettiği duruma indirdi.

" تَدْلِيَة " (indirmek), bir şeyi yukarıdan aşağıya doğru bırakmaktır. Kovayı kuyuya

sarkıtmak gibi.

İblis, Allah'ın adına yalan yere yemin edenlerin ilkidir. Âdem (a.s.) kimsenin Allah'ın adını anarak yalan yere yemin edebileceğine ihtimal vermemişti. İşte bu sebeple de İblis'in sözlerine itibar etti. Çünkü kalbinde Allah'ın azametini hisseden bir mü'mine yakışan, birisi Allah adına yemin ettiği vakit onun doğruluğuna inanmaktır.

Alimlerden birisi şöyle demişdir: "Bizi Allah'la aldatana aldanırız."

Bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur: *"Mü'min, saf ve kerem sahibidir. Facir ise hilekâr ve alçaktır."*[14]

"Ağac(ın meyvesinden) *tadınca çirkin yerleri kendilerine göründü.*" Ağacın meyvesini yemek üzere alıp da tadına vardıkları anda cezaya ve günahın uğursuzluğuna uğradılar. Üstlerindeki cennet elbiseleri düştü ve avret yerleri kendilerine göründü de bundan haya edip utandılar.

Bazı haberlerde şöyle denilmiştir: "Başka hiç kimse onların avret yerlerini görmemiştir."

Denilmiştir ki: Onların cennetteki elbiseleri latif, yumuşak ve gayet beyaz tırnağa benziyordu. Bedeni örtüp görülmesini engelliyordu. Hataya düştükleri vakit o latif cennet elbisesi bedenlerinden sıyrıldı. Orada sahip oldukları eşsiz nimetleri hatırlatmak ve pişmanlıklarını yenilemek için sadece parmakların ucunda kaldı.

Onların elbiselerinin başkalarının bakışından bedenlerini koruyan birer nûr olduğu da söylenmiştir.

Bir başka görüşe göre ise onların elbiseleri, cennet giysilerinden bir hulle idi.

"Ve cennet yapraklarını üst üste yamayıp üzerlerine örtmeye başladılar." Bedenlerini ya da avret yerlerini örtmek için yaprakları alıp, üst üste yama yapıyorlardı.

Ayette bahsedilen yaprağın, incir ağacının yaprağı olduğu söylenmiştir. Çünkü ondan başkası bu şekilde geniş ve örtücü değildir.

Allah Teâlâ incir ağacına: "Cennette Âdem'in vücudunu örttüğün gibi senin de dışından önce içini yaratacağım." buyurdu. Halbuki diğer ağaçların meyvelerinde önce dış, sonra da onun içi yaratılır. Bu sebepledir ki, diğer ağaçlar meyveye dururken önce çiçek açarlar, sonra bu çiçeklerden meyveler oluşur. İncir ağacının meyvesi ise çiçek açmaksızın doğrudan ortaya çıkar.

Ayet, edep yerinin açılmasının Âdem (a.s.) tarafından da çirkin görüldüğüne delâlet eder. Görmez misin ki onlar avret yerlerini açmanın çirkinliğini anlar anlamaz nasıl da örtmek için aceleci davrandılar.

"Rab'leri" işlerinin mâliki olan Allah yaptıklarını yüzlerine vururcasına ve onları azarlayarak *"onlara: "Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve şeytan size apaçık düşmandır, demedim mi?" diye nidâ etti."*

Allah'ın bu sözü onlara melek vasıtasıyle vahyetmiş olması mümkün olduğu gibi kalblerine de ilham etmiş olabilir.

Onların bu azar neticesinde utanmaları, başlarına gelebilecek bütün sıkıntılardan daha

ağır gelmiştir.

Ayetteki *"şeytan size apaçık düşmandır, demedim mi?"* ifadesi, Allah Teâlâ'nın şu buyruğuna işarettir: ***"Ey Âdem, bu (İblis), senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra sıkıntı çekersin."*** (et-Taha, 20/117)

Rivayet edilir ki Allah Teâlâ Âdem (a.s.)'a: "Ben sana cennetteki bu yasak ağacın dışındaki ağaçların meyvelerini bol bol bağışlamadım mı, niçin bu yasak ağaca yöneldin?" buyurmuştur. Âdem (a.s.) ise: "İzzetine yemin olsun ki, bağışladın. Ancak ben, senin yarattıklarından birinin senin yüce adını anarak yalan yere yemin edebileceğine hiç ihtimal vermiyordum." diye cevap verdi. Allah Teâlâ: "İzzetime yemin olsun ki seni yeryüzüne indireceğim. Orada meşakkatle geçimini temin edeceksin." buyurdu. Sonra onu yeryüzüne indirdi. Ona demircilik sanatını öğretti. Ona ekip dikmesini emretti. Hz. Âdem toprağa ekti, suladı, hasat etti, öğüttü savurdu, hamur ve ekmek yaptı.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ
مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾

23. ***(Âdem ile eşi)*** **dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.**

Âdem ve Havvâ hatalarını itiraf edip derhal tevbeye teşebbüs ederek *"Ey Rabb'imiz biz nefsimize zulmettik."* Günah işleyerek kendimize zarar verdik. Böylelikle kendimizi cennetten çıkarılmaya maruz bıraktık. *"eğer bizi bağışlamaz"* günahlarımızı örtmez *"ve"* tevbemizi kabul etmeyerek *"bize acımazsan muhakkak ziyana uğrayanlardan oluruz."* bir anlık hazza aldanarak ahiretini mahvedenlerden, helâk olanlardan oluruz. "*dediler."*

Ayet, eğer affedilmezse küçük günahların da mutlaka cezalandırılacağına delâlet eder. Bunların bağışlanıp bağışlanmayacağı da şüphelidir. Âdem (a.s.)'ın hatası da küçük günahlardandı. Çünkü o, ağaçtan Allah Teâlâ'nın hükmüne muhalefet etmek kasdıyla yememişti. Bilakis şeytanın yeminlerine ve türlü sözlerine inandığı için yemişti. Çünkü o sözler, Âdem (a.s.) da tabiî meyli, isteği doğurmuştu.

Ayrıca Âdem (a.s.) Allah'ın hükmüne riayet etmek için kendisini ağaçtan uzak tutmuştu. Nihayet bunu unutup onu yemekten alıkoyan mani kalmayınca beşerî arzuları kendisini ona meylettirmiştir.

Yine Âdem (a.s.)'ı bu hatayı işlemeye sevk eden bir başka sebep de onun hatalı ictihadı olmuştur. Âdem (a.s.) ağaçla ilgili yasağın tenzîh için olduğunu veya Allah'ın *"şu ağaca yaklaşmayın"* emriyle bizzat o ağaca işaret edildiğini zannetmiştir. Bu yüzden de o türden başka bir ağaçtan yemiştir. Halbuki buradaki yasakla o ağacın cinsine işaret edilmişti. Nitekim bu hükmün benzeri şu rivayettir: Rasûlullah (s.a.v.) bir

gün eline ipek ve altın alarak şöyle buyurmuştur: *“Bu ikisi ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helâldir.”*[15]

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ
اِلٰى حِينٍ ﴿٢٤﴾

24. Allah: Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır, buyurdu.

Allah Teâlâ: *“Birbirinize düşman olarak inin.”* buyurdu.

Bu emir, ya Âdem ve Havva ile onların zürriyetinedir; ya da ikisine ve İblis’edir.

İblis’in Âdem (a.s.)’a ve zürriyetine düşman olarak yaratılması, akrebin sokmak ve kurdun kapmak için yaratılması gibidir. Âdem (a.s.)’ın halifeliği sebebiyle İblis melekler arasındaki riyasetini yitirdiği için ona düşman olmuştur. Bize de İblis’i düşman tanımak emredilmiştir. Çünkü evladın şanına yaraşan, babasının düşmanını düşman bilmektir.

“Sizin için yeryüzünde bir süreye” ecel gelinceye *“kadar yerleşme ve faydalanma vardır.” buyurdu.”*

Ancak Âdem (a.s.) buna çok üzüldü, bir daha cennete hiç dönemeyeceğini zannetti. Bunun üzerine Cenab–ı Hak şöyle buyurdu:

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ۚ ﴿٢٥﴾

25. “Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve orada *(diriltilip)* çıkarılacaksınız” dedi.

Allah Teâlâ: *“Orada”* yeryüzünde *“yaşayacaksınız, orada öleceksiniz”* orada kabre konulacaksınız. Sonra yaptıklarınızın karşılığını görmek üzere *“ve yine oradan”* dirilip *“çıkarılacaksınız.” dedi.”*

Âdem (a.s.), bu ilâhî hitabı işitince tekrar cennete döndürüleceğini anladı ve Allah Teâlâ’nın lütfu ve vaadi ile teselli oldu.

İmam Kuşeyrî ne güzel söylemiştir: Âdem (a.s.) melekler tarafından kıskanılmış, hepsi tarafından ona secde edilmişdi. Onun başında vuslat tâcı, bedeninde kerâmet elbisesi, belinde Allah’a yakınlık kemeri, boynunda Hakk’a yakınlık gerdanlığı vardı. Yaratılanlardan hiçbiri mevkice ondan üstün değildi. Hiçbir kimse onun eriştiği yüceliklere ulaşamamıştı. Bir an bile kesilmeksizin ona: “Ey Âdem, Ey Âdem” diye daima iltifatla nida ediliyordu. Ancak işlediği bir hata yüzünden elbiseleri soyuldu, bazı üstün meziyetlerinden arındırıldı ve mekanı değiştirildi, bütün işleri karıştı, Allah’ın

her türlü ikramlara garkettiği ilk insan, bir hata yüzünden böyle bir cezaya çarptırılırsa; bir çok günah işleyen bizlerin hali nice olur?

Hâfız der ki:

Nasıl olur da canla başla vuslat davasına girişeyim
Bedenim kazaya sataşmış, ayrılığa düşmüş gönlüm

Peygamber de olsa, velî de olsa Allah'ın hükmü bütün insanlar için geçerlidir.

Takvâ perdesinden çıkan, o perdeyi yırtan yalnız ben değilim
Atam da ebedî cenneti elinden çıkarmıştı

Bil ki Âdem (a.s.) hakikatte muhabbet ağacının meyvesinden yedikten sonra, bir imtihan mihnetine uğratılmıştır. Bundan sonra o, ayrılığa sabretmekle emrolunmuş ve kaybettikten sonra bulacağı kendisine va'dedilmiştir.

Görünüş itibariyle alçalmalardan (tenezzülât) sonra manevi yükselişlerden (terakkıyât) olanlar olmuştur.

Dünyada zahmetsiz aşk müyesser olmuyor
Evet, "elest" ahdini "belâ"ya bağlamışlar

Mükaşefe ve müşahede ehli olmayanların, mücerred ilim ağacına yaklaşmaları yasaklanmıştır. Çünkü onlar hakikat meyvasının lezzetinden mahrumdurlar. Şu halde kişinin ilk andan itibaren himmeti müşâhede olsun ve bu ecel gelmeden önce kemâl derecesine erinceye kadar sürsün. Bununla birlikte kişi bu yolda seyrederken ölürse, yani maneviyat mertebelerini bir bir kat ederken ecel gelip çatarsa, sonsuz kudret sahibi olan Allah onu matlubuna ulaştıracaktır. Kabir âleminde dahi seyr ü sülûkunu tamamlayacaktır.

Yine tedbir ağacına herkesin yaklaşması da doğru değildir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın takdiri zengin-fakir bütün insanlara kâfîdir. Görmez misin ki namazda kıyam, Allah'ın ezeli takdirine işarettir. Bu, her şeyi Allah'a ısmarlamaktan ibârettir. Rukû', Cenab-ı Hakk'ın ebedi tedbirine işarettir. O ise teslimiyet demektir. Secde, takdir ve tedbirden tamâmen fânî olmaya işarettir. Çünkü böyle sıfatlarla ahlaklanmak gerektiği gibi gayelerin gayesine ulaşınca onlardan fani olmak da şarttır.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Orada yaşayacaksınız."* Bunun anlamı şudur: Siz muhabbet, talebinde sâdık olmak, sabırla kurtuluş kapısını çalmak, kullukta ve Hakk'ı talebde sebât üzere yaşarsanız, tarîkat ayağıyla şerîat caddesinde yürüyerek "*orada öleceksiniz ve yine oradan"* hakikat âlemine *"çıkarılacaksınız."* Nitekim Rasûlullah (s.a.v.)'in şu hadîsi buna delâlet eder: *"Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle diriltilirsiniz."*[16]

Çalış ey efendi! Aşktan nasipsiz kalma
Çünkü kimse hünersizlik aybını taşıyan köleyi almaz
Bana bu karanlıklarda yol gösteren
Gece yarısı edilen dua ve seherlerde dökülen göz yaşıdır

---

[12]. Bk. *Münâvî*, Feyzü'l-kadîr, hadis no: 1669; *İbn Hacer*, Fethu'l-Bârî.
[13]. *Mes'ûdî*, Ahbâru'z-zamân
[14]. *Ebû Dâvûd*, Edeb, 6; *Tirmizî*, Birr, 41; *Müsned*, II, 394
[15]. *Tirmizî*, Libâs, 1; *Nesâî*, Ziynet, 40; *İbn Mâce*, Libâs, 19
[16]. *Müslim*, Cennet, 83

TAKVA ELBİSESİ

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا ۖ وَلِبَاسُ
التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٢٦﴾
يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ
عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا ۗ إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ
لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

26. Ey Âdem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takvâ elbisesi... İşte o daha hayırlıdır. Bunlar Allah'ın ayetlerindendir. Belki düşünüp öğüt alırlar *(diye onları indirdi)*.

27. Ey Âdem oğulları! Şeytan, ana-babanızı, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık.

"Ey Âdem oğulları," hitabı bütün insanlaradır.

Rivayet edilir ki Cahiliye döneminde Araplar Beytullah'ı çıplak olarak tavaf ederlerdi ve "Biz, içinde Allah'a isyan ettiğimiz elbiselerle tavaf yapmayız." derlerdi. İşte bu üç ayet (26-28) bu konu hakkında nazil olmuştur.

"size çirkin yerlerinizi" avret yerlerinizi *"örtecek giysi, süslenecek"* tüylü ve süslü *"elbise indirdik."* Yani gökten onun sebebini indirerek sizin için yarattık demektir. O sebep ise yağmur suyudur. Yerden biten pamuk ve keten yağmur suyu ile hâsıl olur. Yine elbise imalinde hayvanların yünleri kullanılır. Hayvanların yaşaması da gökten inen suya bağlıdır.

Bil ki sema etken, yer edilgendir. Yeryüzünde olup biten hâdiseler, göğe bağlıdır ve ona nisbet edilir. Yeryüzündeki her şey, Hakk'ın semâvî tedbirleri ile yönlendirilmektedir.

Elbise ile örtünme imkanı varken avret yerinin açılması, çirkinliklerin en kötü olanıdır. Âdem (a.s.) ile Havva validemizi aldatan İblis, avret yerlerini açan diğer insanları da hiç şüphesiz aldatmış demektir. Çünkü o, Âdem ile Havva'yı aldattığı vakit ilk önce onların avret yerleri açılmıştı. İblis'in şerrinden Allah'a sığınırız.

Ayette "süslenmek", aralarındaki benzerlik sebebiyle " رِيش " (tüy) kelimesi ile ifade edilmiştir. Çünkü elbise Âdemoğlunun süsü olduğu gibi kuşun tüyleri de onun en tabii ziyneti, vazgeçilmez süsüdür.

Ayette sanki şöyle buyurulmaktadır: "Size iki elbise indirdik: Çirkin yerlerinizi

örtecek bir elbise ve bir de süslenecek bir elbise.” Çünkü süslenmek insan oğlunun hakkı ve tabii isteklerindendir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Binmeniz ve süs için atları, katırları ve merkepleri yarattı.”*** (en-Nahl, 16/8) buyurmaktadır.

Hüseyin Kâşifî der ki: İmam Zâhid tefsîrinde buyurulmuştur ki: Libâs (çirkin yerlerinizi örtecek giysi), pamuktan olan elbisedir. Rîş (süslenecek elbise) ise ibrişim, keten ve yünden olan elbisedir.

“Hayırlı olan ise takva elbisesidir.” Allah Teâlâ’dan korkup sakınmaktır.

Burada takva, elbiseye benzetilmiştir. Çünkü o da sahibini elbise gibi örter ve dışarıdan gelecek zararlı etkilerden korur.

Katâde ve **Sûddî** der ki: Takvâ, salih amellerdir. Çünkü onlar, sahibini azabtan korur.

Sanki ayette şöyle buyurulmaktadır: “Takva elbisesi, diğer giysilerden hayırlıdır.” Çünkü facir, ne kadar süslü elbiseler giyse de avret yerini açık bırakır.

Şair der ki:

Sanki ben, hayası olmayan ve güvenilmeyen kimseyi
Toplum içinde çıplak gibi görüyorum

Hâfız der ki:

Hakikat kalenderleri, hünersiz kişinin
Atlas kaftanını yarım arpaya bile almazlar

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: *“Takvâ elbisesi”* yani, tevazu için giyilen yünlü ve kaba elbiseler, *“işte o daha hayırlıdır.”* yumuşak elbiselerden daha iyi ve güzeldir.

Bir rivayette şöyle buyurulmuştur: “Elbisesini incelten, dinini de inceltmiş demektir.”[17]

İlk olarak yün elbise giyenlerin cennetten çıktıkları vakit Âdem ve Havvâ olduğu söylenmiştir. İsa (a.s.) da kıldan yapılmış elbise giyer, ağaçların meyvalarından yer ve nerede akşam olursa orada gecelerdi. Kıldan ve yünden yapılmış elbise giymek tevazu alametidir. Onda yoksullara benzemek vardır.

Akıllı insan, salihlerin tercih ettiklerini tercih edendir.

Sâib der ki:

Kerem postunu aşk ile giymeyenler
Samurun nazını ve sincabın minnetini çekerler

Bil ki insanın her azasından sadır olan kötülükleri, zahir ve bâtın yönünden örten bir elbise vardır. Şeriat elbisesi, şer‘î hükümlerle zâhirde olan kötü fiillerin çirkinliklerini örter. Yerilmiş nefsânî ve hayvânî sıfatların çirkinliği, bâtında tarikat âdâbı ile örtülür. Takvâ ise kalbin, ruhun, sırrın ve hafînin elbisesidir.

Kalbin takva elbisesi, sıdk ile Mevlâ'yı taleb etmektir. Bu, kişinin dünyaya tamah etmesini önler.

Ruhun takva elbisesi, Hak Teâlâ'yı gönülden sevmektir. Bununla Hak'dan başkasına (mâsivâ) bağlanmanın çirkinlikleri gizlenir.

Sırrın elbisesi, Allah'a ulaşma yollarını müşahede etmektir. Onunla Allah'tan başkalarını (mâsivâ) görme çirkinliği örtülür.

Hafînin elbisesi ise Hakk'ın hüviyeti ile bâkî olmaktır. Bu da, yaratılanın hüviyetinin çirkinliklerini örter.

Yani, taayyünâtın tamâmı, mahv ve zâil olur, onlardan eser kalmaz. Çokluk zan ve tasavvuru hicâbını onun başından çekip almışlardır. ***"Bugün mülk kimindir?"*** (Ğâfir, 40/16) sırrı, Kahhâr olan Allah'ın vahdetinde gark olmuş olarak kendini gösterir.

Mülk O'nun mülküdür, O kendisidir sahip
O'nun zatından başka ne varsa hepsi fanidir

Allah'tan başka her şey bâtıldır
Allah'ın lütfu, bol yağmurlu bulut gibidir
Cemali karşısında var olan yok olur
Yokluk içinde olan varlık hoş bir şeydir

"İşte bunlar" elbise indirilmesi, *"Allah'ın ayetlerindendir."* O'nun fazlının ve rahmetinin genişliğine işarettir. *"Belki düşünüp öğüt alırlar."* da O'nun nimetlerini tanırlar. Çünkü Allah onlara elbise vererek, yaprakla örtünmeye muhtac etmedi. "Belki öğüt alırlar da, avret yerini açmak gibi çirkinliklerden sakınırlar."

el-Esrâru'l-Muhammediye adlı eserde şöyle denilmiştir: "Kainat, ruhlarla doludur. Âlemde hiçbir yer ve köşe yoktur ki Allah'dan başka kimsenin bilmediği varlıklarla imar edilmiş olmasın. ***"Rabb'inin ordularını ancak kendisi bilir."*** (el-Müddessir, 74/31).

Hüccetü'l-İslâm (Gazzali), *Mi'racü's-salikîn* adlı kitabında şöyle demiştir: "Bunun delili, Rasûlullah (s.a.v.)'in ümmetine yalnız başına oldukları vakit de tesettüre riayet etmelerini emretmesi ve karı kocanın cinsî münasebet anında üryan olmamalarını tavsiye etmesidir."

Hz. Hasan, Hüseyin ve Abdullah bin Cafer (r. anhüm) yıkanırlarken suda yaşayan varlıklara tesettürsüz olarak görünmemek için daima bir peştemal ile örtünürlerdi.

Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediği rivayet edilir: Bir gün soyunup suya giren bazı insanlarla bilikte idim. Ben Rasûlullah (s.a.v.)'in *"Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, peştemalsiz olarak hamama girmesin."*[18] buyruğu ile amel ettim ve soyunmadım. O gece rüyada gördüm ki sanki bir kimse bana şöyle sesleniyordu: "Ey

Ahmed, müjdeler olsun sana. Sünnete olan bağlılığından ötürü Allah seni mağfiret etti." Ben sesin sâhibine: "Sen kimsin?" dedim. "Ben Cebrail'im, Allah seni, kendisine tâbî olunan bir önder (imam) kıldı." diye cevap verdi.

eş-Şir'a'da şöyle denilmiştir: Elbise giyerken nefsin arzusunu tatmine değil, bedendeki avret ve ayıp yerlerini örtmeye ve müslümanlara sevimli görünmek için ziynetlenmeye niyet edilir. Çünkü bu niyetle giyinmek aklı nurlandırır, bulanık düşüncelerden temizler. Böylece ona nefsâni arzu ve istekler karışmaz. Kişi, bu niyeti ile mükafat kazanır.

Hayvânî davranışların, hiçbir niyet olmadan yapılan davranışlar olduğu söylenmiştir.

Şu halde akıllı insana gereken, gizli yerlerde de Allah'dan gayrısını anmaktan çekinmektir.

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ
عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا ۗ إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ
لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٧﴾

27. Ey Âdem oğulları! Şeytan, ana-babanızı, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık.

"Ey âdem oğulları, şeytan, ana babanızı, çirkin yerlerini" yani avret yerlerini *"onlara göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de bir belaya düşürmesin."* Yani, kendilerini aldatarak babanız âdem ile eşi Havva'nın cennetten çıkarılmalarına sebep olan İblis, sakın ola sizi de bir tuzağa düşürmesin. Sizi kandırarak cennete girmenize mâni olmasın.

Türlü yalanlarla Âdem ile Havva'yı aldatan İblis'in, onların evlatlarını çeşitli tuzaklarla kandırması, ayaklarını kaydırması daha da kolaydır. Bu sebeple size gereken, İblis'in vesveselerine kanmamaktır. Onun tekliflerini kabul etmemektir.

" لَا يَفْتِنَنَّكُمْ " (sizi belaya düşürmesin) cümlesindeki yasak, lafız bakımından şeytanadır. Mânâ itibariyle ise insanların İblis'e tâbi olmalarını ve onun yüzünden belaya düşmelerini yasaklamak içindir. Bu ifade tarzı, "Şeytanın sizi belaya düşürmesini kabul etmeyin" demekten daha etkilidir.

İbn Abbas (r. anhüma)'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Âdem ile Havva'nın cennetteki elbiseleri tırnaktandı. Yani, tırnağa benzer bir şeydi. Vücudlarının üzerinde tırnak gibi yaratılmıştı.

Elbiselerinin soyulması fiilinin şeytana nisbet edilmesi, onun buna sebebiyet vermesindendir. Yoksa onları elbiselerinden soyan doğrudan o değildir.

İblis onların elbiselerinin soyulmasını edeb yerlerinin görülmesi için istiyordu. Çünkü bundan önce onlar, ne kendi avret yerlerini ne de biri diğerininkini görmüyordu.

Rivayete göre Âdem (a.s.) uzun boylu, görkemli bir hurma ağacı gibi cesim bir insandı. Gür ve uzun saçlı idi. Şeytanın vesvesesi ile hata işlediği anda edeb yerleri açıldı. Daha önce onları görmüyordu. Ancak hata ettiğini anlayınca cennette kaçmaya başladı. Kaçarken cennetteki ağaçlardan birine takıldı. İşte o vakit saçları ağaca dolandı ve orada takılıp kaldı. Âdem (a.s.) ağaca; "Beni bırak" dedi. Ağaç: "Seni bırakacak olan ben değilim." dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hak: "Ey Âdem, benden mi kaçıyorsun?" buyurdu. Âdem (a.s.): "Hayır ya Rabbi, senden kaçmıyorum, ancak utandım." diye cevap verdi.[19]

"Şüphesiz o ve kabilesi" şeytan, onun askerleri ve soyundan gelenler *"sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler."*

"sizin onları görmediğiniz yerden" Yani, onların cisimleri çok ince ve latîf olduğundan sizin nazarınız onlara ilişmez. Onlar sizin cisimlerinizi kaba ve kesif olduğu için görürler. Böyle düşmandan sakınmak lazımdır.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Kur'an'ı okusana! Şeytan ve kavmi
Gizlice insanların halinden koku alırlar
İnsanın bilmediği bir yoldan (insanın sırrını anlarlar)
Bu, duyguyla duyulur veya buna benzer şeyle bilinir yol değildir

Onların bile içimize hırsızlama bir yolu var
Biz onların hırsızlıklarından tepetaklak olmuşuz
Her an bize büyük ziyanlar verirler
Delikleri var, yarıkları var, bizi gözetirler

Bizim onları göremeyeceğimiz yerden onların bizi görmesi, onların bazı hallerinde gerçekleşir. Bu da aslî sûretlerinde kaldıkları hallerdir. Bu, onların insan şekline büründüklerinde bizim onları göremeyeceğimiz anlamına gelmez. Bazılarının onları açıkça gördükleri konusunda yaygın haberler vardır.

Âkâmû'l-mercan fî ahkâmi'l-cânn adlı eserde şöyle denilmiştir: Eğer Allah cinlerin cisimlerini kesifleştirse ve bizim de gözlerimizin nurunu kuvvetlendirseydi onları görebilirdik. Ya da onları kesif hale getirse, gözlerimizin nuru güçlendirilmeden olduğu gibi kalsa yine onları görürdük. Bilmez misin ki, hafi estiği sürece rüzgarı göremeyiz. Yerdeki tozları kaldırarak ortaya çıktığı vakit onu görürüz. Hava ve alıp verdiğimiz nefes, bedenlerimize girdiği gibi cinlerin girmesi de imkansız değildir.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Şeytan, Âdemoğlunun damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır."*[20]

Cinlerin, bir miktar aralıkları olan taşların arasına girmeleri de mümkün ve caizdir.

Onlar, rüzgarın girdiği her yere girebilirler.

Eğer sen “Cinlerin insanoğlunun vücuduna girmeleri mümkün olsaydı, iki ayrı varlığa ait cismin birbirine girmesi söz konusu olurdu. Bunun şiddetiyle insan vücudu yanar parçalanırdı. (Bunu nasıl izah edersiniz?)” dersen, ben buna şöyle cevap veririm:

Latif olan bir varlığın, kesif (yoğun) olan varlığın menfezlerinden girmesi mümkün ve caizdir. Nitekim kesif olan diğer varlıkların içine hava girmektedir. Bu, aynı anda birden fazla cevherin bir tek varlıkta birleşmesini de gerektirmez. Çünkü onlar birbirinin içinde yok olmak (hulûl) şeklinde değil, ancak yan yana durmak şeklinde bir araya gelmektedirler. Onların bedenlerimize girmeleri sıvıların kaplara girmesi gibidir. Cinler yakıcı ateş değillerdir. Fakat asıl itibariyle ateşten yaratılmışlardır. Tıpkı Âdem (a.s.)’ın topraktan yaratılması, aslının toprak olması gibi. Şu halde her varlık, yaratılışında baskın olan maddeye nisbet edilmektedir.

Bahru’l-hakâik’de şöyle denilmiştir: Bu ayette şuna işaret edilmektedir: “Onlar sizi ancak beşeriyet yönünden görürler. Beşeriyet yönü ise hayvânî sıfatların kaynağıdır. Siz ise ruhâniyet bakımından değil, bu hayvânî sıfatlar sebebiyle onları görmekten perdelenmiş bulunuyorsunuz. Rûhâniyet ise ilâhî isimlerle ilgili ilimlerin ve mârifetlerin kaynağıdır. Bu rûhâniyet makamında ise onlar sizi göremez. Siz ise onları rûhânî nazarla, hattâ rabbânî nazarla görürsünüz.”

“Şüphesiz o ve kabilesi, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler.” cümlesi, ayetteki nehyin sebebini açıklamaktadır. - Çünkü şeytan, hakikaten zararından sakınılması zor bir düşmandır. Çünkü en çetin düşman, o seni gördüğü halde senin onu göremediğin düşmandır. Böyle bir düşmanın zararından korunmak elbette zordur. Ondan ancak Allah’ın koruduğu kimse kurtulabilir. Şu halde akıllı kimse, onun zararına karşı çok dikkatli ve tedbirli olmalıdır.

Eğer: “Biz onları göremediğimiz halde onlarla nasıl savaşalım, onlara karşı nasıl tedbirli olalım?” denilirse, biz deriz ki: Biz onların kendileri ile mücadele etmekle emrolunmadık. Bilakis Allah’a sığınarak şeytanın vesveselerini kovmakla ve kalbimize attıklarını kabul etmemekle emrolunduk.

Zünnûn Mısrî’nin şöyle dediği rivayet edilir: “Eğer şeytan seni görüyor da, sen onu göremiyorsan ne gam!. Allah da onun görmediği yerden onu görüyor. Şu halde şeytanın şerrinden Allah’a sığın, çünkü ***“şeytanın hilesi zayıftır.”*** (en-Nisâ, 4/76)

Yardımsız bırakılma ve yoldan çıkma hususunda aralarında yarattığımız tenasüb sebebiyle *“Biz şeytanları, inanmayanların dostları yaptık.”* Böylece birbirlerinin yakını oldular ve birbirlerini yoldan çıkardılar.

Vehb b. Münebbih’in şöyle dediği rivayet edilir: Allah Teâlâ İblis’e Muhammed (a.s.)’ın huzuruna gitmesini ve soracağı bütün sorulara doğru cevap vermesini emretti.

İblis, Rasûlullah (s.a.v.)'in huzûruna elinde baston olan bir ihtiyar suretinde vardı.
Rasûlullah (s.a.v.) ona:
"–Sen kimsin?" diye sordu.
İblis:
"–Ben İblis'im." diye cevap verdi.
Rasûlullah (s.a.v.):
"–Niçin geldin?" diye sordu.
İblis:
"–Rabbim bana, senin huzûruna gelmemi ve soracağın sorulara cevap vermemi emretti." dedi.
Rasûlullah (s.a.v.):
"–Ümmetimden kaç sınıf insana düşmansın?" dedi.
İblis:
"–Ümmetinden on beş sınıf insana düşmanım. En baş düşmanım sensin, ey Muhammed! Diğerleri: Adaletli devlet başkanı, mütevazı zengin, dürüst tüccar, Allah'dan korkan âlim, nasihat eden mü'min, kalbi merhametli mü'min, tevbeye devam eden, haramdan sakınan, temizliğe devam eden, çok sadaka veren mü'min, insanlara karşı güzel ahlaklı olan, insanlara faydalı olan, Kur'an'ın hâmili olup onu okumaya devam eden ve bir de insanlar uyuduğu sırada gece ibadeti ile meşgul olanlardır." diye cevap verdi.
Rasûlullah (s.a.v.):
"–Ümmetimden hangi tür insanlarla arkadaşlık edersin?" diye sordu.
İblis:
"–Ümmetinden şu on sınıf insan benim arkadaşlarımdır: Zalim devlet başkanı, kibirli zengin, hilekâr tüccar, içki içen ve adam öldüren, riyakâr olan, yetim malı yiyen, faiz yiyen, zekâtını vermeyen ve tûl-i emel sahibi olanlardır. İşte bunlar benim arkadaşlarım ve kardeşlerimdir." diye cevap verdi. [21]
Buradan anlaşılıyor ki şeytan küfür ehlinin dostu olduğu gibi, günahkarlardan hükmen küfür ehli olanlar da şeytanın dostu ve arkadaşlarıdır. Allah'dan yardımını ve tevfîkını niyaz ederiz.

Hikaye olunur ki İblis, Zekeriya (a.s.)'ın oğlu Yahya (a.s.)'a göründü ve ona: "Ben sana nasihat etmek istiyorum." dedi. Yahya (a.s.): "Yalan söylüyorsun, sen bana nasihat etmezsin. Ancak Âdemoğlu hakkında ne düşünüyorsun, onu söyle!" dedi. İblis şöyle cevap verdi:
"İnsanlar üç sınıftır. Bunlardan birincisi, bizce en zorlu ve çetin olanlardır. Biz onları kendi yolumuza çevirmek için olanca gücümüzle çalışırız. Tam bir netice elde edip de istediğimiz yöne çektiğimiz an, bizim sevineceğimiz yerde onlar hemen tevbe ve istiğfara yönelirler. Bütün emeklerimizi boşa çıkarırlar. Tekrar onları kendi yolumuza

çağırırız. Onlar da tekrar tevbe ve istiğfara dönerler. Böylelikle biz ne onlardan ümidimizi keseriz, ne de onlara istediklerimizi yaptırabiliriz. Bu durum bizi yorup usandırır.

İkinci sınıfta olanlara gelince, sizin çocuklarınızın topla oynadığı gibi biz de onları avucumuzda oynatırız. İstediğimiz her şeyi onlara kabul ettiririz. Hatta onlar kendileri istediğimizi yaparak, bize ihtiyaç bırakmazlar.

Üçüncü sınıf, senin gibi masum, korunmuş olanlardır. Biz onlara herhangi bir şeyi telkin etmeye muvaffak olamayız."

Bundan sonra Yahya (a.s.): "Bana herhangi bir kusur işletmeye muvaffak oldun mu?" diye sordu.

İblis: "Evet bu bir kere mümkün oldu. Bir defasında sana bir yemek sunulmuştu. Ben yemeği sana lezzetli göstermeye devam ettim, sonunda istediğinden fazla yedin. O gece uyuyup kaldın ve her zaman kalktığın gece namazına kalkamadın." diye cevap verdi.

Bunun üzerine Yahya (a.s.): "Yemin olsun ki bundan sonra, hiçbir zaman doyasıya yemek yemeyeceğim." dedi.

İblis ise: "Ben de bundan sonra hiçbir insanoğluna nasihat etmeyeceğim." dedi.

Yahya b. Zekeriya (a.s.) yine bir defasında şeytanla karşılaşmıştı. Ona: "İnsanlardan en çok kimleri seversin, en çok sevmediklerin kimlerdir?" diye sordu. İblis: "En çok sevdiklerim cimri olan mü'minlerdir. Hiç sevmediklerim de cömert davranan fasıklardır." diye cevap verdi. Yahya (a.s.): "Bu nasıl olur?" diye sordu. İblis: "Cimrinin cimriliği bana ihtiyaç bırakmaz. Cömert fasığa gelince, onun cömertliğine Allah'ın muttali olup onu kabul etmesinden korkarım." dedi. Sonra şöyle diyerek dönüp gitti: "Eğer sen Yahya olmasaydın bunları sana söylemezdim."

(*Âkâmü'l-mercan fî ahkâmi'l-cânn* adlı eserde böyle denilmektedir.)

---

[17]. *Gazzâlî*, İhyâ'da selefin sözü olarak nakleder.
[18]. *Tirmizî*, Edeb, 43; *Nesâî*, Gusül, 2; *Müsned*, III, 339
[19]. *Suyûtî*, *Dürrü'l-mensûr*, Hâkim, müstedrek.
[20]. *Buhârî*, İ'tikâf, 11; *Müslim*, Selâm, 24
[21]. *Semerkandî*, Tenbîhü'l-gafilîn

ALLAH KÖTÜLÜĞÜ DEĞİL, ADALETİ EMREDER

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا اٰبَاءَنَا وَاللّٰهُ اَمَرَنَا بِهَا قُلْ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اَتَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾
قُلْ اَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَاَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ
مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا هَدٰى وَفَرِيقًا
حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

28. Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: "Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?

29. De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O'na çevirin ve dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın. İlkin sizi yarattığı gibi *(yine O'na)* döneceksiniz.

30. O, bir gurubu doğru yola iletti, bir guruba da sapıklık müstehak oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dost edindiler. Böyle iken kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar.

"Onlar" yani, Kureyş müşrikleri putlara tapmak ve çıplak olarak Kâbe'yi tavaf etmek gibi *"bir kötülük yaptıkları zaman:"* kendilerini bundan alıkoymak isteyenlere cevaben, yaptıklarının iyi ve güzel olduğuna delil olarak *"Babalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize böyle emretti." derler."*

Allah Teâlâ onların ileri sürdükleri mazeretlerinin yersizliği ortada olduğu için, reddetmeye gerek duymamıştır. Çünkü taklîd, başka hususlarda muteber olsa bile bâtıl olduğu delil ile ortaya çıkan bir fiilin doğruluğu hakkında huccet kabul edilemez. İkinci mazeretlerini ise Allah Teâlâ: *"De ki: Allah kötülüğü emretmez"* buyurarak reddetmiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın âdeti, güzel amellerin yapılmasını emretmek ve iyi hasletlerin kazanılmasını teşvik etmektir.

"Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri" Allah'ın onları size emrettiğini *"mi söylüyorsunuz?"* Çünkü bunu bilmenin birinci yolu, Allah Teâlâ'nın kendilerine onları emrettiğini tebliğ eden bir peygamberin aracılığı olmaksızın doğrudan onları Allah'dan dinlemektir. Müşrikler için bunun imkânsız olduğu açıktır. İkinci yol ise peygamberler vasıtasıyle öğrenmektir. Onlar ise peygamberlerin nübüvvetini tamamen inkar

etmektedirler. Şu halde onların Allah'ın hükümlerini öğrenmelerinin hiçbir yolu yoktur. Demek ki onların *"Allah da bize böyle emretti."* sözleri, Allah'a karşı bilmediklerini söylemekten ibâretir. Allah Teâlâ onların bu durumunu hoş karşılamamakta ve yaptıklarını kötülemektedir.

Ayetin işârî mânâsı şöyledir: "Kötülük", dünyayı istemek, onu sevmek ve dünya malı toplamaya hırslı olmaktır. En büyük kötülük dünya sevgisidir. Çünkü *"dünya sevgisi, her türlü kötülüğün başıdır."*[22]

Gaflet ehli, şeytanların telkini, yönlendirmesi ve süslemesiyle dünyanın peşine düştüklerinde, bir davetçi onları dünyayı terk edip Allah'a yönelmeye ve O'nu arzulamaya çağırır. Buna cevaben onlar: *"Babalarımızı bu yolda"* yani dünyayı sever ve şehvetlerinden istifade eder halde *"bulduk. Allah da bize böyle"* yani, helâl kazanmak şartıyla dünyalık elde etmeyi "*emretti." derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez."* Yani, dünyayı sevmeyi ve dünyalık toplamaya karşı hırslı olmayı emretmez. Ancak kulluk hakkını edâ etmek için bedeni örtüp ona güç kuvvet sağlayacak ve zarûrî ihtiyaçları giderecek kadar helâl yoldan kazanmayı emreder. *"Allah'a karşı bilmediğiniz şeyler mi söylüyorsuz?"* Allah'a karşı zararını ve akıbetini ve vebâlini bilmediğiniz, aynı zamanda şeytanın fitnesinden, süslemesinden ve yoldan çıkarmasından olduğunu farketmediğiniz şeyleri mi uyduruyor, iftira ediyorsunuz? *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle denilmektedir.

Mesnevî'de şöyle denilmektedir:

Bu dünya pisliktir, murdardır
Böyle bir murdara nasıl harîs olabilirim ben?

قُلْ اَمَرَ رَبّ۪ي بِالْقِسْطِ وَاَق۪يمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ
مُخْلِص۪ينَ لَهُ الدّ۪ينَ كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

29. De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O'na çevirin ve dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın. İlkin sizi yarattığı gibi *(yine O'na)* döneceksiniz.

"De ki: Rabbim bana adaleti emretti." Önceki ayette Allah Teâlâ yasakladığı halde "Allah emretti." diye kendisine nisbet edilen şeyleri reddettikten sonra bu ayette emrettiği şeyleri beyan etmektedir.

" اَلْقِسْطُ " adalet demektir. Her şeyin ifrat ve tefrit tarafına varmayan orta yeri anlamına gelir. Haberde: "İşlerin en hayırlısı, orta yollu olanıdır."[23] buyurulmuştur.

"Bir iş yapmak istediğin zaman orta yolu tut.
Zira bir işte ifrat ve tefrite kaçmak yerilmiştir."

“Her mescidde” secde edilen her zaman ve mekanda *“yüzlerinizi O’na doğrultun”* Yani yine onlara de ki: İstikamet üzere, başkasına dönmeden, yalnız Allah’a ibadete yönelin. Ya da: “Yüzlerinizi kıbleye çevirin.” demektir.

Secdeden maksad, bir şeyin bir kısmını zikredip tamamını kasdetmek yoluyla namazdır.

Kelbî, ayetin mânâsı hakkında şöyle der: “Siz, bir mescidde iken namaz vakti girince namazı orada kılın. İçinizden biriniz kalkıp: “Ben namazımı kendi mescidimde kılacağım.” demesin. Eğer namaz vakti olduğunda herhangi bir mescidde değilse dilediği mescide gelip orada namazını kılsın.”

Eğer imamı âlimse mahalle mescidinde namaz kılmak, büyük camilerde kılmaktan daha efdaldir. Çarşı esnafı için gündüzün dükkanının yanında bulunan mahallî mescid, geceleyin ise evinin yakınında mahalle mescidi daha efdaldir.

Haddâdî demiştir ki: Bu ayet, farz namazların cemaatle kılınmasının vacib olduğuna delâlet eder.

Hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Ezanı işitip özürsüz olarak ona icâbet etmeyenin (gidip namazı cemaatle kılmayanın) namazı yoktur.”*[24]

“Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha üstündür.”[25]

Çünkü cemaatle kılınan her namaz, ferden kılınan bir gün bir gecelik namaz gibidir. Bir gün ve gecede kılınması gereken farz namazlar on yedi rekattır. Müekked sünnetler ise on rekattır. Bunların toplamı yirmi yedi eder.

Alimler derler ki: Farz namazlar ve teravih namazı gibi cemaatle kılınması emrolunmuş namazları mescidde cemaatle kılmak, evde cemaatle kılmaktan efdaldir. Sevabı daha fazladır. Çünkü namazı mescidde kılmak, İslâm’ın alamet ve işaretlerini ızhar etmektir. Aynı şekilde, evde namazı cemaatle kılmanın sevabı da tek başına kılmanın sevâbından fazladır.

“ve dini” taat ve ibâdeti “*yalnız kendisine has kılarak O’na yalvarın.”* Yani, O’na ibâdet edin. Çünkü ahirette dönüşünüz O’nadır.

Burada, âmm (genel) olan bir hüküm yerine hâs (özel) bir hüküm ifâde edilmiştir. Çünkü dua, ibadet nevilerinden biridir. Duâ, muhtaçlığını ve zarûretini arzederek Allah’a boyun eğmektir. İbâdetten maksad da budur.

Kıyamet günü geldiğinde
Boş işlerle uğraşanlar utanacaktır

“İlkin sizi yarattığı gibi” tekrar geri döndürmesiyle *“yine O’na döneceksiniz.”* Allah size bu dünyâdaki amellerinizin karşılığını verecektir. İkinci kez dirilişin, ilk kez yaratılmaya benzetilmesi, bunun güç yetirilebilir ve mümkün olduğunu pekiştirmek içindir. Yani tekrar dirilmeyi ilk kez yaratılışa kıyas ediniz de onu inkara kalkışmayınız. Çünkü ilk defa yoktan var etmeye kadir olan Allah, ikinci defa yaratmaya da kadirdir.

Çünkü sizin öldükten sonra tekrar diriltilmeniz, hiç yokken yaratılmanızdan daha zor değildir.

فَرِيقاً هَدٰى وَفَرِيقاً حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُۜ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

30. O, bir gurubu doğru yola iletti, bir guruba da sapıklık müstehak oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dost edindiler. Böyle iken kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar.

O, *"bir topluluğu"* imânâ muvaffak kılarak *"doğru yola iletti, bir topluluğa da"* Cenâb-ı Hakk'ın, üstün hikmetlerine bağlı olan takdirin gereği olarak *"sapıklık müstehak oldu. Çünkü onlar, Allah'ı bırakıp şeytanları dostlar edindiler."* Yani onların dalâlete düşmelerinin sebebi, şeytanları dostlar edinmeleri, hak-bâtıl ayırmadan şeytanların davet ettiklerini kabul etmeleridir.

Hidayet de, dalâlet de ancak Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla meydana gelir. Ancak Allah bunları, kulun kesbine ve gayretine göre yaratır.

"Ve kendilerinin doğru yolda olduklarını sanıyorlar." yani kendilerinin hidayet üzere olduğunu zannediyorlar.

Bu ifâde, bilinçsiz olarak hatalı davranan kâfir ile inatçı kâfirin eşit olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, sapık olduğu halde doğruluk üzere olduğunu sanma yanlışlığına düşen kişiyi kınamış ve onu kasden inkar ve inad eden kimse hükmünde kılmıştır.

Bundan anlışılıyor ki, sadece zannetmek ve sanmak, dinin sıhhati açısından yeterli değildir. Bilakis dinin sahih olması için kesinlik ve yakîn şarttır. Çünkü Allah Teâlâ kâfirleri, kendilerini hidayete erdirilmiş kimseler olarak sanmaları sebebiyle kınamıştır. Eğer bu konuda sadece zan kâfi gelseydi, bu yüzden onları kınamazdı.

Akıllı kişiye gereken, yakîne ermeye çalışıp taklîdi terketmek, hakîkat ve tevhid ehline uymaktır. Çünkü kişi, başkası târif etmeden hal ve makamının ne olduğunu bilemez.

Sâib ne güzel söylemiştir:

Salikler yol göstericiye ulaşmadıkça,
Yolu kaybettiklerinin farkında olmazlar

Bâtılı taklîd, şüphe, riya, dünya sevgisi ve yaratılmışların muhabbeti, kınanmıştır ve bunlar kişiye fayda sağlamazlar.

Zünnûn Mısrî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: Bir dağa çıkmıştım. Orada namaz kılan bir adam gördüm. Yabanî ve vahşi hayvanlar, etrafını sararak diz çöküp oturmuşlardı.

Adama doğru ilerleyince, hayvanlar oturdukları yerden kalkıp kaçtılar. Bunun üzerine adam, namazını kısa kesti. Bana:

"–Ey Ebü'l-Feyz, eğer için saf ve temiz olsaydı, bu hayvanlar seni arzularlar, dağlar sana boyun eğerdi." dedi. Ona:

"–Şayet saf olsaydın" sözünün mânâsı nedir?" dedim.

"–Allah, seni isteyene kadar, Allah için ihlas ve samimiyet üzere olmandır." dedi. Ben:

"–Buna neyle ulaşılır?" diye sordum. Adam:

"–Kalbinden şirki çıkardığın gibi, halkın muhabbetini de çıkarmadıkça buna ulaşamazsın." dedi. Ben:

"–Vallahi, benim bunu yapmam çok zor." deyince adam:

"–Bu, ârifler için amellerin en kolayıdır." dedi.

Mutlak olarak yaratılanları dost tanımak, dalâlete sebep olunca; cinlerden veya insanlardan olan şeytanları dost edinmenin sapıklığa düşme bakımından derecesinin ne olduğunu var sen düşün. Bu sebeple Allah'ı sevmek ve O'nun muhabbetine sarılmak gerekir. Allah Teâlâ'nın muhabbetini bırakıp başka şeyleri sevenlere yazıklar olsun. Allah bu kimseleri ayette (مِنْ دُونِ اللّٰهِ) "Allah'dan başka, Allah'ı bırakıp da" ifadesiyle zemmetmiştir.

Allah'tan, bize kendi muhabbetini nasip ettikten sonra kalbimizi kaydırmamasını ve bizi ibadet ve itaatinin yoluna sevk etmesini niyaz ederiz.

---

[22]. *Aclûnî*, I, 412

[23]. *Aclûnî*, I, 469

[24]. *Kenzü'l-ummâl*, VII, 583; Terğîb, I, 236. *Tirmizî*, Salat, 162. *İbn Mâce*, Mesâcid, 17

[25]. *Buhârî*, Ezân, 30; *Müslim*, Mesâcid, 247, 249; *Nesâî*, İmâmet, 42; *Muvatta*, Cemaat, 1; *Müsned*, II, 65, 112, 475, 485, 501, 520, 525; III, 55, VI, 49

İSRAF ETMEMEK

يَا بَنٖٓي اٰدَمَ خُذُوا زٖينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا
تُسْرِفُواۚ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفٖينَ۟ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زٖينَةَ اللّٰهِ
الَّتٖٓي اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِۜ قُلْ هِيَ لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ
وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطَانًا
وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌۚ فَاِذَا جَٓاءَ
اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾ يَا بَنٖٓي اٰدَمَ اِمَّا
يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ اٰيَاتٖيۙ فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾

31. Ey Âdem oğulları! Her mescide gidişinizde süslerinizi güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.

32. De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde mü'minlerindir. İşte bilen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz.

33. De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınır aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi, Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.

34. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.

35. Ey Âdem oğulları! Size kendi içinizden ayetlerimi anlatacak peygamberler gelir de kim *(onlara karşı gelmekten)* sakınır ve kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

"Ey Âdem oğulları, her mecside gidişinizde süslerinizi (elbiselerinizi) alın"

"Ziynet" (süs), süslenmek için giyilen kıymetli elbiseler için kullanılan bir isim ise de müfessirler ayetin nüzûl sebebini göz önüne alarak "ziynet"ten maksadın avret yerlerini örtecek elbise olduğu üzerinde görüş birliğine varmışlardır.

Ayetin nüzûl sebebi şudur:

Câhiliyye devrinde Arab kabileleri, Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederler ve "Biz,

içlerinde günah işlediğimiz ve günahlarla kirlettiğimiz elbiseler içinde Kâbe'yi tavaf etmeyiz" derlerdi. Erkekler gündüz, kadınlar da geceleyin çıplak olarak tavaf ederlerdi. Allah Teâlâ onlara, ister namaz ister tavaf için olsun her mescide gittiklerinde elbiselerini giymelerini emretmiş ve soyunmalarını yasaklamıştır. Bu ayet inmeden önce Araplar, tavaf etmek istedikleri zaman elbiselerini mescidin dışında bırakırlar, sonra çıplak olarak içeri girerlerdi.

Haddâdî tefsirinde şöyle denilmektedir: Tavaf niyetiyle yola koyulan Araplar Mina'ya geldiklerinde elbiselerini çıkarıp çadırlarına koyarlardı. Şayet içlerinden biri elbisesini çıkarmaz ve elbiseli olarak tavaf etmek isterse dövülür ve elbisesi zorla çıkarılırdı. Kadınlar çıplak olarak geceleyin tavaf ederlerdi. Yalnız kadınlar bellerine ince deriden yapılmış bir örtü bağlarlardı. Fakat bu, istenilen şekilde örtünmeye kâfi gelmezdi.

Bu ayet, namazda avret yerlerinin örtülmesinin gerekliliğinin dayanağıdır. "Namaz veya tavaf için her mescide gittiğinizde avret yerlerinizi örtmek üzere elbiselerinizi giyin." demektir.

Şeyhulislâm Hâherzâde der ki: "Bu ayet, namaz kılarken en güzel elbiseleri giymenin müstehab olduğuna delildir. Çünkü sebep olan şeyin ismi, sebebe verilerek "ziynet" kelimesiyle elbise kastedilmiştir."

Şu halde namaz kılmak için avret yerlerini örtecek kadar bir elbise giymek vacib, güzel elbiseler giymek ise sünnettir.

Ebû Hanife (rh.a.), gece namazı için sarık, cübbe, gömlek ve pantolondan müteşekkil kıymetli bir elbise edinmişti. Bunlar, bin beş yüz dirhem değerinde idi. Her gece bu elbiseleri giyer ve: "Allah Teâlâ için süslenmek, insanlar için süslenmekten evlâdır." derdi.

Farsça tefsirde şöyle denilir: İlim lisanında "Namaz için setr-i avret lâzımdır." demişlerdir. Keşf lisânında ise sırrını arz etmek için gönül huzuru lazımdır

Gönül huzuru olmaksızın hiç kimse kulluğun zevkini elde edemez
Hak tâlibinin bu dergahta huzur içinde olması yeterlidir

Yiyecek ve içeceklerin helâl ve temiz olanlarından *"yiyin, için."*

Rivayete göre Âmiroğulları müslüman oldukları halde, hac günleri yemek ve yağlı şeyler yemiyorlar, sadece yanlarına aldıkları kuru yiyeceklerle idare ediyorlardı. Böylece yaptıkları hacca ta'zimde bulunduklarını sanıyorlardı. Diğer müslümanlar da böyle yapmak isteyince bu ayet nâzil oldu.

Ayetin işârî yorumu şöyledir: Kulluk makamında geceleyenlerin yediklerinden *"yiyin,"* içtiklerinden de *"için."* Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz: *"Ben Rabbimin katında gecelerim. O beni yedirir ve içirir."*[26] buyurmuştur.

Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz, Ramazan orucuna ve bu ayda diğer ibadetlere, başka aylardakinden daha fazla önem verirdi. Hatta bazen gece ve gündüz bütün vakitlerinin

ibadetle geçmesi için savm-i visâl (iftar etmeksizin peşpeşe oruç) tutardı. Fakat ashâbına savm-ı visâli yasaklardı. Ashâb, “Yâ Rasûlallah! Görüyoruz ki siz savm-i visâle devam ediyorsunuz.” diyerek kendilerinin de böyle yapmak istediklerini ifade ettiklerinde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz:

“Ben sizden biriniz gibi değilim. Ben Rabbimin yanında gecelerim (diğer bir rivayete göre: kalırım). O beni yedirir ve içirir.”[27] buyurdu.

Alimler, hadiste zikredilen yiyecek ve içeceğin ne olduğu konusunda iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir: Birinci görüşe göre bunlar, bildiğimiz ağız ile yenilip içilen yiyecek ve içeceklerdir. Hadiste geçen lafızların hakiki mânâsı budur. Bu hakiki mânâyı bırakıp başka mânâların peşine düşmek gerekmez. Rasûlullah (s.a.v.)’e cennet taâmından getirildi.

İkinci görüşe göre ise burada zikredilen yiyecek ve içecekten maksad, Allah Teâlâ’nın kullarını gıdalandırdığı ilimler, irfanlar, onların kalblerine akıttığı münâcât lezzeti, yakınlık nuru ve muhabbet nimetleridir; bunlara tâbi olan hallerdir. Bu haller, kalblerin gıdası, ruhların nimeti, gözlerin nuru ve nefislerin sevincidir.

Hikaye edilir ki: Hallac-ı Mansur iki yıl Kâbe’de kalmış ve bir mürid ona hizmet etmişti. Hizmet eden mürid diyor ki: Hayırsever kişiler ona yemek getirir, ben de bunları Hallac’ın yanına bırakırdım. Sabahleyin yemeği bıraktığım gibi noksansız bulur ve bir fakire yedirirdim.

Hz. Şeyh Üftade Efendi der ki: “Rasûlullah (a.s.) sadece zayıf ümmetine örnek olsun için dünya taamı yemişlerdir. Yoksa hakikatte peygamberimizin yemeye ve içmeye ihtiyacı yoktu. Mübarek karınlarına taş bağlamaları ise açlık sebebiyle değil, bilakis kemâl-i letafetinden dolayı melekût âlemine uçup yükselmemek içindi. İrşad âlemi olan dünyada kalmak, böylece irşad ve tebliğ görevine devam etmek maksadıyle karınlarına taş bağlarladı. Yani Rasûlullah (s.a.v.), âlemin hâdisliğine bakardı, fakat beka tecellîleri ile nimetlenirdi.”

“Fakat israf etmeyin.”

Helâl olan şeyleri haram sayarak israf etmeyin. Çünkü helâli haram saymak, malın zayi olup gitmesine yol açar ki, bu israftır.

Ya da Allah’ın haram kıldığı yiyecek, içecek ve giyecekleri kullanmak suretiyle israf etmeyiniz.

Yâhut da bedenin ihtiyacından fazla yiyerek ve içerek israf etmeyiniz. Çünkü ihtiyaçtan fazla yemek ve içmek de israf kabilindendir.

“Şüphesiz O, israf edenleri sevmez.” Onların fiillerinden hoşnud olmaz ve onları övmez.

Büyüklerden birisi: “İsraf, kişinin iştahının çektiği her şeyi yemesidir.” der.

Himmetinin tamamını yemeye ve içmeye sarfeden kimse, şüphesiz insanların en değersizi ve en zelilidir.

Efendiye bak, seherden akşama dek

Yeme, içme endişesi taşımakta
Mutluluk ve sevinçten midesini
Bazan doldurur, bazan boşaltır
Cennet düşüncesinden kurtulmuş, cehennemden emin
Yeri mezbelelik ya da mutfak

Şeyhülislâm Abdullâh Ensârî şöyle der: Dünyanın tamamını lokma yapıp bir dervişin ağzına koysan, israf olmaz. İsraf, Hakk'ın rızası dışında harcamaktır.

Hayırlı bir gence bir rahip kilisede şu öğüdü verdi:
Ey çocuk! İsrafta hayır yoktur. Dedi ki, hayırda israf yoktur

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "İsraf iki çeşittir. İfrat ve tefrit.

Zarûrî ihtiyaçtan fazla, şeriatın hilafına olan, tabiat, şehvet, gaflet, terk-i edeb veya oburca yenen her şey ifrata girer.

Tefrit ise zarûrî ihtiyaç miktarından aşağısını yemektir. Kulluk hakkını yerine getirmek için gerekli olan kuvvet ve takati bulamayacak kadar yemeyi kısmaktır. Rubûbiyet hakkını eda etmek için, az yiyerek nefsi helâk etmektir. Böylece ya nefsin hakkı zayi olur, ya da nefsânî hazlar uğruna rubûbiyetin hukuku zayi olur. Yâhut da yine nefsânî arzuları peşinde koşarak rubûbiyet hukukunu yerine getirme istidadında olan kalb, ruh ve sırrın hukuku zâyi olur.

Şu halde *"İsraf etmeyin."* cümlesinin mânâsı: "Nefsânî hazlarınız için bizim haklarımızı da, sizin haklarınızı da zâyi etmeyin." demektir.

Rivayete göre **Harûn Reşid**'in pek maharetli hristiyan bir doktoru vardı. Bu doktor, Ali b. Hüseyin b. Vakid'e dedi ki:

"–Sizin kitabınızda tıp ilmine dair bir şey yoktur. Oysa İlim iki kısımdır. İlmü'l-edyân (din ilimleri) ve ilmü'l-ebdân (beden ilimleri)." O:

"–Allah Teâlâ tıbbın tamamını, bizim kitabımızda bulunan bir ayetin yarısında toplamıştır." dedi. Doktor:

"–Bu hangi ayettir?" diye sorunca:

"–Yiyin, için, fakat israf etmeyin." ayetidir." dedi. Hristiyan doktor:

"–Peki, sizin peygamberinizden tıbba dair bir şey rivayet edilmiş midir?" dedi. O:

"–Evet, Peygamberimiz (s.a.v.) tıbbı bir kaç basit kelime ile ifade etmiştir." diye cevap verdi. Doktor:

"–Onlar nelerdir?" diye sordu. O: "Şu hadistir:

"*–Mide bütün hastalıkların evidir. Perhiz ise devâların başıdır. Her cismi, alıştığı şeyle tedavi ediniz.*"[28] diye cevap verdi.

Bunun üzerine hristiyar doktor: "Sizin kitabınız ve peygamberiniz tıb konusunda

Calinus'a söyleyecek söz bırakmamış." dedi.

İbni Abbas (r. anhümâ)'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İsraf ve kibir seni hataya düşürmedikçe dilediğini ye ve istediğini giy."

Ruhsat ehlinin Ramazan ayı dışında bir gün ve gecede iki öğünden fazla yemek yememeleri lâzımdır. Azimetle amel edenler ise sadece bir öğün yemelidirler. Birinci gruptakilerin iki öğünden, ikinci gruptakilerin ise bir öğünden fazla yemeleri, haddi aşmak ve hayvanların sıfatları ile sıfatlanmaktır.

Hindliler, hastaları şifaya kavuşturmak için perhizi çok kullanırlar. Birkaç gün hastanın yiyip içmesine ve konuşmasına engel olurlar, hasta da iyileşir. Şu halde perhiz yolunu tutmak en uygun olan davranıştır.

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّت۪ٓي اَخْرَجَ لِعِبَادِه۪ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِۜ
قُلْ هِيَ لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ كَذٰلِكَ
نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾

32. De ki: Allah'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünya hayatında, özellikle kıyamet gününde mü'minlerindir. İşte bilen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz.

Müslümanlar, Kâbe'yi elbiseli olarak tavaf edince ve hac günlerinde et ve yağlı yemekler yiyince müşrikler onları kınadılar. Çünkü kendileri Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ediyor ve ihramlı iken et ve yağlı yemekler yemiyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Habibi (s.a.v.)'e onlara şöyle demesini emretti:

"De ki: Allah'ın kulları için" pamuk ve keten gibi bitkilerden, ipek ve yün gibi hayvanlardan ve zırh gibi madenlerden *"çıkardığı süsü"* elbiseleri ve diğer süslenilen şeyleri *"ve güzel rızıkları"* et, yağ ve süt gibi yiyilip içilerek tad alınıp lezzet duyulan maddeleri *"kim haram etti?"*

Buradaki soru, inkarîdir. Yani, "Kimse haram edemez." demektir.

Bir insan farzları eda eder ve şık elbiseler giyerek güzel bir görünüme sahip olmak isterse, bunda bir beis yoktur. Fakat bir kimse, en azıyla geçinmeye kanaat edip malının geri kalanını, ahirette kendisine fayda verecek şekilde hayır yollarına sarf ederse bu daha güzeldir. Çünkü Allah katında bulunan sevap ve karşılık daha hayırlı ve sonsuzdur. Aynı zamanda kendisine yetenin en azıyla iktifâ etmek, azimetle amel etmektir. Dünya nimetlerinden daha fazla istifade etmek ve daha ziyade lezzet elde etmek ise ruhsattır. Bu ayet, bu ruhsata delil teşkil eder. Yine bu ayet, yiyecek, giyecek ve çeşitli şekillerde kullanılacak şeylerde aslolanın mübahlık olduğuna da delâlet etmektedir. Ayette

zikredilen sorunun, inkarî mânâda olması da buna mesned teşkil eder.

İmam Şafiî ve **Ebû Hanife** (rh.a.)'ın talebelerinden çoğu, eşyanın kullanımında aslolan hükmün mübahlık olduğunu söylemişlerdir. Bazıları bu konuda tevakkuf edilmesi gerektiği, yani hükmü bildirilmeyen şeyler hakkında helal, haram ve mübâh gibi bir hüküm vermemek gerektiği görüşündedirler. Bazıları ise hükmü bildirilmeyen şeylerin haram kabul edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Eşyada aslolanın mübahlık olduğunu savunanların bakış açıları şöyledir: Allah Teâlâ gerçek mânâda zengindir ve mutlak olarak cömerttir. Bu şekilde zengin ve cömert olan Allah, malını kullarından esirgemez. Ancak onlara, zararlı olanları yasaklar. Buna göre eşyada aslolan mübahlıktır. Allah'ın zenginliği ve cömertliği bunu gerektirir. Haramlık ise ârızî bir durumdur. Böyle bir durum sâbit olmadığında ise eşyâ asıl durumu olan mübâhlık üzere kalır.

Eşyada aslolanın haramlık olduğu görüşünde olanlar derler ki: Hakikatte bütün eşya Allah'ın mülküdür. Başkasının mülkünde tasarruf ise ancak sahibinin izni ve müsaadesi ile olur. Böyle bir müsaade sabit olmadığı hallerde, tamamen başkasının (yani Allah'ın mülkiyetinde) olan eşya haram olarak kalır.

Bu konuda tevakkuf edenler anlayışlarını şöyle ifade ederler: Haramlık ve mübahlık ancak şeriat ile sâbit olur. Böyle bir nas varid olmadan, eşyanın haram veya mübah olduğuna hükmetmek tasavvur olunamaz.

Abdülkadir Bağdâdî (rh.a.) der ki: Eşyanın hükmü hakkında tevakkuf edenler, bunu şöyle îzah ederler: Şeriat tarafından henüz hükmü belirtilmemiş bir işi yapan kimse, böyle yaparak Allah katında ne bir sevap elde edebilir, ne de ceza görür.

"De ki: "O, dünyâ hayatında inananlarındır." Bütün ziynetler ve temiz rızıklar dünya hayatında iman eden mü'min kullar içindir. Bu nimetlerin yaratılmasındaki asıl maksad, mükelleflerin Allah'a olan taatlarını yerine getirmelerine yardımcı olmak ve onları bu yönden takviye etmektir. Yoksa onlar nankörlük ve isyan etsinler diye yaratılmamıştır. Allah Teâlâ ziyneti ve her türlü temiz rızkı, esas olarak mü'min kulları için halketmiştir. Kâfirler ise bu konuda mazeretlerinin önünü kesmek için mü'minlere tâbî kılınmışlardır. Onun için ayette: "Bu ziynet ve rızıklar, dünya hayatında mü'minler için ve başkaları içindir." buyurulmamış, sadece mü'minlere mahsus olduğu belirtilmiştir.

"Kıyâmet günü de yalnız onlarındır." Dünya hayatında mü'minler ve kâfirler müştereken istifade etseler de bu ziynet ve rızıklar, ahirette sadece mü'minlere mahsustur. Kâfîrlerin orada nail olacakları bir iyilik ve ihsan söz konusu değildir.

Ayette işaret vardır ki: Allah Teâlâ'nın peygamberlerden ve velîlerden olan seçkin kulları için çıkardığı kemâlâtı talebden sizi kim men edebilir? Bu tür kerametlere ve makamlara nail olmanızı kim yasaklayabilir? Onları elde etmek isteyen ve bu uğurda gayret gösteren kimseler için bunlar tamamen caizdir, mübahtır. Bu isteklerine gecikmeden ve eksiksiz nâil olabilirler.

Ziynet Allah'a izafe edilmiştir. Çünkü onu, lütuf hazinelerinden ve şefkat

hakikatlerinden çıkarıp ortaya koyan O'dur. Allah Teâlâ, bedenleri hükümlerle ve onların eserleriyle, nefisleri ise adâb ve onlara güç yetirmekle, kalbleri şevahid ve onların nurlarıyla, ruhları ma'rifetlerle ve onların esrârıyle, sırları ise tavali' (manevî doğuşlar) ve onların meyveleri ile süslemiştir. Zahirleri tevfikın eserleriyle ve bâtınları da hakîkat nurlarıyla süslemiştir. Dahası zâhirleri secde izleriyle, bâtınları da müşâhede nurlarıyla bezemiştir. Nihayet zahirleri cömertliğin eserleriyle, bâtınları ise varlık nurlarıyla ve temiz rızıklarla süslemiştir.

Nefislerin rızıkları, bizzat ihsanının hükmü gereğidir. Kalblerin rızıkları ise Allah'ın yönelmesi gereğidir. Gerçek mânâda temiz ve helal rızık, nefsin haklarına ve hazlarına karışmamış, bizzat ilâhî mevhibe ve O'nun hukukundan olan rızıktır.

"De ki: "O, dünyâ hayatında inananlarındır." Yani bu ikramlar ve makamlar, dünya hayatında nefsânî afetler ve hayvanî özelliklerle karışık olarak, ahirette ise bu tür afet ve bulanıklıklardan arınmış olarak o seçilmiş kullar içindir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Göğüslerinden kinden** (tasadan) **ne varsa hepsini çıkarıp atmışızdır."*** (el-A'râf, 7/43)

"İşte biz, bilen bir topluluk için ayetleri böyle açıklıyoruz." Biz bu hükmü açıkladığımız gibi diğer hükümleri de, içlerinde bulunan derin mânâları anlayıp bilebilecek bir topluluk için açıklarız.

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّىَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْىَ
بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا
عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾

33. De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınır aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği bir şeyi, Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.

"De ki "Rabbim ancak kötülükleri" yani, çirkinliği çok açık ve fazla olan büyük günahları *"gerek açığını, gerek gizlisini"* yani küfür, nifak ve diğer açık ve gizli bütün kötülükleri, *"günahı"* yani, küçük ve büyük günaha sebebiyet verecek şeyleri *"ve haksız yere saldırmayı"* yani, zulüm veya kibri haram kılmıştır. " اَلْبَغْىَ " (haksız yere saldırmak), günah kavramına dâhil olduğu halde ayrıca tekrar zikredilmesi, ondan sakındırmak hususunda mübalağa içindir. Ayette "haksız yere" kaydı, "bağy"i (zulmü, saldırmayı) te'kid için getirilmiştir. Çünkü haklı olarak zulüm yapılmaz.

Şirk koşulması ve ibâdet edilmesi *"hakkında hiçbir delil"* huccet, burhan *"indirmediği bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı"*

Burada müşriklerle alay ve onlara hakaret vardır. Çünkü Allah'a şirk koşmak hususunda bir delilin indirilmesi mümkün olmadığına göre bunun zikredilmesi onlarla alaydır, istihzadır. Bu konuda bir delil mevcut değildir ki indirilsin. *"ve Allah hakkında*

bilmediğiniz şeyler söylemenizi," sıfatlarını inkar etmenizi ve onlar hakkında doğru olmayan sözler sarfetmenizi, müşriklerin "Bize bu kötülükleri Allah emrediyor." demeleri gibi O'na iftira etmenizi *"haram kılmıştır."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: " اَلْفَوَاحِشَ " (kötülükler), kulun Rabb'ine giden yolunu kesen ve onu seyr ü sülûkdan alıkoyan her şeydir.

Avamın açık kötülüğü; yasaklanan şeyleri işlemeleri, gizli kötülüğü ise nehy olundukları fiilleri gönüllerinden geçirmeleridir.

Havassın açık kötülüğü; zerre kadar dahi olsa içerisinde nefislerinin payı bulunan işleri yapmak, gizli kötülükleri ise bir lahza dahi olsa sevgiliden uzak kalmaktır.

En seçilmiş olanların (ehass) açık kötülüğü, edeblerden birini terketmek ve herhangi bir sebebe bel bağlamaktır. Gizli kötülükleri ise dünya ve ahirete ait bir nesneye meyletmeleri ve Allah'tan başka bir varlığa iltifat göstermeleridir.

" اَلْاِثْمَ " (günah), göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa Allah'dan yüz çevirmektir.

" اَلْبَغْيَ " (zulüm, saldırmak), Allah'tan başkasını sevmektir. Çünkü zulüm, bir şeyi kendi yerinden başkasına koymak demektir.

"Allah'a şirk koşmaktan" maksad, şeriat tarafından ruhsat ve cevaz verilmediği halde Allah'dan başkasından yardım talebinde bulunmaktır.

"Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemeniz", nefsin arzu ve isteğine göre hüküm vermeniz veya hakikatını bilmediğiniz bir şeyi, akılla hareket ederek Allah hakkında söylemenizdir.

Ya da; Ma'rifetullah konusunda, seyr ü sülûk edenlerin hallerini beyan hususunda, makamları izah ve kerametleri isbat meselesinde bilmediğiniz ve gafil olduğunuz şeyleri söylemeniz" demektir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'den yapılan nakil burada son bulmuştur.

Sonra Allah Teâlâ peygamberleri yalanlayan müşrikleri tehdid etmek üzere şöyle buyurmuştur:

وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٤﴾

34. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.

Helâk olacak ümmetlerden *"her ümmetin"* helâkları için takdir edilmiş muayyen *"bir eceli vardır."* Onların köklerini kurutacak azabın inmesi için tayin edilmiş olan *"ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar, ne de öne geçerler."* Yani o vakti geciktiremezler, öne de alamazlar.

Yarın ecel önden ve arkadan sana gelince
Bir an bile ertelemez

Rivayete göre meliklerden biri inzivaya çekilmiş ve kendisini Allah'a ibadete vermişti. Sonra bu halinden dönüp dünyaya meyletti ve riyaset davasına kapıldı. Bir köşk yaptırarak içini güzelce bezetip süsletti. Sonra bir ziyafet hazırlatıp halkı davet etti. İnsanlar gelerek yiyip içiyorlar, köşkün sağına soluna bakıp onu beğeniyorlar, sonra da sahibine dua ederek çekip gidiyorlardı. Bu durum günlerce böylece devam etti.

Daha sonra bu adam, yakın dostlarından bir grup ile sohbet ederken onlara: "Bu köşkü yaptırmakla ne kadar büyük bir sevince eriştiğimi görüyorsunuz. İçimden geçiyor ki, çocuklarımın her biri için böyle birer köşk yaptırayım. Dolayısıyle sizler bir kaç gün daha benim yanımda kalın. Hem sizinle konuşur hoş vakit geçiririm, hem de yapmak istediğim iş hususunda istişarede bulunurum." dedi.

Dostları da bu teklifi uygun bulup kabul ettiler. Melikin yanında günlerce kalarak yeyip içip eğlendiler. Melik de düşündüğü şeyleri nasıl yapıp edeceği hususunda onlarla fikir alış verişinde bulundu.

Yine bir gece oyun ve eğlenceye daldıkları bir anda köşkün üst tarafından bir kimsenin şu şiiri okuduğunu duydular:

"Ey saraylar yaptırıp öleceğini unutan kimse,
Kendini emniyette sanma. Çünkü ölüm, herkes için yazılmıştır.
Şu mahluklar her ne kadar sevinip ferah duysalar da
Ölüm, bütün emellerin önünde dikilip durmaktadır.
Kendin oturmayacağın köşkleri sakın bina edeyim deme!
İbadet hayatına dön, belki böylece günahların bağışlanır."

Bunu duyan melik son derece korkup ürperdi. Arkadaşları da aynı korkuyu duydular. Melik arkadaşlarına:

"–Benim duyduğumu siz de duydunuz mu?" dedi. Onlar da:

"–Evet." dediler. Melik:

"–Peki, benim hissettiğimi siz de hissediyor musunuz?" dedi. Onlar:

"–Ne hissediyorsun?" diye sordular. O:

"–Kalbimin üzerinde bir ağırlık hissediyorum. Bu, ölüm hastalığından başka bir şey olmasa gerek." dedi. Arkadaşları:

"–Hayır, aksine daha nice zamanlar sıhhat ve afiyetle yaşayacaksın." dediler.

Melik ağlamaya başladı. Sonra şarapları döktürdü, oyun ve eğlence aletlerini kırdırdı. Allah'a tevbe etti. Ölünceye kadar hep "Ölüm, ölüm..." der dururdu. Allah ona rahmet etsin.

Sa'dî der ki:

Hâce nakkaş getirir, süslemek ister eyvân
O emel kasrı fakat tâ temelinden vîrân

O nâzenîni firâşında uyku tutmazdı
Firâş-ı nâzına serpmezse gülsuyu, hayfâ!
Ne hâle geldi o gül-ten, gelin bakın şimdi:
Firâş-ı kabrini etti dikenler istîlâ

"Her ümmet için bir ecel vardır." Yani Allah'a seyr ilallah ehlinden her topluluk için bir ecel, cennete ve cehenneme doğru belli bir müddet ve vakti tâyin edilmiş bir mühlet vardır. Allah'ın ezelde takdir ettiği şekilde *"ecelleri gelince"* müddetleri bitince *"ne bir an geri kalırlar, ne de öne geçerler."* Bu, dostların (velîlerin) gönüllerini Hakk'a yöneltmeleri için bir va'd ve düşmanların nefislerini terbiye için bir vaîddir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle denilmektedir.

يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي
فَمَنِ اتَّقَى وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٥﴾

35. Ey Âdem oğulları! Size kendi içinizden ayetlerimi anlatacak peygamberler gelir de kim *(onlara karşı gelmekten)* sakınır ve kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

"Ey Âdem oğulları," Hitap bütün insanlaradır. *"size kendi içinizden"* yani kendi cinsinizden *"elçiler gelip de ayetlerimi anlattıkları"* hükümlerimi, emir ve yasaklarımı açıkladıkları *"zaman"* onları yalanlamaktan *"sakınıp uslananlara"* amelini ıslah edip O'nun ayetlerini anlatan Rasûlüne itaat edenlere *"korku yoktur."* Onlar, ileride âsîlerin başına geleceklerden korkmazlar *"ve onlar"* ikram ve rızâ yurdunda müttakîlere hazırlananların lezzetine gark oldukları için dünyada elde edemeyip kaybettikleri şeylere *"üzülmeyeceklerdir."*

Peygamberlerin gelmesi, Allah'ın ilmine nisbetle katiyetle vuku bulacak bir iştir. Fakat ayette kesin olarak bilinen bir konu, şüpheliymiş gibi belirtilmiştir. Bu, şu hususa dikkat çekmek içindir: Peygamberlerin gönderilmesi caizdir. Allah dilerse göndermemeye de kadirdir. Peygamber göndermemekle de günaha girmiş olmaz. Çünkü ne aklen ne de şer'an Allah Teâlâ üzerine bir işi yapmak vacib değildir. Fakat ilâhî hikmet peygamberlerin gönderilmesini gerekli kılmıştır. Çünkü bunda pek çok hikmet ve maslahatlar vardır.

---

[26]. *Buhârî*, Savm, 20. 48; *Müslim*, Sıyâm, 57-58
[27]. bk. *Buhârî*, Temennî, 9; Savm, 20. 48; *Müslim*, Sıyâm, 57-58, 60; *Müsned*, II,

23. 253; III, 8

[28]. *Süyûtî*, ed-Dürerü'l-müntesira, 144; *Aclûnî*, II, 279

CEHENNEM EHLİ VE
BİRBİRİYLE MÜNAKAŞALARI

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَٓا اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ
بِاٰيَاتِهٖۜ اُولٰٓئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا
يَتَوَفَّوْنَهُمْۙ قَالُٓوا اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا
وَشَهِدُوا عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾ قَالَ ادْخُلُوا فِٓي
اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِي النَّارِۜ كُلَّمَا دَخَلَتْ
اُمَّةٌ لَعَنَتْ اُخْتَهَاۜ حَتّٰٓى اِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًاۙ قَالَتْ اُخْرٰيهُمْ
لِاُولٰيهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِۜ قَالَ لِكُلٍّ
ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَقَالَتْ اُولٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ فَمَا كَانَ
لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾ اِنَّ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَٓاءِ
وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِۜ وَكَذٰلِكَ
نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍۜ
وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

36. Âyetlerimizi yalanlayanlar ve büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlar ateş ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

37. Allah'a iftira eden ya da O'nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir! Onların kitaptaki nasipleri kendilerine erişecektir. Sonunda elçilerimiz *(melekler)* gelip canlarını alırken "Allah'ı bırakıp da tapmakta olduğunuz tanrılar nerede?" derler. *(Onlar da)* "Bizden sıvışıp gittiler" derler. Ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ederler.

38. Allah buyuracak ki: "Sizden önce geçmiş cin ve insan toplulukları arasında siz de ateşe girin!" Her ümmet girdikçe yoldaşlarına lânet edecekler. Hepsi birbiri ardından orada *(cehennemde)* toplanınca, sonrakiler öncekiler için, "Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha fazla azap ver!" diyecekler. Allah da: Zaten herkes için bir kat daha fazla azap vardır, fakat siz bilmezsiniz, diyecektir.

39. Öncekiler de sonrakilere derler ki: Sizin bize bir üstünlüğünüz yok. O halde siz de yaptıklarınıza karşılık azabı tadın!

40. Bizim ayetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!

41. Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır. İşte zalimleri böyle cezalandırırız!

“*Ayetlerimizi yalanlayanlara”* yani peygamberleri yalanlayanlara *“ve onları kabûle”* bizim birliğimizin delillerine îmânâ *“tenezzül etmeyenlere”* kibirlenen, büyüklenen ve serkeşlik gösterenlere *“gelince, onlar da ateş ehlidir”* ateşte kalacak olanlardır; *“onlar orada ebedî kalacaklardır.”*

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيَاتِهِۜ اُو۬لٰٓئِكَ
يَنَالُهُمْ نَص۪يبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِۜ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْۙ
قَالُٓوا اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا
عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوا كَافِر۪ينَ ﴿٣٧﴾

37. Allah’a iftira eden ya da O’nun ayetlerini yalanlayandan daha zalim kimdir! Onların kitaptaki nasipleri kendilerine erişecektir. Sonunda elçilerimiz *(melekler)* gelip canlarını alırken “Allah’ı bırakıp da tapmakta olduğunuz tanrılar nerede?” derler. *(Onlar da)* “Bizden sıvışıp gittiler” derler. Ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ederler.

“Allah’a yalan uyduran” yani, Allah’ın buyurmadığını buyurdu diyen, Allah’a ortak, eş ve çocuk isnad ederek iftira eden *“ya da O’nun ayetlerini”* Allah’ın buyruklarını “*yalanlayanlardan daha zalim kim olabilir?”* yani, kimin zulmü bundan daha büyüktür? Hiç kimsenin zulmü bundan daha büyük değildir.

Allah Teâlâ, kendisi hakkında yalan söyleyenlerle ayetlerini yalanlayanları, günah bakımından aynı seviyede tutarak şöyle buyurmuştur: *“Onlara Kitab’dan”* yani, Kitab’da (Levh-i Mahfûz’da) yazılan, takdir edilen ömür ve rızıklardan *“nasibleri erişecektir. Nihayet, elçilerimiz”* ölüm meleği ve yardımcıları *“gelip canlarını alırken”* onların ölümünü gerçekleştirip ruhlarını kabzederken *“Hani Allah’tan başka yalvardıklarınız”* dünyada taptığınız ilâhlarınız *“nerede? derler.”* Yani, kendilerine ölüm melekleri gelene kadar onlara takdir edilen ömür ve rızıklar ulaşacaktır.

“Onlar da: *“Bizden kayboldular.*” nerede olduklarını bilmiyoruz *“derler ve”*

taptıklarının sonunu ve kaybolduğunu müşahede ettikleri için *“kendi aleyhlerine, kendilerinin kâfir olduklarına”* hiç ibadete layık olmayan şeylere ibadet ettiklerine *“şahitlik ederler.”* ve suçlarını itiraf ederler.

Bu ayet ile ***“Rabbimiz Allah’a andolsun ki biz ortak koşanlardan değildik.”*** (el-En’am, 6/23) ayeti arasında çelişki yoktur. Çünkü ayetlerden her birinin, muhtelif guruplarla ilgili ve farklı zamanlarda gelmiş olması ihtimali vardır.

el-İrşâd’da denilir ki: Belki de bu ayette, yeniden dirilişin (ba’s) ve cezanın son derece sür’atli meydana geleceği vurgulanmak istenmiştir. Ayette sanki bunlar ölümün gerçekleşmeye başlamasından itibaren meydana gelecekmiş gibi ifâde edilmiştir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz bu durumu şöyle haber vermektedir: *“Ölen kimsenin kıyameti kopmuştur.”*[29] Yoksa ayette geçen soru, ona verilen cevap, onların sonucu olarak gelen cehenneme girme emri ve cehennemliklerin karşılıklı konuşup lanetleşmeleri ba’sden (öldükten sonra dirilişten) sonra olacaktır. Bunda şüphe yoktur.

قَالَ ادْخُلُوا ف۪ٓي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ
فِي النَّارِۜ كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَعَنَتْ اُخْتَهَاۜ حَتّٰٓى اِذَا ادَّارَكُوا ف۪يهَا
جَم۪يعاًۙ قَالَتْ اُخْرٰيهُمْ لِاُو۫لٰيهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اَضَلُّونَا فَاٰتِهِمْ عَذَاباً
ضِعْفاً مِنَ النَّارِۜ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

38. Allah buyuracak ki: “Sizden önce geçmiş cin ve insan toplulukları arasında siz de ateşe girin!” Her ümmet girdikçe yoldaşlarına lânet edecekler. Hepsi birbiri ardından orada *(cehennemde)* toplanınca, sonrakiler öncekiler için, “Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha fazla azap ver!” diyecekler. Allah da: Zaten herkes için bir kat daha fazla azap vardır, fakat siz bilmezsiniz, diyecektir.

Kıyamet günü Allah Teâlâ veya meleklerden biri: *“Sizden önce geçen cin ve insan topluluklarıyla”* yani, geçmiş ümmetlerden insan ve cin kâfirlerle *“beraber ateşe girin!” buyurur.”*

Cinler, insanlardan önce yaratıldıkları için insanlardan önce zikredilmişlerdir. Allah Teâlâ cinleri yaratınca onlardan bazısı kâfir, bazısı da mü’min oldu. Sonra kâfir olanları, mü’min olanlarına saldırıp onları yok etmek isteyince Allah Teâlâ onların üzerine meleklerden bir ordu gönderdi. Ordunun komutanı İblis idi. Bunlar kâfir cinlere saldırıp hepsini helâk ettiler. Onların ardından Allah Teâlâ Âdem’i ve ondan da neslini yarattı. Onlardan da Kâbil gibi bir kısmı kâfir, Hâbil gibi bir kısmı da mü’min oldu. Şu halde şimdiye kadar her zaman cehenneme girmeyi hak eden kâfir bir topluluk ve cennete girmeye layık mü’min bir topluluk olagelmiş, âlemin yok olmasına dek de

olacaktır. Nitekim Rasûlullah (a.s.): *"Yeryüzünde Allah Allah diyen bulunduğu sürece kıyamet kopmaz."*[30] buyurmuştur.

Geçmiş ve gelecek ümmetlerden *"her ümmet"* cehenneme *"girdikçe"* kendisine uyduğu için yoldan çıktığı *"kendi yoldaşına lanet edecek."* Müşrikler müşriklere, yahudiler yahudilere, hristiyanlar hristiyanlara, mecûsiler mecûsilere ve diğer topluluklar da bu şekilde birbirlerine lanet edecek. Tâbi olanlar liderlerine lanet edecek ve "Allah size lanet etsin! Siz bizi aldattınız." derler.

Buradaki "yoldaşlık"tan maksat din ve diyânet yoldaşlığı olup bununla "ümmet" ve "cemaat" kastedildiği için müzekker değil, müennes olarak zikredilmiştir.

"Hepsi birbiri ardından orada toplanınca" onlar bu şekilde grup grup birbirlerine lanet yağdırarak cehennemde toplanıp bir araya geldiklerinde *"sonrakiler"* sonra giren grup yani tâbi olanlar *"öncekiler için"* kendilerine tâbî oldukları kimseler hakkında Allah Teâlâ'ya *"diyecekler ki:* "*Ey Rabbimiz, bizi saptıran işte bunlardır."* Bizi şüphelendirerek hidayet yolundan ayırıp sapıklık yoluna sürdüler. Biz de onlara uyduk ve bu hale düştük. Bu sebeple *"bunlara ateşten bir kat daha azab ver."* kat kat daha fazla ateş azabı tattır. Çünkü onlar, hem kendileri sapmış, hem de başkalarını saptırmışlardır.

Allah: Öncekiler ve sonrakilerden *"her biri için bir kat fazla"* azab *"vardır. Ama siz"* kendiniz için ve her bir grup için olacak azabın ne olduğunu *"bilmezsiniz.*" *buyurur."* Kendilerine uyulan liderler için küfürleri ve başkalarını da saptırmaları sebebiyle, tâbi olanlar için ise küfürleri ve liderlerini taklîd etmeleri nedeniyle bir kat daha azab vardır. Yoksa burada her birinin hakettiği azabın katlanması kastedilmemektedir. Çünkü bu zulümdür. Burada anlatılmak istenen, sapıklık sebebiyle olan azaba başkalarını saptırma ve başkalarını taklîd etme azabının da eklenmesidir.

وَقَالَتْ اُو۫لٰيهُمْ لِاُخْرٰيهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا
الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾

39. Öncekiler de sonrakilere derler ki: Sizin bize bir üstünlüğünüz yok. O halde siz de yaptıklarınıza karşılık azabı tadın!

Allah Teâlâ'nın cevabını duyan muhatablardan *"öncekiler de sonrakilere derler ki:"* Küfür ve sapıklıktan uzak durmak hususunda *"sizin bize bir üstünlüğünüz yok."* O halde nasıl olur da size verilecek olan azabın bizimkinden daha hafif, bize verilecek azabın da sizinkinin bir kat fazlası olmasını umarsınız? Halbuki biz sizi küfre zorlamış da değildik. Bilakis siz, arzu ve isteklerinize uygun düşmesi sebebiyle kendi arzunuzla küfrü tercih ettiniz. *"O halde kazandıklarınıza karşılık"* olarak kat kat olan *"azabı tadın."*

Bulunduğunuz durum, küfrünüz dolayısıyla kazandığınız şeylerdir. Şimdi ise düçar

olacağınız azabı başkasına havale ediyorsunuz.

Sen kabul etmesen de herkes bilir ki
Ne ekersen, bir gün onu biçersin

Bil ki inkar hastalığına tutulmuş kâfirler, hayırlı kimselerin irşadından yüz çevirmişler, kötü yollara düşmüşler ve yüce peygamber ile evliyânın gittiği güzel yollardan sapmışlardır. Neticede suçlarını ve sapıklıklarını itiraf edeceklerdir. Ama itirafları kendilerine bir fayda sağlamayacaktır. Şu halde akıllı kimseye düşen, ecel gelip çatmadan durumunu düzeltmektir.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"İmanlarınızı yenileyiniz."*[31] Yani sürekli olarak imanın bir mertebesinden diğer mertebesine ulaşmak için çalışınız. Çünkü inanılması gereken şeylere bir kez inanmakla imanın aslı tamam olur. Ancak imanın on sekiz mertebesi vardır. Bu mertebelere ermek için Allah'ın inâyetine ihtiyaç vardır.

Mesnevî'de denilmiştir ki:

Ey gizlice heva ve hevesini tazeleyen kimse!
İmanını tazele, ama yalnız dille olmasın
Heva ve heves tazelenip iman tazelenmezse
Bu heva, iman kapısına kilit olur ancak

Allah Teâlâ, peygamberler vasıtasıyle halkı imânâ davet etmiştir. Bu davete icabet edip iman yolunu seçenler cennete gireceklerdir. İcabet etmeyenler ise cehenneme düşecektir.

Denilir ki: Allah, şefkat ve sevgisinin son derece bol olması sebebiyle cehennemi yaratmıştır. Bunun misali şudur: Bir adam, insanları ziyafete davet eder ve "Ziyafetime gelenlere ikram edeceğim. Gelmeyene ise herhangi bir şey yoktur." der. Ziyafet veren başka bir adam ise: "Kim davetime icabet ederse ona ikram ederim. İcabet etmeyeni ise döverim ve hapsederim." der ve böylece ikramının ne kadar çok olduğunu ortaya koymak ister. Bu ikincisinin ikramı, birincisinden daha güçlü ve tamamdır.

Alimlerden biri şöyle der: Cehennem ateşi bir yönden hayır, diğer bir yönden ise şerdir. Nemrûd'un ateşi gibi; o, Nemrûd ve taraftarlarının gözünde şer iken İbrahim (a.s.) için serinlik ve selamet idi. Yine cehennem ateşi, hâkimin elindeki kamçıya benzer. Bu da yine azgınlar için bir hayır olduğu halde itaatkâr olanlar için şerdir. Cehennem azabından kurtulmak isteyenlerin, Allah'ın seçilmiş hayırlı kullarının yolunu tutmaları gerekir.

Mevlâna Celâleddin (k.s.) bir gün Karaman ahalisine vaaz ederken şöyle demiştir: "Kim âsî olur ve tevbe etmeden ölürse Allah Teâlâ'nın adaleti muktezasınca cehenneme girer. Hatası miktarınca yandıktan sonra Allah Teâlâ onu cehennemden çıkarır, azad eder ve cennetine sokar." O meclisde bulunan bir şahıs: "Keşke o kişinin bedeni çöküp mahvolmadan bu durum hasıl olsaydı. Ey Efendi! Dua eyle de Allah bizi, bedenlerimiz yanıp yıkılmadan önce cennetle şereflendirsin." dedi.

Allah Teâlâ'nın bize lütuf ve keremiyle muamelede bulunmasını niyaz ederiz. Hidayeti nasip eden de, her türlü hayırlı işte muvaffak kılan da O'dur.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَٓاءِ
وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فٖى سَمِّ الْخِيَاطِۜ وَكَذٰلِكَ
نَجْزِى الْمُجْرِمٖينَ ﴿٤٠﴾

40. Bizim ayetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!

"Bizim ayetlerimizi" yani tevhid, peygamberlerin nübüvveti, öldükten sonra dirilme ve yaptıklarının karşılığını görme (ba's ve ceza) gibi dinin asıllarını gösteren delilleri *"yalanlayan ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler"* büyüklenip bu delillere inanmayı gururlarına yediremeyen ve gereği gibi amel etmeyen kâfirler *"var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak"* duaları ve amelleri kabul olunmayacak veya ruhları da göğe yükselmeyecektir. Mü'minlerin ise dua ve amelleri kabul olunur. Ruhları da semaya çıkar. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Mü'minin ruhu semaya yükseltilir. Onun için göğün kapısının açılması istenir. Ona: "Merhaba, temiz cesette bulunan temiz ruh!" denir ve yedinci kat semaya çıkıncaya kadar kapı açılır. Kâfirin ruhu için de kapının açılması istenir. Ona: "Yerilmiş olarak dön geri." denilir ve Siccîn'e yuvarlanır."*[32] Siccîn, yerin yedi kat altında bulunan ve İblislerin iblisinin oturduğu yerdir.

Saîd ve şakî bütün ruhlar cesedlerine bitişiktir. Ruhlar azap görür, cesetler de bundan ızdırap duyar. Nitekim güneş gökte olduğu halde ışığı yeryüzündedir.

Mü'minlerden asî olanların ruhları, gök ile yer arasında bulunur. Bazıları havada, diğer bir kısmı da kabir çukurunda olmak üzere yedi günden bir yıla kadar veya daha çok bir zaman geçer. Nihayet dirilerin duaları ve yapılan iyiliklerin imdadıyla temizlenip ğöğe yükselir ve dünya semasında bulunan bir yere ulaşır.

"Ve deve iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremeyeceklerdir." Burada kâfirlerin cennete girmelerinin ne kadar zor ve imkânsız olduğunu ifade etmek üzere cisim bakımından büyüklüğe misal olan devenin, darlık ve küçüklüğe misal olan iğne deliğinden geçmesi örnek verilmiştir. Bunun olması ise imkansızdır. Aynı şekilde bu misale dayandırılan onların cennete girmesi de imkansızdır. Çünkü muhale mevkuf (bağlı) olan her şey muhaldir.

Araplar, bir şeyin olumsuzluğunu te'kit etmek istediklerinde onu, olması imkansız olan bir şeyle alâkalandırırlar. Nitekim bir şair şöyle der:

Karga beyazlaştığı zaman ailemin yanına gelirim

Hem de zift, ak süt gibi olduğu vakit

“ اَلْجَمَلُ ” (deve), devenin erkeğine denir. “ اَلنَّاقَةُ ” ise dişi devedir. Erkek deve ancak yedi yaşına girdiği zaman “cemel” diye isimlendirilir. Yedi yaşına giren erkek deveye “rabâ‘ ’” dendiği gibi dişisine de “rabâ‘iyye” denilir.

Ayette geçen “ جَمَل ” kelimesi “ جُمَّل ” diye de okunmuştur. O takdirde kendirden yapılmış kalın ip veya gemileri bağlamada kullanılan halat anlamına gelir.

“İşte biz suçluları böyle” cennete girmelerine mani olmak suretiyle korkunç bir şekilde *“cezalandırırız”*. Onlar da kendi gruplarına dahil olup cehenneme gireceklerdir.

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ ۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

41. Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır. İşte zalimleri böyle cezalandırırız!

“Onlar için cehennemden” yaslanıp dayanacakları ve üzerinde oturacakları ateşten *“bir döşek ve üstlerinde de”* onları kapatıp örtecek ateşten *“örtüler vardır.”*

Ayetin mânâsı, cehennem ateşinin onları her yönden kuşatıp çepeçevre saracağını haber vermektedir. Bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: *“Kâfire kabrinde ateşten iki levha giydirilir.”*[33]

“İşte zalimleri böyle cezalandırırız.” İşte zalimler bu şekilde şiddetli bir cezaya çarptırılacaktır. O da ateşle azab olunmalarıdır. Cehennem ateşiyle ebedi olarak azablandırmak cezaların en şiddetlisi olduğuna göre zulmün onunla birlikte zikredilmesi, onun günahların en büyüğü olduğuna delâlet eder.

Şunu bil ki nimetlerden mahrum olmak, cehennemin sıkıntıları ile karşı karşıya gelmekten daha kolaydır. En büyük musibet ise orada ebedî olarak kalmaktır.

Bir gün **Hasan Basrî** (rh.a.)’ın yanında bin yıl azap çektikten sonra “Ya Hannân, ya Mennân” diyerek cehennemden en son çıkacak olan Hennâd isminde bir adamdan bahsedildi. Hasan ağlamaya başladı ve “Keşke Hennâd ben olsaydım.” dedi. Orada bulunanlar buna teaccüb edince onlara: “Yazık size! En azından o bir gün cehennemden çıkacak!” dedi.

“Bizim ayetlerimizi” peygamberlere indirilen güzel yolları, Allah Teâlâ’nın velî kulları elinde ızhar ettiği kerametler ile ledünnî ilimleri *“yalanlayan”* inkar eden *“ve onlara inanmaya tenezzül etmeyenler”* onları kabul etmek ve onlara inanmak

hususunda kibirlenenler *"var ya, işte onlara gök kapıları"* yani, onların kalblerinin semasının kapıları Hazret-i Allah'a *"açılmayacak ve deve"* yani, mütekebbir nefis devesi *"iğne deliğinden"* yani nefs-i emmârenin terbiye ve tezkiye olunduğu, sonunda nefs-i mutmeinne olup ***"Rabb'ine dön."*** (el-Fecr, 89/28) itabını hak ettiği tarîkat kapısından *"geçinceye kadar onlar cennete"* yani Hakk'a yakınlık ve vuslat cennetine *"giremeyeceklerdir."*

Mütekebbir nefis, kibri sebebiyle deve gibi olunca, bu haliyle hakikat cennetine girmesi mümkün değildir. Ancak şeriatın ahkamıyle ve tarikatın adâbıyla tezkiye olunur, yerilen sıfatları terk eder ve Allah'tan başta her şeyden alâkayı kesme hususunda terbiye olunursa kıldan bin kat daha ince hale gelir ve fena iğnesinin deliğinden geçer. Beka cennetine dâhil olur. İyice anla.

"İşte biz," zayıf ve ince nefislerini günahlarla semirtip, onların deve gibi olmasına sebep olan *"suçluları böyle cezalandırırız."*

"Onlar için cehennemden" mücâdele ve riyâzat cehenneminden *"bir döşek ve üstlerinde de* (yine ateşten) *örtüler vardır."*

Yani nefse muhâlefet ve hevâyı yok etmek onların yatağı ve örtüsü olup her yönden onları kuşatır. Onları eritir ve cennete girmeye müstahak olabilmeleri için ağır günahlarıyla beraber benliklerini yakıp kül eder.

"İşte biz zâlimleri böyle cezalandırırız." Yani bu yolla zalimlerin günahlarını siler ve dünyada iken yaptıkları haksızlıkları ortadan kaldırırız. Böylece ahirette cennete girmeye hazır hale gelirler. Dünyada bu şekilde cezalandırmadıklarımızı ahirette cezalandırırız. Nitekim bir ayette şöyle buyurulmuştur: ***"Belki dönüp yola gelirler diye, mutlaka onlara ahiretteki o büyük azabtan ayrı olarak daha yakın azabı da tattıracağız."*** (es-Secde, 32/21) *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Mücâhede ve tasfiye yoluna girmek, ahyârın âdâbındandır.

Anlatılır ki, **İbrahim b. Edhem** (k.s.) çölde yalnız başına yolculuğa çıkmak isteyince şeytan gelip onu çölün korkunçluğu, helâk ediciliği ile ve yanında da hiçbir azık ve bineğin olmamasıyle korkutmaya çalıştı. Bunun üzerine İbrahim b. Edhem bu yalnız hali ile çölü katetmeye ve yolculuk esnasında mesafeleri gösteren her nişanenin dibinde bin rekat namaz kılmaya azmetti. Nitekim azmettiğini de yerine getirdi. Böylece çölde on iki sene kaldı. Hatta bu senelerin birinde Harûn Reşid hacca giderken onu bir nişanenin altında namaz kılarken gördü. Onun İbrahim b. Edhem olduğu kendisine bildirilince yanına yaklaştı ve: "Ey Ebû İshâk, nedir bu halin?" diye sordu. İbrahim b. Edhem, şu şiirle cevap verdi:

Dinimizi parçalayarak dünyamızı yamıyoruz
Böylece ne dinimiz kalıyor ne de yamadığımız
Ne mutlu Rabb olarak Allah'ı tercih edene
Umup beklediğine karşılık dünyasını vermiş

Hâfız der ki:

Ganimet bulmak için tembelliği bırak
"Yolculuğun azığı çeviklik ve atikliktir" bir meseldir

---

[29]. *Aclûnî*, II, 368
[30]. *Müslim*, Iman, 234
[31]. *Müsned*, II, 359
[32]. Irâkî, Muğnî, IV, 499-500
[33]. *Ebû Dâvûd*, Sünnet, 24; Irâkî, Muğnî, IV, 500; *Süyûtî*, *ed-Dürrü'l-mensûr*, III, 457

CENNET EHLİ

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا اُولٰئِكَ
اَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ
مِنْ غِلٍّ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدٰينَا
لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَا اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا
بِالْحَقِّ وَنُودُوا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

42. İnanıp da iyi işler yapanlara gelince -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar, cennet ehlidir. Orada onlar ebedî kalacaklar.

43. *(Cennette)* onların altlarından ırmaklar akarken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Ve onlar derler ki: "Hidayetiyle bizi *(bu nimete)* kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik. Hakikaten Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler." Onlara: İşte size cennet; yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kılındınız diye seslenilir.

Allah'ın indirdiği ayetlere *"inanıp salih amel"* yani bu ayetlerle tesbit olunan salih amelleri *"işleyenler"*

Sâlih amel, kendisi ile Allah Teâlâ'nın rızası istenip aranan amellerdir.

-ki hiç kimseye gücünün" takatinin, kudretinin *"üstünde bir şey yapmasını yüklemeyiz-* Bu cümle, ara cümlesidir. Nimetleri bol olan cennette ebedî olarak kalmayı hak etmelerinin sebebini göstermek içindir: Bu sebeplerden ilki iman, diğeri ise -her ne kadar güçlerini sonuna kadar kullanmamış olsalar da- güçlerinin yettiği kadar salih amellerle muttasıf olmalarıdır.

"işte onlar cennet ehlidir, onlar orada ebedî kalacaklardır."

وَنَزَعْنَا مَا فِى صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهَارُ وَقَالُوا
الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى هَدٰينَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِىَ لَوْلَا اَنْ هَدٰينَا اللّٰهُ
لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُورِثْتُمُوهَا
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

43. ***(Cennette)* onların altlarından ırmaklar akarken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Ve onlar derler ki: "Hidayetiyle bizi *(bu nimete)* kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik. Hakikaten Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler." Onlara: İşte size cennet; yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kılındınız diye seslenilir.**

"Göğüslerinde" kalblerinde *"kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız."* Cennete girenlerin kalblerinden dünyada iken birbirlerine karşı besledikleri kızgınlık ve kinin sebepleri çıkar gider. Çünkü bu kin, dünyaya ve onda mevcut olanlara bağlılıktan kaynaklanmaktaydı. Bu bağlılığın kopmasıyla ona bağlı olan kin ve sebeplerinden hiçbiri kalmaz, son bulur.

Bir başka sebep de şudur: Şeytan dünyada iken Âdemoğlunun kalbine vesvese verebiliyordu. Ahirette bu da olmayacaktır. Çünkü şeytan cehennem ateşine gömülecek ve insanın gönlüne vesvese verebilmek için fırsat bulamayacaktır.

Ayette kastedilenin bizzat onların kalblerinin kinden temizlenmesi de olabilir. Böylece aralarında sevgiden başka bir şey kalmaz. Cennetliklerden bazısı bazısının derece bakımından daha üstün olduğunu gördükleri vakit onlara hased etmezler. Kendilerinin bu yüksek ve yüce derecelerden mahrum kalmalarına tasalanmazlar.

İbn Abbas (r.a.) demiştir ki: Bu ayet, Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, İbn Mes'ûd, Ammâr b. Yâsir, Selman ve Ebû Zerr (r. anhüm) hakkında nâzil olmuştur. Aralarında Rasûlullah (s.a.v.)'den sonra meydana gelen düşmanlık, savaş ve çeşitli ihtilaflar sebebiyle birbirlerine karşı kalblerinde oluşan kızgınlık ve kırgınlığı Allah Teâlâ onlardan söküp atacaktır. Onlar tahtlar üzerinde karşılıklı oturmuş kardeşler olarak cennete gireceklerdir.

Pak ve temiz ol da tabîat kuyusundan çık
Çünkü toprağa karışan bulanık su bir safa vermez

Onların lezzet ve sevinçlerini artırmak üzere ağaçlarının ve köşklerinin *"altlarından ırmaklar akmaktadır."*

"Onlar" cennet ehli, cennetteki yerlerini görünce: *"Lutfedip bizi buraya getiren"* yani mükafatı bu olan bir dîne ve amele bizi hidayet eden *"Allah'a hamd olsun. Allah bizi getirmeseydi"* muvaffak kılmasaydı "*biz bunu bulamazdık."* bu yüce maksada ulaşamazdık.

Lütuf rehberin yol göstermezse
Senin yolundan kimse haberdar olmaz
Gitme zamanında feryat ve çığlık yol arkadaşı olmaz

Süddî'nin bu ayet hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ehl-i cennet, cennete

sevkedildikleri zaman kapısının yanında kökünden iki pınar çağlayan bir ağaç bulurlar. Bu pınarların birinden akan tertemiz içecekten içince gönüllerinde kin ve öfkeden ne varsa hepsi sökülüp gider. Diğer kaynağın suyu ile de guslederler. Böylece üzerlerinde nimet parıltıları gözükür. Artık bundan sonra ebedî olarak ne saçları başları dağılır, ne de vücudları bir değişmeye uğrar. Bu iki kaynaktan içerler, guslederler. Henüz cennete girmeden cennet bekçileri onları: *"İşte size cennet; yaptıklarınıza karşılık o size miras verildi."* diye müjdelerler. Cennete girip konaklarına yerleştiklerinde: *"Lutfedip bizi buraya getiren Allah'a hamdolsun."* derler.

Bil ki kin ve tasa, beşerî sıfatların karanlığı ve kirliliğidir. Kalblerin temizliği iman nuru ile, ruhların temizliği irfan suyuyla ve sırların temizliği ise cemal sıfatından tecellî eden tertemiz içecek iledir. Hakikat ehlinin ne dünyada, ne de ahirette gönüllerinde kin ve hasedden bir iz bulunur.

Cennet ehli, peygamberlerin vadettikleri şeyleri apaçık olarak görüp konaklarına yerleştikten sonra sevinç ve neşelerinin kemal noktasında olduğunu belirtmek üzere: *"Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler* (söyledikleri doğruymuş.)" derler.

Haddâdî der ki: Cennet ehlinin bu sözü, peygamberlerin hakkı kendilerine tebliğ ettiklerine dâir şehâdetleridir. Yani: "Onlar doğruyu getirdiler, biz de onları tasdik ettik." demektir.

Mü'minler cenneti uzaktan gördükleri vakit melekler *"onlara: "İşte size cennet; yaptıklarınıza karşılık o size miras verildi." diye seslenir."* "Şu gördüğünüz yer, dünyada iken size va'dedilen cennettir. Bu size dünyada işlediğiniz salih ameller sebebiyle verilmiştir." diye nidâ ederler.

Şayet şöyle bir soru sorulursa: "Bu ayet, kulun ameli sayesinde cennete gireceğine delâlet etmektedir. Halbuki Peygamber Efendimiz (a.s.): *"Sizden hiç biriniz ameli sayesinde cennete giremez. Oraya ancak Allah'ın fazlı ve rahmetiyle girebilirsiniz."*[34] buyurmuştur. Bu ikisini nasıl uzlaştırabiliriz?" Cevap olarak deriz ki: Aslında amel bizzat kişinin cennete girmesini gerektiren bir şey değildir. Ancak Allah Teâlâ emirlerine uygun olarak amel işleyenlere cenneti rahmetinden, fazlından ve ihsanından olarak vereceğini va'd etmiştir. Sâlih amel işleyenlere amellerine karşılık olan bu lütuf vaad edildiği için, amel ona götüren sebep yerine geçmiştir. İşte bu yüzden: "Bu cennete amelleriniz sâyesinde varis oldunuz." denilmiştir. *Şeyhzâde Hâşiyesi*'nde böyle geçmektedir.

Haberde gelmiştir ki: Kıyamet günü mü'minlere şöyle seslenilir: "Affim ile sıratı geçiniz, rahmetimle cennete giriniz ve amellerinize göre orasını paylaşınız."[35] Orası, amellere karşılık yaratılan cennettir. Mü'minler amellerine göre cennetteki yerlerini alırlar. Amel bakımından diğerlerinden daha üstün olan kimseler, cennetten daha geniş ve güzel yerlere sahip olurlar. İsterse bu durumda üstün olan kimse, üstün olduğu kimselerden başka hususlarda aşağı olsun veya olmasın. Çünkü her bir amelin bir cenneti vardır.

❀

Sahih bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.)'in Bilâl (r.a.)'a şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Ya Bilâl, hangi amelinle benden önce cennette girdin? Cennette adım attığım her yerde senin hışırtını işittim."* Bilâl (r.a.) dedi ki: "Ya Rasûlallah, ne zaman abdestim bozulsa hemen abdest aldım. Ne zaman abdest alsam mutlaka iki rekat namaz kıldım." Bunun üzerine Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz buyurdu ki: *"İşte bu iki şey sâyesinde (benden evvel cennete girmişsin)."* [36]

Burada bahsedilen öne geçmenin sadece bu amele mahsus olduğunu anlıyoruz. Yapılan her bir farz, nafile ve iyi bir iş için; terkedilen bir haram ve mekruh için hususi bir cennet ve özel nimetler vardır. O cennetlere girenler bu nimetlere nail olurlar.

Cennet ehlinin birbirlerine üstünlükleri farklı mertebelerdedir:

Bunlardan *birincisi*, üstünlüğün yaşa göre olmasıdır. Fakat bu yaş, taatte ve İslâm'da geçen ömre göredir. Amel bakımından aynı mertebede bulunan iki kişiden yaşı büyük olan küçük olana üstün tutulur.

İkincisi, üstünlüğün zamânâ göre olmasıdır. Çünkü Ramazan ayında, cuma gününde, kadir gecesinde, Zilhicce ayının onuncu gününde ve Âşûra gününde yapılan ameller, diğer zamanlarda yapılan amellerden daha üstündür.

Üçüncüsü, üstünlüğün mekana göre olmasıdır. Mescid-i Haram'da kılınan namaz, Mescid-i Nebevi'de kılınan namazdan; Mescid-i Nebevi'de kılınan, Mescid-i Aksâ'da kılınandan; Mescid-i Aksâ'da kılınan da diğer mescidlerde kılınanlardan daha faziletlidir.

Dördüncüsü, üstünlüğün hallere göre olmasıdır. Mesela cemaatle kılınan namaz, yalnız başına kılınan namazdan daha faziletlidir.

Beşincisi, üstünlüğün amellerin bizzat kendilerinden kaynaklanmasıdır. Meselâ namaz, geçenleri rahatsız eden şeyi yoldan kaldırmaktan daha üstün bir ameldir.

Altıncısı, üstünlük aynı tür amel içinde de olur. Meselâ akrabası olan kişilere sadaka veren kimse hem sıla-i rahim, hem de sadaka sevabı alır. Akraba olmayana verilen sadakada ise sadece sadaka sevabı vardır. Aynı şekilde Ehl–i Beyt'den şerif olan bir kimseye hediye veren, Ehl-i Beyt'den olmayana hediye verenden daha faziletli bir iş yapmış olur.

İnsanlardan bazıları vardır ki aynı anda pek çok ameli birden işlerler. Oruç tutarken, sadaka verirken, hatta namaz kılarken, zikrederken ve bir şeyi işlemeye veya terk etmeye niyet ederken arzuladıkları gayeyi gerçekleştirmek üzere göz, kulak ve ellerini ve diğer uzuvlarını yerinde ve uygun bir şekilde kullanarak aynı anda bir çok ecir kazanırlar. Böylece bu hususlarda kendileri kadar titiz davranmayanlara karşı üstünlük elde ederler.

Cennetler içinde hususi bir cennet daha vardır ki buraya sadece amel işleyecek çağa ulaşamadan ölmüş çocuklar, yani altı yaşından küçükken ölenler girecektir. Hususi

cennetlerden Allah dilediği kullarına dilediği kadar verecektir. Deliler, ilim yoluyla Allah'ın birliğine inanıp dinen ne yapmaları gerektiğini bilemeyen kimseler, fetret dönemi insanları ve kendilerine bir peygamber daveti ulaşmayanlar da bu cennetin ehlinden olacaklardır.

Cennetlerin birisi de miras cennetidir. Mü'minler ve yukarıda zikrettiklerimiz, buradan pay alır. Cennetin bu mekanları, belki girerler diye cehennem halkı için tâyin edilen yerlerdir.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Cehennem ehlinden her biri cennetteki yerini görürür ve "Keşke Allah bizi oraya kavuşmaya muvaffak kılsaydı." derler. Bu onlar için bir hasret ve nedamet olur. Cennet ehlinden her biri de cehennemdeki yerini görür ve "Eğer Allah bize doğru yolu göstermeseydi buraya düşecektik." derler."*[37]

Şunu bil ki, cennet şeklî (sûrî) ve manevîdir. Şeklî cennet, hissedilir ve ilerisi için va'dedilmiştir. Manevî cennet, aklîdir ve hemen ulaşılabilir. Onun ehli, fenâ fillah ve bekâ billah ehlidir.

Hâfız şöyle der:

Dünyadaki peşin cennet Hakk'ın aşk, sohbet ve huzurudur
O sebepten Cenâb-ı Hakk'ın cennetinde kula günah yazmazlar

Allah'ım bizi cennetlerle şereflendir. Şüphesiz sen Mennân'sın, nimeti ve ihsanı bol olansın.

---

[34]. Buhârî, Rikâk, 18; Müslim, Münâfikîn, 71-73; İbn Mâce, Zühd, 20; Dârimî, Rikâk, 24

[35]. İbn Kesîr, en-Nihâye fi'l-fiten ve'l-melâhim; Zemahşerî, Keşşâf

[36]. *Müslim*, Fedâilü's-sahâbe, 106; *Tirmizî*, Menâkıb, 17; *Müsned*, I, 107; III, 99

[37]. *Müsned*, II, 512

CENNET VE CEHENNEM EHLİNİN KONUŞMALARI

وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْجَنَّةِ اَصْحَابَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا
رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّاۜ قَالُوا نَعَمْۚ فَاَذَّنَ مُؤَذِّنٌ
بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَۙ ﴿٤٤﴾ اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجاًۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كَافِرُونَۘ ﴿٤٥﴾

44. Cennet ehli cehennem ehline: "Biz Rabbimizin bize va'dettiğini gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenir. "Evet!" derler. Ve aralarından bir çağrıcı, Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun! diye bağırır.

45. Onlar, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğip bükmek isteyen zalimlerdir. Onlar ahireti de inkâr edenlerdir.

"Cennet ehli," sadece kendi durumlarını haber vermek ve muhâtablarının durumunu sormak için değil, kavuştukları mükafattan ötürü sevinçlerinden, hem de cehennemliklerle alay etmek ve pişmanlıklarını artırmak maksadıyle *"cehennem ehline şöyle seslenir: "Rabb'imizin"* sevab ve ikram olarak *"bize va'd ettiğini gerçek"* hak ve doğru *"bulduk. Siz de Rabb'inizin va'd ettiğini*", azabı *"gerçek buldunuz mu?"*

Cennet ile cehennem arasında, ölçüsünü Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği kadar bir mesâfe olmasına rağmen, cennetliklerle cehennemliklerin böyle kolayca birbirine seslenmeleri ve konuşmaları şöyle izah edilebilir:

Cennetin her derecesine karşılık cehennemin bir derekesi vardır. Cennetteki her dereceye erenler belli bir amel sebebiyle oraya ulaştıkları gibi o ameli terk edenler de onu terk etmeleri sebebiyle cehennemin derekelerinden bir derekeyi hak ederler. Böylece cennetteki bir derecede olanlar, onun mukabili olan cehennem derekesindekileri görürler. Nitekim Allah Teâlâ: ***"İşte o zaman baktı, muhatabını cehennemin ortasında gördü."*** (es-Sâffât, 37/54-55) buyurmaktadır.

Va'd hem hayır hem de şer için kullanılır.

Cennet ehli hakkında *"Rabb'imizin bize va'd ettiği"* denildiği halde cehennemlikler hakkında "size" denilmeden, sadece *"Rabbinizin va'd ettiği"* denilmiştir. Bu, va'd sırasında hitab ederken onlara üstünlük verme (teşrif) mertebesinden aşağı düşürmek içindir.

Onlar da: *"Evet." derler."* Yani, onu hak ve gerçek bulduk derler. İtirafın fayda vermediği bir vakitte itirafta bulunurlar. Bu konuda şöyle denilmiştir:

Şimdi uyanma anı ey uykucu!
Ölüm gelince uykunun sana ne faydası olacak?
Cezadan önce afv kapısını çal
Yoksa sopanın altında bağırmanın faydası yok

“Aralarından bir çağrıcı” Allah Teâlâ tarafından görevlendirilmiş bir melek -ki o meleğin sûrun sâhibi İsrafil (a.s.) olduğu söylenmiştir-, cennet ve cehennem ehlinden herkesin duyacağı tarzda *“Allah’ın laneti zalimlerin üzerine olsun!” diye bağırır.”* Buradaki zalimlerden maksat kâfirlerdir. Mü’minlerden zulmedenler buna dahil değildir. Çünkü zulüm mutlak olarak zikredildiği zaman kemâle hamledilir. Zulmün kemâli ise şirktir.

Meleğin, Allah’ın lanetinin, onlar üzerine olduğunu söylemesi, bir bedduâ değil, olan bir şeyi haber vermektir. Bunun bir lanet okuma olduğu da söylenmiştir.

اَلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجاًۚ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ كَافِرُونَۘ ﴿٤٥﴾

45. Onlar, Allah yolundan alıkoyan ve onu eğip bükmek isteyen zalimlerdir. Onlar ahireti de inkâr edenlerdir.

“Onlar, Allah’ın yolundan” Allah’ın cennetine ulaştıran yolu olan dininden *“yüz çevirirler”* “ يَصُدُّونَ ” fiilini, “insanları men ederler” mânâsında almak, bir mef’ûl takdîrine ihtiyaç gösterir ki zaruret olmadıkça buna gerek yoktur. *“ve onu eğriltmek isterler,”* Yani, hakdan uzak ve eğri olmakla vasfederek Allah’ın dinini kötülemek isterlerdi. *“onlar ahireti”* yani öldükten sonra dirilmeyi *“de inkar ederlerdi.”*

Ayette zikri geçen “zalimler” kelimesi, “kâfirler” mânâsında olunca, daha sonra zikredilen sıfatlar onun te’kidi kabîlinden olmuştur. Çünkü bu ayette zâlim, kâfirlere mahsus üç sıfatla vasıflandırılmıştır:

1- Allah’ın dininden yüz çeviren kimseler olmaları.

2- Allah’ın hak dinini ve yolunu eğriltmek isteyip doğruluğu hakkındaki delilleri şek ve şüphe ile karıştırarak bâtılla değiştirmeye çalışmaları.

3- Ahireti inkar etmeleri.

Bu üç vasıftan her biri, onların zulümlerinin küfür mânâsında olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayetlerin işârî yorumu şöyledir: *“Cennet ehli”* yani muhabbet ehli, *“cehennem ehline”* yani ayrılık ateşinde kalanlara *“şöyle seslenir: Biz Rabb’imizin”* “*Dikkat ediniz! “Beni talep eden beni bulur.*”[38] buyurarak “*bize va’dettiğini gerçek bulduk. Siz de Rabb’inizin”* “*Benden başkasını talep eden beni bulamaz*.”[39] buyurarak “*va’dettiğini gerçek buldunuz mu? derler.*” Onlar da: *“Evet.” derler.”* Onu gerçek

bulduk diye itiraf ederler. *“Aralarından bir çağrıcı:”* izzet ve azamet çağrıcısı: *“Allah’ın laneti,*” taleb kabiliyetini yerinde kullanmayan ve onu başka yönlere sarfeden *“zalimlerin üzerine olsun!” diye bağırır. Onlar*, *Allah’ın yolundan”* ve O’nu talepten *“yüz çevirirler”* kalb ve ruhu men ederler *“ve onu eğriltmek isterler.”* yüzlerini dünyaya ve dünyadakilere çevirirler. *“Onlar, ahireti de inkar ederlerdi.”* Yani onlar, muhabbet ehlinin taleb ettiği fakat kendilerinin hissedemedikleri hususları da inkar ederler. Onlar ahirette olanı bırakıp sadece zahiri duyu organları ile idrak edilebilen şeyleri isterler. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de böyle geçmektedir.

İnsanlar, ikrar ve inkarlarına, hak yoluna süluk edip etmeyişlerine göre kısım kısımdırlar

Mesnevî’de denilmiştir ki:

Çocuklar gerçi bir mektebe giderler
Ders bakımından biri diğerinden daha üstündür
Melekler bile bir cinsten değildir
Bu yüzden gökyüzünde saf saf oldular

Sâlike gereken, Hakk’ı taleb yolunda hakikat hazinesi zuhûr edene kadar gayret etmektir. Çünkü altını kalp paradan ayıranlar nezdinde en yüksek gâye budur.

Zünnûn Mısrî der ki: Allah, Mûsâ (a.s.)’a vahyetti ki: “Ey Mûsâ, ağaçların yapraklarından yiyip derelerin suyundan içen, geceye ulaşınca da bana âsî olanlardan uzaklaşıp benimle başbaşa kalmak üzere bir mağaraya çekilen kuş gibi ol.

Ey Mûsâ, hiçbir iddiâcıya amelini tamamlatmamaya, benden başkasını umanların emellerini kesmeye, benden başkasına güvenenleri helâk etmeye, benden başkasıyla ünsiyet edenlerin yalnızlıklarını uzatmaya ve benden başkasını sevenlerden yüz çevirmeye zâtım üzerine yemin ettim.

Ey Mûsâ, benim öyle kullarım var ki, bana münâcât edip yakarırlarsa onlara kulak veririm. Bana nida ederlerse onlara yönelirim. Bana doğru yönelirlerse onlara yaklaşırım. Bana yaklaşırlarsa ben onlara daha çok yaklaşırım. Bana yalvarırlarsa başkalarına karşı ben onlara yeterim. Beni dost tutarlarsa onlara dost olurum. Bana karşı samîmî davranırlarsa ben de onlara samîmî olurum. Benim rızam için amel işlerlerse ben de onları mükafatlandırırım. Ben onların işlerini çekip çeviren, kalblerini idâre eden ve durumlarını üstlenenim. Onların kalbleri için zikrim dışında bir şeyde rahatlık yaratmadım. İşte bu kimselerin hastalıkları şifadır. Kalplerinin üzerinde bir ışık vardır. Onlar ancak benimle ünsiyet ederler. Gönülleri sadece benim yanımda rahata erer ve ancak bende karar kılarlar.”

[38]. *Zebîdî*, İthâf, IX, 624
[39]. *Zebîdî*, İthâf, IX, 624

A’RÂF EHLİ

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌۚ وَعَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمٰيهُمْۚ
وَنَادَوْا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ
﴿٤٦﴾ وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَٓاءَ اَصْحَابِ النَّارِۙ قَالُوا رَبَّنَا
لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ۟ ﴿٤٧﴾ وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْاَعْرَافِ
رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ قَالُوا مَٓا اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ
تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾ اَهٰٓؤُلَٓاءِ الَّذِينَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍۜ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾

46. İki taraf *(cennetlikler ve cehennemlikler)* arasında bir perde ve A’râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki, bunlar henüz cennete giremedikleri halde *(girmeyi)* umarak cennet ehline: “Selâm size!” diye seslenirler.
47. Gözleri cehennem ehli tarafına döndürülünce de: Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu ile beraber bulundurma! derler.
48. *(Yine)* A’raf ehli simalarından tanıdıkları birtakım adamlara seslenerek derler ki: “Ne çokluğunuz ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size hiçbir yarar sağlamadı.
49. Allah’ın, kendilerini hiçbir rahmete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı?” *(ve cennet ehline dönerek)*: “Girin cennete; artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz” *(derler)*.

“İki taraf” cennetlikler ve cehennemlikler veya cennet ile cehennem *“arasında”* şehrin etrafındaki sûr gibi *“bir perde”* vardır. Bu perde cehennem halkının ateşten kurtulup cennete girmelerini engeller. Cennetliklerin, cehennemden eza görmelerine ve cehennemliklerin de cennet nimetlerinden istifade etmelerine mani olur. Çünkü aralarına konan perde, cennet ve cehennemin etkilerinin birbirine aksetmesine engel olur.

Bir haberde: “Hûru’l-ıynden biri dünyaya bir defa baksaydı, dünya onun ışığı ve kokusuyla dolardı denilmiştir.” Yine cehennemin vasfı hakkında: “Cehennem ateşinden bir kıvılcım dünyaya düşseydi onu yakıp kül ederdi.” denilmiştir.”

Haddâdî der ki: “Cennetin gökte, cehennemin de yerde olduğu bilindiği halde, ikisi arasında böyle bir perde bulunduğu şeklindeki bu tev’il nasıl sahih olur?” denilirse, deriz ki: Allah Teâlâ ayette zikredilen perdenin nasıl olduğunu ve ölçüsünün ne olduğunu beyan etmemiştir. Binaenaleyh aralarındaki mesafe uzak olsa dahi cennet ile cehennemin arasında bir perdenin olması imkânsız değildir.

“Ve A‘raf üzerinde de herkesi” cennet ve cehennem ehlinden her grubu

“simalarından tanıyan adamlar vardır.”

A‘raf, cennet ile cehennem arasındaki perdenin üst kısımlarıdır. İkisinin arasına çekilmiş bir surdur. Bunun Uhud dağı olduğu ve oraya yerleştirildiği de söylenmiştir. A’raf, (urf) kelimesinin çoğuludur. Yüksek olan her şeye urf denilir. Horozun ibiği ve atın yelesi için de bu kelime kullanılır. Bu şekilde (urf) diye isimlendirilmesi, yüksekte bulunması sebebiyle altta kalan kısımlardan daha çok tanınır olmasındandır.

1) A‘raf üzerinde mü’minlerden bir grup vardır. Onların iyilikleri ile günahları birbirine eşittir. Bir cennete, bir cehenneme bakarlar. İkisinden birine girdirilmeleri için rüchanları, fazladan bir amelleri yoktur. Sonra kıyamet gününe mahsus olarak kalmış bir mükellefiyet olarak secde etmeleri istenir, onlar da secde ederler. Böylece iyilikleri, günahlarından çok olur ve cennete girerler. Bu, A’rafta kimlerin bulunacağının belirlenmesi hususunda zikredilen görüşlerden biridir. Diğerleri daha sonra gelecektir.

A’raf halkı, cennetlik ve cehennemlik olanları yüzlerine Allah’ın koyduğu beyazlık ve siyahlık gibi işaretlerden tanırlar. Bu hâdise, henüz cennete ve cehenneme girmeden önce Arasat’da meydana gelir. Çünkü girişten sonra tanımak, görmek ve hissetmekle olur. Yüzlerindeki alametlere bakmaya gerek kalmaz. A’raftakilerin cennetliklere seslenmeleri ve cehennemliklerden yüz çevirmeleri ise insanların cennet ve cehenneme girmelerinden sonradır.

Bunlar *“cennet ehline: “Selâm size!” diye seslenirler.”* Yani cennetliklere baktıkları zaman onlara selâm verirler ve onları bütün kötülük ve afetlerden selamette olmakta müjdelerler. *“Bunlar henüz oraya girmemişlerdir.”* Kendileri henüz cennete girmemiştir. *“Fakat girmeyi çok istemektedirler.”* Çünkü onlar “Lâ ilâhe illallah” diyen kimselerdi. Fakat bunu mîzanlarında görmüyorlardı. Allah Teâlâ’nın da zerre miktarı zulmetmediğini biliyorlardı. Terazinin iki kefesinden birine bir zerre konsa o taraf ağır basacaktı. Çünkü iki kefe son derece birbirine denkti. İşte bu sebeple Allah’ın kerem ve adaletinden bir yardım umuyorlar ve “Lâ ilâhe illallah” kelimesinin, sahibine bir tesir ve imdadı olacağını bekliyorlardı.

A’raftakiler, Allah Teâlâ haklarında hüküm verene kadar orada kalırlar. Sonra Hak Teâlâ onları rahmetiyle cennete sokar. Bunlar cennete girenlerin en sonuncularıdır. Allah Teâlâ onlara afiyet vermeyi isteyince onları, her iki tarafı altın ve incilerle döşenmiş, toprağı misk olan “hayat nehrine” götürür. O nehre girerler. Renkleri düzelir. Alamet olarak göğüslerinin üst kısmında bir beyazlık belirir. Sonra oradan getirilip cennete girdirilirler ve kendilerine “cennet ehlinin miskinleri” ismi verilir.

Hâfız der ki:

Düşmana rağmen ümitliyim; kıyamet günü
Rabbimin affının feyzi, koymaz sırtımda günah yükünü

وَاِذَا صُرِفَتْ اَبْصَارُهُمْ تِلْقَٓاءَ اَصْحَابِ النَّارِۙ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿٤٧﴾

47. Gözleri cehennem ehli tarafına döndürülünce de: Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğu ile beraber bulundurma! derler.

A'raftakilerin *"gözleri cehennem ehli"* yani cehennem *"tarafına çevrildiği zaman da:"*

Ayette onların gözlerinin cennetliklere iliştiğinden bahsedilmeyip, cehennem halkına baktıklarının ifade edilmesi, ilkinin rağbet ve meyil ile, ikincisinin ise bunun aksine olduğunu hissettirmek içindir.

Zâhidî tefsirinde, bir meleğin Allah'ın emriyle onların gözlerini cehennem halkına doğru çevirdiği kaydedilir.

Cehennemliklerin ateşte nasıl azap gördüklerini müşahede eden bu insanlar, kötü hallerinden Allah'a sığınarak: *"Ey Rabbimiz, bizi şu zalim toplulukla beraber"* cehennem ateşinde *"bulundurma!" derler."* Yani, günahları sebebiyle Allah'tan korkarak böyle dua ederler.

A'raf ehlinin kimler olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Yukarıda zikredilen birinci görüş dışındakiler şunlardır:

2) A'raf ehli peygamberlerdir. Allah Teâlâ onları, mahşer yerinde toplanan diğer insanlardan ayırmak için sûrun en üst kısmına oturtur. Onlar buradan cennet ve cehenem halkına bakarlar. Onların durumlarından, sevab ve cezalarının ne kadar olduğundan haberdar olurlar. Kendi ümmetleri hakkında da şahitlikte bulunurlar. Bu görüşe göre ***'Bunlar henüz oraya girmemişlerdir. Fakat girmeyi çok istemektedirler.'*** (el-A'raf, 7/46) ifâdesinde bahsedilenler, cennet ehlidir. Çünkü mahşer halkının en şereflileri olan peygamberlerin cennete girmek istemeleri makamlarına uygun düşmez. Peygamberler A'râf'ın üzerinden bakıp henüz cennete girmemiş olan, fakat girmeyi ümit eden cennet halkına "Selam size!" diye seslenirler.

A'râf ehli ile yüksek derece sahiplerinin kastedildiğine dâir aşağıda gelecek diğer vecihlerde de bu şekilde takdir ve tefsir edilir.

3) A'raf ehli, şehidlerdir. Diğer insanlardan farklı olarak tâzim olunmak üzere buraya yerleştirilmişlerdir. Onların araya konan bu sûrun yüksek yerlerine oturtulmaları, Allah Teâlâ'nın, adaleti ve fazlı ile mahşer halkına nasıl hükmettiğine şâhid olmaları içindir.

4) A'raf ehli, kendi meşguliyetlerini bırakıp diğer insanların durumlarıyla ilgilenen faziletli mü'minlerdir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Kıyamet günü halk toplanınca içlerinden bir münadi: "Fazilet ehli olanlar nerede?" diye seslenir. Süratlice cennete doğru gitmekte olan bir grup insan kalkar ve "Fazîlet ehli, biziz." derler. "Faziletiniz neydi?" diye sorulunca cevaben: "Biz zulme uğrayınca sabrettik. Bize kötülük yapılınca affettik. Bize karşı yapılan cahilce davranışlara karşı hilimle hareket ettik." derler. Onlara: "Girin cennete! Hayırlı işler işleyenlerin ecri ne*

kadar da güzel!" buyurulur."[40]

5) A'raf ehli, sâlih, fakîh ve âlimlerden bir topluluktur. İlim ve fıkıh yönünden diğer insanlardan üstün oldukları için buraya yerleştirilmişlerdir.

6) A'raf ehli, her ümmetten seçilmiş âdil şahidler olup mensubu bulundukları ümmetlerin amellerine şahidlik ederler.

7) A'raf ehli, Abbas, Hamza, Ali b. Ebî Talib ve Ca'fer-i Tayyâr (r. anhüm) hazerâtı olup kendilerini sevenleri yüzlerinin beyazlığından ve kendilerine buğz edenleri ise yüzlerinin karalığından tanırlar.

8) A'raf ehli, burada hususî olarak görevlendirilmiş melekler olup cennet ve cehenneme girmezden önce kâfirleri mü'minlerden ayırırlar. İnsan şeklinde görüldükleri için kendilerine "ricâl" (adamlar) denilmiştir. Nitekim ***"Doğrusu insanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklere sığınırlardı da onların kibir ve azgınlıklarını artırırlardı."*** (el-Cin, 72/6) ayetinde de insan suretinde olmaları sebebiyle cinlere "ricâl" (erkekler) denilmiştir. Bu melekler cehennem halkının acı hallerini gördüklerinde: **"Ey Rabbimiz, bizi zalimlerle beraber kılma"** diye Allah'a yalvarırlar. Çünkü onlar da insanlar gibi mükelleftirler. Dolayısıyla kendileri için Allah'dan emniyet talebinde bulunmaları garip değildir.

9) A'raf ehli, anne ve babalarının izni olmaksızın savaşa gidip Allah yolunda savaşan ve şehid olan kimselerdir. Allah yolunda öldürülmekle cehennem azabından azad olmuşlar, fakat anne ve babalarına âsî olmaları sebebiyle cennete de girememişlerdir.

10) A'raf ehli, öyle bir topluluktur ki bir kısmının sadece babaları, diğer bir kısmının da sadece anneleri kendilerinden razıdır. Yani hem ana, hem de babalarının rızasını birlikte kazanamamışlardır.

11) A'raf ehli, zina yoluyla meydana gelen çocuklardır.

12) A'raf ehli, müşriklerin çocuklarıdır.

13) A'raf ehli, fetret döneminde ölüp dinlerini değiştirmeyen kimselerdir. Fetret dönemi, İsâ (a.s.) ile Hz. Muhammed (a.s.) arasında bulunan zamandır.

14) A'raf ehli, küçük günahları olan, dünyada çektikleri elemler ve gördükleri musibetlerle bu günahları bağışlanmayan, bununla birlikte büyük günah işlememiş bulunan kimselerdir. Bunlar, yaptıkları küçük günahlar sebebiyle üzüntü duysunlar diye A'rafta bekletilip cennete girmekten menedilmişlerdir.

15) A'raf ehli, ehl-i kıbleden olup Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de "büyük günah sahipleri" diye zikrettiği kimselerdir.

Rivayete göre salihlerden biri demiştir ki: Bir gece beni ansızın bir uyuklama tuttu ve uyudum. Rüyamda kıyametin koptuğunu ve insanların hesaba çekilmekte olduğunu gördüm. Bir kısım topluluklar cennete, diğer bir kısmı ise cehenneme gidiyordu. Cennetin kenarına gelip oradakilere dedim ki: "Ey cennet halkı! Hoşnutluk diyarında böyle güzel cennet köşklerine ne ile nail oldunuz?" Bana: "Rahman olan Allah'a itaatle ve şeytana muhalefetle." diye cevap verdiler. Sonra cehennemin kapısına vardım ve oradakilere: "Ey cehennem yârânları! Bu ateşe ne sebeple düştünüz?" dedim. Onlar ise:

“Şeytana itaatla ve Rahman’a muhalefetle.” diye cevap verdiler. Baktım ki, bir topluluk da cennet ile cehennem arasında duruyor. Yanlarına vardım ve: “Size ne oluyor ki cennet ile cehennem arasında duruyorsunuz?” diye sordum. “Günahlarımız çok, iyiliklerimiz azdır. Günahlarımız cennete girmemize, iyiliklerimiz ise cehenneme girmemize mani oldu.” dediler ve sonra şu şiiri okudular:

Biz bir topluluğuz ki büyük günahlarımız var,
Onlar, bizim oraya varmamıza engel oldular.
Bizi şaşkın, hocalar bıraktılar,
Oraya girmemize mâni oldular.

A‘raf ehlinin kimler olduğu hakkında benim biraraya getirebildiğim görüşler bunlardır. İşin hakikatini ise ancak Allah bilir.

Cennet ehli ile cehennem ehli arasında bir perde vardır. Bu perde, beşerî sıfatlar ve yerilen nefsânî huylardır. Cehennemlikler, bu perdenin arkasında bulunan cennet ehlini göremezler. Ehl–i cennet ile A’raf ashâbı olan ehlullah arasında da bir perde vardır. Bu perde, bir kısım ahlâkî vasıflardan ve övülen ruhânî huylardan ibârettir. Cennet ehli de bu perdenin arkasında bulunan ehlullahı göremezler. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *“İki taraf arasında bir perde ve A‘raf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır.”* Yani A‘raf’ta bulunan kişiler, cennet ve cehennem ehlini, yüzlerinde beliren kalb nûrunun veya zulmetinin izleriyle tanırlar.

A‘raf’a bu ismin verilmesi, burasının mârifet ehlinin mekanı olmasındandır. Allah Teâlâ, ma‘rifet ehlini “ricâl” (erkekler) diye isimlendirmiştir. Çünkü onlar, erkeklerin kadınlar üzerindeki tasarrufları gibi, Allah’ın dışındaki diğer mahlûkat üzerinde tasarrufta bulunurlar. Kendileri hakkında ise Allah’dan başka kimse tasarrufta bulunamaz. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Onlar, kendilerini ne ticaretin, ne de alışverişin Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı erkeklerdir.”*** (en-Nûr, 24/37) buyurmuştur.

Allah Teâlâ, havassı zikrederken hep *“erkekler”* diye bahsetmektedir. Meselâ: ***“Mü’minlerden öyle erkekler (ricâl) var ki, Allah’a verdikleri sözde dururlar.”*** (el-Ahzab, 33/23) ve *“**Onda temizlenmeyi seven erkekler (ricâl) vardır.”*** (et-Tevbe, 9/108) ayetleri buna örnektir. Çünkü havass ile avam arasında bulunan recûliyet (erkeklik) farkı kendisini, Hakk’ı talep etme ve yüksek himmet sahibi olma konularında gösterir. A‘raf ashâbı, himmetlerinin yüceliğiyle, beşeriyet seviyesinden ve cehennem çukurlarından kurtulup, ruhâniyetin zirvesine ve cennetin yüksek derecelerine yükselmişlerdir. Dünya ve ahiretin nimetlerine iltifat etmeyip, onların kemâlâtına en ufak bir meyil dahi duymamışlardır. Hatta bütün mükevvenâttan sıyrılıp cennetler üzerinde bulunan ve Allah Teâlâ katında en yüce bir mertebe olan A‘raf’ta ikamet

etmişlerdir. Bunlar oradan hem cennet hem de cehennem ehline bakarlar.

Bunlar, nimetleriyle sefâ süren, onlarla meşgul olan cennet ehlini gördüklerinde *“cennet ehline: “Selam size!” diye seslenirler.”* Yani içinde bulunduğunuz ebedî nimetleriniz, köşkleriniz ve hûrileriniz hayırlı olsun. Afiyetle onlardan istifade edin.” derler.

Allah Teâlâ, sonra A‘raf ashâbının himmetlerinin yüceliğinden şöyle haber verir: *“Bunlar henüz oraya girmemişlerdir. Fakat girmeyi çok istemektedirler.”* Yani, onlar cennetin nimetlerini ve yüksek derecelerini müşahede ettiler, fakat onlardan hiçbir şeye ufacık bir meyil bile göstermediler. Ondan geçtiler ve ona girmediler. Onlar A‘raf üzerinde Allah’a vâsıl olmayı ve Allah Teâlâ’nın ***“cennetime gir!”*** (el-Fecr, 89/30) buyurarak kendisine izafe ettiği cennetine girmeyi ummaktadırlar.

Allah Teâlâ’nın onları hangi derekelerden kurtarıp hangi iyiliklere ulaştırdığını görüp Allah’ın kendilerine olan nimetinin kıymetini bilmeleri için *“gözleri cehennem ehli tarafına çevrildiği vakit:*

Kemâlât ehlinin gönlüne doğan nefsânî havâtır; dünyalık, makam, başkalarının nazarında makbûl olma ve halkla meşguliyet ile imtihan olunmaları da bu kabildendir. Bunlardan maksad; uzletin, tecrîdin ve halvetlerde Allah ile ünsiyetin kıymetini bilmeleridir. Hakkıyla şükrü edâ etmeleri ve nimeti görmeleridir.

“Ey Rabbimiz! bizi şu zalim toplulukla beraber bulundurma.” yani, onların vasıflarından, huylarından, derekelerinden ve bulundukları durumdan kurtardıktan sonra bir daha onların yanında kılma ve onların arasına dahil etme! *“derler.” et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

وَنَادٰٓى اَصْحَابُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمٰيهُمْ قَالُوا
مَٓا اَغْنٰى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٨﴾

48. ***(Yine)*** **A’raf ehli simalarından tanıdıkları birtakım adamlara seslenerek derler ki: “Ne çokluğunuz ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size hiçbir yarar sağlamadı.**

“A‘raf ehli” Bunlardan maksad, peygamberlerden ve mahşer halkının eşrâfından dereceleri yüksek olan kimselerdir. Çünkü, sonraki ayete en uygun olan budur. Zîrâ, amelleri az olan kimseler *“cennete girin”* demeye layık değillerdir.

“yüzlerindeki işaretleriyle tanıdıkları bir takım adamlara da seslenerek derler ki:” Bunlar, Ebû Cehil, Velid b. Muğire, Âs b. Vâil ve benzeri kâfirlerin ileri gelenleri olan kimseleri cehennem halkı arasında gördüklerinde onları, hallerinin berbatlığına delâlet eden yüzlerindeki işaretlerden tanıyacaklardır. Azarlayıcı ve alaylı bir tavırla: *“Ne topluluğunuz”* yani, tâbileriniz, taraftarlarınız, topladığınız mal *“ne de büyüklük taslamanız,”* halka karşı devamlı kibriniz, yani büyüklenmeniz, azaba mâni olmadı

“size hiçbir yarar sağlamadı.” azabı sizden uzaklaştırmadı diyeceklerdir.

اَهٰٓؤُلَٓاءِ الَّذ۪ينَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍۜ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ
لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾

49. Allah’ın, kendilerini hiçbir rahmete erdirmeyeceğine dair yemin ettiğiniz kimseler bunlar mı?” ***(ve cennet ehline dönerek)*****: “Girin cennete; artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz”** ***(derler)*****.**

“Allah onları hiçbir rahmete erdirmeyecek.” diye yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı?” Bu söz, önceki ayette A’raf ehlinin kâfirlerin reislerine söyledikleri sözün devamıdır. Haklarında yemin edilen kimseler, kâfirlerin dünyada iken tahkir edip cennete giremeyeceklerine dair açıkça yemin ettikleri zayıf ve güçsüz mü’minlerdir.

Sonra A‘raf ehli, Bilâl, Suheyb, Selmân, Habbab gibi fakir mü’minlere dönerek: “Kâfirlerin reislerine inat *“girin cennete,”* cehennemlikler korktuğu vakit *“artık size ne korku vardır,”* yine cehennemlikler üzüldüğü zaman *“ne de üzüleceksiniz.” derler.”*

Ayette mal, kibirlenme; hizmetçi, yardımcı ve taraftarlarının çokluğuyla iftihar etme yerilmiştir.

Zenginin başkasından üstünlüğü mal ile değildir
Eşek yüz atlas giyse de yine eşektir
Aklın ve himmetin bu iken ben sana insan bile demem
Arkandan yüz hizmetkâr yürüse bile
Görkeme tapan adam tekebbür eder
Çünkü büyüklüğün iyi huyla olduğunu bilmez
Felek bir alçağı nimet sahibi yaparsa
O da dervişlerin/yoksulların muztarip kalbine yüklenir
Mağrur adam, kendi damı yüksek olunca
Damlara işer yahut süprüntüleri atar oraya

Bil ki mal sevgisi ve büyüklenmek nefsin huylarından olup sâlikin bunlardan temizlenmesi gerekir. Allah Teâlâ kendisini: ***“Sen büyük bir ahlak üzerindesin.”*** (en-Nûn, 68/4) buyurarak övdüğü halde Rasûlullah (a.s.) sürekli: *“Allah’ım, yaradılışımı ve ahlakımı güzelleştir.”*[41] diye dua ederdi. Fakirlerle, miskinlerle beraber oturur, dertlerini dinler ve işlerini üstlenirdi. Çocukların yanlarına uğrar ve onlara selâm verirdi.

Bir gün Rasûlullah (a.s.)’ın huzuruna bir adam geldi. Peygamberimizin (a.s.) heybetinden titremeye başladı. Rasûl-i Ekrem ona: *“Sakin ol, ben bir kral değilim. Ben ancak Kureyş kabilesinden kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum.”* buyurdu.[42]

Rasûlullah (a.s.) ashâbıyle beraber, onlardan biriymiş gibi oturur, hatta yabancı biri, sorup öğreninceye kadar O (a.s.)'nun kim olduğunu bilemezdi. Biri kendilerini çağırdığı zaman hemen "buyur" diye karşılık verirdi. Bütün bunlar Rasûlullah (s.a.v.)'in tevazuundandır.

Zünnûn Mısrî der ki: Saadetin alametleri şunlardır:

1. Salihleri sevmek ve onlara yakın olmak,
2. Kur'an tilâveti,
3. Geceleri az uyuyup ibadet etmek,
4. Alimlerle oturup kalkmak,
5. Kalb rikkati.

Mü'minlerin avamı ve yalnız zahirî ilmi olan âlimler, bazı vakitlerde himmetlerinin azlığı sebebiyle muhabbet ve ma'rifet ehli ile tâliblere; "Hiçbiriniz vuslat derecesine ve visâl (kavuşma) mertebesine erişemez." derler ve bu hususta yemin ederler. Sonra Allah Teâlâ, A'raf ehline der ki: "Ceberût âleminde mukaddes bir makamda bulunan ve zâtıma nisbet ettiğim *"cennete girin, artık size"* oradan çıkma konusunda *"ne korku vardır, ne de"* kaçırdığınız cennet nimetleri için *"üzüleceksiniz." der.* Çünkü siz bunları, cemâlimi seyretmek ve vuslatıma ermek için terk ettiniz.

Bil ki cehennemlikler, A'raf ehli olan ehlullahı, dünya ve ahirette bulundukları sürece sûreten görürler. Fakat onlar, ceberût âleminde ve izzet otağları içinde bulunan Allah'ın zatına izâfe edilen hakikat cennetine girdiklerinde ne cehennem halkı, ne de mukarreb melekler onları görebilir. Bunu iyi anla.

Hikaye edilir ki: Baba Ca'fer Ebherî, Baba Tâhir Hemedânî'nin yanına vardı ve: "Dün gece havas kullarla beraber Allah'ın kapısında hazır bulundum. Seni göremedim, nedereydin?" dedi. Baba Tâhir: "Doğru söyledin. Sen havas ile kapıda dururken, ben ehassu'l-havâs ile beraber içerideydim. Onun için beni göremedin." diye cevap verdi.

Sâlike gereken onlardan ve onların itikatlarından uzak kalmamaktır.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Her şeyin bir anahtarı vardır. Cennetin anahtarı ise miskinleri ve sabır ehli fakirleri sevmektir. Kıyamet günü onlar Allah'ın yâranlarıdır."*[43]

Dervişlerin sevgisi, cennetin anahtarıdır
Onların düşmanları lânete lâyıktır

Mesnevî'de de fakirlere hüsn-i zan hakkında denilir ki:

Yoksullar tamahkâr ve kötü huylu iseler de
Sen yine gönül sahibini onların içinde ara

Denizin dibinde inciler, taşlarla beraber bulunur
Övülecek şeyler, ayıplar ve kusurlar arasında olur

Rasûlullah (s.a.v.)'in dualarından biri şudur: *"Allah'ım, beni miskin olarak yaşat, miskin olarak öldür ve beni miskinler zümresiyle haşret."*[44]

Hakiki miskin, Allah Teâlâ'dan başka hiçbir şeyi olmayan kimsedir. Onlar ehlullahdır ve A'raf ashâbıdır.

---

[40]. Irâkî, Muğnî, III, 174
[41]. *Müsned*, I, 403, VI, 68
[42]. *İbn Mâce*, Et'ıme, 30
[43]. *Münâvî*, V, 287
[44]. *Tirmizî*, Zühd, 37

CEHENNEMLİKLERİN CENNET EHLİNDEN TALEPLERİ

وَنَادٰٓى اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ اَف۪يضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَٓاءِ
اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُۜ قَالُٓوا اِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِر۪ينَۙ ﴿٥٠﴾
اَلَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا د۪ينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۚ فَالْيَوْمَ
نَنْسٰيهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَٓاءَ يَوْمِهِمْ هٰذَاۙ وَمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾

50. Cehennem ehli, cennet ehline: Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bize verin! diye seslenirler. Onlar da: Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır, derler.

51. O kâfirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve ayetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.

"Cehennem ehli, cennet ehline" her iki grup da yerlerine yerleştikten sonra: *"Suyunuzdan"* yani cennetin suyundan *"veya Allah'ın size verdiği rızıktan"* yani diğer içeceklerden veya yiyeceklerden *"biraz da bizim üzerimize akıtın"* da susuzluğumuz gitsin, hararetimiz sönsün!" *"derler."* Cehennemlikler orada aç susuz kalınca: "Ey Rabbimiz, cennette bizim yakınlarımız var. Bize izin ver de onlarla görüşüp konuşalım." derler. Kendilerine izin verilir. Cennetteki akrabalarına ve onların içinde bulundukları türlü türlü nimetlere bakarlar. Onlar cennetteki yakınlarını tanıdıkları halde, yüzlerinin siyahlığından cennettekiler onları tanıyamazlar. Kendilerini tanıttıktan sonra akrabalarından kendilerine cennetin suyundan akıtmalarını isterler.

Ayette geçen " اَف۪يضُوا " (akıtın) kelimesinin kökü olan *"ifâza",* esas olarak içeceklerden mâî olanlar hakkında kullanılır. Buna göre *"Allah'ın size verdiği rızıktan"* ifâdesinden maksad yine içecek cinsinden olan su dışındaki diğer şeylerdir.

"Allah'ın sizi rızıklandırdığı yiyeceklerden üzerimize dökün de onlardan yiyelim. Belki açlığımızı giderir." demektir. Çünkü *"ifâza"*, bol bol vermekten ibârettir.

Ebû Hayyân der ki: Doğru olan *"ifâza"* (akıtma) fiilinin *"ilkâ"* (atma) mânâsında olmasıdır. Çünkü bu istekte bulunan kimseler, dünyada midelerinin kulu kölesi olup yemeye ve içmeye son derece hâris idiler. Onlar, yaşadıkları halde öldüler ve öldükleri şekilde de haşrolundular. Mü'minler ise dünyada çok aç ve susuz kalmışlar, karınlarını Firdevs cennetindeki nimetlere kavuşmak üzere aç bırakmışlardı. Bu sebeple cennette meşguliyetleri, canlarının arzuladığı şeyleri yerine getirmektir.

Ayette, azab içinde bile olsa insanın yemek ve içmekten müstağnî kalamayacağı beyan

edilmektedir.

Ebü'l-Cevzâ der ki: İbn Abbas (r. anhümâ)'ya hangi sadakanın daha faziletli olduğunu sordum. "Sudur. Görmüyor musun cehennem ehli, cennet halkından yardım talebinde bulunduklarında, "bize su akıtın" derler." diye cevap verdi.

Sa'd b. Ubâde'den rivayet olunduğuna göre o Rasûlullah (s.a.v.)'e şöyle demiştir: "Ya Rasûllallah, Ümmü Sa'd öldü. Onun hayrı için yapabileceğim en faziletli sadaka nedir? Rasûl-i Ekrem (a.s.): *"Su"* buyurdu. Sa'd bir kuyu kazdırdı. Peygamber Efendimiz de: *"Bu, Ümm-i Sa'd'ın kuyusudur."* buyurdu.[45]

Fakir **Bursevî** derim ki: Bu hadis sadakanın ölülere fayda sağladığına delil teşkil eder. Nitekim ehl-i sünnet âlimleri bu görüşü benimsemişlerdir.

Hadiste suyun özellikle zikredilmesinin iki sebebi olabilir: Birincisi, Hicaz suya çok ihtiyaç duyan bir bölge olduğu için su, daha çok sevaba vesile olur. İkincisi, cehennem sıcak bir yerdir. Hararetin giderilmesi zıddıyle mümkündür. O da suyun vasıflarından biri olan soğukluktur. Çünkü her şeye, zıddıyle mukabele edilir. En doğrusunu Allah bilir.

Rivayete göre cennet ehline kırk yıl cevap verme izni verilmez. Sonra cevaba izin verilir. Onlar da cehennemliklere *"derler ki: "Allah, bu ikisini kâfirlere haram etmiştir."*

Yani cennetin yiyecek ve içeceğini onlara yasaklamıştır. Böyle bir şeyin olmasına asla imkan yoktur. Kâfirlerin içeceği, kaynar sudur. Bu su, onların karınlarının içindekilerini ve derilerini eritir. Yiyecekleri ise, kuru diken ve zakkumdur.

اَلَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا د۪ينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۚ فَالْيَوْمَ
نَنْسٰيهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَٓاءَ يَوْمِهِمْ هٰذَاۙ وَمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾

51. O kâfirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve ayetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz.

"Onlar ki" dünyada iken uymakla emrolundukları *"dinlerini"* yani, İslâm dinini *"bir eğlence ve oyun edindiler"* oynadıkları bir oyuncak hâline getirdiler. Dilediklerini haram, istediklerini de helâl sayıyorlardı. Allah'ın emrine uymuyorlar, şeytanın kendilerine süslü gösterdiği arzularına tâbi oluyorlardı.

Denilmiştir ki: Onların dîni, İsmail (a.s.)'ın dini idi. Onu değiştirip istedikleri gibi yaşadılar. Yâhut da himmetlerini, sarfolunması uygun olmayan şeylere sarfettiler. Gereksiz şeyleri elde etmenin peşine düştüler.

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: *"dinlerini"* kendi bayramlarını, *"bir eğlence ve oyun edindiler"* kendi bayramlarında Kabe'nin etrâfına gelirler, ellerini birbirine

vururlar ve oyun oynarlardı.

Bayram günleri silâhla oynamaya, atlı veya yaya koşu yarışlarına ve dinen meşru ve mübah olan diğer oyunlara ruhsat verilmiştir. Asr-ı Saadet'te def çalınırdı. Fakat, o deflerin zilleri yoktu. Günümüzde bayramlarda, sünnet merasimlerinde ve bazı hususî toplantılarda çalınan zurna ve zilli deflere, birer eğlence aleti olmaları sebebiyle ruhsat verilmemiştir. "Bizim dinimizde genişlik vardır." sözü ise yapılmasına ruhsat verilmiş işler hakkındadır. Meselâ şeriate muhalif olmamak şartıyle mizaha (şakalaşmaya) cevaz verilmiştir.

"ve dünya hayatı," tez elde edilen süsleriyle ve tûl-i emelle *"kendilerini aldattı."* Bu sebeple müslümanlarla alay ederlerdi. Nitekim bir haberde rivayet edildiğine göre Ebu Cehil, Rasûlullah (s.a.v.)'e bir adam göndermiş ve: "Bana, bahsettiğin cennetin üzümünden veya diğer bazı meyvelerinden yedir." diyerek onunla alay etmesini istemişti. Buna karşılık Ebû Bekr (r.a.): "Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır." diye cevap vermiştir.

Akıllıya gereken, dünyaya aldanmamaktır. Çünkü o, çok hain ve hilekardır.

İtibar gözünde uyku vardır
Ecel geçidinde serap vardır
Kırmızı ve sarısıyla meşgul olma
Sıcağı ve soğuğunu düşünme
Afetin sermayesidir, sakın
Kendini onun aldatmasından koru

"Onlar, bu günleriyle karşılaşacaklarını nasıl unuttular ve ayetlerimizi bile bile nasıl inkar ettilerse, biz de bu gün" kıyâmet günü *"onları öyle unuturuz."* Onlara unutan kimsenin unuttuğu şeye yaptığını yaparız. Onlara aldırış etmez ve tamamen ateşe terk ederiz.

Allah Teâlâ kâfirlere yapacağı muameleyi, kölesine iyilik etmeyi unutan ve ona iltifat etmeyen kimsenin durumuna benzetmiştir. Yoksa Allah Teâlâ, hakiki anlamda unutmaktan münezzehtir.

Yani, onların bu günleriyle karşılaşacaklarını unuttukları, onu hiç hatırlarına getirmedikleri ve onun için hazırlanmadıkları gibi biz de onları öylece unuturuz.

Unutma, bir şeyi bildikden sonra unutmak demektir. Kâfirler ise kıyamet gününün varlığını kabul ve tasdik etmediler ki sonra da onu unutmuş olsunlar. Bu yüzden hakîkî anlamda onları kıyâmeti unutmakla vasfetmek doğru olmasa da onların Allah ile buluşacaklarını hatırlarına getirmeyip ona aldırış etmemeleri, bir şeyi bilip sonra unutan kimsenin haline benzetilmiştir. Buna benzer istiareler Kur'an'da çoktur. Çünkü, gayb âleminde meydana gelen mânâları anlatabilmek, ancak onları görünen (şehâdet) âlemindeki benzerleriyle ifade etmekle mümkündür.

Allah Teâlâ'nın kâfirlere unutulmuş muamelesi yapmasının diğer sebebi ise onların

Allah'ın ayetlerini inkar etmeleri ve bu ayetlerin O'nun katından geldiğini sürekli olarak yalanlamalarıdır.

---

[45]. *Ebû Dâvûd*, Zekât, 41; *Nesâî*, Vasâyâ, 9; *İbn Mâce*, Edeb, 8

KUR’ÂN’I İNKAR EDENLERİN ÂKIBETİ

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلٰى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَاْوِيلَهُ يَوْمَ يَاْتٖي تَاْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذٖينَ نَسُوهُ
مِنْ قَبْلُ قَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَٓاءَ فَيَشْفَعُوا
لَنَٓا اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذٖي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

52. Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir kitap getirdik.

53. *(Fakat onlar)*, Onun te’vilinden başka bir şey beklemiyorlar. Te’vili geldiği *(haber verdiği şeyler ortaya çıktığı)* gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler. Şimdi bizim şefaatçılarımız var mı ki bize şefaat etsinler veya *(dünyaya)* geri döndürülmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım? Onlar cidden kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler *(putlar)* da kendilerinden kaybolup gitti.

“Gerçekten onlara,” yani bütün kâfirlere veya onlardan o asırda yaşayanlara *“bilgiye göre”* bütün yönlerini bilerek açıklayıp hikmetli bir şekilde gelen ya da pek çok hikmet ihtiva eder olduğu halde akaid, ahkâm ve mev‘iza hususunda *“açıkladığımız,”* mânâlarını beyan ettiğimiz, *“inanan”* onun Allah katından olduğunu tasdik eden “*bir toplum için yol gösterici ve rahmet olan bir Kitab”* yani Allah tarafından indirilen bütün kitapları veya Kur’an-ı Kerim’i *“getirdik.”* Çünkü o Kitab’ın tesirinden faydalanan ve nurlarıyla aydınlanan, inanan toplumdur.

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا تَاْوِيلَهُ يَوْمَ يَاْتٖي تَاْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذٖينَ نَسُوهُ مِنْ
قَبْلُ قَدْ جَٓاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَٓاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَٓا
اَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذٖي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ
عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

53. ***(Fakat onlar)*, Onun te'vilinden başka bir şey beklemiyorlar. Te'vili geldiği *(haber verdiği şeyler ortaya çıktığı)* gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler. Şimdi bizim şefaatçılarımız var mı ki bize şefaat etsinler veya *(dünyaya)* geri döndürülmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım? Onlar cidden kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler *(putlar)* da kendilerinden kaybolup gitti.**

"İllâ ki onun te'vîlini mi gözlüyorlar." Yani o kâfirler, o Kur'ân'a inanmayarak onun haber verdiği va'd ve vaîdin vuku bulup doğruluğunun ortaya çıkmasıyla sonucunun nereye varacağını mı bekliyorlar? *"Onun te'vili geldiği gün"* Kıyamet günü gelip onda kendilerine va'dedilenler gelip çattığında ve onları ayan beyan gördüklerinde *"önceden onu unutmuş olanlar",* onlar gelip çatmadan unutulan şeyin terkedildiği gibi onu terk edenler *"derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler."* peygamberlerin kendilerine tebliğ ettiği öldükten sonra dirilme (ba's), hesab ve cezanın hak olduğunu itiraf ederler. Onun için de şu iki şeyi temenni etmek mecburiyetinde kalırlar:

Birincisi, şefaatçilerin şefaati ile kabir azabından kurtulmak isterler. Nitekim ayetin devamında şöyle buyurulmuştur: *"Şimdi"* bugün *"bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler,"* azabı bizden uzaklaştırsınlar.

İkincisi, salih amel işlemek için dünyaya tekrar döndürülmek isterler. Nitekim ayetin devamında şöyle buyurulmuştur: *"yahut tekrar geri"* dünyaya *"döndürülmemiz mümkün mü ki"* orada eski *"yaptıklarımızdan başkasını yapalım."* Yani, peygamberleri tasdik edelim ve salih ameller işleyelim.

Allah Teâlâ, onların bu temennîlerinin kesinlikle olmayacağını şöyle beyan buyurmuştur: *"Onlar,"* sermayeleri olan ömürlerini küfür ve masiyetlerde sarfederek *"kendilerini ziyana soktular ve uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitti."* Yani, putların Allah Teâlâ'nın ortakları ve kendilerinin kıyamet günündeki şefaatçileri olduğu şeklindeki iftiralarının bâtıl ve boş olduğu ortaya çıktı.

Dün ona karşı gönlümde bir ümit vardı
Bugün gitti, beni ümitsiz bıraktı

Bil ki kâfirler, tekrar dünyaya döndürülmek isterler. Ancak ***"Şayet onlar geri gönderilselerdi yine men olundukları şeyi yapmaya dönerlerdi."*** (el-En'âm, 6/28)

Mesnevî'de şu kıssa yer alır:

A inatçı! Bu o gölcüğün hikâyesine benzer
İçinde üç büyük balık olan
Birkaç balıkçı o gölcüğün yanından
Geçtiler ve o balıkları gördüler
Ağ getirmek için koşup gittiler
Anladılar bunu gölcükteki balıklar

İçlerinden akıllısı düştü yola
Gidilmesi istenmeyen o güç yola
Bunlarla meşveret etmeyeyim dedi
Çünkü türlü türlü fikirlerle gevşetirler azmimi
Yurtlarının sevgisine kapılırlar
Bana da geçer tembellik ve bilgisizlikleri
Meşveret için iyi ve diri kişi gerek
Seni diriltsin için; ancak nerede öyle biri

Danışmak zamanı değil, kendine gel, düş yola
Ali gibi ah et sen kuyuya
O ahın mahremi çok azdır
Geceleri git, gizlice bekçi gibi
Denize doğru git bu gölcükten
Denizi ara, şu girdabı bırak
Göğsünü ayak yaptı, düştü yola o çekingen balık
O tehlikeli yerden ta nur denizine kadar
Bir hayli zahmetler çekti, ama sonunda
Emniyet ve afiyet makamına yetişti
Kendisini derin denize attı
Onun hiç bir yandan kıyısı görünmez idi
Derken balıkçılar ağ getirince
Yarı akıllının bundan neşesi kaçtı
Dedi ki: Eyvah fırsatı kaçırdım
Nasıl oldu da o yol gösterene yoldaş olmadım
Geçene acınmak aynı hatadır
Giden geri gelmez, onu anmak boşadır

Artık onu düşünmeyeyim, bir çare bulayım
Şimdi kendimi ölü göstereyim
Balık güya öldü, karnını yukarı çevirdi
Su onu gah yukarıya çıkardı, gah aşağı indirdi
Balıkçıların her biri üzüldüler
Yazık, en iyi balık öldü dediler
Balıkçının biri onu yakaladı
Yazıklar olsun deyip, toprağa attı
Çırpına çırpına gizlice suya fırladı
Öbür ahmak ıztıraplar içinde kalakaldı
O ahmak sıçrayıp kendini kurtarmak için
Sağa sola çırpındı durdu

Avcılar ağ attılar, ağın içinde kaldı
Ahmaklık onu, o ateşe attı
Ateş üstünde, bir tavanın içinde
Ahmaklıkla eş oldu
Ateşin hararetiyle kızıp kaynadıkça akıl ona dedi:
"Sana hiç korkutucu bir zat gelmedi mi"
O da işkencenin ve belânın içinde
Kafirlerin canı gibi "evet" diyordu
Sonra, eğer bu sefer ben
Kurtulursam şu boynumu kıran mihnetten
Denizden başka yerde yurt tutmam
Gölcüğü edinmem bundan sonra mesken
Uçsuz bucaksız su arayıp emin olayım
Ebediyyen emniyet ve sıhhat içinde ömür süreyim

O nedamet zahmetin sonucudur
Define gibi aydın olan akıldan gelmez
O adam tevbe eder, ancak akıl pîri ona şöyle der:
"Dünyaya döndürülseler yine yapma denen şeylere bulaşırlar"

Akıl sâhibine gereken, durumunu düzeltmek ve tûl-i emel peşinde koşmamaktır.

İmam Gazzalî (k.s.) der ki: Bir kimse buğday eker, çalışır, hasat edip harman yerine yığar ve sonra da "Bundan yüz ölçek buğday çıkmasını umuyorum" derse bu, onun bir umudu olur. Başka biri ise tarlaya buğdayı ekmez bir gün bile çalışmaz, gider uyur ve senesini boşuna geçirir, harman zamanı geldiği zaman ise: "Bu yıl, yüz ölçek buğdayım olacağını umuyorum." derse işte bu da aslı olmayan boş bir temennîdir. Aynı şekilde bir kul da Allah Teâlâ'ya ibâdette gayret eder, Allah'a isyandan uzak durmaya çalışır ve: "Allah Teâlâ'nın benim şu azıcık amelimi kabul edip eksiğini tamamlamasını, sevabını çoğaltmasını ve hatalı yönlerini affetmesini ümit ederim." derse bu bir umut olur. Fakat böyle yapmaz, taatleri terk edip masiyetleri işler, Allah'ın gadap ve rızasına, va'd ve vaîdine aldırış etmez, sonra da kalkıp: "Ben cenneti ve ateşten kurtulmayı umuyorum." derse bu, gerçekleşmesi mümkün olmayan boş bir temennîden öteye geçmez.

Aleyhi's-selâm Efendimiz'in şu hadisi bu konuyu açıklamaktadır: *"Akıllı olan, nefsini alçaltıp ölümden sonrası için amel işleyen kimsedir. Facir, ise nefsinin hevasına tâbî olup sonra da Allah'tan boş isteklerde bulunan kimsedir."* [46]

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Gam üç türlüdür:

1. Yapılan taat ve ibadetin kabul olunmama endişesi,
2. İrtikap edilen masiyetin bağışlanmama endişesi

3. Elde edilen ma‘rifetin geri alınma endişesi.

Yusuf b. Esbât der ki: Süfyân'ın yanına vardım. Bütün geceyi ağlayarak geçirdi. Ona: "Bu ağlayışın günahların için mi?" dedim. Yerden bir saman çöpü aldı ve: "Günahlar Allah'ın yanında şundan daha hafifdir. Ben ancak Allah Teâlâ'nın benden İslâm'ı soyup almasından korkuyorum. Bütün peygamberler, ebdâl ve evliyâ bunca taatlere gayret etmelerine ve masiyetlerden sakınmalarına rağmen, ne dersin Allah'a karşı hüsn-i zanları yok muydu? Elbette vardı. Çünkü onlar, Allah'ın rahmetinin genişliğini en iyi bilen kimselerdi. O'nun cömertliğine senden daha çok hüsn-i zanları vardı. Fakat onlar, çalışıp gayret etmeden yapılan zannın boş temennîden ve aldanmadan öteye geçemeyeceğini pek iyi biliyorlardı.

Allah Teâlâ bizi ve sizi, kitabıyla amel edenlerden ve Cenâb'ına vâsıl olanlardan eylesin. Allah'ı unutup hevâsına tâbî olanlardan eylemesin. Âmîn, âmîn, bin kere âmîn.

---

[46]. *Tirmizî*, Kıyâmet, 25; *İbn Mâce*, Zühd, 31; *Müsned*, IV, 124

GÖKLERİN VE YERİN YARATILMASI

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فِى سِتَّةِ اَيَّامٍ
ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِى الَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًاۙ وَالشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِاَمْرِهِۜ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُۜ تَبَارَكَ اللّٰهُ
رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

54. Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!

"Rabb'iniz" Hitap, Allah'dan başka rabler edinen Mekke kâfirlerinedir. *"O"* bütün kemal sıfatlarını kendinde toplayan *"Allah'tır ki; gökleri ve yeri"* önceden bir benzeri olmadan *"altı günde"* yani altı dönemde *"yarattı"* İsteseydi bir lahzadan daha az bir zamanda yaratabilirdi. Fakat kullarına, yaptıkları işlerde teennî ile hareket etmelerini öğretmek üzere böyle yapmıştır.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Acele ve telaş şeytanın hilesidir
Sabır ve tedbir ise Allah'ın adetidir
Bu yer ve gökleri Allah teennî ile altı günde yarattı
Yoksa Allah buna kadirdi, "kün" der demez yüzlerce yer ve gök yaratırdı
Bu teennî sana dilediğin şeyi yavaş fakat
Sağlam bir halde yapmanı öğretmek içindir

Denilir ki: Acelecilik iyi bir şey değildir. Ama şu hususlarda acele etmek gerekir: Günahlardan tevbe etmek, vâdesi dolan borcu ödemek, misafire ikramda bulunmak, büluğ çağına gelmiş bekârı evlendirmek, ölüyü defnetmek ve cünüplükten temizlenmek.

Bil ki Allah Teâlâ, kadir ve yaratıcılık vasfıyla gökleri ve yeri yoktan var etti. Müdebbir ve Hakîm sıfatlarının gereği olarak da onları altı günde yarattı. Altı günde şu altı çeşit mahlûku yarattı:

1. Mücerred ruhlar,

2. Melekût âlemine ait mahlûkat. Melekler, cinler, şeytanlar ve göklerin melekûtu bu mahlûklardandır. Müfred (ayrı) ve mürekkeb akıllar da bu mahlûklardandır.

3. Nefisler. Yıldızların, insanların, hayvanların, bitkilerin ve madenlerin nefisleri gibi.

4. Ecrâm. Arş, kürsî, gökler, cennet ve cehennem gibi latif cisimlerden ulvî ve basit varlıklardır.

5. Müfred (ayrı) cisimler. Bunlar, dört unsurdur (anâsır-ı erbaa; yani hava, su, toprak ve ateş).

6. Dört unsurdan terkib olunmuş kesif cisimler.

Bu altı sınıftan her birinin yaratılması, bir gün ile ifade edilmiştir. Yoksa zaman mânâsında olan gün, göklerin ve yerin yaratılmasından önce yoktu.

"Sonra da Arş'a istivâ etti." Arş, kralların üzerine oturduğu taht'a ve senden yukarıda bulunup seni gölgeleyen her şeye verilen isimdir. Bu iki mânâsıyla onun Allah Teâlâ hakkında kullanılması mümkün değildir. Bu sebeple Cenab-ı Hakk'ın Arş üzerine istivası, zorunlu olanı (lâzımı) zikredip zorunluluğu (melzûmu) kasdetme yoluyla mülk, izzet ve saltanattan kinaye yapılmıştır.

Allah Teâlâ altı günde istediği şekilde mülk âlemini yarattıktan sonra, mülk üzerinde istiva etti ve onda dilediği gibi tasarrufta bulundu; felekleri hareket ettirdi, yıldızları yürüttü, gece ile gündüzü birbiri ardından kovalattırdı (birbiri içine dürdü) ve hikmetinin gerektirdiği şekilde mahlûkatının işlerini düzenledi.

Kadı Beydâvî'nin bu ayeti tefsîr ederken dediği "işi (emri) istivâ etti." sözünün mânâsı da budur. Yani Allah'ın rubûbiyet emri karar kıldı; emri, tedbiri gerçekleşti ve kudretinin yarattığı şeylere nüfuz etti, demektir.

Arşın özellikle zikredilmesi, yaratılanların en büyüğü olması sebebiyledir. Çünkü bütün cisimleri ihata eden bir cisimdir. Onun üzerine istiva; ondan başka cennet, cehennem, gökler, unsurlar ve diğerleri üzerine de istiva demektir.

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: *"Sonra da Arş'a istivâ etti."* yani Arş'ı yaratmak için Arş üzerine kasd eyledi.

Haddâdî der ki: Ayetteki "(sümme) sonra", bir şeyin bir şeyden sonra olduğu mânâsında değil, iki şeyi birleştirme ve atıf mânâsında olan "vav (ve)" mânâsınadır. Çünkü Arş'ın yaratılması, göklerin ve yerin yaratılmasından öncedir. Haberde bildirilmiştir ki: "Allah'ın ilk olarak yarattığı şey kalem, sonra da levhdir. Allah kaleme, kıyamet gününe kadar olacak şeyleri yazmasını emretmiştir. Sonra Arş'ı, sonra onu taşıyan melekleri (hamele-i Arş) ve daha sonra da gökleri ve yeri yaratmıştır."[47]

Allâme şeyhim **Atpazârî Osman Fazlî Efendi** -Allah ömrünü selametle sürdürsünder ki: Bu istivâdan maksad, yüce Allah'ın istivasıdır. Fakat bu, nefsi ve zâtı itibarıyla değildir. Allah, zâlimlerin söylediğinden pek yüce ve münezzehtir. Bilakis bu, Kur'an'da "hak" diye ifade edilen O'nun benzersiz olarak yaratması (emr-i icâdî) ve ahadiyyet tecellîsi îtibariyledir. İrâdî emrin Arş üzerine istivâsı, teklifî ve irşadî emrin şerîat üzerine istivâsı gibidir. Bu iki emrin her biri, diğerinin tersi ve aksi olduğu gibi

Arş ile şer' (şeriat) de birbirinin aksidir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye' de şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ, altı tür mükevvenâtı yarattıktan sonra Arş'tan toprağın altına kadar bütün âlemde tasarrufta bulunmak ve o cereyan edecek olayları düzenlemek üzere Arş'a istiva etti. İstiva için sadece Arşı seçmesinin sebebi, onun rahmanî feyzi kabul edebilecek latif cisimlerin başlangıcı ve kaynağı olmasıdır.

Bu istiva, Allah Teâlâ'nın sıfatlarından bir sıfat olup yaratılanların istivasına benzemez. Nitekim ilim de Allah'ın bir sıfatıdır. Fakat maklûkatın ilmine benzemez. Çünkü, ***"O'na benzer hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir."*** (eş-Şûrâ, 42/11)

Eğer Hak Teâlâ'nın halifesi olma özelliğini iyi düşünürsen hem kendini, hem de Rabb'ini tanırsın. Şöyle ki Allah Teâlâ rahme bırakılan meniden seni yaratmayı murad edince senin ruhunu kendi hilafetiyle görevlendirdi ki anne karnında bulunduğu sürece nutfeye tasarruf etsin. Onu büyük âleme uygun küçük bir âlem kılsın. Buna binaen insanın bedeni yeryüzü, kafası gök, kalbi arş ve sırrı da kürsi yerindedir. Bütün bunlar ruhun düzenlemesi ve rabbinden aldığı hilafetle yaptığı tasarruftur. İnsanın şahsiyeti tamam olunca ruh, kalb arşını mekan olarak istiva eder. Hatta feyzini kalbe akıtarak şahsın bütün cüzlerinde tasarruf edip bütün işlerini düzenler. Çünkü kalb, Allah Teâlâ'nın mahlukâta olan feyzini kabul eden tek mahaldir. Aynı şekilde kalb, ruhun feyzini alarak bütün bedene ulaştırır. Bu örneği iyice düşündüğün zaman Allah Teâlâ'nın mukaddes ve münezzeh sıfatlarında mahlukatınkine benzer bir yön olmadığını tamamen anlar ve İnşâallah *"Nefsini bilen Rabb'ini bilir."*[48] sözünün hakikatine erersin.

Allah Teâlâ, Arş'a istiva ettiğini bildirdikten sonra kâinat üzerinde olan tasarrufundan ve olayları tedbir ve tanzim edişinden haber vermek üzere şöyle buyuruyor: O *"geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örter."* Yani Allah geceyi, gündüzü karanlığı ile örten ve onun aydınlığını gideren bir örtü kılmıştır. Burada iki zıt şeyin birisiyle yetinerek bunun zıddı, yani gündüzün gece ile münâsebeti zikredilmemiştir.

Ayette sıfatları ve hevâsıyla kalbin nurlarının gündüzünü istilâ ettiği zaman nefsin zulmetlerinin gecesine işaret vardır. Yine muhabbet istîlâ edip nurları gâlib geldiğinde kalbin gündüzüne işaret vardır.

Cenab-ı Hak geceyi, hemen gündüzün gelmesini bekler halde onu örten bir örtü kılmıştır. Gece ve gündüzden her biri, aralarında bir fasıla olmaksızın peş peşe geldikleri için sanki birbirlerini talep ediyorlarmış gibi olmuştur.

"Güneşi, ayı ve yıldızları buyruğuna boyun eğmiş vaziyette" yaratan O'dur. Bunların herbiri O'nun emrine, hükmüne ve tasarrufuna boyun eğmiş vaziyettedir. Allah'ın arzusuna göre doğup batarlar, hareket ederler ve kendilerine verilen bütün görevleri aksatmadan yaparlar.

"İyi bilin ki, yaratma ve emir O'nundur." sadece Allah Teâlâ'ya mahsustur. Her şeyi yoktan vareden ve yarattığı her şeyde istediği şekilde tasarrufta bulunandır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: Allah Teâlâ'nın vasıtasız olarak

emriyle yarattığı şey “emir”dir. Vasıta ile yarattığı ise “halk”tır.

Fahreddin Râzi der ki: “Âlem, yani Allah’ın dışındaki şeyler, iki kısımdan ibârettir: Halk âlemi ve emir âlemi. Halk âleminden murad, cesedler ve cisimler âlemidir. Emir âleminden maksad ise ruhlar ve mücerred şeyler âlemidir. *“Dikkat edin! Halk da O’nundur, emir de.”* ayeti bu iki âleme işaret eder. Birinci âlemi, “âlem-i halk” diye ifade etmiştir. Çünkü halk, takdirden ibarettir. Cisim veya cismânî olan her şeyin muayyen bir miktarı vardır. Hacim ve miktardan mücerred olan her şey ise emir âleminden ve ruhlar âlemindendir. Sadece Allah Teâlâ’nın *“kün”* (ol) emriyle vücuda gelmiştir. Her iki âleme de kendilerine münasib birer isim verilerek *“dikkat ediniz, halk da O’nundur, emir de.”* buyurulmuştur.”

Allâme şeyhimiz **Atpazârî Osman Fazlî Efendi** hazretleri -Allah onu selamette dâim eylesin- der ki: Halk âlemi ayn ve kevn âlemidir, rûhen ve cismen hâdis olma âlemidir. Emir âlemi ise ilim, alet ve vücûb âlemidir. Halk âlemi, emir âlemine tabidir. Çünkü halk âleminin aslı ve mebdei emir âlemidir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“De ki: “Ruh, Rabb’imin emrindendir.”*** (el-İsrâ, 17/85) ve ***“Allah, emrinde gâlib olandır.”*** (Yûsuf, 12/21) buyurmuştur.

“Âlemlerin Rabbi Allah, ne yücedir!” Yani, Allah ulûhiyette vahdaniyetle yüce ve rubûbiyette teferrüdle (teklikle) büyüktür.

Şeyhzâde der ki: Tasarrufu altında bulunan her şeyin yaratıcısı ve tek ilâh olan Allah’ın rubûbiyet vasfı ile büyüklüğünü ifade etmesi, kendisinden başka rablar edinen kâfirlere bir reddir. Allah Teâlâ bu şekilde onları hikmet ve huccetle tevhide çağırmış ve inkarlarını reddetmek üzere şöyle buyurmuştur:

Rubûbiyete müstehak olan Rabb’ınız ancak birdir, tekdir. O, her şeyi ilmi, hikmeti ve kudretinin kemaline delâlet edecek şekilde kuvvetli ve güzel bir tertib ile yaratan Allah’tır. O, mülkünü müşâhede edilen şeyler üzerine inşa etmiş ve işleri idare edip yürütmek üzere memleketinin tahtına oturan melik gibi onun idaresine başlamıştır.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “İşlediği salih bir amel için Allah’a hamdetmeyip kendi nefsini öven kimse nankörlük etmiş ve ameli de boşa çıkmıştır. Allah’ın kulları için “emir”den bir sebep yarattığını iddiâ eden kimse Allah’ın peygamberlerine indirdiklerini inkar etmiş demektir. Nitekim Allah Teâlâ’nın: *“Bilin ki yaratma da, emir de O’nundur.”* ayeti buna delildir.”[49]

Şâir der ki:

Yarattıkları hakkında “emir” bütünüyle Allah’a aittir.
Yaradılmışların “emir” hususunda bir payı yoktur.

---

[47]. *Tirmizî*, Kader, 17; *Müsned*, V, 317
[48]. *Aclûnî*, II, 343

[49]. *Kenzü'l-ummâl*, III, 267

DUÂ ÂDÂBI

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾
وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ
إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

55. Rabbinize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.

56. Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a korkarak ve *(rahmetini)* umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.

"Rabbinize" Rabb, "terbiye" kökünden terbiye eden, mürebbî demektir. Terbiye, bir şeyi tedrîcî olarak kemaline ulaştırmak mânâsınadır. Allah Teâlâ, zahiri teşkil eden nefisleri nimet ile, bâtını oluşturan kalbleri rahmet ile, âbidlerin nefislerini şeriat ahkâmı ile, aşıkların kalblerini tarikat adâbıyla ve muhiblerin sırrını hakikat nurları ile terbiye eder.

Rabb, Allah'ın ism–i a'zamıdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ'nın bütün isimlerini tersine çevirdiğin zaman mânâları bozulduğu halde Rabb isminin mânâsı bozulmaz. Rabb kelimesi tersten okununca "Berr" olur. O da Allah Teâlâ'nın isimlerindendir. Hızır (a.s.)'ın söylediği nakledilen şu söz de bu hususa işaret eder: "İsm-i a'zam, her peygamberin, velînin ve Allah düşmanının kendisiyle Allah'a dua ettiği isimdir." O, bu sözüyle "Rabb" isminin, ***"Rabbimiz biz nefsimize zulmettik."*** (el-A'raf, 7/23) ayetinde ve benzerlerinde geçtiği üzere peygamberlerin dualarının; ***"Rabbimiz, bunu boş yere yaratmadın"*** (Al-i İmran, 3/191) gibi ayetlerde zikredildiği şekilde sahâbenin dualarının; ve ***"(İblis): "Rabbim, bâri tekrar dirilecekleri güne kadar benim canımı almayı ertele." dedi. "*** (el-Hicr, 15/36) ve ***"Rabbimiz, gördük, işittik, bizi geri döndür de iyi iş yapalım."*** (es-Secde 32/12) ayetlerinde olduğu gibi Allah'ın düşmanlarının dualarına bu isimle başladıklarına işaret etmiştir.

"yalvararak ve gizlice dua edin." "Tazarru' (yalvarmak)", boyun bükmek ve itaat etmek demektir.

Boyun bükerek, yalvararak ve zelilâne bir şekilde gizlice Allah'a dua edin ki kabule daha yakın ve şâyân olsun. Çünkü gizlilik, ihlâsın ve riyadan sakınmanın delilidir.

Rivayete göre ashâb-ı kiram bir gazada bulunuyorlardı. Yüksekten bir vâdiyi gördüler ve yüksek sesle tekbir ve tehlil getirmeye başladılar. Rasûlullah (a.s.) onlara buyurdu ki: "*Sâkin olunuz. Çünkü siz ne bir sağıra ne de bir gaibe dua ediyorsunuz. Bilakis işiten, gören, yakın olan ve devamlı sizinle beraber bulunan Allah'a dua*

ediyorsunuz.”[50]

Hadiste zikredilen “Sizinle berâber bulunan” sözünden maksad, Allah’ın ilmi ve ihatası ile onlarla birlikte olmasıdır. Hadiste Allah’ı gizlice zikretmenin müstehablığına delâlet vardır. Fakat Keşşaf şârihi zikrin nasıl olacağı meselesinin makam ve duruma göre değişebileceğini söylemiştir. Bazan mürşid, mübtedîye yüksek sesle zikretmesini emreder. Bunun gâyesi onun gönlünde yerleşmiş olan havâtırı söküp atmaktır. İbn Melek’in *Şerhu’l-Meşârık* adlı eserinde böyle geçmektedir.

Hüseyin Kâşifî *er-Risaletü’l-Aliyye* isimli eserinde der ki: “Ey derviş, bir topluluk nefsin tuzağını gördüler, yani nefislerini bildiler. Onun için cehrî olarak zikrullah etmeyi münâsib görmediler. Çünkü onun sonu riyâdır. Hafî zikirle meşgul oldular. Allah Teâlâ’nın *“Rabb’inize yalvararak ve gizlice dua edin.”* buyruğu ile amel ettiler. İhlâs mertebesine ulaşan bir cemaat ise kendi bâtınlarını riyâdan temizlediler ve cehrî zikirle meşgul oldular. Bu iki grubun da kendi amelleri hakkında delilleri vardır.”

Mesnevî’de şöyle denilmiştir:

“Allah’a dua edin” dedi; ağlayıp inlemeyi bırakma
Ki Dost’un feyizleri coşsun
Susuz kal, susa da “Onları Rableri sular” hitabı gelsin.
Allah doğrusunu en iyi bilendir

Hz. Ömer (r.a.)’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) dua etmek üzere iki elini kaldırdığı zaman, duanın sonunda onları yüzüne sürmedikçe geri çekmezdi.”[51]

Bunu, eline inen bereketin bir kısmını yüzüne ulaştırmak için yapardı. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Yüzlerinde secdelerin izinden nişanları vardır.”*** (el-Feth, 48/29) buyurmuştur.

Hakîkatte elleri yüze sürmek, hakîkat-i câmiaya dönmektir. Çünkü yüz (vech), zâtın ta kendisidir. Nitekim *el-Esrârü’l-Muhammediyye*’de şöyle denilmiştir: “İnsan, dua halinde hem zahir ile hem bâtın ile Allah’a yönelmiş vaziyettedir. Bu sebeple dua esnasında dikkat ve huzûr-i kalb şart koşulmuştur. Bu huzur halinin sıhhatini, elleri kaldırmak ve sonunda yüze sürmek açıklamaktadır. Ellerinden biri zâhiri ile diğer eli bâtını ile yöneldiğinin (teveccüh) tercümânıdır. Dil ise bütün vücuduyla Allah’a yöneldiğinin göstergesidir. Elleri yüze sürmek, bir teberrük ve bedenle ruhu bir araya getiren hakikate dönüşe tenbihtir. Çünkü bir şeyin vechi (yüzü), o şeyin hakikatidir. Görünen yüz ise, o şeyin göstergesidir.”

Yine aynı eserde şöyle denilmiştir: “Bir hacetini gidermesi için Allah’a dua eden kişinin, ellerini semaya doğru açması sünnettir. Sıkıntısı olan kimse duâ ederken avuç içleri yüzünün karşısına gelecek şekilde dirseklerini kaldırmalıdır. Birisine beddua eden kimse ise avuç içlerini aşağı çevirmeli, ellerinin üst tarafını semaya doğru tutmalıdır. Dua esnasında elleri elbisenin dışına çıkarmak da sünnettir.

Âriflerin sultanı **Ebû Yezid Bistâmî** der ki: Bir gece Allah'a dua ettim. İki elimden birini elbisemden çıkararak yukarı kaldırdım. Diğer elimi ise şiddetli soğuk nedeniyle çıkaramadım ve böylece uyudum. Rüyada dışarıda olan elimin nur ile dolu olduğunu, diğerinin ise boş kaldığını gördüm. Hayret edip "Ya Rabbi, bu niçin böyle oldu?" dedim. Hatiften şöyle bir nida geldi: Bir istekte bulunmak için dışarı çıkan eli nur ile doldurduk. İçeride gizli kalanı ise bundan mahrum ettik."

Dua ederken elleri semaya kaldırmak ve göğe doğru bakmak; dilencinin, sultana ait hazinelere işaret etmesi, sonra da sultandan bu hazinelerden kendisine bol bol vermesini istemesi gibidir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Gökte rızkınız da var, uyarıldığınız azab da var!"*** (ez-Zâriyât, 51/22) Gök, duanın kıblesi ve bereketlerin indiği yerdir. Dua yaparken en güzel şekil, iki elin açılması ve aralarında bir miktar aralık bırakılmasıdır.

Kişi dua ederken bir elini diğerinin üzerine koymaz. Herhangi bir özür veya soğuk söz konusu ise duâ ederken şehâdet parmağıyle işaret eder. Bu da iki elini açmak yerine geçer. Müstehab olan, dua esnasında iki eli göğüs hizasına kadar kaldırmaktır. İbn Abbas (r. anhüma) da, Rasûlullah Efendimizin böyle yaptığını rivayet etmiştir. *el-Kunye*'de böyle geçmektedir.

"Çünkü O, haddi aşanları sevmez."

Allah Teâlâ, dua ve diğer hususlarda emredilen şeklin dışına çıkıp başka türlü davrananları sevmez. Bu tehdit, dua eden kişinin peygamberlerin mertebesine ermeyi ve göğe yükselmeyi istemek gibi uygunsuz şeyleri istememesi gerektiğine bir tenbihtir.

Haddi aşmanın, dua yaparken bağırmak ve ayrıntılara dalmak olduğu da söylenmiştir.

Rasûlullah (s.a.v.)'den rivayet edilmiştir ki: "İleride duada haddi aşan bir kavim gelecektir. Kişinin dua ederken: *"Allah'ım, senden cenneti ve ona yaklaştıracak söz ve ameli istiyorum. Cehennemden ve ona yaklaştıracak söz ve amelden de sana sığınıyorum."* demesi yeterlidir."[52] Sonra da şu ayeti okudular: *"O, haddi aşanları sevmez."*

Dua edene yakışan, Allah'dan en mühim şeyleri istemesidir. O da cennete kavuşup cehenmeden kurtulmaktır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) bir bedevîye namazda (teşehhüdde) ne diye duâ ettiğini sormuş o da şöyle cevap vermiştir:

"Allah'dan cenneti istiyor, cehennemden O'na sığınıyorum. Fakat senin ve (imamımız olan) Muâz'ın ne diye duâ ettiğinizi bilmiyorum." Hz. Peygamber (a.s.) da: "Biz de Allah'dan onları niyaz ediyoruz." buyurmuştur.[53] Bedevînin sözünün mânâsı, "Senin ve Muaz'ın okuduğu uzun zikir ve duaları bilmiyorum, bu kadar dua ile iktifâ ediyor, Allah'dan cenneti istiyor, cehennemden O'na sığınıyorum." demektir. Hz. Peygamber (a.s.)'ın sözünün mânâsı ise "Uzun uzadıya yapılan dua ve zikirlerden maksad, bu büyük

mükâfâta ulaşmaktır.” demektir.

وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا
إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

56. Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah’a korkarak ve *(rahmetini)* umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah’ın rahmeti çok yakındır.

“Yeryüzü” peygamberler gönderilerek ve hükümler konarak *“ıslah edildikten sonra orada”* küfür ve masiyetlerle *“bozgunculuk yapmayın.”*

Haddâdi der ki: Ayetin mânâsının şöyle olduğu söylenmiştir: Yeryüzünde isyan etmeyin. Yoksa günahlarınız sebebiyle yağmur kesilir ve ekinler helak edilir.

Amellerinizin eksikliğinden ötürü ve müstehak olmadığınız için duanızın reddolunmasından *“korkarak ve”* rahmetinin fazlalığı sebebiyle lütuf ve ihsanının gereği olarak O’nun icâbetini ve duânızı kabul etmesini *“umarak O’na duâ edin.”*

“Muhakkak ki Allah’ın rahmeti iyilik edenlere yakındır.”

Kisâî der ki: ***“Ne bilirsin belki o (kıyâmet) saati*** *(yani gelip çatması)* ***yakındır.”*** (el-Ahzab, 33/63) ayetinde olduğu gibi burada da Allah’ın rahmetinin yakın olduğu kastedilmiştir.

Allah’ın rahmeti, zikreden ve şükreden bir lisanla, uyanık ve temiz bir kalble dua eden kimselere yakındır.

Ayette Allah’ın rahmetini ummak üstün tutulmakta, rahmet tarafına ağırlık verilmekte ve duaya icâbet edilmesinin vesîlesine dikkat çekilmektedir. O vesîle ise “ihsan”dır. İhsân, Peygamber Efendimiz (a.s.) tarafından “*Allah’a, sanki O’nu görüyormuş gibi kulluk etmendir. Çünkü sen O’nu görmesen de O seni görüyor.*”[54] diye açıklanmıştır.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Kesin olarak kabul edileceğine inanarak Allah’a dua edin.”*[55] Yani Rabb’ine dua eden kişi Allah’ın dualara icabet ettiğine kesin olarak inanmalıdır. Çünkü duanın reddi, ya dua edilenin icabetten âciz olması, veya kerem ve iyiliğinin olmaması yahut da duâ edenin duasından haberdar olmaması sebebiyle olur. Allah Teâlâ ise bütün bu noksanlıklardan münezzehtir. Çünkü O, âlimdir, kerimdir ve kadîrdir. Dualara icabet etmesine hiçbir mani yoktur.

Sehl der ki: Kul, kendisine helal olan bir hususda duâ ettiği vakit Allah Teâlâ’ya bir fakrını, ihtiyacını arz etmez ki Allah Teâlâ meleklerine: *“Eğer kulum kelâmıma dayanabilseydi, “Lebbeyk (buyur kulum)” diyerek duasına icabet ederdim.”* buyurmuş olmasın.

Hikaye edilir ki Mûsâ (a.s.), bir gün yalvararak dua eden bir adama rastladı ve: “Eğer

istediği şey elimde olsaydı muhakkak ihtiyacını karşılardım.” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)’a şöyle vahyetti: “Ey Mûsâ! Ben ona, senden daha çok merhematliyim. Fakat onun gönlü sahip olduğu koyunlarına takılı olduğu halde bana dua ediyor. Ben ise bana dua ettiği halde gönlü başkasında olan kişinin duasını kabul etmem.” Mûsâ (a.s.), bu durumu adama bildirdi. O da kalbi ile Allah’a yöneldi ve hâceti yerine getirildi.

Duanın kabul olunması için, kalb huzuru ile dua etmek ve kabûlü hususunda Allah hakkında hüsn-i zan sahibi olmak lazımdır.

Hikaye edilir ki veda tavafını yapmakta olan saf bir adama birisi şaka yoluyla: “Allah Teâlâ’dan cehennemden âzâd olduğuna dair beratını aldın mı?” dedi. Adam: “Hayır, peki bahsettiğin şeyi diğer insanlar aldılar mı?” dedi. Şaka yapan: “Evet.” diye cevap verince adam ağlamaya başladı. Sonra Hicr’e girip Kâbe’nin örtüsüne yapıştı. Gözlerinden yaş dökerek Allah Teâlâ’dan, ateşten âzâd olduğunu bildiren bir berat indirmesini istemeye başladı. Arkadaşları onu kınayıp kendisine şaka yapıldığını anlatmak istedilerse de onların sözlerine inanmadı. Bulunduğu halde Allah’a yalvarmaya devam etti. Tam bu sırada üzerine Altınoluk tarafından bir kâğıt parçası düştü. Kağıtta, o kişinin cehennemden azad olunduğu yazıyordu. Adam buna çok sevindi. Oradaki insanlar da buna şahid oldular. Kâğıtta bulunan yazı, her yönden aynı şekilde okunabiliyordu. Kağıdı ters çevirdikçe yazı da ona göre değişiyordu. Bu özelliği ile insanlar onun Allah tarafından indirildiğini bildiler.

Avâmın duasının söz ile, zahidlerin duasının fiil ile ve âriflerin duasının hal ile olduğu söylenmiştir.

Allah Teâlâ kulunu, ancak kabul edeceği duayı yapmaya muvaffak kılar. Yani icabet etmeyeceği ve hâcetini karşılamayacağı bir duayı kulunun aklına getirip söyletmez. Tarikat ehline göre sıkıntının def‘i için Allah’a dua etmemek yerilen bir davranıştır. Çünkü bu Allah’a karşı mukavemet etmek ve O’nun verdiği meşakkatlere tahammül etme iddiasında bulunmak demektir. Nitekim **İbnü’l-Fârız** (k.s.) der ki:

Düşmanlara karşı celâdet göstermek güzeldir.
Fakat sevgililere karşı daima acziyet içinde olmak lazımdır.

Hâfız da şöyle der:

Yoksul ve yorgun kapına geldim; merhamet et!
Sana duadan başka vesilem de yok

Şeyhü’l-islâm’ın münâcâtındandır: “Ey Allah’ım, sana verdiği sözde duranlar, senin

rahmet ve mağfiretine ümid bağlar. Zâlimlerin de senden başka sığınağı yoktur.”

“Rabb’inize yalvararak ve gizlice dua edin.” Tazarru (yalvarmak) halkın, hufye (gizlice) ise Hakk’ın muttali olduğu bir durumdur. Yani uzuvlarla yalvararak ve kalblerle gizlice duâ edin demektir. *“Çünkü O, haddi aşanları sevmez.”* Duada haddi aşmak, Allah’dan başkasını istemek ve O’nun gayrına razı olmaktır. *“Yeryüzü ıslah edildikten sonra”* yani Allah Teâlâ kalbleri, kendisiyle aralarında bulunan vasıtaları ortadan kaldırarak ıslah ettikten sonra *“orada”* kalblerde *“bozgunculuk yapmayın.”* Çünkü kalblerin fesadı, Hakk’tan gayrısını görmekte, salahları ise Hakk’ı görmektedir.

Kalpler ıslâh edildikten sonra orada bozgunculuk yapma şekillerinden birisi de, hevâya uymaktan uzak tuttuktan sonra tekrar onu boş temennî vadilerine salıvermektir. Aynı şekilde Allah’ın hukukunu yerine getirmeye başladıktan sonra tekrar dünya hazlarına dönmek de böyledir.

Allah’tan uzak kalmaktan (inkıta‘) *“korkarak ve”* yapmacık da olsa yaptığınız duanın kabulünü *“umarak O’na duâ edin.”*

“Muhakkak ki Allah’ın rahmeti” yani istenen şeyleri bolca vermesi *“iyilik edenlere”* Allah’ı görüyormuşcasına ibadet edenlere yani O’ndan değil, O’nu arzulayarak kullukta bulunanlara *“yakındır.” et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye* ’de böyle geçmektedir.

---

[50]. *Buhârî*, Cihâd, 131; Meğâzî, 38; *Ebû Dâvûd*, Vitr, 26; *Müsned*, IV, 394

[51]. *Tirmizî*, Deavât, 11

[52]. *Münâvî*, II, 128

[53]. *Ebû Dâvûd*, Salât, 123, 124; *İbn Mâce*, İkâmetü’s-salât, 26

[54]. *Buhârî*, İman, 37; *Müslim*, Îman, 57; *Ebû Dâvûd*, Sünnet, 16; *Tirmizî*, Îman, 4; *İbn Mâce*, Mukaddime, 9

[55]. *Tirmizî*, Deavât, 65; *Müsned*, II, 177

ALLAH'IN KUDRETİNİN ALÂMETLERİ

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ
سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ
الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَالْبَلَدُ
الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا
كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

57. Rüzgârları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur. Sonunda onlar *(o rüzgârlar)*, ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız.

58. Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi *(güzel)* çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için ayetleri böyle açıklıyoruz.

"O ki rüzgarları rahmetinin" yani yağmurun *"önünde müjdeci olarak gönderir."* Kur'an'da " رياح " (rüzgarlar) olarak zikredilen kelimeler hep rahmet içindir. " ريح " (rüzgar) olarak zikredilenler ise hep azab içindir. Bunun delili şudur: Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz, rüzgarlar estiği zaman dizleri üzerine çökerek: *"Allah'ım, onu bizim için rahmet (riyâh) kıl, azab (rîh) kılma. Allah'ım, bizi gazabınla öldürme, azabınla helâk etme ve bundan önce bize afiyet ver."* diye dua ederdi.[56]

Bir hadiste buyurulmuştur ki: *"Rüzgara sövmeyiniz. Hoşunuza gitmeyen bir durum görürseniz şöyle deyiniz: "Allah'ım, bu rüzgarın, onun beraberinde getirdiklerinin ve ona yapmasını emrettiklerinin hayırlı olanını senden niyaz ederiz. Bu rüzgarın, içinde bulunanların ve ona yapmasını emrettiklerinin şerrinden de sana sığınırız."*[57]

Meşayihten biri şöyle der: Geminin durması ve hareket etmesinde rüzgara güvenme. Çünkü bu tevhîd-i ef'âl bakımından şirk ve işlerin hakîkatini bilmemektir. Kainattaki olayların nasıl cereyan ettiğini hakikati üzere gören kişi, rüzgarın kendiliğinden hareket etmediğini, bilakis onu da harekete geçiren bir güç olduğunu bilir. Onu hareket ettiren, hiçbir muharriki olmayan ilk muharrike (muharrik-i evvel) varıncaya kadar her şeyi hareket ettirendir. O da Allah'tır. Allah ise hareket etmekten ve buna benzer şeylerden münezzehtir.

Ayette geçen "rahmet"ten maksad, yağmurdur. Allah Teâlâ rüzgarı, yağmuru

müjdeleyici olarak önden gönderir. Sabâ rüzgarı bulutu harekete geçirir, kuzey rüzgarı toplar, güney rüzgarı bol bol yağmasını sağlar, batı rüzgarı da dağıtır.

Sabâ rüzgarı, gece ile gündüzün eşit olduğu zaman güneşin doğduğu taraftan esen rüzgardır. Batı rüzgarı (debûr), güneşin battığı yönden esen rüzgardır. Yani sabâ rüzgarının mukabilidir. Kuzey rüzgarı, kutup tarafından esen rüzgar olup güney rüzgarı da bunun mukabilidir. Güney rüzgarı, bulutlardaki yağmuru indirir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: Allah rüzgarları gönderir, onlar da bulutu yüklenerek adamın deveyi ve koyunu sağdığı gibi bitinceye kadar sağar.

Ayette yağmura rahmet denilmiştir. Bu sebeple "Ben rahmetten kaçıyorum" diyen kimsenin bu sözü "yağmurdan kaçıyorum" şeklinde anlaşılmalıdır.

"Nihayet onlar, ağır bulutları yüklenince" Yağmurun önünden müjdeci olarak gönderilen rüzgarlar, yağmur dolu bulutları rahatlıkla yüklenip kolaylıkla yükseklere çıkarınca *"onu ölü bir memlekete yollarız,"* bitkisi olmayan kuru bir beldeye nebatlar bitirerek tekrar ihya etmek üzere *"onunla su indirir ve türlü türlü meyvalar çıkarırız."* bulutlardaki yağmuru oraya dökeriz. Yağmur yere ulaşınca oradan pek çok çeşit meyve ve bitkiler çıkarırız. *"İşte ölüleri de böyle çıkaracağız."* Cenab-ı Hak, yağmurla ölü beldeyi diriltip oradan pek çok nebat çıkardığı gibi ölüleri de kabirlerinden çıkaracak ve ruhlarını, bütün güçleri ve duygularıyla bir araya getirilmiş bedenlerine iade ederek yeniden diriltecektir.

"Her halde bundan ibret alırsınız." Yani, düşünür de buna gücü yetenin, başka şeylere de gücünün yettiğini bilirsiniz.

İbn Abbas ve **Ebû Hüreyre** (r. anhümâ) demişlerdir ki: Sûra birinci defa üfürülmesiyle bütün insanlar ölünce, ikinci defa üfürülmesinden önce kırk gün sürekli yağmur yağar. İnsanlar, bu yağmur vasıtasıyla kabirlerinden bitip (dirilip) ortaya çıkarlar. Bu, çocukların anne karnında belirip ortaya çıkmasına ve yağmur aracılığıyla ekinin bitmesine benzer. İnsanların cesedleri, kabirlerin içinde tamam hale gelince onlara ruh üflenir. Sonra bir müddet kabirlerinde uyurlar. Yeniden diriliş için ikinci defa sura üfürüldüğü zaman, uyku sersemliğiyle kabirlerinden sür'atle çıkarlar. İşte bu anda: *"Vah bize, bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?"* derler. Bir münâdî onlara şöyle seslenir: ***"İşte Rahmân'ın va'dettiği şey budur. Demek peygamberler doğru söylemiş!"*** (Yâsîn, 36/52)

Ayetin işarî mânâsı şöyledir: "*Rüzgarlar*", ilâhî yardım (inâyet) rüzgarlarıdır. "*Bulutlar*", hidayet bulutlarıdır. "*Su*" ise muhabbet suyudur. Allah Teâlâ bu su ile müşahede ve mükâşefe meyveleri ile türlü türlü kemâlat çıkarır. Aynı şekilde Allah Teâlâ ölü kalpleri dirilterek sadır (göğüs) kabirlerinden çıkarır. "*İşte ölüleri de böyle çıkaracağız."* Yani, ölü kalbleri göğüs kabirlerinden çıkarırız. "*Herhalde bundan ibret alırsınız."* Umulur ki mukaddes mekanlarda bulunan ünsiyet havuzlarında ve kurbiyet bahçelerinde geçirdiğiniz hayatınızı hatırlarsınız.

Aslolan Allah'ın ezelî inâyeti ve yardımıdır. O, kullara hem yalnız başına olduklarında, hem de toplulukta ulaşır. Nitekim hikaye edilir ki, Allah'ın velî

kullarından kendisini gizlemesini bilen birine:
"–Müşriklerin diyarına git. Orada bir sıddîk (özü, sözü doğru bir kul) var." denildi.
Adam emre uyarak müşriklerin diyarına gitti. Bir müşrik onu esir alıp sonra da kilisenin hizmetçisine sattı. Bu sebeple bir zaman kilisede sıdk ile hizmet etti. Bir gün o memleketin kralı kiliseye geldi. Kiliseyi boşalttırdı ve kendisi orada namaz kıldı. Bir kenara gizlenmiş olan velî zât bu durumu görünce krala gözüktü. Kral:
"–Sen kimsin?" dedi.
Velî:
"–Senin gibi bir müslümanım." dedi.
Velîye aradığı sıddîkın bu kral olduğu ilham edildi. Sonra velî, bu sıddîk krala durumunun nasıl olduğunu sordu. Kral:
"–Durumum çok iyi. Rahat bir şekilde yaşıyor, helâl rızık yiyor ve riyadan uzak olarak sırf Allah için kulluk ediyorum. Müslümanları kolluyorum. Eğer onların kralı olsam, böyle yapamazdım." dedi. Sonra da beni serbest bıraktı.
Bu hikayede Allah Teâlâ'nın istediği zaman düşmanları, hesaba katılmayan umulmadık çok basit bir sebeple helâk edebileceğine işaret vardır. Çünkü O'nun pek gizli lütufları vardır.
Hâfız der ki:

Gökyüzünün kendi feyzinden suyunu verdiği kılıç
Askerin yardımı olmaksızın bütün cihanı fetheder
Ey gönül! Dostun nihayetsiz lütfundan ümit kesme
Çünkü onun nihayetsiz lütfu herkese ulaşır

Tevhid ehli ve basiret erbâbı, hakiki müessire ve ezelî feyze bakarlar. Yaratılanlara, vasıtalara ve sebeplere değil.
Allah Teâlâ'dan bizi, ebedî saadete ve sonsuz inâyete kavuşanlardan kılmasını, hakikat yoluna ve Peygamberimiz'in yoluna girenlerden eylemesini niyaz ederiz. ***"Çünkü iyilik eden, esirgeyen O'dur."*** (et-Tûr, 52/28)

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ ۚ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ
إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

58. Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi *(güzel)* çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için ayetleri böyle açıklıyoruz.
"Güzel olan ülkenin" yani, toprağı güzel ve verimli olan yerin demektir.
Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: "Ekmeye ve dikmeye uygun olan, taş ve kumdan arınmış toprak" demektir.
"bitkisi, Rabbi'nin izniyle" iradesi ve kolaylaştırması ile *"çıkar."* Allah'ın

çıkmasına izin verdiği, en güzel, en bol ve en faydalı bir nîmet olur.

"Kötü olandan" sanki ateşle yakılmış gibi simsiyah taşlarla örtülü ve toprağı hiçbir şey bitirmeyecek kadar tuzlu olan araziler gibi toprağı kötü olan yerden "*ise"* hiçbir durumda *"yararsız"* az ve faydasız *"bitkiden başka bir şey çıkmaz."*

"İşte" bu benzersiz örnekte olduğu gibi *"biz,"* Allah'ın nimetlerine *"şükreden bir toplum için ayetleri böyle açıklarız."* tekrar tekrar beyan ederiz. Onlar da bu ayetleri tefekkür ederler ve onlardan ibret alırlar.

"Şükreden bir toplum"un özellikle zikredilmesi, Kur'an-ı Kerim'den bahsedilirken ***"O müttakiler için hidayettir."*** (el-Bakara, 2/2) buyurulması gibidir. Çünkü, bu ayetlerden istifade edenler onlardır.

Bu ayet, kalplerin hayat suyu olan şeriatlarla peygamberlerin mükellef olan insanlara gönderilmesine misal getirilmiştir. Toprağın iyi ve kötü olmak üzere iki kısma ayrılması gibi mükellefler de şeriatların saçtığı nurlardan istifade edenler ve mahrum kalanlar olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

Farsça tefsirde der ki: Öğüt yağmurları Rabbü'l-erbâb'ın sözlerinin bulutlarından mü'minin gönlüne yağdığı zaman, tâat ve ibadet nurları onun azalarında belirir. Bu sözleri kâfir işittiği zaman, onun gönül toprağı nasihat tohumunu kabul etmez; onda işe yarayacak hiç bir sıfat ortaya çıkmaz.

Sa'di (k.s.) der ki:

Çorak toprak sünbül bitirmez
Öyle yere amel tohumunu zayi ve telef etme

Hâfız (k.s.) da şöyle der:

İlâhî feyzi kabul etmek için cevherin temiz olması gerek
Yoksa her taş ve çamur, inci ve mercan olmaz

Abdullah b. Mehran'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Harûn Reşîd haccettikten sonra Kûfe'ye geldi ve orada birkaç gün kaldı. Kûfe'den ayrılmak üzere harekete geçince, insanlar onu uğurlamak için yollara döküldüler. Aralarında Behlûl de vardı. O çöplükte oturmuştu. Çocuklar onunla alay edip eğleniyorlardı. Harun'un develerinin hevdeçleri gözükünce çocuklar onunla oynamayı bıraktılar. Harûn Reşîd gelince Behlül var gücüyle:

"Ey mü'minlerin emiri! Ey mü'minlerin emiri" diye bağırmaya başladı. Harûn, önündeki perdeyi eliyle açıp:

"Buyur, Behlül." deyince o,

"Ey mü'minlerin emiri! Bize Eymen b. Nail, Kudâme b. Abdullah Âmirî'nin şöyle dediğini nakletti:

“Peygamber (s.a.v.)’i bir deveye binmiş giderken gördüm. Altında eski bir palan vardı. (Etrafındakilere) vurmak yok, kovmak yok, itip kakmak yok ve ‘Yoldan çekil! Yoldan çekil!” diye bağıran yoktu.”[58] Ey mü’minlerin emiri, bu yolda mütevazi davranmak, senin için kibirli davranmaktan daha hayırlıdır.”

Behlül’ün bu konuşmasından müteessir olan Harûn ağladı, göz yaşları yerlere döküldü. Ona: “Ey Behlül, Allah sana rahmetiyle muamele etsin, biraz daha nasihat et.” dedi. Bunun üzerine Behlül şu beytleri söyledi:

Farzet ki, uçsuz bucaksız yeryüzü hep senin oldu.
Ayrıca pek çok da kulların, kölelerin var, ne çıkar!
Yarın bir gün kabir çukuruna düşmeyecek misin?
İnsanlar birbiri arkasından üzerine toprak atmayacak mı?!

Harun ağladı, sonra: “Ey Behlül, ne güzel nasihat ettin. Başka söyleyeceğin var mı?” dedi. Behlül, şöyle devam etti:

“Evet, ey mü’minlerin emiri! Allah bir adama hem mal, hem de güzellik verir; o da malından infak eder ve güzelliği konusunda da iffetli olursa Allah’ın divanında iyilerden yazılır.”

Harûn: “Güzel söyledin, ey Behlül!” dedi ve ona bir hediye verilmesini emretti. Behlül:

“Sen onu kimden aldınsa ona ver. Benim ona ihtiyacım yok.” dedi. Harûn:

“Ey Behlül, borcun varsa ödeyelim.” dedi. Behlül:

“Ey mü’minlerin emiri! Borç, borçla ödenmez. Sen hakkı, sahibine ver ve kendi borcunu öde.” diye karşılık verdi. Harûn:

“Ey Behlül, hiç olmazsa sana kâfî gelecek rızık yardımında bulunalım.” dedi. Behlül başını göğe kaldırdı, sonra:

“Ey mü’minlerin emiri! Ben de sen de Allah’ın ihtiyacını gördüğü kimseleriz. Seni hatırlayıp beni unutması imkansız.” dedi. Bunun üzerine Harûn, perdesini indirerek geçip gitti.

Bu hikayeden maksad, Harûn Reşid’in doğru sözü dinleyip onu kabul etmesidir. Çünkü kendisi, temiz bir mekan gibiydi. Kalbi de güzel bir hayatla diriydi. Bu sebeple o, güzel ahlaktan başka bir şey ortaya koymamıştır. Kötü yer gibi olan nefs–i emmâre toprağında ise kötü ahlaktan ve değersiz fiillerden başka bir şey bitmez.

Allah’ın nuruyla kalbi diri olan kimsenin kalbinin nuru, nefsine akseder ve o da bu nurla nurlanarak bütün kötü vasıfları, kalbin iyi vasıfları haline dönüşür. Zulmeti, kalbin nuruyla yok olur ve Allah’ı zikir ve taatte huzur bulur. Bunlar aslında kalbin vasıflarıdır. Fakat kalb ölü ve nefis diri ise, nefsin sıfatlarının karanlığı kalbi mahveder. Kalbin sıfatlarının yerini nefsin sıfatları alır. Böylelikle kalb, dünya ile ve dünyadakilerle huzur bulur.

Allah Teâlâ’dan, huzurumuzu kendi zikrinde, fikrinde ve şükründe kılmasını,

nimetlerinin kıymetini ve nimeti verenin hakkını bilenlerden eylemesini niyaz ederiz.

---

[56]. *Begavî*, Mesâbîhu’s-sünne, I, 511
[57]. *Tirmizî*, Fiten, 65; *Müsned*, V, 123
[58]. *Tirmizî*, Hac, 65; *Nesâî*, Menâsik, 220; *İbn Mâce*, Menâsik, 66; *Dârimî*, Menâsik, 60; *Müsned*, III, 413

NUH ALEYHİSSELÂM VE KAVMİ

لَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه۪ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ
اِلٰهٍ غَيْرُهُ اِنّ۪ٓى اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَاُ
مِنْ قَوْمِه۪ٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ ف۪ى ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ ب۪ى
ضَلَالَةٌ وَلٰكِنّ۪ى رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦١﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ
رَبّ۪ى وَاَنْصَحُ لَكُمْ وَاَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ
جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذ۪ينَ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ وَاَغْرَقْنَا الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَم۪ينَ ﴿٦٤﴾

59. Andolsun ki Nuh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum.

60. Kavminden ileri gelenler dediler ki: Biz seni gerçekten apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz!

61. Dedi ki: "Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yoktur; fakat ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim.

62. Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan *(gelen vahiy ile)* biliyorum.

63. *(Allah'ın azabından)* sakınıp da rahmete nâil olmanız ümidiyle, içinizden sizi uyaracak bir adam vasıtasıyla size bir zikir *(kitap)* gelmesine şaştınız mı?"

64. Onu yalanladılar, biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık, ayetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler.

"Andolsun Nûh'u kavmine gönderdik." Nuh (a.s.)'ın nesebi şöyledir: Nuh b. Lemek b. Metuşelah b. Hanok -ki İdris (a.s.)'dır- b. Yeret b. Mahalalel b. Kenan b. Enoş b. Şit b. Âdem (a.s.). Şit ve İdris (a.s.)'dan sonra ilk peygamber, Nûh (a.s.) dır. Nuh (a.s.), marangozdu. Kırk yaşına gelince Allah Teâlâ onu, kavmine peygamber olarak gönderdi. Nûh (a.s.), 1240 sene yaşadı.

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: *"kavmine"* ki onun kavmi Kabil'in çocuklarının çoğundan meydana geliyordu ve puta tapıyorlardı."

Kabil, kardeşi Habil'i öldürünce Âdem (a.s.) onu uzaklaştırdı. O da çocukları ve kendisine tâbî olanlarla Yemen'e yerleşti. İlk olarak puta tapan da odur.

Nuh *"dedi ki: "Ey kavmim,"* yalnız *"Allah'a kulluk edin,"* O'na ortak koşarak

yapılan ibâdetin ibâdetle alâkası yoktur. *"Sizin O'ndan başka"* ibadete layık *"tanrınız yoktur. Doğrusu ben,"* bana emredildiği gibi O'na ibâdet etmezseniz *"size büyük bir günün"* kıyamet gününün yahut tûfân gününün *"azabın*(ın inmesin)*den korkuyorum."*

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرٰيكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٦٠﴾

60. Kavminden ileri gelenler dediler ki: Biz seni gerçekten apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz!

Toplantılarda iri cüsseleriyle baş köşeleri, büyüklük ve heybetleriyle kalbleri, güzellik ve parlaklıklarıyla gözleri dolduran *"kavminin ileri gelenleri"* yöneticileri ve eşrâfı *"dediler ki":* "Ey Nuh! Bize muhalefetin sebebiyle *"biz seni açık bir sapıklık içinde görüyoruz."* hak ve doğruyoldan sapmış ve sapıklık olduğu besbelli olan bir dalâlete saplanmış olarak görüyoruz."

Buradaki "görmek", gözle değil kalble görmektir.

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾

61. Dedi ki: "Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yoktur; fakat ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim.

Nûh (a.s.), kalblerini hakkı kabûle meylettirmek amacıyla onları kendisine izâfe ederek yumuşak bir tarzda *"Dedi ki: "Ey kavmim, bende bir sapıklık yok."* Bu ifâdede kendisine bir tek sapıklığın bile bulaşmış olması mübâlağa ile reddedilmiştir. Yani onların sapıklık olduğu apaçık belli olan bir dalâlette karar kıldığımı mübâlağa ile ifâde ettikleri gibi bende büyük bir delâlet yoktur. Böyle olması bir tarafa bende bir tek dalâlet veya dalâletin bir kısmı bile yoktur.

"Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim." Sanki şöyle buyurulmaktadır: "Ben son derece tam bir hidayet üzereyim. Çünkü *"ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim."*

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾

62. Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan *(gelen vahiy ile)* biliyorum.

"Size Rabb'imin vahyettiklerini bildiriyorum."

Risalet, peygamberin zatına bağlı bir sıfat olup hem peygamberi gönderen, hem de

kendilerine peygamber gönderilenlerle alâkalıdır. Ayette "risâlât" (vahyettikleri) şeklinde çoğul olarak getirilmesi, akaid, mev'izalar ve hükümler gibi ihtiva ettiği konu ve mânâların çeşitli olması sebebiyledir. Yâhut da bu kelimeyle Nûh (a.s.)'a ve ondan önceki peygamberlere vahyedilenler kastedilmiştir. Şît (a.s.)'a indirilen elli sayfalık suhuf ile İdris (a.s.)'a indirilen otuz sahifelik suhuf bunlardandır.

"Size öğüt veriyorum" Bu öğüt, özellikle sizin fayda ve menfaatiniz içindir. Çünkü nice nasihat vardır ki, nasihat eden de ondan istifade eder. Burada durum böyle değildir.

Risaleti tebliğ etmekle nasihat etmek arasında şu fark vardır: Risaleti tebliğ etmenin mânâsı, peygamberin Allah'ın koyduğu bütün mükellefiyetleri ve hükümleri tanıtmaktır. Nasihat ile ise itaata teşvik, günahlardan sakındırmak ve ahirette faydası olacak amel işlemeye irşad etmek kastedilir.

Haddâdî, tefsirinde şöyle der: Nasihat, söz ve fiilden kin ve hileyi çıkarmaktır.

"ve Allah tarafından, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum." Yani, sizin bilmediğiniz, Allah'ın düşmanlarına karşı olan kahredici gücü ile şiddetli yakalayışını ve azabının günahkâr topluluklardan geri çevrilmediğini biliyorum.

Denildiğine göre Nûh (a.s.)'ın kavmi, kendilerinden önce üzerlerine azab inen bir topluluk duymamışlardı. Bu yüzden gafil yaşıyorlar ve kendilerini emniyette görüyorlardı. Nûh (a.s.)'ın vahiy yoluyla bildiklerini bilmiyorlardı.

أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ
وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾

63. ***(Allah'ın azabından)*** **sakınıp da rahmete nâil olmanız ümidiyle, içinizden sizi uyaracak bir adam vasıtasıyla size bir zikir** ***(kitap)*** **gelmesine şaştınız mı?"**

Size yapılacak uyarı sebebiyle "*sakınıp da rahmete nâil olmanız"* sakınmanız ve takvânız sebebiyle rahmetin size ulaşması *"ümidiyle, içinizden sizi uyaracak"* küfür ve isyanın sonundan sakındıracak *"bir adam vasıtasıyla"* yani, kendi cinsinizden bir adamın lisanı ile tüm işlerinizin maliki ve sizi besleyip terbiye eden "*Rabb'inizden size bir zikir"* vahiy veya öğüt *"gelmesine şaştınız mı?*" böyle bir şeyi imkansız mı gördünüz?

Nûh kavmi, insanlardan birinin peygamber olmasına şaşıyorlardı. Allah Teâlâ kudsiyet ve noksanlardan münezzeh olmanın nihayetinde, insan ise bağlılık ve bulanıklığın son noktasında olduğu için Allah ile insan arasında münasebet olmadığını söylüyorlardı. Nûh (a.s.) onların bu düşüncelerine karşı çıktı. Çünkü Allah Teâlâ'nın beşeri, vasıtasız olarak emirleriyle mükellef kılması için başka bir yol yoktur. Çünkü Allah'ın azamet ve kibriyâ perdesi, Allah ile insanlar arasında feyiz verme ve almanın gerçekleşmesine manidir. Bu sebeple Allah Teâlâ kullarını mükellef tutmak için iki yönü olan bir beşeri peygamber gönderdi: Tecerrüd ve ruhâniyetinin saflığı yönü ile gayb

âleminden feyzi alır ve hemcinslerine onlarla hakîkat bakımından aynı cinsten olması yönüyle ulaştırır.

Ayette “*ümidiyle*” buyurulması, ulaşılmak istenen gayenin değerine, sadece sakınıp takvâ sâhibi olmanın rahmeti gerektirmediğine, aksine bunun Allah Teâlâ’nın lütfuna bağlı olduğuna dikkat çekmek içindir. Takvâ sâhibi, takvasına güvenmemeli ve Allah Teâlâ’nın azabından emin olmamalıdır.

فَكَذَّبُوهُ فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ وَاَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

64. Onu yalanladılar, biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık, ayetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler.

“O’nu yalanladılar.” Nûh (a.s.)’ın kavmi O’nu, uzun müddet yalanlamaya devam ettiler. Boğulmalarının sebebi, sadece yalanlamaları değil, yalanlamaya devam etmeleridir.

Rivayete göre Nûh (a.s.), kavminin helaki için Allah’a dua etti. Allah Teâlâ da ona gemi yapmasını emretti. Gemi tamamlanınca Nûh (a.s.), mü’minlerle beraber ona bindi. Peşinden Allah Teâlâ tûfânı gönderip kâfirleri suda boğdu. Nûh (a.s.) ile beraberindeki mü’minleri kurtardı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları”* kırk erkek ve kırk kadından ibâret olan mü’minleri *“kurtardık, ayetlerimizi yalanlayanları”* yalanlamaya devam edenleri *“da suda boğduk”* Tufanda boğulan kâfirler, sadece Nûh (a.s.)’la münakaşa eden kavminin eşrafı değil, yalanlamada ısrar eden ve onların yolunda giden herkesti.

Ayette mü’minlerin kurtarılmasının kâfirlerin boğulmasından önce zikredilmesi, Allah Teâlâ’nın zatının gereği olan rahmetinin, işlenen günahlar sebebiyle eseri ortaya çıkan gazabından önce geldiğini bildirmek içindir.

“Çünkü onlar kör bir kavim idiler.” Yani, onların kalpleri tevhid, nübüvvet ve ahiretin hakikatini görmekten kör idi. Bunların ne olduğunu düşünüp anlayamıyorlardı. İşte bu körlük, delilleri görmeye ve açıklamaları anlamaya manidir.

Hâfız şöyle demiştir:

Sevgilinin yüzünde ne örtü ne perde var, ancak
Görebilmek için yolun tozunu yatıştır

Zahiren gözü kör olan kimse, kalb gözü ile bakma kabiliyeti varsa bunun aksinedir. Çünkü hakikat bakımından görmeye muktedir nice gözü görmeyen kimse vardır.

Sâib de şöyle der:

Gönül görüyorsa, göz kör olsa bile ne gam!
Ayna evinin(gönlün) aydınlığı pencereden değildir

Ayette ruh Nûh'una işaret vardır. Allah onu, kalıp beldesinde bulunan kavmine, yani kalb ve sıfatları ile nefis ve sıfatlarına elçi olarak göndermiştir. Ubûdiyyet ve taat, kalb ile nefsi sıfatlarıyla birlikte Allah'a ve O'nun kulluğuna dâvet ruhun sıfatlarındandır. Ruh'u yalanlamak, ona muhalefet etmek ve onun nasihatını kabulden kaçmak ise nefsin hususiyetlerindendir.

Ruh kavmini, Allah'ın rahmetinden mahrum olmamaları için dünyaya ve ziynetine kulluktan sakındırdı. Nefis ve sıfatlarından ibâret olan kavmi ise onu yalanladılar. Biz de ruhu ve onun davetini kabul edip şeriat gemisine binen kalb ve sıfatlarını, nefsin karanlıklarından ve azgınlığından kurtardık. Ruh'un davetini kabul etmeyen ve ayetlerimizi yalanlayan nefis ve sıfatlarını ise dünya ve şehvetleri denizinde boğduk. Çünkü nefis ve sıfatları Allah'ı görmekten ve O'na vâsıl olmaktan uzaktırlar, kördürler.

İşte enfüs (insanın iç âlemi), âfâk (dış dünya) ve onların ehillerinin durumu böyledir. Eğer Hakk'a çağırana kulak verip yapmakta oldukları günahlardan vazgeçseydiler kurtuluşa ererlerdi.

Nitekim şöyle bir hikaye anlatılır: Şeyh Bakâ (rh.a.) bir gün, Melik nehrinin kenarında oturuyordu. Yanından bir gemi geçti. Gemide askerler ve yanlarında şaraplar, meyveler, açık saçık kadınlar, çocuklar ve şarkıcılar vardı. Eğlence ve azgınlığın son noktasındaydılar. Şeyh Bakâ, kaptana: "Allah'dan kork ve O'na yönel" dediyse de şeyhin sözüne aldıran olmadı. Buna üzülen Şeyh Bakâ hiddete gelerek: "Ey emre âmâde kılınan nehir! Şu günahkârları içine alıp boğ." deyince nehrin suyu yükseldi ve gemiye dolmaya başladı. Boğulmakla yüz yüze gelen gemi halkı şeyhden yardım istediler ve alenen tevbe ettiler. Su, tekrar eski haline döndü, onlar da boğulmaktan kurtuldular. Sonra da tevbelerine sadık kalarak kötülüğe yanaşmadılar. Şeyh Bakâ'yı sık sık ziyarete gider oldular.

Hâfız der ki:

Azizlerin öğüdünün değerini bugün anladım
Allah'ım! Bize öğüt verenlerin ruhunu şâd et

Akıllıya gereken, kendisinden üstün ve aşağı herkesden nasihat kabul etmektir. Çünkü nasihat etmek kolaydır. Zor olan onu kabullenip tutmaktır.

Sa'dî (k.s.) ne güzel söylemiştir:

Merd olanlar öğüdü kulağına küpe eyler
Bir nasihat faraza taşta yazılmış olsa bile

Allah'ım, bizi davetini kabul edip cennetine girenlerden eyle!

HÛD ALEYHİSSELÂM
VE ÂD KAVMİ

وَاِلٰى عَادٍ اَخَاهُمْ هُودًاۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ
اَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ٓ اِنَّا لَنَرٰيكَ ف۪ي
سَفَاهَةٍ وَاِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ ب۪ي سَفَاهَةٌ
وَلٰكِنّ۪ي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٦٧﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّ۪ي وَاَنَا
لَكُمْ نَاصِحٌ اَم۪ينٌ ﴿٦٨﴾ اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى
رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْۜ وَاذْكُرُٓوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَٓاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ
وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْۜطَةًۚ فَاذْكُرُٓوا اٰلَٓاءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾
قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللّٰهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬نَاۚ فَأْتِنَا بِمَا
تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ
رِجْسٌ وَغَضَبٌۜ اَتُجَادِلُونَن۪ي ف۪ٓي اَسْمَٓاءٍ سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ
مَا نَزَّلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۜ فَانْتَظِرُٓوا اِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِر۪ينَ
﴿٧١﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذ۪ينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذ۪ينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِن۪ينَۚ ﴿٧٢﴾

65. Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u *(gönderdik)*. O dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?"

66. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz.

67. "Ey kavmim! dedi, ben beyinsiz değilim; fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir elçiyim.

68. Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve bensizin için güvenilir bir öğütçüyüm.

69. Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir *(kitap)* gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nuh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılışta sizi onlardan üstün kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz."

70. Dediler ki: Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta

olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini *(azabı)* bize getir.

71. *(Hûd)* dedi ki: "Üzerinize Rabbinizden bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!"

72. Onu ve onunla beraber olanları rahmetimizle kurtardık ve ayetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik.

"Âd kavmine de kardeşleri" yani, dînî açıdan değil, nesep açısından onlardan birisi olan *"Hûd'u"* gönderdik.

Âd kavmi Yemen'de bulunan kavimlerden biridir. Meliklerinin ismi "Âd" olduğu için ona nisbet edilmişlerdir. Meliklerinin şeceresi şöyledir: Âd b. İrem b. Sâm b. Nûh. Hûd (a.s.)'ın şeceresi ise şöyledir: Hûd b. Abdullah b. Riyâh b. Hulûd b. Âd b. Avs b. İrem b. Sâm b. Nûh.

Allah Teâlâ peygamberini bu kabileden göndermiştir. Çünkü onlar peygamberlerinin sözünü daha iyi anlayan, onun doğruluk ve emanet hususunda halini daha iyi bilen ve ona tâbi olmaya daha yakın kimselerdi.

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: Ad kavmi, iri yarı ve uzun boylu idi. Bütün yeryüzünde onlardan daha büyük bir kavim yoktu. Kalabalıktılar. Çok malları vardı. Puta tapıyorlardı. Hak Teâlâ Hûd'u onlara gönderdi. Hûd, kabilesinin arasına geldi ve onları Hakk'a davet etti.

O kavmine: *"Ey kavmim,"* yalnız *"Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur."* Hiç düşünüp de Allah Teâlâ'nın azabından *sakınmaz mısınız?" dedi."*

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرٰيكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ
مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾

66. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz.

"Kavminden ileri gelen inkarcılar dediler ki:" Kavmin ileri gelenleri, küfür ile vasfedildiler. Çünkü Nûh kavminin ileri gelenlerinde olduğu gibi onların hepsi kâfir değildi. İçlerinde Mersed b. Sa'd gibi Hûd (a.s.)'a iman edip imanını gizleyen ve vakti gelince açıklayan kimseler vardı. İleride görüleceği üzere yağmur duasında bulunmak üzere Mekke'ye gelmiştir. Nitekim Mersed bir şiirinde şöyle der:

"Âd kavmi, peygamberlerine isyan ettiler

Susuz olarak akşamladılar, gök onları sulamadı.
Onların, “Samûd” dedikleri bir putları vardı.
Onun karşısında Sadâ ve Bahâ adında iki put daha vardı.
Rasûl bize doğru yolu gösterdi,
Biz de hidayeti kabullendik, körlük kaybolup gitti.
Şüphesiz Hûd’un ilâhı benim de ilâhımdır.
Tevekkül ve reca Allah’adır.”

el-Mele’ (ileri gelenler), bir kavmin en şereflileri, eşrâfı demektir. Aslında topluluk mânâsınadır.

Atalarının dînini bıraktığın için *“biz seni bir beyinsizlik içinde”* hafif akıllılıkta karar kılmış ve ileri gitmiş *“görüyoruz”*

Sefahet (beyinsizlik), lügatte akıl ve görüş zayıflığı demektir.

“*ve biz seni”* iddia ettiğin peygamberlik konusunda *“yalancılardan sanıyoruz.”*

Burada şu hususa işaret vardır: Nûh kavminin kalpleri gibi Hûd kavminin kalpleri de kirli ve pisti. Onlardan ancak faydası olmayan şeyler ortaya çıktı. Hûd (a.s.), kavminin kalplerine tevhid ve ma‘rifet tohumu ekmek istedi. Fakat o kalpler, buna elverişli değildi. Onlardan çok az netice hâsıl oldu. Ancak beyinsizlikle suçlama ve yalanlama ortaya çıktı. Seleflerinin ve kardeşlerinin yolunu tutup onların yaptıklarını yaptılar.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Bu durup duran yeryüzünün halini
Çeşit çeşit otlar sana anlatır
Yerde şeker kamışı mı bitmiş, yoksa sıradan kamış mı
Her biten ot, bittiği yerin halini, kabiliyetini bildirir

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾

67. “Ey kavmim! dedi, ben beyinsiz değilim; fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir elçiyim.

Hûd (a.s.), kavminden kaba ve kötü konuşmayı gerektirecek pek kötü sözler duymasına rağmen her nasihatçiye yakışacak şekilde onlarla güzellikle mücadele etme yolunu tutup tatlı bir lisanla: *“Ey kavmim! bende beyinsizlik yok,”* Yani, beyinsizlikten bir şey, hatta bir iz bile yok. *“ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilen bir peygamberim.”* Yani, ben rüşd ve doğruluğun zirvesindeyim, çünkü âlemlerin Rabbi’nin elçisi ve peygamberiyim. *“dedi.”*

Rüşd, din ve dünyaya ait faydalı şeyleri anlayıp onlara ulaşma kabiliyetidir. Bu ise ancak tam bir akılla mümkündür.

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّ۪ي وَاَنَا۬ لَكُمْ نَاصِحٌ اَم۪ينٌ ﴿٦٨﴾

68. Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve bensizin için güvenilir bir öğütçüyüm.

"*Size Rabb'imin vahyettiklerini tebliğ ediyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.*" Hûd (a.s.), nasihat etme ve güvenilir (emin) olma özellikleriyle tanınıyordu ve bu şekilde insanlar arasında meşhur olmuştu. Önceki ayetlerde Nûh (a.s.)'ın kıssası anlatılırken "risâlât" kelimesinin çoğul getirilmesinin sırrı, nasihatın mânâsı, risaleti tebliğ etmekle nasihat etmek arasındaki fark izah edilmişti.

"Ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm" ifadesi, Hûd (a.s.)'ın kavminin kendisini bu iki önemli vasıfla (güvenilirlik ve nasihat edicilik) tanıdığına dikkat çekmek içindir. Çünkü bir şey, ancak muhatabın bildiği vasıflarla tanıtılabilir. Yâhut öğüt ve emanet, tamamen terkedilmiş durumda olduğundan Hûd (a.s.)'ın bu iki hususta tek olduğunu ve sanki onları meslek haline getirdiğini belirtmek içindir.

اَوَعَجِبْتُمْ اَنْ جَٓاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ
وَاذْكُرُٓوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَٓاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ
بَصْطَةً فَاذْكُرُٓوا اٰلَٓاءَ اللّٰهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

69. Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir *(kitap)* gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nuh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılışta sizi onlardan üstün kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz."

"Sizi uyarması" içinde bulunduğunuz küfür ve günahların sonucundan sizi sakındırması *"için içinizden bir adam aracılığı ile"* kendi cinsinizden bir adamın dili ile, sizi terbiye eden ve bütün işlerinizin mâliki olan *"Rabb'inizden size bir zikir"* vahiy *"gelmesine şaştınız mı?"* bunu imkansız olarak mı görüdünüz?" demiştir. Kavmi ise son derece cahil ve akılsız oldukları için insanın peygamber olmasına şaştıkları halde putun Allah'ın ortağı olmasına şaşmamışlardır.

Hûd (a.s.) daha sonra nasihat, emânet ve uyarının hükümlerini tertibi üzere açıklamaya başlayarak şöyle dedi: *"Düşünün ki* (Allah) *sizi Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi."* Yani, onların meskenlerine yerleştirdi veya sizi melikler kılarak yeryüzünün hakimleri kıldı. Çünkü Şeddâd b. Âd, Âlec kumluğundan Umman denizine kadar bütün topraklara sahip olup hükmedenlerden biridir.

Ebüssuûd Efendi der ki: Sanki şöyle buyurulmaktadır: "Siz buna şaşmayın, kendi

durumunuzu düşünün, Allah Teâlâ'nın sizi başkalarının yerine getirmesini hatırlayın.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ yaratılanların bir kısmını, diğer bir kısmından sonra getirmiş ve hepsini yeryüzünde halifeler kılmıştır. Onlardan bir cins yok olur olmaz, onların yerine yine aynı cinsten başka bir kavmi getirmiştir. Aynı şekilde gaflet ehlinden bir grup yok olduğu zaman aynen onlar gibi başkalarını getirir. Vuslat ehlinden bir grup ortadan kalkınca yine yerlerine vuslat ehlinden başka bir grup getirir.

"Ve yaratılışta" benzersiz olarak yaratmakta ve şekil vermekte veya insanlar içinde *"sizi onlardan"* boy ve kuvvet bakımından *"üstün kıldı."* Çünkü Âd kavmi, uzun boylu ve güçlü kuvvetli idiler. Zamanlarında onlar gibi büyük vücudlu kimse yoktu. Onların boyu uzun olanları, yüz arşın, kısa olanları ise altmış arşındı.

Vehb demiştir ki: Onlardan birinin kafası, bir kubbe gibiydi. Gözleri ve burun delikleri de yırtıcı kuşların yuva yapacağı kadar büyüktü.

Ayetin işârî yorumu şöyledir: Allah Teâlâ, bir kavmi öncekilere nazaran yaratılışta iri yaptığı gibi, bir kavmi de öncekilere göre ahlak bakımından üstün kılmıştır. Bedenlerine göre şahıstan şahısa bir farklılık meydana getirdiği gibi manevî değerler bakımından da kavimden kavime farklılık yaratmıştır.

Ferezdak, şöyle der:

İsim ve künyeleri birbirine benzeyen çok kimse vardır.
Fakat yaratılış bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Yine bu mânâda **Hâkânî** de şöyle der:

Kamışlıkta bütün kamışlar aynı renktedir, ancak
Birinden şeker elde edilir, diğerinden hasır

"O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki" nimetleri anmak sizi şükre götürsün. Şükür de sizi zorluklardan kurtuluşa ve istenilen gayeye ulaştırır. Böylece *"kurtuluşa eresiniz."*

قَالُوٓا اَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللّٰهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬نَاۚ فَأْتِنَا
بِمَا تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾

70. Dediler ki: Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini *(azabı)* bize getir.

Kavminin taklîde sarılmaktan başka verecek cevapları kalmayınca bu yüce nasihatlara

karşılık olarak *“dediler ki:”* Ey Hûd, *“demek sen bize, tek Allah’a kulluk edelim”* kulluğu yalnız O’na yapalım *“ve atalarımızın taptıklarını bırakalım”* atalarımızın taptıkları ilâhları terk edelim *“diye mi geldin?”* Buradaki “gelme”nin mânâsı, ya Rasûlullah (s.a.v.)’in peygamberlikten önce Hira mağarasında ibâdet ettiği gibi Hûd (a.s.)’ın kavminden ayrılıp Rabb’ine ibadet etmek üzere inzivaya çekildiği yerden gelmesidir. Kendisine vahiy gelince kavmini dâvet etmek üzere yanlarına gelmiştir. Ya da buradaki “gelme”den maksad meleklerin gelmesi gibi gökten gelmedir. Kavmi böyle diyerek onunla alay etmiştir. Çünkü onlar, Allah’ın sadece meleklerden peygamber göndereceğine inanıyorlardı. Yahut da burada mecaz vardır. “Gelmek”den maksad, sadece bir işi yapmak istemektir. Sanki şöyle demişlerdir: ‘Bizden yalnızca tek Allah’a kulluk etmemizi mi istiyor ve bununla bizi mükellef tutmayı mı düşünüyorsun?’ Nitekim halk dilinde de meselâ “gitme” mânâsı kastedilmeden: “Bana söverek gitti.” denilir.

“Eğer” azabın ineceği ile ilgili verdiğin haberde *“doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğin (o azab)ı”* yukarıdaki 65. ayette *“sakınmaz mısınız?”* ifadesinin delâlet ettiği azabı *“getir.”*

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌۜ اَتُجَادِلُونَن۪ي
ف۪ٓي اَسْمَٓاءٍ سَمَّيْتُمُوهَٓا اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ مَا نَزَّلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍۜ
فَانْتَظِرُٓوا اِنّ۪ي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِر۪ينَ ﴿٧١﴾

71. ***(Hûd)*** **dedi ki: “Üzerinize Rabbinizden bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah’ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!”**

Hûd (a.s.) *“dedi ki: Artık size Rabb’inizden”* Allah Teâlâ tarafından *“bir ceza ve gazab”* intikam iradesi *“inmiştir”* yani vacip olmuştur. Bu ifâde, sebepten sonuç gibi bahsedilmesi türünden bir mecazdır. Çünkü onlara azabın inmesi, Allah Teâlâ’nın ilminde inmesinin vâcib olmasının sonucudur.

“Haklarında” onlara kulluk etme hususunda *“Allah’ın hiçbir delil”* huccet ve burhan *“indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hakkında mı benimle tartışıyorsunuz?”* Ayette, hakkında tartışılan putlar, sâhibi olmayan isimler olarak ifâde edilmiştir. Çünkü Âd kavmi, putları “ilâhlar” olarak isimlendiriyorlar ve onların ibadete layık olduklarını sanıyorlardı. Halbuki onlar, ulûhiyetten ve ibadete müstehak olmaktan çok uzaktılar. Çünkü onlar sadece isimlerden ibaret olup taşıdıkları isimlerin mânâları kendilerinde mevcut değildi.

‘Layık olmadıkları isimlerle isimlendirilen şeyler hakkında mı benimle tartışıyorsunuz?’

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: Bu putların her birine bir isim konulmuş: Bir kısmına “Sâika” denmiş. Onlar, yağmurun onların sayesinde yağdığını zannederlerdi. Yolculukta kendilerini koruduğuna inandıklarına “Hâfıza” derlerdi. “Râzika” ve “Sâlime” de bunlar gibidir. Bu lafızlar, müsemmâsı olmayan isimlerdir. Çünkü cansız olan putların gücü yoktur. Hûd (a.s.) şöyle buyurdu: Cehaletiniz sebebiyle isimler koyduğunuz bu şeylerle tartışıyorsunuz.

“Bizi tehdit ettiğin (o âzâb)ı bize getir.” diyerek taleb ettiğiniz azabı *“bekleyin öyleyse, ben de sizinle berâber”* size gelip çatacak azabı *“bekleyenlerdenim.”*

فَاَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

72. Onu ve onunla beraber olanları rahmetimizle kurtardık ve ayetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik.

Hûd (a.s.)’ın kavmini tehdit ettiği azab vuku buldu, *“Onu”* Hûd’u *“ve”* dinde *“onunla berâber olanları rahmetimizle”* bizim tarafımızdan onlara olan büyük bir rahmetle *“kurtardık.”*

Burada Hûd (a.s.)’ın nübüvvet rütbesine ve risâlet derecesine rağmen, onun ve onunla beraber olan mü‘minlerin ancak Allah tarafından bir rahmetle kurtulduklarına işaret edilmektedir. Bu ifâde, kurtuluşun sadece amel ile değil, Allah‘ın fazlı ve rahmeti ile olduğunun bilinmesi içindir. O ancak Allah’ın lütfu ile kurtulmuştur.

“Ayetlerimizi yalanlayanların ve inanmayacak olanların” küfür ve yalanlamada ısrar eden ve bu durumlarından asla geri dönmeyenlerin *“arkasını kestik.”* yani köklerini kazıdık, köklerini ve damarlarını kopararak hepsini helâk ettik. Çünkü bir şeyin arkası demek, onun sonu demektir. Kavmin arkasının kesilmesi ise baştan sona hepsinin helâk edilmesidir.

Ayette helâk olmanın sebebi küfür ve yalanlama olduğu gibi kurtuluşun dayanağının da Allah’a iman ve ayetlerini tasdik olduğuna dikkat çekilmektedir.

Âd kavminin kıssası şöyledir:

Âd kavmi, Yemen’de Ahkâf bölgesinde oturuyorlardı. Burası, Ummân ile Hadramevt arasında Âlic ve Dehman çölü denilen çöl bölgesidir. Oradan yeryüzüne yayıldılar. Allah Teâlâ’nın kendilerine verdiği kuvvetle vardıkları yerlerdeki insanlara galib geliyorlardı. İbadet ettikleri, Sadâ, Samûd ve Bahâ adlı üç tane putları vardı. Allah Teâlâ onlara neseb bakımından orta halli, haseb bakımından da en faziletlileri olan Hûd (a.s.)’ı peygamber olarak gönderdi. Onlara Allah’ı birlemelerini, O’dan başkasına kulluk etmemelerini ve insanlara zulmetmekten vazgeçmelerini emretti. Ona karşı geldiler ve onu yalanladılar. “Bizden daha kuvvetli kim vardır?” diyerek gururlandılar, kibirlendiler. Allah, üç yıl üzerlerine hiç yağmur yağdırmadı. Pek zor durumda kaldılar.

Başlarına bela ve musibet geldiği zaman insanların müslümanı da kâfiri de Mekke'deki Beyt-i Haram'a gider ve Allah Teâlâ'dan bir çıkış yolu isterlerdi. Âd kavmine kıtlık arız olduğu zaman Mekke'de Amalik b. Laviz b. Sâm b. Nûh'un evlatları olan Amalika kabîlesi oturmaktaydı. Reisleri, Muaviye b. Bekir adında bir adamdı. Bu adamın annesi Âd kavmindendi. Âd kavmine yağmur yağmaz olup güç durumda kalınca: "İçinizden Mekke'ye bir heyet hazırlayıp yollayın yağmur yağması için duâ etsinler." dediler. Kayl b. Atr ve Mersed b.Sa'd'ın başkanlığında yetmiş kişilik bir kâfîle hazırlandı. Mekke'ye geldiklerinde Muâviye b. Bekir onları Mekke'nin dışında karşıladı. Sonra evine davet edip onlara ikramda bulundu. Çünkü gelenler Muâviye'nin dayıları ve ana tarafından akrabaları idiler. Bunlar, şarap içip eğlenerek ve Muaviye'nin Verde ve Cerâde adlı iki kadın şarkıcısını dinleyerek Muâviye'nin yanında bir ay kaldılar.

Kavimleri onları başlarına gelen belanın def'i için imdat istemek üzere buraya gönderdikleri halde böyle keyfe dalıp uzun müddet kalmaları Muaviye'nin zoruna gitti ve dedi ki: "Dayılarım ve diğer akrabalarım susuzluktan helâk olup gittiler. Bunlar ise bu halde benim yanımda kalıyorlar. Vallahi bunlara ne yapacağımı bilmiyorum? Hacetlerini istemek üzere yanımdan gitmelerini emretmekten utanıyorum. Böyle yapsam yanımda kalmalarının zoruma gittiğini zannederler. Muaviye bu sıkıntısını iki şarkıcısına açtı. Onlar: "Sen bir şiir söyle, biz onu şarkı olarak söyleyelim. Nasıl olsa kimin şiiri olduğunu bilmezler. Belki bu onları buradan çıkarır." dediler. Bunun üzerine **Muâviye** şu şiiri söyledi:

"Ey Kayl, yazıklar olsun sana! Kalk da yalvar.
Umulur ki Allah bize bir bulut gönderir,
Âd kavminin bulunduğu yerleri yağmuru ile sular.
Zira Âd kavmi şu anda, söz söyleyemeyecek bir hale gelmişlerdir.
Şiddetli susuzluk sebebiyle umutları kalmamıştır
Ne ihtiyarların ne de çocukların, hayatlarından
Kadınları önceleri hayırlı ve iyiydi.
Şimdi ise hepsi dul kaldılar.
Yırtıcı hayvanlar onlara açıktan açığa saldırmaktadır.
Artık Âdlıların oklarından korkmamaktadır.
Siz ise burada keyif sürüyorsunuz
Gecenizin ve gündüzünüzün tamamında.
Kavmin içinden seçilip gelen hey'etiniz ne kötü
Böyle olursa onlar ne selâm ne de merhabâ ile karşılanırlar."

İki şarkıcı bu şiiri onlara okuyunca birbirlerine: "Arkadaşlarınızdan geri kaldınız. Kalkıp Beyt-i Haram'a gidin ve kavminiz için yağmur duasında bulunun." dediler.

Aralarında bulunan **Mersed**: "Duanız sebebiyle Allah size yağmur yağdırmaz. Fakat

peygamberiniz Hûd (a.s.)'a itaat eder ve Allah'a tevbe ederseniz o zaman size yağmur gönderilir." dedi ve müslüman olduğunu açıkladı. Diğerleri Muaviye'ye: "Bunu hapset, bizimle beraber Mekke'ye gelmesin. Çünkü, o Hûd (a.s.)'ın dinine tâbî olup bizim dinimizi terketti." dediler. Sonra da yürüyüp Mekke'ye girdiler. Kayl ayağa kalkıp şöyle bir yağmur duası yaptı: "Allah'ım, ben ne bir hastayı şifaya kavuşturmak, ne bir esiri fidye verip kurtarmak için buraya geldim. Allah'ım bize yağmur yağdır. Çünkü biz artık susuzluktan helâk olduk. Allah'ım, daha önce suladığın Âd kavimini yine sula." Arkadaşları da: "Allah'ım Kayl'e istediğini ver, bizim istediğimizi de onun isteği ile bir tut." diye dua ettiler. Allah Teâlâ gökyüzünde beyaz, kırmızı ve siyah olmak üzere üç bulut yarattı. Sonra gökten bir münadi ona: "Ey Kayl, kendin ve kavmin için bu üç buluttan dilediğin birini seç." diye seslendi. O da siyah olanı seçti. Çünkü siyah renkli bulutlar, yağmuru en çok olan bulutlardır. Kayl'e tekrar şöyle seslenildi: "Sen, bulutlardan en çok helâk edenini ve her tarafı düzleyip geçenini seçtin. Bu bulut, Âd kavminden ne bir çocuk, ne de bir ihtiyar bırakır hepsini yok edecektir.

Sonra Allah Teâlâ, Kayl'in tercih ettiği siyah bulutu, içindeki bela ve azabla birlikte Âd kavminin oturduğu bölgeye sevketti. Nihayet bulut, Muğis denilen bir vadinin üzerine gelince Âd kavmi onu görüp sevindiler ve: *"Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur." dediler.* Allah Teâlâ ise: ***"Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şey, içinde acı azab bulunan bir rüzgardır. Rabb'inin emriyle her şeyi yıkar, mahveder."*** (el-Ahkâf, 46/24-25) buyurdu.

Bu buluttan onlara, köklerini kesen bir rüzgar geldi. Allah o rüzgarı, yedi gece sekiz gün ardı ardına onların üzerine musallat etti. Rüzgar gökle yer arasında ne varsa hepsini uçuruyor ve taşıdığı taşlarla Âd kavminin beyinlerini parçalıyordu. Çukur kazıp dizlerine kadar ayaklarını gömmüşlerdi. Rüzgar ayaklarının altına giriyor, iki kişiyi yukarıya kaldırıp havada birini diğerine vuruyor sonra da vadinin içine atıyordu. Diğerleri ise bu manzarayı seyrediyorlardı. Rüzgar bu şekilde hepsini helâk etti. Sonra üzerlerini toprak ile örttü. Toprağın altından inilti sesleri duyuluyordu. Hûd (a.s.) ve beraberindeki mü'minler, bir sığınakta kaldılar. Onlara bu azab dolu rüzgardan derilerinde bir ferahlık ve kendilerinde bir zevkten başka hiçbir kötülük isabet etmedi.

Demişlerdir ki: Allah Teâlâ, Âd kavminin kökünü kesecek rüzgarı göndermeyi murad edince rüzgara, Âd kavmine varıp onlardan intikam almasını vahyetti. O da bir öküz burnu genişliği kadar bir yerden çıkıp esmeye başlayınca, doğu ile batı arası bütün yeryüzü sallandı. Durumu gören Hazan rüzgarı Allah Teâlâ'ya "Yâ Rabbi! Emrettiğin şekilde işi gerçekleştiremeyeceğiz. Eğer bu hal üzere esersem doğu ile batı arasında bulunan bütün yeryüzü halkı helâk olacak." dedi. O zaman Allah Teâlâ ona yüzük deliği kadar bir yerden esmesini vahyetti. Rüzgar da buna göre esti.

Süddî demiştir ki: Rüzgar gönderilip onlara yaklaşınca insanlar, rüzgarın develeri ve çadırları yerle gök arasında kuş gibi uçurduğunu görüp evlerine doğru koşmaya başladılar. Rüzgar onları birer birer evlerinden çıkarıp zikredildiği şekilde helâk etti. Develerin ve daha başka hayvanların helâk edilmelerinin sebebi ise kendilerine azab

inen bir kavmin mülkleri olmalarıdır. Yani, Allah onların mülklerini de yok etmeyi dilemişti. Zâten bela geldiği zaman umûmî gelir. Allah Teâlâ'nın murad edip yaptığı her işte sayısız hikmet ve maslahat vardır.

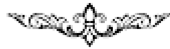
Hûd (a.s.) ve beraberindeki mü'minler azabdan kurtulunca doğruca Mekke'ye geldiler. Ölünceye kadar burada Allah'a kulluk ettiler. Kavmi helâk olup beraberindeki mü'minlerle kurtulan bütün peygamberler Hûd (a.s.) gibi yapmıştır.

Denildiğine göre Rükn-i Yemânî, Makam-ı İbrahim ve Zemzem Kuyusu arasında doksan dokuz peygamberin kabri vardır. Hûd, Şuayb, Salih ve İsmail (a.s.)'ın kabirleri de bu bölgededir. Buraya hicret etmelerinin sebebi, küfür ve masiyet ehli kimselerin bulundukları o yerlere Allah'ın gazabının inmiş olması ve oraların hayrının kalmamasıdır. Allah Teâlâ'nın celâlinden tam mânâsıyla korkmak ise bu gibi hayırsız yerlerden, emniyet yurdu olan Mekke'ye göç etmeyi gerektirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ ***"O'na giren, güvene erer."*** (Âl-i İmran, 3/97) buyurmuştur. Ayrıca ibadet yapılan yerler, alınacak sevabın derecesine göre farklı farklı derece ve mertebelerdedir.

Mekke'de yapılan bir amel, başka yerlerde yapılan bin amelden daha hayırlıdır. Çünkü orası peygamberlerin nefeslerinin ve nefislerinin mahallidir. Velîlerin büyüklerinin ve önde gelenlerinin durağıdır. Zamanlar da mekanlar gibi farklı derecededir. Bid'at ve hevâ ehli kimselerin bulunduğu yerden, ehl-i sünnet ve hidayet ehlinin diyarına göç eden kimseye müjdeler olsun. Çünkü Allah Teâlâ'nın nazarı, iyilik ve salah ehli üzerinedir. Fakat sırf dünyevî bir menfaat sebebiyle muhabbet ateşi sönmüş ve ahalisi taşlaşmış bir yerde çakılıp kalan kimse ise Allah Teâlâ'nın tabîat dünyasına indirdiği, cennetinden çıkardığı ve ticaretinin zarara uğramasını istediği kimsedir. Yoksa hidayet yolunu bulan kimse, ortada apaçık delil varken asla sapıklarla beraber bulunmaz.

Ey Sa'dî! «Vatan sevgisi» sahih bir hadis ise de
«Ben burada doğdum» diyerek sıkıntı içinde ölmemek gerek

Fakir **Bursevî** derim ki: Allah'ım, ben azgın ve fesat ehli kimselerin diyarından hicret edip rüşd sahibi kimselerin yolunu seçtim. Rum diyarından çıktım ve senin mukaddes toprağına bağlı olan Bursa'ya yerleştim. Allah'ım, ayağımı senin hak yolunda sabit kıl. Zîrâ ben Hakkî'yım. Hicrette olan mutlak sırra beni ulaştır. Âmin, yâ Muîn!

SÂLİH ALEYHİSSELÂM VE SEMÛD KAVMİ

وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ
غَيْرُهُ قَدْ جَاۤءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هٰذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا
تَأْكُلْ فِي اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوۤءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ
﴿٧٣﴾ وَاذْكُرُوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاۤءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّاَكُمْ فِي الْاَرْضِ
تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا
اٰلَاۤءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُونَ اَنَّ
صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا اِنَّا بِمَاۤ اُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ
الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا اِنَّا بِالَّذِي اٰمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ
وَعَتَوْا عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَاۤ اِنْ كُنْتَ مِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ
﴿٧٨﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ
لَكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

73. Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i *(gönderdik)*. Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da, size bir mucize olarak Allah'ın şu devesidir. Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin, *(içsin)*; ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar.

74. Düşünün ki, *(Allah)* Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.

75. Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara dediler ki: Siz Salih'in, Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? Onlar da Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inananlarız, dediler.

76. Büyüklük taslayanlar dediler ki: "Biz de sizin inandığınızı inkâr edenleriz."

77. Derken o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler ve Rablerinin emrinden dışarı çıktılar da: Ey Salih! Eğer sen gerçekten peygamberlerden isen bizi tehdit

ettiğin azabı bize getir, dediler.

78. Bunun üzerine onları o *(gürültülü)* sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü dona kaldılar.

79. Salih o zaman onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: Ey kavmim! Andolsun ki ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.

"Semûd kavmine de" daha önce Hûd (a.s.) hakkında geçtiği gibi neseb bakımından *"kardeşleri Sâlih'i"* gönderdik. Salih (a.s.)'ın nesebi de şöyledir: Sâlih b. Ubeyd b. Âsef b. Mâsih b. Ubeyd b. Hâzir b. Semûd.

Semûd, Arap kabilelerinden biridir. Bu ismi, büyük babaları olan Semûd b. Âd b. İrem b. Sâm b. Nûh'un adından almıştır. Onlar, Hicaz ile Şam arasında Vadi'l-kurâ'ya kadar olan Hicr bölgesinde oturuyorlardı.

"Ey kavmim," yalnız *"Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur."* Allah Teâlâ, kendilerine indirdiği hükümler (şerai') bakımından peygamberleri birbirinden farklı kılmışsa da, tevhîd açısından hepsini aynı noktada birleştirmiştir. Bu yüzden peygamberlerden her biri, halkı Allah'a davet ederken aynı yolu takip etmişlerdir. Nûh, Hûd ve Salih (a.s.) hep: *"Ey kavmim Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur."* demişlerdir.

Rivayet edilir ki Âd kavmi helâk olunca yerlerine Semûd kavmi yerleşip beldelerini imar ettiler. Malları, mülkleri çoğaldı ve zengin oldular. Allah'a karşı büyüklük tasladılar, yeryüzünde fesad çıkardılar ve putlara taptılar. Allah Teâlâ, Sâlih (a.s.)'ı onlara elçi olarak gönderdi. Onlar bir Arap kabilesi idi. Sâlih (a.s.) da onların nesebindendi. Kavmini, yaşlanıncaya kadar Allah'ın yoluna davet etti. Fakat fakir ve güçsüz kimselerden küçük bir grup dışında kimse ona inanıp peşinden gitmedi. Onları günahlardan sakındırıp Allah'ın azabından korkutunca ondan davasında doğru olduğunu gösterecek bir mucize istediler. Sâlih (a.s.): "Nasıl bir mucize istiyorsunuz." dedi. Onlar: "(Kendilerince malum olan) bayram günü bizimle beraber sen de çık. Sen kendi ilâhına, biz de kendi ilâhlarımıza dua edelim. Senin duan kabul olunursa sana uyarız. Yok bizim duamız kabul edilirse o zaman sen bize uyarsın." dediler.

Sâlih (a.s.) bu teklifi kabul edip onlarla beraber çıktı. Onlar putlarına yalvarıp onlardan bir şeyler istediler. Fakat putlar, onların isteklerine cevap veremedi. Böylece hiçbir başarı belirtisi gösteremeden rezil rüsvay oldular. Sonra efendileri Cünda' b. Amr söz alıp el-Katibe denilen dağın yanındaki büyük ve tek bir kayaya işaret ederek Sâlih (a.s.)'a: "Şu görünen kayadan bize, bildiğimiz develer gibi büyük vücutlu, kemik ve adaleleri sağlam, Acem ve Arap devesi melezine benzer, özürlerden salim ve on aylık gebe bir deve çıkar. Eğer bunu yapabilirsen seni tasdik edip davetine icabet

ederiz.” dedi. Sâlih (a.s.) bu mucizeyi gösterdiği takdirde mutlaka kendisine inanıp tasdik edeceklerine dair onlardan söz istedi. Onlar da “Evet” deyip bunu kabul ettiler. Sâlih (a.s.) iki rekât namaz kılıp Rabb’ine dua etti. Bunun üzerine kaya, yavrusunu doğuran deve gibi sancılanıp kıpırdamaya başladı. Sonra yarılıp çatlayarak içinde Semûd kavminin istediği şekilde kusursuz, güzel ve on aylık gebe bir deve çıktı. Onlar da devenin çıkışını izlediler. Sonra deve büyüklükte kendisi kadar olan bir yavru doğurdu. Mucizeye şahid olanlardan Cünda‘ ve kabilesinden bir grup Sâlih (a.s.)’a iman ettiler. Diğerlerinin iman etmesini ise Züvab b. Amr ile putlarının sahibi ve kahinlerinin başı olan Habbab adında iki kişi engelledi.

Birisi inâyet nuru ile hidayet yolunu buldu
Bir diğeri zelillik vadisinde başıboş kaldı
Birisi şeytanın vesvesesi ile cehenneme gitti
Diğeri Hakk’ın yol göstermesiyle cennet mülkünü elde etti

Deve, yavrusuyla beraber, ağaçlardan otlayıp sulardan içerek Semûd diyarında yaşamaya başladı. Bu mucizenin zuhûrundan sonra Sâlih (a.s.) kavmine: *“Size Rabb’inizden, açık bir delil”* benim peygamberliğime bir şahidlik eden açık bir ayet ve mucize *“geldi”* dedi.

Ebüssuûd Efendi der ki: “Bu söz, Sâlih (a.s.)’ın kavmini tevhide çağırırken söylediği ilk söz değildir. Bilakis o, önce onlara bir takım nasihatlarda bulundu ve Allah’ın nimetlerini hatırlattı. Fakat onlar onun sözünü kabul etmediler ve onu yalanladılar. Nitekim Hûd suresinde şöyle buyurulmuştur: “***Sizi yerden inşa eden ve orada yaşatan O’dur; O’ndan mağfiret dileyin sonra O’na tevbe edin! Çünkü Rabbim yakındır. (O, duaları) kabul edendir...”*** (Hûd, 11/61)

“İşte şu, Allah’ın devesi, size bir mucizedir.” Sanki kavmi ona: “Bu açık delil nedir?” diye sormuş o da cevaben: “İşte şu Allah’ın devesi, onun hakkında sizi uyarıyorum veya peygamberliğimin doğruluğuna delâlet eden bir işaret ve alâmet olmak üzere ona işaret ediyorum.” demiştir.

Devenin, Allah Teâlâ’nın ism-i Celili’ne izafe edilip “Allah’ın devesi” denilmesi, onu tazim içindir. Nitekim aynı maksadla Kâ’be’ye “Beytullah” (Allah’ın evi) denir. Yahut bu devenin bilinen sebebler ve vasıtalar olmadan Allah tarafından gelmiş, yaratılmış olmasındandır. Çünkü mucize olan bu deve, erkek ve dişi deve birleşmeden, erkeğinin sulbünde, dişisinin de rahminde bulunmadan ve yaratılmışların bir gayreti olmadan meydana gelmiştir.

Ayette *“Sizin O’ndan başka tanrınız yoktur.”* buyurulması, mucize kendileri için inen kimseleri beyan etmek içindir. Onlar özellikle tahsis edilmişdir. Çünkü mucizeyi isteyenler onlardır. Eğer inadı terkedip, gelen delil ve bûrhanla hidayete ermek

isteselerdi, bu mucizeden faydalanacak olanlar da onlardı.

“Onu bırakın” Böyle yapılması, devenin Allah’ın ayetlerinden bir ayet oluşunun gereğidir. Bu hususiyeti, ona ilişilmemesini lüzumlu kılıyordu.

“Allah’ın arzından yesin” içsin.” Yani deve, Allah‘ın devesi; yer de Allah’ın yeri. Bırakın onu, Hicr bölgesinde istediği yerden otlasın. Onu, rahatca otlamaktan engellemek size yasaktır.”

Burada devenin yemesinden bahsedilip içmesinden hiç söz edilmemesi, yemesinden bahsedilince zâten içmesinin de anlaşıldığı içindir.

“Sakın ona bir kötülük etmeyin, yoksa sizi acı bir azab yakalar.” Ona kötü niyetle yaklaşmayın. Allah’ın ayeti olan deveye hürmet ederek ona vurmak, öldürmek veya başka bir zarar vermek gibi ona kötülük edecek herhangi bir şeye asla teşebbüs etmeyin. *“dedi.”*

“ سُوءٍ ” (kötülük), her türlü eziyeti ifâde eden bir kelimedir.

Bu ifâdede mübâlağa vardır. Çünkü zarar vermenin başlangıcı olan ‘dokunma’ bile yasaklanmıştır.

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: Azabı hak etmek, devenin zararı dolayısıyla değil, belki onların mucizeyi gördükten sonra küfürde kalmaları sebebiyledir., Devenin kısır olması, onların küfürde ileri gitmelerinin delilidir.

Ayetin işârî mânâsı şöyledir: Avam için mucize, kayadan devenin çıkmasıdır. Havas için mucize kalb taşından, sır devesinin çıkmasıdır. Bu deve mârifetullah emanetini taşır ve kalıp (beden) beldesinin kuvvet ve hislerine ilâhî vâridât sütü verir. Bu deveyi bırakın Allah’ın arzından yesin, yani kuds bahçelerinde otlasın ve ünsiyet pınarlarından içsin. Ona, şeriata muhalefet ve tarikata karşı çıkma kötülükleri ile dokunmayınız. Yoksa sizi, hakikate ulaşmaktan kesilip uzak kalmanın elem veren azabı yakalar.

وَاذْكُرُوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّاَكُمْ فِي الْاَرْضِ
تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُوراً وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتاً فَاذْكُرُوا
اٰلَاءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾

74. Düşünün ki, *(Allah)* Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah’ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.

“Düşünün ki” Allah, *“Âd kavminden sonra sizi onların yerine getirdi”* Yani, Allah Teâlâ’nın sizi Hicr bölgesinde hâkim kıldığı veya Âd kavmini helâk ettikten sonra sizi onların yerine getirdiği vakti düşünüp hatırlayın.

“ve yeryüzünde” Hicr bölgesinde *“sizi yerleştirdi.”*

Ebüssuûd Efendi bu cümlenin tefsirinde şöyle der: “Yani, sizin için Hicâz ve Şam

arasındaki Hicr bölgesinde ev ve sığınak yaptı.

"Onun düzlüklerinde saraylar ediniyorsunuz," Yani ovalarına yüksek kasırlar yapıyorsunuz veya kolayca topraktan kerpiç ve tuğla kullanarak saraylar yapıyorsunuz. *"dağlarını"* sert kayaları *"yontup, evler yapıyorsunuz."* Denildiğine göre onlar, yazın ovalarda, kışın da dağlarda oturuyorlardı. Bir başka izaha göre ise ömürleri uzun olduğu için dağları yontup evler yapmaya ihtiyaç duyuyorlardı. Çünkü ömürleri bitmeden tahta ve kerpiçden yapılan evler eriyip gidiyordu.

"Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da" Yani, Allah'ın size verdiği nimetleri muhâfaza edin. Allah Teâlâ'nın nimetlerinin hakkı ise şükretmek ve onlardan gâfil olup unutmamaktır

"yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın." " اَلْعُثِيّ ", fesadın ileri derecesidir. Onlara şöyle denilmiştir: "Fesadçılar olarak fesadda ileri gitmeyin." Bu durumda maksad, fesad üzere olduklarını onlara bildirmektir. Yoksa bunun mefhûm-i muhâlifi olan "Islah ediciler olarak fesadda ileri gidin." mânâsı, asla caiz değildir.

Başka bir görüşe göre ayette "müfsidîn" kelimesinin getirilmesinin sebebi şudur: " اَلْعُثِيّ ", aslında mutlak olarak haddi aşmak mânâsına gelir. Çoğunlukla "fesad" (bozgunculuk) anlamında kullanılsa da bazen "fesad" mânâsının dışında da kullanılır. Nitekim zâlim olmayanın mukabili, fiilinde haddi aşan zâlimdir. Bazen yapılan iş zulüm gibi gözükse de onda büyük bir iyilik olabilir. Hızır (a.s.)'ın çocuğu öldürmesi ve gemiyi delmesi buna örnek verilebilir.

قَالَ الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ لِلَّذ۪ينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ
اَتَعْلَمُونَ اَنَّ صَالِحاً مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّه۪ۜ قَالُوا اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلَ بِه۪ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾

75. Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara dediler ki: Siz Salih'in, Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? Onlar da Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inananlarız, dediler.

"Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar" Sâlih (a.s.)'a ve ona indirilene inanmaya kibirlenip tenezzül etmeyen kavminin eşraf ve reisleri *"içlerinden zayıf görülen inananlara:"* zayıf ve zelil gördükleri mü'minlere; *"Siz Sâlih'in gerçekten Rabb'i tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?" dediler."* Bunu, alay etmek için söylüyorlardı.

Zayıf mü'minler: *"Doğrusu, biz onunla gönderilene"* tevhîde ve ibâdet esaslarına *"inananlarız." dediler."*

Mü'minler, büyüklük taslayan ileri gelenlerin sorularına "Evet" veya "O'nun, Rabb'i tarafından gönderildiğini biliyoruz." diyerek uygun bir cevap vermemişlerdir. Bunu, Sâlih (a.s.)'ın peygamber olarak gönderilmesinin kendileri tarafından çok iyi bilinen bir

gerçek olduğuna dikkat çekmek için yapmışlardır. Bu cevapla mü'minler sanki şöyle demek istemişlerdir: "Onun Allah tarafından gönderilmesi hususunda söylenecek bir şey yok. Çünkü bu, akıllı bir kimsenin şüphe edemeyeceği kadar açık, ona verilen bu harikulâde büyük mucize düşünce sahibi bir kimseden gizli kalmayacak kadar bârizdir. Söylenecek söz ona inanmakla ilgilidir. Biz ona inananlarız." İşte bu cevaba, "üslub-i hakîm" (hikmetli üslûb) denilir. Bu uslûb, muhataba beklemediği cevabı vermektir.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٧٦﴾

76. Büyüklük taslayanlar dediler ki: "Biz de sizin inandığınızı inkâr edenleriz."

"Büyüklük taslayanlar: "Biz sizin inandığınızı inkar edenleriz, dediler." Bu sözleriyle kâfirler de mü'minlerin sözüne, "Biz Salih'e indirilene inanmayanlarız." demek sûretiyle uygun cevap vermediler. Çünkü böyle bir cevap, Salih (a.s.)'ın Allah tarafından gönderildiğinin kendileri tarafından bilindiğine ve kabul edildiğine delâlet eder. Nitekim mü'minlerin sözü buna delâlet etmektedir.

Sanki onlar şöyle demişlerdir: "Onun Allah tarafından gönderilmesi bizce bilinen ve kabul edilen bir husus değildir. Ortada sadece onun böyle bir iddiası ve sizin ona iman etmeniz vardır. Biz sizin inandığınızı inkar ediyoruz."

Böylelikle mü'minler imanlarını, Salih (a.s.)'ın Allah tarafından gönderilmiş olduğuna, kâfirler ise küfürlerini, mü'minlerin imanına dayandırmışlardır.

Allah Teâlâ, kâfirleri iki yönden yermiştir. Birincisi, büyüklük taslamalarıdır. Büyüklük taslamak, kendisini olduğundan yüksek görmek ve hakkı inkar etmektir. Diğeri ise hürmet edip yüceltmeleri gereken kimseleri, zayıf ve hakir görmeleridir. Mü'minleri ise hakda sebât etmeleri ve kâfirlere mukavemete güçleri yetmediği halde hakkı ortaya koymaları sebebiyle övmüştür. Nitekim onların: *"doğrusu, biz onunla gönderilene inananlarız."* sözü buna delâlet etmektedir.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا
إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾

77. Derken o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler ve Rablerinin emrinden dışarı çıktılar da: Ey Salih! Eğer sen gerçekten peygmberlerden isen bizi tehdit ettiğin azabı bize getir, dediler.

"Derken dişi deveyi boğazladılar." Boğazlama işi, Semûd kavminin tümüne isnad edilmiştir. Halbuki bu işi yapanlar, onların bir kısmıdır. Bu iş hepsinin rızası ile olduğu için sanki hepsi birlikte yapmış gibi kabul edilmiştir.

Rivayet edilir ki, deve gün aşırı suya geliyordu. Sıra kendisine geldiği gün başını

kuyuya koyuyor, bir damla bile bırakmadan kuyudaki suyun tamamını içiyor ve sonra ayaklarını açıyor, istedikleri kadar süt sağıp bütün kaplarını süt ile dolduruyorlardı. Bir kısmını içiyorlar, kalanını da biriktiriyorlardı. Sonra deve, geldiği yolun üst tarafından giderdi. Çünkü dar olduğu için geldiği yoldan geri dönemezdi.

Ebû Mûsâ Eş'ârî şöyle demiştir: Semûd kavminin diyarına gittim. Sâlih (a.s.)'ın devesinin çıktığı yeri ölçtüm, altmış arşın geldi. Semûd kavmi, sıra kendilerine geldiği gün suya varıp içerler, hayvanlarını sularlar ve ertesi gün kendilerine yetecek kadar suyu kaplarına doldururlardı. Yaz gelip sıcaklar çökünce deve, vâdînin üst ve kenar bölgelerinde durur, halkın hayvanları ondan ürküp vâdînin iç taraflarına kaçarlardı. Kışın ise deve vâdînin sıcak olan iç tarafına gelir, o zaman da halkın hayvanları vâdînin dışındaki yörelere kaçarlardı. Bu durum Semûd kavminin zoruna gitti. İçlerinde hayvanları çok olan Uneyze ümm-i Ganem ile Sadaka bint-i Muhtar adlı iki kadın vardı. Hayvanları zarar görünce, deveyi boğazlamak gerektiği fikrini tervic ettiler.

Haddâdî, şöyle demiştir: Semûd kavminde "Sadûk" denilen gayet güzel ve zengin bir kadın vardı. Develeri, inekleri ve koyunları vardı. Sâlih (a.s.)'a en çok düşman olanlardan biriydi. Hayvanlarına zarar verdiği için Salih (a.s.)'ın devesinin boğazlanmasını istiyordu. Bu sebeple amcasının oğlu Mısta' b. Dehr'den deveyi boğazlamasını istedi. Deveyi boğazlaması karşılığında kendisini ona teklif etti. Mısta' da bu teklifi kabul etti. Sonra Kudar b.Salif'ten bu işi yapmasını istedi. Bu adam, kızıl renkli, kısa boylu ve veled-i zinâ olduğu iddia edilen, fakat Sâlif'in yatağında dünyaya gelen bir kimseydi. Kadın ona: "Ey Kudar, deveyi boğazlarsan kızlarımdan istediğinle seni evlendiririm" dedi. Kavmi içerisinde güçlü, kuvvetli bir adam olan Kudar da bu teklifi kabul etti. Sonra Kudar ve Mısta' gidip Semûd kavminin kötülerini çağırdılar. Dokuz kişi onlara katıldı. Hep birlikte deveyi boğazlamaya karar verdiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Sâlih (a.s.)'a kavminin deveyi boğazlayacaklarını bildirdi.

Sâlih (a.s.), bu durumu kavmine söyleyince onlar, böyle bir şey yapmayacaklarını ifade ettiler. Sonra da ***"Allah'a and içerek birbirlerine: "Biz, gece ona ve ailesine baskın yapıp (öldürelim)"*** (en-Neml, 27/49) Biz evlerimizden çıkarız, insanlar da sefere çıktığımızı görürler. Köyün kenarındaki mağaraya varır, geceye kadar orada bekleriz. Sâlih, mescidine çıkınca gider onu öldürürüz. Sonra tekrar mağaraya döner, bir müddet daha orada kalırız. Köye döndüğümüzde de: ***"Ailesinin öldürülüşünde bulunmadığımızı ve bizim doğru olduğumuzu söyleyelim." dediler."*** (en-Neml, 27/49) Yani bizim seferde olduğumuzu bildikleri için bunu onlara rahatlıkla kabul ettiririz.

Sâlih (a.s.), köyde uyumazdı. Onun, köyün dışında "Mescid-i Sâlih" denilen bir mescidi vardı. Orada gecelerdi. Sabah olduğu zaman kavminin yanına gelir ve onlara öğütler verirdi. Akşam olunca da köyden çıkıp mescidine varırdı.

Sâlih (a.s.)'ı öldürmeyi planlayan kişiler, köyden çıkıp mağaraya girdiler. Geceleyin mağara üzerlerine çöktü ve hepsini öldürdü. Sabah olunca bir adam onları görüp köyde yüksek sesle : "Sâlih onlardan razı olmadı. Nihayet onları öldürdü." diye bağırdı. Köy

halkı toplanıp devenin kesilmesine karar verdiler.

İbn İshâk şöyle demektedir: Deveyi boğazlayan dokuz kişi toplanıp: "Gelin, Sâlih'i öldürelim. Eğer davasında doğru ise kendisini öldürmemize mani olur. Yok eğer yalancı ise onu da devesi gibi öldürürüz." dediler. Geceleyin gelip ailesi ile birlikte ona baskın yaptılar. Bunun üzerine melekler taşlarla onların kafalarını parçaladı.

Bazıları demişlerdir ki: Kudar, Mısta' ve dokuz arkadaşı gidip Sâlih (a.s.)'ın devesi sudan ayrılırken onu gözetlediler. Mısta', deve geçerken ona ok atmak üzere orada bir kayanın arkasına saklandı. Deve suyunu içip önüne gelince Mısta' oku fırlattı. Ok devenin bacağına saplandı. Sonra Kudar çıkıp kılıçla onu boğazladı. Bunun üzerine deve böğürerek yere yığıldı. Sonra da gerdanını kesip başını kopardı. Köy halkı gelip etini aralarında paylaştılar. Yavru deve annesinin bu durumunu görünce "Kâra" denilen bir dağa çıkıp gözünden yaşlar dökülerek üç kez böğürdü. Sonra yaratıldığı kayanın yanına geldi. Kaya yarıldı, o da onun içine girip gözden kayboldu. *"Derken dişi deveyi boğazladılar"* ifadesinin tafsilatı budur.

"ve Rab'lerinin buyruğundan dışarı çıktılar." Yani Allah'ın emrine uymak hususunda büyüklendiler. Bu emir, Salih (a.s.)'ın "Onu bırakın..." ve "Ona bir kötülük etmeyin." diyerek kendilerine tebliğ ettiği emir ve yasaktı. Yâhut da Allah'ın emri demek olan dinine ve şeriatına karşı büyüklük gösterdiler.

Şöyle bir mânâ vermek de caizdir: Onların büyüklenmeleri, Rab'lerinin emrinden çıktıkları için olmuştur. Rab'lerinin emri ise deveyi rahat bırakmaları idi. İşte bu onların büyüklenmelerinin sebebi olmuştur. Bu ifadenin benzeri şu ayette de geçer: ***"Bunları ben kendiliğimden yapmadım.***" (el-Kehf, 18/82) (*el-Keşşaf*'ta böyle geçmektedir.)

Semud kavmi Allah'ın emrine karşı gelip deveyi boğazladıkdan sonra köşeye sıkıştırmak ve susturmak amacıyla Sâlih (a.s.)'a: *"Ey Salih, eğer hakikaten peygamberlerden isen bizi tehdit ettiğin"* deveyi öldürdüğümüz takdirde geleceğini söylediğin azabı *"getir." dediler."* Çünkü senin peygamberlerden biri olman, va'd ve tehdit olarak söylediklerinin doğruluğunu gerektirir.

فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فٖى دَارِهِمْ جَاثِمٖينَ ﴿٧٨﴾

78. Bunun üzerine onları o *(gürültülü)* sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü dona kaldılar.

"Bunun üzerine onları, o sarsıntı" şiddetli bir deprem *"yakaladı."* Fakat bu, Sâlih (a.s.)'a karşı söyledikleri sözün hemen akabinde olmadı. Bilakis daha sonra geleceği üzere üç gün içerisinde azabın habercisi olan bir kısım belalar meydana geldi.

Kur'an-ı Kerim'de Semûd kavminin kıssasının anlatıldığı yerlerde şu değişik ifadeler vârid olmuştur: ***"Onları, o sarsıntı yakaladı."*** (el-A'raf, 7/78). ***"Onları o korkunç ses***

yakaladı.” (Hûd, 11/67). ***“Azgın bir vak‘a ile helâk edildiler.”*** (el-Hâkka, 69/5) Fakat bunların arasında çelişki yoktur. Çünkü sarsıntı, korkunç sesin sonucudur. Çünkü önce onlara dehşetli bir ses geldi, kalpleri sarsıldı ve öldüler. Buna göre helâk edilmelerinin hem sarsıntıya, hem de korkunç sese isnad edilmesi caizdir.

Haddâdî der ki: Onları önce sarsıntı yakaladı, sonra da Cebrail (a.s.)'ın korkunç sesi.

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: Deveyi öldürmeleri yüzünden büyük bir gürültü ardından bir deprem kuşattı.

“Semûd kavmi, azgın bir vak‘a ile helâk edildiler.” (el-Hâkka, 69/5) ayetindeki *“Tâğiye”* kelimesi, tuğyan mânâsınadır. Buna göre ayetin mânâsı: “Onlar azgınlıkları, tuğyanları sebebiyle helak edildiler.” demektir.

“Yurtlarında” yani, kendi topraklarında, beldelerinde veya meskenlerinde *“diz üstü çöke kaldılar.”* hareketsiz ve ölüler halinde kala kaldılar.

“Cüsûm” (çöke kalmak), lügatte çökmek, kalmak mânâlarına gelir. İnsanların hareket etmeden oturduklarını ifade etmek için: “İnsanlar cüsûmdur” denilir.

Buradan anlaşılması gereken şudur: Onlar, kendilerine azab ilk indiğinde, normal ölümde olduğu gibi bir hareket ve kıpırdanma olmadan öylece kala kalmışlardır. Bu da onlara inen azabın ne kadar şiddetli ve sür'atli olduğunu gösterir.

Allah'ım, azabının inmesinden ve gazabının başımıza çökmesinden yalnızca sana sığınırız.

Kur'an-ı Kerim'de *“racfe”* (sarsıntı)dan bahsedilirken *“dâr”* (yurt) kelimesi tekil olarak, *“sayha”* (şiddetli ses)den bahsedilirken ise *“diyâr”* (yurtlar) şeklinde çoğul olarak getirilmiştir. Çünkü “sayha” (şiddetli ses) semadan gelir. Onun ulaşacağı yerler sarsıntının ulaşacağı yerlerden daha fazladır. Onun için her biri kendine uygun kelime ile zikredilmiştir.

Rivayet edilir ki Semûd kavmi deveyi boğazlayınca devenin yavrusu dağa kaçıp üç defa böğürdü. Daha önce Sâlih (a.s.), devenin öldürüldüğü haberi kendisine ulaşınca kavmine: “Şu deve yavrusunu yakalayın. Belki o sizi azabtan kurtarır.” demişti. Fakat onu yakalayamadılar. Yavru devenin böğürmesinden sonra kaya yarıldı, o da oraya girdi. Sâlih (a.s.): Devenin her böğürüşü bir gün mühlet demektir. ***“Yurdunuzda üç gün yaşayın (sonra mahvolacaksınız.) Bu, yalan olmayan bir tehdittir.” dedi.”*** (Hûd, 11/65)

Deveyi Çarşamba günü boğazlamışlardı. Bunun üzerine Sâlih (a.s.) onlara Allah'ın azab ve gazabının başlarına ineceğini bildirdi. Onlar, bunun alametinin ne olduğunu sordular. Sâlih (a.s.): “Perşembe günü yüzleriniz sararmış olarak sabahlayacaksınız. Cuma günü kızarmış, cumartesi günü ise kararmış olarak sabaha çıkacaksınız. Sonra Pazar günü sabah erkenden başınıza azab inecektir.” dedi.

Gerçekten Sâlih (a.s.)'ın haber verdiği gibi de oldu. Perşembe günü sabahleyin kalktıklarında küçük büyük, kadın erkek herkesin yüzü sanki zağferanla boyanmış gibi,

sapsarıydı. Sâlih (a.s.)’ın doğru söylediğini ve artık azabın kesin olarak başlarına geleceğini anladılar.

Peygamberlerini yakalayıp öldürmek istedilerse de o, onlardan kaçıp bir yere gizlendi. Onu bulamadılar. Sâlih (a.s.)’ın gizlendiği yeri göstermeleri için arkadaşlarına eziyet etmeye başladılar.

Cuma günü olunca yüzleri, kan ile boyanmış gibi kıpkırmızı oldu. Hepsi bağırmaya, ağlayıp inleşmeye başladılar. Artık azabın kendilerine iyice yaklaştığını bildiler. Yüzlerinde beliren durumu herkes birbirine haber veriyordu.

Cumartesi sabahı yüzleri ziftle boyanmışcasına simsiyah kesildi. “Azab muhakkak geldi.” diye bağırdılar. O gün akşam olunca Sâlih (a.s.), kendisine inananlarla beraber kavminin arasından ayrılarak Şam’a gelip Filistin’e yerleşti.

Dördüncü gün olan Pazar günü kuşluk vakti olunca Semûd kavmi, yırtıcı hayvanlar kendilerine zarar vermesin diye acı olan öd ağacının yağı ile vücudlarını mumyaladılar. Hayvan derileriyle kefenlenerek yere yattılar. Gözlerini bir göğe bir yere çeviriyorlar ve azabın hangi yönden geleceğini bilmiyorlardı. Derken gökten yıldırımlardan ve çok gürültülü seslerden ibâret şiddetli bir çığlık, yerden de bir sarsıntı, deprem geliverdi. Göğüslerindeki kalplerini koparıp attı. Büyük küçük hepsi helâk olup gitti.

“Azabın geleceğini gösteren mezkûr alametleri görmek, mükellefi imânâ mecbur eder. Bunlardan sonra küfrü üzere israr edecek akıllı bir kimsenin kalması mümkün müdür?” denilirse, derim ki: Semûd kavmi, azabın geleceğini gösteren alametleri gördüklerinde artık mükellefiyet sınırından çıkmış oldular. Bu sebeple bundan sonraki tevbeleri kabul olunmadı.

فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبّ۪ي وَنَصَحْتُ لَكُمْ
وَلٰكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِح۪ينَ ﴿٧٩﴾

79. Salih o zaman onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: Ey kavmim! Andolsun ki ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.

“Sâlih” (a.s.), kavminin başına gelen helâki müşahede ettikten sonra üzülerek ve imansız olarak yok olup gitmelerine acıyarak ve onlar için mahzun olarak *“onlardan yüz çevirdi ve: “Ey kavmim, ben size Rabb’imin gönderdiği gerçekleri tebliğ ettim”* yerine getirmekle emrolunduğum Rabb’imin elçiliğini yerine getirdim *“ve”* dâvet zamanında teşvik ederek ve korkutarak *“size öğüt verdim”* sizin için elimden geleni yaptım *“fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.” dedi.”* Yani sizin durumunuz, size öğüt verenlerle alay etmekti. Çünkü nasihat edenin sözü ağır ve hak acıdır. Bunlar, kabule yanaşmayanların içinde aşırı nefret ve kin uyandırır. Nitekim bir şair şöyle der:

Sizin peşinizden nice nasihatlar ettim!

İşte bazan nasihat edilen nasihatten nefret kazanıyor.

Bu ise pis nefis toprağının kötülüğündendir. Nasihat tohumunu kabul etmez ve hiçbir şey bitirmez.

Câbir b. Abdullah'dan şöye dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber (a.s.) Tebük gazvesi sırasında Semûd kavminin yaşadığı yer olan Hicr bölgesine varınca ashâbına buyurdu ki:

"Hiçbiriniz bu bölgeye girmesin. Sakın suyundan içmeyin. Bu azaba uğramış insanların bulunduğu yere ancak onlara isabet eden belanın size de isabet etmesinden korkup ağlayarak girin." Sonra şöyle buyurdu: *"Peygamberinizden mucizeler istemeyiniz. Çünkü işte şu Sâlih kavmi, peygamberleri Sâlih (a.s.)'dan mucize istediler. Allah Teâlâ onlara mucize olarak deveyi gönderdi. Deve, bu yoldan geliyor ve bu yoldan gidiyor, sırası geldiği gün sularını tamamen içiyordu."* Onlara devenin yavrusunun dağa çıktığı yeri de gösterdi. Sonra Rasûlullah (a.s.) vadiyi geçene kadar yürüyüşünü sür'atlendirdi.[59]

Yine Hz. Peygamber (a.s.)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Ali (r.a.)'a:

"–Ey Ali, geçmiş ümmetlerin en bedbahtı kimdir, bilir misin?" diye sordu.

Hz. Ali:

"–Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." dedi.

Peygamberimiz (a.s.):

"–Sâlih (a.s.)'ın devesini boğazlayandır." buyurdu. Sonra:

"–Sonrakilerin en bedbahtı kimdir?" diye sorunca Hz. Ali yine:

"–Allah ve Rasûlü daha iyi bilir." karşılığını verdi. Bunun üzerine Rasûl–i Ekrem (a.s.):

"–Senin kâtilin." buyurdu.[60]

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Salih'in devesi görünüşte deve idi
O zâlim kavim bilgisizlikten deveyi kestiler
Allah'ın devesi, ırmaktan, buluttan su içmekteydi
Onlar Hakk'ın suyunu Hakk'tan esirgediler
Allah kahrının muhafızı devenin kanına diyet olarak
Onlardan bütün şehri diledi
Salih halvetten çıkıp şehre doğru gitti
Şehri duman ve ateş içinde gördü
Kemiklerinden iniltiler, sızıntılar duydu
Canları çiğ taneleri gibi kanlı yaş döküyordu

Salih bunu duyup ağlamaya başladı
Feryat edenlere feryat etmeye başladı
«Ey batıl yolda yaşayan kavim!
Sizin cevrinizden Allah'a şikayet etmiş, ağlamıştım»
Hak bana «Onların eziyetlerine sabret
Onlara nasihat ver; zamanları fazla kalmadı» demişti
Cefâları, eziyetleri yüzünden onlara nasihat edemiyorum
Nasihat sütü sevgiden, safâdan coşup akar
Bana o kadar eziyetler ettiniz ki
Nasihat sütü damarlarımda dondu
Hak bana «Ben sana lütuf ve inâyet eder
O yaralara merhem koyarım» buyurdu
Hak gönlümü gök gibi saf bir hale getirdi
Gönlümden, sizin cefâlarınızı sildi süpürdü
Yine size nasihatler vermeye
Şeker gibi temsiller getirmeye koyuldum
O sözler size zehir gibi tesir etti
Çünkü siz baştan aşağı zehir kaynağısınız
Nasıl gamlanayım? Gam baş aşağı yuvarlanmış
Ey inatçı kavim, gam sizdiniz
Gamın ölümüne ağlayıp feryat eden olur mu?
Baştaki yara iyileşince bu yüzden saçını sakalını yolan bulunur mu?

Sâlih (a.s.)'ın kıssasının işarî yorumu şöyledir: Ruh Salih'i, Hakk'ın nefhasıyla (üfürmesiyle) kalb beldesine ve oranın sakinlerine gönderildi. Maksadı onları bayağı, süflî, zulmânî ve hayvanî sıfatlardan, övülmüş, yüce, nûrânî ve ruhânî ahlaka davet etmekti. Fakat nefis ve sıfatları, Hakk'a muhalefet ve kibir kılıçlarıyla kalbin sır devesini boğazladılar. Rab'lerinin tevhid ve ma'rifet emirlerini kabule tenezzül etmediler ve büyüklendiler. Böylece helâke düçâr olup cehalet ve inkar vadilerinde kaldılar.

Allah bizi ve sizi, ruha kötülük eden ve fethlere mani olan herşeyden muhafaza buyursun!

---

[59]. *Buhârî*, Salât, 53; Enbiyâ, 17; *Müslim*, Zühd, 38; *Müsned*, II, 9

[60]. Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, VIII, 45; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, IX, 136; *İbn Hacer*, el-Metâlibü'l-âliye, I, 45; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye, VII, 325, 326

LÛT ALEYHİSSELÂM
VE KAVMİ

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ
مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ ۚ
بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا
أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ
إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۖ فَانْظُرْ
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

80. Lût'u da *(peygamber gönderdik)*. Kavmine dedi ki: "Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz?

81. Çünkü siz, şehveti tatmin için kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz."

82. Kavminin cevabı: Onları *(Lût'u ve taraftarlarını)* memleketinizden çıkarın; çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış! demelerinden başka bir şey olmadı.

83. Biz de onu ve karısından başka aile efradını kurtardık; çünkü karısı geride kalanlardan *(kâfirlerden)* idi.

84. Ve üzerlerine *(taş)* yağmuru yağdırdık. Bak ki günahkârların sonu nasıl oldu!

"Lût'u da" peygamber olarak gönderdik.

Lût (a.s.)'ın nesebi şöyledir: Lût b. Hârân b. Terah. Lût (a.s.), İbrahim (a.s.)'ın kardeşinin oğludur. Yani İbrahim (a.s.), onun amcasıdır. Lût (a.s.), aslen Irak'ın Bâbil bölgesindendir. Amcası İbrahim (a.s.) ile beraber Şam'a hicret etti. Oradan da Ürdün'e geçti. Allah Teâlâ onu, Humus bölgesindeki Sodom halkına peygamber olarak gönderdi.

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: Hak Teâlâ ona peygamberlik verdi ve sonradan altüst olan şehirlerin halkına gönderdi. Onlar, beş şehirden oluşuyordu: En büyüğü Sodom'dur. Diğerleri Âme, Dâvud, Sâbûrâ ve Safûd'dur. Her şehirde dört milyon insan yaşardı. Lût (a.s.) Sodom'a geldi. Halkı Allah'a davet etti. Yirmi yıl aralarında kaldı. İyiliklere davet etti, kötülüklerden nehy etti. Onların yaptığı kötü fiillerden birisi livata idi.

Lût (a.s.), *"kavmine"* içlerinde yaşadığı Sodom halkına *"dedi ki: "Siz, sizden önce âlemlerde hiç kimsenin yapmadığı fuhşu mu"* yani livâtayı, erkeğin erkekle kurduğu en çirkin cinsî münâsebeti mi *"yapıyorsunuz?"*

Lût (a.s.), önce kavmini fuhşu işledikleri için, sonra da onu icad ettikleri için

kınamıştır. Çünkü, ikincisi daha kötüdür.

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

81. Çünkü siz, şehveti tatmin için kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz.”

“Siz” Allah’ın size helal kıldığı *“kadınları bırakıp şehvetle erkeklere gidiyorsunuz.”* Bu ayet, bir önceki ayette zikredilen fuhşun ne olduğunu açıklamaktadır.

Nâfi ve **Hafs**, ayetin başındaki kelimeyi *“innekûm”* diye okumuşlardır. Diğerleri ise soru cümlesi olarak *“einnekûm”* diye okumuşlardır. Bu okuyuşa göre cümlenin mânâsı: “...erkeklere mi gidiyorsunuz?” olur.

Ayette oğlanların ve sakalı bitmemiş gençlerin değil de erkeklerin zikredilmesi, azarlamanın şiddetini artırmak içindir. Onların bunu, sırf şehvetlerini teskin için yaptıklarının belirtilmesi ise onları, tamamen hayvanlıkla vasfetmek maksadıyladır. Burada ayrıca akıllı kimseyi cinsî ilişkiye sevkeden sebebin şehvetini teskin değil, çocuk sahibi olmak ve neslinin devamını sağlamak olduğuna da dikkat çekilmektedir.

“Doğrusu siz, haddi aşan bir kavimsiniz.” Böylece onların yaptıkları kötülük reddedildikten sonra, onları böyle kötülüklere iten sebebin bildirilmesine geçilmiştir. Bu da onların her hususta israfı ve haddi aşmayı huy edinmiş bir kavim olmalarıdır. Nitekim şehvetlerini giderme konusunda da israfa kaçmışlar ve Allah’ın bu ihtiyacı meşru yolla görmeleri için tâyin ettiği kadınları bırakıp erkeklere yanaşmışlardır.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ
إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾

82. Kavminin cevabı: Onları *(Lût’u ve taraftarlarını)* memleketinizden çıkarın; çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış! demelerinden başka bir şey olmadı.

“Kavminin cevabı: “Onları” Lût’u ve taraftarlarını *“kentinizden”* Sodom’dan *“çıkarın, çünkü onlar, fazla temizlenen insanlarmış!” demekten başka bir şey olmadı.”* Bu sözle, mü’minleri beldelerinden çıkarmaya karar verdiklerini belirtmişler ve “bunlar, fuhşiyattan uzak kalmak isteyen insanlarmış.” diyerek onlarla alay etmişlerdir.

Kavminin bu sözünün Lût (a.s.)’ın söylediklerine cevap olması mümkün değildir. Onlar bu sözü birbirlerine söylemişlerdir. Zaten böyle diyerek cevap vermeyi de kasdetmiş değillerdir. Yine de bu boş ve çirkin sözü ona karşı söylemişlerdir. Akla ilk gelen şekliyle bu sözle kavminin Lût (a.s.)’ın dâvet ve nasihatına doğrudan bu cevabı

verdikleri ifade edilmemektedir. Lût (a.s.) kıssasının geçtiği diğer sûrelerde de belirtildiği üzere Lût kavmi, peygamberleri ile aralarında geçen konuşmalarda daha başka saçma sözler de söylemişlerdir. Buradaki kötü sözü ise Lût ile olan en son konuşmalarında dile getirmişlerdir.

فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اِلَّا امْرَاَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾

83. Biz de onu ve karısından başka aile efradını kurtardık; çünkü karısı geride kalanlardan *(kâfirlerden)* idi.

"Biz de onu" Lût'u *"ve ailesini"* kızları Reûzâ ve Rîsâ ile ona iman eden diğerlerini *"kurtardık."*

Aile, hanımlar, çocuklar, köle ve cariyeler, akrabalar ve arkadaşlar olarak tefsir edilir. Bir kimsenin ehli, kendisine nisbet olunan yakın kimselerdir.

"Yalnız karısı geride kalanlardan oldu." Hanımı da Lût (a.s.)'ın ailesindendi. Ama o küfrünü gizlediği ve diğer kâfirleri Lût (a.s.)'ı inkara teşvik ettiği için kurtulanlardan olamadı. Helâk olmak üzere beldelerde kalanlarla kaldı.

"Ğabirîn" (geri kalanlar), müzekker bir kelimedir. Halbuki Lût (a.s.)'ın hanımından bahsederken *"ğâbirât"* şeklinde müennes olması lazım gelirdi. Sodom diyarında helâk olmak üzere kadın ve erkek pek çok kimse kaldı. Fakat erkekler dikkate alınarak hepsi hakkında müzekker bir kelime kullanılmıştır.

وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًاۜ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

84. Ve üzerlerine *(taş)* yağmuru yağdırdık. Bak ki günahkârların sonu nasıl oldu!

"Ve" Lut kavminin kâfirleri *"üzerlerine bir"* tür taş *"yağmuru yağdırdık."* Yani yağmur gibi taş yağdırdık.

"Bak" Bu hitab, düşünen herkesedir. Bakmak, onların durumundan ibret almak ve yaptıklarından sakınmak içindir. *"işte suçluların sonu nasıl oldu."* Yani, kâfirlerin ve yalanlayanların sonunu, onlara nasıl muamelede bulunduğumuzu düşün.

Lût kavminin bu çirkin işi, yani livatayı yapmasının sebebinin şu olduğu söylenmiştir: Bu insanların oturdukları Şam bölgesinde çeşit çeşit meyve ve hububat bolca yetişirdi. Çevreden birçok insan sadaka istemek amacıyla onlara yöneldi. Fakir fukaranın çokça gelip gitmesinden rahatsız oldular. İblis bir ihtiyar suretinde gelerek onlara; 'Eğer şöyle şöyle yaparsanız bunlardan kurtulursunuz.' diye akıl verdi. Kabul etmediler. İnsanlar gelip gitmekte ısrar edince onlara saldırıp yakışıklı ve güzel oğlanlarını yakalayarak bu kötü işi yaptılar. Daha sonra bu onlarda yerleşip âdet haline geldi. Onlar evlenmeyi bıraktılar. Sadece garib ve fakirler evleniyordu.

Kelbî demiştir ki: Bu işi ilk olarak yapan, habis İblis'tir. Sodom halkına yakışıklı bir genç sûretinde görünüp onları kendisine davet etti. Daha sonra hem şehvetlerini teskin etmek, hem de insanların kendilerine olan hücûmunu durdurmak amacıyla, yakaladıkları tüyü bitmemiş gençlere bunu yaptılar ve uzun zaman böylece yaşadılar. Bu iş, içlerinde çoğalıp yaygınlaşınca yeryüzü bunların helâki için Rabb'ine yalvardı. Yerin sesini sema duydu, o da Rabb'ine yalvardı. Semanın sesini Arş duydu, o da Rabb'ine niyaz etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ göğe, onların üzerine taş yağdırmasını, yere de onları içine çekmesini emretti. Önce üzerlerine taş yağdı, sonra da yerin dibine geçtiler.

Şehirde olanların yere battığı, yolcu olanların ise üzerine taş yağdığı da söylenmiştir.

Riyavet edildiğine göre Lût kavminin başına taş yağdığı zaman içlerinden bir tâcir, Harem-i Şerifte idi. Orada ticaretle meşguliyeti kırk gün devam etti. Kendisini helâk etmek üzere semadan gönderilen taş tam kırk gün onun Harem'den çıkmasını bekledi. Ticaretini bitirip Harem'den çıkınca hemen üzerine inip onu helâk etti.

Ayet, livatanın fuhşun en kötüsü ve çirkini olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, zina, ana-babaya isyan, hırsızlık, haksız yere adam öldürmek ve hatta şirk gibi büyük günahları işleyen kimselerin üzerine taş yağdırmamıştır.

İbn Sîrîn demiştir ki: Domuz ve eşekten başka livata yapan hiçbir havyan yoktur. Bu sebeple livata, çok büyük bir günahtır ki ondan ve onun başlangıcı olan dokunmak ve öpmekten uzak durmak gerekir.

İmam Fahreddin Râzi der ki: Genç bir oğlan çocuğunu şehvetle öpen kimse, annesiyle yetmiş kez zina etmiş gibidir. Annesiyle bir kez zina eden, yetmiş bakire kızla zina etmiş gibidir. Bir bakire ile bir kez zina edense yetmiş bin kadınla zina etmiş gibidir. Şehvetle tüysüz oğlanlara bakmak, çok kötüdür. Çünkü onunla birleşmek ve ondan istifade etmek, şer'an kesinlikle haramdır.

Şeyh Sâ'di (k.s.) şöyle der:

Ev bark yıkan dilber seni mahveder
Git, kadınla evlen, evini abâd et
Her sabah bir bülbülle beraber olan gül için
Heves beslemek doğru değildir
Elalemin çocuğuna kötü gözle bakma ki
Kendi çocuğuna da yazık olmasın
Niye bir günlük çocuk da onun aklını başından almıyor?
Allah'ın sanatını görmek için ergenle küçüğün ne farkı var?
Muhakkıklar, Çin'in Çiğil'in ay parçası güzellerinde gördüklerini
Develerde dahi görebilirler

Hikaye edilir ki Süleyman (a.s.) bir gün cinlerden bir ifrite: "Yazıklar olsun sana! İblis nerede?" diye sordu. İfrit: "Ey Allah'ın Nebisi, bu hususta bir şey mi emrettiniz?"

dedi. Sülmeyman (a.s.): “Hayır, fakat o nerede?” dedi. İfrit: “Ey Allah’ın Nebisi, gel benimle!” dedi. Önde İfrit, arkada Süleyman (a.s.) gittiler. Nihayet bir denizin kenarına vardılar. İblis suyun üzerinde oturuyordu. Süleyman (a.s.) onu görünce korktu ve geri çekildi. Bunun üzerine İblis ayağa kalkıp Süleyman (a.s.)’a: “Ey Allah’ın peygamberi! Bir şey mi emrettin?” dedi. Süleyman (a.s.): “Hayır, fakat sana senin en çok sevdiğin ve Allah’ın en çok buğzettiği şeyi sormaya geldim.” dedi. İblis: “Allah’a yemin ederim ki eğer bunu sormak için tâ yanıma kadar gelmiş olmasaydın bunu sana söylemezdim. Şunu bil ki, Allah’ın erkeğin erkek ile, kadının da kadın ile cinsî münâsebette bulunmasından daha çok buğzettiği bir günah yoktur.” dedi.

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *“Kadınların birbirlerini seviciliği (lezbiyenlik), kendi aralarında yapılmış bir zinadır.”*[61]

Mültekatu’n-Nâsırî adlı eserde şöyle denilmektedir: Erkek çocuk büluğa erer ve parlak yüzlü olmazsa o yetişkin erkek sayılır ve onların hükmüne tâbî tutulur. Parlak yüzlü ise kadınların hükmüne tâbî tutulur. Başından ayağına kadar bütün vücudu avrettir. Yani şehvet ile ona bakmak helâl değildir. Fakat şehvet söz konusu olmadan selâm vermek ve bakmakta bir mahzur yoktur. Bu sebeple onlara nikab (peçe) emredilmemiştir.

Tüyü bitmemiş oğlan çocuğu parlak olur ve ilim tahsili için evden çıkmak isterse babasının buna mani olma hakkı vardır. Muhammed b. Hasan parlak yüzlü bir gençti. Ebû Hanife (rh.a.) onu, ders esnasında arka tarafına veya mescidin bir direğinin arkasına oturturdu. Takvasının ileri derecede olmasına rağmen İmâm-ı Âzam gözün hıyanetinden bu derece sakınır ve gayr-i ihtiyarî bile olsa gözün, yasak olan bir şeye değmemesini isterdi.

Alimlerden biri vefat etti. Onu rüyada gördüler. Yüzü simsiyahdı. Sebebi sorulunca: “Falan yerde bir oğlan görüp ona bakmıştım. Bu sebeple yüzüm ateşte yakıldı.” dedi.

Kâdî demiştir ki: **İmam Fahrettin Râzî**’nin şöyle dediğini duydum: Her kadınla beraber iki şeytan bulunur. Oğlanların yanında ise on sekiz şeytan vardır.

Oğlanlarla, çocuklarla ve ayak takımı ile oturup kalkmak mekruhtur. Çünkü, kişinin mehabetini giderir ve töhmete maruz bırakır.

Şeyh Sa’dî der ki:

Gücün kuvvetin yerinde kalsın istersen
Ey efendi! Gönlünü güzellere bağlama
Ortada bir maksat yoksa eğer
Sakın! Çünkü hürmette zarar vardır

Galip zanna göre oğlancı olduğu bilinen birine henüz sakalı bıyığı çıkmamış genç köleyi satmak mekruhtur. Çünkü bu, masiyete yardımdır.

Livata yapan kimse hakkında şerîatın hükmü şudur: **İmam Şafii**'ye göre öldürülür. **Ahmed b. Hanbel**'e göre bu işi yapan evli olmasa bile recm edilir.

Ziyâdât isimli eserde şöyle denilmektedir: Bu konuda hüküm verme devlet başkanına aittir. Eğer kişi bu kötü fiili âdet haline getirmişse; isterse onu öldürür, dilerse hapseder. *Şerhu'l-Ekmel* adlı eserde böyle geçmektedir.

Görünen o ki, Ebû Hanife (rh.a.)'ın bu konudaki hükmü, livâtanın ne kadar büyük bir günah olduğunu ortaya koymak içindir. Çünkü bu fiil, katl ve zina gibi cezalandırılmakla kötülüğü ortadan kalkacak bir fiil değildir. Ta'zir ise ancak ortada bulunan fitneyi teskin etmek içindir. Nitekim İmam-ı Azam yemin-i ğamûs (yalan yere edilen yeminin) hakkında onun için keffaret gerekmediğini söylemiştir. Çünkü böyle bir yemin o kadar büyük bir günahtır ki, keffaretle örtülüp bağışlanması mümkün değildir.

Kitâbü'l-hazr ve'l-ibâha'da şöyle denilmektedir: Bir adam hayvanla cinsî münâsebette bulunursa Ebu Hanife'ye göre hayvan, cinsî münâsebette bulunan kişiye ait olup eti yenen cinsten ise bu hayvanı kesip yakması söylenir. Eğer eti yenen cinsten değilse boğazlanır, fakat yakılmaz.

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'nin son cildinin Farsça tercümesinde şöyle denilmektedir: Hayvanlarla beraber olmaktan kaçın. Bu, dine ve insanlığa aykırıdır.

İlmi az, dindar bir adam vardı. Dışarı ile ilgisi olmadan evinde yaşardı. Bir hayvan satın aldı. Görünürde hayvana ihtiyacı yoktu. Birkaç yıl sonra birisi ona "Bu hayvanı ne yapıyorsun? Senin onunla bir işin ve ona ihtiyacın yok." dedi. O: "Dinimi bununla koruyorum" diye cevap verdi. Zinadan korunmak için hayvanla ilişkiye girmişti. Ona bunun haram olduğunu, Allah'ın bunu yasakladığını bildirdiler. Çok ağladı, tevbe etti ve şöyle dedi: "Bilmiyordum."

O halde sana yaptıklarında istikamet üzere olman için dini araştırmak, helâl ve haramı birbirinden ayırt etmek farz-ı ayındır."

Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Evlenmeye güç yetiremeyen ise oruç tutsun."*[62] Bazı maliki âlimleri bu hadisi, istimnânın (el ile tatmin) haramlığına delil olarak getirmişlerdir. Çünkü bu hadis, evliliğe gücü yetmeyenleri, şehveti teskin eden oruç tutmaya yönlendirmektedir. Eğer istimnâ mübah olsaydı onu tavsiye etmek daha kolay olurdu. Bir grup âlim, istimnâyı mübâh görmüşlerdir. Hanbelîlere ve bazı Hanefîlere göre şehveti teskin etmek için istimnâ câizdir.

Buhârî haşiyelerinden birinde şöyle geçmektedir: Kitap ve sünnete göre el ile istimnâ haramdır. Allah Teâlâ: ***"Onlar ırzlarını korurlar; ancak eşleri, yahut ellerinin sahip olduğu (cariyeler) hariç*** (bunlarla ilişkilerinden dolayı da) ***onlar kınanmazlar. Ama bunun ötesine gitmek isteyen olursa işte onlar haddi aşanlardır."*** (el-Mü'minûn, 23/5-7) buyurmuştur. *"Haddi aşanlar"*, helâli bırakıp harama yönelerek haksız iş yapanlar, demektir.

Beğavî der ki: Bu ayette el ile istimnânın haram olduğuna delil vardır.

İbn Cüreyc demiştir ki: Atâ'ya istimnânın hükmünü sordum. Şöyle dedi: "Bir

topluluğun elleri hamile gibi şiş olarak haşrolunacaklarını duydum. Zannımca onlar, el ile istimnâ edenlerdir."

Saîd b. Cübeyr'den naklolunduğuna göre Allah Teâlâ zekerleri ile oynayan bir kavme azab etmiştir.

El ile istimnâ yapana ta'zir cezası vermek gerekir. İbnü'l-Mülakkin ve diğerleri, bu görüşü benimsemişlerdir. Ebû Hanife ve Ahmed b.Hanbel'e göre kişi kendisinin fitneye (zinaya) düşeceğinden korkarsa istimnâ mübah olur.

Tatarhâniye isimli eserde **Ebû Hanife**'nin şu sözü nakledilir: "Ucu ucuna kurtulması ona yeter." Halep mütfüsü **eş-Şehbâ**'nın *Envâru'l-Meşârık* adlı eserinde böyle geçmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

---

[61]. *Münâvî*, IV, 137
[62]. *Tirmizî*, Nikâh, 1

ŞUAYB ALEYHİSSELÂM
VE KAVMİ

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْباًۜ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ
اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ قَدْ جَٓاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْم۪يزَانَ وَلَا
تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلَاحِهَاۜ
ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَۚ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ
تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَب۪يلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِه۪ وَتَبْغُونَهَا عِوَجاًۚ
وَاذْكُرُٓوا اِذْ كُنْتُمْ قَل۪يلاً فَكَثَّرَكُمْۖ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٨٦﴾ وَاِنْ كَانَ طَٓائِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذ۪ٓي اُرْسِلْتُ
بِه۪ وَطَٓائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَاۚ وَهُوَ خَيْرُ
الْحَاكِم۪ينَ ﴿٨٧﴾ قَالَ الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ لَنُخْرِجَنَّكَ
يَا شُعَيْبُ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَٓا اَوْ لَتَعُودُنَّ ف۪ي مِلَّتِنَاۜ قَالَ
اَوَلَوْ كُنَّا كَارِه۪ينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِباً اِنْ عُدْنَا ف۪ي مِلَّتِكُمْ
بَعْدَ اِذْ نَجّٰينَا اللّٰهُ مِنْهَاۜ وَمَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَعُودَ ف۪يهَٓا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ
رَبُّنَاۜ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْماًۜ عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَاۜ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا
وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِح۪ينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا مِنْ قَوْمِه۪ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْباً اِنَّكُمْ اِذاً لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾
فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا ف۪ي دَارِهِمْ جَاثِم۪ينَۚ ﴿٩١﴾ اَلَّذ۪ينَ كَذَّبُوا
شُعَيْباً كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا ف۪يهَاۚ اَلَّذ۪ينَ كَذَّبُوا شُعَيْباً كَانُوا هُمُ الْخَاسِر۪ينَ
وَنَصَحْتُ لَكُمْۚ فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كَافِر۪ينَۚ ﴿٩٣﴾ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّ۪ي

85. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı *(gönderdik)*. Dedi ki: ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir; artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin. Düzeltilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.

86. Tehdit ederek, inananları Allah yolundan alıkoyarak ve o yolu eğip bükmek isteyerek öyle her yolun başında oturmayın. Düşünün ki siz az idiniz de O sizi

çoğalttı. Bakın ki, bozguncuların sonu nasıl olmuştur!

87. Eğer içinizden bir gurup benimle gönderilene inanır, bir gurup da inanmazsa, Allah aranızda hükmedinceye kadar bekleyin. O hakimlerin en iyisidir.

88. Kavminden ileri gelen kibirliler dediler ki: "Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber inananları memleketimizden kesinlikle çıkaracağız veya dinimize döneceksiniz" *(Şuayb)*: İstemesek de mi? dedi.

89. Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah dilemiş başka, yoksa ona geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz sadece Allah'a dayanırız. Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet! sen hükmedenlerin en hayırlısısın.

90. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Eğer Şuayb'e uyarsanız o takdirde siz mutlaka ziyana uğrarsınız.

91. Derken o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü donakaldılar.

92. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki yurtlarında hiç oturmamış gibiydiler. Asıl ziyana uğrayanlar Şuayb'ı yalanlayanların kendileridir.

93. *(Şuayb)*, onlardan yüz çevirdi ve *(içinden)* dedi ki: "Ey kavmim! ben size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim. Artık kâfir bir kavme nasıl acırım!"

"Medyen" kabilesine *"de"* neseb bakımından *"kardeşleri",* onlardan biri olan *"Şuayb'i"* gönderdik. Medyen halkı, Halîlullah İbrahim (a.s.)'ın oğlu Medyen'in evlatlarıdır. Şuayb (a.s.) ın nesebi şöyledir: Şuayb b. Meykîl b. Yeşcer b. Medyen. Medyen, Lût (a.s.)'ın iki kızından biri olan Reysâ ile evlenmiş, ondan pek çok çocuğu olmuştur. Böylelikle nesli çoğalarak Medyen kabilesi ortaya çıkmıştır.

Dahhâk demiştir ki: Şuayb (a.s.), Allah korkusundan o kadar çok ağlamıştır ki iki gözü gidip âmâ olmuştur. Kavmine çok güzel hitab ettiği için Şuayb (a.s.)'a "hatîbu'l-enbiyâ" (peygamberlerin hatibi) lakabı verilmiştir. Şuayb (a.s.)'ın kavmi, inkarlarının yanı sıra ölçü ve tartı da eksiklik yapan kimselerdi.

Şuayb (a.s.) *"dedi ki: Ey kavmim,"* yalnız *"Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabb'inizden"* işlerinizin mâliki ve sâhibinden *"açık bir delil"* mucize *"geldi."* Onun mucizesinin ne olduğu Kur'an'da belirtilmemiştir. Nitekim bizim Peygamberimizin (a.s.) pek çok mucizesi de Kur'an'da zikredilmemiştir.

Farsça tefsirde denilir ki: Kur'an'da Şuayb'in mucizesi anlatılmaz. Hadislerde de görmedim. Ancak peygamberlerin mucizelerinin geçtiği *Âyât-i Bâhirât*'ta şöyle geçer: Şuayb'in mucizesi şudur: Şuayb yüksek bir dağa çıkmak istediğinde, kolayca tırmansın diye dağ eğilirdi.

Şuayb (a.s.)’ın bazı mucizeleri *el-Keşşaf*’ta zikredilmiştir. Oraya bakılabilir.

“Ölçüyü ve tartıyı tam yapın.” **Kâdî Beydâvî**, buradaki “ölçü”yü ölçü aleti olarak, **Ebüssuûd Efendi** ise sonraki *“el-mîzân”* kelimesini de dikkate alarak onu “ölçek” olarak tefsir etmiştir.

Medyen halkının iki ölçeği ve iki tartısı vardı. Bunlardan biri diğerinden daha büyüktü. Onlar, insanlardan bir şey satın aldıkları zaman büyük ölçeği kullanarak ölçüyü tam yapıyorlardı. Kendileri onlara bir şey sattıkları zaman küçük ölçeği kullanarak ölçü ve tartıyı eksik yapıyorlardı. Bu sebeple Şuayb (a.s.) onlara, ölçü ve tartıyı tam yaparak insanların haklarını ödemelerini söyledi.

“İnsanların” tamam olduğuna itimad ederek bu ölçü ve tartıyla satın aldıkları *“eşyalarını”* ne olursa ve miktarı ne kadar olursa olsun *“eksik vermeyin.”* Çünkü, onlar değerli veya değersiz, az veya çok olsun insanların mallarını eksiltiyorlardı. Ayette “haklarını” kelimesi değil de “eşyâlarını” kelimesinin kullanılması, mânâyı daha da umûmîleştirmek içindir. Çünkü “şey” mefhumu, “hak” mefhumundan daha geneldir.

Ölçerken ve tartarken insanların haklarını eksiltmek, nefsin hasisliği, himmetin düşüklüğü, hırsın fazlalığı, hevâ ve zulme uymaktan ileri gelir. Bu yerilmiş sıfatlar, nefislerin huylarındandır. Şeriat, bu kötü sıfatların değiştirilmesini ve nefsin tezkiye edilmesini emretmiştir. Çünkü Allah kıymetli işleri sever ve değersiz işlere buğz eder.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Koyun sürüsüne saldıran iki aç kurt, kişinin mal ve şeref hırsından daha zararlı değildir.”*[63] Başka bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur: *“Namaz emanettir, abdest emanettir, tartı emanettir ve ölçü emanettir.”*

Rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) ashâbına şöyle buyurmuştur: *“Ölçüye ve tartıya dikkat edin! Siz, geçmiş ümmetlerin helâkına sebeb olan bir işi üstlendiniz.”*[64]

“Islah edildikten” peygamberler ve onlara tâbî olanlarca şeriatlerin ahkâmının icrâsıyle durumlarını ve halkını ıslah ettikten *“sonra yeryüzünde”* küfür ve zulümle *“bozgunculuk yapmayın; eğer”* bana ve bu sözüme *“inananlar”* tasdik eden kimseler *“iseniz böylesi”* onun emirlerine uyup yasaklarından uzak durmak *“sizin için”* ölçü ve tartıda haksızlıktan ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan *“daha iyidir.”*

وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَاذْكُرُوا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ۖ
وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾

86. Tehdit ederek, inananları Allah yolundan alıkoyarak ve o yolu eğip bükmek isteyerek öyle her yolun başında oturmayın. Düşünün ki siz az idiniz de O’ sizi çoğalttı. Bakın ki, bozguncuların sonu nasıl olmuştur!

"Ve her yolun başına oturup da tehdit ederek" Şeytan gibi, inananları tehdid ederek, korkutarak din yollarından herhangi birinin başına oturmayınız. Çünkü şeytan: ***"Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım."*** (el-A'raf, 7/16) demişti.

Ayette zihin, her şeyi hesaba katsın ve geniş düşünsün diye ne ile tehdid ettikleri belirtilmemiştir.

"Sıratullah" (Allah'ın yolu), her ne kadar tek ise de mârifetler, hadler ve hükümler gibi şubelere ayrılır.

Medyen halkı, bir kimsenin dinin bir emrini yerine getirmeye çalıştığını görünce hemen ona mâni olurlardı. Denildiğine göre gözetleme yerlerine otururlar, Şuayb (a.s.)'ı soranlara: "O yalancıdır. Sakın seni dininden çevirmesin." derler ve inananları tehdid ederlerdi. Onların yol kesicilik yaptıkları da nakledilmiştir.

O'nun yollarına *"inananları"* üzerine oturduğunuz *"Allah'ın yolundan çevirmeye"* men etmeye ve uzaklaştırmaya *"ve"* bir kısım şüpheler ileri sürerek veya insanlara onu eğri diye tanıtarak *"onu"* Allah yolunu *"eğriltmeye"* eğri büğrü ve haktan sapmış hale getirmeye *"çalışmayın."* bunun peşine düşmeyin. Çünkü o yol, bütün eğrilik şaibelerinden uzaktır.

Burada çeşitli hile ve desiselerle Allah'a vuslat yolunu kesen ve bu yola sülûk etmek isteyenlere mani olan kimselere işaret vardır. Bunlar kendilerine bu yolu kapadıkları gibi bâtıl iddialar ileri sürerek bu ulvî yolu eğri göstermek istemişlerdir. Günahların en şerlisi sadece işleyende kalmayıp kendisinden başkalarına da sirayet edendir. Çünkü başkasına sirayet ettirmenin zararı, sirayet ettirmedeki tesiri kadar o işi ilk yapana döner.

"Düşünün ki siz azdınız, O sizi" neslinize ve malınıza bereket vererek *"çoğalttı"* zayıflığınız kuvvete ve fakirliğiniz zenginliğe dönüştü. *"ve bakın"* Nûh kavmi ve onlardan sonraki Âd, Semûd ve benzeri kendilerinden önce geçmiş ümmetlerden *"bozguncuların sonu nasıl oldu!"* onlardan ibret alın ve onların gittiği yollardan gitmekten sakının.

وَاِنْ كَانَ طَٓائِفَةٌ مِنْكُمْ اٰمَنُوا بِالَّذ۪ٓي اُرْسِلْتُ بِه۪ وَطَٓائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا
فَاصْبِرُوا حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَاۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِم۪ينَ ﴿٨٧﴾

87. Eğer içinizden bir gurup benimle gönderilene inanır, bir gurup da inanmazsa, Allah aranızda hükmedinceye kadar bekleyin. O hakimlerin en iyisidir.

"Eğer içinizden bir gurup benimle gönderilene" dinin esaslarına ve hükümlerine *"inanmış, bir grup da"* ona *"inanmamış ise..."*

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: Medyen'den bir topluluk Şuayb'e iman ettiler. Çoğunluk olan diğer topluluk ise inkar etti. "Bizim gücümüz ve servetimiz var,

müslümanların ise yok.” dediler ve şöyle devam ettiler: “Hak bizimledir. Eğer hak onlarla olsa idi, zenginlik ve rahatlığın onların olması gerekirdi.” Şuayb (a.s.) şöyle buyurdu: Her ne kadar siz iki grup olsanız da *“Allah aramızda hükmedinceye kadar”* yani doğru yolda olanlara yardım edip bâtıl yolda olanları helâk edinceye kadar *“sabredin.”* bekleyin.

Bu söz, mü’minler için bir va‘d, kâfirler için ise bir tehdid idi.

“Allah hükmedenlerin en iyisidir.” Çünkü O’nun hükmünü değiştirecek kimse yoktur. Verdiği hükümde de hiçbir haksızlık yoktur. O, hüküm verenlerin en adilidir.

(8. Cüz, 1100 yılı Şevval ayının sonlarında tamam oldu.)

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَٓا اَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۜ قَالَ اَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾

88. Kavminden ileri gelen kibirliler dediler ki: “Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber inananları memleketimizden kesinlikle çıkaracağız veya dinimize döneceksiniz” *(Şuayb)*: İstemesek de mi? dedi.

“Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler” Şuayb (a.s.)’ın bu öğütlerini dinledikten sonra *“dediler ki: Ey Şuayb,”* size olan kinimizden dolayı, komşuluk ve aynı yerde ikametimizden kaynaklanan fitnenizi defetmek için *“ya mutlaka seni ve seninle berâber inananları”* sana tâbî olanları, *“kentimizden çıkarırız.”*

Önce Sâlih (a.s.)’ı, sonra onunla beraber inananları çıkaracaklarını söylemeleri, Sâlih (as.)’ı asâleten ve inananları ona tâbî oldukları için çıkaracaklarına dikkat çekmek içindir.

Ayette mütekebbirlerin ve zorbaların âdetinin üstün olmaya çalışmak ve güçlü olanın yurdundan zayıf olanı sürmesi olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü bu kimselerde elde ettikleri nimetlerin şımarıklığı, zenginliğin azgınlığı ve despotluğun taşkınlığı vardır. Dünya sevgisi bütün kötülüklerin başıdır. Fitnesi de her musibetten daha büyüktür. Onun için Allah Teâlâ, dünyaya kapılanları, yeryüzünde helak ve fesadın sebebi kılmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***“Biz bir kenti helak etmek istediğimiz zaman onun varlıklılarına emrederiz, orada fısk yaparlar, böylece o ülkeye sözümüz hak olur, biz de orayı darmadağın ederiz”*** (el-İsrâ, 17/16)

Hâfız der ki:

Dünyanın hevesine kapılıp yoldan çıkma
Bu kocakarı hîlelerle oturur, düzenlerle kalkar

“ya da dinimize dönersiniz” Bilindiği gibi Şuayb (a.s.), asla onların dini ve milleti üzere olmamıştır. Çünkü peygamberlerin büyük günahlar ve inkar bir yana, zelle dışında

küçük günah bile işlemeleri caiz değildir. Ancak mü'minlerin çoğunluğu dikkate alınarak *"dönmek"* hem Şuayb (a.s.)'a, hem de beraberindeki mü'minlere isnad edilmiştir. Çünkü mü'minlerin dönmeleri, tasavvur edilebilir.

Allah'a and olsun muhakkak bu iki işten biri olacaktır. Fakat asıl maksad, onların dönmeleridir. Sürgün edeceklerini ve kentlerinden çıkarmayı, onları dinlerine dönmeye zorlamak için zikretmişlerdir. Nitekim Şuayb (a.s.)'ın, onların sürgün edeceklerini söylemelerine karşılık olarak cevap vermemesi de bunu göstermektedir. Sanki onlar şöyle demişlerdi: "Bizim dinimize girinceye kadar sizi aramızda barındırmayacağız." Daha öncekilerin yaptığı gibi "Muhakkak sizi dinimize döndüreceğiz." dememişlerdir. Çünkü onlar, çeşitli işkence ve zorlamalarla değil, mü'minlerin iki şerden hafif olanını seçip memleketlerinden sürgün edilmekten korkarak kendi istekleriyle dinlerine dönmelerini istiyorlardı.

Ayette şuna da işaret edilmektedir: İyilik sahipleri, sadece kendilerine benzeyenlere yöneldikleri gibi, şerli kimseler de ancak kendi bulundukları durumu benimseyip kendilerine yardımcı olacak kimselerden hoşlanırlar. Kendi konusunda tek olan kimse, benzerlerinin yolundan ayrılandır.

Bütün kuşlar kendi cinsiyle uçar
Güvercin güvercinle, şahin şahinle

Şuayb (a.s.) onların bâtıl sözlerini red ve kötü yeminlerini tekzib etmek üzere *"dedi ki: "İstemesek de mi?"* Yani, istemediğimiz halde yine ona dönecek miyiz? İstemediğimiz halde nasıl olur da dininize döneriz.

Cümlenin başındaki soru hemzesi, bir şeyin vuku bulmasını red ve inkar etmek içindir. Yoksa olan bir şeyi inkar etmek ve kötü görmek için değil. Nitekim ***"Sana doğruluğumu kanıtlayan apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?"*** (eş-Şuara, 26/30) ayetinde de durum aynıdır.

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا فٖى مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰينَا
اللّٰهُ مِنْهَاۜ وَمَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَعُودَ فٖيهَٓا اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُ رَبُّنَاۜ
وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًاۜ عَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْنَاۜ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا
وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحٖينَ ﴿٨٩﴾

89. Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah dilemiş başka, yoksa ona geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz sadece Allah'a dayanırız. Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet!

sen hükmedenlerin en hayırlısısın.

"Allah bizi, sizin" şirkten ibâret olan *"dininizden kurtardıktan sonra tekrar ona dönersek Allah'a"* büyük bir *"yalan iftira etmiş oluruz."* Çünkü o takdirde O'na benzer hiçbir şey olmadığı halde Allah'ın eşi olduğunu, bizim üzerinde bulunduğumuz İslâm dininin bâtıl, sizin taraftar olduğunuz küfrün ise hak olduğunu savunmuş oluruz. Bundan daha büyük iftira mı olur?

"Rabb'imiz Allah dilemedikten sonra, ona dönmemiz, bizim için olur şey değildir." Hiçbir vakit ve hiçbir durumda bizim sizin dininize dönmemiz doğru olmaz. Ancak Allah'ın bizim ona dönmemizi dilemesi hali müstesna. "Rabbimiz" ifadesi de bunun, neredeyse imkansız bir iş olduğunu gösterir. Çünkü Allah Teâlâ'yı kendilerinin Rabb'i ünvanıyla anmaları, Allah Teâlâ'nın onların dinden dönmesini istemesinin imkansız olduğunu bildirmektedir. Aynı şekilde *"Allah bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra"* ifâdesi de buna işaret eder. Çünkü Allah Teâlâ'nın Şuayb'ı ve ona inananları kâfirlerin dininden kurtarmış olması, onların tekrar eski dinlerine dönmelerini dilemeyeceğini gösteren delillerden biridir.

"Allah dilemedikten sonra" ifâdesinin mânâsının "Allah'ın bizim rüsvây olmamızı dilemesi dışında" şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu, küfrün Allah Teâlâ'nın dilemesiyle olduğuna delildir. Ne olursa olsun ayetteki bu istisnadan maksad, Allah'ın dilemesine bağlı olarak mü'minlerin tekrar eski dinlerine dönmelerinin imkân dahilinde olduğunu beyan etmek değildir. Bilakis maksad, böyle bir şeyin meydana gelmesinin imkansız olduğunu anlatmaktır. Sanki şöyle buyurulmaktadır: "Allah dilemedikten sonra sizin dediğiniz dine dönmemiz, bizim için olur şey değildir. Allah Teâlâ'nın bunu dilemeyeceğini ortaya koyan yukarıda mezkur delillere göre ise bu çok uzak bir ihtimaldir."

"Rabbimiz ilmi ile her şeyi kuşatmıştır." Bu ifâde "Rabbimizin ilmi, her şeyi kuşatmıştır." demektir. Nitekim ***"Baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu."*** (Meryem, 19/4) ayetindeki üslub da aynıdır. Yani Allah Teâlâ'nın ilmi, olmuş ve olacak her şeyi ihata etmiş, içine almıştır. Kullarının durumları, azim ve niyetleri, her birinin özel halleri ve layık oldukları şeyler, Allah'ın ilmine dâhildir. Şu halde biz sadece O'na güvenip bağlanmışken bizim tekrar küfre dönmemizi dilemesi, O'nun lütuf ve keremine göre muhaldir. Ayetin devamı da bunu ifâde etmektedir: *"Biz"* bizi imanda sabit kılması ve şerlilerden kurtarması konusunda *"sadece Allah'a dayandık."*

Sonra Şuayb (a.s.), küfürde inad eden kavminden yüz çevirip âlemlerin Rabb'ine münâcâta yönelerek şöyle dua etmiştir: "*Ey Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet."* Bizim hak üzere, onların ise bâtıl üzere olduğunu gösterecek hükmünü icra edip her iki grubu, kendilerine layık olacak şekilde birbirinden ayır. *"Muhakkak ki sen hükmedenlerin en iyisisin."*

"el-Fâtih" kelimesi, Ummânlıların luğatine göre "hâkim" mânâsındadır. Müşkilleri çözüp işleri düzenlemesi sebebiyle Allah, "Fâtih" diye isimlendirilmiştir. Bu kelimenin "müşkili açıp beyan etmek" mânâsından alınmış olması da mümkündür. Buna göre mânâ

şöyle olur: “Rabbimiz, bizim durumumuzu açığa çıkar. Ta ki bizimle onlar arasındaki mesele belli olup haklı ile haksız birbirinden ayrılsın.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmiştir: Bizim için takdir ettiğin hayırlı sonu ve onlar için takdir ettiğin kötü sonu ortaya çıkarmak suretiyle bizimle onlar arasında hükmet.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا
لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾

90. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: Eğer Şuayb’e uyarsanız o takdirde siz mutlaka ziyana uğrarsınız.

“Kavminden inkar eden ileri gelenler” Şuayb (a.s.)’ın kavminin küfürde ısrar eden eşrafı, Şuayb (a.s.)’ın ve beraberindeki mü’minlerin imandaki salabetlerini, bağlılıklarını görünce kendi kavimlerinin onlara uymasından korkup onları imandan alıkoymak ve uzaklaştırmak için yemin ederek *“dediler ki: “Eğer Şuayb’in peşinden giderseniz,”* onun dinine girer ve atalarınızın dinini terkederseniz *“muhakkak siz”* hidayeti, dalâletle değiştirdiğiniz için dînî bakımdan ya da ölçü ve tartıda hile yapmak suretiyle kâr elde etmekten mahrum kalarak dünyevî bakımdan *“ziyana uğrarsınız.”*

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾

91. Derken o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü donakaldılar.

“Derken o müthiş sarsıntı” yani, şiddetli zelzele *“onları yakalayıverdi.”* Ankebût suresinde de aynı ifade geçmektedir (bk. el-Ankebût 29/37). Hûd suresinde ise: ***“Zulmedenleri o korkunç ses yakaladı.”*** (Hûd, 11/67) buyurulmuştur. Buradaki korkunç sesten maksad, Cebrâil (a.s.)’ın sayhasıdır. Belki de sarsıntının kaynağı onun sayhasıdır. Şu halde Şuayb (a.s.)’ın kavminin helâki, bazen yakın sebep olan sarsıntıya, bazen de uzak sebep olan sayhaya (korkunç sese) bağlanmıştır.

İbn Abbas (r.a.) demiştir ki: Yeryüzü onları salladı ve şiddetli bir sıcaklık onları kapladı. Derken üzerlerinde bir bulut yükselmeye başladı. Halk, serinlemek için bulutun altına doğru ilerlediler. Tam altına vardıklarında, Cebrâil (a.s.)’ın sayhasıyla birlikte bulut, onların üzerine azab indirdi.

“Yurtlarında” yani, şehirlerinde

Haddâdî, der ki: Yani,***“Nihayet o gölge gününün azabı, onları yakaladı.”*** (eş-Şuara 26/189) ayetinde ifâde edildiği gibi evlerinin yakınında gölgenin altında *“diz üstü çöke*

kaldılar.” yüzüstü ve dizlerinin üstüne ölü olarak düştüler. Bulundukları yere, artık ayrılmayacak bir şekilde çakılıp kaldılar.

Rivayet edilir ki onlar bulutun altında tutuşup yanmış cesetler halinde yere yığıldılar. Sanki bir kül yığını haline geldiler.

İbn Abbas (r. anhümâ) demiştir ki: Allah onlara, cehennemden bir kapı açıp oradan üzerlerine şiddetli bir sıcaklık gönderdi. Sıcaklık, onların nefeslerini kesti. Kurtulmak için evlerine girdiler. Fakat ne su, ne de gölge onlara fayda verdi. Sıcaklık onları pişirdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, tatlı bir rüzgarla birlikte bir bulut gönderdi. Onlar rüzgarın serinliğini ve hoşluğunu hissettiler. Bulut da onları gölgeledi. “Buraya gelin” diye birbirlerini bulutun altına çağırdılar. Hepsi çıkıp buluta doğru yöneldiler. Erkek, kadın, çoluk çocuk hepsi bulutun altında toplanınca Allah Teâlâ bulutu, alevlenmiş ateş olarak onların üzerine indirdi. Yer de onları salladı. Ateşe atılıp kavrulan çekirgeler gibi yanıp kül oldular. Gölge gününün azabı, işte budur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de denilmiştir ki: Onlar, inatlarından dolayı hakkı bâtıl, bâtılı hak ve felahı hüsran, hüsranı da felah gördüler. “*Derken o müthiş sarsıntı onları yakalayıverdi.”* Sûretleri de mânâlarına tâbî oldu. *“Yurtlarında”* cesetler diyarında ruhları *“diz üstü çöke kaldı.”*

اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَاۚ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا
هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾

92. Şuayb’ı yalanlayanlar sanki yurtlarında hiç oturmamış gibiydiler. Asıl ziyana uğrayanlar Şuayb’ı yalanlayanların kendileridir.

Daha önce onlar: *“Ey Şuayb, ya mutlaka seni ve seninle beraber inananları kentimizden çıkarırız”* demişlerdi. Bu ayette ise söyledikleri o söz sebebiyle belaya uğratılmalarının ve o söze karşılık cezalandırılmalarının beyanına başlanmaktadır:

“Şuayb’i yalanlayanlar, sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi oldular.” Tamamen kökleri kazındı, sanki hiç memleketlerinde ikamet etmemiş gibi oldular. Yani söyledikleri o söz karşılığında cezalandırıldılar ve yurtlarından çıkarılan onlar oldu. Hem de ebediyyen dönüşü olmayan bir çıkarılma.

Burada şu hususa işaret vardır: Yalanlayanlar ve büyüklenenler, bir müddet üstünlük ve kuvvete sahip olsalar da günleri çabuk geçer, güçleri elden gider, adları ve sanları unutulur ve izleri kaybolur. Hak ile beraber olan hak ehli ise her hususta galib olur. Bâtıl, bütün vasıflarıyla yok olup gidicidir.

Mesnevî’de şöyle denilmiştir:

Münkirlerin övüldüğü bir minare nerde?
Bu âlemde doğruluklarına nişane olacak bu minare nerde?

Hani bir minber ki birisi çıkıp
Bir münkirin zamanını ansın
Üstün olanın dostu ol ki üstün olasın
Kendine gel, ey azgın! Mağluplara dost olma

"Şuayb'i yalanlayanlar, işte ziyana uğrayanlar onlar oldular." Bu cümle ile de onların diğer sözleri karşılığındaki cezaları bildirilmektedir. Yani Şuayb (a.s.)'ı yalanlayanlar, "Eğer Şuyab'a uyarsanız muhakkak ziyana uğrarsınız." şeklindeki sözlerine karşılık cezalandırılmışlar, dünya ve din bakımından ziyana uğrayanlar Şuayb (a.s.)'a tâbî olanlar değil, kendileri olmuştur.

Şuayb (a.s.)'ın kurtarılması hakkında bu kadar açıklama ile yetinilmiştir. Nitekim Hûd sûresinde de: ***"Emrimiz gelince Şuayb'ı ve onunla beraber inanmış olanları bizden bir rahmet ile kurtardık..."*** (Hûd, 11/94) buyurulmuştur.

فَتَوَلّٰى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبّ۪ي وَنَصَحْتُ
لَكُمْۚ فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كَافِر۪ينَ ﴿٩٣﴾

93. *(Şuayb)*, onlardan yüz çevirdi ve *(içinden)* dedi ki: "Ey kavmim! ben size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim. Artık kâfir bir kavme nasıl acırım!"

Şuayb (a.s.), kavmi helâk olduktan sonra *"onlardan yüz çevirdi ve"* onlara çok üzülerek "*dedi ki: Ey kavmim! ben size, Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim,"* Sonra bu sözü kendisine uygun bulmadı ve şöyle dedi: *"Artık"* küfürlerinde ısrar eden *"kâfir bir kavme nasıl acırım?"* nasıl çok hüzünlenir, üzülür ve gamlanırım? Çünkü onlar, küfürleri yüzünden başlarına inen bu azabı haketmişlerdi. Bu sebeple onlar, hüzün duyulacak kimseler değillerdi. Yâhut da Şuayb (a.s.) bu sözü, kavminin kendisini tasdik etmemesi ve kendisinin de onlara son derece üzülmesi sebebiyle özür beyan etmek için söylemiştir.

Rabbimin emirlerini tebliğ ve kötü akıbetten korkutma hususunda çok gayret ettim. Nasihat ve şefkatle yaklaşmak hususunda bütün gücümü sarfettim. Fakat siz benim sözümü tasdik etmediniz. O halde şimdi size nasıl hüzünlenirim.

Mesnevî 'de denilmiştir ki:

Nasıl gamlanayım? Gam baş aşağı olmuş
Gam sizdiniz, ey inatçı kavim!
Ey Kur'an'ı doğru okuyan! Eğri okuma
Artık zalim bir kavmin ardından nasıl acırım!

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: "Ben, tebliğ görevimi yerine getirdim. Peygambere düşen de ancak tebliğdir. Size nasihat ettiysem de, sizin ikrar ve inkarınızdan bana bir fayda yoktur. Eğer iyilik ederseniz güzel mîrâs sizindir. Yok eğer kötülük ederseniz, acı çekmenin zararına uğrayacak olanlar da sizsiniz. Eşyanın sahibi, ona daha yakındır. Halk onun halkı, mülk onun mülküdür. Dilerse onlara hidayet verir, isterse azdırır. O halde kâfir bir kavme nasıl olur da üzülürüm. Hiçbir olumsuzluğa, bir şeyin yok veya var olmasına üzülmek gerekmez. Çünkü her şey tam bir kudret ve hikmet sahibi olan Allah Teâlâ'dan sâdır olmaktadır."

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: **"**(Başınıza gelen olayları, önceden bir kitaba yazdık ki) ***elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve (Allah'ın) size verdiğiyle sevinip şımarmayasınız."*** (el-Hadîd, 57/23) Bu makam ancak küllî bir fenaya erişince hasıl olur. O da peygamberlere ve kâmil evliyaya mahsustur.

Hakikat açısından belaya uğrayan her kimse, rahmete medar olamaz. Bazılarına Allah Teâlâ, kendisine cefa etmesi sebebiyle bela verir. Yani kul, kendi ameliyle o belayı haketmiştir. O takdirde ona nasıl merhamet olunur? Bu sebeple hakikat ehli, mahlûkatın en merhametlileri olmakla beraber keskin kılıç gibidirler. Allah Teâlâ'nın şu buyruğunu görmez misin?: ***"Allah'ın dinini uygulama hususunda sizi, onlara karşı acıma duygusu almasın."*** (en-Nûr, 24/2)

Sa'di (k.s.) şöyle der:

Kimin öldürülmesine din fetva verir
Öldürülmesinden korkmuyor musun?

Allah ğayurdur; son derece kıskançtır. Kulu da bu kıskançlığı içerisindedir. Hilim (yumuşaklık) ve öfke, şeriatın müsaade ettiği ölçüde peygamberlerin ahlakındandır. Bu, kalbin bütün vasıflardan sıyrılmasına mani değildir. Çünkü zahiri ahkama riayet, hakikatta kalbin Allah ile meşguliyetini engellemez. Akıllıya gereken ilâhî emirlere uygun olarak hareket edip, dilinden ve kalbinden "niçin, nasıl, hayır." gibi sözleri çıkarmasıdır. Çünkü iş, kendi elinde değil Allah'ın kudret elindedir.

İbrahim b. Edhem bir adama: "Allah'ın dostu olmak ister misin?" dedi. O da:

"Evet." deyince:

"O zaman dünya ve ahiretle ilgili hiçbir şeye rağbet etme. Nefsini Allah'a ada. Allah'ın sana yönelip seni dost edinmesi için yüzünü O'na çevir." nasihatında bulundu.

Buradan anlaşılmaktadır ki, nefsine ve onun arzularını tatmine yönelen kimse asla Hakk'ı bulamaz. Hiçbir hal ve makamda Allah'ın kendisine ikbal ve dostluğunu hissedemez.

---

[63]. *Tirmizî*, Zühd, 43; *Dârimî*, Rikâk, 21; *Müsned*, III, 456, 460
[64]. *Tirmizî*, Büyû‘, 9; *Münzirî*, Terğîb, III, 227

GEÇMİŞ ÜMMETLER VE ALINACAK İBRETLER

وَمَٓا اَرْسَلْنَا ف۪ي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّٓا اَخَذْنَٓا اَهْلَهَا بِالْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ لَعَلَّهُمْ
يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَقَالُوا
قَدْ مَسَّ اٰبَٓاءَنَا الضَّرَّٓاءُ وَالسَّرَّٓاءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ
﴿٩٥﴾ وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ
مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
﴿٩٦﴾ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتاً وَهُمْ نَٓائِمُونَۜ ﴿٩٧﴾ اَوَ
اَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ اَفَاَمِنُوا
مَكْرَ اللّٰهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِۚ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَۚ ﴿٩٩﴾ اَوَلَمْ يَهْدِ
لِلَّذ۪ينَ يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَٓا اَنْ لَوْ نَشَٓاءُ اَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْۚ
وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ
عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓائِهَاۚ وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِۚ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا
بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُۜ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكَافِر۪ينَ ﴿١٠١﴾
وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍۚ وَاِنْ وَجَدْنَٓا اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِق۪ينَ ﴿١٠٢﴾

94. Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek, ora halkını, *(peygambere baş kaldırdıklarından ötürü bize)* yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka yoksulluk ve darlıkla sıkmışızdır.

95. Sonra kötülüğü *(darlığı)* değiştirip yerine iyilik *(bolluk)* getirdik. Nihayet çoğaldılar ve: “Atalarımız da böyle sıkıntı ve sevinç yaşamışlardı” dediler. Biz de onları, kendileri farkına varmadan ansızın yakaladık.

96. O *(peygamberlerin gönderildiği)* ülkelerin halkı inansalar ve *(günahtan)* sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık, fakat yalanladılar, biz de ettikleri yüzünden onları yakalayıverdik.

97. Yoksa o ülkelerin halkı geceleyin uyurlarken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi oldular?

98. Ya da o ülkelerin halkı kuşluk vakti eğlenirlerken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi oldular?

99. Allah’ın azabından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah’ın *(böyle)* mühlet vermesinden emin olamaz.

100. Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara hâla şu gerçek belli olmadı mı ki: Eğer biz dileseydik onları da günahlarından dolayı musibetlere uğratırdık! Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar *(gerçekleri)* işitmezler.

101. İşte o ülkeler... Onların haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Andolsun ki, peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat önceden yalanladıkları gerçeklere iman edecek değillerdi. İşte kâfirlerin kalplerini Allah böyle mühürler.

102. Onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulamadık. Gerçek şu ki, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.

"Biz hangi ülkeye" şehre veya beldeye *"bir peygamber gönderdiysek, onun"* peygamberi yalanlayan *"halkını yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka yoksulluk ve darlıkla sıkmışızdır."* Biz, helâk edilen ülkelerden hangisine, kendisine inanılmayıp yalanlanan bir peygamber göndermişsek, onun halkını sıkıntı, yoksulluk, darlık ve hastalıkla sıkmışızdır.

Allah Teâlâ, onları, kibir ve gururu omuzlarından indirip kendisine boyun eğerek yalvarmaları için fakirlik ve yoksulluk içinde bırakmış, hastalık, zarar ve ziyana uğratmıştır. Çünkü sıkıntı, özellikle açlık, insanların çoğunun boyun büküp tevazu göstermesine sebep olur.

Zemahşerî'nin beliğ sözlerinden biri de şudur: Hastalık ve ihtiyaç, pek acı olan Ebû Cehil karpuzunun iki yaprağından daha acıdır.

Bu yoksulluk ve darlık, peygamber gönderilir gönderilmez meydana gelmemiştir; aksine peygamberlerine tâbî olmak hususunda büyüklük tasladıkları ve kendilerini ondan üstün gördükleri için tebliğin peşinden meydana gelmiş ve onlardan ayrılmamıştır.

ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ اٰبَٓاءَنَا
الضَّرَّٓاءُ وَالسَّرَّٓاءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

95. Sonra kötülüğü *(darlığı)* değiştirip yerine iyilik *(bolluk)* getirdik. Nihayet çoğaldılar ve: "Atalarımız da böyle sıkıntı ve sevinç yaşamışlardı" dediler. Biz de onları, kendileri farkına varmadan ansızın yakaladık.

"Sonra" onların başına gelen *"kötülüğü değiştirip"* içinde bulundukları bela ve mihnetin *"yerine iyilik"* rahatlık ve genişlik *"getirdik de"* sayı ve techizat bakımından *"çoğaldılar"* ve nimet onları şımarttı. Çünkü sıkıntıdan sonra nimetin gelmesi, boyun eğmeye ve şükretmeye vesile olur.

Ayette sıkıntı, kötülük (seyyie) diye isimlendirilmiştir. Çünkü sıkıntı, insana kötü gelir. İnsan üzerinde iyi bir tesir bıraktığı için de bolluk ve saadete, iyilik (hasene) ismi

verilmiştir. Şu halde “seyyie”, kötü fiil mânâsındadır. Allah Teâlâ ise kötülük yapmaz.

Afv, bir şeyin artıp çoğalması demektir. Nitekim şu hadiste de bu mânâdadır: *“Bıyıkları kısaltın, sakalı da uzatın (va‘fû).”*[65]

Şâir şöyle demiştir:

“Yoksul ve azlıktan sonra çoğaldılar (afev).

Bir zamanlar yanlarında bir deve bile yoktu.”

“ve” başlarına gelen darlık ve sevincin Allah’dan bir imtihan olduğunun farkına varmadan: Bize olduğu gibi *“atalarımıza da darlık ve sevinç dokunmuştu.” dediler.”* Bu gibi şeyler zamanın adetindendir. Bazen kötü olur, bazen de iyi olur. Başlarına gelenlere rağmen atalarımız dinlerinde sebât edip ondan vazgeçmediler. Siz de kendi dininizde sebât edin. Sakın ondan ayrılmayın.” dediler.

Bunun üzerine *“biz de onları”* azabın inmesinin *“hiç farkında olmadıkları”,* hiçbir kötülüğü hatırlarından geçirmedikleri *“bir sırada ansızın”* en şiddetli ve en korkunç şekilde *“yakaladık.”* Azabın böyle gelmesinin şiddeti çok, üzüntüsü daha büyüktür. Çünkü kişi, belanın alametlerini öncülerini görünce kendisini ona hazırlar. Fakat aniden gelen azabda böyle bir şey olmaz.

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَٓاءِ
وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾

96. O *(peygamberlerin gönderildiği)* ülkelerin halkı inansalar ve *(günahtan)* sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık, fakat yalanladılar, biz de ettikleri yüzünden onları yakalayıverdik.

Bu surenin baş tarafında geçen ***“Nice kentler helâk ettik”*** (el-A‘râf, 7/4) ayetiyle işaret edilen o helâk edilen *“ülkelerin halkları”* küfür ve isyanlarının yerine *“inanıp”* küfürden ve kötülüklerden *“korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bolluklar açardık;”* Yani onlara bol bol iyilikler saçar ve her yönden onlara hayır kapılarını açardık. Onlar, bir kısmı gökten, bir kısmı da yerden gelen çeşitli mûsibetlere maruz kalmazlardı.

Müfessirlerin çoğu, ‘göğün bollukları’ndan maksadın yağmur, ‘yerin bollukları’ndan maksadın ise sebzeler ve mevyeler olduğunu söylemişlerdir.

“Fakat” böyle yapmayıp kendilerine gönderilen peygamberleri *“yalanladılar, biz de onları kazandıkları”* işledikleri çeşit çeşit küfür ve masiyetleri *“yüzünden yakaladık.”* Bu yakalama, önceki ayette geçen ansızın yakalamadır.

Bu ayette, şükreden kul için kendisine yetecek, hatta artacak kadar rızka sahip olmanın saadet vesilesi olduğuna delâlet etmektedir. Ya da kul Allah’a şükredenlerden değilse malın çokluğu, kendisi için vebal olur. Nitekim bir ayette şöyle buyurulmuştur: ***“...Rahmân’ı inkar edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri***

gümüşten yapardık." (ez-Zuhruf, 43/33)

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: Sülemî, Halâik adlı eserinde şöyle buyurur:

Eğer kullarım vadedilen yere gitselerdi ve muhalefetten sakınsalardı veya benim tehdidimden korksalardı, onların kalplerini kendi müşahede nurumla aydınlatırdım. Gökyüzünün bereketi buna işarettir. Onların uzuvlarını kendi kulluğumla süslerdim -yeryüzünün bereketi de bundan ibarettir-

Yerde ve gökteki kerem kapıları
Secde ehli için açılır
Yeryüzünde taat kanatlarını çırp
Marifet semasına öylece uç

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾

97. Yoksa o ülkelerin halkı geceleyin uyurlarken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi oldular?

Cümledeki soru, vaki olanı inkar ve kötü görmek anlamındadır. Yoksa böyle bir şeyin vuku bulmasını inkar ve reddetmek için değildir.

Ey Muhammed, *"peki o ülkelerin halkı,"* Mekke ve çevresindeki bölgelerin halkından seni yalanlayanlar, bu yalanlamadan sonra "*geceleyin kendileri"* yataklarında ve evlerinde gafletleri sebebiyle azabdan habersiz olarak *"uyurlarken azabımızın kendilerine gelmeyeceğinden emin midirler?"*

أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾

98. Ya da o ülkelerin halkı kuşluk vakti eğlenirlerken kendilerine azabımızın gelmeyeceğinden emin mi oldular?

Ya da o ülkelerin halkı, kuşluk vakti" güneşin ışığı yükseldiği zaman *"eğlenirlerken"* aşırı gafletleri sebebiyle himmet ve gayretlerini, ne din ne de dünya bakımından faydası olmayan işlere sarfederken veya kendilerine bir fayda sağlamayacak dünyevî işlerle meşgul olurlarken *"azabımızın onlara gelmeyeceğinden emin midirler?*

Çünkü dünyasıyla meşgul olup ahiretinden yüz çeviren kişi, oynayıp eğlenen kimse hükmündedir. Sözün özü şudur ki peygamberleri yalanladıktan sonra ne gündüz, ne gece ilâhî azabdan emin olmak mümkün olmadı.

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾

99. Allah'ın azabından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın *(böyle)* mühlet vermesinden emin olamaz.

"Allah'ın tuzağından emin mi oldular?" "Allah'ın tuzağı" ifadesi, kulunu yavaş yavaş helâke yaklaştırıp hiç bilemeyeceği yerden yakalamasından istiaredir. Maksad Allah'ın azabının, zikredilen iki vakitte gelmesidir.

Haddâdî demiştir ki: Azab, mecaz olarak tuzak (mekr) diye isimlendirilmiştir. Çünkü tuzak, tuzak kuran tarafından, tuzak kurulan kimseye farkında olmadığı taraftan gelir. Fakat hilekârlık mânâsına gelen mekr (tuzak), Allah hakkında caiz değildir.

Allah Teâlâ'nın günahkârları yavaş yavaş cezalandırması ve yakalaması bu şekilde olunca, küfür ile, tefekkür ve ibret almayı terk ile *"ziyâna uğrayan topluluktan başkası Allah'ın tuzağından emin olmaz."*

Haddâdî der ki: "Peygamberler Allah'ın azabından emin oldukları halde neden ziyana uğrayan topluluktan değillerdir?" diye sorulursa, buna şöyle cevap verilir: Ayetin mânâsı: "Asîlerden hiç kimse Allah'ın azabından emin olmaz." veya "Günahkarlardan hiç kimse Allah'ın azabından emin olmaz." demektir. Peygamberler günah işleyerek Allah'ın azabından emin olmamışlardır. Bu sebeple onlar kendiliklerinden Allah'a karşı gelmezler."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: Allah Teâlâ'nın tuzağı, kahır ehline kahır ile, lütuf ehline de lütuf iledir. Kahır ehlinden ancak dünya ve ahiret saadetini ellerinden kaçıranlar, lütuf ehlinden de ancak dünya ve ahireti kaybedip Mevlâyı kazananlar Allah'ın mekrinden emin olur. Buna göre ehlullah Allah'ın tuzağından emindirler. Çünkü Allah'ın onlar hakkındaki tuzağı lütuf ile olup: ***"İşte güven onlarındır ve doğru yolu bulanlar da onlardır."*** (el-En'âm, 6/82) ayeti buna delâlet eder. Bu yüzden Allah Teâlâ kendisi hakkında: ***"Allah, tuzak kuranların en iyisidir."*** (Al-i İmran, 3/54) buyurmuştur. Çünkü insanların mekri, hak edene de etmeyene de hep kahır ile olduğu halde Allah Teâlâ'nın mekri hak edene lütuf iledir. Bunu iyi anla ve ibret al."

Allah'ın mekrinden (tuzağından) emin olmak küfür sayılmıştır. Fakat bu, kerem ehline değil, mekir ehline göredir. Çünkü kâmil velîler, dünya hayatlarında da selametle müjdelenmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Dünya hayatında da müjde onlara!"*** (Yûnus, 10/64) Şu halde dünyevî ve uhrevî selamet onlar içindir. Yine Allah Teâlâ onlar hakkında ***"İyi bilin ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."*** (Yûnus, 10/62) buyurmuştur. Fakat onlar, selamette olduklarını gizlerler. Çünkü bunu gizli tutmakla emrolunmuşlardır. Selamette olduklarını bilmeleri onlara kâfîdir. Bunu başkalarının bilmesine ihtiyaçları yoktur. Peygamberler (a.s.) ise şeriat getiren kimseler olduklarından emniyet ve selamette olduklarını haber vermeleri gerekir. Muhataplarının onlara iman etmesi ve davetlerini kabul etmesi için onların

selamette olduklarını bilmeleri gerekir.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

100. Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara hâla şu gerçek belli olmadı mı ki: Eğer biz dileseydik onları da günahlarından dolayı musibetlere uğratırdık! Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar *(gerçekleri)* işitmezler.

"Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara", kendilerinden önce helâk olup giden ümmetlerin yerine geçip onların topraklarına ve yurtlarına sahip olanlara, demektir. Bunlarla Mekke ve etrafındaki bölgelerin halkları kastedilmiştir. *"belli olmadı mı ki"* Seleflerinin yolunu tutacak olurlarsa, onların âkıbetinin ne olduğu kendilerine beyan edilip açıklanmadı mı?

"biz dilesek kendilerini de günahları sebebiyle" veya günahlarının ve kötülüklerinin karşılığı olarak kendilerinden öncekilere yaptığımız gibi onları da *"musibete uğratırız."*

Şeyhülislâm Sa'dî Çelebî, *"musibete uğratırız"* ifâdesinin "helâk ederiz" mânâsını ihtivâ etmesinin de mümkün olduğunu söylemiştir.

"Ve kalplerini mühürleriz." Sanki şöyle buyurulmuştur: Onlara bu durum belli olmaz, biz de ceza olarak kalplerini mühürleriz. Böylece onlar, *"artık hiç işitmezler."* Yani helâk olmuş ümmetleri düşünüp tefekkür etmek ve onların hikayelerinde gizli hidayetlerden istifade etmek bir yana, onların haberlerini bile işitmezler.

Kâşifî der ki: Gönül kulağı Hak sözünü işitince fayda eder, beden kulağı değil.

Bu sözü gönül kulağıyla dinlemeli
Beden kulağı burada hiç fayda etmez
Baş kulağı bütün hayvanlarda var
Sır/gönül kulağı Âdem nesline mahsustur
Sır kulağını, sözü söyleyen ihsan ettiği için,
Baş kulağı tıkanınca açılması kolaydır, tedavi ile açılır
(Sır kulağı ise böyle değildir.)

تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓائِهَا ۚ وَلَقَدْ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ ۚ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ ۜ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى
قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾

101. İşte o ülkeler... Onların haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Andolsun

ki, peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat önceden yalanladıkları gerçeklere iman edecek değillerdi. İşte kâfirlerin kalplerini Allah böyle mühürler.

"İşte o ülkeler;" Yani, zikri geçen ümmetlerin yaşadığı ülkeler; *"sana onların heberlerinden bir kısmını anlatıyoruz. Andolsun, peygamberleri onlara açık deliller getirmişlerdi."* Allah'a yemin olsun, helâk edilen bu ümmetlerden her birine, kendilerine mahsus peygamberler geldi. Bu peygamberler, risaletlerinin doğruluğuna delâlet eden ve ona inanmayı zorunlu kılan apaçık ve peşpeşe pek çok mucizeler gösterdiler. *"Fakat önceden"* peygamberler gelmeden önce *"yalanladıkları şeylere inanmak istemediler."*

Bu topluluklardan herbiri, kendilerine peygamber gelmeden önce yalanladıkları şeyleri, peygamberler gelip tebliğ ettikten sonra da yalanladılar, iman edip kabule yanaşmadılar. Onların yalanladıkları şey, tevhid dîni ve onun gerekleri gibi bütün peygamberlerin üzerinde birleşip kavimlerini kabule davet ettikleri dinin ana esaslarıdır.

Peygamberler gelmeden önce onları yalanlamalarının mânâsı, câhiliyye döneminde onların kelime-i tevhidi asla işitmemiş olmalarıdır. Bilakis bu ümmetlerden her biri, kendilerinden öncekilerden tevhid üzere kalan kimselerden tevhid sözünü işitiyorlar, fakat onu yalanlıyorlardı. Kendi peygamberleri geldikten sonra ise sanki onlara hiç peygamber gelmemiş gibi durumları aynen devam etti.

Onların iman etmemelerinden maksadın inanmamakta ısrar etmeleri olması da mümkündür. Buna göre *"önceden yalanlamaları"* ise peygamberlerin gelişinin başlangıcından kendilerinin ısrar ettikleri zamana kadar olan yalanlamalarıdır. Buna göre mânâ şöyle olur: Kendilerine peygamberler geldiği zaman daha önce yalanladıkları şeylere ömürleri boyunca inanmak istemediler. Peygamberlerin uzun uzadıya davetleri ve peşpeşe gelen ayetler onlara hiç tesir etmedi. Buna göre yalanladıkları şeyler, peygamberin getirdikleri şeriatlerin usul ve furûunun tamâmından ibârettir.

*"Önceden yalanlayanlar"*ın onların selefleri olduğu da söylenmiştir. Buna göre mânâ: "Babaların yalanladıkları şeye oğulları da inanmak istemediler." demektir.

Ebüssuûd Efendi, *"önceden yalanlayanlar"*ın kim olduğunun gelişi güzel olduğunu, yani hem babaların hem de oğulların olabileceğini söylemiştir.

Fakir **Bursevî** der ki: *"Önceden yalanlayanlar"* gerçekte babalardır. Aralarındaki alâka ve birbirlerinin davranışlarından razı olmaları bakımından "önceden yalanlama" oğullara da hakettikleri kadarıyla isnad edilmiştir. Bu durumda mânâda bir tekellüf ve tesadüfilik olmamış olur. Nitekim bunun benzerleri, Rasûlullah (s.a.v.)'in muasırı olan yahudilerle ilgili ayetlerde de geçmiştir.

"İşte Allah, kâfirlerin" zikri geçenlerin ve onların dışındakilerin *"kalplerini böyle"* kuvvetli bir şekilde *"mühürler."* Artık ne mucizeler, ne de korkutmalar onlara tesir etmez.

Burada önceki ayette zikredilen "mühürleme"ye işaret edilmiş olması da caizdir. Bu takdirde mânâ şöyle olur: Allah Teâlâ, geçmiş ümmetlerden kâfir olanların kalplerini

mühürlediği gibi ebedî olarak inanmayacakları takdir edilen kâfirlerin kalplerini de öylece mühürler.

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ ۚ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

102. Onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulamadık. Gerçek şu ki, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.

“Onların çoğunda sözünde durma diye bir şey bulmadık.” Yani, onların ahidlerine vefa gösterdiklerine rastlamadık. Çünkü onlar, kendilerine sıkıntı ve darlık dokunduğu zaman ***“Andolsun, eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenler olacağız.”*** (Yûnus, 10/22) diyerek Allah ile yaptıkları ahidleri bozdular. Bu durumun onların çoğuna tahsis edilmesi, bazılarının ahde vefâ gösterdiklerinden değildir. Bilakis onların bir kısmı ne Allah’a söz veriyor, ne de sözünde duruyordu.

Ayetteki *“bulmadık”* sözünün *“bilmedik”* mânâsında olması da mümkündür.

“Gerçek şu ki onların” geçmiş ümmetlerin *“çoğunu yoldan çıkmış”* tâatten çıkmış ve sözlerinde durmamış *“bulduk.”*

el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye’nin Farsça tercümesinin son cildinde şu kıssa anlatılmaktadır:

Hak Teâlâ Musa (a.s.)’a şöyle vahyetti: Kim seni arzulayarak gelirse onu nasipsiz bırakma. Aman dileyene aman ver. Musa (a.s.) seyahatte idi. Omuzuna ansızın bir güvercin kondu. Ardından bir şahin güvercini yakalamak niyetiyle diğer omuzuna kondu. Güvercin Musa (a.s.)’ın yenine girdi ve koruma diledi. Şahin, fasih bir dille Musa’ya seslendi. Ey İmran oğlu! Beni nasipsiz bırakma; benimle rızkımı ayırma. Musa (a.s.) “Ne çabuk imtihan edildim” dedi. Ahdini yerine getirmek, her ikisine de vefalı davranmak için şahine yiyecek olsun düşüncesiyle bacağından bir parça kesmek kastıyla elini uzattı. Bunun üzerine her ikisi: Ey İmran oğlu! Acele etme. Bizler elçileriz. Niyetimiz senin ahdinin doğruluğunu denemekti” dediler.

Ey dinleyici! Dinlemek fayda vermez,
Eğer dinlediklerinle amel etmezsen.
Dünyada hayır yapmaktan âcizsen,
Peki kıyamet günü ne yapacaksın?

Peygamberlerin sözlerinde durdukları, fasıkların ise ahidlerini bozdukları hususunda diyecek bir şey yoktur. Söz ancak, imân etme ve Allah’a teslim olma iddiasında bulunup bir gün bile Allah’a olan ahdini yerine getirmeyen kimseler hakkındadır.

Hâfız der ki:
Kimseden vefa umma! Yok eğer söz dinlemezsen
Sîmurgla kimyayı boş yere ara dur

Abdurrahman b. Avf b. Malik Eşcaî'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Biz, Rasûlullah (s.a.v)'in huzurunda dokuz, sekiz veya yedi kişiydik. Bize: *"Allah'ın Rasûlü'ne bey'at etmez misiniz?"* buyurdu. Halbûki biz, ona bey'at edeli çok olmamıştı. Biz:

"Ya Rasûlallah biz sana bey'at etmiştik. Şimdi sana hangi şeyler hakkında bey'at edeceğiz?" dedik. Şöyle buyurdu:

"Allah'a kulluk etmek, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, beş vakit namazı dosdoğru kılmak, itaat etmek -ve bu arada bir kelime fısıldayarak devamla- insanlardan bir şey istememek üzere (bey'at edin)."

Daha sonra orada hazır bulunan kimselerden bazısını görürdüm, binitindeyken elinden kamçısı düşerdi de kimseden onu kendisine vermesini istemezdi."[66] Yani Rasûlullah'a verdiği sözü bozmaktan korkarak ve vefakar olmaya özen göstermek için böyle yaparlardı.

Bu insanların bey'at edişlerine, hak yola girişlerine ve bu yolda yarışmalarına bir bak. Ellerinden düşen bir kamçıyı vermesini bile başkasından istemekten sakındıklarına göre daha mühim meselelerde nasıl bir sakınma içerisinde olduklarını düşün!

Sen ey kişi, -ki hepimiz bu kişiyiz- bozuk düşünceler meydanında dolaşırsın. Sonra buna da kanaat etmez bâtıl işler işlemek ve boş sözler söylemek üzere istediğin o yöne doğru uçarak gidersin. Ömrüme yemin ederim ki böyle bir davranış avamın yolunda bile yoktur, sûfîlerin yolunda nasıl olabilir? Onlar ki hatırlarına Allah'dan başkasını getirmemek ve Allah'dan zatına vuslattan başka bir şey istememek üzere kuvvetle söz vermişlerdir. Hani onlar nerede kaldı? Allah'a yemin olsun ki bu zamanda tasavvufun ancak ismi, takvâ elbisesinin ise sadece resmi ve şekli kalmıştır.

Allah Teâlâ'dan bizi, zâtının mihrabına yönlendirmesini, fiillerinin ve sıfatlarının yoluna sülûk ettirmesini, bereketlerini üzerimize bol bol akıtmasını, özel hidayetleriyle bizleri şereflendirmesini dileriz. Çünkü O, inâyet kaynaklarından bol bol feyiz dağıtan Feyyâz'dır.

---

[65]. *Buhârî*, Libâs, 64; *Müslim*, Tahâret, 52-55; *Tirmizî*, Edeb 18; *Nesâî*, Tahâret, 14
[66]. *Müslim*, Zekât, 108; *Ebû Dâvûd*, Zekât, 17, 27; *İbn Mâce*, Cihâd, 41

MÛSÂ ALEYHİSSELÂM'IN ÂSÂ MÛCİZESİ VE SİHİRBAZLAR

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِهٖ فَظَلَمُوا بِهَاۚ
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدٖينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ مُوسٰى يَا فِرْعَوْنُ اِنّٖى
رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمٖينَۙ ﴿١٠٤﴾ حَقٖيقٌ عَلٰٓى اَنْ لَٓا اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا
الْحَقَّۜ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِىَ بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَۜ ﴿١٠٥﴾
قَالَ اِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَأْتِ بِهَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقٖينَ ﴿١٠٦﴾ فَاَلْقٰى
عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُبٖينٌۚ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِىَ بَيْضَٓاءُ لِلنَّاظِرٖينَ
ۚ ﴿١٠٨﴾ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلٖيمٌۙ ﴿١٠٩﴾
يُرٖيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْۚ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾ قَالُٓوا اَرْجِهْ
وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِى الْمَدَٓائِنِ حَاشِرٖينَۙ ﴿١١١﴾ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ
عَلٖيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَٓاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُٓوا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ
الْغَالِبٖينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبٖينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يَا مُوسٰٓى
اِمَّٓا اَنْ تُلْقِىَ وَاِمَّٓا اَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقٖينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ اَلْقُواۚ فَلَمَّٓا
اَلْقَوْا سَحَرُٓوا اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَٓاؤُ۫ بِسِحْرٍ عَظٖيمٍ ﴿١١٦﴾
وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَۚ فَاِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَۚ
﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَۚ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ
وَانْقَلَبُوا صَاغِرٖينَۚ ﴿١١٩﴾ وَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سَاجِدٖينَۚ ﴿١٢٠﴾ قَالُٓوا
اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمٖينَۙ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ
اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْۚ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِى الْمَدٖينَةِ
لِتُخْرِجُوا مِنْهَٓا اَهْلَهَاۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعٖينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُٓوا اِنَّٓا اِلٰى
رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَۚ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّٓا اِلَّٓا اَنْ اٰمَنَّا بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَٓاءَتْنَاۜ
رَبَّنَٓا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمٖينَۚ ﴿١٢٦﴾

103. Sonra onların ardından Musa'yı mucizelerimizle Firavun ve kavmine gönderdik de o mucizeleri inkâr ettiler; ama, bak ki, fesatçıların sonu ne oldu!

104. Musa dedi ki: “Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

105. Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size Rabbinizden açık bir delil getirdim; artık İsrailoğullarını benimle bırak!”

106. *(Firavun)* dedi ki: Eğer bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım.

107. Bunun üzerine Musa asâsını yere attı. O hemen apaçık bir ejderha oluverdi!

108. Ve elini *(cebinden)* çıkardı. Birdenbire o da seyredenlere bembeyaz görünüverdi.

109-110. Firavun’un kavminden ileri gelenler dediler ki: Bu çok bilgili bir sihirbazdır. Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne buyurursunuz?

111-112. Dediler ki: Onu da kardeşini de beklet; şehirlere toplayıcılar *(memurlar)* yolla. Bütün bilgili sihirbazları sana getirsinler.

113. Sihirbazlar Firavun’a geldi ve: Eğer üstün gelen biz olursak, bize kesin bir mükâfat var mı? dediler.

114. *(Firavun)*: Evet hem de siz mutlaka yakınlarımdan olacaksınız, dedi.

115. *(Sihirbazlar)*, Ey Musa sen mi *(önce)* atacaksın, yoksa atanlar biz mi olalım? dediler.

116. “Siz atın” dedi. Onlar atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular ve büyük bir sihir gösterdiler.

117. Biz de Musa’ya, “Asânı at!” diye vahyettik. Bir de baktılar ki, bu onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor.

118. Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların yapmakta oldukları yok olup gitti.

119. İşte Firavun ve kavmi, orada yenildi ve küçük düşerek geri döndüler.

120. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.

121-122. “Musa ve Harun’un Rabbi olan âlemlerin Rabbine inandık” dediler.

123. Firavun dedi ki: “Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? Bu, hiç şüphesiz şehirde, halkını oradan çıkarmak için kurduğunuz bir tuzaktır. Ama yakında *(başınıza gelecekleri)* göreceksiniz!

124. Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım!”

125-126. Onlar: Biz zaten Rabbimize döneceğiz. Sen sadece Rabbimizin ayetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey Rabbimiz! Bize bol bol sabır ver, müslüman olarak canımızı al, dediler.

“Onlardan” yani, zikredilen Nûh, Hûd, Lût, Sâlih ve Şuayb (aleyhimüsselâm)’la ilgili olaylardan *“sonra Mûsâ’yı mûcizelerimizle Firavun’a ve ileri gelen adamlarına*

gönderdik de”

“ ثُمَّ ” (Sonra) edâtı, Mûsâ (a.s.)’ın gönderilmesinin de ilâhî sünnetin peşpeşe peygamberler gönderme kanununa uygun olarak cereyan ettiğini bildirmek içindir. Çünkü Allah Teâlâ, kullarına olan rahmetinin kemâli sebebiyle her asırdan sonra yeni bir asır ve her kavimden sonra yeni bir kavim getirdiği gibi her peygamberden sonra da yeni bir peygamber gönderir. Mûcizelerin nuruyla insanları tabiat karanlıklarından çıkarıp hakikat nurlarına ulaştırmak için peygamberinin elinde mucizeler yaratır. Şu kadar var ki her zaman ve asırda yaşayan insanların çoğu, dinden ve hakîkatlerinden gâfildir. Dünya denizine dalmışlar, hayvanî ve nefsânî şehvet ve lezzet vâdilerinde helâk olup gitmişlerdir. Bir biri üstüne kümelenmiş koyu karanlıklar içinde kalmışlardır.

Mûsâ (a.s.)’a ayrı ayrı dokuz mucize verilmiştir. Bunlar: Asâ, beyaz el, kıtlık yılları, ürünlerin azaltılması, tufan, çekirge, kımıl (haşerât), kurbağalar ve kandır. Bu mucizelere dair açıklama ileride gelecektir.

“Firavun”, Amâlika kabilesinden Mısır ülkesinin başına geçen her hükümdara verilen lakabdır. Nitekim *“Kisrâ”* İran hükümdarlarının, *“Kayser”* Rûm meliklerinin, *“Hâkan”* Çin meliklerinin, *“Tübba‘ ”*, Yemen hükümdarlarının, *“Kayl”* Arap meliklerinin, *“Necâşî”* Habeşistan hükümdarlarının, *“Halife”* Bağdad hükümdarlarının ve *“Sultan”* Selçuk sülâlesinden olan hükümdarların lakabıdır.

Mûsâ (a.s.)’ın gönderildiği Firavun’ın adı Kâbûs’tur. Adının Velid b. Mus‘ab b. Reyyân olduğu da söylenmiştir. Kıbtîlerden olup, dört yüz yıldan fazla yaşamıştır.

Hz. Mûsâ (a.s.)’ın risaleti, gönderildiği kavmin tümüne şamil iken özellikle Firavun ve kavminin önde gelen eşrâfına gönderildiğinin belirtilmesi, onların işleri idâre hususunda asıl ve diğerlerinin her konuda onlara tâbî olmaları sebebiyledir.

“o mucizeleri inkar ettiler.” Sihir kabul ederek ve layık olduğu değeri vermeyerek onlara haksızlık ettiler.

Ey bakıp düşünme ve ibret alma özelliğine sahıp kişi, akıl gözünle *“bak bozguncuların sonu”* onlara yaptıklarımız *“nasıl oldu!”*

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: “Hz. Mûsâ (a.s.) Mısır’dan kaçıp Medyen’de Şuayb (a.s.)’ın sohbetine erdi. Onun kızı Safûrâ ile evlendi. Mısır’a dönmek istediği zaman yolculuk esnâsında vâdinin sağ tarafina ulaştığında peygamberlik hil‘atini giydi. Asâ ve beyaz el mucizesi kendisine tahsis edildi. Hak Tâlâ ona: “Mısır’a git, Firavun’u Rabb’in Teâlâ’ya davet et.” buyurdu. Mûsâ (a.s.) geldi ve Firavun’la karşılaştıktan bir müddet sonra onu hakka dâvet etti.”

Haddâdî, **İbn Abbas** (r.a.)’dan naklen şöyle demiştir: Mûsâ (a.s.)’ın asâsının uzunluğu on arşın olup cennet ağacından yapılmıştı. Mûsâ (a.s.) onu toprağa vurur, bitki çıkarırdı. Yere atar, hızla hareket eden bir yılan olurdu. Taşa vurur, ondan sular fişkırırdı. Mûsâ (a.s.) bununla Firavun’un kapısına vurunca Firavun pek korktu. Hatta korkusundan saçları ağardı. İnsanlardan, utandığı için saçlarını siyaha boyadı. Saçlarını siyaha boyayan ilk kimse Firavun’dur.

Muhît isimli eserin müellifi demiştir ki: Saçı siyaha boyamanın haramlığı, savaşa gidenlerin haricindekiler içindir. Gazaya giden kimsenin süslenmek için değil de sırf düşmanın gözüne daha heybetli gözükmek için saçlarını siyaha boyaması haram değildir.

وَقَالَ مُوسٰى يَا فِرْعَوْنُ اِنّ۪ي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿١٠٤﴾

104. Musa dedi ki: "Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

"Mûsâ" (a.s.) kendisi ile beraber Allah Teâlâ'nın peygamberlikle görevlendirdiği kardeşi Harûn (a.s.) ile birlikte Firavun'un yanına girince "*dedi ki: Ey Firavun, ben âlemlerin Rabbi'nden sana gönderilmiş bir peygamberim."* Seni âlemlerin Rabbi'ne kulluğa çağırıyor ve rablik iddiasından men ediyorum." dedi.

حَق۪يقٌ عَلٰٓى اَنْ لَٓا اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ
مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَۜ ﴿١٠٥﴾

105. Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size Rabbinizden açık bir delil getirdim; artık İsrailoğullarını benimle bırak!"

Firavun ona: "Yalan söylüyorsun. Sen peygamber değilsin" deyince Mûsâ (a.s.):

"Allah'a karşı, gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur." Yani, banâ layık olan budur.

el-Medârik'de şöyle denilmektedir: "Yani, şüphesiz ben gerçek ve risalete layık bir peygamberim. Allah'a karşı, gerçekten başkasını söylememek üzere gönderildim."

Nâfi', " عَلٰى " harfini, " عَلَيَّ " şeklinde okumuştur.

Mûsâ (a.s.), kendisinin âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu iddia ettikten sonra bu iddiasının doğru olduğuna delil olacak şeyleri zikretmek üzere şöyle demiştir: *"Size Rabb'inizden açık delil"* yani, asâ ve beyaz el gibi apaçık mucizeler *"getirdim. Artık İsrailoğulları'nı benimle gönder.*" Onları bırak da benimle beraber atalarının diyarı olan mukaddes topraklara gitsinler.

Firavun, İsrailoğulları'nı köle yapmıştı. Bunun sebebi şu idi: Ya'kub (a.s.) çoluk çocuğuyla Mısır'a gelince orada yerleşti. Nesilleri çoğaldı. Yakup, Yusuf ve kardeşleri öldüler. Yusuf'un zamanında firavun olan Melik Reyyân da öldü. Oğlu Mus'ab İsrailoğullarına saygı gösteriyor, onları rahatsız etmiyordu. O da ölünce Musa zamanının firavunu olan Velîd saltanat tahtına oturdu. "Ben sizin en büyük rabbinizim" demeye başladı. İsrailoğulları onun bu iddiasını kabul etmediler. Dedi ki: "Sizin

babanız bizim kölemizdi ve siz bizim kölemizin çocuklarısınız.” Sonra onları köle edindi. Onları kerpiç yapmak, toprak taşımak, bina inşa etmek ve benzeri zor işlerde çalıştırıyordu. Mûsâ (a.s.) gelince onları, önceden atalarının vatanı olan mukaddes topraklara götürmek istedi. Yûsuf (a.s.)’ın Mısır’a girdiği zaman ile Mûsâ (a.s.)’ın Mısır’a girdiği zaman arasında dört yüz yıl vardır.

قَالَ اِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَأْتِ بِهَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾

106. ***(Firavun)*** **dedi ki: Eğer bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım.**

Firavun *“dedi: “Eğer”* iddiana göre seni gönderen tarafından *“bir ayet”* mucize *“getirmiş isen, hakikaten doğru söylüyorsan”* dâvânda sâdıksan *“göster onu bakalım.”* senin benim yanımda doğruluğunu isbat etmesi için onu ortaya koy.

فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌۚ ﴿١٠٧﴾

107. Bunun üzerine Musa asâsını yere attı. O hemen apaçık bir ejderha oluverdi!

“Bunun üzerine” Mûsâ *“asâsını”* elinden *“attı, birden o, açıkça”* durumu ortada, yılan olduğundan kimsenin şüphe etmeyeceği ve kimsenin asâ cinsinden bir şey olduğunda tereddüt etmeyeceği *“bir ejderha”* oluverdi. Sarı, erkek, çok büyük ve boynunda atın yelesi gibi bir yele olan bir yılan haline geliverdi.

Rivayet edilir ki, Mûsâ (a.s.) asâyı yere atınca tüylü bir ejderhaya dönüştü. Yani sırtında mızrak gibi uzun siyah tüyler vardı. Alt ve üst çenesinin arası seksen arşındı. Alt çenesini yere, üstünü ise orada bulunan bir köşkün duvarının üzerine koydu. Sonra Firavun’a doğru yöneldi. Firavun ondan korkup kaçmaya başladı. Kaçarken de donuna pisledi. İnsanlar kaçışarak darmadağın oldular. İzdiham sebebiyle yirmi beş bin kişi öldü. Firavun: Ey Mûsâ, seni peygamber gönderen aşkına şunu al. Ben sana inanıyorum ve İsrâiloğullarını da seninle beraber göndereceğim.” diye bağırdı. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) ejderhayı aldı, o da tekrar asâ oluverdi.

Ayetin işârî yorumu şöyledir: Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)’ın asasını, ejderha yapmıştır. Çünkü, o: ***“O asamdır”*** (Tâhâ, 20/18) diyerek asâyı kendisine nisbet etmiştir. Sonra da: ***“Onda benim birçok ihtiyaçlarım var”*** (Tâhâ, 20/18) diyerek onu ihtiyaçlarının mahalli kılmıştır. İşte bunda nefsine izafet ettiğin ve ihtiyaçlarının mahalli olarak gördüğün her şeyin seni yutacak bir ejderha olduğuna işaret vardır. Onun için Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)’a: ***“Ey Mûsâ, onu yere at”*** (Tâhâ, 20/19) yani, ona bağlanıp dayanma, aksi halde O onu elinde ejderha kılmaya kadirdir, buyurmuştur. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٠٨﴾

108. Ve elini *(cebinden)* çıkardı. Birdenbire o da seyredenlere bembeyaz görünüverdi.

Sonra Firavun Mûsâ (a.s.)'a, başka bir mucizesinin olup olmadığını sordu. Mûsâ (a.s.) da, var diyerek :

"Ve elini" cebinden veya koltuğunun altından *"çıkardı, birden o, bakanlar için bembeyaz parlayan"* beyaz, nûranî, alışılmışın dışında ve durumuna şaşırarak bakışların üzerinde toplandığı *"bir şey oldu."*

Rivayete göre Mûsâ (a.s.), Firavun'a elini gösterip "Bu nedir?" diye sordu. O da: "Senin elin." diye cevap verdi. Sonra Mûsâ (a.s.), elini cebine soktu. Dışarı çıkardığı zaman son derece beyaz ve nûrânî idi. Aydınlığı, güneşin aydınlığını bastırdı. Halbûki Mûsâ (a.s.), oldukça esmerdi.

Burada ellerin eşyaya değmeden önce beyaz olduğuna işaret vardır. Eşyaya değince zulmânî olmuştur. Tekrar eşyadan el çekince yine eskiden olduğu gibi beyaz olur. İyi anla!

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾
يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿١١٠﴾

109-110. Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: Bu çok bilgili bir sihirbazdır. Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne buyurursunuz?

Firavun, Musa (a.s.)'ın mucizelerini görünce kavminin eşrafı ile Mûsâ (a.s.)'ın durumunu istişare etti. *"Firavun kavminden ileri gelen bir topluluk"* kendilerine danıştığı kavminin eşrâfi *"dediler ki: "Bu, çok bilgili bir büyücüdür."* Sihir ilmini çok iyi bilen ve bu konuda mâhir bir kimsedir.

O zaman sihir, önde gelen ve çok meşgul olunan bir işti. Her san'at ehlinin beceri ve maharetlerine göre farklı derecelerde olduğu şüphesizdir. Bu sebeple Mûsâ'nın mucizelerini gören topluluk, onun sihir ilminde son derece ehliyetli ve becerikli olduğunu ve bu bilgisini, mülk ve risalet arzusuna vesile kıldığını sandılar. İşte bu sebeple dediler ki:

Yaptığı sihirle "*sizi yurdunuzdan"* Mısır'dan *"çıkarmak"* hâkimiyeti İsrailoğulları'nın eline vermek *"istiyor,"* dediler. Firavun, onların bu sözünü işitince: *"Ne buyurursunuz?"* yani, "Ne yapmamı tavsiye edersiniz?", "Durum bundan ibâretse, ne yapmamı işaret edersiniz?"

❀

قَالُوا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَۙ ﴿١١١﴾
يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾

111-112. Dediler ki: Onu da kardeşini de beklet; şehirlere toplayıcılar *(memurlar)* yolla. Bütün bilgili sihirbazları sana getirsinler.

Firavun'a *"dediler ki: "Onu da kardeşini de"* Hârun'u da *"beklet."*

Harûn (a.s.)'ın adının açıkça zikredilmemesi, –başka ayetlerde belirtildiği üzere– Mûsâ (a.s.) ile beraber olduğunun açıkça bilinmesi sebebiyle olduğu söylenmiştir.

"Şehirlere" sihirbazlar için *"toplayıcılar"* görevliler *"yolla."* Şehirler, surlarla çevrili olup başında bir hükümdar bulunan yerlerdir. Buradaki "şehirler"den maksad, Mısır'ın "Saîd" denilen güney bölgesidir. Firavun'un oradaki bazı şehirlerinde ihtiyaç halinde faydalanmak üzere hazır sihirbazlar vardı.

Mûsâ ve kardeşinin işini, onlara yapacaklarını tehir et, acele etme. Şehirlere oralarda bulunan sihirbazları toplayıp getirmeleri için görevliler gönder.

"*Bütün bilgili"* sihirde mâhir *"sihirbazları"* toplayıp *"sana getirsinler.*"

Sihir, lugatte acayip işler ortaya koymak için başvurulan ince hileler mânâsına gelir. Bu kelimenin asıl mânâsı, bir şeyin gizli olmasıdır. Karanlığı kişiyi gizlediği için gecenin sonuna "seher" denilmesi de buradandır. Akciğere de "seher" ismi verilmiştir. Çünkü, bir şişip bir büzüldüğü için durumu gizli kaldığından böyle isimlendirilmiştir.

Anlatıldığına göre hiçbir asırda, Musa (a.s) zamanında olduğu kadar büyücü yoktu. Büyücülerin reisleri, Saîd'in uzak şehirlerindeydi.

Dimyatî tefsirinde şöyle anlatılır: Saîd şehirlerinde sihir ilminde tam yetkin olan iki kardeş vardı. Firavun'un elçisi onların yanına gelince, annelerine kendilerini babalarının mezarı başına götürmesini istediler. Anneleri götürdü. İki kardeş babalarına şöyle seslendiler: Ey babamız! İki kişi gelmiş, askerleri ve orduları yok; bir asaları var. Attıkları zaman ejderhaya dönüşüyor. Önüne ne gelirse yiyor. Bu sebepten Mısır hükümdarı bizi istemiş. Firavun bizim onunla karşılaşmamızı istiyor.

Kabirdeki babaları şu cevabı verdi: Mısır'a varınca sorunuz, onlar uyuyunca o asâ yine ejderha oluyor mu, olmuyor mu? Eğer oluyorsa, biliniz ki büyücü değildir. Çünkü büyücünün büyüsü uyuduğunda tesir etmez. Durum böyle ise ne siz ne de insanlardan hiç kimse onlarla karşılaşamayacaktır.

Sonuçta iki kardeş on iki bin öğrenci ve arkadaşlarıyla birlikte Mısır'a vardılar ve Firavun'un yanında toplandılar. Zâdü'l-mesîr'de bu rakam, 70.000 kişi olarak verilir.

Firavun ve taraftarları, işi geciktirerek, iyi tedbirler alarak, ellerinden geleni yapıp ve gayret sarfederek Allah'ın takdirini değiştireceklerini sandılar. Hakk'ın galip olduğunu, hükmünün önceden takdir edildiğini ve bu hüküm gelip çattığında ilim ve anlayışın bir tesiri ve etkisi olmayacağını bilemediler.

وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾

113. Sihirbazlar Firavun'a geldi ve: Eğer üstün gelen biz olursak, bize kesin bir mükâfat var mı? dediler.

Kendilerini toplamak üzere görevliler gönderdikten sonra "*sihirbazlar Firavun'a gelip"* kesin olarak galip geleceklerine güvenerek*: "Eğer üstün gelen"* Mûsâ değil *"biz olursak, elbet bize bir mükafat var, değil mi?" dediler.*"

Onlar bu sözü, kendilerine verilecek mükâfâtı kesinleştirmek için "O zaman bize büyük bir mükafat gerekir, değil mi?" dediler. Yahut da bu sözü, mükafatlarını kesinleştirmek için bir soru olarak söylediler.

Sihirbazların *"Eğer üstün gelen biz olursak"* demeleri, kendilerinin galip geleceklerine şüphe ettiklerinden değil, kendilerine mükafat verilmesini kesinleştirmek için söylemişlerdir.

قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾

114. *(Firavun)*: Evet hem de siz mutlaka yakınlarımdan olacaksınız, dedi.

Firavun: *"Evet,"* size muhakkak mükafat var *"hem de siz"* benim yanımda mertebe bakımından *"yakınlarımdan olacaksınız." dedi."*

Kelbî demiştir ki: Firavun onlara: "Siz benim meclisime ilk önce girip en son çıkanlardan olacaksınız." dedi.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "Allah Teâlâ bu sözü doğru ve gerçek olarak Firavun'un lisanından söyletmiştir. Çünkü gerçekten de sihirbazlar, Firavun'a değil Allah'a yaklaştırılanlar (mukarrebûn) arasına girmişlerdir."

Anlatıldığına göre bu topluluğun en büyüğü dört kişi idi. İkisi, *Şâpûr* ve *Gâdûr* ismindeki iki kardeş, diğerleri ise *Hatat* ve *Musaffî*'dir. *Lübâb*'da şöyle anlatılır: Bu dördünün de büyüğü *Şem'ûn* adında birisi idi. Mısır'a vardıklarında Şâpûr ve Gâdûr babaları ile aralarında geçen konuşmayı topluluğa aktardılar. Musa'nın uykusu ve uyanıklığını, asânın ejderha olmasını soruşturdular. Anlaşıldı ki Musa ne zaman uykuya dalsa, asa ejderha oluyor ve bekçilik ediyordu. Onları bir şüphe kapladı. Durumu gizliyorlardı. Firavun Musa'yı çağırdı ve sihirbazların münazaraya başlamaları kararlaştırıldı. Meclis düzenlendi. Sihirbazlar, asâ ve birkaç ipi meydana getirdiler. Firavun tahtın üzerine oturdu. Mısır halkı izlemek için hazır bulundular. Yetmiş bin sihirbaz bir tarafta, Musa ve Harun bir tarafta durdular. Büyücüler edeble öne çıkıp

قَالُوا يَا مُوسٰى اِمَّا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّا اَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾

115. ***(Sihirbazlar)*****, Ey Musa sen mi** ***(önce)*** **atacaksın, yoksa atanlar biz mi olalım? dediler.**

Sihirbazlar “*dediler ki: “Ey Mûsâ,”* önce asânı *“sen mi atacaksın yoksa”* iplerimizi ve asâlarımızı önce *“atanlar biz mi olalım?*” Mûsâ (a.s.)’ı bu konuda muhayyer bırakdılar.

Müfessirler demişlerdir ki: Sihirbazlar, Mûsâ (a.s.)’a karşı edebli davrandılar. İşte bu edeb, onların iman etmelerine sebep oldu.

قَالَ اَلْقُوا فَلَمَّا اَلْقَوْا سَحَرُوا اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاۤؤُ
بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾

116. “Siz atın” dedi. Onlar atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular ve büyük bir sihir gösterdiler.

“Siz atın.” yani, siz ne atacaksanız atın. *“dedi.”*

“Sihir yapmayı emretmek caiz olmadığı halde Mûsâ (a.s.) büyücülere nasıl “Siz atın.” demiştir?” diye sorulacak olursa, buna cevaben deriz ki: Mûsâ (a.s.), bunu şu iki ihtimalden biri sebebiyle söylemiştir: Birincisi, büyücülerin zanlarında haklı olup olmadıklarını kendilerine göstermek için. İkincisi, kendi mucizesini te’kid için.

Kadı Beydâvî demiştir ki: Mûsâ (a.s.), kendi işine güvendiği için onların işini de hafife almak, bir müsamaha ve ikram olmak üzere onlara “Siz atın.” dedi. Yoksa bu, sihri mübah saymak ve küfre rıza göstermek kabilinden değildir.

“Onlar” atacakları şeyleri *“atınca, insanların gözlerini büyülediler.”* hakikati olmayan bazı hayalleri göstererek insanların gözlerini büyülediler.

Şeyhzâde demiştir ki: Onlar bir kısım karışıklıklar yapmak suretiyle insanların gözlerini, olayı olduğu şekilde görüp anlamaktan çevirdiler, başka tarafa yönlendirdiler. *“Onları korkuttular ve büyük bir sihir meydana getirdiler.”*

Rivayet edilir ki büyücüler, kalın kalın ipler ve uzun uzun odunlar topladılar. Bunlar kalın ve büyük yılanlara benziyordu. Topladıkları iplere civa sürdüler. Asâların içine de yine civa doldurdular. Üzerlerine güneşin harareti düşünce onlar hareket etti ve eğilip bükülerek birbirine girdi. Sayıları çok fazlaydı. İnsanlar onların kendiliklerinden hareket ederek eğilip büküldüklerini sandılar. Sanki meydan yılanlarla dolu gibiydi.

وَاَوْحَيْنَا اِلٰى مُوسٰى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾

117. Biz de Musa'ya, "Asânı at!" diye vahyettik. Bir de baktılar ki, bu onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor.

Biz de Mûsâ'ya: "Asânı at" diye vahyettik." Mûsâ (a.s.) asâsını attı ve yılan oluverdi. *"Bir de baktılar ki o, onların uydurduklarını"* hızla *"yakalayıp yutuyor."*

Rivayete göre Mûsâ (a.s.) asâsını atınca hemen o, büyük bir yılan oluverdi. Büyücülerin iplerini ve asâlarını bütünüyle yuttu. Sonra orada hazır bulunanlara yöneldi. Hepsi korkup kaçtılar. İzdihamdan dolayı sayısını ancak Allah Teâlâ'nın bilebileceği büyük bir topluluk helâk oldu.

Sonra Mûsâ (a.s.) onu geri aldı, o da önceden olduğu gibi tekrar asâ oluverdi. Allah Teâlâ kahredici kuvvetiyle büyücülerin ortaya çıkardığı koskocaman cisimleri yok etti veya onları incecik parçalara ayırdı. Sihirbazlar: "Eğer Mûsâ'nın yaptığı sihir olsaydı, iplerimizi ve değneklerimizi yutamaz, onlar ortada kalırdı." dediler.

فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾

118. Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların yapmakta oldukları yok olup gitti.

"*Gerçek ortaya çıktı"* Yani Mûsâ (a.s.)'ın: "Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim." sözündeki doğruluğu ortaya çıkmış ve sâbit olmuş oldu. Çünkü Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)'ın elinde açık bir mucize izhar ederek onu doğruladı. *"ve onların bütün yaptıkları bâtıl oldu."* Büyücülerin yapageldikleri sihrin de bâtıl ve asılsız olduğu anlaşıldı.

فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾

119. İşte Firavun ve kavmi, orada yenildi ve küçük düşerek geri döndüler.

"Orada" o meclisde Firavun ve ona tâbî olanlar, *"yenildiler, küçük düştüler."* Zelil ve sus pus oldular.

وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾

120. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.

"Ve sihirbazlar secdeye kapandılar." yani, büyücüler sanki birileri onları yere atmış gibi şiddetli bir şekilde yüzüstü yere kapanarak secde ettiler. Nasıl kapanmasınlar ki? Gördükleri hakîkat onları şaşkına çevirip böyle yapmaya mecbur etti.

Ayette temsîli istiâre vardır. Çünkü, Mûsâ (a.s.)'ın son derece açık ve büyük

mucizesini görünce büyücülerin şiddetli ve süratli bir şekilde secdeye kapanmaları, yüzü üzere yere bırakılan kimsenin durumuna benzetilmiştir. Bu sebeple onların durumundan, kedisine benzetilenin (müşebbehün bih) durumuna delâlet eden ifadelerle bahsedilmiştir.

قَالُوٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمٖينَۙ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١٢٢﴾

121-122. “Musa ve Harun’un Rabbi olan âlemlerin Rabbine inandık” dediler.

“Âlemlerin Rabb’ine inandık, Musâ ve Harûn’un Rabb’ine” dediler.” Sihirbazlar, inandıkları rabbin Firavun olduğu sanılmasın diye Mûsâ (a.s.)’dan sonra Harûn (a.s.)’ı da zikretmişlerdir. Çünkü Firavun, Mûsâ (a.s)’ı küçükken yetiştirmiş olmakla birlikte Hârûn (a.s)’ın yetişmesinde hiç katkısı olmamıştır.

İbn Abbâs (r.a.) demiştir ki: Büyücüler iman etti ve İsrailoğulları’ndan tam altmış bin kişi Mûsâ (a.s.)’a tâbi oldu.

قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْۚ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ
فِى الْمَدٖينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَٓا اَهْلَهَاۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾

123. Firavun dedi ki: “Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? Bu, hiç şüphesiz şehirde, halkını oradan çıkarmak için kurduğunuz bir tuzaktır. Ama yakında *(başınıza gelecekleri)* göreceksiniz!

“*Firavun”* sihirbazların yaptıklarını reddederek ve onları azarlayarak *“dedi ki: Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz!?”* Bu ifâde tarzının benzeri: ***“Rabbinin kelimeleri tükenmeden, deniz tükenir.”*** (el-Kehf, 18/109) ayetidir. Maksad, onun izin vermesinin imkân dahilinde olduğunu ifâde değildir.

“Bu bir tuzaktır, şehirde bu tuzağı kurdunuz ki,” Sizin bu yaptığınız, gördüğünüz mucizenin açıklığı ve delilin kuvvetliliğinden kaynaklanan bir şey değildir. Bilakis bu, Mûsâ’nın ve sizin karşılaşma yerine çıkmadan Mısır’da yapmayı planladığınız bir hiledir.

Rivayet edilir ki, Mûsâ (a.s.) ile sihirbazların başkanı karşılaştı. Mûsâ (a.s.) ona: “Bak, eğer ben sana galip gelirsem bana inanacak ve benim getirdiğimin gerçek olduğunu kabul edecek misin?” dedi. Büyücü: “Vallahi, eğer galip gelirsen muhakkak sana inanacağım” dedi. Firavun’da bu konuşmayı işitiyordu. İşte bu sebeple Firavun, bu sözü söyledi. *“halkını”* yani Kıbtîleri *“oradan çıkarasınız,*” ve orası yalnız size ve İsrailoğulları’na ait olsun, *“ama”* yaptığınızın neticesinin ne olacağını *“yakında bileceksiniz!”* dedi. Bu kapalı bir tehdittir. Tafsîlâtı ise şöyle belirtilmektedir:

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾

124. Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım!”

“*Elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama”* yani, sağ ellerinizi ve sol ayaklarınızı *“keseceğim, sonra hepinizi”* rüsvay etmek ve benzerlerinize de böyle bir iş yapmaktan vazgeçirmek üzere Mısır nehrinin (Nil ırmağı) kenarında hurma dallarına *“asacağım!*”

El ve ayakları çapraz olarak kesme işini ilk olarak yapanın Firavun olduğu söylenmiştir. Sonra Allah Teâlâ bu cezayı, günahlarının çok büyük olduğunu göstermek üzere yol kesicilere uygun görmüş ve bunları ***“Allah ve Rasûlü ile savaşanlar”*** diye isimlendirmiştir (bk. el-Mâide, 5/33).

قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ
رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾

125-126. Onlar: Biz zaten Rabbimize döneceğiz. Sen sadece Rabbimizin ayetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey Rabbimiz! Bize bol bol sabır ver, müslüman olarak canımızı al, dediler.

Sihirbazlar, imanlarında sebât ederek *“dediler ki: “Biz zaten”* mutlaka öleceğiz ve *“Rabb’imize döneceğiz!*” Dolayısıyla, bunun senin tarafından olup olmaması arasında bir fark yoktur. Onun için senin tehdidine aldırmayız. Yâhut da sen bize söylediğin şekilde işkence yaparsan biz de Rabb’imizin rahmet ve sevabına döneceğiz dediler. Böylece sanki onlar Allah’a kavuşmaya olan arzuları sebebiyle Firavun’un işkencesini güzel gördüler.

Mesnevî’de denilmiştir ki:

Su ve çamur içinde olan canlar
Su ve çamurdan kurtulunca gönülleri sevinç dolar
Hak aşkının havasında raksederler
Ayın ondördü gibi noksansız ve tam bir hale gelirler
Ruhun üzerinden ten örtüsü kalkınca
Dostu görmekten dolayı yüzlerce fetihlere erer
Can, su rengindeki âlemde şu nârayı atar:
«Keşke kavmim, Rabbim beni ne yüzden yarlığadı, bilse idi»

“Sen ancak, Rabb’imizin ayetleri gelince ona inandık diye bizden öç alıyorsun.”

yani, reddediyor ve ayıplıyorsun. Halbuki bizim yaptığımız, amellerin en hayırlısı ve mertebelerin en yükseğidir. Senin hoşnutluğunu kazanmak için bundan vazgeçmemiz mümkün değildir.

Sonra Allah'a iltica ederek şöyle duâ ettiler: *"Ey Rabbimiz, üzerimize sabır boşalt"*

Firavun'un tehdidine karşılık, sabrı üzerimize öyle dök ki suyun her tarafı kaplaması gibi bizi kuşatsın. Burada suyun boşaltılması, istiâre kabîlindendir. Firavun'un tehdidine sabretmek, her şeyi kaplayan suya benzetilmiştir. Bu bir gizli teşbihtir. "Boşaltma"nın sabra nisbet edilmesi, kinaye yoluyla istiare yapıldığını göstermek içindir. Çünkü boşalma ve dökme, suya ait özelliklerdendir.

"ve bizi müslümanlar" Firavun'un tehdidiyle fitneye düşmeden, bizi rızıklandırdığın İslâm nimeti üzere sabit *"olarak öldür."*

"İkiniz ve size uyanlar üstün geleceksiniz." (el-Kasas, 28/3) ayetine göre Firavun'un büyücülere bir şey yapmaya güç yetiremediği söylenmiştir.

İbn Abbas (r. anhümâ) ise şöyle demiştir: Firavun, büyücüleri yakaladı, onları istediği şekilde kesti ve Mısır'ın meşhur nehri olan Nil nehrinin kıyısında astı.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Sihirbazlar Musa'nın hak üzere olduğunu anlayınca
Önceden işledikleri suçlara karşılık ellerini ayaklarını feda ettiler

Bu kıssanın işârî yorumu şöyledir: Firavun'un, iman eden büyücülere karşı gelmesi gibi nefis Firavun'u da sihirbazlar yerinde olan sıfatlarının iman etmesine karşı çıkar ve: *"Ben"* îman etmeniz için *"size izin vermeden ona"* Ruh Mûsâ'sına *"iman mı ettiniz?"* Ey ruh Mûsâ'sına muvâfakat eden sıfat sihirbazları, *"bu bir tuzaktır, şehirde"* kalıp ve beden şehrinde *"bu tuzağı kurdunuz ki, halkını"* lezzetleri, bedenî ve cismanî şehvetleri *"oradan çıkarasınız,"* Çünkü nefsin sıfatları iman edip ruha ve onun sıfatlarına muvâfakat edince, dünya lezzetleri ve şehvetleri bedenden çıkıp gider. "*ama yakında bileceksiniz*", imanınızı iptal edip lezzet ve şehvetleri tekrar geri alma konusunda benim hile ve tuzaklarımı göreceksiniz.

Güzel amellerden alıkoyma bıçağıyle "*elbette ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra hepinizi"* dünya ve onun süslerine bağlanma dallarına *"asacağım!"*

Onlar *"dediler ki: "Biz zaten"* dünyaya ve onda bulunanlara değil *"Rabb'imize döneceğiz!*"

"Sen ancak, Rabb'imizin ayetleri gelince ona inandık diye bizden öç alıyorsun. Ey Rabb'imiz," dünyaya olan bağlılıklarımızı koparmamız hususunda *"üzerimize sabır boşalt ve bizi müslümanlar olarak"* senin kulluğuna teslim olanlar olarak *"öldür!*"

FİRAVUN'UN YAPTIĞI HAKSIZLIKLAR

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اَتَذَرُ مُوسٰى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا
فِى الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَۜ قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَاۤءَهُمْ وَنَسْتَحْيٖ
نِسَاۤءَهُمْۚ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعٖينُوا
بِاللّٰهِ وَاصْبِرُواۚ اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِۙ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاۤءُ مِنْ عِبَادِهٖۜ وَالْعَاقِبَةُ
لِلْمُتَّقٖينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوا اُو۫ذٖينَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَاۜ
قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ
كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

127. Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: Musa'yı ve kavmini, seni ve tanrılarını bırakıp yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar diye mi bırakacaksınız? *(Firavun)*: "Biz onların oğullarını öldürüp, kadınlarını sağ bırakacağız. Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz" dedi.

128. Musa kavmine dedi ki: "Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona vâris kılar. Sonuç *(Allah'tan korkup günahtan)* sakınanlarındır."

129. Onlar da, sen bize *(peygamber olarak)* gelmeden önce de geldikten sonra da bize işkence edildi, dediler. *(Musa)*, "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hakim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar" dedi.

"Firavun'un kavminden ileri gelenler dediler ki:" Rivayete göre Firavun, Mûsâ (a.s.)'ın asâ ve beyaz el mucizelerini gördükten sonra ondan son derece korktu. Bu yüzden Mûsâ (a.s.)'a hiç bir cevap vermedi ve ona bir kötülük yapmaya teşebbüs etmedi. Bilakis serbest bıraktı. Bunun için kavminin ileri gelenleri ona: *"Mûsâ'yı ve kavmini,"* Mısır diyarında bulunan insanların dinlerini ifsad etsinler, onları sana tâbi olmaktan vazgeçirsinler ve *"seni ve tanrılarını terk edip yeryüzünde bozgunculuk yapsınlar diye mi bırakıyorsun?"*

Firavun'ın yıldızlara taptığı söylenmiştir. Farsça tefsirde de belirtildiği üzere doğru olanı şudur: O, kavmi için kendi sûretinde putlar yaptırdı ve kendisine yaklaşmak için bu putlara tapmalarını emretti. İşte bu sebeple o: ***"Ben sizin en yüce rabbinizim."*** (en-Nâziât, 79/24) demiştir.

Firavun onlara cevap olarak: *"Biz, onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını"* çeşitli işlerde kullanmak üzere *"sağ bırakacağız."* yani, daha önce Mûsâ'nın doğduğu

zamanda yaptığımız gibi tekrar erkek çocuklarını öldürmeye ve kadınlarını çalıştırmaya başlayacağız. Böylece bizim ne kadar ezici bir kuvvet ve çoğunluğa sahip olduğumuz bilinecektir. Mûsâ'nın müneccim ve kahinlerin elinde mülk ve saltanatımızın yıkılacağını söyledikleri çocuk olmadığı ortaya çıkacaktır. *"biz daima onların üstünde eziciler olacağız." dedi."* Daha önce olduğu gibi şimdi de biz, kuvvet bakımından onlardan üstünüz. Durumumuz asla değişmemiştir. Onlar da aynı şekilde bizim elimizin altında ezilenler olmaya devam edeceklerdir.

قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوا ۚ إِنَّ الْأَرْضَ لِلّٰهِ ۙ يُورِثُهَا
مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾

128. Musa kavmine dedi ki: "Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona vâris kılar. Sonuç *(Allah'tan korkup günahtan)* sakınanlarındır."

Firavun'un bu konuşmasını işitip ona karşı gelmekten âciz kaldıklarında *"Mûsâ, kavmine"* onları tesellî etmek ve iyi sonun onların olacağını va'd etmek üzere*: "Allah'dan yardım isteyin,"* Firavun belasını defetmek husûsunda Allah Teâlâ'dan yardım isteyin, Firavun'dan duyduğunuz asılsız sözlere *"sabredin, şüphesiz yeryüzü"* Mısır toprakları *"Allah'ındır, onu kullarından dilediğine verir. Sonuç,"* ya Allah'ın yardımı ve zafer veya cennet ile güzel âkıbet *"(Allah'dan korkup günahlardan) korunanlarındır."* ki siz de onlardansınız *"dedi."* Çünkü rivayete göre Firavun'un büyücüleri mağlup olup Mûsâ (a.s.)'ın peygamberliği net bir şekilde ortaya çıkınca İsrailoğulları'ndan tam altmış bin kişi Mûsâ (a.s.)'a iman ederek şirk ve isyandan korundular. Burada Allah Teâlâ'dan yardım dilemenin ve sabretmenin takva bâbından olduğuna dikkat çekilmiştir.

Hâfız der ki :

Yaşlanmış olduğum halde Yusuf, sohbetiyle beni ağırlamakta
Eriştiğim bu devlet, hüzünler kulübesindeki sabrın eseridir

قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ أَنْ
يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

129. Onlar da, sen bize *(peygamber olarak)* gelmeden önce de geldikten sonra da bize işkence edildi, dediler. *(Musa)*, "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hakim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar" dedi.

“Onlar da” yani, İsrâiloğulları: Ey Mûsâ *“Sen bize”* peygamberlikle “*gelmezden önce de”* Firavun tarafından işkenceye uğratıldık. Bu sözleriyle Mûsâ (a.s.)’ın doğumundan önce ve sonra erkek çocuklarının öldürülmesini kastediyorlardı. *“sen bize”* bir peygamber olarak *“geldikten sonra da bize işkence edildi.” dediler.”* Bu sözleriyle de Firavun’un Mûsâ (a.s.)’a düşmanlığı sebebiyle yine erkek çocuklarını öldürmekle ve daha önce onlara yaptığı türlü eziyet, zulüm ve işkence gibi diğer şeyleri yapmakla tehdit etmesini kastediyorlardı.

Müşahede ettikleri şeyler sebebiyle kavminin şiddetli bir ızdırap içinde olduğunu gören Mûsâ (a.s.), onları tesellî etmek için *“Yeryüzü Allah’ındır; onu dilediğine verir.”* diyerek işaret ettiği hususu açıkça ifade etmek üzere *“dedi ki: “Umulur ki Rabb’iniz düşmanınızı yok eder.”* yani, size anlattığınız şekilde işkence eden ve aynı işkenceyi tekrar yapacağını söyleyerek tehdit eden düşmanınızı umulur ki Rabb’iniz yakın zamanda helâk eder.

“ عَسٰى ” (umulur ki) kelimesi, kul hakkında kullanıldığı zaman kasdolunan şeyi ummak mânâsına gelir. Allah Teâlâ hakkında kullanılınca zorunluluk ifâde eder. Çünkü Kerîm olan Allah bir şeyi umdurduğu veya vadettiği zaman muhakkak sözünü yerine getirir. Sanki o şeyi kendi zâtına vacip kılmış gibi olur.

“ve onların yerine sizi yeryüzüne” Mısır’a ve mukaddes topraklara *“hâkim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar.”* İyi mi yoksa kötü mü amel işleyeceğinize bakar. Sizden sadır olacak olan şükür veya nankörlük, taat veya isyana göre size karşılık verir.

Nazar; (bakmak) kelimesi ile bazan “bilgiye ulaştıran düşünce” kastedilir. Bazan ise “bir şeyi görmek için göz bebeğini o yöne doğru çevirme” kastedilir. Her iki mânâ da Allah Teâlâ hakkında imkansızdır. Bu sebeple burada bakmak, bakmanın sonucu olan “görme” mânâsında kullanılmıştır.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “*Dünya tatlı ve yeşil (güzel)dir.*” Yani manzarası, bakanı hayran bırakacak kadar güzeldir. Dünyadan maksad, onun suret ve metaıdır. Dünya, yeşil olarak vasfedilmiştir. Çünkü, Araplar güzel gördükleri şeye “yeşil” derler. Ya da kısa zamanda yok olup gitmek hususunda yeşilliklere benzediği için dünya “yeşil” diye isimlendirilmiştir. Burada dünyanın güzelliğiyle ve kendisine tamah ettirerek insanları fitneye düşüren bir aldatıcı olduğu beyan edilmiştir.

“Allah sizi oraya halife kılacaktır.” Yani sizi dünyada öncekilerin yerine getirecektir. Şunu bilin ki elinizde bulunan mallar, hakikatte sizin değil, sadece Allah Teâlâ’nındır. Bu mallarda tasarruf etme konusunda sizi, “vekil” yerine koymuştur.

“Sizin nasıl amel etmekte olduğunuza bakmaktadır.”[67] Yani, orada ne gibi tasarruflarda bulunduğunuzu kontrol etmektedir.

Bu hadisin mânâsının şöyle olduğu da söylenmiştir: “Allah sizi, sizden öncekilerin yerlerine getirecek ve onların ellerinde bulunanları size verecektir. Onların hallerinden ibret alıp almadığınıza ve âkıbetlerinin ne olduğunu düşünüp düşünmediğinize bakmaktadır.”

Sa’dî (k.s.) der ki :

Bir kuş yeme doğru gitmez
Bir başka kuşu yakalanmış görünce
Başkalarının düştüğü musîbetlerden öğüt al
Başkaları senin durumundan öğüt almadan önce

Nefis Firavun'una, heva, gadap ve kibirden oluşan kavmi dediler ki: *"Mûsâ'yı"* ruh Mûsâ'sını *"ve"* onun kalb, sır ve akıldan oluşan *"kavmini, seni ve"* dünya, şeytan ve tabiattan ibâret olan *"tanrılarını terk edip"* onları tapılmaz halde bırakıp *"yeryüzünde"* beşeriyet toprağında *"bozgunculuk yapsınlar diye mi bırakıyorsun?"*

Nefis Firavun'u cevaben: *"Biz onların oğullarını öldüreceğiz,"* ruh, kalb ve nefs sıfatlarının çocukları, onların sâlih amelleridir. Yani, "Onların amellerini riya ve ucub ile boşa çıkaracağız. "*kadınlarını"* yani onlardan amellerin meydana geldiği sıfatları *"sağ bırakacağız,"* Tuzak, aldatma ve hile ile "*biz daima onların üstünde eziciler olacağız!" dedi."*

"Mûsâ" yani ruh; kalb, akıl ve sırdan oluşan *"kavmine:"* "Nefis ile cihad etmek, ona karşı gelmek ve hakka tâbî olmak hususunda *"Allah'dan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü"* yani beşeriyet toprağı *"Allah'ındır, onu kullarından dilediğine verir."* Saadete erenlerin beşeriyet toprağına, ruhu ve onun sıfatlarını varis kılar. O da onların sıfatlarıyla sıfatlanır. Şakîlerin beşeriyet toprağına da nefsi ve onun sıfatlarını hâkim kılar. O da onların sıfatıyla sıfatlanır. İyi ve mutlu *"sonuç,"* Allah'dan korkup günahlardan *"korunanlarındır."* müttakîlerin ve onlardan hoşbaht olanlarındır. "*dedi."*

"Onlar da" yani, ruhun kavmi ona *"Sen bize gelmezden önce de"* yani ruhânî vâridâtlarla gelmeden ve vuslattan önce beşerî vasıflardan ve muamelelerden eziyet duyuyorduk. *"sen bize geldikten sonra da bize işkence edildi."* yani, ruhânî vâridât ve ilhamlarla geldikten ve vuslattan sonra, beşeriyetin icablarından eziyet duyuyoruz. "*dediler."*

Ruh (Mûsâ) onlara *"dedi ki: "Umulur ki Rabb'iniz düşmanınızı*", nefis ve onun sıfatlarını rabbânî vâridâtlarla *"yok eder ve"* onların eziyetini sizden uzaklaştırır." Bununla sadece ruhânî vâridatların, nefsin ve onun sıfatlarının ifnâsı için kâfî gelmediğine ve bu konuda rubûbiyet sıfatlarının tecellîsine muhakkak ihtiyaç duyulduğuna işaret edilmiştir. *"Onların yerine sizi yeryüzüne hakim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar."* Rab, sıfatlarından biriyle tecellî edince beşeriyet toprağında nefsin sıfatlarından hiç bir sıfat bırakmaz. İstisnasız hepsini ruh ve kalbin sıfatları ile değiştirip onların, kulluğun yerine getirilmesi ve rubûbiyet nimetlerine karşı şükrün edası konusunda nasıl davrandıklarına bakar." (*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.)

[67]. *Tirmizî*, Fiten, 26; *İbn Mâce*, Fiten, 19; *Dârimî*, Rikâk, 37; *Müsned*, III, 7

FİRAVUN VE KAVMİNİN CEZALANDIRILMASI

وَلَقَدْ اَخَذْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّن۪ينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ
يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَاِذَا جَٓاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِه۪ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ
سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهُۜ اَلَٓا اِنَّمَا طَٓائِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِه۪ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا
بِهَاۙ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٣٢﴾ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ
وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا
وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِم۪ينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا
يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَۚ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَۚ ﴿١٣٤﴾

130. Andolsun ki, biz de Firavun'a uyanları ders alsınlar diye yıllarca kuraklık ve mahsül kıtlığı ile cezalandırdık.

131. Onlara bir iyilik *(bolluk)* gelince, "Bu bizim hakkımızdır" derler; eğer kendilerine bir fenalık gelirse Musa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. Bilesiniz ki, onlara gelen uğursuzluk Allah katındandır, fakat onların çoğu bunu bilmezler.

132. Ve dediler ki: "Bizi sihirlemek için ne mucize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz."

133. Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan, çekirge, haşere, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular.

134. Azap üzerlerine çökünce, "Ey Musa! sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine dua et; eğer bizden azabı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrailoğullarını seninle göndereceğiz" dediler.

"Andolsun biz, Firavun ailesini," yani, onun kavmini ve onun dindaşlarını, demektir. Bir kimsenin " آلِ " (âilesi), kendileriyle yakın ilişki içinde bulunduğu yakın çevresidir.

"öğüt alsınlar diye yıllarca kıtlıkla ve ürünlerini azaltmakla cezalandırdık." " سِنِينَ " (yıllarca) kelimesi, yıl mânâsına gelen " سَنَة " kelimesinin çoğuludur. Fakat daha çok kıtlık yılları için kullanıldığı için sanki onun özel ismi olmuştur. *"Necm"* kelimesi, yıldız mânâsında olduğu halde çoğunlukla Süreyya yıldızı için kullanıldığı gibi.

Allah Teâlâ, öğüt alıp; başlarına gelenlerin işledikleri günahlar sebebiyle olduğunu

bilmeleri, inat ve azgınlıklarından vazgeçmeleri için Firavun'un kavmini yıllarca kıtlık içerisinde yaşatmış buna ilave olarak çeşitli âfetlerle meyvelerini ve başka ürünlerini noksanlaştırmıştır. Çünkü bunlar, insanların yiyecek ve gıda maddelerini teşkil etmekteydi.

Ka'b (r.a.)'dan şöyle rivayet edilmiştir: "İnsanlar üzerine bir zaman gelecek ki, o zaman hurma ağacı sadece bir tane hurma verecektir."

İbn Abbas (r. anhümâ) şöyle demiştir: "Kıtlık, kır ve vahalarında; ürünlerin azaltılması ise şehirlerinde olmuştur."

Ayette *"öğüt alsınlar diye"* "yani umulur ki öğüt alırlar diye" buyurulması, Firavun'un kavminin cezalandırılmasının sebebidir. Bu, iki şekilde tefsir edilebilir:

Ya kullarla ilgili maksadlara göre Allah Teâlâ'nın fiillerini sebeplere bağlamanın câiz olduğuna delil teşkil eder. Nitekim Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğu bu görüştedir. Yahut da sonuç, kendisinin neticesinden kaynaklandığı için buradaki sebep amaç haline getirilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın fiillerinin bir kısım açık ve kuvvetli maslahat ve gayelere tâbî kılınması konusunda hiç bir ihtilaf yoktur. Öyle ki bu maslahat ve gâyeler, olmasalardı Allah o fiilleri yerine getirmezdi.

Ayet, musibetlerin, zorluk ve sıkıntıların, uyanmaya ve ibret almaya sebep olduğuna dikkat çekmektedir. Fakat bu, basiret sahibi ve saadet ehli olan kimseler için söz konusudur. Şekâvet ehlini ise ne nimetin bolluğu, ne de azabın şiddeti gafletten uyandırır.

Şeyh Sa'di (k.s.) der ki:

Ne kadar çalışılsa da söğüt dalında gül bitmez
Bir zenci hamama gitmekle beyaz olmaz

فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهِۚ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا
بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهُۜ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

131. Onlara bir iyilik *(bolluk)* gelince, "Bu bizim hakkımızdır" derler; eğer kendilerine bir fenalık gelirse Musa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. Bilesiniz ki, onlara gelen uğursuzluk Allah katındandır, fakat onların çoğu bunu bilmezler.

"Onlara bir iyilik" Firavun'un kavmine genişlik, bolluk ve buna benzer iyilikler *"geldiği zaman: "Bu bizim hakkımızdır."* yani, bizim için veya onu hakettiğimizden bu iyilik bize verilmiştir *"derler."* Allah'ın bir ikramı olduğunu hiç düşünmezlerdi. *"Kendilerine"* kuraklık, kıtlık veya başka *"bir kötülük ulaşırsa, Mûsâ ve onunla berâber olanları uğursuz sayarlardı."* ve "Bu bize, onların uğursuzluğu sebebiyle

isabet etti.” derlerdi.

“et-Tetayyur” (uğursuzluk), karga ve benzeri kuşlar için kullanılan “et-tayr” kelimesinden türetilmiştir. Delâlet edilen şeye, ona delâlet eden şeyin ismini vermek sûretiyle “uğur” un zıddı olan uğursuzluk (eş-şu’m), kuş anlamında “et-tayr” ve “et-tâir” olarak isimlendirilmiştir. Çünkü Araplar, kuşları bir işin uğursuzluğuna delil ve işaret sayarlardı.

Saîd b. Cübeyr (r.a.) demiştir ki: “Firavun, dört yüz yıl hükümdarlık yaptı. Üç yüz yıl hiçbir kötülük ve bela görmeden yaşadı. Eğer bu müddet içinde bir gün aç kalsaydı veya bir gün hummâya tutulsaydı yahut da bir saat bir yeri ağrısaydı asla rubûbiyet iddiasında bulunmazdı.”

Onlar: “Bize ulaşan hayır ve iyiliklerin sebebi, bizim onları haketmemiz ve onlara layık olmamızdır. Bize dokunan şer ve kötülükler ise Mûsâ ve beraberindekilerin uğursuzluğundan ileri gelmektedir” deyince Allah Teâlâ, verdikleri her iki hükümde de onları yalanlayarak şöyle buyurdu: *“İyi bilin ki, onların uğursuzluğu Allah katındandır.”* Yani, onlara isabet eden hayır ve şerrin sebebi, Allah katındandır ve O’nunla kaim olan bir sıfattır. O da, O’nun kazası, takdiri ve dilemesidir. Allah, hayır ve şerden dilediğini onlara isabet ettirir. Bu, bir kimsenin uğurlu veya uğursuz oluşundan değildir.

Onların uğursuzluğunun Allah katından olduğunun belirtilmesi, hayır ve şerre delil sayılan kuşa teşbih yoluyladır. Ya da bunun sebebi, Allah Teâlâ katında uğursuz olmalarıdır. Bu da onların Allah katında yazılmış olan kötü amelleridir. İşte başlarına belaların gelmesine sebep başka bir şey değil sadece budur. Onlar kuşu, sadece uğursuzluğa yorarlardı. Binaenaleyh ayette zikredilen “tair” delil zikredilerek medlûlü (delâlet edileni) yani uğursuzluğu kastetmekten ibarettir.

“Fakat çokları” kendilerine isabet eden belaların, Allah’dan veya amellerinin uğursuzluğundan olduğunu “*bilmezler.”* ve kendilerinden nakledilen sözleri söylerler.

Bilgisizliğin onların çoğuna isnad edilmesi, bazılarının bunu bildiğini gösterir. Fakat onlar da inat ve kibirleri sebebiyle bildiklerinin gereğince amel etmiyorlardı.

“et-Tetayyür”, uğursuz saymak demektir. Bunun isim hâli, *“et-tıyera”*dır ve “uğursuz sayılan kötü fal” mânâsına gelir. Bunun aslı şudur: Araplar, kuş ile tefe’ül ediyorlardı. Yani olacak olayları, kuşun uçuş yönüne göre yorumluyorlardı. Onlardan birisi bir iş için giderken sağ tarafından bir kuş ona gelirse bunu uğurlu sayar, işinin bereketli olacağını bildiren bir işaret kabul eder ve onu “sânih” (kişinin solundan sağına doğru uçan kuş) diye isimlendirirdi. Eğer sol tarafından gelirse bunu uğursuz sayar, onu da “bârih” (zâil olan, terk edip giden) diye isimlendirir ve işine gitmeyip evine dönerdi. Sonra kuş (tayr) hakkında söyledikleri çoğaldı. Nihayet onu uğursuz saydıkları her şeyde kullanmaya başladılar.

Rasûlullah (a.s.), üç defa: *“Bir şeyi uğursuz sayma (tıyara) şirktir.”*[68] buyurarak bunu yasakladı. Peygamber Efendimiz, uğursuz saymayı şirk olarak nitelemiştir. Çünkü Araplar, gereği gibi amel ettikleri takdirde uğursuz saymanın kendilerine fayda

sağlayacağına veya onlardan bir zararı gidereceğine inanıyorlardı. Sanki onu, bu hususta Allah'a ortak koşuyorlardı.

Abdullah b. Abbas (r. anhümâ) demiştir ki: Bir kimse evinden çıkar, sonra bir şeyi uğursuz saydığı için evine geri dönerse müşrik veya âsî olarak dönmüş olur.

Muhît isimli eserde zikredildiğine göre güvercin öttüğü zaman bir adam "Falan hasta ölüyor" dese bazı âlimlere göre bu kimse küfre girer. Bir adam sefere çıksa, yolda giderken saksağan ötse ve bu yüzden geri dönse meşayihden bazısına göre kâfir olur.

İkrime (r.a.) demiştir ki: Biz, İbn Ömer (r.a.)'ın yanında idik. İbn Abbas (r. anhümâ) da orada idi. Bir karga öterek yanımızdan geçti. Orada bulunanlardan biri "Hayırdır, hayırdır." dedi. Bunun üzerine İbn Abbas: "Ne hayır, ne de şerdir." diye karşılık verdi.

En ziyade karga uğursuz sayılmıştır. Araplar kargaya "ğurabu'l-beyn" (ayrılan karga) derlerdi. Çünkü o, Nûh (a.s.) kendisini suya bakmak için gönderdiği zaman gitmiş bir daha geri dönmemiştir. Böylece Nûh (a.s.)'dan ayrılmıştır. İşte bu sebeple onu uğursuz saymışlar ve "gurbet" tabirini de onun isminden türetmişlerdir.

İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle demiştir: "Uğursuz sayma, sadece uğursuz sayana zarar verir." Bu sözün mânâsı şudur: Bir kimse, yasak olduğu halde bir şeyi uğursuz sayar veya onu uğursuz sayılacak bir şey görür de bu sebeple yapacağı işi yapmaktan vazgeçerse kaçtığı başına gelir. Kim de korku ve ümit bakımından gönlünü Allah'a bağlar, gönlünü korkulan sebeplere bağlanmaktan uzaklaştırır ve söylenmesi tavsiye edilen sözleri okuyup geçerse ona bir zarar gelmez.

Bu sözlerden maksad, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in şu hadîsinde belirtilen manadır: *"Her kulun kalbine bazen bir şeyi uğursuz sayma hissi girer. Kişi bunu hissettiği zaman şöyle desin:*

اَللّٰهُمَّ لَا طَيْرَ اِلَّا طَيْرُكَ وَلَا خَيْرَ اِلَّا خَيْرُكَ وَ لَٓا اِلٰهَ غَيْرُكَ

وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ مَا شَٓاءَ اللّٰهُ كَانَ لَا يَأْتِى بِالْحَسَنَاتِ

اِلَّا اللّٰهُ وَلَا يَذْهَبُ بِالسَّيِّئَاتِ اِلَّا اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Allah'ım, senin uğursuz kılman dışında bir uğursuzluk yoktur. Senin hayırlı kılmandan başka hiçbir hayır yoktur. Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Güç ve kuvvet, sadece Allah'a aittir. Ancak Allah'ın dilediği olur. İyilikleri veren de Allah, kötülükleri gideren de Allah'tır. Allah'ın her şeye kadir olduğuna şahitlik ederim."[69] Böyle der, sonra işini yapmak üzere gider. Yani insanın başına gelen hayır, şer, uğur ve uğursuzluk ancak senin takdirin, hükmün ve dilemen iledir." demektir.

Bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Uğursuzluk, kadında, atta ve evdedir."*[70] Kadının uğursuzluğu ahlakının kötülüğü veya mihrinin fazlalığındadır. Çocuk doğurmamasında olduğu da söylenmiştir. Atın uğursuzluğu, uysal olmayışında veya

kendisiyle gazaya çıkılmamasındadır. Evin uğursuzluğu ise dar oluşunda veya aşırı sıcak (veya soğuk) oluşundadır. Bu hüküm genel duruma göre verilmiş olup kesinlik ifade etmez.

Rasûlullah (s.a.v.), sadece bu üç şeyi zikretmiştir. Çünkü bunlarda, sahiplerine ulaşacak pek çok zararlar söz konusudur. Ya da bunlar, insanın imtihan edildiği şeyler arasında âfete en yakın olanlardır. Zikredilen bu üç şeyden hangisi uğursuz olursa, kişinin ondan ayrılması gerekir.

"Uğursuzluk kadında, atta ve evdedir" hadisine, *"Uğursuz sayma yoktur."*[71] hadisiyle itiraz edilmiş, **İbn Kuteybe** de buna şöyle cevap vermiştir: Birinci hadis, hükmü genel (âmm) olan ikinci hadisi tahsis etmiştir. Yani "Bu üç şeyin dışında uğursuz sayma yoktur." demektir.

Filozoflardan biri, donuk bir şarkıcının sesini işitti ve dedi ki: Kehanetle uğraşanlar sanırlar ki, baykuşların ötmesi bir insanın öldüğüne delâlet eder. Eğer bu doğru ise şu şarkıcının sesi de baykuşun öldüğüne delâlet eder.

İşitmemem için kulağıma civa akıt/kulağımı tıka
Ya da çıkmam için kapıyı aç

Hükümdarlardan biri zamanında yıldızlar döküldü. Hükümdar bundan endişe duyarak müneccimleri ve âlimleri toplayıp onlara durumun ne olacağını sordu. Hiçbir cevap veremediler. Bunun üzerine şair **Cümeyl** şu şiiri söyledi:

"Bu yıldızlar, dökülüp düştüler
Hükümdarın düşmanlarını taşlamak için."

Böylece yıldızların düşmesini iyiye yormuş oldu. Hükümdar bundan çok memnun kalarak ona hediye verilmesini emretti.

Güzel tefe'ülde bulunmakta ve olayları iyiye yormakta bir beis yoktur. Rasûlullah (s.a.v.) bir şeyi iyiye yormayı sever, kötüye yorup uğursuz saymaktan hoşlanmazdı. İyiye yormak, kişinin kardeşinden duyacağı güzel ve uygun sözdür. Meselâ bir şeyi arayan kimseye "Ey bulan, ey başaran" gibi sözler işitmesi; seferde olan birinin "Ey doğru yolunu bulmuş kişi" sözünü duyması veya hasta olan bir adamın "Ey sağlam adam" sözünü işitmesi bu kabilden iyiye yormadır. Dînen uygun görülen işlerde tefe'ül meşrûdur. Uğursuz sayma ise yasaklanmıştır.

Bir şeyi hayra yorma (tefe'ül) ile uğursuz sayma (tıyera)nın her ikisi de bir işin akıbeti hakkında bazı emârelerle istidlâlde bulunma oldukları halde aralarında fark vardır: İnsânî ruhlar, hayvanî ve kuşlara ait ruhlardan daha güçlü ve daha berraktır. İnsanın dilinden çıkan güzel söz ile istidlâlde bulunmak mümkündür. Kuşların uçması ve hayvanların hareket etmesi ise böyle değildir. Çünkü onların ruhları zayıftır. Onların davranışlarıyla herhangi bir şeyin akıbeti hakkında istidlâlde bulunmak mümkün

değildir.

Rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) yağmur duasına çıktığında elbisesini ters çevirip giymiştir. *el-Hidaye*'de bunun, "Ya Rabbi, biz ridamızı çevirdiğimiz gibi sen de kuraklık halini yağmurlu hale çevir." mânâsında bir tefe'ül (iyimserlik) olduğu zikredilmiştir.

Ebû Hüreyre (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yâ Rasûlallah, ben senden bir çok hadis işitiyorum, fakat onları unutuyorum." dedim. "*Cübbeni yay.*" buyurdu. Ben de yaydım. Hz. Peygamber (s.a.v.), ellerini ayırdı. Sonra "*Topla.*" buyurdu. Ben de topladım. Bundan sonra artık hiç bir şeyi unutmadım.[72]

İşte bu yayma, ayırma ve toplama işi tefe'ülden başka bir şey değildir. Yoksa ilim, cübbenin üzerine düşecek, (sanki kucaklanmış gibi) eller ayrılacak ve toplanacak bir şey değildir. Fakat böyle yaparak iyi tefe'ülde bulunulabilir. Yani: "İçine düşen şeyi tutmak üzere cübbemi yaydığım gibi duyacağım sözler için de kulak kesildim." "(Başkasına kucak dolusu) bol rızık veren bir kimsenin ellerini ayırdığı gibi ona ilimden çok şey verdim." "Cübbeyi toplayınca içindeki şeylerin düşmesinden güvende olunduğu gibi, işitilen şeyin kulaktan çıkmasından ve hatırda olan şeyin unutulmasından da güvende olunur."

Bazı konumlar ve durumlar, bir kısım hallere delâlet eder. Nitekim bazı isimler de bazı işlere delâlet eder. Hikaye edildiğine göre **Ömer b. Hattâb** (r.a.), bir adama "İsmin nedir?" diye sordu. Adam isminin "Cemre" olduğunu söyledi. "Kimin oğlusun?" sorusuna "Şihâb'ın oğluyum." diye cevap verdi. "Hangi kabiledensin?" dedi. Adam: "Hurka (yanan) kabilesinden" dedi. Hz. Ömer: Nerede ikâmet ediyorsun?" diye sordu. Adam: Harra'da dedi. (Harra, sanki ateşte yanmış gibi siyah taşların bulunduğu yere denir.) Bunun üzerine Hz. Ömer ona: "Çabuk ehline dön. Çünkü onlar yandılar." dedi. Adam memleketine döndü. Gerçekten de oradaki insanlar yanıp kül olmuşlardı.

Yine Hz. Ömer (r.a.), bir adamdan yardım istemişti. Ona "İsmin ne?" diye sordu. Adam: "Zâlim b. Serrâk (Hırsızın oğlu Zâlim)" dedi. Hz. Ömer adama: "Sen zulmedersin, baban da hırsızlık yapar." diyerek ondan yardım istemekten vazgeçti.

Bu hikaye kötü isimlerin, iyi isimlerle değiştirilmesinin gerekliliğine delâlet etmektedir. Çünkü güzel isimlerde iyi tefe'ül (hayra yorma) vardır. Bunun benzeri Rasûlullah (s.a.v.)'in şu hadisidir: *"Hasta gibi gözükmeyin, hasta olursunuz."*[73] Yani bir kimse kendisini hasta gibi gösterip "Ben hastayım." derse, onun bu söz ve fiili hastalığa sebep olur. Kişi bu davranışıyla cezalandırılır.

Peygamber şöyle buyurdu: Şakacıktan hastalanış
Gerçekten hastalık getirir, nihayet mum gibi söner

İyilikler işlemeye yönelten ve kötülükleri def'eden sadece Allah'tır.

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَاۙ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

132. Ve dediler ki: “Bizi sihirlemek için ne mucize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz.”

“Ve” Firavun ve kavmi, asâ mucizesini, kıtlık yıllarını ve ürünlerinin azaltılmasını gördükten sonra Mûsâ (a.s.)’a “*dediler ki: “Bizi büyülemek”* gözlerimizi boyamak ve şaşkına çevirmek “*için”* bize *“ne kadar mucize getirirsen getir,”* ne gösterirsen göster, önümüze ne getirirsen getir *“biz sana inanacak”* seni tasdik edecek ve peygamber olduğuna inanacak *“değiliz.”*

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾

133. Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan, çekirge, haşere, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular.

“Biz de onların üzerine ayrı ayrı mûcizeler olarak tûfan, çekirge, kımıl (haşerât), kurbağalar ve kan gönderdik.”

Rivayete göre Mûsâ (a.s.)’ın getirdiği asâ, beyaz el, kıtlık yılları ve ürünlerin noksanlaşması gibi mucizeler karşısında yenik düşen Firavun ve kavmi yine ona iman etmediler, bilakis inkarlarında devam ettiler. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) hiddetli bir halde şöyle beddua etti: “Ya Rabbi, senin kulun olan Firavun yeryüzünde (Mısır’da) büyüklük taslayıp zorbalığa kalktı, azdı ve haddi aştı. Kavmi de sana verdikleri ahdi bozdular. Onlara azab gönder; benim kavmim için öğüt ve bizden sonrakiler için de ibret olacak şekilde onları cezalandır.” Bunun üzerine Allah Teâlâ Firavun ve kavmine işledikleri günahlara karşılık olarak cezalar gönderdi.

“*Tûfan”*, onları kuşatacak, evlerini ve ekinlerini kaplayacak bol yağmur ya da sel suyu demektir.

“*el-Cerâd*” (Çekirge) demektir. *Hayâtü’l-hayevan* isimli eserde denilmiştir ki: Kara çekirgesinin yumurtadan henüz çıkmış haline *“ed-debâ’”* denilir. Renkler çıkıp erkekleri sarı, dişileri siyah hâle gelince *“el-cerâd”* (çekirge) ismi verilir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Çekirgeleri öldürmeyiniz. Çünkü onlar, Allah Teâlâ’nın en büyük ordusudur.”*[74] Eğer bu hadis sahih ise bu hüküm, çekirgelerin mahsullere zararlı olmadıkları duruma göredir. Fakat mahsullere zararlı olacak olurlarsa, onları öldürmek veya başka türlü yöntemlerle uzaklaştırmak caizdir.

Hz. Peygamber (a.s.)’ın önüne bir çekirge geldi. İki kanadı üzerinde İbrânîce olarak “Biz Allah’ın en büyük ordusuyuz. Bizim doksan dokuz yumurtamız vardır. Şayet

yüzüncüsü verilecek olsaydı bütün dünyayı, içindekilerle beraber yerdik." yazıyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) şöyle dua etti: *"Allah'ım, çekirgeleri helâk et; büyüklerini öldür, küçüklerini yok et. Yumurtalarını ifsad et. Ağızlarını müslümanların tarlalarından ve geçimliklerinden uzak tut. Şüphesiz sen duâyı işitensin."* Cebrâil (a.s.) geldi ve peygamberimize, yaptığı duanın bir kısmına icâbet olunduğunu bildirdi.[75]

Hasan b. Ali (r. anhümâ)'nın şöyle dediği rivayet olunmuştur: Biz kardeşim Muhammed b. Hanefiyye ve amcamın çocukları Abdullah, Kusem ve Fadl b. Abbas ile birlikte bir sofrada yemek yiyorduk. Sofranın üzerine bir çekirge düştü. Abdullah onu eline alıp bana, "Bunun üzerinde ne yazıyor?" diye sordu. Dedim ki: Bunu babam Ali b. Ebî Talib'e sordum. O da bunu Rasûlullah (s.a.v.)'e sordu. Şöyle buyurdu: "Çekirgelerin üzerinde "Ben, benden başka ilâh olmayan Allah'ım. Ben çekirgelerin Rabb'iyim. Onları rızıklandıran da benim. Dilersem onları, bir kavim için rızık olarak gönderirim. Dilersem de bir topluluğa bela olarak salıveririm." Bu sözü duyan Abdullah: "İşte bu gizli ilimdendir (ilm-i meknûn)." dedi.

Hayvanlar içerisinde, insanların gıda maddelerine çekirgeden daha çok zarar vereni yoktur.

Çekirgenin yenmesinin mübah olduğu hususunda müslümanlar icma etmişlerdir. Dört mezhep imamı, ister kendiliğinden ölmüş, ister boğazlanmış, bir müslüman veya mecûsi tarafından avlanmış olsun, ondan bir şey koparılsın veya koparılmasın çekirgeyi yemenin mübah olduğunu söylemişlerdir. Çekirgenin bütün durumlarda helâl olmasının delili Hz. Peygamber (a.s.)'ın şu hadisidir: *"Bize, iki ölü ve iki kan helâl kılındı. İki ölü, balık ve çekirgedir. İki kan ise ciğer ve dalak kanıdır."*[76]

Kurbağaların pek çok çeşidi vardır. Bazısı dişi ve erkeklerin birleşmesiyle, bir kısmı böyle bir birleşme olmaksızın ortaya çıkar. Döllenme ile olanlar karada yumurtlayıp suda yaşarlar. Döllenmeksizin hâsıl olanlar ise zayıf akan durgun sularda, yağmur sularının doldurduğu çukurlarda ve rutûbetli yerlerde kendiliklerinden ortaya çıkarlar. Yağmur ve rüzgarın arkasından çokça görülmeleri sebebiyle bunların bulutlardan indiği zannedilebilir. Bunlar, erkek ve dişilerinin birleşmesiyle meydana gelmezler. Allah Teâlâ, onları o saatte toprağın yapısından yaratır. Kurbağalar kemiksiz hayvanlardır. Bir kısmı ses çıkarır, bir kısmı çıkarmaz. Ses çıkaranların sesi, kulaklarının yakınından çıkar. Karada olup ses çıkarmadıkları zaman keskin bir dinleme özellikleri olur. Ses çıkarmak istemedikleri zaman alt çenelerini suyun içine sokarlar, su ağızlarına girince artık sesleri çıkmaz.

Sözleri sebebiyle ayıplanan bir şairin cevâben söylediği şu şiiri ne de zâriftir:

"Kurbağa bir söz söyledi;
Hakîmler de onu tefsir ettiler.

Kurbağa: “Ağzımda su var.” dedi.
Ağzında su bulunan kişi konuşabilir mi?”

Süfyan şöyle demiştir: Kurbağadan daha çok Allah’ı zikreden bir canlı olmadığı söylenir.

Zemahşerî de şöyle demiştir: Kurbağa ses çıkarırken: (*Sübhanel-Meliki’l-Kuddûs*) diye zikreder.

Rivayete göre **Davud** (a.s.): “Bu gece Allah’ı öyle tesbih edeceğim ki, mahlûkatından hiçbiri O’nu böyle tesbih etmemiş olacak.” dedi. Evinin kenarındaki derede bulunan bir kurbağa ona şöyle seslendi: “Ey Davud, tesbihinle Allah’a karşı iftihar mı ediyorsun? Yetmiş yıldır dilim Allah’ı zikirden bir an geri kalmamıştır. Hele bir on gecem var ki o gecelerde iki cümle zikirle meşgul olduğum için ne bir yiyecek tattım, ne de bir yudum su içtim.” Davud (a.s.), o iki cümlenin ne olduğunu sorunca kurbağa dedi ki: Bunlar, “ يَا مُسَبَّحًا بِكُلِّ لِسَانٍ وَمَذْكُورًا بِكُلِّ مَكَانٍ ” ***“Yâ müsebbehan bi-külli lisanin ve mezkûran bikülli mekanin”*** (Ey her lisan ile tesbih edilen ve her mekanda zikredilen!) cümleleridir. Bunun üzerine Davud (a.s.) kendi kendine: “Herhalde ben bundan daha üstün olamam.” dedi.

Enes (r.a.)’den şöyle rivayet edilmiştir: *“Kurbağaları öldürmeyiniz. Çünkü o İbrahim (a.s.)’ın yakılması için hazırlanan ateşi görünce ağzı ile su taşıyarak onu söndürmeye çalışmıştır.”* [77]

İbn Sînâ der ki: Herhangi bir sene içerisinde kurbağalar çoğalır ve normalin üstünde artarsa hemen ardından vebâ salgını vuku bulur.

Rivayete göre Firavun ve kavminin üzerine şiddetli bir karanlık içinde sekiz gün aralıksız yağmur yağdı. Hiç kimse evinden çıkamadı. Evlerine su dolup boğazlarına kadar dayandı. Kıptîlerin evleriyle iç içe olmasına rağmen İsrailoğulları’nın evlerine bir damla dahi su gelmedi. Su Kıbtîlerin arazilerine yayılıp oralarını göl haline getirdi. Onları ziraat ve diğer tasarruflardan alıkoydu. Bu böylece yedi gün devam etti. Mûsâ (a.s.)’a gelip: “Rabb’ine dua et, bu belayı üzerimizden kaldırsın. O zaman sana inanacağız.” dediler. Mûsâ (a.s.) dua etti ve bela üzerlerinden kalktı. Görülmemiş bir şekilde yeniden otlar ve nebatlar bitip çıkıverdi. Onlar: “İşte bizim temenni ettiğimiz şey buydu. Bela gibi sandığımız su, bize bir nimet ve bolluk vesilesi oldu. Yemin ederiz ki ey Mûsâ, sana inanmıyoruz.” dediler. Böylece sözlerinde durmadılar ve bir ay daha küfürleri üzere yaşadılar.

Sonra Allah Teâlâ onlara çekirgeleri musallat etti. Çekirgeler bir arşın yüksekliğinde

üst üste yerde yığıldılar. Kıbtîlerin ekinlerini, meyvelerini, kapılarını, çatılarını ve elbiselerini yediler. Fakat bir tanesi bile İsrailoğulları'ndan kimsenin evine girmedi. Zor durumda kalan Kıbtîler Mûsâ (a.s.)'a koşarak bir önceki meselede olduğu gibi uğradıkları musibeti başlarından savması halinde kendisine inanacaklarına söz verdiler. Mûsâ (a.s.), sahraya çıkarak elindeki asâsıyle doğu ve batı yönünü işaret etti. Çekirgeler burada yedi gün kaldıktan sonra geldikleri yönlere doğru dönüp gittiler. Tek bir çekirge bile kalmadı. Sonra Kıptîler baktılar ki Mısır'ın bazı bölgelerinde bir kısım otlar ve ekinlere çekirgeler dokunmamış. Onun için: "Bu yıl yiyecek olarak bunlar bize yeter. Hayır, yemin ederiz ki biz sana inanmayacağız." dediler.

Onlar verdikleri sözden tekrar dönünce bu kez Allah Teâlâ onlara keneleri (haşerâtı) musallat etti. Onların topraklarında tam yedi gün kaldılar. Kıptîlere yeşil namına hiçbir şey bırakmadılar. Tarlalarında çekirgelerden arta kalmış ne varsa hepsini yok ettiler. Yiyeceklerinin içine düşüyorlar, elbiselerinin aralarına giriyorlardı. Derilerine yapışıp kanlarını emiyorlar ve onları ısırıyorlardı. Saçlarını, kaşlarının kıllarını ve kirpiklerini yiyorlar, bir türlü uyuyup istirahat etmelerine müsade etmiyorlardı. Nihayet keneler yüzünden onlarda çiçek salgını baş gösterdi.

Haddâdî tefsirinde der ki: Çiçek hastalığına uğrayan ilk kimseler Kıptîlerdir. Bu hastalık o zamandan günümüze kadar devam edegelmiştir.

Yine çaresiz duruma düşen Firavun ve kavmi üçüncü kez Musâ (a.s)'a gelip inanma şartıyla ondan yardım istediler. O da dua etti ve bela ref' oldu. Bunun üzerine: "Şimdi kesin olarak senin sihirbaz olduğunu anladık. Artık senin Rabbin bize ne yapabilir ki? Arazilerimizde bulunan bütün nebatatı yok etti. Artık ne diye sana iman edeceğiz. Git, elinden ne geliyorsa onu yap!" dediler.

Sonra Allah Teâlâ onlara kurbağaları gönderdi. Bir elbiseyi kaldırdıklarında, bir yemeğin kapağını açtıklarında orada muhakkak bir kurbağanın bulunduğunu görüyorlardı. Kurbağalar onların yataklarına, kaynar haldeki tencerelerine, hatta konuşurlarken ağızlarına giriyorlardı. Kurbağaların bağırışlarının çokluğundan birbirlerinin seslerini duyamıyorlardı. Onlardan birisini öldürseler buna karşılık başlarına neler gelebileceğinden korkuyor ve evlerinde oturamıyorlardı. Nihayet dördüncü kez Mûsâ (a.s.)'a varıp ona boyun büktüler. Mûsâ (a.s.) bela kalktığı takdirde iman edecekleri hususunda onlardan söz alarak dua etti. Allah Teâlâ, şiddetli bir rüzgar göndererek kurbağaların hepsini denize attı. Fakat Kıbtîler yine ahidlerini bozdular.

Bu kez de Allah onlara kanı gönderdi. Çeşmelerinde, kuyularında ve nehirlerinde bulunan sular taze ve kırmızı kan haline dönüşüverdi. Hatta bir Kıbtî ile İsrâîlî aynı kaptan su içiyorlar, Kıbtîninki kan olarak akıyor, hemen arkasından içen İsrâilîninki ise normal su oluveriyordu. Susuzluktan yanan Kıbtîler İsrailoğulları'nın ağızlarından su emmek istiyorlardı. Ama emerken o da derhal kana dönüşüyordu.

Musa'ya uy, onun kavmi ol da bu suyu iç
Ay ile barış da mehtabı gör

Firavun da iyice susadı. Ona yaş ağaç yaprakları getiriyorlar, o da bunları emiyordu.

Fakat ne çare ki emerken yapraktaki ıslaklık da hemen taze veya acı bir kan oluyordu. Firavun ve ona tâbî olanlar, yedi gün kandan başka bir şey yiyip içemediler. Firavun dedi ki: “Senin ilâhına yemin ederim ki ey Mûsâ, eğer şu kan musibetini başımızdan kaldırırsan muhakkak sana inanacağız.” Mûsâ (a.s.) dua etti sular eski halini aldı, tatlılaşıp berraklaştı. Fakat onlar tekrar küfre döndüler ve boğuluncaya kadar böylece devam ettiler.

Ayette geçen “ مُفَصَّلَاتٍ ” kelimesinin mânâsı şöyledir: Yani tufan, çekirge, kene ve kan gibi mucizeleri, apaçık alamet ve mucizeler olarak gönderdik. Bunların Allah’ın ayetleri ve cezaları olduğunda hiç bir akıllı kimse şüphe etmez. “ مُفَصَّلَاتٍ ” kelimesinin “ayrı ayrı, farklı farklı” mânâsında olduğu da söylenmiştir. Yani Allah Teâlâ, Firavun ve kavmi ibret mi alacaklar, yoksa inat ve muhalefetlerine devam mı edecekler diye onları imtihan etmek için bu musibetleri belirli zaman aralıklarıyla ayrı ayrı göndermiştir. Musibetlerden herbiri birer ay aralıklarla gelmiş ve birer hafta sürmüştür.

“Ama yine büyüklük tasladılar” inanmaya tenezzül etmediler *“ve günahkâr bir topluluk oldular.”* Mücrim topluluk, yani küfürde inat edenler, ayetlerin tezahür etmesi ve birbiri ardına gelmesine rağmen iman etmediler.

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ
عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ
بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾

134. Azap üzerlerine çökünce, “Ey Musa! sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine dua et; eğer bizden azabı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrailoğullarını seninle göndereceğiz” dediler.

“Üzerlerine azab çökünce” Firavun ve kavminin başına tûfan ve diğer musibetlerden herbiri ceza olarak geldikçe onlar her defasında *“dediler ki: “Ey Mûsâ, sana verdiği söz”* yani peygamberlik *“hürmetine bizim için Rabb’ine duâ et;”* Yani sahip olduğun Allah’ın ahdi -ki o peygamberliktir- hakkına bizden azabı kaldırması için Rabb’ine duâ et. Çünkü, peygamberliğin hakkı ve gereği, peygamberin ümmetinin başına gelen bela ve sıkıntıların def’i için dua etmesidir.

Peygamberliğe “ahid” denilmesi, hakkında Allah tarafından ahid alındığını mübâlağa ile bildirmek içindir. Çünkü Allah Teâlâ peygamber olarak gönderdiğinde ona, peygamberliğin sıkıntılarına tahammül etmeyi ve tebliğ hususunda verilen sözde durmayı emretmiştir. Peygamberlik, Allah’ın emrettiği ve hakkında ahid aldığı bir şey kılınmıştır. Hakkında ahid alınan bir şey olduğunu mübâlağa ile bildirmek için de ahdin kendisi yerine konmuştur.

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: “*sana verdiği söz hürmetine”* Ahdettiği şey

senin yanındadır, yani senin Rabb'in O'na dua ettiğin zaman sana icabet edeceğini vad'etmiştir.

"Eğer bizden azabı kaldırırsan, muhakkak sana inanacağız ve mutlaka İsrailoğulları'nı" atalarının vatanı olan Arz-ı Mukaddese *"seninle beraber göndereceğiz."* Onları köle olarak çalıştırmaktan ve ağır işler yaptırmaktan âzâd edeceğiz.

---

[68]. *Ebû Dâvûd*, Tıb, 24; *Tirmizî*, Siyer, 47; *Müsned*, I, 438
[69]. *Müsned*, II, 220
[70]. *Buhârî*, Nikâh, 17; *Müslim*, Selâm, 115
[71]. *Buhârî*, Tıb, 23; *Müslim*, Selâm, 110
[72]. *Buhârî*, İlim, 42; Menâkıb, 28; *Müslim*, Fezailu's-Sahabe 159
[73]. *Aclûnî*, II, 468
[74]. *Münâvî*, VI, 416
[75]. *Tirmizî*, Et'ıme, 23; *İbn Mâce*, Sayd, 9
[76]. *İbn Mâce*, Et'ıme, 31; *Müsned*, II, 97
[77]. Bk. *Ebû Dâvûd*, Edeb, 65; *Nesâî*, Sayd, 36; *İbn Mâce*, Sayd, 10; *Müsned*, III, 453; *Dârimî*, Edâhî, 26

FİRAVUN'UN DENİZDE BOĞULMASI

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰى اَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ
﴿١٣٥﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا
وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ
مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا ۜ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ
الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِى اِسْرَٓائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۜ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ
فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

135. Biz, ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırınca hemen sözlerinden dönüverdiler.
136. Biz de ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.
137. Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi *(yahudileri)* de, içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabırlarına karşılık Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yetiştirdikleri bahçeleri helâk ettik.

"Biz onlardan, ulaşacakları bir süreye" azab olunacakları veya helak edilecekleri belirli zamânâ, yani boğulma zamanına "*kadar azabı kaldırınca, hemen yeminlerini bozuverdiler.*" Yani onlardan azabı kaldırır kaldırmaz hiç düşünmeden ve beklemeden hemen yeminlerini bozdular.

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا
غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾

136. Biz de ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.

"Biz de onlardan öç aldık," Ayetin başındaki "fâ" harfi intikam ve azabın sebebinin yeminlerini bozmaları olduğuna delâlet eder. İntikamdan maksat onun neticesi olan helâk etmektir. Gazab da intikam gibidir. Çünkü Allah Teâlâ'nın intikam ve hınç alması muhaldir.

Şeyhzâde şöyle demiştir: “İntikam, kötülüğe kötülükle karşılık verilerek cezalandırmadır.”

İntikam, Allah’ın zâtına nisbet edilmiştir. Çünkü, peygamberler ve kâmil velîler mâsivallahdan fânî olmuşlar ve Allah ile bakaya ermişlerdir. Bu yüzden düşmanlarından öç alma hususunda Allah onlara halife olmuştur.

Ayetin mânâsı şöyledir: “İşledikleri suç ve günahları sebebiyle biz, Firavun ve onun kavminden intikam almak istedik.”

“Onları” dibi bilinmeyen *“denizde”* veya deniz sularının çoğunu oluşturan derinliklerinde *“boğduk.”* Bu ise intikamın ta kendisidir. İntikamın, iradeden ayrılmadığına dikkat çekmek amacıyla neticeden (müsebbeb) sebep gibi bahsedilmiştir. Burada mutlak olarak intikamın kastedilmiş olması da mümkündür.

Haddâdî, “ اَلْيَمِّ ” kelimesinin yahudilerin dili olan İbranice’de deniz mânâsına geldiğini söylemiştir.

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: *“denizde”* Mısır yakınlarında Kızıldeniz’de

Bu olay şöyle gerçekleşmiştir: Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)’a İsrailoğullarını Mısır’dan çıkarmasını emretti. Bunun üzerine İsrailoğulları’nın kadınları Firavun kavminin kadınlarından süs ve ziynetlerini ödünç alarak “Bizim bayramımız var, bayrama gidiyoruz.” dediler. Mûsâ (a.s.), erkek, kadın ve çocuklardan oluşan altı yüz bin kişilik bir kâfile ile akşamleyin Mısır’dan çıktı. Bu haber Firavun’a ulaşınca derhal bir milyon iki yüz bin kişi ile harekete geçerek güneş doğarken İsrailoğullarına kavuştu. Mûsâ (a.s.), denizin yanına varmıştı. Asâsını denize vurunca deniz yarıldı ve on iki yol açıldı. Zaten İsrâiloğulları da on iki boydu. Boylardan her biri, açılan yollardan birine girerek denizi geçmeye başladı. Firavun ve beraberinde olanlar da denize yönelip İsrâiloğulları’nın girdikleri yollardan peşleri sıra denize girdiler. Hepsi denize girince Allah Teâlâ’nın emriyle deniz onları dalgaları arasına alıp boğdu.

“Çünkü onlar ayetlerimizi yalanladılar ve onlardan gafil oldular.” Boğulmalarının sebebi, Mûsâ (a.s.)’ın getirdiği dokuz mucizeyi yalanlamaları, onlardan yüz çevirmeleri ve onları düşünmemeleriydi. Öyle ki, sanki onları hiç bilmeyen kimseler gibi davranmışlardı.

Ayetin başındaki (*fe*) harfi, her ne kadar onların boğulmalarının daha önce ahdi bozmaları yüzünden olduğuna delâlet ederse de, ayetin sonunda boğulmalarının esas sebebi açıkça belirtilerek bütün bunların Allah’ın ayetlerini yalanlamaktan ve ondan yüz çevirmekten kaynaklandığı bildirilmiştir. Böyle buyurulması, dinleyenleri Rasûlullah (s.a.v.)’in elinde ortaya çıkan mucizeleri yalanlayıp onlardan yüz çevirmekten men etmek içindir.

وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا

الَّتِى بَارَكْنَا فِيهَا ۗ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِى اِسْرَٓائِلَ
بِمَا صَبَرُوا ۗ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا
يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

137. Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi *(yahudileri)* de, içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabırlarına karşılık Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yetiştirdikleri bahçeleri helâk ettik.

"Hor görülüp ezilmekte olan milleti de" Yani, Kıptîler, İsrâiloğulları'nı zayıf ve hor görüyorlar, çocuklarını öldürüp kadınlarını çalıştırarak ve köle olarak kullanmak suretiyle onları aşağılıyorlardı.

Gayet bereketli ve bol ürünlü kılarak *"içini bereketlerle donattığımız yerin, doğularına ve batılarına mirasçı kıldık."* "Yer"den maksat, Şam diyarıdır. Onun doğuları ve batıları ise, doğu ve batı taraflarıdır. Firavun'lardan ve Amalika kabilelerinden sonra İsrâiloğulları buraları ele geçirip yerleşmişlerdir.

"Rabb'inin İsrâiloğulları'na verdiği güzel söz," Firavun ve kavminden gördükleri eziyetlere göğüs gererek *"sabretmeleri sebebiyle tam yerine geldi."*

Burada geçen "kelime" (söz)den maksad, Allah Teâlâ'nın İsrâiloğulları'na yardım ve onları mukaddes topraklara yerleştirme vaadidir. Nitekim şu ayette bu husus ifade edilmektedir: ***"Biz de istiyorduk ki, o yerde zayıflatılanlara lûtfedelim, onları önderler yapalım, onları*** *(ötekilerin mülküne)* ***mirasçı kılalım. Ve onları o yerde*** *(Mısır'da ve Şam'da)* ***hâkim kılalım, Firavun'a, Hâmân'a ve askerlerine, onlardan*** *(yani İsrailoğulları yüzünden başlarına gelmesinden)* ***korktukları şeyi gösterelim."*** (el-Kasas, 28/5-6)

"Sözün tam yerine gelmesi" ise gereğini yapmakla olur. Çünkü bir şeyi va'detmek, o şeyi yapmayı söz ve lisan ile üzerine almaktır. Bunun tamam olması ise ancak va'dedilen şeyin dışarıda ve görünürde meydana gelmesi ile olur

"Firavun ve kavminin yapageldiği şeyleri" bütün sarayları, köşkleri "*ve yükseltmekte oldukları bahçeleri"* üzüm bağlarını ve ağaçları *"da yıktık."* harabeye çevirdik ve helâk ettik.

Zübdetü't-tefâsîr isimli eserde şöyle denilmektedir: *"el-arş",* üzüm ve diğer meyveler için çardak mânâsındadır."

Ayetin işârî yorumu şöyledir: Aziz, Allah'ın üstün kıldığı, zelil ise Allah'ın alçalttığı kimsedir. Allah için horlanmanın zorluklarına sabredene, Allah izzet tacı giydirir ve sonunu hayırlı kılar.

Allah Teâlâ, İsrâiloğulları'na va'dedip sonra da va'dini yerine getirerek onları Şam'ın doğu ve batı bölgelerine hâkim kıldığı gibi bu ümmete de va'dde bulunarak Nûr suresinde şöyle buyurmuştur: ***"Allah sizden, iyi işler yapanlara va'detti; onlardan öncekileri nasıl hükümran kıldıysa onları da yeryüzünde hükümran kılacak... "***

(en-Nûr, 24/55). Bu ayette geçen *"yeryüzü"*nden maksad, Arap olan ve olmayan kâfirlerin topraklarıdır. *"Öncekiler"*le kasdedilen ise İsrâiloğulları'dır.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Allah, yeryüzünü benim önüme toplayıp bir araya getirdi. Ben de onun doğusunu ve batısını gördüm. Benim ümmetimin sahip olacağı yerler, yeryüzünden bana gösterilen kısımlara kadar uzanacaktır.*"[78]

Bu hadisin mânâsı şöyledir: "Allah Teâlâ yeryüzünün hepsini Mirac gecesi veya başka bir vakit bir araya toplayıp bana gösterdi. Ben de onu doğu ve batı ufuklarının tamamını gördüm. Daha sonra ümmetine şu vaadde bulundu: "Daha önce dünya zulüm ve işkencelerle dolduğu gibi şimdi de Allah Teâlâ burasını eşitlik ve adaletle dolduracaktır. Mü'minler yeryüzünün bütününe sahip olacaklardır."

Hadiste mü'minlerin, yeryüzünün sadece bir bölümüne sahip olacaklarının kastedildiği de söylenmiştir. Yeryüzünün tamamının Hz. Peygamber (a.s.)'ın önünde toplandığı hususunda bir delil yoktur. Ümmeti de yeryüzünün her tarafına sahip olmamışlardır. Hz. Peygamber (a.s.)'ın nazarı nereye değmişse orası İslâm diyarı olmuş, nazarından mahrum kalan yerler ise küfür diyarı haline gelmiştir. İşin hakikatini en iyi Allah bilir. İyilik ve kerem O'ndandır; dönüş yine O'nadır.

---

[78]. *Müslim*, Fiten, 19; *Ebû Dâvûd*, Fiten, 1; *Tirmizî*, Fiten, 14; *İbn Mâce*, Fiten, 9; *Müsned*, V, 278

İSRÂİLOĞULLARI'NA LUTFEDİLEN NİMETLER

وَجَاوَزْنَا بِبَنٓي اِسْرَٓائٖيلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلٰٓى اَصْنَامٍ
لَهُمْۚ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَٓا اِلٰهاً كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌۜ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ
تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فٖيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿١٣٩﴾ قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغٖيكُمْ اِلٰهاً وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمٖينَ
﴿١٤٠﴾ وَاِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِۚ
يُقَتِّلُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْۜ وَفٖي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَظٖيمٌ ﴿١٤١﴾

138. İsrailoğullarını denizden geçirdik, orada kendilerine mahsus birtakım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: Ey Musa! Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap! dediler. Musa: Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz, dedi.

139. Şüphesiz bunların içinde bulundukları *(din)* yıkılmıştır, yapmakta oldukları da bâtıldır.

140. Musa dedi ki: Allah sizi âlemlere üstün kılmışken ben size Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım?

141. Hatırlayın ki, size işkencenin en kötüsünü yapan Firavun'un adamlarından sizi kurtardık. Onlar oğullarınızı öldürüyorlar, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardır.

"İsrâiloğulları'nı denizden geçirdik" Bu deniz, Kızıldeniz'dir. Bu denizin Mısır'da bulunan Nil nehri olduğunu söyleyen, hata etmiştir. *el-Kâmûs*'da denilmiştir ki: (Arapça'da) Kızıldeniz'in ismini aldığı "Kulzüm", Mısır ile Mekke arasında Tûr dağına yakın bir yerde bulunan bir beldenin ismidir. Çünkü bu belde denizin bir tarafındadır. Ya da içine girenleri yutup boğduğu için bu denize bu isim verilmiştir. Çünkü "kulzüm" kelimesinde "yutma" mânâsı da vardır.

Rivayete göre Mûsâ (a.s.)'ın İsrâiloğulları'nı denizden geçirdiği gün Âşûrâ günü idi. Allah Teâlâ'ya bir şükür nişânesi olarak bu günü oruçlu geçirdiler.

"kendilerine mahsus bir takım putlara tapan" onlara ibâdet etmeyi alışkanlık hâline getiren *"bir kavme rastladılar:"* Rastladıkları kavim, Kenanlı Amalika kabilelerinden biri olup Mûsâ (a.s.) onlarla savaşmalarını emretmişti. Bunların aslen Yemenli olan Lahm kabilesinden olduğu da söylenmiştir. Cahiliye döneminde Arapların melikleri

bunlardan olurdu. **Zemahşerî** ise bunların Mısır'da bulunan bir kabîle olduğunu söylemiştir.

Onların durumlarını görünce *"Ey Mûsâ! (bak) bunların nasıl"* taptıkları *"tanrıları var, bize de öyle bir tanrı"* tapacağımız bir put *"yap." dediler."*

Gördükleri kimselerin putları, öküz heykelleri halinde idi. İsrâiloğulları'nın bu istekleri, buzağıyı tanrı edinmelerinin bir öncüsü olmuştur.

Mûsâ (a.s.) kavmini mutlak bir cehaletle suçlayarak: *"Siz gerçekten cahil bir toplumsunuz." dedi."* Çünkü bunca büyük ayet ve mucizeleri gördükten sonra böyle bir davranışta bulunmaları akla uzak düştüğü için neyin câhili oldukları zikredilmemiştir.

إِنَّ هَٰؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾

139. Şüphesiz bunların içinde bulundukları *(din)* yıkılmıştır, yapmakta oldukları da bâtıldır.

"*Şunların"* bu putlara tapan kavmin *"içinde bulundukları,"* bâtıl din *"yıkılmıştır"* paramparça olacak ve helak edilecektir. Yani Allah Teâlâ, yakın zamanda onların dinini yerle bir edecek, putlarını devirecek ve paramparça edecektir. *"ve"* her ne kadar putlara tapmakdan maksadları Allah'a yaklaşmak idiyse de onlara ibâdet hususunda *"yaptıkları şeyler boşa çıkmıştır.*" Çünkü putlara tapmak, mahza küfürdür.

قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾

140. Musa dedi ki: Allah sizi âlemlere üstün kılmışken ben size Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım?

Mûsâ (a.s.) devamla şöyle dedi: *"Allah sizi âlemlere üstün yapmış"* Allah Teâlâ size, başkalarına vermediği husûsi nimetler vermiş *"iken size Allah'tan başka"* ibadete layık *"bir tanrı mı arayayım?"* Yani, asla aramayacağım. Burada reddedilen arananın Allah'dan başkası olmasıdır. Allah'ın başkalarına vermeyip onlara verdiği hususi nimetler, karşı konulmaz ayetler ve apaçık mucizelerdir. Bu gibi şeyler, âlemlerden hiç kimseye verilmemiştir.

Haddâdî demiştir ki: *"O, sizi âlemlere üstün kıldı"* sözünün mânâsı: "Allah sizi, köle olup zillete düştükten sonra zamanınızdaki Kıptîler'e ve başkalarına üstün kıldı." demektir.

Burada onların kötü davranışlarına dikkat çekilmektedir. Çünkü onlar, benzerleri içinde hak etmedikleri halde sırf Allah'ın lütfundan olarak kendilerine husûsi nimet ve ihsanlarda bulunulmasına karşılık en değersiz yaratıklara yönelip onları Allah'a ortak koşmuşlardır.

Hâfız der ki:

Senin gibi himmeti yüce devlet kuşu nice kemiğe hırs ede
Ehil olmayanların üzerine devlet gölgesi salıp yazık ede!

Kendisinin kadrini bilmeyen himmetini gereksiz şeylere bağlayan kimseye yazıklar olsun.

İnsanlar babalarının sîretinde değiller
Herkes zamana uymuş, gitmekteler

Sonra Allah Teâlâ, İsrâiloğulları’nı, Firavun’un elinden kurtarmasını ve ardından gelen hususları bildirmek üzere şöyle buyurmuştur:

وَاِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِۚ يُقَتِّلُونَ اَبْنَآءَكُمْ
وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْۜ وَف۪ي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظ۪يمٌ ﴿١٤١﴾

141. Hatırlayın ki, size işkencenin en kötüsünü yapan Firavun’un adamlarından sizi kurtardık. Onlar oğullarınızı öldürüyorlar, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardır.

Ey İsrâiloğulları, *“hatırlayın o zamanı ki biz sizi Firavun ailesinden kurtarmıştık.”* Yani, Firavun ve kavmini bütünüyle denizde boğup sizi onların elinden kurtarma hususunda Allah Teâlâ’nın size olan muamelesini hatırlayın. Sonra onları, ne tür işkencelerden kurtardığını açıklamak üzere şöyle buyurmuştur: *“Onlar size azabın en kötüsünü”* şiddetlisini ve korkuncunu *“yapıyorlardı:”* Bu da şuydu: *“Oğullarınızı öldürüyor,”* boğazlıyor, *“kadınlarınızı”* hizmetlerinde kullanmak için *“sağ bırakıyorlardı. Bunda,”* yani Allah’ın sizi, onların elinden kurtarmasında veya Firavun ailesinin size en kötü azabı yapmasında *“size Rabb’iniz”* bütün işlerinizin maliki *“tarafından”* -Çünkü, nimet ve mihnetin her ikisi de noksanlardan münezzeh olan Allah Teâlâ’dandır- ölçüsü bilinemeyecek kadar *“büyük bir imtihan vardı.”* Yani sizin için bir nimet veya mihnet vardı. Çünkü “bela” hem nimet, hem de mihnet için kullanılabilen bir kelimedir. Nitekim Allah Teâlâ: “***Belki dönerler diye onları iyiliklerle ve kötülüklerle de sınadık*** (belevnâhüm)...” (el-A‘raf, 7/168) buyurmuştur.

İsrâiloğullarının kurtuluşu ve Âşûrâ gününün fazileti hakkındaki açıklama, Bakara sûresinde geçmişti.

Son dört ayetin işârî yorumu şöyledir: Kalbin sıfatlarına işaret olan İsrâiloğulları,

kalıp ve onun sıfatları demek olan Mısır diyarında azab görmekteydiler. Allah Teâlâ onları, dünya denizinden ve nefis Firavun'undan kurtarınca "*kendilerine mahsus"* akıl ile idrâk edilen mânâlardan ve ruhânî ma'rifetlerden ibâret olan *"bir takım putlara tapan bir kavme rastladılar:"* ruhun sıfatlarına ulaştılar. Onları güzel bulup ruhlar âleminin eşiğinde kalmak istediler ve kendilerini dünya denizinden boğulmadan geçiren rabbanî vârid Mûsâsı'na: *"Ey Mûsâ,* (bak) *bunların nasıl tanrıları var, bize de öyle bir tanrı yap." dediler."* Bu şuna işaret etmektedir: Eğer kulu, en yüce gayeye eriştirene kadar ibadette ve sıdk ile talebde sabit kılacak Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı şüphesiz kul, ukbânın enfes güzellikleri bir yana, dünyanın her türlü değersiz şeylerine meylederdi. Nitekim Allah Teâlâ, İnsanlığın Efendisi'ne (a.s.) şöyle buyurmuştur: ***"Eğer biz seni sağlamlaştırmamış olsaydık onlara bir parça yanaşacaktın."*** (el-İsrâ, 17/74).

Rabbânî vârid Mûsâsı, ruhâniyete meyleden kalbin sıfatlarına: *"Siz, gerçekten"* Allah'ın kadrini ve size olan yardımını bilmeyen *"cahil bir toplumsunuz." dedi.* "*Şunların"* yani, şu ruhun sıfatlarının *"içinde bulundukları"* akıl ile idrak edilen mânâlara ve ruhânî ma'rifetlere yönelmeleri *"yıkılmıştır ve"* Hakk'ı talep ve rabbânî ma'rifetlere ulaşmak dışında *"yaptıkları şeyler boşa çıkmıştır."*

"Allah sizi, âlemlere" cismânî ve ruhânî şeylerden geçip ilâhî hakikat ve mârifetlere kavuşma özelliği ile hayvanlardan, cinlerden ve meleklerden "*üstün yapmış iken size, Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım?"* Allah'a kavuşmaktan başta bir yol mu göstereyim? *"dedi."*

"Hatırlayın o zamanı ki biz sizi Firavun ailesinden" yani nefis ve sıfatlarından *"kurtarmıştık. Onlar size, azabın en kötüsünü"* Hak'tan uzak olma azabını *"yapıyorlardı: Oğullarınızı öldürüyor,"* riya ve kendini beğenme afetiyle kalbin sıfatlarından doğan salih amellerinizi boşa çıkarıyorlar, "*kadınlarınızı"* kalbin sıfatlarını, nefsin ve sıfatlarının hizmetinde kullanmak için *"sağ bırakıyorlardı. Bunda size Rabb'iniz tarafından büyük bir imtihan vardı."* Yani, nefsin hazlarını tatmin için, dünyevî maksatlar uğruna, görsünler (riyâ) ve işitsinler (süm'a) diye salih ameller işleyerek kalbin sıfatlarının, nefsin ve sıfatlarının hizmetinde olmasında Rabb'inizden sizin için büyük bir belâ vardır. Allah sizi ondan kurtardı ki O'ndan başkasını talep etmeyesiniz ve O'nun dışındakilere kullukta bulunmayasınız. Böylece ruhâniyete ve akılla idrâk edilen şeylere meyil göstermeden Hakk'a ulaşma mertebelerine ve vuslat derecelerine ulaşasınız. (*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.)

Büyüklerden biri şöyle demiştir: Kulun Hakk'a ulaşmasının ilk şartı, nefsini terk etmesidir. Hakk'ın kulu terk etmesinin ilk göstergesi ise onu nefsiyle başbaşa bırakmasıdır. Yakınlık (kurb) derecelerinin ilki, nefsin şâhidlerini (belirtilerini) yok edip Hakk'ın şâhidlerini isbât etmektir. Kim Allah'a götürecek delil isterse, bu delillerin sonu yoktur. Kim de Allah'ı isterse, O'nu kasdederek attığı ilk adımda bulur.

Hâfız der ki:

Mescid ve meyhaneden maksadım, sana kavuşmaktır
Allah şahittir, bundan başka bir düşüncem yoktur

Salihlerden biri şöyle demiştir: Dünya bütün ziynetiyle bana arz edildi, ben de ondan yüz çevirdim. Sonra ahiret hûrileri, köşkleri ve çeşit çeşit ziynetiyle önüme serildi, ona da iltifat etmedim. Bunun üzerine bana şöyle seslenildi: Eğer dünyaya yönelseydin seni ahiretten mahrum edecektik. Eğer ahirete meyletseydin seni, kendimizden perdeleyecektik. İşte şimdi biz senin içiniz. Dünya ve ahiretteki kısmetin de sana gelecektir.

Ahmed b. Hadraveyh demiştir ki: İzzet sâhibi Rabb'i rüyamda gördüm. Bana dedi ki: "Ey Ahmed, insanların hepsi devamlı benden bir şeyler istiyorlar. Ancak Ebû Yezid (Bâyezid) müstesnâ. O, beni istiyor."

İbrahim b. Edhem diyor ki: "Cebrâil (a.s.)'ı rüyamda gördüm. Elinde bir kâğıt vardı. "Onu ne yapıyorsun?" diye sorunca dedi ki: "Bu kâğıda Allah'ı sevenlerin (muhibbîn) isimlerini yazıyorum." Ben de ona: "Listenin sonuna "sevenlerini seven İbrahim b. Edhem." diye yaz." dedim. Bunun üzerine: "Ey Cebrâil, onu sevenlerin en başına yaz." diye nidâ olundu."

MÛSÂ ALEYHİSSELÂM'IN ALLAH TEÂLÂ'YI GÖRMEK İSTEMESİ

وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ
اَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسٰى لِاَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِى فِى قَوْمِى وَاَصْلِحْ
وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ
رَبُّهُ قَالَ رَبِّ اَرِنِى اَنْظُرْ اِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرٰينِى وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ
فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرٰينِى فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا
وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا فَلَمَّا اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا
اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

142. ***(Bana ibadet etmesi için)*** **Musa'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilâve ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu. Musa, kardeşi Harun'a dedi ki: Kavminin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma.**

143. Musa tayin ettiğimiz vakitte ***(Tûr'a)*** **gelip de Rabbi onunla konuşunca "Rabbim! Bana** ***(kendini)*** **göster; seni göreyim!" dedi.** ***(Rabbi)*****: "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!" buyurdu. Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.**

"Mûsâ ile otuz gece" tamamlaması veya beklemesi için *"sözleştik."* Sözleşme anlamındaki va'd; meydana gelmeden önce birisine bir menfaatin geleceğini haber vermektir. "Mûsâ" kelimesi, Arapça değildir. Herhangi bir kökten türememiştir. "Demir ustura" mânâsındaki "mûsâ" ise tıraş etmek mânâsına gelen *"evsâ"* fiilinden gelmektedir. Bunun "böbürlenerek yürümek" anlamını taşıyan *"mâse"* fiilinden türemiş bir masdar olduğu da söylenmiştir. Bu izaha göre traş esnasında çokça sağa sola hareket ettirildiği için traş usturasına, "mûsâ" denmiştir.

Otuz gece, ve gündüz demektir. Çünkü Arabî ayların hesaplanmasında hilâlin görülmesi esastır. Hilal ise gece görülür. Böylece Cenâb-ı Hak, târihi geceye bağlamıştır.

Şeyhzâde demiştir ki: "Va'dedilen şeyin, va'dedenin bir fiili olması gerekir. Halbuki

ayette geçen *"otuz"* ifadesi böyle değildir. Sanki şöyle denilmiştir: "Biz Mûsâ ile otuz gece ile ilgili bir hususta sözleştik. Bizim va'dimiz, otuz günlük oruç bitince Mûsâ'yı Tûr dağında ağırlamaktır. Mûsâ'nın va'di ise, bu müddeti oruçla geçirmek ve Tûr dağına gelmektir."

Bu mânâya göre "sözleştik" fiili, "söz verdik" mânâsında değildir. Bilakis, Mûsâ (a.s.)'ın kabulü, onun da söz vermesi sayılmış, böylece sanki karşılıklı sözleşme meydana gelmiştir.

"Ve buna" otuz geceye *"on gece daha ekledik. Böylece Rabb'inin tâyin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı."*

Ayette "vakit" anlamında *"mîkât"* kullanılmıştır. Mîkât ve vakit arasındaki fark şudur: Mîkat, bir işin yapılması için belirlenen vakit demektir. Vakit ise, ister belli bir işin yapılması için belirlenip takdir edilmiş olsun veya olmasın içerisinde herhangi bir şey meydana gelen zamandır.

Rivayete göre Mûsâ (a.s.), Mısır'da bulundukları sırada İsrâiloğulları'na, Allah Teâlâ'nın düşmanlarını helâk edeceğini ve kendisinin de onlara, içinde yapmaları ve terketmeleri lazım gelen her şeyin açıklaması bulunan bir kitap getireceğini va'detmişti. Firavun helâk olunca Mûsâ (a.s.), Rabb'inden bu kitabı istedi. Allah Teâlâ'da ona, otuz gün oruç tutmasını emretti. Ancak bu şeklide onunla konuşup kendisine peygamberliğini tamamlayacağını, vahiy ve ikramda bulunacağını bildirdi. Allah Teâlâ'nın Mûsâ (a.s.)'a oruç tutmasını emrettiği ay, Zilkade ayı idi. Mûsâ (a.s.) bu ayın otuz gününü de hiç iftar etmeden geceli gündüzlü oruçlu geçirdi. Bu otuz günlük oruç müddetince hiç acıkmadı, sabretti. Fakat Hıdır (a.s.)'a kavuşmak için yaptığı seferde yarım gün sabredemedi ve şöyle dedi: ***"Kuşluk yemeğimizi getir (de yiyelim), andolsun, bu yolculuğumuzdan (epey) yorgunluk çektik."*** (el-Kehf, 18/62).

Bu konuda şöyle denilmiştir: Çünkü Hızır (a.s.)'la yaptığı yolculuk, bir te'dib, imtihan ve deneme yolculuğuydu. Bela da ibtilâya eklenince Mûsâ (a.s.), bir yaratılmış ile geçirdiği yarım günde acıktı. Halbuki Mûsâ (a.s.)'ın Tûr dağına varması ve oraya yaptığı yolculuk, Hakk'a kavuşmak ve O'nunla sohbet etmek içindi. Binaenaleyh bulunduğu yerin heybeti ona, yemeyi içmeyi unutturmuş ve onu Allah'tan başkasından müstağni kılmıştır.

Mûsâ (a.s.) otuz günlük orucu bitirip ay sona erince ağzının kokusundan hoşlanmayıp bu şekilde Rabb'iyle konuşmayı uygun bulmadı. Halbuki ağzının kokusu, oruçlu kimsenin ağız kokusuydu. Harnûb ağacının dalıyla dişlerini misvakladı ve ağzına yerden ot alıp çiğnedi. Bunun üzerine melekler: "Biz senin ağzından misk kokusu duyuyorduk. Misvaklayarak onu bozdun." dediler.

Denildiğine göre Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a: "Ey Mûsâ, oruçlunun ağız kokusunun benim katımda misk kokusundan daha güzel olduğunu bilmez misin?" diye vahyetmiş, sonra da ona, ağız kokusunun tekrar eski haline gelmesi için Zilhicce ayından on gün daha oruç tutmasını emretmiştir. Mûsâ (a.s.), bu on günü de oruçlu geçirmiş ve Kurban bayramının birinci günü Rabb'i ile konuşma ve O'ndan vahiy alma şerefine nail

olmuştur.

Bu sebeple **İmam Şafiî**, misvak oruçlunun ağız kokusunu giderdiği için oruç tutulan günün sonlarında misvak kullanmayı mekruh saymıştır.

Mûsâ (a.s.)'ın Allah ile konuşmasının Kurban bayramı günlerinde olması, tuttuğu orucun tam kırk gün olmamasını gerektirir. Bu ise nassa muhaliftir. Buna göre ya geceleri de oruçlu geçirilmiş gün kabul edeceğiz. Ya da Mûsâ (a.s.)'ın şeriatında Kurban bayramı günlerinde oruç tutmanın meşru olduğunu kabul edeceğiz. Benim gönlüme doğan budur.

Sonra Mûsâ (a.s.), Rabb'ine münacât için Tûr dağına gitmek isteyince Allah Teâlâ ona, kavminden aklı başında yetmiş kişi seçmesini emretti. Bunlar da Mûsâ (a.s.) ile birlikte Tûr dağına gelecekler ve Allah Teâlâ'nın kendisine yaptığı ikramları görecekler ve onun lehine şahitlik yapacaklardı. Bu emri yerine getirip kardeşi Harun'u kavmi içinde yerine vekil bıraktı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Mûsâ,"* -Haddâdî Tefsîri'nde belirtildiği gibi- ibâdet etmekle emrolunduğu dağa gitmek üzere yola çıkmadan önce *"kardeşi Hârûn'a dedi ki: "Kavmim içinde benim yerime geç,"* halîfem ve vekilim ol, onların ne yapıp ne yapmadıklarını takip et. Düzeltilmeye ihtiyaç duyan işlerini *"ıslah et,"* Onları idarede bozgunculuk olmayan güzel bir yol tut ve onların benim bıraktığım şekilde iman ve ihlas ile ibadete devam etmelerini sağla. *"bozguncuların yoluna uyma."* Fakat senden bozgunculuk isteyenlerin sözüne uyma ve seni bozgunculuğa davet edenlere itaat etme.

Mûsâ (a.s.), kavminin devamlı olarak kendisine muhalefette bulunduklarını gördüğü için kardeşine bu tavsiyeyi yapma ihtiyacını hissetmiştir.

"Harûn (a.s.), peygamberlikte Mûsâ (a.s.)'ın ortağı idi. Allah Teâlâ'nın Mûsa (a.s.)'dan naklettiği ***"Onu da işime ortak yap."*** (Tâhâ, 20/21) buyruğu buna delâlet etmektedir. O halde nasıl olur da kardeşini yerine halife yapabilir?" diye sorulursa cevaben deriz ki: Bir işle emrolunan iki kişiden biri, arkadaşının izni olmadan yalnız başına o işi yapamaz. Bu sebeple Mûsâ (a.s.), kardeşine *"Benim yerime geç."* demiştir. Diğer taraftan peygamberlik işinde Mûsâ (a.s.) asıldır. Hârûn (a.s.) ise onun yardımcısıdır. Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)'ı peygamberlikle görevlendirdiğinde o, Hârûn (a.s.)'ı kasdederek: **"*Onu da benimle beraber, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder.*"** (el-Kasas, 28/34) demişti. Bu yüzden Allah ile konuşma Mûsâ (a.s.)'a tahsis edilmiş ve levhalar da ona verilmiştir. Firavun'a gitmekle emrolununca Allah Teâlâ'dan Hârûn'u kendisine ortak yapmasını istemiş, münacât için Tûr dağına gittiğinde ise onu kendi yerine kavminin başına geçirmişti. Bu konu, zahirde itiraza açık gibi gözükse de yaptıkları işlerde büyüklere itiraz edilmez. Çünkü onların zâhirî hareketleri, kalplerinden gelen sebeplerden kaynaklanır. Bu mühim sebepler ise, Allah Teâlâ'dan vârid olmuş ilhamlar olup kendilerinin bunlarda bir tesirleri yoktur. Onların ilâhî emirle hareket ettiklerini bilen kimse, davranışlarını kolayca uygun ve muvafik bulur ve tahkik erbabına itirazdan kurtulur. Ayrıca peygamberlerin dereceleri birbirinden farklıdır. Nitekim Allah Teâlâ: **"*İşte biz, o elçilerin kimini kiminden üstün kıldık.*"** (el-Bakara,

2/253) buyurmuştur. Mûsâ'yı, Allah'ı görmekten meneden, Hârûn'u da O'na münacâttan engellemiştir. Hârûn (a.s.)'ın, zahiren Mûsâ (a.s.)'ın peygamberlikte ortağı olması, bâtınen onun peşinde olmasını gerektirmez. Çünkü her makamın kendine göre ricâli vardır.

Memleket idaresinin inceliklerini padişahlar bilir
Ey Hafız! Sen bucakta oturan bir yoksulsun, coşma, kendine gel!

Bak işte Mûsâ (a.s.) yerine kardeşi Hârûn'u halife yapıp kavminin muhafazası konusunda ona güvendi. Fakat kavmi, otuz günün üzerine eklenen on gün içerisinde buzağıya taptılar. Bizim Peygamberimiz (s.a.v.) ise: "*Ümmetim için halifem, Allah'tır.*"[79] demiştir. Allah da onları hak üzere sabit kılmıştır.

Zilkade ve Zilhicce haram aylardandır. Allah Teâlâ'nın bu iki ayda Mûsâ (a.s.)'a oruç tutmasını emretmesi, ihtiyaçların kabul mahalli ve münacaât vakti kılması bunlara şeref olarak yeter. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Haram aylarda bir gün oruç tutmak, bir ay oruca bedeldir. Diğer aylarda bir gün oruç tutmak ise on gün oruca bedeldir."*[80] Diğer bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Haram aylardan birinin perşembe, cuma ve cumartesi günlerini oruçlu geçiren kimseye Allah Teâlâ yedi yüz senelik ibâdet sevabı yazar."*[81]

Ka'bu'l-ahbâr demiştir ki: Allah Teâlâ zamanı seçmiştir. Zamanın Allah'a en sevimli olanı haram aylardır. Zilkade'nin ise haram aylardan olduğunda ihtilaf yoktur. Bu ayın "Zilkade" diye isimlendirilmesinin sebebi, Arapların bu ayda, ona hürmeten savaşmaktan geri durmalarıdır.

Sâlikin bu ayda nefsini, zahiri oruç ve bâtınî imsak ile Rabb'ine münâcâta hazırlaması gerekir. Çünkü onun ruh Mûsâ'sı, Allah'a kavuşmaya ve O'nun cemalini görmeye müştaktır.

Ayetin işârî yorumu şöyledir: Sözleşilen zaman hakikatte kırk geceydi. Allah Teâlâ, beşeriyetin zayıflığı sebebiyle ve nefis kırk günü çok bulup buna güç yetiremeceğini söyleyerek kendisini aldatmaya yeltenmesin diye ilk olarak ona otuz gece ibadet etmesini emretti. Sonra buna on gece daha ilâve ederek sözleşilen süreyi kırka tamamladı. Çünkü kırk günün Hakk'ın kelâmını işitmek konusunda bir hususiyeti vardır. Tıpkı velîlerin kalplerinden hikmet pınarlarının çıkmasında olduğu gibi. Nitekim Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmaktadır: *"Kırk sabah sırf Allah rızası için ibadet eden kişinin hikmet pınarları kalbinden diline çıkar."*[82]

İrfan ehli demişlerdir ki: Dörtleme (terbî') sırrı, küllî hakikatlarda geçerlidir. Mesela Arş-ı Azam dört köşelidir. Kainatın yaratılışında mevcut olan ana unsurlar dört tanedir. Kabe'nin dört ruknü (köşesi) vardır. Mûsâ (a.s.)'ın Allah ile sözleştiği süre, (dördün on katı olan) kırk gecedir. Âdem (a.s.)'ın yaratılışı ile ona ruh üflenmesi arasında geçen

süre ahiret cumalarından dört cumadır. Şekillerin tesir bakımından en mükemmeli; birler, onlar, yüzler ve binler basamağında dörtlü sûrettir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.): *“Ashâbın en hayırlısı dörttür. Seriyyelerin en hayırlısı da dört yüz askerden oluşandır.”*[83] buyurarak bu gerçeğe işaret etmiştir.

وَلَمَّا جَاءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ اَرِنِي اَنْظُرْ اِلَيْكَ
قَالَ لَنْ تَرٰينِي وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ
تَرٰينِي فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا فَلَمَّا
اَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

143. Musa tayin ettiğimiz vakitte *(Tûr’a)* gelip de Rabbi onunla konuşunca “Rabbim! Bana *(kendini)* göster; seni göreyim!” dedi. *(Rabbi)*: “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!” buyurdu. Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.

“Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmaya gelip de” Yani, onun için tâyin ettiğimiz ve belirlediğimiz kırk günü tamamladıktan sonra Rabb’i ile buluşmak üzere Tûr dağına geldi.

Şayet, “Yücelerin yücesi ile toprağın altı Allah’a göre bir olduğu ve Allah yönlerden münezzeh bulunduğu halde neden Allah konuşmak üzere dağı tâyin etmiştir?” diye sorulursa şöyle cevap verilebilir:

Dağın sâbitlik, yükseklik ve teklik gibi vasıfları vardır. Yeryüzü, dağlar olmadan karar kılmamıştır. Hak Teâlâ, yeryüzünü dağlarla sâbit kılmış ve onları yeryüzünün kazıkları yapmıştır. Sâbitlik, yükseklik ve teklik gibi vasıflara sahip olduğu için Allah Teâlâ emaneti, ilk olarak dağlara arzetti. Bu yüzden mekanlar içinde dağları üstün kıldı, kelamına şâhid olmak ve cemal tecellîsine mazhar olmakla şereflendirdi. Hz. Muhammed (a.s.)’ın göğsü dağda açıldı. Mûsâ (a.s.), Rabbi’ne dağda münacâtta bulundu. Buradan makamların kendi aralarında üstünlük bakımından dereceleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bursalı **Şeyh Üftade Efendi** demiştir ki: “Cemaatlerin en hayırlısı, ruhlar cemaatidir. Bunlar dağlarda ve ıssız yerlerde bulunurlar. Onların bulundukları yerlerin yeşilliği ve güzelliği yaz kış devam eder, asla kaybolmaz. Biz de ruhlar geldiği için bu yere geldik.”

Fakir **Bursevî** derim ki: Üftâde Efendi, bu sözü ile Bursa’da Uludağ’ın eteğindeki zâviyesini kast ediyor. Ben de bu zâviyeyi ve kalenin içinde bulunan türbesini ziyaret ettim.

Vehb şöyle demiştir: Mûsâ (a.s.), yanında Cebrâil (a.s.) olduğu halde Tûr-i Sînâ'ya geldi. Orada hem bedenini hem de elbisesini temizledi. Allah Teâlâ karanlığı yedi fersah öteye sürdü. Mûsâ (a.s.)'dan şeytanı ve yeryüzünün zararlılarını kovdu. Kirâmen kâtibîn meleklerini ondan uzaklaştırdı ve gök yüzünü ona açtı. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) meleklerin havada ayakta durduklarını gördü. Açıkça Arş'ı gördü ve Kâlem'in cızırtısını duydu. *"Rabb'i"* meleklerle konuştuğu gibi vasıtasız ve keyfiyetsiz olarak *"onunla konuşunca:"* Cebrâil (a.s.) da orada olduğu halde Allah Teâlâ'nın Mûsâ (a.s.) ile konuştuklarını duymadı. Mûsâ (a.s.), insanlar içerisinde Allah ile vasıtasız konuşan tek kişi olduğu için "Kelîm, Kelîmullah" ismi özel olarak ona verilmiştir. Diğer peygamberlerle ise Cenab-ı Hak, ancak kitap ve melek vasıtasıyle konuşmuştur.

"Mûsâ (a.s.), duyduklarının Allah'ın kelâmı olduğunu nasıl bilmiştir?" diye sorulursa şöyle cevap verilir: Mûsâ (a.s.), Rabb'i ile konuşurken, bir mahlukla konuşurken olduğu gibi nefesi kesilmemiştir. Bilakis Allah Teâlâ onunla kesintisiz tek bir müddette konuşmuştur. Mûsâ (a.s), nefesini sanatkârın elindeki alet gibi görmüştür. Usta ise aleti istediği şekilde hareket ettirir. Çünkü aletin kendi başına sanatkarlığı ve iş yapması söz konusu değildir.

Denilmiştir ki: Mûsâ (a.s.) Hakk'ın kelâmını altı yönden birden işitti. Bütün uzuvları kulağı haline geldi. Tüm varlığı kulak kesilerek, kulağıyla olduğu gibi bütün varlığı ile Allah'ın kelâmının lezzetini duydu.

Şeyhzâde, *Hâşiye*'sinde demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın kelâmı, zatıyle kaimdir ve ezelî bir sıfattır. Bizim bildiğimiz harfler ve sesler cinsinden değildir. Zâtı itibariyle Allah Teâlâ, cisim ve araz olmadığı halde görülmesi aklen mümkün olduğu gibi harf ve seslerden oluşmayan kelâmının duyulması da mümkündür.

Hallü'r-rumûz isimli eserde şöyle geçmektedir: Ahirette mü'min, sırf yüz, sırf göz ve sırf kulak olacaktır. Mü'min orada her yönden, her yön ile her yöne bakar. Aynı şekilde her uzuvla, özel bir yön olmaksızın her yönden işitir. Hakk'ı müşahede ettiğinde O'nu, belli bir cihet olmaksızın, bütün yüzü ile görür. Kulağı ve gözü, yönlerle perdelenmez. Nitekim noksanlardan yüce olan Cenab-ı Hak: "*Ben onun kulağı ve gözü olurum.*"[84] hadis-i kudsisi ile bu hususa işaret etmiştir. Allah'a vâsıl olan kâmil velî için ahiretle ilgili bu hüküm, dünyada da geçerlidir. Nitekim Vuslata Erenlerin Efendisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ölmeden önce ölünüz ve hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz."*[85]

Fakir **Bursevî** diyor ki: Bu, tenkit edilecek ve reddedilecek konulardan değildir. Çünkü Allah Teâlâ her ne kadar sesleri idrak etmek için işitme duyusunu yaratmış ise de bir duyu organının idrak ettiği şeyi başka bir duyu organının da idrak etmesi mümkündür. Nitekim Kelâm âlimleri de aynı görüşü ileri sürmüşlerdir. Çünkü bu idrak, duyu organlarının tesiri olmaksızın sadece Allah'ın yaratması iledir. O halde meselâ görme duygusuna, sesleri idrak özelliğinin verilmesi imkânsız bir şey değildir. Şu halde Allah Teâlâ'nın işitme duyusu için yarattığı sesleri idrak etme kabiliyetini, insanın diğer uzuvlarında da yaratması caizdir.

“Allah, neden Mûsâ (a.s.) dışında diğer peygamberlerle karşılıklı konuşmamıştır?” diye sorulursa, şu cevap verilebilir: Diğer peygamberlerin Mûsâ (a.s.)’ın düşmanları olan Firavun, Kârûn, Hâmân ve yahudiler gibi düşmanları yoktu. Mûsâ (a.s.)’ın kavminden daha katı kalpli ve kötü ahlaklı başka bir kavim yoktu. Bu yüzden Allah Teâlâ sadece onunla konuşmuştur. Görmez misin ki, Kıbtî sihirbazlar Mûsâ (a.s.) kendilerini ilk kez hak dine çağırdığında hemen inandılar. Yahudilerden bir topluluk ise pek çok mucize gördükten sonra inkar ettiler. İşte Mûsâ (a.s.), kavmi tarafından gelecek belalarla imtihana tahammüllü olsun diye Allah Teâlâ onu kelâmı ile teyid etmiş ve güçlendirmiştir.

Fakir **Bursevî** derim ki: Mûsâ (a.s.)’ın düşmanının çok güçlü ve şiddetli oluşu, peygamberimiz dışındaki peygamberlerin düşmanlarına nisbetledir. Firavun’un boğulma anında iman ettiği sâbittir. Fakat Ebû Cehil böyle değil. Bilakis o, ölüm anında bile düşmanlığını ortaya koymuştur. Buradan Peygamberimiz (s.a.v.)’in Mirac gecesi, Hak Teâlâ ile konuşmak ve O’nu görmek bakımından ne kadar güçlü bir hal ve yüce bir makama sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bir hadiste buyurulmuştur ki: *“Mûsâ (a.s.) Rabb’ine üç günde yüz kırk bin kelime ile münacâtta bulunmuştur. Bunların hepsi vasiyet idi.”*[86] (*el-Vasît*’te böyle geçmektedir.)

Ulemâdan birisi şöyle demiştir: Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.) ile kırk gün kırk gece konuşmuştur. Bu ise -en iyisini Allah bilir- vahiy ve ta‘limden önce olan kırk günden başkadır.

Fudayl b. Iyaz’dan nakledildiğine göre şöyle demiştir: Şeyhlerimden biri şöyle anlattı: Mûsâ (a.s.), Tûr dağında Rabb’ine münâcât ederken İblis yanına geldi. Mûsâ (a.s.)’ın yanında bulunan melek, İblis’e : “Yazıklar olsun sana. O bu hal üzere Rabb’ine münâcât ederken ondan ne umuyorsun?” dedi. İblis: “Cennette iken babası Âdem (a.s.)’dan ne umdumsa bundan da onu umuyorum.” cevabını verdi.

Süddî, şöyle demiştir: Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.) ile konuşunca habîs İblis yere dalıp Mûsâ (a.s.)’ın önüne çıktı ve ona: “Seninle konuşan Allah değil, şeytandır.” diye vesvese verdi.

Fakir **Bursevî** derim ki: Daha önce geçen o vakitte Mûsâ (a.s.)’dan şeytanın uzaklaştırıldığına dair bilgi, bunu reddetmektedir. Doğru olan da budur. Çünkü o makamda şeytan bulunmaz. Şeytanın sadece mülk ehli üzerinde gücü vardır, melekût erbabına değil. Tûr dağında Rabb’ine münacât hâlinde olan Mûsâ (a.s.) ile cennette nimetler içinde yaşayan Âdem (a.s.) arasında fark vardır.

Eğer: “Hac suresinde geçen **“*Senden önce hiç bir rasul ve nebi göndermemiştik ki o, (bir şey) arzu ettiği zaman, şeytan onun arzusu içerisine mutlaka*** *(onu dünya ile meşgul edecek bir düşünce)* ***atmış olmasın.*”** (el-Hac, 22/52) ayeti, her peygamberin bununla mübtelâ olduğuna delâlet eder. Özellikle de tilâvet esnasında. Tilâvet ise münâcât türlerindendir.” dersen buna cevaben şöyle derim:

Zahirde olan tilâvet ile bâtınî münacât arasında fark vardır. Rasûlullah (s.a.v.)'in şu hadisini görmez misin? O, şöyle buyuruyor: "*Benim Allah ile bir vaktim vardır ki o zaman beni, ne Allah'ın kendisine yakın kıldığı bir melek, ne de gönderdiği bir peygamber kuşatamaz.*"[87] Böyle bir durumda aşağıların aşağısına sürülmüş olan şeytan ne yapabilir ki? Benim gönlüme doğanlar, bu şekildedir. İşin hakikatini en iyi Allah bilir.

Mûsâ (a.s.) Rabb'inin kelâmını duyunca içini Rabb'ini görme şevki sardı ve "Allah ile konuşmanın lezzeti böyle olursa, O'nu görmenin lezzeti aceba nasıl olur?" diye düşündü. Bununla birlikte ***"Herkes kendi karakterine göre hareket eder."*** (el-İsrâ, 17/84). Beşerin karakter ve fıtratı ise sürekli yükselmeye ve yücelere ulaşmaya meyyaldır. Bir şeyi başarınca veya elde edince peşinden hemen daha üstününü ister. Cemâl tecellîsinden ve vuslat feyzinden daha üstün bir şey olmadığı için Mûsâ (a.s.) Rabbini görmek istemiştir.

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: Musa (a.s.) Hak kelâmını işitip rabbânî kelâm kadehinden muhabbet zevkinin cür'asını tadınca, kendisinin dünyada olduğunu unuttu; Firdevs-i a'lâda olduğunu hayal etti. Çünkü cennet, cemâli müşahede etme yeridir.

"Rabbim, bana kendini" zâtını *"göster,"* görme imkanı ver, *"sana bakayım."* seni göreyim *"dedi."*

"Bakmak", görmek mânâsınadır. Şu kadar var ki *"bana kendini göster"* sözüyle anlatılmak istenen, Allah Teâlâ'nın mukaddes zatının görünmesini Mûsâ (a.s.)'da yaratması demek değildir. Bu durumda bir şeyin kendisine gaye olması gerekir ve mânâ: "Bana kendini göster ki ben de seni göreyim." şeklinde olurdu ki bu yanlıştır. Bilakis burada kasdolunan, Allah Teâlâ'nın Mûsâ (a.s.)'a, kendi zatını görme imkânı vermesidir. Allah Teâlâ'nın Mûsâ (a.s.)'a kendini görme imkanı vermesi, Mûsâ (a.s.)'ın O'nu görebilmesi için bir sebeptir. Dolayısıyle Mûsâ (a.s.)'ın *"bana kendini göster"* sözünde mecaz vardır ve "bana seni görme imkanı ver." demektir.

İbn Abbas (r. anhümâ)'nın şöyle dediği rivayet olunmuştur: Mûsâ (a.s.) *"Rabbim bana kendini göster, sana bakayım."* deyince Allah Teâlâ perdeleri açıp dağı Mûsâ (a.s.)'a göstererek "Bak." buyurdu. Mûsâ (a.s.) baktığında yüz yirmi dört bin peygamberin, ihramlı olarak "Ya Rabbi, bana kendini göster. Ya Rabbi, bana kendini göster." diye telbiye getirdiklerini, yalvardıklarını gördü.

Bil ki cesedler, yiyecekler yardımı ile büyüyüp geliştiği gibi haller de "vakit"lerin güzel bir şekilde kullanılmasıyla safiyet bulur. Şu halde cesedinin azığı, yediğin şeylerdir. Ruhunun gıdası ise halvetlerdeki vakitlerde taat azıklarıyla ruhunu terbiye ettiğin şeylerdir. Yaşanan anlar saflaştıkça, içlerinde bulunan mânâ cevherleri ortaya çıkar. Şayet basiret gözün körelmiş, himmet süvarilerin de hapsedilmiş ise senin, kalp pınarlarından sular fışkıran, sırları da mârifet nurları için gayb korundan ateşlenen bir kavmin yükseldiği makamlara ulaşman uzak bir ihtimaldir. O halde sende bulunmayan şeyleri isteme. Allah'ın senin hakkında bildiği şeyler sana yeter. Sana gereken küçüklerin durduğu gibi durmak ve büyüklerin edebleriyle edeblenmektir.

İşte bu Kelimullah olan Mûsâ (a.s), noksanlardan münezzeh olan Hakk'ın terbiye kucağında küçük bir çocuk gibi olduğu için haddini aşmadı. Bilakis **"*Rabbim, doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım.*"** (el-Kasas, 28/24) dedi. Büyük adam olunca çocukların yiyeceklerine razı olmadı. Bilakis *"Rabbim, bana kendini göster, sana bakayım."* dedi.

Bu ayet, Allah'ı görmenin câiz olduğu konusunda Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in delilidir. Çünkü Mûsâ (a.s.), Allah Teâlâ'dan bunu istediği zaman, bunun caiz olduğuna inanarak istedi. Allah hakkında caiz olmayan şeyin, caiz olduğuna inanmak ise küfürdür. Böyle bir şeyi Mûsâ (a.s.) veya peygamberlerden herhangi biri hakkında caiz gören kimse de kâfîr olur. (*et-Teysir* isimli eserde böyle denilmektedir.)

Şeyh-i Kebîr **Sadreddîn Konevî**, *el-Fükûk* adlı *Fusûsu'l-hikem* şerhinde Dâvûd (a.s.) ile ilgili bölümün îzahında kâmil velîlerin durumu hakkında şöyle demiştir: "Halktan bir kimse için meydana gelmesi mümkün olmayan işler, onların kabiliyetinin kemâline nisbetle mümkündür, imkansız değildir. Yalnız Allah Teâlâ, onlara bilinen şekillerin dışında vasıtasız olarak o işin mümkün olamayacağını bildirirse onlar da Rabb'lerini tasdik ederler ve o işin imkânsızlığına hükmederler. Bunun meydana gelmesi, özel bir şekilde Rabb'ini görmek istemesi gibidir. Kendisine bunun mümkün olmayacağı haber verilince tevbe ve îman etmiştir."

Allah Teâlâ *"buyurdu ki: "Sen beni asla göremezsin."* Mûsâ (a.s.), "*Sana bakayım*" dediği halde Cenab-ı Hak "Bana bakamazsın" buyurmamıştır. Çünkü Mûsâ (a.s.)'ın arzusu, göz bebeğini görmek istenen şeye çevirmekten ibaret olan bakmak değil, beraberinde idrak de olan görmektir. Çünkü bazan bakmakta idrak söz konusu olmaz.

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: *"Sen beni asla göremezsin."* Beni dünyada göremeyeceksin. Çünkü ezelî hüküm; "dünyada bana bakan insanın öleceği" şeklinde olmuştur.

el-Medârik'de şöyle denilmektedir: *"Sen beni"* istemek suretiyle fani gözünle *"asla göremezsin."* Bilakis ihsan ve nimet yoluyla bâkî gözle görebilirsin."

Keşfü'l-esrâr müellifi şöyle der: "Beni aslâ göremezsin" hitabını işittiği anda Musa'nın makamı "Bana göster" dediği zamanki makamından daha yüksek idi. Çünkü bu an, Hakk'ın muradıdır. Diğeri ise Hakk'ın muradı ile kâim olan kendisinin muradıdır. Bu, kendi muradından daha kâmildir.

Tur'dan Musa'ya «len terânî» cevabı ulaşır
Dosttan gelen her ne olursa baş koy, boyun çevirme

Bu ayet de, Allah'ın görülebileceği konusunda bizim lehimize bir delildir. Çünkü Allah Teâlâ, kendisinin görülebilme ihtimalini tamamen ortadan kaldırmak üzere *"Ben asla görülmem."* buyurmamıştır. Eğer Allah görülebilir olmasaydı, görülebilir olmadığını muhakkak haber verirdi. Çünkü bu durum, açıklanmaya ihtiyaç duyulan bir durumdur. Bu ayet, Allah Teâlâ'nın görülmesinin mümteni' (muhal, imkansız) olduğuna

delâlet etmez. Bilakis görmek isteyenin görmesine engel olacak bir takım kusur ve eksiklikleri olduğunu gösterir. Çünkü Allah'ı görmek, O'nu görmeye talib olanın buna istidadlı olması için gerekli şartların oluşmasına bağlıdır. Bu şartlar ise henüz onda oluşmamıştır. O vakit onda Allah'ı görmeyi engelleyecek bir hicâb (perde) kalmış ve henüz o hicâbın ortadan kalkmamış olması mümkündür.

Fakir **Bursevî** derim ki: Bu görüş, müfessirlerin çoğunluğunun savunduğu görüştür. Fakat bu görüş, benim razı olduğum görüş değildir. Çünkü Mûsâ (a.s.)'ın Tûr dağına gelişi, peygamberliğinin ilk zamanlarında meydana gelmemiştir. Bilakis bu, Mûsâ (a.s.)'ın mertebesine nisbetle, Muhammedî Mîrac'a benzer bir hadiseydi. Şu kadar var ki işin hakikatine ermek, taklîd ehlinin idrakinden uzaktır.

Allâme Şeyhim (**Atpazârî Osman Fazlî Efendi**)'ye, -Allah onu selamet üzere yaşatsın- bir kısım âlimlerin; *"Sen beni asla göremezsin."* ayetini "Sen beni beşeriyetin ve maddî varlığınla göremezsin." diye tefsir etmelerini sordum. Şöyle dedi:

"Beşeriyet, Allah'ı görmeyi engeller. Mûsâ (a.s.) da Allah'ı, beşeriyet ve maddî varlığı ile görmek istedi. Bu ise ebediyyen mümkün değildir. Eğer görmek Allah'ın zatıyla ilgili olursa bu, fenâ fillah hâlinde ve beşeriyet hâlinin tamamen ortadan kalktığında olur."

Ben: "Rasûlullah (s.a.v.)'in Mirac gecesi baş gözüyle Allah'ı görmesi, bu görüşü reddeder." dedim. Şöyle cevap verdi:

"O, Habîbullah'tır (Allah'ın sevgilisidir). Hiç bir cismin bulunmadığı bir mekanda Rabbini, sırrı ve ruhu ile cisim suretinde görmüştür. Çünkü o gece yaptığı seyirde bütün cisimler âlemini, hatta ruhlar âlemini geçmiş ve emir âlemine ulaşmıştır."

Ben: "Bütün peygamberler ve velîler, küllî fenâ halinde basiret gözleriyle Allah'ı görmekte müşterektirler. Bu bakımdan Muhammed (a.s.) ile Mûsâ (a.s.) arasında fark yoktur. O halde *"Sen beni asla göremezsin"* buyurulmasının faydası nedir? Aynı şekilde Rasûlullah (s.a.v.)'in Arş'ın üstüne kadar miracının faydası nedir? Çünkü bu görme, ancak kalbî ayniyyet ve cem'iyyet makamında gerçekleşir; kalıbî gayriyyet ve farkıyyet makamında değil." diye sordum. Şöyle cevap verdi:

"Görme işi, mutlak olarak bütün varlıklardan tam bir boşalmayı (insilah) gerektirir. Şu kadar var ki kalb ve kalıp ile tam olarak insilâh sadece bizim Peygamberimiz'e (a.s.) mahsustur. Mûsâ (a.s.) ve diğer peygamberler ancak kalıpları, unsurlar âleminde bulunduğu vakit gerçekleşen bir insilâh ile görürler. Hz. Muhammed (s.a.v.) ise unsurlar âlemini, sonra da tabiat âlemini geçmiştir. Bu ise hem kalb, hem de bedenle birlikte olmuştur. O'ndan başkası için bu nasıl olabilir? İyi anla."

İşte bu anlattıklarım, kapısı dostlara açık fakat ağyara, şüphe ve inkar ehline kapalı özel bir sohbette benimle Hz. Şeyh arasında geçen soru cevap şeklinde bir konuşmadır. Bu bilgiler, şeyhimin kalbinin ihtiva ettiği ilme nisbetle coşkun bir denizden bir damla mesabesindedir. Allah Teâlâ O'nun sırrını takdis eylesin. Beni ve bütün sevenleri onun

şefaatiyle rızıklandırsın.

Tarikatımız Celvetiyye'nin mercii Bursalı **Hz. Şeyh Üftade** şöyle demiştir: 'İnsanın zâhirde iki gözü olduğu gibi kalbinde de iki gözü vardır. Kalpteki bu iki göz açılınca kişi bunlarla sıfatların tecellîlerini müşâhede eder. Bu iki gözün, iki de göz bebeği vardır. Fakat bunlar çok latifdirler. 'İnsan bu iki gözle sıfatların tecellîlerini müşâhede eder." dedik. Çünkü, zat tecellîsi ancak kalp gözünün arkasında bulunan ve göz bebeği olmayan manevî bir gözle müşahede edilir. Fakat bu müşâhede, mülhidlerin iddia ettikleri gibi değildir. Böyle bir düşünceden Allah'a sığınırız. Çünkü mümkin-i hakîkî, Vâcib-i hakîkî'den başkadır. Nasıl böyle olmasın ki; Hakk'a vâsıl olan sâlik, varlığını yok edince ma'dûm (yok) olur. Yok olan bir şey hakkında ise hulûl ve ittihad bir yana hiçbir hüküm verilemez. Bilakis "ittihad" ifadesi kullanıldığında bununla Allah'ın rızasına uygun olarak tam bir yaklaşma (takarrub) kastedilir. Nitekim "Falan falan kimse ile müttahiddir (birdir, beraberdir)" denildiği zaman bu iki kimsenin, birbirinden ayrı iki şahıs olduğunda şüphe yoktur.

Sâlikin ma'dûm (yok) olmasının mânâsı ise istiğrak denizinde ve tecellî nurları arasında kaybolup gitmesidir. Artık onun nazarında Allah'tan başka bir şey kalmaz. Allah'a tam bir teveccühle yöneldiği ve mâsivâdan tam anlamıyle yüz çevirdiği için bakar ama kendisini dahi göremez. Tıpkı gözlerini semaya diken kimseye yeryüzü, doğuya çevirene de batı gözükmediği gibi. Yoksa onun hâricî (görünen) varlığı yok olmaz ve ortadan kalkmaz.

Bütün peygamberlere (aleyhimü's-selâm) zât tecellî etmiş olsa da bizim Peygamberimiz'e hepsinin üstünde taayyün etmiş, görünmüştür. Hatta Mûsâ (a.s.), Rabb'inden bizim Peygamberimiz'in nâil olduğu taayyünden tecellî isteyince Hak Teâlâ ona "*Sen beni asla göremezsin*." buyurmuştur. Bazıları ayeti bu şekilde te'vil etmişlerdir. Fakat böyle bir yorum doğru gözükmemektedir. Çünkü Mûsâ (a.s.) Hz. Mustafa (s.a.v.)'in mertebesini çok iyi biliyordu. Nasıl olur da o mertebeyi isteyebilir? Cenab-ı Hakk'ın Mûsâ (a.s.)'a: "*Sen beni asla göremezsin*." buyurmasının sebebi, kavminin ***"Allah'ı bize açıkça göster."*** (en-Nisâ, 4/153) şeklindeki arzularına son vermek içindir. Mûsâ (a.s.)'a böyle hitap olununca, kavmi bu hitaba daha layıktır. Yoksa bu hitap, hakîkatte Mûsâ (a.s.)'a nisbetle değildir. Çünkü o, defalarca tecellî saadetine nail olmuştur ve Allah onu, risaleti ve kelâmı ile seçmiştir. (*el-Vakıâtü'l-Mahmûdiyye*'de geçtiğine göre Üftâde Efendi'nin sözü buraya kadardır)

Şeyh Ali Dede, *Es'iletü'l-hikem* adlı eserinde şöyle demektedir: Eğer "Dünyaya ait bir mekanda Allah'ın kendisinin görülmesini engellemesindeki rabbânî hikmet nedir?" diye sorarsan buna şöyle cevap verilir: Hak Teâlâ'yı görmek, dünyadaki ikramların en büyüğüdür. Dünyadaki en büyük ikram, yaratılmışların en üstünü ve Makam-ı Mahmûd'un sahibi olan Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e aittir. O, Mirac gecesi Rabb'ini baş gözleriyle görmüştür. Meseleyi bu açıdan düşünmek gerekir.

Denilmiştir ki: Eğer Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)'ın isteği üzerine ona rü'yeti müyesser kılsaydı, rü'yet isteğinin mükafatı olurdu. Halbuki rü'yet, Allah'ın lütfudur, bir şeye karşılık verilen bir mükafat değildir. Rabbanî bir ikramdır. İsteyerek ve çalışarak elde edilecek bir şey değildir. Sırf Allah Teâlâ tarafından bağışlanan bir lütuftur.

İmam Vahidî der ki: " لَنْ " (aslâ) kelimesinin ebedî olarak olumsuzluk ifade ettiği iddiası, lugat âlimlerine göre yanlıştır. Bu edatın böyle mânâ taşıdığına ne bir muteber kitap, ne de sahih bir nakil şahitlik eder. Bilakis bu kelimenin bu mânâya gelmediğine şu ayet delâlet eder: ***"Onlar (yahudiler) ölümü asla istemezler"*** (el-Bakara, 2/95). Halbuki onlar kıyamet günü ölümü temenni edecekler ve (cehennemin muhafızına): ***"Ey Mâlik, Rabb'in bizim işimizi bitirsin,*** *(bizi yok etsin, canımızı alsın.)*" (ez-Zuhruf, 43/77) ve ***"Keşke** (ölüm) **işimi bitirmiş olsaydı."*** (el-Hâkka, 69/27) diyeceklerdir.

Mu'tezile'nin ileri sürdüğü gibi Mûsâ (a.s.)'ın Allah'ı göremediğinin haber verilmesi, ebediyyen göremeyeceğine delâlet etmez.

Mevlânâ Camî der ki:

Cihan, sevgilimizin güzelliğinin aynasıdır
Onun yüzünü her zerrede müşâhede et

Hâfız der ki:

Nazara istidadın yoksa, visâli arama
Görme gücü yokken, câm-ı cemden fayda olmaz

"Fakat dağa bak" Bana bakmayı taleb etme. Çünkü sen ona güç yetiremezsin. Fakat benimle senin arana, senden daha güçlü bir vasıta koy. O da yanında bulunduğun dağdır.

Kelbî demiştir ki: Cenab-ı Hakk'ın Mûsâ (a.s.)'a bakmasını emrettiği dağ, Medyen'deki en büyük dağ olup adına "Zebîr" denilirdi. *Kamûs*'ta "Zebîr"in Allah Teâlâ'nın Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu dağ olduğu belirtilmektedir.

İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman* isimli eserinde şöyle der: En doğru olan Mûsâ (a.s.)'a, Kızıldeniz'in yakınındaki Tûr dağında hitap olunduğudur. Diğer dağlar, Hak Teâlâ'nın bu hitabını işitince belki Allah kendilerine tecellî eder ümidiyle büyüklendiler. Onların büyüklenmesine karşılık Zebîr veya Tûr dağı ise tevazu gösterdiler. Allah Teâlâ, onun tevazuunu görünce onu diğerlerine göre yükseltip sadece ona tecellî etti. (*Ikdü'd-dürer ve'l-leâlî* isimli eserde böyle geçmektedir.)

Mesnevî'de şöyle denilir:

Ne mutlu o kimseye ki, nefsini aşağıladı
Vay o kimseye ki, serkeşlikte dağ gibi baş kaldırdı

İşâret ehli demişlerdir ki: Mûsâ (a.s.) tayin edilen vakitte Allah Teâlâ ile buluşmaya

çıkmak istediğinde kardeşi Hârûn (a.s.)'a: *"Kavmim içinde benim yerime geç. Islah et, bozguncuların yoluna uyma"* diyerek onu, kavmi ile Rabb'i arasında vasıta yapmıştır. Mûsâ (a.s.) da Allah Teâlâ'yı görmek isteyince O da onunla kendisini görmesinin arasına dağı vasıta kılmış ve ona: *"Sen beni asla göremezsin, fakat dağa bak."* buyurmuştur. Böylece "Eğer kardeşin olmaksızın ben senin hilafetine layık değilsem, sen de aramızda dağ olmaksızın beni görmeye layık değilsin." demek istemiştir.

"Eğer o yerinde durursa, sen de beni göreceksin." Eğer üzerine tecellî ettiğim zaman dağ yerinde sabit kalır, göçüp gitmezse, bana bakmaya güç yetirebileceksin. Fakat dağ yerinde durmazsa bana bakamazsın. Çünkü dağ, gücüne ve kuvvetine rağmen tecellîden etkilenir ve buna güç yetiremezse, parçalanıp dağılır ve yok olursa, korkunç hadiseleri görünce hemen dehşete kapılan insan nasıl olur da buna güç yetirebilir? Nasıl olur da vasfedilmeyecek kadar büyük, mutlak celâl ve azamet sahibi olan Allah Teâlâ'yı müşahedeye dayanabilir?

Ayetin bu kısmı da yine bizim ru'yetullah (Allah'ın görülebileceği) konusundaki görüşümüze delildir. Çünkü burada görme, dağın yerinde durmasına bağlanmıştır. Bu ise mümkün olabilecek bir şeydir. Bir şeyi imkânsıza bağlamak, meydana gelmesinin imkânsızlığına delâlet ettiği gibi, mümkün olan bir şeye bağlamak da olmasının imkan dahilinde bulunduğunu gösterir. Nitekim, kâfirlerin cennete girmesi imkansız olduğu için Allah Teâlâ: ***"(Onlar) deve, iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir."*** (el-A'râf, 7/40) buyurarak bunu, imkansız (muhal) bir şeye bağlamıştır.

Allah'ın tecellîsi karşısında dağın yerinde durmasının mümkün olduğuna delil, *"Onu* (dağı) *darmadağın etti."* sözüdür. Burada Allah, dağın parçalanmasını kendine nisbet etmiş ve "Dağ, darmadağın oldu." dememiştir. Allah Teâlâ'nın var ettiği bir şeyi, var etmemesi de caizdir. Çünkü Allah, yaptığı işte hürdür (muhtardır). Ayrıca böyle bir istekten dolayı Mûsâ (a.s.)'ı ne azarlamış, ne de ümitsizliğe düşürmüştür. Şayet bu istek muhal olsaydı, oğlunun boğulmaktan kurtarılmasını isteyen Nûh (a.s.)'ı ***"Sana cahillerden olmamanı öğütlerim"*** (Hûd, 11/46) buyurarak azarladığı gibi Mûsâ (a.s.)'ı da azarlardı.

"Rabb'i dağa tecellî edince" Allah Teâlâ'nın azameti dağda gözüktü, kudreti ve emri ona yöneldi. Allah'ın azamet ve kudretinin dağda zuhuru, bunların ona ilişmesi ve etkilerinin orada belirmesi demektir. Ayetin bu şekilde yorumlanması, Allah'ın zâtının cansızlara gözükmesinin akla uygun olmaması sebebiyledir.

Tefsiru'l-Uyûn'da şöyle denilmiştir: Hak Teâlâ, nurunu saran perdelerin arasından, baş parmakla serçe parmağın üst boğumu birleştirilince ortaya çıkan daire kadar bir yerden nurunu dağa göstermiştir.

Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den şöyle rivayet edilmiştir: "Allah o dağa, yetmiş bin perdenin (hicâb) arkasından dirhem büyüklüğünde bir nur izhar etmiştir."

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: Yani, kendi nûrundan veya Arş'ın nûrundan iğne deliği kadar gösterdi."

Şeyh Ebû Mansur der ki: Allah Teâlâ'nın dağa tecellî etmesinin mânâsı hakkında Eş'ârî'nin; "Allah Teâlâ'nın dağda hayat, ilim ve görme gücü yaratmış, böylece o, Rabb'ini görmüştür." demesi de Allah'ın görülebileceğinin isbatıdır.

"onu darmadağın" paramparça *"etti."* Yapısının büyüklüğüne rağmen dağ böyle bir duruma gelince, pek zayıf olan Âdemoğlunun hali nice olur, düşünmek lazımdır. (*Kevâşî Tefsiri*'nde böyle geçmektedir.)

Büyüklerin biri şöyle demiştir: Allah Teâlâ, bu dağı Mûsâ (a.s.)'a karşılık fidye kılmıştır. Eğer Mûsâ (a.s.), baygın olarak yere düşmemiş olsaydı, dağın eridiği gibi o da erir giderdi.

Demişlerdir ki: Allah'ın tecellîsi sırasında bütün sular tatlılaştı. Bütün deliler akıllandı. Bütün hastalar iyileşti. Ağaçların dikenleri yok oldu. Yeryüzü yemyeşil bir hal alıp çiçeklendi. Mecûsilerin ateşi söndü. Putlar yüzleri üzerine yıkıldı. Meleklerin sesleri kesildi. Sonra dağ, Mûsâ (a.s.)'ın altında dağılıp parçalanmaya ve dökülmeye başladı. Nihayet tamâmen ufalanarak havada zerreler haline geldi. Zerre, bir delikten veya pencereden içeri ışık girdiğinde havada görülen küçücük şeydir.

Tefsirlerin birinde şöyle denilmektedir: Allah'ın azametinden dolayı dağ, altı dağa ayrılıp üçü Medine'ye, diğer üçü de Mekke'ye düşmüştür. Medine'ye düşenler Uhud, Rukan ve Radvâ dağlarıdır. Mekke'ye düşenler ise Sevr, Sebir ve Hira dağlarıdır.

Haddâdî tefsirinde belirtildiğine göre bu dağ sekiz parçaya bölünmüştür. Ondan kopan dört parça Mekke'ye düşmüştür. Bunlar Sevr, Sebir, Hira dağları ve Sevr mağarasıdır. Diğer dört parça ise Medine'ye düşmüştür. Bunlar ise Uhud, Rukan, Radvâ ve Mihras dağlarıdır.

Hasan Basrî demiştir ki: Dağ üç parçaya bölündü. Bunlardan biri yerin altına geçti. Diğeri denize düştü. Bir diğeri de uçarak Arafat'a düştü. O şimdi Allah korkusundan titremekte ve rengi solmaktadır.

Farsça tefsirde şöyle denilmiştir: Ne büyük bir sırdır ki, dağ onca azametine rağmen görmeye tahammül edemedi. İnsan gönlünün ise, *"Fakat sizin kalblerinize bakar."* [88] hükmünce ona bakmaya gücü yetmekte. Bundaki nükte şudur: Dağa tecellî etmesi, heybet nazarı ile olmuştur. Gönle olan tecellî ise, rahmet nazarı iledir. O nazar, dağı viran etti, harabeye çevirdi, bu nazar ise gönlü mamur etti.

Ayetin işârî yorumu şöyledir: Ayette geçen dağ, hicâb olan cismin sûretidir. Cisim ise riyazat ve fena yoluyla parçalanıp yok olmadan tecellîye müsait olmaz. Tecellî ancak kalb makamında bulunan ruh içindir. Dağ, kevnî ve cismânî bir oluşun suretidir. Tecellînin meydana geldiği yer ise sonradan oluşmuş bir şey değildir. Buradaki sırrı iyi anla ve bunu araştır. (*Es'iletü'l-hikem*'de böyle geçmektedir.)

"Ve Mûsâ da baygın düştü." Mûsâ (a.s.), gördüğü şeyin dehşetinden dolayı kendinden geçerek yere düştü. Bu baygınlık arafe günü olan Perşembe gününün akşamından Cuma gününün akşamına kadar sürdü. Bu, **İbn Abbas** (r.a.)'ın sözüdür. **Katâde** ise bu zaman zarfında Mûsâ (a.s.)'ın ölü olarak kaldığını söylemiştir. İbn Abbâs (r.a)'ın sözü daha doğrudur. Çünkü ayetin devamında Allah Teâlâ, *"ayılınca"*

buyurmuştur. Ölüye ise “ ölümden ayılınca” denilmez, “öldükten sonra tekrar dirilince” ifadesi kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)’ın kavminden seçtiği yetmiş kişi hakkında: ***“Sonra belki şükredersiniz diye sizi ölümünüzün ardından tekrar diriltmiştik”*** (el-Bakara, 2/56) buyurmuştur.

Mesnevî’de şöyle denilir:

Topraktan olan cisim, aşktan feleğe yükseldi
Dağ raksa geldi, çevikleşti
Ey âşık! Aşk Tûr’un canı oldu
Tûr sarhoş, Musa ise düşüp bayıldı

Hz. Şeyh Üftâde Efendi (k.s) der ki: Her ne kadar dağın zahiri (görünen kısmı) yandıysa da, onun bir de manevi varlığı vardır. Bu manevi varlık, Mûsâ (a.s)’a gelen tecellînin aksetmesiyle halis bir lâl taşı (değerli ve kırmızı bir taş) haline geldi. Bu sebeble Mûsâ (a.s) onu lâl gibi görüp onunla konuştu: Bu dağ, her ne kadar dünyadan olsa da tecellîye mazhar olduğu için cennete girecektir. Nitekim Kâbe, Mescid-i Nebevî ve Beytü’l-Makdis de cennete girecektir.

“Ayılınca: “Sen yücesin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim, dedi ”

Ebüssuûd Efendi demiştir ki: “İfakat” (ayılma), herhangi bir sebeple akıl ve anlayış kaybolduktan sonra, bunların yeniden insana dönmesidir.

Mûsâ (a.s.)’ın baygınlığı geçip aklı başına gelince gördüklerini tâzim için dedi ki: “Ya Rabbi, senin iznin olmadan senden bir şey istemekten seni tenzih ederim. İzinsiz olarak böyle bir istekte bulunmaya cür’et ettiğim veya dünyada seni görmek istediğim için sana tevbe ettim. Çünkü sen bunu ahirette va‘detmiştin. Senin azamet ve celâline inananların ilkiyim. Veya senin dünyada görülemeyeceğine ilk inanan benim. Ey Allah’ım! Bir parıltından dağ yüzlerce parçaya bölündü. Allah’ım! Ne şaşılacak bir durum; koca dağ, bir avuç topraktan daha âciz ve zavallı oldu.

Vehb b. İshak der ki: Mûsâ (a.s.), Rabb’inden kendisini göstermesini isteyince Allah Teâlâ ona sis, karanlık, şimşek, gök gürültüsü ve yıldırımlar gönderdi. Bunlar Mûsâ (a.s.)’ın üzerinde bulunduğu dağı her yönden dörder fersah mesafe uzaktan kuşattılar. Sonra Hak Teâlâ göklerdeki bütün meleklere, Mûsâ (a.s.)’a gözükmelerini emretti. Önce dünya semasında bulunan melekler boğa sûretinde geldiler. Ağızlarından şiddetli gök gürültüsüne benzer dehşetli bir sesle tesbih ve takdis nağmeleri çıkıyordu.

Sonra Cenab-ı Hak ikinci semada bulunan meleklere Mûsâ (a.s.)’ın yanına inmelerini emretti. Onlar da yüksek sesli tesbih ve takdis çığlıkları olan aslanlar şeklinde Mûsâ (a.s.)’a geldiler. Mûsâ (a.s.), gördüklerinden ve duyduklarından dolayı son derce korktu. Başında ve bedeninde bulunan bütün tüyleri ürperip diken diken oldu. Sonra da: “Böyle bir istekte bulunduğuma pişman oldum. Bulunduğum şu mekandan beni

kurtaracak biri yok mu?” dedi. Meleklerin en hayırlısı ve başkanı: “Ey Mûsâ, istediğin şey için sabırlı ol. Gördüklerin, göreceklerine nisbetle çok azdır.” dedi.

Sonra Allah Teâlâ üçüncü semada bulunan meleklere, Mûsâ (a.s.)’ın yanına inmelerini emretti. Onlar da akbabalar sûretinde büyük bir çığlıkla onun yanına geldiler. Büyük bir ordunun çıkardığı gürültü gibi ağızlarından tesbih ve takdis sesleri geliyordu. Renkleri ateş alevi gibiydi. Mûsâ (a.s.) bunlardan da çok korktu. Nefesi daraldı. Artık hayatından ümidini kesti. Bunun üzerine meleklerin hayırlısı ona: “Ey İmran oğlu, olduğun yerde dur ki sabredemeyeceğin şeyleri göresin.” dedi.

Daha sonra Hak Teâlâ dördüncü semadaki meleklere inmelerini emir buyurdu. Onlar da indiler. Renkleri alev rengi gibi diğer yerleri de kar gibi beyazdı. Gayet yüksek sesle Allah’ı tesbih ve takdis ediyorlardı. Mûsâ (a.s.)’a daha önce gelenlerden hiçbiri, onlara benzemiyordu. Mûsâ (a.s.)’ın dizleri titreyerek birbirine vurmaya, kalbi korkuyla çarpmaya başladı. Ağlaması şiddetlendi. Meleklerin reisi ona dedi ki: “Ey İmran oğlu, istediğin şey için sabırlı ol. Gördüklerin görmediklerine nisbetle çok azdır.”

Sonra Cenab-ı Hak beşinci semadaki meleklere inmelerini emretti, onlar da indiler. Üzerlerinde yedi renk vardı. Mûsâ (a.s.) onlara tam olarak bakamadı. Onlar gibisini hiç görmemiş, onların sesleri gibi bir ses duymamıştı. İçi korkuyla doldu, hüznü şiddetlendi ve ağlaması arttı. Meleklerin hayırlısı ona: “Ey İmran oğlu, yerinde dur. Daha sabredemeyeceğin nice şeyler göreceksin.” dedi.

Sonra Allah altıncı semadaki meleklere emretti, onlar da indiler. Onlardan her bir meleğin elinde uzun hurma ağacı gibi ve ışığı güneşten daha parlak birer ateş vardı. Elbiseleri ateş alevi gibiydi. Hepsi bir ağızdan seslerinin bütün şiddetiyle “ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْعِزَّةِ اَبَدًا يَمُوتُ ” (O her türlü eksiklikten münezzeh ve çok uzaktır, izzet sâhibi olan Rab ebediyyen ölmez.) diyorlardı. Her bir meleğin başında dörder tane yüz vardı. Mûsâ (a.s.) ağalayarak ve “Rabb’im beni hatırla, kulunu unutma.” diyerek meleklerle beraber tesbih etmeye başladı. Meleklerin büyüğü dedi ki: “Ey İmran oğlu, istediğin şey için sabret.”

Sonra Cenab-ı Hak yedinci semada bulunan Arş’ının yüklenilmesini emredip meleklere onu Mûsâ (a.s.)’a göstermelerini istedi. Arş’ın nuru gözükünce Rabb’in azametinden dolayı dağ yarıldı. Göklerdeki bütün melekler yüksek sesle “ سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْعِزَّةِ اَبَدًا لا يَمُوتُ ” demeye başladılar. Dağ ve üzerindeki tüm ağaçlar parçalanıp yerle bir oldu. Mûsâ (a.s.) da cansız olarak yüz üstü yere düştü. Allah Teâlâ, rahmeti ile ona ruh gönderdi. Ruh onu sarıp örttü ve Mûsâ (a.s.) yanmasın diye üzerinde bulunduğu taşı çevirerek kubbe haline getirdi. Sonra doğum yapan bir annenin doğurduğu çocuğu tutup kaldırdığı gibi Mûsâ (a.s.)’ı yerinden kaldırdı.

Mûsâ (a.s.) kalktığında tesbih ediyor ve “Rabb’im sana inandım. Dünyada hiç kimsenin seni göremeyeceğini, görenin de yaşayamayacağını anladım. Meleklerine bakanın bile kalbi yerinden çıkar. Sen çok büyüksün. Meleklerin de büyük. Sen her şeyin Rabbi meliklerin Meliki’sin. Hiçbir şey seni tehdit edemez. Hiçbir şey sana karşı

çıkamaz. Sana tevbe ettim. Hamd yalnızca Sanadır. Senin ortağın yoktur."

et-Teysîr isimli eserde şöyle denilmiştir: Bu konuda meleklerin inmesinden ve Mûsâ (a.s.)'ın bulunduğu talep sebebiyle azarlanmasından bahseden pek çok hadis vardır. Fakat bunlar bize sahih bir şekilde ulaşmamışlardır. Bunları kabul etmek de caiz değildir. Çünkü böyle şeyler peygamberlerin şânına uygun değildir.

Mükâşefe erbâbından bir muhakkık demiştir ki: Mûsâ (a.s.) kendi hüviyeti ile (kendinden geçmeden, kendi varlığının şuurunda olarak) *"Rabb'im, bana kendini göster, sana bakayım."* diyerek Allah Teâlâ'nın zâtını görmek istemiştir. Kullandığı mütekellim (birinci şahıs) ifâdesi, kendi hüviyetine işaret etmektedir. Allah Teâlâ da şöyle buyurarak onu reddetmiştir: Bana hitabda bulunduğun hüviyetin durdukça "*Beni asla göremezsin; fakat"* zâtın ve hüviyetin ile *"dağa bak, eğer o yerinde durursa*" yok olmazsa *"sen de"* hüviyetinle *"beni göreceksin." Rabb'i dağa görününce"* yani nurundan onun üzerine bir parça atınca korkudan bedeni sendeledi *"onu darmadağın etti ve Mûsâ da baygın düştü."* hüviyetinden fânî olup Hakk'ı Hakk'ın gözüyle gördü. *"Ayılınca: "Sen yücesin,"* hüviyetim durduğu halde seni görmek istemekten şimdi *"sana tevbe ettim..." dedi.*"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: *"Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmaya gelip de Rabb'i onunla konuşunca:"* yani, Mûsâ (a.s.), Rabbine yakınlık yaygısının üzerine oturunca Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarının saf ve berrak tecellî şarabıyla dolu kâseler birbiri arkasından ona gelmeye, etrafında Rabb'i ile karşılıklı konuşma kadehleri dönmeye ve konuşulan sözlerin lezzetlerini içinde duymaya başladı. Vâridât şarabı ile sarhoş olup karşılıklı konuşma esnasında duyduğu iltifatlar karşısında kendini kaybetti. Bulunduğu yerde kendisini emniyette hissedip şevk sultanı ve zevkde muhabbet tezahürleri gönlünü kaplayınca dili açıldı ve *"Rabb'im, bana kendini göster sana bakayım." dedi."* Bunun üzerine kendisine denildi ki: "Heyhat! Sen ikilik uzaklığında kaybolmuşsun, benlik dağının hicablarıyla perdelenmişsin. Eğer "*sen"* senliğinle bana bakarsan *"beni asla göremezsin."* Çünkü beni ancak benim kendisinin gören gözü olup da, benimle bakan görebilir. "*Fakat"* benlik *"dağına bak,"* tecellî ettiğim zaman *"eğer yerinde durursa sen de"* benlik gözüyle *"beni göreceksin." Rabb'i dağa"* benlik dağına *"görününce onu darmadağın etti."* sanki hiç yokmuş gibi kıldı *"ve Mûsâ da"* benliğinden geçmiş olarak *"baygın düştü."* Açıklanacak şeyler açıklanıp, olan olduktan sonra "***yer Rabb'inin nuruyla parladı.***" (ez-Zümer, 39/69) "***Hak geldi, bâtıl gitti; zaten bâtıl yok olmaya mahkûmdur.***" (el-İsrâ, 17/81)

Bir şiirde şöyle denilmiştir:

"Olan her şey, açıklayamayacağım bir sır oldu.
Onun hayır olduğunu san, ondan haber sorma."

Eğer ruh Mûsâsı ile Rabb'in tecellîsi arasında nefsin benlik dağı olmasaydı o anda Mûsâ'nın aklı gider asla yaşayamazdı. Aynı şekilde tecellî ile fenâ bulduğunda kalb

onun halifesi olmasaydı, ayılması ve tekrar varlığa geri dönmesi mümkün olmazdı. Bu noktayı iyi anla. Eğer ruhun cesedle bağlantısı olmasaydı; cesed, ne tecellî ne de tehallî (süslenme) ile mutlu olmazdı. İnşaallah bu incelikleri anlarsın.

Mûsâ (a.s.), rubûbiyet tecellîsinin kuvveti ile benlik baygınlığından *"ayılınca"* hüviyeti olmaksızın: *"Sen yücesin,"* yarattıklarından ve onların sana ulaşmasından seni tenzih ederim. Benliğimden *"sana"* seninle senin hüviyetine *"tevbe ettim,"* Benlikle görülemeyeceğine ve ancak senin ile ve senin hüviyetinin nuru ile görülebileceğine *"ben inananların ilkiyim." dedi."* (*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'den yapılan nakil burada bitti.)

Kuşeyrî şöyle demiştir: "*Mûsâ, tâyin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmaya*" müştakların ve mağlubların gelişi gibi "*gelip de*" Mûsâ, oraya Mûsâsız geldi ve Mûsâ'dan Mûsâ'ya bir şey kalmadı. Milyonlarca adam uzak uzak mesafeleri katedip bu yolda nice korkunç şeye göğüs gerdiler, ama onları hiç kimse anmadı. Mûsâ (a.s.) ise sadece bir kaç adım attığı halde kıyamete kadar bu ayetleri çocuklar bile "*Mûsâ ... gelip de*" diye okuyacaklardır. Mûsâ, tayin edilen vakitte Rabb'i ile buluşmaya gelip Hak Teâlâ onunla konuşarak gönlünü genişletince kendine hakim olamayıp: "*Rabb'im bana kendini göster, sana bakayım.*" dedi. Çünkü vecdin ona galib olması, müşâhedeye kâmil olarak vuslat talebini söylettirdi.

Vecde mağlub olan kişinin, o anda sarfettiği sözler sebebiyle hesaba çekilemeyeceği söylenmiştir. Bazıları da böyle bir durumda bulunan kişinin şükretmeyeceğini, sonra nankörlük edeceğini söylemişlerdir.

Denilir ki: Sevgiliye şevk bakımından halkın en yakını, ona en yakın olandır. İşte Mûsâ (a.s.), münacât mahallinde durdu, ikramlar etrafını kuşattı, vasıta ve cihetten uzak olarak Rabb'i ile konuşup "*Rabb'im bana kendini göster, sana bakayım.*" dedi. Sanki Rabb'i gaib, kendisi ise şâhid idi. Şu kadar var ki insanların içtikçe susuzlukları, yaklaştıkça şevk ve iştiyakları artar. Mûsâ (a.s.) söz ile Rabb'ini görmek istedi, kendisine *"Sen beni asla göremezsin."* denilerek yine söz ile cevap verildi. Hz. Mustafa (s.a.v.) ise Rabb'inden kıbleyi, Mescid-i Haram'a doğru çevirmesi arzusunu kalbinde gizledi. Bu yüzden kendisine: "***Biz senin yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu** (gökten haber beklediğini) **görüyoruz** (merak etme) **elbette seni, hoşlanacağın bir kıbleye döndüreceğiz.***" (el-Bakara, 2/144) buyuruldu.

Yine denilir ki: Mûsâ (a.s.) Allah'tan, O'nu görmeyi istedi. Allah Teâlâ: "*Sen beni aslâ göremezsin.*" buyurdu. Oysa Mûsâ (a.s.), Hızır (a.s.)'a: ***"Sana öğretilenden, bana bir bilgi öğretmen için sana tâbî olayım mı?" dedi."*** Hızır (a.s.) ona: ***"Sen benimle beraber bulunmaya aslâ sabredemezsin"*** cevabını verdi. (el-Kehf 18/66-67) Yani Mûsâ, Mûsâsız kalmak ve Mûsâ ile, Mûsâ için olan her şeyden temizlenmek için bütün isteklerine karşılık hem Hak'dan, hem de halkdan "*aslâ*" cevabını aldı. Bu mânâya uygun olarak şu şiiri söylemişlerdir:

"Babamızın iki oğlu biz, kendimize ait özel menzillerde kalırız.

Ayrılık kuşu (kargası) ebedî olarak içimizde bağırır durur.”

“Fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni göreceksin. Rabb’i dağa görününce onu darmadağın etti” sözü ile Mûsâ (a.s.)’a gelen bela (imtihan), *“Sen beni asla göremezsin”* sözüyle gelen beladan (imtihandan) daha şiddetlidir. Çünkü *“Sen beni asla göremezsin”* ifadesinde görmenin mümkün olmayacağı açıkça anlaşılmaktadır. Ümitsizlikte ise rahatlık vardır. *“Eğer o yerinde durursa sen de beni göreceksin”* sözünde ise men edilen şeye karşı bir ümit ışığı parıldamaktadır. Onun beklentisi şiddetlenince Allah Teâlâ dağı darmadağın etti. Dileseydi dağı yerinde sabit kılabilirdi. Fakat bu, sevgililerin kahrıdır ve Levh-i Mahfuz’da bunun böyle olacağı yazılmıştır.

“Dağa bak.” ifadesinde Mûsâ (a.s.) için pek şiddetli bir imtihan vardır. Çünkü Allah Teâlâ onu, istediğini görmekten men etmiş ve ondan başkasına bakmayı emretmiştir. Eğer ona, gözlerini kapayıp bundan sonra hiç bir şeye bakmamayı emretseydi bu ona daha kolay gelirdi. Ne var ki ona: *“Sen beni asla göremezsin, fakat dağa bak”* denilmiştir. Bundan daha da şiddetlisi, dağa Cenâb-ı Hakkın tecellîsi verildi. Sonra da Mûsâ (a.s.)’a Rabb’ini görme isteğiyle geldiği dağa bakması emredildi. Bu, hakikaten çok zor bir imtihandır. Fakat Mûsâ (a.s.) Allah’ın yaptığına rıza göstermiş ve hükmüne boyun eğmiştir. Bu mânâda şu şiiri söylemişlerdir:

“Ben ona kavuşmak istiyorum; o ise uzaklaşmayı arzu ediyor.
O halde ben onun arzusu için kendi isteğimden vazgeçiyorum.”

“*Dağa bak*” emrinin Mûsâ (a.s.) için bir lütuf olduğunu söyleyenler de olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)’ın isteğini açıkça reddetmemiş, bilakis sabırlı davranmasına yardımcı olmak üzere bu reddi bazı sebeplere bağlamıştır.

Denildi ki: Mûsâ (a.s.) sahv haline geri döndürülüp ayılınca tekrar işin başına dönüp: “*Sana tevbe ettim.*” dedi. Yani “Mertebelerin en yücesi olan seni görmek gerçekleşmemiş olsa bile, işin başı olan tevbeyi azaltacak değilim.” dedi.

Ayrıca bu (Allah’ı görmek istemek), kulluk mahallinden ayrılmaktır. Kulluğun şartı ise seninle Rabb’in arasında yakınlık meydana gelse de bir an hizmet mahallinden uzak durmamaktır. Çünkü yakınlık, senin nefsinin payıdır. Hizmet ise Rabb’inin hakkıdır. Rabb’inin hakkıyle birlikte olmak ise nefsinin hazzı ile birlikte bulunmaktan daha mühimdir. (Bu izah, *Kuşeyrî*’den naklen *et-Teysîr Tefsiri*’nde geçmektedir.)

Bazıları, dünyada iken Allah’ı görmenin mümkün olduğunu söylemiştir.

Şeyh Üftade Efendi demiştir ki: “Allah Teâlâ’nın ahirette görüleceği vâdedilmiştir. İmkân dahilinde olsa bile dünyada görüleceği va‘dedilmemiş ve âdetullah böyle cereyan etmemiştir.”

Bakara suresinde Allah’ı dünyada iken görmenin mânîlerini, En’am suresinde de görme şekillerini anlatmıştık.

el-Vakıâtü'l-Mahmûdiyye isimli eserde zikredildiğine göre âlimlerden büyük bir zat: "Kendisi için zaman ve mekan söz konusu olmayan zât hangi mekandadır?" diye sordu. Bu sorunun şu şekilde sorulması edebe daha uygundur: "Zatı zaman ve mekandan münezzeh olan Allah hangi yönden talep edilir ve hangi yolla O'na kavuşulur?" Bu soruya edebe uygun cevap ise şöyle denilmesidir: "Allah'ın cemalini görmek isteyen, O'nun dostlarının kalplerine baksın. Çünkü onların kalpleri, Hak Teâlâ'nın cemâlinin mazharları ve aynalarıdır."

Mu'tezile, Allah'ın görülmesini inkar etmiştir. Hatta *el-Keşşâf* sahibi, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebini kötüleyip sapıklıkla suçlayarak şöyle demiştir: "İslâm dinine mensup olduklarını söyleyen ve Ehl-i sünnet ve'l-cemaat adını taşıyan şu insanlara şaşılır. Nasıl oldu da bu büyük musibeti gidilecek yol edindiler? Onların "Allah, görülecektir. Fakat keyfiyeti meçhuldür." gibi sözlerin ardına saklanmaları seni aldatmasın. Çünkü bu, onların ileri gelenlerinin ileri sürdüğü şeylerdendir. Onlar hakkında söylenecek söz, Adliyye'den (yani Mu'tezile'den) birinin söylediği şu sözdür:

"Bir cemaat var ki, hevâlarını "sünnet" diye isimlendirdiler.
Fakat onlar, yemin ederim ki semer vurulmuş eşeklerdir.
Onlar, Allah'ı mahlukatına benzettiler, sonra da korktular
Halkın kendilerini kötülemesinden ve keyfiyetsizliğin (Allah'ın keyfiyetsiz olarak görüleceği sözünün) ardına gizlendiler."

Ehli sünnetten biri de onlara cevap olarak şöyle demiştir:

Şaşılır o zâlimler topluluğuna ki "adl" ile lakaplanmışlardır.
Ömrüme yemin olsun ki, onlarda ilim ve mârifet yoktur.
Çünkü onlar hiç farkına varmadıkları bir noktadan
Allah'ın sıfatlarını nefyederek zâtını yok sayma tehlikesine düşmüşlerdir.

Mevlâ İbrahim Erûskî şöyle demiştir:

(Mu'tezile ile) aramızda hükmetmesi için Allah'ın Kitabı'na razı olduk.
Rasûlullah'ın sözü de en açık hükmü verir.
Kur'an'ın ayetlerini tahrif etmek sapıklıktır.
Delil olan nasları reddetmek, adl (adalet) değildir
Sonra da Rasûlullah'ın ashâbını sapıklıkla suçlayıp kınamak
Nazzâm'ın ve Vâsıl'ın görüşlerini doğrulamak.
Eğer peygamberi yalanlamak adaletse,
Allah'ın mahlûkatının en âdili As b. Vail'dir.
Ey Cârullah (Zemahşeri)! Sen, dalâlet fırkasından olmasaydın,
Bütün faziletleri üzerinde toplamaya layık olurdun.

---

[79]. “Her müslüman için” ifâdesiyle bk. *Müslim*, Fiten, 110; *İbn Mâce*, Fiten, 33
[80]. Bk. *Kenzü’l-ummâl*, V, 67; VIII, 572
[81]. *Münâvî*, VI, 162
[82]. *Münâvî*, VI, 43
[83]. *Ebû Dâvûd*, Cihad, 89; *Tirmizî*, Siyer, 7
[84]. *Buhârî*, Rikâk, 28
[85]. *Aclûnî*, II, 384
[86]. *Deylemî*, hadis no: 602
[87]. *Sehavî*, Mekasıd, s. 358
[88]. *Müslim*, Birr, 33; İbn Mace, Mukaddime, 9; *Müsned*, II, 285

TEVRAT

قَالَ يَا مُوسٰى اِنّ۪ي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي
فَخُذْ مَٓا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْاَلْوَاحِ
مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْص۪يلًا لِكُلِّ شَيْءٍۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَاْمُرْ
قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِاَحْسَنِهَاۜ سَاُر۪يكُمْ دَارَ الْفَاسِق۪ينَ ﴿١٤٥﴾ سَاَصْرِفُ
عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذ۪ينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّۜ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ
اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَاۚ وَاِنْ يَرَوْا سَب۪يلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَب۪يلًاۚ وَاِنْ
يَرَوْا سَب۪يلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَب۪يلًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا
عَنْهَا غَافِل۪ينَ ﴿١٤٦﴾ وَالَّذ۪ينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَٓاءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْۜ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾

144. *(Allah)* Ey Musa! dedi, ben risaletlerimle *(sana verdiğim görevlerle)* ve sözlerimle seni insanların başına seçtim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol.

145. Nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalarda yazdık. *(Ve dedik ki)*: Bunları kuvvetle tut, kavmine de onun en güzelini almalarını emret. Yakında size, yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.

146. Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri ayetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar bütün mucizeleri görseler de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen ona saparlar. Bu durum, onların ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelmektedir.

147. Halbuki ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar, yapmakta oldukları amellerden başka bir şey için mi cezalandırılırlar!

Mûsâ (a.s.): "Sana tevbe ettim ben inananların ilkiyim" deyince Allah Teâlâ *"buyurdu ki: "Ey Mûsâ,"* halinin ıslahı ve zâtının bakî kalması için seni rü'yetten (beni görmekten) men ettimse de buna üzülüp kederlenme. Çünkü seni *"ben risaletlerimle"* Tevrât'ın bölümleriyle ve levhalarıyla *"ve"* vasıtasız olarak *"konuşmamla seni"* zamanında mevcut olan *"insanların başına seçtim"* yani, seni üstün kıldım ve tercih ettim. Harûn (a.s.) peygamber olsa da, yaşça Mûsâ (a.s.)'dan büyük olsa da Mûsâ (a.s.)'a uymakla emrolunmuştu. O, kelîm (Allah ile konuşan) ve şeriat sahibi değildi. Ya da bu ifâdenin mânâsı, "Bütün insanların başına seçtim." demektir Çünkü hem peygamberlik, hem de Allah ile vasıtasız konuşma Mûsâ (a.s.)'dan başkasına nasip

olmamıştır. Ayet-i kerimede *“insanların başına seçtim”* denilip “mahlûkatın başına seçtim” denilmemiştir. Çünkü melekler, Allah Teâlâ’nın kelâmını Mûsâ (a.s.)’ın duyduğu gibi vasıtasız olarak duymuşlardır.

“*Konuşmamla seni ... seçtim.*” ifâdesinin “konuşmamı dinlemekle ... seçtim.” manâsına olduğu da söylenmiştir. Bu görüş, Mûsâ (a.s.)’ın seçtiği yetmiş kişinin Allah’ın kelâmını dinlediklerini ileri süren kimselerin sözünü reddeder. Çünkü ayette, Mûsâ (a.s.)’ın bu özellikle seçildiği beyan edilmiştir. Bu ise Allah’ın kelâmını doğrudan dinleyenin sadece Mûsâ (a.s) olduğunun açık ifadesidir.

Bil ki Allah Teâlâ, her peygamberi yaratırken bir, iki veya daha çok kemal vasfiyla diğer yaratıklardan üstün kılmıştır. Âdem (a.s.)’ın çamurunu eliyle yoğurduğu zaman bu kemal vasıfların görünmesine müsaid kabiliyetleri, her peygamberin çamurunun zerrelerine yüklemiştir. Mûsâ (a.s.) risalet ve konuşma ile seçmiştir. Ama Nûh (a.s.) da böyle bir hususiyet yoktur. Hak Teâlâ’yı tam olarak görmek, peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’e ve ümmetine mahsusdur. Hatta Mûsâ (a.s.) Rabb’ini görebilme makamına nail olmak istediğinde: “Allah’ım beni, Muhammed (a.s.) ümmetinden kıl.” diye dua etmiştir.

Rivayete göre Mûsâ (a.s.) Tûr’a çıkıp Allah Teâlâ ile konuştuğu gün üzerinde yünden bir cübbe vardı. Belinde liften örülmüş bir kuşak vardı. Dağın üzerinde ayakta durmuş, arkasını da büyük bir taşa dayamıştı. Hak Teâlâ ona: “Ey Mûsâ, seni senden önce hiç kimsenin ulaşamadığı, senden sonra da hiç kimsenin ulaşamayacağı bir makama çıkardım. Seni, özel olarak konuşmak için kendime yaklaştırdım.” dedi. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.): “Ya Rabbi, neden beni bu makama çıkardın?” diye sordu. Allah Teâlâ: “Tevazuun sebebiyle.” buyurdu. Mûsâ (a.s.), Rabb’inin kelâmının lezzetini duyunca şöyle nidâ etti: “İlâhî yakın isen sana münâcât edeyim, yok eğer uzak isen sana nida edeyim.” Hak Teâlâ buyurdu ki: *“Ey Mûsâ ben, beni zikredenle beraberim.”*[89]

Mûsâ (a.s.), Allah Teâlâ ile konuştuktan sonra yüzünü kaplayan nur sebebiyle kimse onun yüzüne bakmaya güç yetiremezdi.

Rivayet edilir ki hanımı Mûsâ (a.s.)’a: “Rabb’in seninle konuştuğundan beri ben sanki kocasız gibiyim. dedi. Mûsâ (a.s.), yüzünü hanımına gösterdi. Kadını, güneşin şualarına benzer bir ışık kapladı. Bunun üzerine elleriyle yüzünü kapattı ve kocasına: “Allah’a dua et, beni cennette senin hanımın yapsın.” dedi. Mûsâ (a.s.): “Eğer benden sonra başka bir kocaya varmazsan olur. Çünkü kadın, en son kocasına aittir.” dedi.

Bir kimsenin cennette dünyada bâkire olarak evlendiği kadınla evleneceği söylenmiştir. Bir görüşe göre de kadın cennette, kocaları içerisinde ahlak bakımından en güzel olanına verilecektir. Peygamber Efendimiz’in husûsiyetlerinden biri de vefatından sonra kalan hanımlarının ebedî olarak başkalarına haram olmasıdır.

Ey Mûsâ, nübüvvet şerefinden ve hikmetten *"sana verdiğimi al ve"* bu nimete *"şükredenlerden ol."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "*Sana verdiğimi al.*" Yani sana kabiliyet olarak yerleştirdiğim şeyleri ve seni insanlar üzerine üstün kıldığım peygamberlik ve benimle konuşma gibi özellikleri al "*ve şükredenlerden ol.*" Çünkü şükür seni, Rabbini görme arzuna kavuşturacaktır. Şükür, ***"Andolsun şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım."*** (İbrâhim, 17/7) ayeti muktezasınca nimetin artmasını gerektirir. "Ziyade" ise: ***"Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası var."*** (Yûnus, 10/26) ayetinin beyanına göre Allah'ı görmektir. Peygamberimiz (a.s.) bu ayetin tefsîrinde şöyle buyurmuştur: "*Fazlası", Allah'ı görmek, "güzel karşılık" ise cennettir.*"[90]

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا
بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾

145. Nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Musa için levhalarda yazdık. *(Ve dedik ki)*: Bunları kuvvetle tut, kavmine de onun en güzelini almalarını emret. Yakında size, yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.

"Öğüde ve herşeyin açıklamasına dair" dînî bakımdan ihtiyaç duyulacak hükümler ve öğütlerden *"ne varsa hepsini Mûsâ için levhalara yazdık."* Yani, kalem-i a'lâya "Yaz" diye emrettik ya da Cebrâil'e "Kalem ile zikret ve nur nehrinin kalemiyle yaz." dedik

Mûsâ (a.s.)'a verilen levhalar, sahih olan görüşe göre dokuz tane olup hepsi de yeşil zümrütten idi. Bunların içinde basılmış mühür nakışı gibi Tevrat yazılıydı ve her bir levhanın uzunluğu on zira idi. el-Kamûs'ta zikredildiğine göre levh, odun veya kemikten olan geniş sahifedir. Çoğulu "elvah"tır.

Rivayete göre Mûsâ (a.s.)'ın Allah'ı görmek istemesi Arefe günü, Tevrat'ın verilmesi ise Kurban bayramı günü olmuştur.

Mukatil demiştir ki: Levhalarda şunlar yazılmıştı: "Ben, Rahman ve Rahim olan Allah'ım. Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın, yol kesmeyin, zina etmeyin ve ana babaya âsî olmayın."

Ve dedik ki: Ey Mûsâ, *"Bunları"* bu levhaları *"kuvvetle"* ciddiyet ve azimle *"tut ve kavmine de"* en güzelini seçmekle vazifelendirmek ve teşvik etmek sûretiyle *"emret bunların en güzelini alsınlar."* bunlarda yazılı olan ahkâmın en faziletlileri ile amel etsinler. *"En güzel"* olanlar, azimetlerdir, güzel olanlar ise ruhsatlardır. Yani bilsinler ki azîmet olanın sevabı daha çoktur. Bunlar, farzlarla beraber nafileleri de işlemek, zulme karşı durmada sabırlı olmak gibi şeylerdir. **Kutrubî** demiştir ki: "Ayetteki "en

güzeli” ifâdesi, güzeli mânâsınadır. Bütün emirler güzeldir. Nitekim **“*Allah’ı anmak, en büyük (ibadet) tir.*”** (el-Ankebût, 29/45) ayeti buna delildir.”

Ey İsrâiloğulları, *“Yakında size, yoldan çıkmışların yurdunu”* Firavun ve kavminin Mısır’da bulunan tavanları üzerine çökmüş yurtlarını, Ad, Semûd ve benzeri kavimlerin yaşadıkları yerleri veya Mısır topraklarını ve Şam’da zorbaların ve Amalika kabilesinin oturduğu toprakları *“göstereceğim”* ki ibret alın. Amel etmekle emrolunduğunuz Tevrat’ın hükümlerine muhâlefet ederek, siz de fâsıklardan yani yoldan çıkmışlardan olmayın.

Buradaki *“gösterme”*nin mânâsı, varis kılmak yoluyla onları oralara sokmak da olabilir. Yukarıdaki birinci yoruma göre bu söz, İsrâiloğulları için bir tehdit ve korkutmadır. Bu ikinci yoruma göre ise bir vaad ve teşviktir.

Ayette ahireti istemenin dünyayı istemekten, Allah’ı talep etmenin de ahireti talep etmekten daha güzel olduğuna işaret vardır. Âşıka gereken, en güzel olanı seçmektir. *“Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.”* sözü, “Ahireti talebden uzaklaşanların yurdunu göstereceğim.” demektir. Onların yurdu ise cennettir. Ahireti talebden uzaklaşanların yurdu, Allah’ı talebde “***güçlü padişahın huzûrunda doğruluk koltuklarında***” (el-Kamer, 54/55) oturmaktır.

Hâfız şöyle der:

Senin mahallenin sevdasıyla hatırımdan çıktı
Tûbâ’nın gölgesi, hurinin gönül alıcılığı ve havuz kıyısı
Gönül levhimde sevgilinin elif boyundan başka bir harf yok
Ne yapayım? Üstadım bir başka harf öğretmedi

سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذٖينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَاِنْ يَرَوْا سَبٖيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبٖيلًا وَاِنْ يَرَوْا سَبٖيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبٖيلًا ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلٖينَ ﴿١٤٦﴾

146. Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri ayetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar bütün mucizeleri görseler de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen ona saparlar. Bu durum, onların ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelmektedir.

“Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri ayetlerimden uzaklaştırıcağım.” Burada geçen “ayetler”den maksad, Tevrat levhalarında yazılı olan öğütler, hükümler ve diğer tekvînî (kâinâtta mevcut olan) ayetlerdir. Gösterilmesi va‘dedilen yoldan çıkmışların

yurtları da bunlardandır.

Haksız yere büyüklenenlerin ayetlerden uzaklaştırılmasının mânâsı, kalplerinin mühürlenmesi demektir. Çünkü onlar kibirlerinde ısrar ettikleri için ayetlerin mânâlarını düşünemez ve onlardan ibret alamazlar. Buna göre ayetin mânâsı şöyle olur: Kendilerini büyük sayan ve diğer insanlara karşı kendilerinde bir ayrıcalık ve üstünlük gören kimselerin kalplerini mühürlerim. Onlar, enfüste (kendi iç âlemlerinde) ve âfakta (dış dünyada) dikilmiş olan tenzilî (Kur'an'daki) ve tekvinî (kâinattaki) ayetlerimden istifade edemezler. Ey İsrâiloğulları, sakın onların gittiği yoldan gitmeyin, aksi halde siz de onlar gibi olursunuz.

Onlar, "*haksız yere*" hak olmayan bâtıl dinleri ve aşırı zulümleri sebebiyle büyüklenirler.

Şeyhzâde demiştir ki: "Büyüklenme, zikredilen ayetlerden istifadeden mahrûmiyete ve onları kaybetmeye sebep olduğuna göre bu ayette anlatılmak istenen, İsrâiloğulları'nı ayetleri düşünmekten ve onlarla doğru yolu bulmaktan uzaklaştıracak büyüklenmeden sakındırmak ve böylece Tevrat'ın hükümlerine ciddiyetle ve istekle sarılmalarını sağlamaktır."

Bu ayet İsrâiloğulları kıssası ile ilgilidir. Bu ayetin, İsrâiloğulları kıssası arasında zikredilmiş bir ara cümlesi olması da mümkündür. Buna göre, Rasûlullah (s.a.v.)'e bu ayetle ümmetinden büyüklenenlerin Kur'an'ın mânâlarını anlamak ve onlar hakkında düşünmekten mahrum edildikleri haber verilmiştir. Nitekim şöyle denilmiştir: "Allah Teâlâ, Kur'an'ın hikmetini anlama ve onun acaipliklerine muttali olma imkânı vermeyerek zalimlerin kalplerine ikramda bulunmaktan yüz çevirmiştir.

Böyle bir hazinenin bu viranede olması ne yazık!

"Onlar, bütün mûcizeleri görseler yine de onlara inanmazlar." yani, onların ne olduğunu kavrayamadıkları için her birini inkar ederler. *"Doğru yolu görseler, onu yol edinmezler."* Yani tabiatları sapıklık ve eğrilik üzere olduğu ve kendilerini tamamen şeytanlık kapladığı için asla Hakk'a yönelmez ve onun yoluna sülûk etmezler. *"Ama azgınlık yolunu görseler, onu yol edinirler."* Yani onu, kendileri için sürekli takip edecekleri bir yol olarak tercih ederler ve kendi bâtıl arzularına uyup şehvetlerini tatmine imkân sağladığı için asla ondan vazgeçmezler.

"Bu durum" onların zikredilen büyüklenmeleri, Allah'ın ayetlerine inanmamaları, doğruluk yolundan yüz çevirip bütün varlıklarıyla sapıklık yoluna yönelmeleri "*onların ayetlerimizi"* sahip oldukları kötü vasıfların bâtıl olduğuna ve bunların zıddı olan vasıfların hakikat olduğuna delâlet eden Allah tarafından indirilmiş ayet ve mucizeleri*"yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından"* onları tefekkür edememelerinden *"ileri gelmektedir."* Aksi halde onlar yaptıkları bâtıl davranışları yapmazlardı. Şu halde "onlardan gafil olmaları"ndan maksad, onları tefekkür etmemeleri ve düşünmemeleridir.

Ayetleri düşünmemek, bir şeyden yüz çeviren, o şeyden gafil olana benzetilerek onlardan gafil olmak olarak ifade edilmiştir.

❀

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾

147. Halbuki ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar, yapmakta oldukları amellerden başka bir şey için mi cezalandırılırlar!

"Ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır." Allah'ın ayetlerini yalanlayıp ahiret gününün varlığını ve orada Allah'ın huzuruna çıkacaklarını kabul etmeyenlerin; sıla-ı rahim, darda kalmışlara yardım ve buna benzer diğer amelleri boşa çıkacak ve bu amellerden hiç bir fayda göremeyeceklerdir.

"Onlar, yalnızca yaptıklarıyla cezalandırılmıyorlar mı?" Ancak işledikleri küfür ve masiyetin cezasını çekeceklerdir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: Onlar, kibirleri sebebiyle bizim peygamberler göndermek, kitaplar indirmek ve mucizeler göstermek gibi amellerimizi hiçe saydıkları için, biz de "ululuk" vasfına sahip oluşumuz, şirk ehline ve onların şirkine muhtaç olmamamız sebebiyle onların amellerini hiç saydık. Bunun benzeri: ***"Kötülüğün cezası, yine onun gibi bir kötülüktür"*** (eş-Şûrâ, 42/40) ayetidir.

Ayette tekebbür/büyüklenme yerilmiş ve onun beşer sıfatlarından Hakk'a perde olanların en büyüğü olduğu bildirilmiştir. Çünkü o benliği artırır. İblis, sırf büyüklenmesi sebebiyle lanete uğramış ve huzur-i ilâhîden kovulmuştur.

Beliğlerden (güzel söz söyleyenlerden) biri, mütekebbiri şöyle vasfetmiştir: "Sanki hizmetkârı Kisrâ, geçimini temin eden Kârûn ve dadılarından birisi de Belkıs. Sanki Yûsuf yalnız onun gözüyle bakmış, Lokman da sadece onun hikmetiyle konuşmuş. Sanki yeryüzü onun için döşenmiş, yeşillikler onun için yayılmış."

Mesnevî'de de şöyle geçmektedir:

Bu ululuk, bil ki zehirli bir şaraptır
O zehirli şarapla aptal bir kişi sarhoş olur
Bir devletsiz, zehirli şarabı içince
Bir zaman neşeden başını sallar ama
Bir an sonra zehir, canına tesir eder
Can verip can almaya başlar
Onun zehirli olduğuna inanmıyorsan
Bak da gör, Ad kavmine o zehir neler etti
Bir padişah başka bir padişahı esir edince
Ya öldürür, ya da zindana hapseder
Fakat bir düşkün dertliyi görse
Derdine merhem bulur, ona ihsanlar eder

O ululanma zehir değilse, niçin
Padişah onu suçsuz, hatasız öldürüyor?
Öbürüne de kendisine bir kullukta bulunmadığı halde, neden iltifat ediyor?
Bu iki harekete bakıp zehiri anlamak mümkündür
Bu bizlik ve benlik, halkın merdivenidir
Sonunda halk bu merdivenden düşer
Kim merdivenin üstüne çıkarsa, en ahmak olan odur
Çünkü düşünce onun kemikleri daha beter kırılır
Bunlar fer'lerdir, asılları şudur:
Ululuk taslamak, Allah'a şirk koşmaktır
Ölmedin ve onunla dirilmedin mi?
Ona ortak olmaya ve devlet kazanmaya savaşan bir düşmansın
Fakat onunla dirldin mi, zaten diridir O
Bu tam birliktir; nerde şirk, nerde ortak koşma?

Akıllıya gereken, nefsini kibirden temizlemek, Hak yolunda tevazua sarılmak ve sırf Allah rızası için amel etmektir. Amelinde ihlaslı olan kişi, niyet etmese dahi kıyamete kadar amelinin bereketini görür. Nitekim denilmiştir ki:

Âdem (a.s.) cennetten yeryüzüne inince, o yöredeki vahşi hayvanlar gelip ona selâm veriyorlar ve onu ziyaret ediyorlardı. Âdem (a.s.) da onlardan her bir cins için uygun bir şekilde duada bulunuyordu. Derken ziyaretine bir gurup ceylan geldi. Âdem (a.s.) onlara dua edip sırtlarını sıvazladı. Bunun üzerine ceylanlarda misk kesecikleri meydana geldi. Diğer hayvanlar bunu görünce: "Size bu nereden geldi?" diye sordular. Onlar da: "Biz, Safiyyullah Âdem (a.s.)'ı ziyaret ettik. Bize dua edip sırtımızı sıvazladı. Böylece bizde bu güzel koku oluştu." cevabını verdiler.

Bu cevabı duyan diğer hayvanlar da Âdem (a.s.)'a koştular. O da onlara dua etti ve sırtlarını sıvazladı. Fakat ne yazık ki onlarda bu koku belirmedi. Dediler ki: "Biz de sizin yaptığınız gibi yaptık, fakat size olan bize olmadı." Diğerleri şu karşılığı verdiler:

"Sizin ameliniz, kardeşlerinizin nail olduğu şeye nail olmak içindi. Bizim amelimiz ise sırf Allah rızası içindi."

Kıyamete kadar bunların neslinden gelen ceylanlardan misk kokusu çıkmaya devam edecektir. Bu kıssadan anlaşıldığı üzere, yaratılanlar ancak yaptıklarının karşılığını görürler. Bir amelin karşılığının mutlaka onun cinsinden olması gerekir.

Allah Teâlâ'dan bizi tenbellikten kurtarmasını ve hatalardan korumasını niyaz ederiz.

---

[89]. *Keşfü'l-Hâfa* I, 232
[90]. *Dürrü'l-mensûr*, III, 305

İSRÂİLOĞULLARI'NIN BUZAĞIYA TAPMASI

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِه۪ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌۜ
اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْد۪يهِمْ سَب۪يلًاۢ اِتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِم۪ينَ
﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ ف۪ٓي اَيْد۪يهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّواۙ قَالُوا لَئِنْ لَمْ
يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿١٤٩﴾ وَلَمَّا رَجَعَ
مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِه۪ غَضْبَانَ اَسِفًاۙ قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُون۪ي مِنْ بَعْد۪يۚ
اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْۚ وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ بِرَاْسِ اَخ۪يهِ يَجُرُّهُٓ اِلَيْهِۜ
قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُون۪ي وَكَادُوا يَقْتُلُونَن۪يۘ فَلَا تُشْمِتْ
بِيَ الْاَعْدَٓاءَ وَلَا تَجْعَلْن۪ي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ
ل۪ي وَلِاَخ۪ي وَاَدْخِلْنَا ف۪ي رَحْمَتِكَۘ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَۚ ﴿١٥١﴾ اِنَّ
الَّذ۪ينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَاۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَر۪ينَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذ۪ينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ
ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُواۘ اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٥٣﴾
وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ اَخَذَ الْاَلْوَاحَۚ وَف۪ي نُسْخَتِهَا هُدًى
وَرَحْمَةٌ لِلَّذ۪ينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ
سَبْع۪ينَ رَجُلًا لِم۪يقَاتِنَاۚ فَلَمَّٓا اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ
اَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَاِيَّايَۜ اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَٓاءُ مِنَّاۚ اِنْ هِيَ
اِلَّا فِتْنَتُكَۜ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَٓاءُ وَتَهْد۪ي مَنْ تَشَٓاءُۜ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ
لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِر۪ينَ ﴿١٥٥﴾ وَاكْتُبْ لَنَا ف۪ي هٰذِهِ الدُّنْيَا
حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَٓا اِلَيْكَۜ قَالَ عَذَاب۪ٓي اُص۪يبُ بِه۪ مَنْ اَشَٓاءُۚ
وَرَحْمَت۪ي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍۜ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذ۪ينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكٰوةَ وَالَّذ۪ينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَۚ ﴿١٥٦﴾

148. ***(Tûr'a giden)*** **Musa'nın arkasından kavmi, ziynet takımlarından, böğürebilen bir buzağı heykelini** ***(tanrı)*** **edindiler. Görmediler mi ki o, onlarla ne konuşuyor ne de onlara yol gösteriyor? Onu** ***(tanrı olarak)*** **benimsediler ve zalimler**

oldular.

149. Pişman olup da kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce dediler ki: Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız!

150. Musa, kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce: “Benden sonra arkamda ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini *(beklemeyip)* acele mi ettiniz?” dedi. Tevrat levhalarını yere attı ve kardeşinin *(Harun’un)* başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. *(Kardeşi)*: “Anam oğlu! Bu kavim beni cidden zayıf gördüler ve nerede ise beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları bana güldürme ve beni bu zalim kavimle beraber tutma!” dedi.

151. *(Musa da)* Ey Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kabul et. Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin! dedi.

152. Buzağıyı *(tanrı)* edinenler var ya, işte onlara mutlaka Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.

153. Kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip de iman edenlere gelince, şüphesiz ki o tevbe ve imandan sonra, Rabbin elbette bağışlayan ve esirgeyendir.

154. Musa’nın öfkesi dinince levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet *(haberi)* vardı.

155. Musa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Musa dedi ki: “Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği *(günah)* yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin

156. Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük.” Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğratırım; rahmetim ise her şeyi kuşatır. Onu, sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım.

“Mûsâ’nın kavmi kendisinden sonra” yani onun Tûr’a gitmesinden sonra *“kendilerinin”* altından ve gümüş *“ziynet takımlarından yapılmış,”* sığır gibi *“böğürmesi olan bir buzağı heykelini”* tanrı *“edindiler.”*

Ayette söz konusu edilen ziynetler aslında Kıbtîler’indi. İsrâiloğulları’nın kadınları, bunları Mısır’dan çıkmaya niyet ettiklerinde (bayramları olduğunu söyleyerek) onlardan ödünç almışlardı. İşte bu sebeple zinetler, kendilerine nisbet edilmiştir.

“ الْعِجْلَ ” (buzağı), ineğin erkek yavrusudur. Babası, tosundur. İsrâiloğulları buzağıya tapmakta acele ettikleri için “ عِجْل ” diye isimlendirilmiştir. Ona kırk gün müddetle tapmışlardır. Bu sebeple her güne mukabil bir yıl olmak üzere Tih çölünde tam kırk yıl

cezalandırılmışlardır.

Burada heykel diye tercüme edilen “cesed” kelimesi, aslında eti ve kanı olan cüsse mânâsınadır.

Ya da altından, ruhu olmayan bir cesed demektir. Çünkü “cesed” eti ve kanı olan cisme verilen addır. Bazan cansız cüsselere (heykellere) de cesed denir.

Bu hikaye şöyle olmuştur: Mûsâ (a.s.) Tûr’a giderken kavmine orada otuz gün kalıp sonra döneceğini söylemişti. Otuz gün geçtiği halde Mûsâ (a.s.) dönmeyince kavmi içerisinde sözü tutulup itaat edilen Samireli bir adam (Samirî) İsrâiloğulları’na: “Firavun ailesinden almış olduğunuz ziynetler sebebiyle Allah sizi cezalandırdı ve Mûsâ (a.s.)’ı size dönmekten menetti. Ziynetlerizi toplayın getirin onları yakayım. Belki Allah Mûsâ’yı geri gönderir.” dedi.

Diğer bir görüşe göre İsrâiloğulları Samirî’den, kendileri için tapacakları bir ilâh yapmasını istediler. Çünkü onlar, öküz heykellerine tapan Amalika kabilesini gördükten beri öküze tapma arzusuna düşmüşlerdi. Amalika kabilesine uğramaları, nehri geçtikten sonra olmuştu. Bu kıssa daha önce geçti. Bunun üzerine iyi bir kuyumcu olan Samirî, ziynetleri toplayıp ateşte erittikten sonra bundan bir buzağı yaptı. Buzağının ağzına, Cebrail (a.s.)’ın atının izinden aldığı topraktan koydu. Bu at, hayat atıydı. Ayağını bastığı yer yemyeşil olurdu. Samirî bu toprağı, denizin yarılması sırasında veya Cebrâil’in Tûr’a yöneldiği esnada almıştı. Böylece buzağı heykeli, et ve kana bürünüp sığır sesi çıkarmaya, hareket etmeye ve yürümeye başladı. Bunun üzerine Samirî: ***“İşte bu sizin ve Mûsâ’nın ilâhıdır.”*** (Tâhâ, 20/88) dedi. Altmış bin kişi olan İsrâiloğulları’ndan on iki bini hariç hepsi ona taptılar.

Bir rivayete göre Samirî, yaptığı buzağı heykelinin içini boş bırakıp buraya özel şekilleri olan borular yerleştirdi. Heykeli rüzgarın estiği yöne doğru koydu. Rüzgar bu boruların içine girince bunlardan, buzağı böğürtüsüne benzer bir ses çıkmaya başladı. İsrâiloğulları da onun canlı olduğunu ve böğürdüğünü sanıp etrafında raks ettiler.

Kurtubî, Ebû Bekir et-Tarşûşî Mâlikî’den şöyle nakletmiştir: “Bir topluluk, herhangi bir mekanda toplanıp Kur’an okusalar, sonra içlerinden biri şiir okusa ve oradakiler def ve zurna çalarak neşelenip raksetmeye başlasalar, onlarla beraber bulunmak helâl midir, değil midir?” diye soruldu. **Tarşûşî**, şöyle cevap verdi: “Böyle yapan sûfîlerin gittiği yol boştur, cehalet ve sapıklıktır. Çünkü İslâm sadece Allah’ın Kitabı ve Rasûlü (s.a.v.)’in sünnetinden ibarettir.”

Raks ve tevâcüdü ilk icad eden Samirî ve arkadaşlarıdır. Bunlar böğürmesi olan bir buzağı heykelini tanrı edindiklerinde kalkıp etrafında raksetmişler ve tevâcüdde bulunmuşlardır. Bu tür davranışlar, kâfirlerin ve buzağıya tapanların dinine mahsustur.

Rasûlullah (s.a.v.) ashâbıyla beraber otururken vakarlarından ötürü sanki başlarında (ürküp uçmasını istemedikleri) bir kuş varmış gibi dikkatli ve edebli otururlardı. Sultanın ve onun naiblerinin, bu gibi kimseleri mescidlere ve başka yerlere girmekten

menetmeleri gerekir. Allah’a ve ahiret gününe inanan bir kimsenin onlarla beraber bulunması ve bu bâtıl davranışlarında onlara yardımcı olması helâl değildir. **İmam Malik**, **Şafiî**, **Ebû Hanife**, **Ahmed b. Hanbel** ve diğer müslüman âlimlerin görüşü bu yöndedir. (*Hayâtü’l-hayevân* isimli eserde böyle geçmektedir.)

Nisâbü’l-ihtisâb adlı eserde şöyle geçmektedir: Bir kimsenin semâ‘ esnâsında raks etmesi caiz midir? Cevap: Hayır, caiz değildir. *Zehîra* adlı kitapta bunun büyük günah olduğu zikredilmektedir. Meşayihden bazısı bunu mübah saymıştır. Bu ise sadece hareketleri, titreyen bir kimsenin hareketleri gibi olmasına göredir. Şu halde semâ‘ caiz midir? Cevap: Eğer dinlenilen şey Kur’an veya mev’iza ise caizdir. Çalgı veya türkü dinlemek ise haramdır. Çünkü, şarkı söylemek, çalgı çalmak ve bunları dinlemek haramdır. Sûfîlerin bazı meşayih bunu mübah görmüşlerdir. Ancak bu mübahlık, hevâdan temizlenmiş, takva ile süslenmiş ve hastanın devaya ihtiyaç duyduğu gibi, buna muhtaç olmuş kimseler içindir. Bunun da şartları vardır:

1. Aralarında henüz tüyü bitmemiş oğlan çocukları olmayacak.
2. Toplulukları hep kendileri gibi kimselerden meydana gelecek, içlerinde fasık, dünya ehli ve kadın bulunmayacak.
3. Söyleyen adamın (kavvâl) niyeti halis olacak, ücret ve yemek karşılığında söylemeyecek.
4. İnsanlar orada yemek maksadıyla veya açıklara bakmak gayesiyle toplanmamış olacak.
5. Hal galebe etmedikçe kalkıp hareket etmeyecekler.
6. Göstermelik değil hakiki olarak vecd gösterecekler.

Şeyh Ömer ibnü’l-Fârız, *Nazmu’d-dürer* isimli kasidesinde şöyle demiştir:

Hoş sözlerle aşka gelip ilk vatanına uçmaya azmettiğinde
Hareket ettirince sakinleşir, mürebbîsinin salladığı beşikte.

İmam Kâşânî, bu beyitleri şu şekilde şerheder: “Veli, duyduğu hoş nağmelerle şevke gelip asıl merkezine ve ilk vatanına dönmek, ruh kuşu da ilk yuvasına uçmak isteyince, kendisini terbiye edenin elleri beşikte onu sallar. Bu hareket sebebiyle onun üzüntüsü ve aslî vatanına uçma arzusu sükûnete erer. Bu mânânın zikredilmesinin maksadı, raksın ve sema halinde hareketin faydasına işaret etmek içindir. Çünkü semâ anında o hoş nağmeleri dinleyen ruh, alıştığı ilk vatanına dönmek, nefis ve kalıbı terk etmek ister. O anda harekete geçip raksetmeye başlayınca bu hareket onu sakinleştirir ve belirlenmiş eceli gelinceye kadar sükûnetle beklemesine yardımcı olur. Eceller ise Azîz ve Alîm olan Allah’ın takdiri iledir.”

Sa'dî (k.s.) der ki:

Kendinden geçen sarhoş dervişi kınama
O battığı için el ayak çırpmaktadır
Ey kardeşim! Dinleyenin kim olduğunu bilmeden
Semâ'ın ne olduğundan bahsedemem
Eğer dinleyen mânâ burcunda uçarsa
Melekler bile âciz kalır onun seyri karşısında
Fakat dinleyen adam eğlence, oyun ve şakadan hoşlanırsa
Kafasındaki şeytan daha da azgınlaşır
Şehvete tapanlar nasıl sema' eri olabilir?
Tatlı seslerle uykuda olanlar uyanır, sarhoşlar değil!

Sürûrî şöyle der: "Güzel sesin işitilmesi harekete sebep oluyorsa, bu harekete "sema" denir. Bu, netîceye sebebin adının verilmesi türünden bir isimlendirmedir. (Burada netice vecd, semâ ise sebeptir) Bir kimse güzel bir ses işitir de onda bir hal belirirse, bu hale "vecd" denir.

Mesnevî'de de şöyle denilmiştir:

Bu yüzden âşıkların gıdası oldu güzel ses dinlemek
Çünkü bunda kalp huzuru ve Hakk'a kavuşma zevki vardır
İnsanın içindeki hayaller kuvvetlenir
O güzel nağmelerden sûretlere bürünür

Bil ki raks ve sema, temkin ehlinin değil telvin ehlinin halidir. Bu sebeple **Cüneyd Bağdâdî**, kendi zamanında semâ'dan vazgeçmiş ve tevbe etmiştir. İnsanlardan bir kısmı vecd gösterisinde (tevâcüd) bulunurlar. Kimisi vecd ehlidir. Kimisi ise vücûd ehlidir.

Birincisi, zayıf bir cezbesi olan mübtedî (sülûkün başında olan) kimsedir.

İkincisi, kuvvetli bir cezbesi bulunan yolun ortalarına varmış kimsedir.

Üçüncüsü ise yolun sonuna ulaşmış güçlü bir cezbesi bulunan kimsedir. Birinci ve ikincilerin aksine manevî deverân sâyesinde şeklen deverâna muhtaç değildir. Deverânın sahih olabilmesi için kalbde aşk, harekette ise doğruluk olmalıdır. Deverânın câiz olup olmadığı konusunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Kimisi câiz olduğuna hükmetmiş, kimisi de câiz olmadığını söylemiştir. Fakat insanlar farklı farklıdır. Câizlik ise gerekli şartları yerine getirebilecek kimseler içindir, başkaları için değil.

Hz. Şeyh Üftâde Efendi (k.s.) der ki: Ne bizim tarikatimizde, ne de **Şeyh Hacı Bayram Veli**'nin tarikatinde raks vardır. Çünkü raks ve seslerin hepsi, sadece havâtırı defetmek için vaz edilmiştir. Halbuki havâtırı defetme bakımından tevhidden daha tesirli bir şey yoktur. Peygamberimiz (a.s.), sadece tevhidi telkin etmiştir.

Zikredildiğine göre **Hz. Ali** (r.a.) bir gün: "Ya Rasûlallah, ibadetlerin lezzetini

duyamıyorum.” dedi. Peygamberimiz de ona kelime-i tevhidi telkin etti ve kendisine zâhir olan tevhidin tesirlerini kimseye söylememesini tavsiye etti. Hz. Ali (r.a.)’ın bâtını tevhid nurlarıyla dolup konuşmaya mecbur kalınca bir kuyunun yanına gelip orada konuştu. Fazla geçmeden bu yerde bir kamış bitti. Çobanın biri onu alıp ondan ney (kaval) yaptı. İşte musıkî ilminin başlangıcı böyle olmuştur.

Denilir ki, Abdülmün‘im adında bir adam feleklerin dönme sesini duydu ve musıkî ilmini oradan aldı. Bu yüzden musıkî ilminin aslı, burçların sayısına eşit olarak on ikidir. Fakat bunların sadâları tek bir tarz üzeredir. İnsan, kendi kabiliyetiyle bu on iki makama ilâvelerde bulunmuştur. (*el-Vâkıâtü’l-Mahmûdiyye*’de böyle geçmektedir.)

Bu açıklamadan anlaşıldığına göre Celvetiyye tarikatında devr ve raks yoktur. Bunun yerine şartlarına ve adabına uygun olarak ayakta ve oturarak tevhid ve zikir vardır. Halvetiyye tarikatına mensub olanlar ise ehlullah’ın büyüklerinden gördükleri şekilde devr ve raks yaparlar. Ama bu, daha önce de belirtildiği üzere ancak şartlarına ve âdâbına uygun olduğu takdirde kabul olunur ve medhedilir; değilse ayıplanır ve reddedilir. Biz zamanımızda devr meclislerinin çoğunun usûlüne uygun olmadığını gördük.

Akıllı olan, en selamet yolu seçer, dedikodudan uzak durur ve sadece (teslim olduğu insanların) sözüne bakar. Her zamanın kendine göre ricâli vardır. Her ricâlin de kendilerine göre makam ve halleri vardır.

Şeyh Ebû Abbas der ki: Zamane fakirlerinden olup da zalimlerin mallarından yiyen ve semâdan etkilenen kimsede yahudilikten bir hisse vardır. Çünkü Allah Teâlâ, yahudiler hakkında: ***“Yalana kulak verirler, haram yerler.”*** (el-Mâide, 5/42) buyurmuştur.

Hatemî der ki: Zamanımızda yapılan semâları hiçbir müslüman kabul etmez. Semâ yapan şeyhe de uyulmaz. Çünkü ben bu zamanda tertiplenen deveran meclislerinde henüz tüyü bitmemiş oğlanların ve kadınların bulunduğuna şâhid oldum. Bu gibi kimselerin deverân meclislerine katılmaları büyük bir âfettir. Onlarla ihtilat ve sohbet ise öldürücü bir zehirdir. Kişinin dinini, bunlarla sohbetten daha çabuk helâk edecek başka bir şey yoktur. Çünkü bunlar şeytanın ipleridir. İkrama nail olduktan sonda tuzağa düşmekten ve kurtulduktan sonra tekrar helâke sürüklenmekten Allah’a sığınırız. Vuslat yolunu gösterecek, zâtından ve cemâlinden örtüsünü açacak ve cemâl ve celâlinden sonra kemâline ulaştıracak yalnız O’dur. Her yolda yoldaş ve arkadaş O’dur.

“Görmediler” ve bilmediler *“mi ki o,”* yani buzağı *“ne kendileri ile konuşuyor,”* yani, ne konuşmaya, ne de emredip nehyetmeye muktedir olmadığına göre onda ulûhiyetin şartlarından hiçbir şey yoktur. “*ne de onlara yol gösteriyor!”* yani o, ne hayrı elde edecekleri ve ne de şerden uzak duracakları bir yol gösteriyor.

“Onu” tanrı *“edindiler”* Eğer tapındıkları o buzağı gerçekten ilâh olsaydı, muhakkak onlara konuşur ve onlara doğru yolu gösterirdi. Çünkü ilâh, kullarını ihmal etmez. İşte İsrâiloğulları bu incelikleri düşünmeyerek onu ilâh edinip onun, bütün cisimlerin, kuvvet ve kudretlerin yaratıcısı olduğunu sandılar. *“ve zâlimler oldular.”* yani eşyayı,

layık olduğu yere koymadılar ve hak ettiği değeri vermediler. Buzağıyı tanrı edinmek, İsrâiloğulları'nın ilk yaptıkları (hataları) değildir.

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: **Kuşeyrî**'nin *Letâifü'l-işârât* adlı eserinde zikredilmiştir ki: Kendi yaptığına tapan ümmet ile, kendini yaratana ibadet eden ümmet arasında ne kadar fark var?

Senin yaptığın senin işine yaramaz
İki âlemde de senin dostun, seni yaratandır

وَلَمَّا سُقِطَ فِي اَيْدِيهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا
رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

149. Pişman olup da kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce dediler ki: Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız!

"Ne zaman ki başları elleri arasına düşürüldü" Bu ifâde, onların yaptıklarından ötürü son derece pişman olduklarından kinayedir. Çünkü çok pişman olan kimse, başını aşağı indirerek elini ısırır. Böylece sanki kafası eline düşmüş gibi olur. Buna göre mânâ şöyledir: "Onlar, buzağıyı tanrı edinip ona taptıklarına son derece pişman oldular." *"ve"* buzağıyı tanrı edinerek *"kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını gördüler,"* sanki gözleriyle görmüş gibi böyle olduğunu kesin olarak bildiler ve anladılar, *"dediler ki*: *"Eğer Rabb'imiz",* günahlara keffaret olan Tevrat'ı indirmekle *"bize acımaz ve"* hatalarımızı cezalandırmaktan vazgeçerek *"bizi bağışlamazsa elbette ziyana uğrayanlardan"* ve helâk olanlardan *"oluruz."*

Burada anlatılan İsrâiloğulları'nın pişman olmaları, sapıklıklarını görmeleri ve kendilerini affetmesi için Allah'a yalvarmaları, Tâhâ suresindeki ayetlerde belirtildiği üzere Mûsâ (a.s.)'ın Tûr'dan dönüşünden sonra olmuştur. Fakat burada Mûsâ (a.s.)'ın dönüşünden önceye alınması, onlardan sâdır olan söz ve davranışları bir yerde anlatmak maksadıyladır.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰى اِلٰى قَوْمِهِ غَضْبَانَ اَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي
مِنْ بَعْدِي اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْ وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ بِرَأْسِ اَخِيهِ
يَجُرُّهُ اِلَيْهِ قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي
فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْاَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾

150. Musa, kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce: "Benden sonra arkamda ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini *(beklemeyip)* acele mi ettiniz?" dedi. Tevrat levhalarını yere attı ve kardeşinin *(Harun'un)* başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. *(Kardeşi)*: "Anam oğlu! Bu kavim beni cidden zayıf gördüler ve nerede ise beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları bana güldürme ve beni bu zalim kavimle beraber tutma!" dedi.

"Mûsâ," Tur dağından *"kavmine son derece kızgın bir halde dönünce:"* " أَسِفًا ", şiddetli kızgınlık mânâsına gelir. Nitekim ***"Ne zaman ki bizi kızdırdılar, onlardan öç aldık..."*** (ez-Zuhruf, 43/55) ayetinde de "esef" bu mânâdadır. Ayet-i kerime, Mûsâ (a.s.)'ın Tûr'dan dönmeden önce kavminin buzağıyı tanrı edinip ona taptıklarını bildiğini göstermektedir. Çünkü Allah Teâlâ, Tûr dağında gerçekleşen konuşma esnasında kendisine kavminin buzağıya taptıklarını haber vermişti.

"Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız?" yani, ey buzağıya tapanlar, sizden ayrılıp Tûr dağına gidince benim ardımdan ne kötü davrandınız! Ben dönünceye kadar *"Rabb'inizin emrini"* yani, Allah'a verdiğiniz sözü ve Allah'ın emirlerini muhâfaza ederek Mûsâ (a.s.) dönene kadar beklemeyip *"acele mi ettiniz" dedi."*

"Acele", bir işi vakti gelmeden önce yapmaktır. Bu sebeple acelecilik yerilmiştir. Sür'at ise böyle değildir. Çünkü sür'at, bir ameli ilk vaktinde yapmaktan ibarettir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: Ey ruhun sıfatları, vakti gelmeden ve Rabb'inizin emri olmaksızın dünyaya, onun süslerine ve ona bağlanmaya dönmekte acele mi ettiniz? Burada taleb erbâbının ve sülûk ehlinin Hakk'a ulaşmaktan geri kalmamak için talep ve sülûk esnasında dünyadan hiçbir şeye iltifat etmeyip ona bağlanmaktan sakınmaları gerektiğine işaret vardır. Onlar ancak nefis ve hevâ çölünü geçip Mevlâ'ya vuslat Kâbesine ulaştıklarında, halkı Mevlâ'ya çağırmak, dünya ve ukbâ yolunda olanları Hakk'a doğru alıp götürmek için dünyaya dönebilirler.

Tevrat'ın yazılı olduğu *"levhaları"* elinden *"yere attı ve"* İsrâiloğulları'nı buzağıya tapmaktan alıkoymaya çalışmadığını sanarak *"kardeşinin başını"* Hârûn'un saçlarından *"tutup kendine doğru çekmeye başladı."* Yani hakaret etmek için değil azarlamak maksadıyla onu kendine çekti.

Harûn (a.s.), Mûsâ (a.s.)'dan üç yaş büyüktü. Gayet tahammüllü ve yumuşak başlı idi. Bu yüzden İsrâiloğulları onu daha çok severlerdi.

Mûsâ (a.s.)'ın bu davranışına karşılık Harûn (a.s.), onunla hem anne, hem de baba tarafından öz kardeş olmasına rağmen sırf kendisine yumuşak davranmasını ve şefkatle muamele etmesini sağlamak için ona: *"Ey anamın oğlu,"* diye hitap edip sonra da hakkındaki yanlış düşüncesini izale etmek amacıyla: *"bu insanlar beni hırpaladılar, az daha beni öldürüyorlardı."* diyerek kendisini savundu. Yani ben onları, buzağıya tapmaktan alıkoymak için tüm gücümü sarfettim. Fakat sonunda onlar bana galebe çaldılar, beni hırpaladılar ve neredeyse beni öldürüyorlardı. Ne olur *"düşmanları bana güldürme"* Bana düşmanlarımı güldürecek bir davranışta bulunma. Düşmanlarımı

sevindirme. Bana hakaret etmekle onların arzuları gerçekleşmesin.

"eş-şemâtetü", düşmanına isabet eden bir beladan dolayı sevinmek mânâsına gelir. "el-işmât" ise düşmanı sevindirmek demektir. Düşmanı sevindirip kendisine güldürmek her türlü beladan daha ağırdır. Onun için "Ölüm, düşmanı kendisine güldürmektan daha hafiftir." denilmiştir.

Hesâba çekerek veya kusurlu sayarak *"beni bu zalim kavimle beraber tutma"* onlardan sayma *"dedi."*

Ayetin işârî yorumu şöyledir: Kalb Harun'u, ruh Mûsâsı'nın kardeşidir. Düşmanlar ise nefis, şeytan ve hevâdır. Zalim kavim ise dünya buzağısına tapanlar olup kalbin sıfatlarıdır. Burada kalbin sıfatlarının değişebildiğine ve nefsin sıfatlarının rengi ile renklenebildiğine işaret edilmiştir. Tarikat erbabından şuttar olan kimselerin alışkanlıkları, ne söylediğini bilmemeleri ve ayaklarının kayması işte buradan kaynaklanmaktadır. Kalbin kalb olarak, yaratılışında var olan Allah'a muhabbet duyma ve O'na kavuşma arzusu değişmez. Ancak onun sıfatları değişebilir. Nitekim nefis de nefis olarak dünyayı sevme ve onu arzulama özelliklerini kaybetmez. Ancak sıfatları, emmârelikten sırasıyla levvâmeliğe, mülhemeliğe, mutmainneliğe ve Hakk'a dönüşe doğru değişir. Bu sıfatlar, göz açıp yumânâ kadar nefsin eline bırakılırsa derhal ilk hallerindeki tabiat ve yaratılışlarına geri dönerler. Bu, ***"Allah'ın öteden beri süregelen kanunudur. Allah'ın kanununda bir değişme bulamazsın."*** (el-Feth, 48/23)

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِى وَلِأَخِى وَأَدْخِلْنَا فِى رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ
الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾

151. ***(Musa da)*** **Ey Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kabul et. Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin! dedi.**

Mûsâ (a.s.) *"dedi ki: "Ey Rabbim,"* işlediği kesin bir suçu olmadığı halde kardeşime yaptıklarımdan dolayı "*beni ve"* kavmimi buzağıya tapmaktan engellemekte kusuru varsa *"kardeşimi bağışla."* Mûsâ (a.s.), kardeşini razı etmek ve ona gülen düşmanlarının onu töhmet altına almaması için ondan hoşnut olduğunu göstermek üzere kendisi için Rabb'inden bağışlanma diledi. Buzağıya tapanlarla savaşması gerekirken savaşmaması sebebiyle istiğfara muhtaç olduğunu bildirmek üzere de kardeşi için Rabb'inden bağışlanma diledi.

Mûsâ (a.s.) devamla: "Günahlarımızı affettikten sonra bize olan nimetlerini artırarak *"bizi rahmetinin içine al."* **Haddâdî**'ye göre bu cümlenin anlamı "bizi cennetine sok." demektir. *"Merhametlilerin en merhametlisi sensin."* Bize bizden, babalarımızdan ve

analarımızdan daha merhametlisin.

Hikaye edildiğine göre ölmek üzere bulunan bir gencin dili tutuldu ve kelime-i şehâdeti söyleyemedi. Durum, Peygamberimiz (a.s.)'a haber verilince gencin yanına varıp ona kelime-i şehâdet telkininde bulundu. Fakat genç, sağa sola deprendi ise de bir türlü dili açılmadı. Bunun üzerine Peygamberimiz (a.s.):

"–Bu genç, sağlığında namaz kılar, zekât verir, oruç tutar mıydı?" diye sordu. Oradakiler:

"–Evet, ya Rasûlallah, bunların hepsini yapardı." dediler. Peygamberimiz:

"–Peki, ana babasına isyan eder miydi?" buyurdu.

"–Evet." cevabını verdiler.

"–O halde annesini buraya getirin." buyurdu. Kadın geldi, hem yaşlı hem de tek gözü kördü. Peygamberimiz (a.s.) ona:

"–Oğlunu affettin mi?" diye sordu. O:

"–Hayır, affetmem. Çünkü o, eliyle yüzüme vurdu ve gözümü çıkardı." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber ashâbına,

"–Odun toplayıp ateş yakın." buyurdu. Kadın:

"–Ne yapıyorsunuz?" dedi. Peygamberimiz:

"–İşlediği suçtan ötürü onu senin önünde yakacağım." buyurdu. Buna razı olmayan zavallı kadın:

"–Onu affettim, onu affettim. Ateş için mi ben onu dokuz ay karnımda taşıdım. Ateş için mi ben onu iki yıl emzirdim. Anne merhameti nerde kaldı?" demeye başladı. Bunun üzerine gencin dili çözüldü ve kelime-i şehâdeti söyleyip ruhunu teslim etti.[91]

Bu hikayedeki nükte şudur: Bu kadın rahîmedir, rahmâne değildir. Rahmetinin azlığına rağmen kendisine âsi olan oğlunun ateşte yanmasına razı olmamıştır. Buna göre kullarının işledikleri günahlardan hiç bir zarar görmeyen Allah, merhametlilerin en merhametlisi olduğu halde yetmiş yıl hiç ara vermeden kelime-i şehâdete devam etmiş mü'min bir kulunun cehennem ateşinde yanmasına nasıl razı olabilir?

Hâfız der ki:

Allah'ın lütfu bizim günahımızdan daha fazladır
Sen gizli sırrı ne bileceksin? Sus!
Ey gönül! Dostun nihayetsiz lütfundan ümit kesme
Çünkü onun engin lütfu ulaşmaktadır herkese

Tefsir ehlinden birisi şöyle demiştir: Kabil'in kardeşi Habil'i öldürmesi, Hz. Âdem (a.s.)'a çok ağır geldi. Allah Teâlâ ona:

"–Ey Âdem, yeryüzünü senin emrine verdim. Ona emret, oğlun Kabil'in bulunduğu yere istediğini yapsın." buyurdu. Âdem (a.s.) yeryüzüne dönerek:

“–Ey arz onu yakala, yut” dedi. Arz da Kabil’i tutup yakaladı. Kabil dedi ki:

“–Ey arz, Allah hakkı için bana biraz mühlet ver de son sözümü söyleyeyim.” Arz ona mühlet verdi o da: “Ey Rabbim, babam Âdem sana isyan etti. Fakat, arz onu içine alıp yutmadı.” dedi. Allah Teâlâ:

“–Evet, fakat o tek bir emri terk etti. Sen ise hem benim, hem babanın emrini terk ettin. Üstelik kardeşini öldürdün.” buyurdu. Âdem (a.s.) ikinci kez:

“–Ey arz, onu yut.” dedi. Kabil:

“–Hz. Muhammed (s.a.v.) hürmetine bana biraz mühlet ver de son sözümü söyleyeyim.” dedi. Arz da mühlet verince o:

“–Ey Rabbim, İblis senin emrini terk etti ve sana düşmanlık etti. Fakat arz onu içine alıp yutmadı. Ben ne yaptım ki arz beni yutuyor?” dedi. Allah Teâlâ bu soruya da öncekine benzer bir cevap verdi. Bunun üzerine Kabil:

“–İlâhî, senin doksan dokuz ismin yok mu?” diye sordu. Allah Teâlâ:

“–Evet, var.” buyurdu. Kabil:

“–Rahman ve Rahîm isimleri bu isimlerden değil mi?” dedi. Allah Teâlâ:

“–Evet, onlardandır.” buyurdu. Kabil: “Rahmetinin çokluğu sebebiyle sen kendini

“–Rahman ve Rahîm diye isimlendirmedin mi?” dedi. Hak Teâlâ:

“–Evet, öyledir.” buyurdu. Kabil:

“–Ya Rabbi, eğer benim helâkimi murad edersen bu iki ismi, isimlerinin arasından çıkar, ondan sonra beni helâk et. Çünkü tek bir günahı sebebiyle kulu cezalandırmak rahmet olmaz.” Bunun üzerine Allah Teâlâ arza emretti, o da onu helâk etmeyip serbest bıraktı.

İşte bu kıssadan ibret al ve Allah Teâlâ kâfire bile bu kadar merhamet ederse mü’mine ne kadar merhamet eder düşün. Hata ve kusur işleyenlerin isteklerini yüce Mevlâ’ya iletmeleri, açık ve gizli günahlarına istiğfar etmeleri gerekir. Böyle yaparlarsa Firdevs-i a‘lâda Allah’ın rahmetine layık olurlar.

Hâfız der ki :

Amel defteri benimkinden daha siyah bir kimse görmüyorum
Bu hal ile ömür sermayesi nefsin hevâ ve hevesine gitti.

Mûsâ (a.s.)’ın *“Ey Rabb’im, beni ve kardeşimi bağışla”* duâsı, seyr fi’s-sıfât’a (Allah’ın sıfatlarında olan seyre) işarettir. Çünkü mağfiret ve rahmet, Allah’ın sıfatlarındandır. Bu işaret eder ki: Ruh Mûsâ’sının ve kardeşi kalb Harun’unun, kendilerini sıfatlar âlemine girdirecek ilâhî cezbeyi kabûle istidadları vardır. *“Bizi rahmetinin içine al, merhametlilerin en merhametlisi sensin.”* Çünkü senin dışındaki merhametliler, başkalarını sıfatları içine dâhil etmekten âcizdir. Buna sadece sen muktedirsin. Dilediğini, sıfatlarının içine dâhil edersin. Nitekim ***“O dilediğini rahmetine sokar.”*** (el-İnsan, 76/31) ayeti buna delâlet etmektedir. (*et-Te’vîlâtû’n-Necmiyye*’de böyle denilmektedir.)

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

152. Buzağıyı *(tanrı)* edinenler var ya, işte onlara mutlaka Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.

"Buzağıyı" tanrı *"edinenlere"* ve ona tapmaya devam edenlere, Samirî ve taraftarları gibi kalplerine buzağı sevgisi içirilmiş olanlara *"muhakkak Rab'lerinden"* mâlik ve sahiplerinden ahirette büyük *"bir öfke"* erişecektir. Çünkü işledikleri suç, suçların en büyüğü ve günahların en çirkinidir. Buradaki "gadab" (öfke)den maksad, bu sıfatın gâyesi olan intikam alma ve azab etmedir. Çünkü gerçek mânâda öfke, Allah Teâlâ için tasavvur edilemez. *"ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir."* yurtlarından sürülmek, sürekli yoksulluk ve miskinlik içinde kalmak suretiyle kendileri ve çocukları alçakça bir hayat süreceklerdir.

Samirî'ye ait olan zillet, insanlardan ayrılması ve onun insanlara, insanların da ona dokunmalarının yasaklanmasıdır. Nitekim rivayete göre Mûsâ (a.s.), Samirî'yi öldürmek isteyince Allah Teâlâ ona: "Ey Mûsâ, sakın Samirî'yi öldürme. Çünkü o, cömert bir kimsedir. Fakat onu, yanından uzaklaştır." buyurdu. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) ona: "Aramızdan çık git. Artık hayatın boyunca sen, bilmeden sana dokunmak isteyenlere: "Bana dokunmayın." diyeceksin. Böylece ne sen kimseye dokunabileceksin, ne de kimse sana dokunabilecek. Ölünceye kadar yalnız başına kalacaksın" dedi. Bundan sonra Samirî'ye dokunan kimse hemen hummaya yakalanırdı. Rivayete göre şimdiye kadar Samirî'nin neslinden gelenlerde de aynı özellik bulunmaktadır.

Buzağıya tapanların hak ettiği azab o zaman vuku bulup geçtiği halde ayette bunun gelecekte olacağının ifade edilmesi, sonradan gelenlerin durumunun öncekilere dâhil edilmesi yoluyladır.

"İşte biz iftiracıları" Allah'a iftira edenleri "*böyle cezalandırırız."* İsrâiloğulları'nın ortaya attıkları iftiradan daha büyük bir iftira yoktur. Çünkü onlar, ziynetleri yakıp ondan buzağı yapmışlar ve ***"bu sizin de tanrınız, Mûsâ'nın da tanrısıdır."*** (Tâhâ, 20/88) demişlerdir. Belki de ne onlardan önce, ne de sonra hiç kimse böyle bir iftirada bulunmamıştır.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَاٰمَنُواۘ إِنَّ رَبَّكَ
مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٥٣﴾

153. Kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip de iman edenlere gelince, şüphesiz ki o tevbe ve imandan sonra, Rabbin elbette bağışlayan ve esirgeyendir.

“Ama” hangi kötülük olursa olsun *“kötülükler yaptıktan sonra ardından”* yani işledikten sonra bu kötülüklerden *“tevbe edip”* doğru ve samimi bir îmanla *“inananlara”* ve imanın gerektirdiği salih amellerle meşgul olanlara ve önceki grup gibi yaptıkları yanlışlarda ısrar etmeyenlere *“gelince muhakkak ki Rabb’in ondan”* yani imanla beraber olan bu tevbeden *“sonra elbette”* ne kadar büyük ve çok olsa da günahları “*bağışlayan,”* dünyevî ve uhrevî, türlü rahmetleri üzerinize fazlasıyla saçarak “*esirgeyendir.”*

“*Buzağıyı”* hevâ buzağısını tanrı “*edinenlere”* -Nitekim ***“Hevâsını tanrı edinen kimseyi gördün mü?”*** (el-Furkan, 25/43) ayeti buna delâlet eder- “*Rabb’lerinden bir öfke ve dünya hayatında bir alçaklık ulaşacaktır.”* Yani hevaya tapmak, Allah Teâlâ’nın öfkesine sebep olur. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.)’ın *“Yeryüzünde hevâdan Allah’a daha sevimsiz bir tanrıya tapılmamıştır.”*[92] hadisi buna delâlet eder. Hevasına tapan kimse, nefsin arzularının zebûnu, hayvânî, yırtıcı ve şeytanî kötü sıfatlarının esiri olur. Dünya hayatına meylettiği sürece de bu durum böyle devam eder.

“İşte biz iftiracıları böyle cezalandırırız.” Yani, “Allah bize öyle bir kuvvet verdi ki, hevaya ve dünyaya tapmak, nefse ve onun arzularına uymak bize hiçbir zarar veremez.” diyerek Allah’a iftira eden hevâya tapan iddiâcıları, işte böyle öfkeyle, kovarak, uzaklaştırarak ve zillete düşürerek cezalandırırız.

“Ama” hevaya ve dünyaya tapmak ve Allah’a iftira etmek gibi *“kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip”* Hakk’a kulluk ve O’nu doğrulukla talep etmeye *“inananlara gelince muhakkak ki Rabb’in ondan”* yani hevâya tapmayı terk ettikten ve Hakk’ı taleb etmeye geri döndükten *“sonra elbette bağışlayan ve esirgeyendir*.” Yani onların işledikleri bu günahları affeder ve kendi katındaki yakınlık derecelerine erdirerek ve ikramlarda bulunarak onlara merhamet eder. (*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.)

Bil ki Mu’tezileye göre tevbe, bağışlanmayı gerekli kılan bir sebeptir. Bize göre ise bağışlanma için sadece bir sebeptir.

Tevbe, “dönmek” demektir. Kula isnad edilince “günahlardan dönmek”, Allah Teâlâ’ya isnad edilince de “günahları affetmek suretiyle azab etmekten vazgeçmek” mânâsına gelir.

Tevbe iki çeşittir: Zahirî tevbe ve bâtınî tevbe. Zahirî tevbe, şeriatın zahirî emirlerine muhalefetten ibaret olan zahirî günahları terk etmek ve âzâları emredilen tâatlerde kullanmaktır.

Bâtınî tevbenin ise kısımları vardır:

Kalbin tevbesi, bâtınî günahlardandır ki zikirden gafil olmaktan ibârettir. Bu zikir vasfını kazandığında, dil sussa dahi kalbi susmaz.

Nefsin tevbesi, dünya alâkalarından kesilip, az ile yetinmek ve iffetli olmaktır.

Aklın tevbesi, ayetlerin bâtınlarını ve Allah’ın yarattıklarının durumlarını tefekkür

etmektir.

Ruhun tevbesi, ilâhî ma‘rifetlerle süslenmektir. Sırrın tevbesi ise, dünya ve ukbadan yüz çevirdikten sonra Ulu Hazret’e yönelmektir.

Hz. Celâleddin Rûmî (k.s.) der ki:

Ömür defterini kararttın ise
Tövbe et önceden yaptıklarına
Geçtiyse ömür, kökü bu demdir
Ömür ağacına tövbe suyu verdir
Pişmanlıktan inleyip sızlamaya başlayınca
Günahkârların iniltisinden arş titrer

Kul, günahlardan dönüp amelini düzeltince, Allah da onun halini düzeltir ve kaçırdığı nimetleri tekrar ona iade eder.

İbrahim b. Edhem’in şöyle dediği nakledilmiştir: Bana anlatıldığına göre İsrâiloğulları’ndan bir adam, bir buzağıyı anasının gözleri önünde boğazladığı için eli kurudu. Tam bu halde otururken önüne, yuvasından bir kuş yavrusu düşüverdi. Hayvancağız sağa sola koşuyor ama ne yapacağını bilemiyordu. Adam onu alıp tekrar yuvasına koydu. Bu yüzden Allah ona acıyıp elini geri verdi. Mü’mine gereken, tevbeye ve salih amellere koşmaktır. ***“Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.”*** (Hûd, 11/114)

Ebû Zer (r.a.)’ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir gün Rasûlullah (s.a.v.)’e : “Yâ Rasûlallah, bana, cennete yaklaştıracak ve cehennemden uzaklaştıracak bir amel öğret.” dedim. Buyurdu ki:

“Bir günah işlediğin zaman hemen ardından bir iyilikte bulun. Çünkü iyilikler, on katı ile karşılık görür.” Allah Teâlâ buyurmuştur ki: ***“Kim bir iyilik getirirse, ona o getirdiğinin on katı vardır”*** (el-En’âm, 6/160).” “Yâ Rasûlallah, “Lâilâhe illallah” demek de iyiliklerden midir?” diye sordum. *“O, iyiliklerin en iyisidir.”* buyurdu.[93]

Bil ki en iyi iş, zikirden başkası değildir
Hidayet veren, ancak Allah’tır.

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ اَخَذَ الْاَلْوَاحَ وَفِى نُسْخَتِهَا
هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾

154. Musa’nın öfkesi dinince levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet *(haberi)* vardı.

Kardeşi özür dileyip, kavmi tevbe ettiği için *“Mûsâ’nın öfkesi dinince”* attığı *“levhaları aldı.”* Öfke, Mûsâ (a.s.)’ı dürtüp ona: “Kardeşin, kavminin buzağıya tapmasını engellemekte ihmalkâr davrandı, böylece senin azarlamanı ve cezalandırmanı

haketti. Bunun için onu saçından tut, kendine doğru çek ve ona şöyle şöyle söyle ve elindeki levhaları yere at.” diyen, sonra da bu tahrik ve teşvikinden vazgeçen bir insana benzetilmiştir. Dolayısıyle burada dolaylı istiâre (istiare-i mekniyye) vardır.

Haddâdî demiştir ki: Bir görüşe göre ayetin mânâsı: “Mûsâ, öfkeden sukût edince” demektir. Yani ayette kelimelerin yeri değiştirilmiştir. Meselâ “Kafamı fese soktum.” anlamında “Fesi kafama soktum.” denilir.

Mûsâ (a.s.)’ın öfkesi dinince attığı Tevrat levhalarını alması, bazı müfessirlerin ileri sürdüğü gibi yere bırakılan levhaların kırılmadığına ve onlardan bir kısmının kaldırılmadığına delildir.

“Onlardaki yazıda Rab’lerinden korkanlar için yol gösterme” doğru yolun açıklaması “*ve”* yaratılanları iyi ve hayırlı işlere yönlendirme *“rahmet vardı.”* Mûsâ (a.s.)’ın elinde bulunan levhalar, asıl kaynak olan Levh-i Mahfuz’dan naklen yazılmıştı. Çünkü, nesh (yazmak), yazı şekillerinin nakledilmesi ve asıl kaynaktan nakledilene aktarılmasıdır. Bir kitap başka bir kitaptan harf harf nakledildiği zaman “Bu kitabı, şu kitaptan istinsah ettim.” yani naklettim.” denir.

Ayette özellikle Rab’lerinden korkanlar zikredilmiştir. Çünkü, Allah’ın kitabının ayetlerinden istifade edebilecek olanlar yalnız onlardır. Kul, samimi bir istekle Allah’ı, güzel amel ile de cenneti arzular ve Allah’tan uzak kalmanın ve cehenneme girmenin can yakıcı azabından korkarsa tam korku ile ümit arasında olmuş olur. Korku ve ümid ile de arzuladığı şeye ulaşır.

Bil ki haşyet (korku), Hak Teâlâ’nın sıfatlarını tanımaktan kaynaklanır. Allah’tan korkmanın alameti, dünyayı ve halkı terk etmek, nefis ve şeytan ile savaşmaktır. Demişlerdir ki: Korku içinde bulunman, merhamet olunmandan iyidir. Çünkü önce kötülüklerden temizlenmek, daha sonra iyiliklerle bezenmek gelir.

Şu hikâye insanları sakındıran (korkutan) şeylerdendir: **Zekeriya** (a.s.)**’ın oğlu Yahya** (a.s.), bir kere yalnız arpa ekmeği yiyerek karnını doyurdu ve uyudu. Uykusundan uyanamadığı için o gece ki hizbini (virdini) yerine getiremedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona şöyle vahyetti:

“Ey Yahya, benim evimden daha hayrılı bir ev ve benim komşuluğumdan daha iyi bir komşuluk gördün mü? İzzet ve celâlime yemin ederim ki, eğer sana Firdevs cennetini bir kez gösterseydim, ona olan iştiyâkından dolayı bedenin erir, nefsin yok olur giderdi. Şayet seni bir defa cehennem ateşine muttali kılsaydım ağlamaktan göz yaşların biter, yerine irin akardı. Üzerindeki iplikten örülmüş elbiselerini çıkarır yerine demirden yapılmış elbiseler giyerdin.”

Hasan Basrî şöyle der: “Her ne kadar dövülse, kovulsa ve cefa edilse de köpek, önüne atılan bir kırık kemiğe koşar, daha önce kendisine yapılanlara aldırıp kin beslemez. İşte bu özellik hakiki mânâda Allah’tan korkanların alametidir. Her mü’minde bu sıfatın bulunması gerekir.”

Hâfız der ki:

Vefa gösterelim, kınanalım, hoş olalım
Çünkü bizim yolumuzda incinmek küfrân-ı nîmettir

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kork, Allah'tan korkmayandan."*[94] **İmam Sehavî,** bu hadisin sened bakımından olmasa bile mânâ bakımından doğru olduğunu söylemiştir. Çünkü Allah'tan korkmamak, insanı her türlü kötülüğe ve nâhoşluğa sevkeder.

Mesnevî'de şöyle geçer:

«Korkmayın» sözü, korkanlara sunulan hazır yemektir
Korkanlara lâyık olan yemektir
Kim korkarsa, onu emin ederler
Korkan kişinin gönlünü sakinleştirirler
Korkusu olmayana nasıl «korkma» dersin?
Derse muhtaç olmayana niye ders verirsin?

وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَاۚ فَلَمَّٓا اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَاِيَّايَۜ اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
السُّفَهَٓاءُ مِنَّاۚ اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَۜ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَٓاءُ وَتَهْد۪ي مَنْ
تَشَٓاءُۜ اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغَافِر۪ينَ ﴿١٥٥﴾

155. Musa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Musa dedi ki: "Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği *(günah)* yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin.

"Mûsâ, tâyin ettiğimiz buluşma vakti için kavminden yetmiş adam seçti." Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)'a kavminin buzağıya tapmasından özür dilemek üzere İsrâiloğulları'nın en hayırlılarından yetmiş kişi seçerek belirlenen vakitte huzuruna getirmesini emretmişti. Belirlenen bu buluşma vakti, münacât ve konuşma için değil, tevbe içindi. Mûsâ (a.s.), Rabb'i ile buluşmaya çıktığı her iki defada kavminden yetmiş kişi seçti ve onları da beraberinde götürdü.

İsrâiloğulları, on iki boydu. Mûsâ (a.s.), her boydan altışar kişi seçti. Bunların toplamı yetmiş iki kişi oldu. Mûsâ (a.s.): "İçinizden iki kişi geri kalsın, gelmesin. Çünkü ben sadece yetmiş kişi götürmekle emrolundum." dedi. Fakat kimse geri kalmak

istemedi. Bu yüzden aralarında tartışma çıktı. Mûsâ (a.s.), “Geri kalıp gelmeyenlere, gelenlerin ecri gibi ecir var.” buyurunca Kâleb ve Yûşa‘ geri kaldı. Mûsâ (a.s.) kalan yetmiş kişiyle Tûr’a gitti.

Dağa varınca Mûsâ (a.s.)’ın yanında bulunan yetmiş kişi: ***“Ey Mûsâ, biz Allah’ı açıkça görmedikçe sana inanmayız.”*** (el-Bakara, 2/55) deyip Allah’ı görmeye cür’et ettiklerinde *“onları bir sarsıntı tutunca”* yani onları dağın sarsıntısı yakalayınca hepsi öldüler. Müfessirlerin çoğuna göre bu yetmiş kişi, Mûsâ (a.s.) ile Rabb’i arasında geçen konuşmayı işittiler. Rabb’i Mûsâ’ya, tevbelerinin kabulü için onların kendi kendilerini öldürmelerini emrediyordu. Bunun üzerine Allah’ı görmek istediler ve söylediklerini söylediler. *et-Teysir* müellifinin de belirttiği üzere: ***“Ey Mûsâ, ben rîsaletlerimle*** *(verdiğim vahiylerle)* ***ve bu konuşmamla seni insanların başına seçtim...”*** (el-A‘râf, 8/144) ayeti müfessirlerin bu görüşünü reddeder.

“Mûsâ dedi ki: “*Rabb’im, dileseydin bunları da beni de daha önce helâk ederdin.”* Yani onları, insanları buzağıya tapmaktan alıkoyma konusunda kusur ettikleri ve buzağıya tapanların tapmakta ısrar ettiklerini gördüklerinde onlardan ayrılmadıkları zaman helâk ederdin. Beni ise seni görmek talebinde bulunduğumda helâk ederdin.Yani, sen bizi günahlarımız sebebiyle helâk etmek isteseydin, o zaman helak ederdin. Mûsâ (a.s.) bu sözüyle Rabb’ine, önceki affını hatırlatarak bu kez de affetmesini istemiştir.

“İçimizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından” inatla ve pervasızca rü’yet taleplerinden *“ötürü bizi helâk mi edeceksin?”* yani bizi helâk etme. Buradaki soru Allah’ın lütfuna güvenerek azabın vuku bulmasını yadırgamak içindir. Bu istekte bulunan onlardan bir kısmı idi. Yani “Aklı az, görüşü zayıf bazı kimselerden sâdır olan hata yüzünden böyle bir büyük kalabalığı helâk etmek senin şânına uygun düşmez.”

“Bu” yani beyinsizlerin içine düştükleri bu durum, *“senin imtihanından”* mihnet ve sınamandan “*başka bir şey değildir.”* Çünkü sen onlara kelamını duyurdun, onlar da bu yüzden fitneye düştüler. Kendilerine hâkim olamayarak seni görmeyi umdular.

Fakir **Bursevî** der ki: Bu, onların Allah’ın kelâmını bir ikram olarak değil de bir imtihan ve ibtilâ olarak duyduklarının delilidir. Bu ise Mûsâ (a.s.)’ın “peygamberlik” ve “Allah ile konuşma” ile seçilmiş olmasına halel getirmez. Çünkü onların Allah’ın kelâmını işitmeleriyle Mûsâ (a.s.)’ın işitmesi arasında çok büyük fark vardır.

Faslu’l-hitâb’da şöyle yazılıdır: Hak Teâlâ Musa (a.s.)’ı kemâle erişmesi için bast halinde tuttu. Naz sebebiyle buna cür’et etti. Naz, mahbûbiyet mertebesindedir.

Mevlana şöyle buyurur: Aşığın küstahlığı, edebi terketmek değil, bilâkis edebin kendisidir

Hakk’a karşı âşıkların sözü
Aşkın coşkusudur, edebi terk değil
Hak kadehinden bir damla içen kimsede
Ne edep kalır, ne akıl, ne de fikir

“Onunla” yani bu imtihan sebebiyle dalâlete düşmesini “*dilediğini sapıtırsın”* onlar da hadleri aşarak hakları olmayan şeyi isterler. Hakk’a ulaştırmayı *“dilediğine de doğru yolu gösterirsin.”* onlar da bu ve benzeri durumlarda sarsılmazlar, bilakis imanları güçlenir. *“Sen bizim velîmizsin”* yani dünyevî ve uhrevî bütün işlerimizi düzenleyen ve devam ettiren, bize yardım edip bizi koruyan yalnız sensin, başkası değil. İşlediğimiz günahlardan dolayı *“bizi bağışla.”* Dünyevî ve uhrevî rahmet eserlerini üzerimize dökerek *“bize acı.”*

Şeyhzâde der ki: “Mağfiret” (bağışlama), cezanın kaldırılması, rahmet ise iyiliğin ulaştırılmasıdır. Ayette önce mağfiret, sonra rahmet getirilmiştir. Çünkü def-i mazarrat, celb-i menfaatten öncedir.

“Sen bağışlayanların en iyisisin.” Günahı bağışlar ve onları iyiliklere çevirirsin. Başkaları da suçları affederler. Ama onlar, güzel bir övgüye nail olmak ya büyük bir karşılık elde etmek ya da kalplerinden kasveti uzaklaştırmak için böyle yaparlar. Sen ise kullarının günahlarını, herhangi bir gaye ve karşılık için değil, sırf katından bir lütuf ve ihsan olarak bağışlarsın. Bu yüzden Senin bağışlayanların en iyisi ve merhametlilerin en merhametlisi olduğunda şüphe yoktur.”

Burada özellikle “mağfiret” ifadesinin kullanılması, makama uygun gelmesi sebebiyledir.

وَاكْتُبْ لَنَا فٖي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ اِنَّا هُدْنَٓا اِلَيْكَۜ قَالَ
عَذَابٖٓي اُصٖيبُ بِهٖ مَنْ اَشَٓاءُۚ وَرَحْمَتٖي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍۜ فَسَاَكْتُبُهَا
لِلَّذٖينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذٖينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَۚ ﴿١٥٦﴾

156. Bize, bu dünyada da iyilik yaz ahirette de. Şüphesiz biz sana döndük.” Allah buyurdu ki: Kimi dilersem onu azabıma uğratırım; rahmetim ise her şeyi kuşatır. Onu, sakınanlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım.

“Bize bu dünyada da iyilik yaz,” maişetimizi güzel yap ve bizleri taatına muvaffak kıl. *“ahirette de.”* bize iyilik yaz; bize güzel bir mükâfât ver veya bizi cennettine koy. “Yaz”, sâbit kıl ve tâyin et, demektir.

“Biz sana yöneldik.” Bu cümle, Mûsâ (a.s.)’ın bağışlanma ve merhamet dilemesinin gerekçesidir. Yani sana özür dilemek için geldiğimiz büyük günahtan ve burada vâkî olan seni görme talebinden tevbe edip sana döndük. Tevbe edenlerin tevbesini kabul etmemek, senin lütfundan ve fazlından uzaktır.

Denilmiştir ki: Tûr dağındaki yetmiş kişiyi sarsıntı alıp hepsi birden ölünce Mûsâ (a.s.) Allah’a yalvarmış ve Allah onları tekrar diriltmiştir. Bu konu, Bakara suresinde geçmişti.

Mûsâ (a.s.)’ın bu duasına karşılık olarak Allah Teâlâ *“buyurdu ki: “Azabıma”* azab

etmeyi *“dilediğimi uğratırım,”* kimsenin buna karışması söz konusu değildir *“rahmetim ise”* dünyada *“her şeyi kuşatmıştır.”* Mü’min, kâfir, mükellef olan ve olmayan, “şey” vasfını taşıyan her şey dünyada rahmetime nail olur.” Dünyada mü’min ve kâfir kim varsa hepsinin üzerinde Allah’ın rahmet ve nimetinin eserleri gözükür. Onlar bu rahmet ve nimetle hayat sürer ve ölürler. Fakat Allah’ın rahmeti, ahirette sadece mü’minlere mahsustur. Nitekim Allah Teâlâ devamla şöyle buyurmaktadır:

“Onu” rahmeti, ahirette küfür ve masiyetten *“korunanlara, zekâtı verenlere”* zekâtın özel olarak zikredilmesi onlara çok ağır geldiği içindir *“ve”* bütün *“ayetlerimize inananlara”* daimi olarak inanan ve onlardan hiçbirini inkar etmeyenlere “*yazacağım.”* Sâbit kılacağım ve tayin edeceğim.

İbn Abbas (r.a.) buyurmuştur ki: “*Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.*” ayeti inince şeytan cesaretlenip: “Ben de şeylerden bir şeyim” dedi. Allah Teâlâ, *“o rahmeti korunanlara.... yazacağım.”* buyurarak onu rahmetinin kapladığı şeyler cümlesinden çıkardı. Yahudiler ve hristiyanlar da: “Biz de günahlardan korunur, zekâtı verir ve Rabb’imizin tüm ayetlerine inanırız.” dediler. Allah Teâlâ, aşağıda gelen ayetlerle onları da rahmetinin sınırları dışına çıkardı:

---

[91]. *Zehebî*, Kebâir, 16
[92]. *Zebîdî*, İthâf, IX, 18, 586; Irâkî, Muğnî, I, 34
[93]. Bk. *Münzirî*, Terğib, III, 75; IV, 188; İbn Kesîr, II, 197
[94]. *Aclûnî*, II, 363

TEVRÂT VE İNCÎL’DE BAHSEDİLEN ÜMMÎ PEYGAMBER

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ
فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ
وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ
وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٥٧﴾ قُلْ
يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ
الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

157. Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber’e uyanlar *(var ya)*, işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber’e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr’a *(Kur’an’a)* uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.

158. De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın elçisiyim. Ondan başka tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah’a ve ümmî Peygamber olan resûlüne -ki o, Allah’a ve onun sözlerine inanır- iman edin ve O’na uyun ki doğru yolu bulasınız.

“Onlar ki”, İsrâiloğulları, geçmişte ve gelecekte kendilerine göre ibâdetlerini yerine getirdikleri *“yanlarındaki Tevrat ve İncil’de”* ismini ve sıfatını *“yazılı buldukları o elçiye,”* yani kendisine özel bir kitap indirdiğimiz Muhammed (s.a.v.)’e, mûcize sahibi *“o ümmî Peygamber’e uyarlar.”*

Beydâvî der ki: Rasûl diye isimlendirilmesi, Allah’a izafetle; nebî olarak isimlendirilmesi ise kullara izafetledir.

Ümmî, okuyup yazmasını bilmeyen kimse demektir. Peygamberimiz (s.a.v.)’in ümmî olması, O’nun mucizelerinden biridir. Eğer O, iyi bir şekilde okuma ve yazma bilseydi, getirdiği Kur’an’daki mevcut ilimleri, öncekilerin ve sonrakilerin kitaplarını inceleyerek elde ettiği töhmetine maruz kalırdı. Ama peygamberimiz (s.a.v.) hiç ilim tahsil etmeden, okuyup yazmadan, öncekilerin ve sonrakilerin ilmini içine alan Kur’an-ı

Azîm'i getirdiği için bu onun en açık ve büyük mucizelerinden biri oldu.

Mektebe gitmeyen ve yazı yazmayı bilmeyen sevgili
Gamze ile yüzlerce müderrise ders öğretti

En yüce kâlem kendisine hizmet eden, kitabı ve nazar ettiği yer Levh-i Mahfuz olan kimse harflere ihtiyaç duymaz.

Allah Teâlâ İncil'de bu ümmeti, "Muhammed ümmetinin İncilleri göğüslerindedir." diye vasfetmiştir. Yazı olmamış olsaydı bile bu ümmet, güç ve kuvvetlerinin üstünlüğü ve üstün kabiliyetleri sâyesinde O'nun (s.a.v.) getirdiği hükümleri elbette kalplerinde muhafaza ederlerdi.

"Ümm" (ana), asıl ve esas demektir. ***"Bütün kitapların anası (aslı, esası) O'nun yanındadır"*** (er-Ra'd, 13/39) ayeti bu mânâdadır.

Mesnevî'de şöyle geçer:

Hz. Ahmed'in sûreti bu âleme ziyâ salmadan önce
Onun vasıfları her kâfirin muskasıydı
Secde ederler ve «Ey insanların Rabbi!
Onu tez zamanda meydana çıkar» derlerdi
Onun sûreti yollarında idi
Gönüllerinde, kulaklarında ve ağızlarında
Fakat nihayet onu görünce
Bütün bu ululamayı, yüceltmeyi ve sevgiyi yel aldı, götürdü
Kalp akçe, ateşi görünce hemen karardı
Kalp olan, hiç kalbe yol bulabilir mi?

Eğer "Ayette zikredilen rahmet sadece İsrâiloğulları'ndan Peygamberimiz (a.s.)'a tâbi olanlara has kılınırsa, diğer mü'minlerin bu rahmetten hiç nasipleri olmaması gerekir. Halbuki böyle değildir." denilirse buna şöyle cevap veririm: Bu tahsis, ümmî Peygamber'in zamanında yaşayıp da O'na iman etmeyen İsrâiloğulları'na nisbetledir. Yoksa onların dışında kalanların hepsine izafeten değildir.

"O" ümmî Peygamber *"kendilerine iyiliği"*, tevhidi ve İslâm'ın ahkâmını *"emreder, onları"* Kur'an ve sünnette "iyi" diye vasfedilmeyen her türlü *"kötülükten meneder; onlara temiz ve güzel şeyleri"* zulümleri sebebiyle sığır ve koyunun yağları gibi kendilerine haram kılınmış temiz şeyleri *"helâl,"* kan ve domuz eti gibi *"çirkin ve pis şeyleri haram kılar."*

"et-Tayyibât" (temiz ve güzel şeyler), insan fıtratının güzel gördüğü ve lezzet duyduğu şeylerdir. *"Habâis"* (çirkin ve pis şeyler) ise tam aksine insan fıtratının kötü görüp nefret ettiği şeylerdir. Şu halde bu ayet, açık bir delille hükmü belirtilenlerin dışında, insan tabiatının güzel bulduğu şeylerde aslolanın helâllik ve kötü bulduğu

şeylerde de aslolanın haramlık olduğuna delâlet eder.

Burada “tayyibât” ile, şeriatin hükmüne göre iyi olanların, “habîsât” ile de, faiz ve rüşvet gibi şeriatın hükmüne göre kötü olan şeylerin kastedilmiş olması mümkündür. O takdirde ayet şuna delâlet eder: Şeriatın helâl olduğuna hükmettiği şeyler helâl, haram olduğuna hükmettiği şeyler ise haramdır. İnsan tabiatının hoşlanıp hoşlanmamasının, iyi veya kötü görmesinin hükmü yoktur.

Yine o peygamber, *“üzerlerindeki ağırlıkları, boyunlarındaki zincirleri kaldırıp atar.”* Yani onlardan, diyet meşru olmaksızın hata ile veya kasden olan tüm öldürmelerde mutlaka kısas gerekmesi, kendisiyle günah işlenen âzâların kesilmesi, derinin ve elbisenin necaset bulaşan yerinin yıkanması ile iktifa edilmeyip kesilip atılması, ganimetlerin yakılması ve Cumartesi günü herhangi bir iş yapmanın haramlığı gibi mükellef tutuldukları zor teklifleri kaldırır. Bu zor teklifler, ayette ağır yüke ve elleri boyna bağlayan zincirlere benzetilmiştir.

“O’na inanan,” yani ümmî Peygamber’in peygamberliğine inanıp emir ve nehiylerine uyanlar, *“O’na saygı gösteren,”* ona ta’zim ve hürmette bulunup düşmanlarını O’ndan menederek ona yardım edenler “*O’na yardım eden”* din düşmanlarına karşı O’na yardım edenler *“ve O’nunla berâber indirilen nûra”* yani gözlerdeki nurun ışığı gibi, ışığı kalplerde bulunan Kur’an’a *“uyanlar,”*

el-Keşşaf müellifi der ki: “*O’nunla berâber indirilen”* sözünün mânâsı nedir? Cebrâil (a.s.) vasıtası ile indirilmiştir.” diye sorulursa, cevaben derim ki: Bu sözün mânâsı: “Peygamberliğiyle beraber indirilen” demektir. Çünkü, onun peygamber olarak gönderilişi Kur’an ile birlikte ve onun aracılığıyladır.

“işte” bu yüksek sıfatlarla muttasıf olanlar, *“felâha erenler onlardır.”* umduklarına kavuşacak ve güçlüklerden kurtulacak olanlar, bütün ümmetler içinde başkaları değil onlardır. Tevbelerinde bulunan korkunç meşakkat ve zorluk sebebiyle (ayette sayılan özellikleri kendilerinde toplayıp da) felah bulan kimseler içerisine öncelikle Mûsâ (a.s.)’ın kavmi girmektedir.

Bu ayetle işin hakîkati belirmekte, Mûsâ (a.s.)’ın duasıyla Hak Teâlâ’nın ona karşılık olan *“Azabıma dilediğimi uğratırım…*” ifâdesinden buraya kadar olan cevabını birbiriyle karşılaştırma ve uygunlaştırma imkanı ortaya çıkmaktadır. Kur’an’a tâbî olmanın ve Peygamber Efendimize ta’zim göstermenin Rahmân olan Allah indinde felah ve kurtuluşa ermenin imandan sonra en mühim sebebi olduğu bilinmektedir. Umumî ve hususî mânâda Peygamber (a.s.)’a yardım etmek gerekir. Umumî mânâda yardım etmek, şeriat ehlinden olan avama düşer. Husûsî olarak yardım etmek ise tarikat erbabından ve hakikat ashâbına düşer. Onlar ihlâs ve ihtisas ile iman nurlarının ve tevhidin sırlarının kemâline ulaşmışlardır.

Peygamberler silsilesinin tertibindeki ilâhî maksad, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in vücuda gelmesidir. Dolayısıyla ondan önceki peygamberlerin varlığı, O’nun varlığı için bir mukaddime gibidir. O, hülâsadır, neticedir, özdür; rasullerin ve nebîlerin en şereflisidir. Nitekim Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur:

“*Altı şeyle diğer peygamberlere üstün kılındım:*
1. Bana az sözle çok mânâ ifade etme özelliği (cevami’ü’l-kelim) verildi.
2. Düşmanlarımın kalbine korku salmakla yardım olundum.
3. Ganimetler bana helâl kılındı.
4. Yeryüzü benim için mescid ve temiz kılındı.
5. Bütün insanlara peygamber olarak gönderildim.
6. Peygamberlik benimle son buldu.”[95]

Aynı şekilde önceden indirilen bütün kitaplardan maksad, Peygamberimiz (a.s.)’a inen Kur’an’dır. O, ilâhî kitapların özü, en büyüğü ve kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır. Çünkü o, lafzı ile beliğleri ve güzel söz söyleyenleri, kendininkine benzer bir sûre getirmekten âciz bırakmıştır. Mânâsı ile de önceki kitaplarda bulunan hükümlere, adâba ve fezâile dair ne varsa hepsini kendisinde toplamış ve bütün hüccet, bürhan ve delilleri kapsamına almıştır.

Önceki ümmetlerden maksad ise ilâhî rahmete mazhar olmuş olan bu ümmet, yani Muhammed ümetidir. Bu ümmet, önceki ümmetlerin bir neticesi gibidir ve orta bir ümmettir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Böylece sizi orta bir ümmet yaptık... ”*** (el-Bakara, 2/143) buyurmuştur.

Yine daha önce geçen hükümdarlardan ve sultanlardan gaye, Osmanlı sultanlarıdır. Onlar, bütün hükümdarların özü, devletleri de bütün devletlerin özüdür. Çünkü onların devletinden sonra Mehdi ve İsâ (a.s.) zuhur edinceye kadar başkaları böyle bir devlet daha kuramayacaklardır. Onların topluluğu büyük, nüfuzları çok, yedi iklimde, çevre ülkelerde, doğu ve batıda hâkim olan muazzam bir devletleri vardır. Daha önce hiçbir devlete böyle bir mazhariyet verilmemiştir. Onların bu kadar büyük bir devlete sahip olacaklarına, en büyük dedelerinin isminin “Osman” olması delâlet etmektedir. Çünkü Hz. Osman (r.a.) Kur’an’ı toplamıştı.

Hz. Ömer (r.a.) da olduğu gibi Osmanlı sultanları, Hak isminin mazharlarıdır. Çünkü Hz. Ömer müslüman olunca: “Ya Rasûlallah, biz hak üzere değil miyiz?” dedi. Peygamberimiz (a.s.): “*Beni hak ile peygamber gönderen Allah’a yemin ederim ki bizim hepimiz hak üzereyiz.*” buyurdu.

Bunun üzerine Hz. Ömer: “Seni hak ile peygamber olarak gönderene yeminle söylerim ki biz, bu günden sonra gizli olarak Allah’a kulluk etmeyeceğiz.” dedi. Allah Teâlâ da onun imanı ile dini izhar etti. Yani dinin açık olarak yaşanması ve tebliği Hz. Ömer’in iman şartına bağlanmıştı. Dînin ilk zuhûru böyle oldu. Sonra ve sonra bu durum, Osmanlı devleti zamanına kadar devam edip geldi. Onun için Osmanlılar hak üzere, hak uğruna savaşırlar. Ellerindeki kılıç, dededen toruna ve mücahidden mücahide geçerek kendilerine miras kalmıştır.

Anlatıldığına göre Osmanlı sultanlarının atası Osman Gazi, nail olduğu her şeye ancak Allah'ın kelâmına gösterdiği edebden dolayı nail olmuştur. Şöyle ki:

Osman Gazi, zamanının en cömert insanlarından biriydi. Zorbalara bile bol bol ikramda bulunurdu. Bu durum, bulunduğu beldenin insanlarına ağır geldi. Onların bu hali kendisine aksetti ve belde halkını şikayet etmek üzere ricâlden Hacı Bektaş'a veya başka birine gitmek için yola koyuldu. Yolda bir adamın evine misafir oldu. Evin duvarına Mushaf asılmıştı. Asılı olan şeyin ne olduğun sordu. "Allah kelâmı'dır." dediler.

Bu cevabı alan Osman Gazi "Allah Kelâmı'nın yanında oturmak edepsizliktir deyip ayağa kalktı, Kur'an-ı Kerim'e doğru yönelerek ellerini birbirine bağladı ve sabaha kadar o şekilde bekledi. Sabah olunca yoluna devam etti.

Giderken onu bir adam karşılayıp: "Aradığın adam benim." dedi ve şöyle devam etti: "Allah Teâlâ, Kelâmı'na olan saygından dolayı seni yüceltti, sana ve zürriyetine saltanat bahşetti." Sonra bir ağaç kesmesini ve kestiği bu ağacın başına bir mendil bağlamasının emretti ve "Bu bayrağın olsun." dedi.

Kısa bir zamanda Osman Gazi'nin etrafinda bir cemaat oluştu. İlk gazasını Bilecik'e yaptı ve Allah'ın inâyetiyle orasını fethetti. Sonra zâhiren de Sultan Alaeddin'in izni ile hükümdar oldu. Osman Gazi'nin irtihalinden sonra oğlu Orhan Gazi sultan olup Allah'ın yardımıyla Bursa'yı fethetti. Osmanlı devletinin gücü, kurucusu Osman Gazi'nin Allah'ın kadîm olan kelâmına gösterdiği tazim sebebiyle o günden bu güne (1101/1689) kadar sürekli artmıştır. Allah Teâlâ, öncekilere lütuf ve ihsanda bulunduğu gibi sonrakilere de lütuf ve ihsanda bulunur. Gerçi bazı zamanlarda da kullarını edeblendirmek, lütuf ve cemâl fetihlerinin kıymetini bildirmek üzere kahır ve celâlini ızhar eder.

Sa'di (k.s.) der ki

Ey beğenilen dost! Karanlıktan korkma
Mümkündür ki âb-ı hayat onda bulunur
Muradıma ermedim diye düşünüp kalbini yakma
Çünkü her gece bir gündüze gebedir

Yaratılanlardan seçilenlerin, kendilerinin seçtikleri değil Allah'ın seçtikleri olduğunu bildirmek üzere Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'ı kavminden yetmiş kişi seçmekle imtihan etmiştir. Ayrıca ***"Rabb'in dilediğini yaratır ve seçer"*** (el-Ankebût 28/68) ayeti, hakiki seçme hakkının Allah'a ait olduğunu; yine aynı ayetin *"seçim onlara ait değildir."* kısmı da hakiki seçme hakkının kullara ait olmadığını bildirmektedir.

Sonra Mûsâ (a.s.)'ın kavminden seçtiği kimselerin içinden sarsıntı ve helâki gerektirecek bir hatâ sâdır olmuştur. O da Allah'ı açıkça görme talebinde bulunarak yaptıkları sû-i edebdir. Mûsâ (a.s.), seçtiği kimselerin yaratılışında gizli olan bu

özellikten habersiz olduğu halde Allah Teâlâ bütün sırlara âşina idi.

Mûsâ (a.s.) seçtiği kimselerin dıştan gözüken hallerine göre hükmetti. ***“Ben seni seçtim. Sana vahyedileni dinle.”*** (Tâhâ, 20/13) ayetinde de bildirildiği üzere Allah Teâlâ ona şu hakîkati gösterdi:

“Benim seçtiğim senin gibi olur. Senin seçtiğin ise işte şu seçtiğin kimseler gibi olur.”

Mûsâ (a.s.), seçilenlerin ancak Allah’ın seçtiği kimseler olduğu gerçeğini anlayınca, seçtiği kimselerin beyinsizliğine hükmetti. Allah’a gönülden boyun eğdi, yalvardı, özrünü beyan etti, tevbe ve istiğfar etti ve Allah’ın rahmetini diledi.

Nitekim Mûsâ (a.s.) şöyle duâ etmişti: *“Rabb’im! dileseydin bunları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi helâk mi edeceksin?”*

Burada diğer bir işaret de şudur: Allah’ı görme aşkının ateşi Mûsâ (a.s.)’ın kalbinde kuvve halinde saklı bulunmaktaydı. Mûsâ (a.s.) Allah kelâmını işitince bu arzusu fiilî olarak zuhur etti. Zira çakmağın horozu yerindeki Kelâm ile, çakmak taşı yerinde olan kalb birbirine çarpınca şevk ateşi kıvılcımları saçıldı. Bu kıvılcımlardan dosdoğru olan dil kibriti tutuştu ve istek şûlesi parıldayarak *“Rabb’im, bana kendini göster, sana bakayım.”* dedi.

Aynı şekilde Mûsâ (a.s.)’ın kavminden seçtiği kimselerin kalb taşlarında da bu şevk ateşi saklı idi. Bu taşlar, Allah kelâmını duyma çakmağında çarpışınca şevk kıvılcımları ortaya çıkıp bundan da dil kibriti tutuştu. Fakat tutuşan bu dil, nübüvvet vasfına sahip bir dil olmadığı için ondan sarsıntıyı ve ölümü gerektiren Allah’ı görme isteği dumanları yükseldi.

Buradaki sır şudur: Mûsâ (a.s.) ve başkaları bilsinler ki kulların kalbleri Allah’dan bir ikram olarak muhabbet ateşinin emanet edilmesine mahsus yerlerdir. Yine Mûsâ, bunun sadece kendisine mahsus olduğunu sanmayıp başkalarını da bu konuda mazur görsün. Çünkü bu arzu sevgilinin konuşmasını duyunca ortaya çıkan ve o anda kişiyi saran şevk dalgalarından kaynaklanır. Bu yüzden Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Âdemoğlundan yaratılan her bir insanın kalbi, Rahman’ın parmaklarından iki parmak arasındadır. Dilerse onu doğruluk üzere kaim kılar, dilerse saptırır.”*[96]

Hz. Peygamber (s.a.v.) “iki parmak”la, Allah Teâlâ’nın cemâl ve celâl sıfatlarına işaret etmiştir. İnsandan başka hiçbir canlıya böyle üstün bir hususiyete sahip bir kalb verilmemiştir. Kalbin doğruluk üzere kaim kılınması, cemâl sıfatlarına ayna yapılmasıdır. Böyle olunca bir lütuf ve rahmet olarak ondan daha ziyade şevk ve muhabbet yansır. Kalbin saptırılması ise celâl sıfatlarına ayna yapılmasıdır. Bu takdirde de ondan bir izzet ve kahrın gereği olarak daha ziyade dünyaya ve şehvete karşı hırs yansır.

Buradaki nükte şudur: Mûsâ (a.s.)’ın kalbi, risalet ve kelâm ile seçilmiş olduğundan muhabbet ateşinin şûlesini görme isteği, yakınlık yaygısı üzerinde ve edeb dairesinde: *“Rabb’im, bana kendini göster, sana bakayım.”* sözüyle tahakkuk etmiştir. Mûsâ (a.s.),

bu sözünde *"Rabb'im"* diye hitap ederek önce rubûbiyet şerefini zikretmiş, ardından kulluk zilletini ifade etmiştir. Kavminden seçtiği adamların görme isteği ise gafil ve boş kalblerinden gelmiştir. Şevk ateşleri, sû-i edeple yükselmiş, dolayısıyle: ***"Ey Mûsâ, biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız"*** (el-Bakara, 2/55) demişlerdir. Bu sözlerinde önce red ve inkar ifadesini kullanmışlar, sonra da Allah'ı açıkça görme talebinde bulunmuşlardır. İşledikleri bu zulüm sebebiyle de onlara yıldırım çarpmıştır. Mûsâ (a.s.)'ın bayılması ile kavminin çarpılması arasında çok fark vardır. Çünkü Mûsâ (a.s.)'ın baygınlığı, rubûbiyet sıfatının tecellîsi ile bir lütuf baygınlığı idi. Kavmininki ise izzet ve azamet sıfatlarının zuhuruyla bir kahır çarpılması idi.

Mûsâ (a.s.). tevhid makamında bulunduğu için vahdet nuruyla bakıyor, eşyanın hepsinin Allah katından olduğunu görüyordu. Bu sebeple kavminin gösterdiği beyinsizliğin ve yaptıklarının, onları denemek ve yoklamak için Allah'ın kahır sıfatının tecellîlerinden olduğunu anladı. Rabb"i ile karşılıklı konuşmalar vuku bulup Mûsâ (a.s.) münacât kadehiyle sarhoş olduktan sonra inbisat (bast) yaygısı üzerinde ayağı kaydı ve şöyle dedi: *"Bu senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini sapıtırsın, dilediğine yol gösterirsin."* Yani kahır sıfatı parmağınla istediğinin kalbini kaydırır ve lütuf sıfatı parmağınla da dilediğin kimselerin kalbini doğrultursun. *"Sen bizim velîmizsin;"* bütün işlerimizi yürütür ve doğru yolu bulmamıza yardım edersin. *"Bizi"* bizden sadır olan hataları "*bağışla,"* Senden talep ettiğimiz rü'yet (seni görme) nimetiyle "*bize acı. Sen bağışlayanların en iyisisin."* Sen günahkarların günahlarını örtenlerin en hayırlısısın. Çünkü senden başkaları da hataları örtebilirler, fakat istekleri yerine getiremezler. Sen ise günahları örter ve onları iyiliklerle değiştirirsin. Hata yapan kimselere de istediklerini verirsin.

"Bize bu dünyâda da iyilik yaz, ahirette de" Yani, Muhammed (a.s.)'a ve O'nun ümmetinin seçkinlerine hem dünyada, hem de ahirette seni görmeyi yazdığın gibi bu fazîleti, dünyada ve ahirette bize de nasip eyle. *"Biz sana yöneldik."* alenî değil de gizli olarak bu iyiliği istemek üzere sana döndük. Gizliyi de, en gizliyi de bilen yalnız sensin.

Allah Teâlâ, sırra sır, gizliye de gizli ile cevap vererek *"buyurdu ki: "Azabıma, dilediğimi uğratırım."* Yani kahır sıfatımla dilediğimi yakalarım." Ya da mânâ şöyledir: ***"Biz, Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız."*** (el-Bakara, 2/55) diyerek beni görme talebinde sû-i edebde bulunanları edepsizlikleri üzere yakalar ve ayrılık azabıyla onları edeblendiririm. Nimet, yaratma ve terbiye etme şeklinde tezahür eden *"rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu"* yani beni görme nimetini ve rahmet edip onu ikram etmeyi, "*korunanlara, zekâtı verenlere"* Allah'a sarılıp mâsivâdan korunan, bu makamın nisabından bu makamı arzulayanlara verenlere "*ve ayetlerimize inananlara"* ayetlerin şâhidlerinin nurlarına taklîdle değil hakiki mânâda (tahkîkî imanla) inananlara *"yazacağım."* Onlar, bu ümmetin seçkinleridir. Nitekim Allah Teâlâ onların durumlarını ve amellerini şöyle açıklamaktadır:

"Onlar, o Elçi'ye, o ümmî Peygamber'e uyarlar..." Bu ayette, Muhammed (a.s.)'ın

ümmeti içerisinde şu üç makamda O'na uyabilecek kimselerin var olacağına işaret edilmiştir:

1- Risalet makamı,

2- Nübüvvet makamı. Bu iki makam, Peygamberimizle diğer rasûller ve nebiler arasında müşterektir.

3- Ümmîlik makamı. Bu makam nebiler ve resûller arasında sadece Peygamberimiz (s.a.v.)'e mahsustur. O'nun "ümmî" olması, bütün mevcudatın aslı ve bütün mükevvenatın esası olması demektir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.): *"Allah'ın ilk yarattığı şey, benim ruhumdur."*[97] buyurmuş, Allah Teâlâ'nın: *"Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım."*[98] buyurduğunu nakletmiştir.

İşte Hz. Peygamber (a.s.), bütün mahlukatın ilki ve aslı olması sebebiyle "ümmî" diye isimlendirilmiştir. Nitekim bütün beldelerin mebdei ve aslı olduğu için Mekke'ye *"Ümmü'l-kurâ"* ve bütün kitapların mebdei ve aslı olması bakımından da Levh-i Mahfuz'a *"Ümmü'l-kitab"* denilmiştir.

Risalet ve nübüvvet makamında Hz. Muhammed (s.a.v.)'e uymak, O'nun getirdiği her şeyi kabul etmek ve yasakladığı her şeyden kaçınmak suretiyle olur. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan sakının."*** (el-Haşr, 59/7) buyurmuştur. Çünkü risalet, zahirî hükümlerle, nübüvvet ise bâtınî hallerle alâkalıdır. Risaletten faydalanma hususunda avam ile havas müşterektir. Nübüvvetten ise sadece havas istifade eder.

Zâhirde risaletin hükümlerinin hakkını yerine getirene, bâtında Hak Teâlâ'dan haber verme makamından nübüvvet halleri açılır. Bu kimse, işaretlere, doğru ilhamlara ve sâdık rüyalara sahip olup meleklerin seslerini duyar. Belki de sonunda mükâleme, müşahede ve mükâşefe sâhibi olur. Kendi başına değil, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tâbi olarak halkı Hakk'a davete memur olur. Nitekim Peygamberimiz (a.s.): *"Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğulları'nın peygamberleri gibidir."*[99] buyurarak bu zümreye işaret etmiştir.

Bu meselenin aslı şudur: Peygamberler zamanında İsrâiloğulları'nın önde gelenlerinden peygamberlerin makamına ulaşanlara nübüvvet verilmekteydi. Gerçi en iyisini Allah bilir. Onlar, kendi rasullerinin dinini ikrar ederlerdi ve rasullerine indirilen kitaplara göre hükmederlerdi. İşte yukarıda özellikleri sayılan zümre de onlar gibidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten önderler yetiştirmiştik."*** (es-Secde, 32/24).

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e ümmîlik makamında tâbî olmak ise onun yolunda gidenlerden ehassu'l-havassa (en seçkinlere) mahsustur. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.) kendisinin beşeriyeti makamından, ilk ruhaniyeti makamına dönmüş, sonra vahyin cezbeleri ile tevhid makamına inmiş, sonra da hüviyet (zât) nurları yardımıyla benliğinden geçip vahdet makamına ulaşmıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"De ki: Ben de sizin gibi bir beşerim; ilâhınızın bir tek ilâh olduğu bana vahyolunuyor..."*** (el-Kehf,

18/110) Başka bir ayette ise şöyle buyurulmaktadır: ***"Sonra yaklaştı** (yere doğru)* ***sarktı.** (Muhammed ile arasındaki mesafe)* ***iki yay uzunluğu kadar veya daha az kaldı."*** (en-Necm, 53/8-9) Ayette geçen kabe kavseyn (iki yay uzunluğu), tevhid makamından; ev ednâ (yahut daha az kaldı) ifadesi ise vahdet makamından ibarettir. İnşaallah anlarsın.

Kim, O'na (a.s.) tâbî olma yolunda yürüyerek beşeriyet makamından ayrılıp O'nun ruhaniyeti makamına ulaşır, sonra nübüvvetin cezbeleri ile tevhid makamına iner, sonra da tâbî olma nurlarıyle benliğinden geçip vahdet makamına vâsıl olursa O'nun ümmîlik makamına adım atmış olur.

"Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o Elçi'ye o ümmî Peygamber'e uyarlar." ayeti, Peygamberimiz (s.a.v.)'in onların yanında sadece yazılı bulunduğuna işaret eder. Yoksa O, Allah katında doğruluk koltuğunda mahfuzdur. *"O"* peygamber *"ki, kendilerine iyiliği"* yani Hakk'ı taleb etmeyi ve ona kavuşmayı *"emreder, kendilerini kötülükten"* yani Allah'dan başkasını istemeyi ve O'ndan uzaklaşmayı *"meneder; onlara güzel şeyleri"* yani Allah'a yaklaşmaya sebep olacak şeyleri *"helâl"* kılar. Yâhut da "tayyib" den maksat Allah'tır. *"çirkin şeyleri"* dünyayı ve Allah'dan uzaklaştıran her şeyi "*haram kılar, üzerlerindeki ağırlıkları ve boyunlarındaki zincirleri kaldırıp atar."*

Buradaki ağırlıktan maksad, peygamberimizin ümmîlik ve Allah'ın sevgilisi olma makamlarına, ümmetinden ve ona tâbî olarak şefaatini kazananlardan başka hiç kimsenin vâsıl olamayacağı hususunda Allah Teâlâ ile Peygamberimiz arasında mevcut olan ahidden doğan ağırlıktır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun..."*** (Âl-i İmran, 3/31) buyurmuştur. Peygamberimiz (a.s.) ise: "*İbrahim (a.s.)'a varıncaya kadar bütün insanlar benim şefaatime muhtaçtır*."[100] buyurmuştur.

İşte bu ahidleşmeden dolayı İsrâiloğulları üzerinde onların bu makama çıkmalarını engelleyen ağırlık ve zincirler vardı. Hz. Peygamber (a.s.), insanları kendisine tâbî olmaya çağırarak onların üzerlerinde bulunan bu ağırlığı ve zincirleri kaldırmıştır. Nitekim ayetin devâmı bu mânâyı te'kid etmektedir: *"O'na inanan,"* resûller ve nebiler içerisinde ümmîlik ve Allah'ın sevgilisi olma makamlarına yalnız O'nun sahip oluşu sebebiyle "*destekleyerek O'na saygı gösteren,"* ve kendisine uyarak *"O'na yardım eden ve O'nunla beraber indirilen nura uyanlar,"* Yani, O hüviyet (zât) nurlarıyla benliğinden geçip vahdet nurundan istifâde edince, benliğinin zulmetinden geriye bir şey kalmadı ve sırf nur oldu. İnsanlara peygamber olarak gönderilince O'nunla beraber vahdet nuru da indirildi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Gerçekten size Allah'tan bir nur"*** yani Muhammed (s.a.v.) **"*ve açık bir Kitap*"** yani Kur'an "***geldi.***" (el-Maide, 5/15). İşte İsrâiloğulları, O'ndaki vahdet nurundan yararlanıp en büyük saadete ve en muazzam nimete kavuşabilmek için bu Nûr'a tâbî olmakla emrolunmuşlardır.

"İşte felâha erenler" yani benlik perdelerinden sıyrılıp vahdet nuruna erişenler

“onlardır.” (*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.)

قُلْ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنّ۪ي رَسُولُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَم۪يعًا الَّذ۪ي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِۚ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْـي۪ وَيُم۪يتُۖ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ
الْاُمِّيِّ الَّذ۪ي يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمَاتِه۪ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

158. De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın elçisiyim. Ondan başka tanrı yoktur, O diriltir ve öldürür. Öyle ise Allah’a ve ümmî Peygamber olan resûlüne -ki o, Allah’a ve onun sözlerine inanır-iman edin ve O’na uyun ki doğru yolu bulasınız.

Ey Muhammed, *“de ki: “Ey İnsanlar, ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan, kendisinden başka tanrı bulunmayan, yaşatan, öldüren Allah’ın elçisiyim.”*

“Ey insanlar” hitabı geneldir. Rasûlullah (s.a.v), kendi zamanında mevcut olan ve kıyamete kadar da mevcut olacak olan cinlerin ve insanların hepsine peygamber olarak gönderilmiştir. Diğer peygamberler ise böyle değildir. Onlar, sadece kendi zamanlarında yaşayan kavimlere gönderilmişlerdir ve şeriatları kıyamete kadar devam etmemiştir.

Haddâdî, şöyle der: Ayetin mânâsı şöyledir: “Ben, sizin hepinize gönderilmiş olan Allah’ın peygamberiyim. Sizi, Allah’a taata, O’nu birlemeye ve size bildireceğim hususlarda O’na tâbî olmaya çağırıyorum.”

Âkâmü’l-Mercan adlı eserde denilmiştir ki: Müslüman guruplardan hiçbiri, Allah Teâlâ’nın Hz. Muhammed (s.a.v.)’i cinlere, insanlara, Arab’a ve Arap olmayana, yani bütün insanlığa peygamber olarak gönderdiği konusunda farklı bir fikir ileri sürmemiştir.

Eğer “Süleyman (a.s.) da peygamber olarak gönderildiği kimseler bakımından Peygamberimiz (a.s) ile müşterektir. Çünkü o da hem insanlara, hem de cinlere gönderilmiş ve onlar üzerinde hatta bütün canlılar üzerinde hâkimiyet sahibi olmuştu.” dersen, buna cevap olarak deriz ki: Süleyman (a.s.), cinlere peygamber olarak gönderilmemişti. Sadece onlara hâkim olmak zapt u rabt altına alıp idare etmekle görevlendirilmişti. Zira Süleyman (a.s.) onları hizmetlerinde kullanmış, aralarında doğrulukla hükmetmiş fakat onları kendi dinine davet etmemiştir. Çünkü şeytanlar ve ifritler, küfür ve azgınlık üzere bulunmakla beraber Süleyman (a.s.)’a boyun eğmişler ve hizmetinde bulunmuşlardır. (**Üsküplü Valihî**, bu konuyu böyle inceleyip değerlendirmiştir.)

İbn Akîl, cinlerin “hareket etmek” mânâsına gelen “ نَاسَ يَنُوسُ ” fiilinden türeyen *“nas”* (insanlar) kelimesinin mânâsına dahil olduğunu söyler. **Cevherî** ve **Kamûs** sahibi ise “nâs” kelimesinin, aslı “ أُنَاسٌ ” olan *“ins”* kelimesinin çoğulu olduğunu ve hem

insanların hem de cinlerin bunun kapsamına girdiğini belirtmiştir.

"Göklerin ve yerin sahibidir" padişahıdır, idare ve tasarruf onundur.

"Ondan başka tanrı yoktur." İbâdete ondan başka layık mâbud yoktur. Âleme sahip olan, ulûhiyette tek ilâh olur. *"Hû"* (O) zamiri, Allah Teâlâ'nın en özel isimlerinden biridir. Çünkü hakiki anlamda gaiplik O'na ait olup akıllar O'nu tasavvur edemez ve vehimler O'nun ne olduğunu anlayamaz. "Hû" (O), ikinci gayb hazretinin, mertebesinin ismidir ki zâtın taayyünâtının ilkidir. O da el-Bâtın ve ez-Zâhir isimlerinin hükümlerini bir araya getiren bir berzahtır. Bu durumda "Hû"nun "vav"ı da kaybolur. O zaman gaybü'l-gayb hazretinin ismi olur. Bu, zâtın hazerâtından (mertebelerinden) birinci hazrettir (mertebedir). O, esmâ'nın fâtihası ve kitabın anasıdır. Harflere göre "elif"in durumu gibidir. (**Abdurrahman Bistâmî** (k.s.) nin *Tervîhu'l-kulûb* adlı eserinde böyle geçmektedir.)

Bil ki Allah'a yaklaştırılanlar (mukarrebûn), Allah'dan başka hiçbir mevcut görmezler. Onlar "Hû" dediklerinde önceden bu zamirin ait olduğu bir isim geçse de geçmese de bununla sadece Hak Teâlâ'ya işaret ederler. (Bu konunun değerlendirmesi, *Şeyhzâde Haşiyesi*'nde İhlâs suresindedir.)

"Yaşatan, öldüren" Bu sıfatlar, ulûhiyetini ziyadesiyle takrir ve tesbit içindir. Çünkü yaşatmaya ve öldürmeye ancak, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan muktedir olabilir.

Haddâdî der ki: Allah, halkı nutfeden yaratıp diriltir. Ecelleri bitince de onları öldürür. Buna O'ndan başka kimse güç yetiremez.

Ayete şöyle bir mânâ da verilmiştir: Allah ölüleri ba's (tekrar diriltme) ile diriltir. Dirileri ise ecelleri gelince dünyada öldürür.

"Gelin Allah'a ve O'nun ümmî peygamberi olan elçisine inanın." Hz. Muhammed (a.s.)'ın kesin olarak peygamber olduğu belirtildikten sonra Allah'a ve ümmî Peygamber'e iman emrediliyor. Nebi ve ümmî kelimeleri, Peygamberimiz için birer övgü ifadesidir. Ümmî, okuyamayan ve yazamayan kimse demektir. Peygamberimizin ümmî oluşu, O'nun önceki kitapları okumadığına, geçmiş kavimlerin hikayelerini bu kitaplardan nakletmediğine, sadece kendisine vahyedilene tâbî olduğuna delâlet eder.

"-ki O (peygamber) de Allah'a ve O'nun sözlerine" yani kendisine indirilen diğer peygamberlerin haberlerine, O'nun kitaplarına ve vahiylerine *"inanmaktadır."* Rasûlullah (a.s.)'ın bu şekilde vasfedilmesi, yahudi ve hristiyanları, emrolundukları şeye imtisâle teşvik içindir. Peygamberimiz'in Allah'a inandığının ifade edilmesi, Allah'a imanın, O'nun sözlerine imandan ayrılmayacağına ve ancak onunla gerçekleşeceğine delâlet etmektedir.

"O'na uyun ki doğru yolu bulasınız." İşte doğru yolu bulup, maksudunuza ermeyi umarak bu peygambere inanın ve O'nun din açısından tüm emir ve yasaklarına uyun. Hidayetin, peygambere imânâ ve ona uymaya bağlanması göstermektedir ki, bir kimse, onu tasdik etse fakat şeriatının hükümlerini yerine getirerek ona tâbî olmazsa, hidayetten uzak kalmış ve sapıklık üzere devam etmiş olur.

Seyyidü't-tâife (sûfîlerin efendisi) **Cüneyd** (k.s.) demiştir ki: Rasûlullah (s.a.v.)'in izini takip edip O'nun sünnetine uyan ve O'nun yolundan yürüyenlerden başkası için Hakk'a varan bütün yollar kapalıdır. Çünkü bütün hayır yolları; O'na, yolundan gidenlere ve sünnetine uyanlara açıktır.

Şeyh, ârif, vâsıl, vâris, kâmil **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî**, "sünnet" ve "sünnî" terimlerini izah ederken şöyle der:

İnsan, şer'î bakımdan şu üç durumdan birine dahildir:

1- Sırf bâtınî olur. Bize göre bu kimseler, hal ve fiil bakımından tevhidin tecridi görüşünü savunurlar. Bu görüş ise dini hükümlerin iptaline ve esaslarının değiştirilmesine sebeb olur. Dînî kurallardan birinin yıkılmasına; yeme, içme, cinsî münasebet gibi adetlere ait dahi olsa Peygamberimiz (s.a.v.)'in sünnetlerinden bir sünnetin ortadan kalkmasına sebep olan her şey mutlak olarak yerilmiştir. Allah Teâlâ bizi ve sizi bundan muhafaza buyursun.

2- Sırf zâhirî olur. Bu da insanı, tecsîm (Allah'ı cisimlendirme) ve teşbihe (Allah'ı yaratılmışlara benzetme) götürür ki itikat bakımından her ikisinden de Allah'a sığınırız.

3- Kalpleri dünya sevgisiyle melekût âlemini müşahededen perdelenmiş ve sadece zâhirî hükümleri bilen fakihlerden birinin mezhebine bağlı olur. Onu, sürekli mezhebinden çıkmaktan korkar halde görürsün. Peygamberimiz (s.a.v.)'in sünnetlerinden bir sünnet duyduğu zaman onu, başka bir fakihin mezhebine havale eder ve onunla amel etmeye yanaşmaz. Ona, bu amelin faziletine dair rivayet edilmiş bin tane hadis getirsen bile bunları duymazlıktan gelir. Hatta bağlısı bulunduğu fakihin, bu hadisi kitabına almamış olmasına dayanarak, tabiîn ve selefin önde gelenlerinin bu hadisi rivayetleri hakkında sû-i zanda bulunur. Bu durumda olanlar da, aynı şekilde şer'î bakımdan mezmûm sayılır. Bizi ve sizi, bu gibi kimselerden kılmasından Allah'a sığınır, O'na ilticâ ederiz.

Bir durum daha vardır ki o da kişinin delillerini bilerek şeriâta uygun hareket etmesidir. Adım adım şeriatı takip ederek Şâri'in yürüdüğü yerden yürümek, durduğu noktada da durmaktır. Hatta ibadetlere, adetlere ve fezaile ait en ufak meselelerde bile çok dikkatli davranmaktır. Güvenilir hadis kitaplarını mütalaa ederek elde ettiği bilgilere göre, eğer hadis kitaplarını yalnız başına mütalaa edecek güçte değilse itimada layık hocasından veya şeyhinden duyduğu bilgiler muvacehesinde, ibadet ve adetlerinde en ufak bir Muhammedî davranışı kaçırmamak için bütün gücünü sarfetmektir. İşte orta yol ve sünnet yolu budur. Buna uygun davranan sünnete uygun davranmış olur ve ancak bu yolla Allah'ın muhabbeti düzgün olur.

Hikaye edildiğine göre Şeyhü'l-Ekber (kuddise sirruhu'l-athar) şöyle demiştir: Birisi hariç Peygamberimiz (s.a.v.)'den sâdır olan bütün sünnetleri yerine getirdim. Yapamadığım sünnet şuydu: Rasûlullah (s.a.v.) kızı Fatıma'yı Hz. Ali (r.a.) ile evlendirmişti. Onun evinde tekellüfsüz gecelerdi. Benim kız çocuğum olmadığı için bu

sünneti işleyemedim.

Hikaye olunduğuna göre âriflerin sultanı **Bayezid-i Bistamî**, bir gün arkadaşlarına: “Kalkın, kendini velî diye takdim eden şu adamı görelim.” dedi. İçlerinden biri şöyle anlatıyor: “Gittik. Bahsettiği adama yolda rastladık: Camiye gidiyordu. Yolda kıbleye karşı tükürdü. Bayezid geri döndü, adama selâm bile vermedi ve şöyle dedi: “Rasûlullah (s.a.v.)’in edeblerinden bir edep hususunda bile güvenilir olmayan bu adama, nasıl olur da, tabiiyet iddia ettiği velîlerin ve sıddîkların makamı konusunda itimat edilebilir?

Anlatıldığına göre **Ahmed b. Hanbel** şöyle demiştir: Bir gün, bir grup insanla beraber bulunuyordum. Onlar soyunup suya girdiler. Ben ise “Allah’a ve ahiret gününe inanan, (peştemalsiz) olarak hamama girmesin.”[101] hadisiyle amel ederek soyunmadım ve suya girmedim. O gece rüyamda bir adamın bana şöyle dediğini gördüm: “Ey Ahmed, sana müjdeler olsun! Sünnete uygun davrandığın için Allah seni bağışladı ve kendisine uyulacak bir imam kıldı.” Adama: “Sen kimsin?” dedim. “Cebrâilim.” diye cevap verdi.

Âbis b. Rebîa, şöyle demiştir: Ömer b. Hattab (r.a.)’ı Hacerü’l-esved’i öperken gördüm şöyle diyordu: “Şüphesiz ben senin faydası ve zararı olmayan bir taş olduğunu biliyorum. Rasûlullah (s.a.v.)’i, seni öperken görmeseydim, seni asla öpmezdim.”

Meşayih ittifak etmişlerdir ki yularını, mesela tabiatına uygun hareket edeceğinden hiç şüphe etmediği bir köpeğin eline veren kimsenin nefsi, riyazâtı kabulde, yularını kendi nefsinin eline veren ve onu hayvanlar gibi istediği şekilde davranmakta serbest bırakan kimsenin nefsinden daha düzgün ve daha müsaittir. Bunun için sana gereken tâbî olmaktır, başıboş dolaşmak değil.

Ashâb-ı Kehf’in köpeği bir zaman
İnsanların peşinde dolaştı, onlardan oldu

Tâbî olacaksan peygamberlerin efendisi Muhammed (s.a.v.)’e tâbî ol. O ki, Âdem (a.s.) ve ondan sonraki bütün peygamberler ve velîler sancağının altındadır. O’nun ümmetinden birine tâbî olmak istediğinde, sırf halk arasında meşhur, idareciler ve sultanların yanında makbûl olduğu için tâbî olma. Bilakis sana gereken önce hakkı tanımak, sonra onunla insanları tartmaktır. Bu konuda, rabbânî ilmin kapısı **Hz. Ali** (r.a.) şöyle der: “Hakkı, insanlar ile tanıyan, sapıklık çukurlarında debelenir durur. Bunun için önce hakkı tanı, böylece hak ehlini zâten tanırsın.”

Rasûlullah (s.a.v.)’e uyduğun kadar, O’nunla münasebetin kuvvetlenir. Seninle O’nun arasındaki muhabbet bağı sağlamlaşır. Salât ve selâm getirmek, kabrini ziyaret etmek,

müezzinin sözlerine karşılık verip ezan bitince O’nun için dua etmek (ezan duası) gibi Peygamberimiz (s.a.v.) ile ilgili davranışlarda bulunarak O’nun şefaatine layık olursun.

Demişlerdir ki: Rasûlullah (s.a.v.)’in mübarek saçlarının bir kılı, asâsı veya kamçısı, günahkar bir kimsenin kabri üstüne konulsa, o kimse, O’na âit olan bu eşyanın bereketiyle azaptan kurtulur. Bu eşyalardan herhangi biri, bir insanın evinde veya bir beldede bulunsa, bunun bereketiyle farkında olmasalar bile orada yaşayan kimselere belâ isabet etmez. Zemzem suyu, zemzem suyuyla ıslatılmış kefen, Kâbe örtüsü ve ondan yapılan kefen de bu kabildendir. Yani bulundukları mekanlar için rahmet vesilesidirler.

İmam Gazalî demiştir ki: Eğer görünen bir misal istersen bilesin ki bir sultana itaat eden ve ona tazim gösteren her insan, bir beldeye varıp orada o sultana ait bir ok veya bir kamçı görse, o beldeye ve orada yaşayan kimselere hürmet eder. İşte aynı şekilde melekler de Hz. Peygamber (s.a.v.)’i tazim ederler. Bir evde, bir beldede yahut bir kabirde O’na ait bir şey gördüklerinde oranın sahibine hürmet gösterirler ve onun azabını hafifletirler.

İşte bu sebepledir ki ölülerin kabirlerinin üzerine Kur‘an okunduğunda onlara fayda sağlar. (*el-Esrâru’l-Muhammediyye* isimli eserde böyle geçmektedir.)

Mesnevî’nin III. cildinde şöyle denilmiştir:

Mâlik oğlu Enes’ten rivâyet edilmiştir:
Birisi ona konuk olmuştu
O hikâye eder: Yemekten sonra
Enes sofra bezini sararmış gördü
Hem de yemeğe bulanmıştı, döndü hizmetçi kadına
«Bunu al da tandıra at, bir müddet kalsın» dedi
O anda akıllı hizmetçi sofra bezini
Ateşle dolu olan tandıra atıverdi
Bütün konuklar şaşırıp kaldılar
Sofra bezinden duman çıkacağını, yanacağını sandılar
Bir müddet sonra hizmetçi kadın, tandırdan
Sofra bezini arınmış, temizlenmiş olarak çıkardı
Oradakiler «Ey değerli sahabe!
Nasıl oldu da sofra bezi hem yanmadı, hem de temizlendi» dediler
Enes dedi ki: «Mustafa bu peşkire elini, yüzünü
Ağzını silmişti de onun için!»
Ey ateşten, azaptan korkan gönül!
Böyle bir ele, böyle bir ağıza yaklaş
Bu el, bu ağız, böyle cansız bir şeye şeref verirse
Âşıkın ruhuna neler açmaz, neler yapmaz ki?

Allah’ım, mesleğimizi O’nu sevmek kıl ve O’nun şefaatiyle bizi rızıklandır.

---

[95]. *Buhârî*, Teyemmüm, 1; *Müslim*, Mesâcid, 3, 5
[96]. *Müslim*, Kader, 17; *İbn Mâce*, Mukaddime, 13; *Müsned*, VI, 91
[97]. *Aclûnî*, I, 311.
[98]. *Aclûnî*, II, 214.
[99]. *Aclûnî*, II, 83.
[100]. Bk. *Buhârî*, Tevhid, 31; *Müslim*, İman, 334
[101]. *Tirmizî*, Edeb, 43; *Nesâî*, Gusül, 2; *İbn Mâce*, Edeb, 38; *Müsned*, I, 20

İSRÂİLOĞULLARI’NIN NANKÖRLÜĞÜ

وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰى اُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾ وَقَطَّعْنَاهُمُ
اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهُٓ اَنِ
اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ
اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى
كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَاِذْ قٖيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ
شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطٖيٓـَٔاتِكُمْ
سَنَزٖيدُ الْمُحْسِنٖينَ ﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ الَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذٖى
قٖيلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَٓاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

159. Musa’nın kavminden, hak ile doğru yolu bulan ve onun sayesinde âdil davranan bir topluluk vardır.

160. Biz İsrailoğullarını oymaklar halinde oniki kabileye ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince, Musa’ya, “Asânı taşa vur!” diye vahyettik. Derhal ondan oniki pınar fışkırdı. Her kabile içeceği yeri belledi. Sonra üzerlerine bulutla gölge yaptık, onlara kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik. *(Onlara dedik ki)* “Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yeyin.” Ama onlar *(emirlerimizi dinlememekle)* bize değil kendilerine zulmediyorlardı.

161. Onlara denildi ki: Şu şehirde *(Kudüs’te)* yerleşin, ondan *(nimetlerinden)* dilediğiniz gibi yeyin, “bağışlanmak istiyoruz” deyin ve kapıdan eğilerek girin ki hatalarınızı bağışlayalım. İyilik yapanlara ileride ihsanımızı daha da artıracağız.

162. Fakat onlardan zalim olanlar, sözü kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de zulmetmelerinden ötürü üzerlerine gökten bir azap gönderdik.

Allah Teâlâ, İsrâiloğulları’ndan buzağıya tapan ve *“Ey Mûsâ açıkça Allah’ı görmedikçe sana inanmayız”* diyen bedbahtları zikrettikten sonra onların zıddı olan hoşbahtlardan da şöyle bahsetmiştir: “*Mûsâ’nın kavminden”* bunlardan maksad, Mûsâ (a.s.) zamanında mevcut olan İsrâiloğulları’dır. *“hak ile”* halka *“doğru yolu gösteren ve”* aralarında geçen hususlarla ilgili hükümlerde *“onunla”* hak ile *“âdil davranan bir topluluk vardır.*”

Meşhur olan görüşe göre bu topluluk, uzak doğuda Çin'in ötesinde bir yerde bulunan bir topluluktur. Bunların oraya gidişleri şöyle olmuştur: Mûsâ (a.s.)'ın ve halifesi Yûşa (a.s.)'ın vefatından sonra İsrâiloğulları son derece azgınlaşıp peygamberlerini öldürmeye cür'et ettiler. Pek çok ölüm hadiseleri vuku buldu. İçlerinden bir kabile, bu gibi kötülüklere yanaşmayıp Allah Teâlâ'dan kendilerini bu azgınlardan ayırmasını istediler. Beytü'l-Makdis'te bulundukları bir sırada Hak Teâlâ onlar için yerin altından bir tünel açtı ve gündüzleyin kendilerini aydınlatmak üzere önlerine kandiller koydu. Akşama eriştiklerinde tünel kararıyor ve oldukları yerde geceliyorlardı. Sabah olunca kandiller tekrar önlerini aydınlatmaya başlıyor, onlar da yürüyorlardı. Yanlarından bir nehir akıyor, Allah da onların yiyecek ve içeceklerini o nehir üzerinden akıtıyordu. Bu yürüyüş tam bir buçuk yıl sürdü.

Sonunda uzak doğuda Çin'in ötesinde, güzel ve temiz bir yere varıp orada yerleştiler. Vahşi ve yırtıcı hayvanlar, aralarında dolaşıyor birbirlerine hiçbir zararları dokunmuyordu.

Bunlar Tevrat'a sımsıkı sarılan ve İslâm'a müştak kimselerdi. Allah'a bir an bile isyan etmezler, melekler kendileriyle müsafaha ederdi. Onlar, öyle bir bölgede bulunuyorlar ki ne bizden biri onlara ulaşabilir, ne de onlardan biri bize ulaşabilir. Çünkü Çin ile onların bulunduğu bölge arasında kum akan bir vadi vardır. Bu vadi, insanların onların yanına gitmesine mani olmaktadır. Bu görüş, İbn Abbas (r.a.)'a aittir. Süddî'ye göre ise aralarında baldan bir nehir vardır.

Bunlar, bir babanın çocukları gibidirler, hiçbirinin arkadaşından ayrı özel mülkiyeti yoktur. Üzerlerine gece yağmur yağar, gündüzleyin güneş doğar. Birlikte eker biçerler ve elde ettikleri ürünü bulundukları beldenin belli bir yerinde biriktirirler. Herkes ihtiyacı nisbetinde ondan alır, geri kalanı bırakır.

Rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.) Mirac gecesi Cebrâil (a.s.)'a:

"Allah Teâlâ'nın "*Mûsâ'nın kavminden hak ile doğru yolu gösteren ve onunla âdil davranan bir topluluk vardır.*" ayetiyle övdüğü kavmi görmek istiyorum." dedi. Cebrâil:

"–Seninle onlar arasında altı yılda gidilecek ve altı yılda dönülecek bir mesafe vardır. Fakat Rabb'ine yalvar da sana izin versin." dedi.

Hz. Peygamber (a.s.) duâ etti. Cebrâil de "Âmin" dedi. Allah Teâlâ, Cebrâil'e duanın kabul olduğunu bildirince Peygamberimiz (s.a.v.) Burak'a binip birkaç adım gitti. Derken kendini istediği kavmin arasında buldu. Onlara selâm verdi, onlar da selâma karşılık verdiler. Sonra Peygamberimiz (a.s.)'a :

"–Sen kimsin?" diye sordular.

O da:

"–Ben ümmî peygamberim." buyurdu.

Onlar:

“–Sen, Mûsâ (a.s.)’ın bize müjdelediği peygambersin. O bize:
“–Sizden kim Ahmed (a.s.)’a kavuşursa O’na benden selâm söylesin” diye vasiyet etmişti.” dediler.
Rasûlullah (s.a.v.), Mûsâ (a.s.)’ın selâmını aldı.
Onlar:
“–Yanındaki kimdir?” diye sordular.
Peygamberimiz (a.s.):
“–Onu görüyor musunuz?” buyurdu.
Onlar
“–Evet” dediler.
Peygamberimiz (a.s.):
“–O, Cebrâil’dir.” dedi. “Görüyorum ki, kabirleriniz evlerinizin önündedir. Bunu niçin böyle yaptınız?”
Onlar:
“–Bunu, sabah akşam sürekli ölümü hatırlamak için böyle yapıyoruz.”
Peygamberimiz (a.s.):
“–Evlerinizin hepsinin aynı yükseklikte olduğunu görüyorum. Bu nedendir?”
Onlar:
“–Bazımız, bazımızdan üstün olmasın ve birimiz diğerinin rüzgarını ve havasını kesmesin diye böyle yapıyoruz.”
Peygamberimiz (a.s.):
“–Bana ne oluyor ki, ne aranızda bir hakim, ne de başınızda bir sultan görüyorum?”
Onlar:
“–Birbirimize karşı son derece insaflı davranırız, hak sahiplerine hakkını veririz. Böyle olunca da aramızda hükmedecek bir hakime ihtiyaç duymayız.”
Peygamberimiz (a.s.):
“–Niçin çarşılarınız bomboş?”
Onlar:
“–Bizler birlikte eker, birlikte biçeriz. Herbirimiz ihtiyacı miktarını alır, artakalanı kardeşine bırakır. Bunun için çarşıya-pazara, alım-satıma ihtiyaç duymayız.”
Peygamberimiz (a.s.):
“–Sizden şu topluluğa ne oldu ki, gülüyorlar?”
Onlar:
“–İçlerinden biri öldü. Allah Teâlâ, o kimsenin canını tevhid üzere aldığı için sevinçlerinden gülüyorlar.”
Peygamberimiz (a.s.):
“–Peki şu gurup niçin ağlıyor?”
Onlar:
“–İçlerinden birinin çocuğu dünyaya geldi. Bu çocuğun hangi din üzere canını teslim edeceğini bilmedikleri için üzülüp ağlıyorlar.”

Peygamberimiz (a.s.):
"–Erkek çocuğunuz doğduğunda ne yaparsınız?"
Onlar:
"–Buna şükür olarak Allah için bir ay oruç tutarız."
Peygamberimiz (a.s.):
"–Peki kız çocuğunuz doğduğunda nasıl davranırsınız?"
Onlar:
"–Şükür olarak Allah için iki ay oruç tutarız."
Peygamberimiz (a.s.):
"–Niçin?"
Onlar:
"–Çünkü, Mûsâ (a.s.)'ın bize haber verdiğine göre kız çocuğunu yetiştirip büyütmek ve onun derdine katlanmak, erkek çocuğunkinden daha faziletlidir."
Peygamberimiz (a.s.):
"–Zina eder misiniz?"
Onlar:
"–Bir insan böyle bir iş yapabilir mi? Eğer biri bu günahı işlese gök onun başına taş yağdırır, yer de onu içine batırır."
Peygamberimiz (a.s.):
"–Faiz alıp verir misiniz?"
Onlar:
"–Ancak Allah'ın vereceği rızka güveni olmayan kimseler faiz alıp verir."
Peygamberimiz (a.s.):
"–Hiç hasta olur musunuz?"
Onlar:
"–Ne hasta oluruz, ne günah işleriz. Ancak senin ümmetin günah işler ve günahlarına keffaret olsun diye de hasta olurlar."
Peygamberimiz (a.s.):
"–Yaşadağınız bölgede yırtıcı hayvanlar ve yırtıcı kuşlar var mı?"
Onlar:
"–Evet, var. Biz onların, onlar da bizim yanımıza uğrar, fakat birbirimize zarar vermeyiz."
Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.), onlara kendi şeriatını ve beş vakit namazı anlattı ve onlara Fatiha suresini ve Kur'an'dan bazı sureleri öğretti.

Haddâdî demiştir ki: Rasûlullah onlara, Mekke'de inen sûrelerden on sûre okuttu. O zamânâ kadar farzlardan, namaz ve zekâttan başka bir şey emrolunmamıştı. Bunun için onlara namazı kılıp zekâtı vermelerini, Cumartesi gününün haramlığını terk edip Cuma günü Cuma namazı için toplanmalarını emretmiş ve bulundukları yerde kalmaya devam

etmelerini istemiştir. Onlar bugün hâlâ orada yaşamaktadırlar. Kendileri müslüman ve hanif olup namaz kılarken bizimle aynı kıbleye yönelmektedirler.

Fakir **Bursevî** derim ki: Cuma namazı hicretten sonra farz kılındığına göre Haddâdî'nin ifadesinin başı ile sonu birbiriyle çelişmektedir. Aynı şekilde kıblenin tahvili de hicretten sonra olmuştur. Belki de Hz. Peygamber (a.s.) önce onlara Mekke'de inen hükümleri öğretmiş, sonraki hükümleri başka bir yolla tebliğ etmiştir. Çünkü ruh ve ceset ile birlikte gerçekleşen Mirac Mekke döneminde sadece bir kez meydana gelmiş ve âlimlerin icmaıyle namaz o gecede farz kılınmıştır. Şu kadar var ki Peygamberimiz'in mübarek cesedleri bir lahzada gözünün ulaştığı noktaya ulaşabiliyordu. Uzak ve yakın onun yanında müsâvî idi. Tefsir sahiplerinin başı ile sonu birbirine ters sözlerini gördükten sonra gönlüme doğanlar bunlardır. Her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan ise Allah'dır.

"Mûsâ'nın kavminden hak ile doğru yolu gösteren" Mûsâ kavminin önde gelen seçkinlerinden hak ile doğru yolu gösteren, Mûsâ (a.s.)'a hak ile inen Kitap'la halkı irşad eden *"ve onunla âdil davranan"* yani hak ile avam arasında hükmeden *"bir topluluk vardır."*

Ümmî ümmet, ümmî Peygamber'e tâbi olarak en yüksek ruhaniyet mertebelerine ulaşmıştır. Sonra da bu tâbi olmakdan doğan nurların cezbeleriyle vahdet makamına ulaşmışlardır. Vahdet makamı ki, onların vahdette bakâlarının kaynağıdır. Nitekim Allah Teâlâ "*Ben onun kulağı, gözü ve dili olurum. Benimle duyar, benimle görür ve benimle konuşur.*"[102] buyurmuştur. Bu makama dönerek "ümmîler" olarak adlandırılmışlardır. Çünkü onlar yaratılış bakımından sâdır oldukları asıllarına geri dönmüşlerdir. Özellikleri sayılan bu ümmî ümmetle şu ümmet arasında ne kadar fark vardır!

Peygamberleri "*Bana kendini göster, sana bakayım.*" diyerek Allah'ı görmek istediğinde benlik perdeleriyle perdeliydi. Onun için ona: "*Beni aslâ göremezsin.*" "Çünkü sen, benimle değil, seninlesin. Beni ise kendisiyle değil, ancak benimle olan görebilir. Ben de onun gören gözü olurum." diye cevap verildi. İşte ümmî ümmetin makamı budur. Onun için Mûsâ (a.s.) Rabb'ine kavuşma arzusu içerisinde şöyle duâ etmiştir: "Allah'ım, beni Ahmed ümmetinden kıl!" İyi anla. (*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.)

Nebîler Mustafa'ya ümmet oldular
Hepsi onun sancağı altına sığındılar
Rahmete erişmiş bu ümmetin değerine bak
Yakîn erbabı arasında nasıl anılır
Ümmetler arasındaki derecesi, güneş gibidir,
Yıldızlar arasında, ey değeri yüce olan!

Ey Hakkı! Bu peygamberin yolunu izle de
Maksadın elden kaçmasın

وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهُٓ اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾

160. Biz İsrailoğullarını oymaklar halinde oniki kabileye ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince, Musa'ya, "Asânı taşa vur!" diye vahyettik. Derhal ondan oniki pınar fışkırdı. Her kabile içeceği yeri belledi. Sonra üzerlerine bulutla gölge yaptık, onlara kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik. *(Onlara dedik ki)* "Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yeyin." Ama onlar *(emirlerimizi dinlememekle)* bize değil kendilerine zulmediyorlardı.

"Biz onları" yani Mûsâ (a.s.)'ın kavmini, yoksa önceki ayette söz konusu edilen onlardan bir topluluğu değildir. "*on iki torun kabileye"* birbirinden ayrı on iki cemaat veya gruba *"ayırdık."*

" أَسْبَاطًا ", "çocuğun çocuğu, yani torun" mânâsına gelen " سِبْطٌ " kelimesinin çoğuludur. **İshâk** (a.s.)'ın neslinden gelen topluluğa "sibt", **İsmail** (a.s.)'ın neslinden gelen topluluğa ise "kabile" denir.

İsrâiloğulları'nın on iki kabîleye ayrılması, Yakûb (a.s.)'ın on iki oğlundan nesillerinin meydana gelmesindendir. Geçimlerinin kolay olması ve işlerinin düzgün yürümesi için bu şekilde bölünmeleri Allah'ın onlara bir nimetidir. Onlar, birbirlerine buğzeden ve mutaassıp topluluklardı.

"Kavmi kendisinden" işledikleri kötülükler sebebiyle düştükleri Tîh çölünde son derece susadıklarında Mûsâ (a.s.)'dan "*su isteyince, Mûsâ'ya: "Asânla taşa vur." diye vahyettik."* Mûsâ (a.s.)'ın asâsı, cennet ağacından yapılmıştı. Âdem (a.s.) , cennetten yeryüzüne inerken onu da beraberinde getirmişti. Sırasıyla bütün peygamberler buna vâris olmuşlar, nihayet Şuayb (a.s.)'a ulaşmıştır. O da onu Mûsâ (a.s.)'a vermiştir.

Ayette söz konusu edilen "taş"ın ne olduğu hususundaki farklı görüşler, Bakara suresinde geçmişti.

Farsça tefsirde denilmiştir ki: "O taş ki, Tîh sahrasına ulaştığında sana: "Beni yukarı kaldır, al ki senin işine yararım." demişti. Sen o taşı yukarı kaldırıp aldın. Şimdi onu çuvalda tutuyorsun. "Asânı o taşa vur." diye vahyedildi. Mûsâ (a.s.), asâyı o taşın üzerine vurdu.

Mûsâ (a.s.)’ın asâsını vurduğu *“taştan”*, torun kabileler adedince olmak üzere *“on iki pınar fışkırdı.”* yarıldı ve açıldı.

Haddâdî demiştir ki: “ اَلْاِنْبِجَاسُ ” (fışkırmak), suyun azar azar çıkmasıdır. “ اَلْاِنْفِجَارُ ” ise suyun bolca akmasıdır. Bu ayette “inbicâs” kelimesi kullanılmıştır. Çünkü su, başlangıçta taştan azar azar çıkıyor, sonra çoğalıyordu. Böylece suda hem “incibâs” hem de “inficâr” sıfatları toplanmış oldu.

“Her kabile içeceği yeri bildi.” Burada onların nüfus bakımından çokluğunu bildirmek üzere “her kabile” yerine “ كُلُّ اُنَاسٍ ” (bütün insanlar) ifadesi kullanılmıştır. Aralarında bulunan ırkçılık illeti yüzünden her kabile, kendine ait pınardan içer, başkalarını ona karıştırmazdı.

Şeyhzâde der ki: Mûsâ (a.s.)’ın asâsını vurduğu taşta on iki çukur vardı. İsrâiloğulları bir yerde konakladıkları zaman, beraberlerinde getirdikleri bu taşı belli bir noktaya koyarlardı. Sonra her kabile kendine ait pınara gelerek oradan kendi kabilesinin bulunduğu yere bir kanal açar böylece suyun onların yakınına akmasını sağlardı. İşte Allah Teâlâ’nın: *“Her kabile içeceği yeri bildi.”* sözünün mânâsı budur.

Ayrıca *“üzerlerine bulutla gölge yaptık”* Bu bulut, Tîh çölünde İsrâiloğulları ile birlikte yürür, onlar durunca da dururdu. Böylece onları gölgelendirir ve güneşin sıcağından korurdu. Geceleyin ise gökten önlerine bir ateş parçası iner, onun ışığında yürürlerdi.

“Ve onlara kudret helvasıyla bıldırcın eti indirdik:”

Kamûs’ta denilmiştir ki: “ اَلْمَنُّ ” (kudret helvâsı), gökten taşların veya ağaçların üzerine yağıp tatlılaşan ve bal haline dönüşerek zamk gibi kuruyan çiğden oluşan bir yiyecektir.

Kazvînî ve **İbnü’l-Baytar**, “ اَلسَّلْوٰى ”nın bıldırcın olduğunu, başkaları ise bıldırcına yakın bir kuş olduğunu söylemiştir.

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: Bu, bıldırcın şeklinde bir kuştur. Yemen tarafında yaşar. Serçeden daha büyük, güvercinden biraz küçüktür.

Bıldırcın etinin “ اَلسَّلْوٰى ” diye isimlendirilmesi, insan onu bulunca diğer katıkları unuttuğu içindir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Etlerin en güzeli kuş etidir.”*[103] Başka bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Dünyada ve ahirette katıkların en güzeli et, içeceklerin en güzeli su ve kokuların en güzeli ise kına çiçeği kokusudur.”*[104] Yine etin yemeklerin efendisi olduğuna Peygamberimiz (s.a.v.)’in şu hadisi delâlet eder: “*Aişe’nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir.*”[105]

Denildiğine göre Tîh çölündeki Mûsâ kavmine, kişi başına bir sâ‘ olmak üzere tan yerinin ağarmasından güneşin doğuşuna kadar kar gibi kudret helvası yağardı. Yanlarına da bıldırcınlar gönderilir, herkes bunlardan kendilerine yetecek kadar kesip yerdi.

Onlara: *“Size verdiğimiz güzel rızıklardan”* kudret helvasının ve bıldırcın etinin

temiz ve lezzetlilerinden “*yeyin.*” dedik.

Farsça tefsirde şöyle denilmektedir: “Sırf ilâhî inâyetimden olarak o pak ve temiz nesneleri size rızık eyledim. Yani rızık olarak ne ulaşırsa onu yiyin. Kendiniz için biriktirip saklamayın.” demektir. İmdi onlar, muhâlefet ettiler; biriktirip sakladılar. Biriktirdiklerinin hepsi taaffün etti, koktu ve bozuldu.”

“Ama onlar bize zulmetmediler,” yani bu büyük nimetlere karşı nankörlük ederek kendilerine haksızlık ettiler. Yoksa böyle yaparak bize zulmetmediler. “*fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı.”* Çünkü yaptıklarının zararı başkasına ulaşmaz.

Haddâdî der ki: “Onlar, Allah’ın azabını hak etmek, dünyada külfetsiz ve meşakkatsiz olarak kendilerine ulaşan, ahirette de hesabı ve yorgunluğu olmayan bir rızkın kesilmesine sebep olarak kendilerine zarar veriyorlardı.

وَاِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ
وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيٓئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾

161. Onlara denildi ki: Şu şehirde *(Kudüs’te)* yerleşin, ondan *(nimetlerinden)* dilediğiniz gibi yeyin, “bağışlanmak istiyoruz” deyin ve kapıdan eğilerek girin ki hatalarınızı bağışlayalım. İyilik yapanlara ileride ihsanımızı daha da artıracağız.

“Onlara denildi ki: Yani, ey Muhammed, yahudilere atalarına şunların söylendiği zamanı hatırlat: *“Şu kentte oturun.”* Burada zikredilen kentten maksad, ya Beytü’l-Makdis veya Beytü’l-Makdis’in yanında bulunan ve zorbaların oturduğu yer olan Eriha’dır. Orada Âd kavminden kalmış ve kendilerine Amâlika denilen bir kavim vardı. Reisleri ise Avc b. Unk idi. *“Orada dilediğiniz yerden”* kimse size mani olmadan her tarafından, yiyeceklerinden ve meyvelerinden *“yeyin,”* Allah’a niyâz edip “Allah’ım, günahlarımızı *“affet” deyin ve kapıdan”* kentin kapısından girerken *“başınızı eğerek”* yani boynu bükük mütevazi bir şekilde veya Tîh çölünden çıkarılmalarına bir şükür olarak secdeye kapanarak *“girin”*

“Hıtta ” (affet), bir şeyi yukarıdan alıp aşağı koymak demektir. Burada “bağışlama ve günahları affetme” mânâsında kullanılmıştır.

Eğer ayette geçen kentten maksad Eriha ise rivayete göre oraya girmeleri, Mûsâ (a.s.) ve yanında kalan İsrâiloğulları ile veya diğer rivayete göre onların çocukları ile bu kenti fethettiği zaman olmuştur. Nitekim bu konu ile ilgili açıklama Maide suresinde geçmişti.

Eğer bu kentten maksad Beytü’l-Makdis ise rivayet olunduğuna göre İsrâiloğulları, Mûsâ (a.s.) hayattayken oraya girememişlerdir.

Ayette geçen “kapı”dan maksadın içinde namaz kıldıkları üstü kubbeli yerin kapısı olduğu söylenmiştir. (*el-İrşâd*’da böyle geçmektedir.)

“ki hatâlarınızı” önceden yaptığınız günahları istiğfar ettiğiniz ve boyun eğdiğiniz

için *“bağışlayalım.”*

Sanki “Bağışlanmadan sonra onlar için başka ne var?” diye sorulmuş ve cevap olarak şöyle buyurulmuştur: *“Biz iyilik edenlere”* ihsan ve sevabın *“daha fazlasını vereceğiz.”*

Günahların bağışlanması, emre imtisalden ileri gelmektedir. Mükâfât verilmesi ise sırf Allah’ın lütfundandır.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِى قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾

162. Fakat onlardan zalim olanlar, sözü kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de zulmetmelerinden ötürü üzerlerine gökten bir azap gönderdik.

“İçlerinden zulmedenler,” emrolundukları tevbe ve istiğfar sözlerini söylemekten yüz çevirdiler ve onları *“kendilerine söylenmeyen”* farklı, ve her yönden değiştirilmiş, kendisinde hayır olmayan başka *“bir sözle değiştirdiler.”*

Rivayete göre onlar, kente kibirlenerek ve ayaklarını sürüyerek girdiler. Allah’ın emrini küçümseyerek, Mûsâ (a.s.) ile alay ederek, Allah’ın af ve rahmetinden yüz çevirerek, geçici ve değersiz dünya menfaatlerine yönelerek *“hıtta”* (Bizi affet.) demek yerine *“hınta”* (Bize buğday ver.) dediler.

“*Biz de haksızlık ettiklerinden”* yani, sadece sözü değiştirdikleri için değil, öteden beri yapageldikleri ve yeni yaptıkları zulümden “*dolayı”* yaptıkları bu haksızlığın peşinden gecikmeksizin zulmedenlerin “*üzerlerine gökten bir azap”* vebâ *“gönderdik.”*

Rivayete göre bir saatte onlardan yirmi dört bin kişi ölmüştür. İşte böyle nimetlerin kadrini bilmeyen kimse, başına gelecekleri görmek üzere bela kapısını çalar, pek çok sıkıntıya ve vebaya dûçar olur.

İsrâiloğulları’ndan zulmedenler, kendilerini iki nimetten mahrum etmişlerdir. Bunlar, kudret helvası, bıldırcın ve benzerleri gibi dünya nimetleridir; günahların bağışlanması ve mükafat demek olan ukbâ nimetidir. Bir şeyi elde etme zamanı geçtikten sonra kimseye imânı, hasret ve pişmanlığı fayda vermez.

Hikaye edildiğine göre Cahiliye devrinde iki kardeş yolculuğa çıkıp büyük ve düz bir kayanın altında bir ağacın gölgesinde oturdular. Akşam yaklaşınca kayanın altından bir yılan çıktı ve getirdiği dinarı onların önüne attı. Sonra yuvasına geri döndü. İki kardeş:

“–Bu dinar, bunu buraya saklayana aittir.” dediler. Orada üçgün kaldılar. Her gün yılan bir dinar getirip tekrar yuvasına dönüyordu. Kardeşlerden biri diğerine:

“–Ne zamânâ kadar bu yılanı bekleyeceğiz. Gel, onu öldürüp hazineyi ortaya

çıkaralım ve dinarları alıp gidelim.” dedi. Diğeri onu, bu fikirden vazgeçirmeye çalıştı.

“–Nerden biliyorsun? Belki de hazineyi bulacağım diye helâk olur, dinarları elde edemezsin.” dedi.

Fakat o, kardeşinin ikazına kulak asmadı. Eline bir balta alarak yılanın yuvasından çıkmasını bekledi. Yılan çıkınca balta ile ona bir kez vurup kafasından yaraladı, ama öldüremedi.

Bu kez yılan onun üzerine saldırarak onu öldürdü ve yuvasına döndü. Kardeşi onu defnetti ve orada kaldı.

Ertesi gün yılan, başı sarılı ve yanında hiçbir şey olmadığı halde çıktı. Adam ona:

“–Vallahi, sana yapılan bu kötülüğe ben razı olmadım. Kardeşimi bundan sakındırmaya çalışmıştım. Şimdi benim sana, senin de bana zarar vermemen ve bulunduğun yere dönmen hususunda aramızda anlaşsak olmaz mı?” dedi. Yılan:

“–Hayır.” diye cevap verdi. Adam:

“–Neden olmasın?” deyince Yılan:

“–Ben biliyorum ki, sen kardeşinin kabrini gördükçe benden asla hoşnut olmazsın. Ben de başımdaki yarayı hatırladıkça senden hoşnut olmam.” karşılığını verdi. (*Hayâtü’l-hayevân* adlı eserde böyle geçmektedir.)

Mesnevî’de şöyle geçer:

Geçmişe üzülmek hatadır
Giden geri gelmez, onu anmak boşunadır

Allah’ım, bizi, ahiret sabahı doğmadan uyananlardan kıl. Bizim için mühim olan bâtınî ve zâhirî işlerden bizi gafil kılma. Seni çok tesbih etmeye ve çok anmaya bizi muvaffak kıl. Sen bizi görmektesin, iç âlemimizden haberdarsın.

---

[102]. *Buhârî*, Rikak, 28
[103]. Bk. *İbnu’l-Cevzî*, Mevzûât, III, 15
[104]. *Münâvî*, IV, 124
[105]. *Buhârî*, Fedâilu’s-sahabe, 30; *Müslim*, Fedailu’s-sahabe, 89

EYLE HALKININ CUMARTESİ GÜNÜ YASAĞINI ÇİĞNEMELERİ

وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّت۪ي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِۢ اِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ
اِذْ تَأْت۪يهِمْ ح۪يتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَۙ لَا تَأْت۪يهِمْۚ
كَذٰلِكَۚ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾ وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ
تَعِظُونَ قَوْماًۙ اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَاباً شَد۪يداًۜ قَالُوا مَعْذِرَةً
اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِه۪ٓ اَنْجَيْنَا الَّذ۪ينَ
يَنْهَوْنَ عَنِ السُّٓوءِ وَاَخَذْنَا الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَـ۪ٔيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ
﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِـ۪ٔينَ ﴿١٦٦﴾

163. Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı. Çünkü cumartesi tatili yaptıkları gün, balıkları meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, cumartesi tatili yapmadıkları gün de gelmezlerdi. İşte böylece biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk.

164. İçlerinden bir topluluk: "Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" dedi. *(Öğüt verenler)* dediler ki: Rabbinize mazeret beyan edelim diye, bir de sakınırlar ümidiyle *(öğüt veriyoruz)*.

165. Onlar kendilerine yapılan uyarıları unutunca, biz de kötülükten menedenleri kurtardık, zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülüklerden ötürü şiddetli bir azap ile yakaladık.

166. Kibirlenip de kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara: Aşağılık maymunlar olun! dedik.

"Onlara, deniz kıyısında bulunan" denize yakın ve denize nazır *"kentin"* Tûr ile Medyen arasında bulunan Eyle kentinin *"durumunu sor."* Burada kendilerinden sorulması istenen kimseler, Rasûlullah (s.a.v.) döneminde yaşayan yahudilerdir. Buradaki sorudan maksad, soranın bilemediği bir şeyi öğrenmeye çalışması değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), bu kıssayı, Allah tarafından vahiy yoluyla önceden öğrenmişti. Bilakis maksad, Rasûlullah (s.a.v.)'in onları, eskiden beri nankör olduklarını, Allah'ın koyduğu sınırları tecavüz ettiklerini ve seleflerinden gördükleri

şekilde peygamberlere muhalefetlerini ikrara zorlaması ve bu yolla onları kınamasıdır. Yine böylece Peygamberimiz kendisinin bilmediklerini ta'lim veya vahiy yoluyla öğrenen hak bir peygamber olduğunu gösteren bir mucize göstermiştir. Çünkü ümmî olduğu ve önceki kitabların ehliyle beraber yaşamadığı halde bu kıssayı, eksiksiz ve fazlasız bir şekilde dosdoğru olarak anlatması, bunun vahiyle öğrenilmiş bir bilgi olduğunu gösterir. Dolayısıyla Peygamberimiz'in aslına uygun olarak bu kıssayı açıklaması, O'nun (a.s.) açık mucizelerinden biri olmuştur.

"Hani onlar Cumartesi gününe saygısızlık edip haddi aşıyorlardı." Eyle halkı, Cumartesi günü balık avlayarak Allah'ın koyduğu sınırları aşıyorlardı. Halbuki o gün onların ibadetten başka bir işle meşgul olmaları yasaklanmıştı. *"Çünkü Cumartesi* (tatili) *yaptıkları gün balıkları onlara akın akın gelirdi."* Onlar, cumartesi tatili yapıp yasağa riayet ettikleri gün balıklar onlara, su üstüne çıkarak sâhilin yakınına gelirdi. *"Cumartesi* (tatili) *yapmadıkları gün"* yani Cumartesi olmayan günlerde veya Cumartesi gününe saygı göstermedikleri zamanlarda *"balıkları"* onların avlamasından korkarak önceki gibi *"gelmezdi"*. Çünkü Allah Teâlâ, o zamanın peygamberi için bir mucize ve Cumartesi gününü diğer günlerden ayıran kimseler için de bir imtihan olmak üzere balıkların Cumartesi günü akın akın gelme sebeplerini kuvvetlendirmişti.

"Biz onları" yaptıkları ve terk ettikleri her işte sürekli olarak *"yoldan çıkmalarından ötürü böyle"* hayret verici ve şiddetli bir şekilde *"sınıyorduk."* Düşmanlıklarını ortaya çıkarıp böylece onları cezalandırmak için, kendilerini imtihan eden birisinin yapacağı muameleyi yapıyorduk.

" حِيتَانٌ ", balık anlamına gelen " حُوتٌ " kelimesinin çoğuludur. "نُونٌ" ve " نِينَانٌ " da lafız ve mânâ olarak bunun gibidir. **Hz. Ali** (r.a.) "balıklar" anlamında "nînân" kelimesini kullanarak şöyle derdi: "Büyük ve engin denizlerdeki balıkların çeşitlerini, ayrı ayrı özelliklerini bilen Allah, bütün noksan sıfatlardan münezzehtir."

Balıkların, o kent halkına izafe edilerek *"balıkları"* denmesi, o bölgedeki balıklar kastedildiği içindir.

وَاِذْ قَالَتْ اُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًاۙ اللّٰهُ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَد۪يدًاۜ قَالُوا مَعْذِرَةً اِلٰى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾

164. İçlerinden bir topluluk: "Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" dedi. ***(Öğüt verenler)*** **dediler ki: Rabbinize mazeret beyan edelim diye, bir de sakınırlar ümidiyle** ***(öğüt veriyoruz).***

"İçlerinden bir topluluk" yani, onlara öğüt verme hususunda bütün zorluk ve güçlüklere göğüs geren, sonunda onların bu öğüdü kabul etmelerinden tamamen ümidini kesen Eyle halkının salihlerinden bir topluluk; yine salihlerinden olan, fakat öğüt vermenin fayda vereceğine ve Rab'lerine karşı özürde daha iyi olacağına inanarak

hatırlatma ve tebliğden vazgeçmeyen diğer topluluğa dediler ki: *“Allah’ın helâk edeceği”,* köklerini kesip yeryüzünü onlardan temizleyeceği *“yâhut”* bir defada helâk etmeyip peyderpey *“şiddetli bir şekilde azab edeceği bir kavme artık ne diye öğüt veriyorsunuz?” dedi.*

Ayetin kalan kısmından anlaşıldığına göre burada söz konusu edilen azab, dünyadaki azabdır. Topluluklardan birinin diğerine bu sözü söylemesi, nasihatı inkar etmeleri ve günaha rıza göstermeleri sebebiyle değil, artık bu günahkâr kimselere öğüt vermenin hiçbir fayda sağlamayacağını kesin bir dille ifade etmek içindir.

Öğüt vermeye devam edenler *“dediler ki: “Rabb’inize mazeret* (beyan edebilmek) *için,”* yani Allah Teâlâ’ya arz edeceğimiz mazereti büyütmek için.

Mâzeret, özür beyan etmek demektir. İnsanın “Yapmadım” veya “Şu sebepten dolayı yaptım” yâhut “Yaptım, fakat bir daha yapmayacağım” şeklindeki ifadelerle işlediği günahı affetirecek sebepler araması demektir. Üçüncü ifâde aslında tevbedir. Her tevbe, özürdür. Ama her özür, tevbe değildir. Mazeretin, “özür dileme” mânâsında olduğu da söylenmiştir. Meselâ: “İşlediğim suçtan dolayı falana özür diledim.” denir. Özür dileyen kişi, haklı da haksız da olabilir. (*Tâcü’l-masâdır*’da böyle geçmektedir.)

Sa’di (k.s.) derki :

Mahşer günü kahr ile hitap edecek olsa
Nebilerin elinden ne gelir?
Lütfun üzerindeki perdeyi kaldır
Çünkü eşkıyaların bile bağışlanma ümidi var

“Bir de belki sakınırlar diye” yani az da olsa sakınırlar ve günahları terk ederler ümidiyle öğüt veriyoruz. Çünkü akıllı insandan beklenen, apaçık olan doğruyu kabul etmesidir. Bundan ümit kesmek ise ancak bu kimselerin helak edilmelerinden sonra söz konusudur.

“...ne diye öğüt veriyorsunuz?” diyen topluluğun helâk olanlara dâhil olmadığı da açıktır. Aksi halde onlara hitaben “belki sakınırsınız diye.” buyurulması gerekirdi.

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾

165. Onlar kendilerine yapılan uyarıları unutunca, biz de kötülükten menedenleri kurtardık, zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülüklerden ötürü şiddetli bir azap ile yakaladık.

“Ne zaman ki onlar, kendilerine hatırlatılanı unuttular.” yani, bir kimsenin unuttuğu şeyi terketmesi gibi salihlerin kendilerine verdiği nasihatleri ve hatırlatmaları terk ettiler ve onlardan akıllarında hiçbir şey kalmayacak derecede yüz çevirdiler *“biz de*

kötülükten men edenleri kurtardık." Yani, Allah, içlerinden Cumartesi günü balık avından sakındıran önceki ayette zikredilen iki grubu kurtardı.

İbn Abbas (r.a.) demiştir ki: Vallahi yasak günde balık avını helâl görenlere inen azab, bunu helâl saymayıp ona karşı yumuşak davrananlara da inmiştir.

Hasan-ı Basrî ise iki topluluğun da kurtulduğunu, emre muhalefet eden topluluğun ise helâk edildiğini söyleyerek kendisine nakledilen **İbn Abbas** (r.a.)'ın görüşünü reddetmiş ve şöyle demiştir: "Allah Teâlâ ancak tek topluluğu helâk etmiştir. Çünkü iyiliği emretme ve öğüt verme konusunda en tesirli olan şey, Allah'ın tehdîdini (vaîd) hatırlatmaktır. Üçüncü topluluk da *"Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir şekilde azab edeceği bir kavme artık ne diye öğüt veriyorsunuz?"* diyerek Allah'ın tehdidini hatırlatmışlardır." Hasan-ı Basrî'nin sözü, ayetin zahirine daha uygundur. (*Haddâdî Tefsiri*'nde böyle geçmektedir.)

Haddi aşarak ve emre muhalefet ederek *"zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülükler yüzünden çetin"* ağırlık ve mânâ bakımından şiddetli *"bir azab ile yakaladık."* Yani "Onları, devamlı olarak tâatten çıkmak demek olan fâsıklık yapmaları yüzünden zikredilen azab ile yakaladık. Bu fâsıklık, aynı zamanda (Allah'a karşı) zulüm ve düşmanlıktır." Belki de Allah Teâlâ onları tamamen helâk etmeksizin şiddetli bir azabla azablandırmıştır. Fakat onlar, yaptıkları hatadan vazgeçmemişler, bilakis azgınlıklarını artırmışlardır. Bundan sonra da Hak Teâlâ onları maymun suretine çevirmiştir. Nitekim sonraki ayet buna delâlet etmektedir:

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٦٦﴾

166. Kibirlenip de kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara: Aşağılık maymunlar olun! dedik.

"Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak kılınan şeylerden vazgeçmeyince" Yani onlar inad ettiler, büyüklendiler ve yasaklandıkları şeyi terk etmekten yüz çevirdiler. Kibirlenmek ve yüz çevirmek de yasak kılınan şeylerdendir. *"onlara: "Aşağılık"* hakir, zelil ve insanlardan uzak "*maymunlar olun." dedik."*

Buradaki *"maymunlar olun"* emrinden maksad, sözle bildirilen bir mükellefiyet değil, tekvinî bir emirdir. Çünkü onların kendilerini maymun yapmaya güçleri yetmez. Güç yetmeyecek bir şeyi emretmek ise makul değildir. Dolayısıyla burada aslında ne söz, ne emir, ne de emredilen vardır. Olan ancak Allah Teâlâ'nın kudret ve iradesinin onları maymunlaştırmaya taallukudur. Böyle bir durumdan Allah Teâlâ'ya sığınırız.

Rivayet edilir ki yahudiler de bizde olduğu gibi Cuma gününü kutsal saymakla emrolundular. Fakat onlar Cumayı terk edip Cumartesi gününü tercih ettiler. ***"Cumartesi günü, ancak onda ayrılığa düşenlere (farz) kılındı."*** (en-Nahl, 16/124) ayetinde kastedilen de budur. Onlar bu günle imtihan olundular. Bu günde onlara balık

avlamak haram kılındı. Ayrıca bu güne hürmet etmeleri emredildi.

Cumartesi günü balıklar onlara, birbiriyle toslaşan semiz beyaz koçlar gibi akın akın gelirdi. Sayılarının çokluğundan suyun yüzü gözükmezdi. Diğer günlerde ise yok olur giderler, hiç o taraflara uğramazlardı. Yahudiler, bir müddet böyle devam ettiler. Sonra şeytan onlara gelip:

"Siz sadece cumartesi günü balıkları avlamaktan yasaklandınız. O halde içine balıkların rahatça girebileceği fakat zor çıkacağı havuzlar yapın." dedi. Onlar da şeytanın dediği gibi havuzlar yaptılar. Cumartesi olunca balıklar gelip bu havuzlara giriyorlar, bir daha da çıkamıyorlardı. Yahudiler de pazar günü gelip onları alıyorlardı.

İçlerinden biri cumartesi günü, bir balık alıp kuyruğuna bir ip takarak sahilde bulunan bir ağaca bağladı. Sonra Pazar günü onu pişirirken komşusu balık kokusu duyup oraya geldi ve: "Seni Allah'ın azaba uğratacağını sanıyorum." dedi. Fakat adam, kendisine herhangi bir azabın ulaşmadığını görünce sonraki Cumartesi iki balık aldı. Kendilerine azabın hemen ulaşmadığını görünce o gün balıkları avlamaya, yemeye, tuzlayıp biriktirmeye ve satmaya başladılar ve buna devam ettiler. Bunlar yaklaşık yetmiş bin kişiydi.

Kentin ahalisi üç gruba ayrıldı. Üçte biri, yasağa riayet etmeye devam etti. Üçte biri, öğüt vermekten usanarak onu terk ettiler ve öğüt vermeye devam edenlere: *"...artık ne diye öğüt veriyorsunuz?"* dediler. Kalan üçte biri ise yasağı delip emre muhalefet ettiler. Onlar yaptıkları hatadan vazgeçmeyince müslümanlar: "Biz sizinle beraber aynı yerde kalamayız." diyerek evlerini barklarını satıp o kentten çıktılar . Kentin dışında çadırlar kurarak orada yaşamaya başladılar.

Diğer bir rivayete göre bir duvarla şehri ikiye böldüler. Şehrin girişinde müslümanlar için bir kapı ve isyankârlar için de başka bir kapı açtılar. Davud (a.s.), âsî olanlara lânet etti. Bir gün yasağa riayet edenler kapılarından çıkıp işlerini yapmak üzere dağıldılar. Fakat azgınlardan kimse çıkmadı. Kendi kendilerine: "Herhalde bunlar şarabı fazla kaçırdılar. Yâhut da yere battılar veya hılkatlari değiştirildi ya da gökten yağan taşlarla helak edildiler." dediler. Sonra duvarın üstüne çıkıp baktıklarında onların maymunlara dönüştürülmüş olduğunu gördüler.

Diğer bir rivayete göre gençleri maymun, ihtiyarları da domuz hâline gelmişti. Kapıyı açıp yanlarına girdiler. Maymuna çevrilenler, insanlardan kendi sülalesinden onları tanıdı. Ama insan olanlar, onları tanıyamıyordu. Maymunlardan herbiri akrabasının yanına gelip elbisesini kokluyor ve ağlıyor, akrabası ise ona: "Biz sizi bundan sakındırmamış mıydık?" deyince o da başını sallayarak "Evet" diyordu. Yanaklarından gözyaşları akıyordu. Üç gün böyle kaldılar, sonra öldüler.

İbn Abbâs (r.a) demiştir ki: "Maymun veya domuza çevrilen insanlar asla üç günden fazla yaşamamışlardır." Cumhur da bu görüştedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in: *"İsrâiloğulları'ndan ne yaptıkları bilinmeyen bir topluluk kaybolup gittiler. Onların ancak fare hâline geldiklerini zannediyorum. Görmez misiniz ki farenin önüne deve sütü konunca onu içmez, ama diğerlerinin sütü*

konunca içer."[106] hadisine ve yine rivayet olunduğuna göre Hz Peygamber (s.a.v.)'e bir keler getirildiğinde onu yemeyip: *"Bilmiyorum, belki de bu, mesholunan kavimlerdendir."*[107] buyurmasına gelince bu rivayetler şöyle îzah edilmiştir:

Hz. Peygamber (a.s.)'ın bu hadisleri, kendisine Allah'ın mesholunan insanların neslini devam ettirmediği vahyolunmadan önce söylenmiştir. Kendisine bu durum vahiy yoluyla bildirilince bu şüphe ve endişeler kendisinden zâil olmuş, keler ve farenin mesholunan insanlar olmadığını bilmiştir. İşte o zaman kendisine maymunların ve domuzların mesholunan kavimlerden olup olmadığını soran birine: *"Şüphesiz Allah Teâlâ, helâk ettiği veya azab ettiği kavmin neslini devam ettirmemiştir. Maymunlar ve domuzlar daha önce de vardı."*[108] buyurarak bize gerçeği haber vermiştir. Ayrıca Peygamberimiz (s.a.v.)'in huzurunda ve sofrasında keler yendiği ve Peygamberimiz (a.s.)'ın da buna mani olmadığı naslarla sabittir. (*Hayâtü'l-hayevân* adlı eserde böyle geçmektedir.)

Mücahid'den nakledildiğine göre onların yalnız kalpleri mesholunmuş ve anlayışları maymunların anlayışına çevirilmiştir. Fakat Mücahid bu görüşünde bütün müslümanlar içinde yalnız kalmıştır.

Fakir **Bursevî** der ki: Kalbin mesholunması, bütün ümmetlerin âsîleri arasında müşterek bir durumdur. Eski ümmetlerde cereyan eden âdetullah, âsî olanlara dünyevî cezanın acele olarak en kötü ve en feci bir şekilde gelmesi şeklindeydi. İnsana mahsus en güzel suretin, hayvanların en değersizi olan maymunların ve pis domuzların suretine çevrilmesinden daha dehşetli bir ceza olamaz. Evet, kalp ve mânânın değiştirilmesi, kalıp ve suretin mesholunmasına sebeptir. Bu gibi durumlardan Allah'a sığınırız.

Hasan-ı Basrî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah'a yemin ederim ki, cumartesi günü balık avlamaları yasaklanan kavmin, o gün sadece bir balık yakalayıp yemeleri, Allah indinde müslüman bir adamı öldürmekten daha büyük bir günah değildir. Fakat Allah Teâlâ bunu, o kavmi helâk etmek için belirlenmiş bir vakit kılmıştı. ***"O saat, cidden çok feci ve acıdır."*** (el-Kamer, 54/46)

Enes b. Mâlik'ten rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz "Ümmetin içerisinde hasf (yere batma) olayı vuku bulacak mı?" sorusuna "*Evet.*" diye cevap vermiş, "Bu ne zaman olacak, ya Rasûlallah?" denilince de: *"İpek giydikleri, zinayı mübah gördükleri, çokça şarap içtikleri, ölçü ve tartıda hileye kaçtıkları, ud, tanbur gibi çalgı aletleri ve kadın şarkıcılar edindikleri, def çaldıkları ve Harem'de avlanmayı helâl saydıkları zaman"* buyurmuştur.[109]

*"Kent"*ten maksad, beşeriyet denizinin kıyısında bulunan hayvanî cesed kentidir. Kentin ahalisinden maksad ise insanî sıfatların hisleridir. Bunlar da üç sınıftır: Ruhun sıfatları gibi olan ruhânî sınıf, kalbin sıfatları gibi olan kalbî sınıf ve kötülüğü fazlasıyla emreden nefs-i emmârenin sıfatları gibi olan nefsânî sınıf. Bu üç sınıfın hepsi, Allah'ın

haramları demek olan Cumarteside, beşerî dürtülerden ibaret olan balıkları avlamaktan nehyolundular. Bunlardan bir sınıf, hem yasağa uyup avlanmadı, hem de diğerlerini bundan vazgeçirmeye çalıştı. Bunlar ruhânî sıfatlardır. Bir sınıf da avlanmadı ama diğerlerine mâni olmaya çalışmadı. Bunlar da kalbî sıfatlardır. Üçüncü sınıf ise yasaklanan fiili işledi. Bunlar da nefsânî sıfatlardır.

Allâme Şeyhimiz (**Atpazârî Osman Fazlı Efendi**) -Allah onu selamette daim kılsın- der ki: "Kötülükle emreden nefsin (nefs-i emmâre) Tûr günü Cumartesi günüdür. Çünkü o günün ehli, puta ve bâtıla taparak helâk olmuştur. Nefsin ayı, Hakk'a yakınlık, ulaşma ve vuslattan mahrum olduğu için Muharrem ayıdır. Yıldızı, ay; feleği, dünya semasının feleğidir. Ayeti ise: ***"Ey inananlar, Allah'tan korkun ve kişi (nefis) yarın için ne yapıp gönderdiğine baksın."*** (el-Haşr, 59/18) ayetidir."

Allah'ın haram kıldığı şeyleri işleme konusunda beşerî dürtüler, şeytanın teşviki ve süslemesiyle çoğalır. Çünkü insan, yasaklandığı şeye karşı son derece hırslıdır. Allah'ın haram kılmadığı şeylere ise pek rağbet göstermez. Kendisinde ruhun sıfatları galib olup nefsi ezilmiş olan, nefsin sıfatlarını tezkiye ve tahliye ile değiştiren kimse, kurtuluşa eren, dereceler elde eden ve yakınlık mertebelerine ulaşanlardandır. Kimde de nefis ve sıfatları hâkim ise o; helâk olan, cehennemin derekelerine düşen ve Allah'tan uzak kalanlardandır.

Mesnevî'de şöyle denilir:

Senin nefsin mezeyle, hurma şarabıyla sarhoşsa
Bil ki ruhun gayb salkımını görmemiştir
Çünkü o nuru görenlerde alâmetler vardır
İlâhî nurun müşâhedesinden alâmetler
Senin dünyadan uzaklaşmandır.

---

[106]. *Buhârî*, Bed'ü'l-halk, 15; *Müslim*, Zühd, 61, *Müsned*, II, 234
[107]. *Buhârî*, Zebâih 33; *Müslim*, Sayd, 40
[108]. *Müslim*, Kader 33; Mûsned, I, 445
[109]. *Ebû Dâvûd*, Melâhim, 10; *Tirmizî*, Fiten, 21, 38; Kader, 16; *İbn Mâce*, Fiten, 29; *Müsned*, II, 163

İSRÂİLOĞULLARI'NA VERİLEN CEZALAR

وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُٓوءَ
الْعَذَابِۜ اِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِۚ وَاِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٧﴾
وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْاَرْضِ اُمَمًاۚ مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَۘ
وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّـَٔاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ
مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا الْاَدْنٰى
وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَاۚ وَاِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُۜ اَلَمْ يُؤْخَذْ
عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا
فِيهِۜ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ
يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَۜ اِنَّا لَا نُضِيعُ اَجْرَ الْمُصْلِحِينَ
﴿١٧٠﴾ وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّٓوا اَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْۚ
خُذُوا مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

167. Rabbin, elbette kıyamet gününe kadar onlara en kötü eziyeti yapacak kimseler göndereceğini ilân etti. Şüphesiz Rabbin cezayı çabuk verendir. Ve o çok bağışlayan, pek esirgeyendir.

168. Onları *(yahudileri)* gurup gurup yeryüzüne dağıttık. Onlardan iyi kimseler vardır, yine onlardan bundan aşağıda olanları da vardır. *(Kötülüklerinden)* belki dönerler diye onları iyilik ve kötülüklerle imtihan ettik.

169. Onların ardından da *(ayetleri tahrif karşılığında)* şu değersiz dünya malını alıp, nasıl olsa bağışlanacağız, diyerek Kitab'a vâris olan birtakım kötü kimseler geldi. Onlara, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitap'takini okumamışlar mıydı? Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâla aklınız ermiyor mu?

170. Kitab'a sımsıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte biz böyle iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz.

171. Bir zamanlar dağı İsrailoğullarının üzerine gölge gibi kaldırdık da üstlerine düşecek sandılar. "Size verdiğimizi *(Kitab'ı)* kuvvetle tutun ve içinde olanı hatırlayın ki korunasınız" dedik.

“Rabb’in, elbette kıyâmet gününe kadar onlara azabın en kötüsünü” zelil kılmak, cizye vermeye mecbur edilmek gibi türlü türlü azab şekillerini *“yapacak kimseler göndereceğini ilan etti.”*

“ اَلْاِيذَانُ ”, bildirmek ve azmetmek mânâsına gelir. Çünkü bir işi yapmaya azmeden ve buna karar veren kişi, onu konuşur, fiil ve davranışları ile de belli eder. Allah Teâlâ’nın bir işe azmetmesi ise o işin, O’nun ilminde sâbit olması ve belirlenen vakitte iradesinin o işin vukuuna taalluk etmesinden ibarettir. Buna göre mânâ şöyledir: “Ey Muhammed, Allah Teâlâ’nın elbette kıyamet gününe kadar onlara azabın en kötüsünü yapacak kimseler göndermeyi kendi zâtına vacip kıldığını yahudilere hatırlat.”

Allah Teâlâ, Süleyman (a.s.)’dan sonra onların üzerine Buhtunnasr’ı göndermiştir. O da yurtlarını harabeye çevirmiş, savaşçılarını öldürmüş, kadınlarını ve çocuklarını esir etmiş, kalanları da cizyeye tâbî tutmuştur. Yahudiler cizyeyi mecûsilere veriyordu. Nihayet Allah Teâlâ Muhammed (s.a.v.)’i gönderdi. O da onlara yapacağını yaptı, sonra da onları cizyeye bağladı. Kıyamete kadar da cizye vermeye mecbur kalacaklardır.

Haddâdî der ki: “Bu ayette, yahudilerin kıyamete kadar asla izzet ve şeref sahibi olamayacaklarına delâlet vardır.”

“Şüphesiz Rabb’in çabuk ceza verendir ” onları dünyada iken cezalandırır. *“ve O,”* onlardan tevbe edip imânâ gelenler için de *“çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”*

Ayette işaret vardır ki: Kıyamet gününe kadar kendisine süre verilmiş olan şeytan, halkı Allah’a yakınlıktan uzaklaştırmak, sapıklığa teşvik etmek, kulluktan geri bırakmak ve doğru yoldan saptırmak gibi azabın en kötüsünü yapmak üzere gönderilir.

“*Şüphesiz Rabb’in, çabuk ceza verendir.”* Onları dünyada cezalandırır ve günahları daha da artsın diye onlara mühlet verir. İşte bu, dünyadaki cezadır. Bu, aynı zamanda ahiretteki cezayı da gerekli kılar. *“ve O, çok bağışlayandır”,* tevbe edip kendine dönenleri bağışlar. Yani ruhlar ve kalpler, nefse ve onun arzusuna uymaktan vazgeçip Allah’a dönerler ve mağfiret talebinde bulunurlarsa muhakkak Allah onları affeder. Çünkü O, “*çok esirgeyendir.”* Rahîm’dir, çok merhametlidir, tevbe edip kendisine yönelenlere merhamet eder.

Burada bir mânâ daha vardır: *“çabuk ceza verendir”* yani, mü’minleri dünyada korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme gibi çeşitli belalarla cezalandırır. Günahlarına keffaret olması için onları, bu bela ve musibetlere sabretmeye muvaffak kılar. Böylece onlar dünyadan, günahlardan temizlenmiş olarak çıkarlar. Ahirette de asla azab görmezler. *“ve O,”* ahirette onlar için *“çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”*

Yahyâ (a.s.), İsâ (a.s.) ile karşılaştı ve İsâ (a.s.), Yahyâ (a.s.)’ın yüzüne gülümsedi. Yahya (a.s.) “Bana ne oluyor ki emniyetteymişsin gibi seni gayet rahat görüyorum.” dedi. İsâ (a.s.): “Peki bana ne oluyor ki seni, sanki Allah’tan ümidini kesmiş gibi asık suratlı görüyorum.” diye karşılık verdi. Sonra Allah bize vahyini indirinceye kadar bu

durumumuz üzere kalalım." dediler. Sonra onlara şöyle vahyedildi: "İkinizden bana en sevimli olanınız, benim hakkımda en çok hüsn-i zanda bulunanınızdır."

Sa'dî der ki:

Yusuf bunca musibetler görüp hapislerde yattıktan sonra
Bir gün değeri yücelip hükmü yürüyünce,
Yakub oğullarının günahını affetmişti
Değil mi ki güzel yüzün bir mânâsı vardır
O da kötülükleri için kardeşlerini hapse atmamış
Getirdikleri ufacık şeyi geri çevirmemişti
Biz de Senin lütfundan bunu umarız
Sen bu sermayesiz kulunu affeyle ey Yüce Rabbimiz!

Akıllıya gereken, Rabb'i hakkında hüsn-i zanda bulunmak ve O'na kullukta tenbellik göstermemektir. Çünkü gemi, kuru toprak üzerinde yürümez.

Malik b. Dinar (r.h.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: Basra kabristanına uğradım. Orada Mecnûn Sa'dûn ile karşılaştım ve ona:

"–Nasılsın, halin keyfin nasıl?" diye sordum.

"–Ey Malik, hiçbir hazırlığı ve azığı olmadan uzun bir sefere çıkmak üzere olan ve kullar arasında adaletle hükmedecek bir Rabb'in huzuruna varmak endişesiyle akşamlayıp sabahlayan kişinin hali nice olur?" dedi. Sonra hüngür hüngür ağladı.

"–Niye ağlıyorsun?" dedim.

"–Vallahi ne dünyaya tamah ettiğimden, ne de ölümden ve çürüyüp gitmekten korktuğumdan ağlıyorum. Fakat iyi amel işleyemeden geçen günüm için ağlıyorum. Vallahi beni ağlatan, azığın azlığı, yolun uzaklığı ve geçidin zorluğudur. Bilemiyorum, bundan sonra cennette mi giderim, yoksa cehenneme mi?" dedi.

Ondan böyle hikmetli sözleri duyunca; "İnsanlar seni deli sanıyorlar." dedim.

"–İsrâiloğulları'nın aldandığı gibi sen de aldandın. İnsanlar beni deli sandı. Halbuki ben deli değilim. Fakat Mevlâ'mın sevgisi kalbime ve bütün azalarıma işledi. Etim, kanım ve kemiğim arasında aktı. Vallahi ben, sırf O'nun sevgisiyle kara sevdaya tutuldum, kendimden geçtim." dedi.

"–Ey Sa'dûn, peki niçin insanlarla beraber oturuyor, onlara karışıyorsun?" dedim. Şu şiiri okudu:

İnsanlara yakın ol.
Ama dost olarak Allah'ı seç.
İnsanları istediğin gibi incele,
Onların akrepler olduğunu görürsün.

(**Yâfiî**'nin *Ravdu'r-rayyâhîn* adlı eserinde böyle geçmektedir).

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِى الْاَرْضِ اُمَماً ۚ مِنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذٰلِكَ ۘ وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّـَٔاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

168. Onları *(yahudileri)* gurup gurup yeryüzüne dağıttık. Onlardan iyi kimseler vardır, yine onlardan bundan aşağıda olanları da vardır. *(Kötülüklerinden)* belki dönerler diye onları iyilik ve kötülüklerle imtihan ettik.

"Onları" İsrâiloğulları'nı *"yeryüzüne grup grup dağıttık."* Onları gruplara ayırarak her birini yeryüzünün bir bucağına attık. Yeryüzünün her bir bölgesinde onlara rastlamak mümkündür. Hakkı kabul etmeyip ondan yüz çevirdikleri için kendilerine bu ceza verilmiş, böylece tekrar bir araya gelip güç ve kuvvet sahibi olmaları engellenmiştir. *"Onlardan kimileri iyi kimselerdi,"* Bu gruplardan, Mûsâ (a.s.)' ın dinine göre yaşayan sâlih kimseler vardır. *"kimileri de öyle"* yani iyi kimseler *"değil."* yani bu iyi kimselerden daha aşağı, derece bakımından onlardan düşük kimseler de vardır. Bunlar, onların kâfirleri ve fasıklarıdır.

"Belki" içinde bulundukları küfür ve ısyanlarından "*dönerler"* yaptıklarına son verirler *"diye onları iyilikler ve kötülüklerle"* bazen bolluk ve afiyet kapısını açarak nimetlerle, bazen de kıtlık ve zorluk kapısını aralayarak sıkıntılarla *"sınadık."* onlara, imtihan edip deneyen kimsenin yaptığı muameleyi yaptık. Çünkü hem iyilikler, hem de kötülükler (bela ve musibetler) insanı taata davet eder. İyilikler, taata teşvik için; kötülükler de masiyetlerden korkutup sakındırmak içindir.

Kâşifî demiştir ki: Onlar nimete şükretmeleri gerektiği halde kibirlenip böbürlendiler ve ***"Allah fakirdir, biz zenginiz"*** (Âl-i İmran, 3/181) dediler. Sıkıntı içinde iken sabretmeleri gerekirdi, küfre başladılar ve ***"Allah'ın eli bağlıdır."*** (el-Mâide, 5/64) dediler. Mihenk taşına vurulduklarında ayarlarının tam olduğunu gösteremediler.

Ne güzel olur, deneme taşı ortaya konsa
İçinde sahtecilik/ihanet olanın yüzü kararır

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: "*Biz onları iyiliklerle"* yani İblis'in durumunda olduğu gibi taatlarının çokluğu, onlara güvenmek ve onlarla gururlanmakla *"ve kötülüklerle"* yani Âdem (a.s.)'ın durumunda olduğu gibi masiyetlerle, onları görüp pişman olmakla, onlardan tevbe etmekle Rab'lerinden korkup haşyet duymakla *"sınadık"* Nitekim Âdem (a.s.) hata yaptıkdan sonra Allah'a yönelip: ***"Ey Rabb'imiz, biz kendimize zulmettik..."*** (el-A'râf, 7/23) demiştir.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هٰذَا
الْاَدْنٰى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَاۚ وَاِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُۜ اَلَمْ
يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ اَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا
مَا فِيهِۜ وَالدَّارُ الْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

169. Onların ardından da *(ayetleri tahrif karşılığında)* şu değersiz dünya malını alıp, nasıl olsa bağışlanacağız, diyerek Kitab'a vâris olan birtakım kötü kimseler geldi. Onlara, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitap'takini okumamışlar mıydı? Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâla aklınız ermiyor mu?

"*Onların"* bahsedilen kimselerin *"ardından, yerlerine geçip Kitâb'a"* seleflerinden Tevrat'a "*vâris olan"* onu okuyan ve içindekilere vâkıf olan *"bir takım insanlar geldi."* Onların ardından gelenler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in asrında bulunan, Allah'ın gruplar halinde yeryüzüne dağıttığı yahudilerin ardından gelenlerdir. Önceki ayette "*Onlardan kimileri iyi kimselerdir, kimileri de öyle değil."* diye vasfedilenler de bunlardır.

"Half" kelimesi, sıfat mânâsında kullanılan bir masdardır. Bu sebeble hem tekil, hem de çoğul için kullanılabilir. Bir kimse diğerinin yerine geçtiği zaman kullanılır.

İbnu'l-Arâbî demiştir ki: *"Halef"*, iyi ve salih; *"half"* ise kötü demektir. Değersiz söze *"half"* denilmesi de bundandır.

Muhammed b. Cerir de şöyle der: Övgü için genellikle "halef", yermek içinse "half" kullanılır. Fakat nadir de olsa bunun aksi söz konusu olur. Araplar, uzun müddet kapta kalıp ekşiyen süte, *"halfü'l-leben"* derler. Sanıyorum ki, bu kelimenin yermek için kullanılması buradan gelmektedir. Yine Araplar, oruçlunun değişip bozulan ağız kokusuna da "half" derler. Şu halde yoldan çıkan insan, ona benzetilmiştir. Hâsılı her iki kelime de hem hayır hem de şer için kullanılır. Fakat hayır mânâsında en çok kullanılanı, "halef"tir. (*Haddâdî Tefsîri*'nde böyle geçmektedir.)

"Onlar şu alçak dünyânın malını alıyorlar." Yani, değersiz dünya malına tamah edip insanlar arasında hakemlik yaparken rüşvet alıyorlar ve dünya malı karşılığında Allah'ın kelâmını tahrif ediyorlardı.

"Dünya" kelimesi, yakın mânâsına gelen "dünüvv" kelimesinden türetilmiştir. Yakın ve acele oluşu sebebiyle, içinde yaşadığımız bu âleme ve bu hayata "dünya" denmiştir. Veya "dünya" kelimesi, alçaklık mânâsını taşıyan "denâet" kökünden alınmıştır. Meselâ bir adamın alçak ve hayırsız olduğunu ifade etmek üzere de bu kökten istifade edilir.

Haddâdî der ki: Sanki bir an gözüküp yok olan geçici bir şey olduğu için dünya malına " عَرَض " denilmiştir. Nitekim Ad kavmi, helâkleri için üzerlerine dikilen buluta ***"Bu, bize yağmur yağdıracak** (sonra kaybolup gidecek) **bir buluttur."*** (el-Ahkâf,

46/24) demişlerdi.

"*Ve"* sonra da: *"Biz nasıl olsa bağışlanacağız."* Allah bizi bağışlayacak ve bununla bizi hesaba çekip cezalandırmayacaktır, *"diyorlardı."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: Rabbânî mevhibeleri ve ruhânî keşifleri dünyevî menfaatler elde etmeye vesile kılmak, nefislerin özelliklerindendir. Nefisler onları, mal ve şeref elde etmek, lezzet ve şehvetlerini tatmin etmek için kullanırlar. Sonra da: *"Biz nasıl olsa bağışlanacağız."* Çünkü biz, bu gibi hata ve kusurların bağışlanacağı bir makama ulaştık." derler. Nitekim cehalet ve gururları sebebiyle İbâhiler bu yolu tutmuşlardır.

"Kendilerine, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar." Yani onlar, insanlar arasında hükmederken rüşvet alırlar, halka kolaylık için dünyalık karşılığında Tevrat'ı tahrif ederler. "Nasıl olsa bu dünya malını aldığımız için Allah bizi cezalandırmaz, bağışlar." derler. Rüşvet ve dünya malı almak hususunda ısrar ederler. Fırsat buldukça aynısını yine yaparlar ve bundan tevbe edip vazgeçmezler.

"Peki, Kitab'ta" Tevrat'ta *"Allah hakkında gerçekten başkasını söylemeyeceklerine"* "Günahta ısrar etmekle birlikte bağışlanmak kesindir." diye iddia ederek yaptıkları gibi Allah'a iftira etmeyeceklerine *"dair onlardan söz alınmamış ve onlar Kitab'ın içindekileri okuyup öğrenmemişler miydi?"* Onda olanı okumuşlar, ancak onda gerçekten başkasını görememişlerdir. Yani onlardan Kitab'ta söz alınmış, onlar da bunu okuyup öğrenmişlerdi.

"Ahiret yurdu" şirk ve masiyetlerden, haram yemekten ve Allah'a iftira etmekten *"korunanlar için"* dünya menfaatinden *"daha hayırlıdır. Düşünmüyor musunuz?"* Bunu iyice düşünüp anlayın da azabı gerektirecek basit menfaatleri, ebedî nimetlerle değiştirmeyin.

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ ط اِنَّا لَا نُضِيعُ
اَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

170. Kitab'a sımsıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte biz böyle iyiliğe çalışanların ecrini zayi etmeyiz.

Din işlerinde "*Kitab'a sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar var ya"* onlar için de ahiret yurdu daha hayırlıdır.

Mücahid şöyle demiştir: Onlar, Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi ehl-i kitabdan olup da iman eden kimselerdir. (Müslüman olmadan önce) Mûsâ (a.s.)'ın kendilerine getirdiği kitaba sıkı sıkıya bağlı kalmışlar, onu tahrif etmemişler, ondan hiçbir şeyi gizlememişler ve onu insanların mallarını yemeye vesile kılmamışlardır.

Atâ ise şöyle demiştir: Burada bahsedilenler, Muhammed (a.s.)'ın ümmetidir. "Kitab"dan murad da Kur'an'dır.

Kitaba sarılmaktan sonra namazın zikredilmesi, âm'dan (genelden) sonra hâssın (özelin) zikri kabilinden olup hâssın fazilet ve şerefini belirtmek içindir. Çünkü namaz kılmak, imandan sonra ibadetlerin en büyüğü ve faziletlisidir. Sımsıkı sarılınması emredilen diğer şeylere göre kadrinin yüceliği sebebiyle ayrı olarak zikredilmiştir.

Allah, dininin evini namaz sütunu üzerine bina edince
Sütun yerinde oldukça, Hakk'ın dininin evi ayakta duracaktır

"Elbette biz, iyiliğe çalışanların ecrini zâyî etmeyiz." Söz ve amelleriyle hakettikleri karşılığı eksiksiz veririz.

Kâşifî der ki: Kazandıklarını hakkıyla kazansınlar. Böyle olduğu takdirde amellerinin karşılığını tam olarak onlara ulaştırırız.

Islah, ya zâhirle ya da bâtınla ilgilidir. Bu, zahirî amelleri işlemeye ve Allah'ın nurunun feyzini kabule müsait hale gelinceye kadar nefsi terbiye etmeye bağlıdır.

Şunu bilmek gerekir ki, son zamanlarda Kur'an ile amel terk edilmiş ve iyi insanların yerini, rahatı dünya süslerinde arayan kötü kimseler almıştır.

Hasan Basrî (r.a.) demiştir ki: Bedir savaşına katılmış yetmiş sahabi gördüm. Onlar helâllerden, sizin haramlardan sakındığınızdan daha çok sakınırlar; belalara, sizin iyiliklere sevinmenizden daha çok sevinirlerdi. Siz onları görseniz deli derdiniz. Onlar, sizin en hayırlılarınızı görselerdi, "Bunların ahiretten hiç nasibi yok." derlerdi. Şerlilerinizi görselerdi, onların hesap gününe inanmadıklarına hükmederlerdi. Kendilerine, helâl olan şeylerden verilmek istense, kalplerinin bozulması korkusuyla almazlardı.

Hirem, **Üveys**'e: "Nerede bulunmamı emredersin?" dedi. Üveys, Şam'a doğru işaret etti. Hirem: "Peki, orada ne ile geçineceğim?" deyince Üveys: "İçine şüphe karışan ve bu sebeple öğüt fayda vermeyen kalplere yazıklar olsun." diye cevap verdi.

Şâir şöyle demiştir:

Ev buğday dolu, ancak mezara bir arpa bile göndermedi
Ölümün gamı, kış yaprağının gamına benzemez

Bu şüphe, ancak husûsî bir ilâhi yardımla ortadan kalkar. Bunun için bir mürşid-i kâmilin terbiyesine ihtiyaç vardır. Çünkü o, nefse fayda ve zarar verecek şeyleri çok iyi bilir.

Ey dost! Benden şu bir öğüdü dinle
Git, devlet sahibinin atının yapış terkisine

❀

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا
مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

171. Bir zamanlar dağı İsrailoğullarının üzerine gölge gibi kaldırdık da üstlerine düşecek sandılar. “Size verdiğimizi *(Kitab’ı)* kuvvetle tutun ve içinde olanı hatırlayın ki korunasınız” dedik.

“*Bir zaman da üzerlerine dağı,”* yerinden sökerek *“bir gölge gibi kaldırmıştık,”*

Bu dağ, ya Mûsâ (a.s.)’ın üzerindeyken Allah kelâmını duyduğu ve kendisine Tevrat levhalarının verildiği Tûr dağıdır. Ya da Filistin dağlarından birisidir. Yahut da Beytü’l-Makdis’in yanındaki dağdır. Allah Teâlâ bu dağı, bulunduğu yerden sökerek İsrâiloğulları’nın üzerine bir çardak/gölgelik gibi kaldırmıştı. *“üstlerine düşecek sanmışlardı:”* yani dağın üstlerine düşeceğine kesin olarak inanmışlardı. Çünkü dağ, havada sabit durmaz. Ayrıca Tevrat’ın hükümlerini kabul etmezlerse kendilerine böyle bir ceza verileceği önceden bildirilmişti.

Rivayete göre Mûsâ (a.s.) İsrâiloğulları’na Tevrat’ı getirip içindeki hükümleri onlara okudu. Onlar, bu zor mükellefiyetleri işittiler, onları kabulden ve onlara göre hareket etmekten kaçındılar. Bunun üzerine Allah dağa emretti, dağ kökünden sökülüp İsrâiloğulları’nın tepesine dikildi. Öyleki onların konakladıkları yerin tamamının üzerini kapladı ve üzerinde dağın bulunmadığı kimse kalmadı. İsrâiloğulları’nın konakladıkları yer fersah kare (yaklaşık 35 km2) idi. Onlara: “İçerisinde bulunan hükümlerle birlikte Tevrat’ı kabul ederseniz ne âlâ! Yoksa dağ üzerinize kaldırılacaktır.” denildi.

Dağın başlarının üzerine dikildiğini görünce hepsi sol yanı üzere secdeye kapandı, sağ gözleriyle de üzerlerine düşmesinden korkarak dağa bakıyordu. Bu sebeple bütün yahudiler sadece sol yanları üzere secde ederler ve “Bu, bizden azabı kaldıran secde şeklidir.” derler. İsrâiloğulları, bu mükellefiyeti zorla kabul etmişlerdir.

Denilir ki: Bir şeyi zorla kabul eden kimse, bulduğu ilk fırsatta gerisin geri döner. Tevrat ehli de Tevrât’ı zorla kabul ettikleri için fazla beklemeden onu tahrif etmeye başlamışlardır.

“Size verdiğimizi” Kitab’ı “*kuvvetle”* zorluklarına katlanmayı göze alarak azim ve ciddiyet ile “*tutun ve içinde olanı”* onlarla amel ederek ve unutulup bir köşede kalmış şeyler gibi terk etmeyerek “*hatırlayın ki”* bu sayede kötü ahlak ve amellerden “*korunasınız.”* demiştik.

Ayette işaret vardır ki eğer insan nefsinin ve tabiatının eline bırakılırsa, yaratılış olarak dînî emirlerden hiçbirini kabul etmez ve asla onların meşakkatlerini çekmek istemez. Ancak zahiri veya bâtını bir destek ile bu emirleri kabule ve yüklenmeye zorlanırsa mecburi olarak bunları yapar. İşte Allah Teâlâ, inâyet erbabına yardımını

göndermiş, onlar da böylece mücahede ve riyâzatların güçlüklerini yüklenmişler; Allah'ın kendilerine verdiği şeyleri, kendi kuvvet ve iradeleri ile değil, yine Allah'dan gelen bir kuvvetle alıp kabul etmişlerdir.
Mesnevî'de şöyle geçer:

Gözlerini bağlamışlar, kulaklarını tıkamışlar
Varlıklarından kurtulanlardan başka herkesin
Kim açar gözleri, Hakk'ın inâyetinden başka
Kızgınlığı kim yatıştırır, muhabbetten başka
Allah'ın ihsanı olmayan muvaffakiyete ulaşmak için
Çalışıp çabalama, dünyada kimseye mukadder olmasın
Muhakkak ki Allah en iyisini bilir

Şeyh Üftâde Efendi (k.s.), Hz. Hüdayî'ye hitaben şöyle dedi: "Çokları, otuz yıl uğraştıkları halde maneviyat yolunda senin elde ettiğini elde edemediler." Hüdâyî: "Bizim hizmet ettiğimiz kapı, onların hizmette bulunduklarından daha yücedir. Bize olan inâyetin de o kadar olması lâzım gelir." diye karşılık verince Hz. Üftâde tebessüm etti.

Hikaye edilir ki Bayezid-i Bistâmî, Hz. Peygamber (a.s.)'ın nasıl kestiğini bilemediği için bir müddet karpuz yememiştir. Şems-i Tebrizî ise Bistâmî'nin karpuz hikâyesi yüzünden perdeli (mahcûb) bulunduğunu söylemiştir. Üftade Efendi ise: "Herhalde Şems-i Tebrizî, zühdünün fazlalığının Bistâmî'yi perdeli kıldığını söylemek istemiştir.

Halbuki hakikatte hem Bistâmî, hem de Şems-i Tebrizî tam anlamıyla kâmildirler. Şu kadar var ki Bistâmî riyazet yoluyla, Şems ise mârifet yoluyla Hakk'a vâsıl olmuşlardır.

Allah'a giden yollar ise pek çoktur. Fakat riyazat yolu daha sağlam ve güvenlidir. Zühdü gâlib olan kimseye bir müddet maneviyat yolu açılmayabilir. Fakat açıldığında da varacağı yere bir defada varır.

İşte bu sebepledir ki, şeriat ve tarikatta kemal noktasına ulaştığı için Hallac, kendini zaptedememiş ve bilinen uslûp ile işin hakîkatini ifade etmek durumunda kalmıştır.

Allah'ın inâyeti insanı önce kabule, sonra zühd ve riyazata, daha sonra aşk ve hale, en sonunda da hakikat âlemine götürür. "Allah Teâlâ'ya giden yollar, mahlûkatın nefesleri sayısıncadır. Herkes bir yoldan Allah'a ulaşır." Bu ise belli olmadığı gibi ve insanların zannettiği gibi de değildir. Çünkü zâhirî üslubdan farklıdır. Allah Teâlâ ***"Evlere kapılarından girin..."*** (Bakara, 2/189) buyurmuştur. Dolayısıyle sözden maksad, her bir kimse için uygun olan yoldur. Vuslat yolu ise takva ve zikirdir.

Bilesin ki ilâhî kitaplar, Allah Teâlâ'dan bir rahmet ve inâyet olarak gelmiştir. Peygamberler de (aleyhimü's-selâm) böyledir. Kim onlara tâbî olur ve getirdiklerini kabul ederse bütün kötülüklerden kurtulur; dünya hapishanesinden çıkarak melekût-i

âlâya kanat açar. Himmetin tesiri büyüktür.

Anlatıldığına göre Hindistan'da bir grup insan vardır. Bunlar bir şeyi yapmaya azmettikleri zaman diğer insanlardan uzaklaşarak himmetlerini bütünüyle yapacakları işe sarfederler. O iş istedikleri gibi olur.

Sultan Mahmûd hakkında anlatılan şu olay da bu kabildendir: Sultan Mahmûd, Hindistan beldelerine doğru gazaya çıktı. Orada bir şehir vardı. Sultan, o şehri fethetmek istediği her defasında hasta oldu. Bunun sebebini sorunca, kendisine şöyle denildi:

"Bu şehirde bir grup hintli var. Sen burasını fethetmek isteyince onlar senin hasta olman için himmetlerini sarfediyorlar, sen de hasta oluyorsun."

Bunun üzerine arkadaşlarından biri, onların himmetlerini dağıtmak üzere çokca davul çaldırıp boru öttürülmesini tavsiye etti. Sultan Mahmûd, denileni yaparak hastalıktan kurtuldu ve ordusuyla birlikte şehri ele geçirdi.

Sen de ey sâlik, zikir davuluna vurup ses çıkararak nefsin bozuk himmet ve havâtırını dağıtabilirsin; böylece Allah'ın inâyetiyle kalp şehrini nefsin elinden kurtarabilirsin. Rasûlullah (s.a.v.), namazını bitirip selâm verince yüksek sesle:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ،
لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Allah'dan başka hiçbir ilâh yoktur. O tektir, ortağı yoktur. Mülk ve hamd yalnızca O'na atitir. O her şeye kadirdir." derdi.[110]

Şeyh Ebü'n-Necîb Sühreverdî demiştir ki: ***"Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel!"*** (el-Bakara, 2/271) ayetinden maksat zikri açıktan (cehrî) yapmaktır.

Ömer Nesefî ve **İmam Vahidî** tefsirlerinde zikrin farz ibadetlerden olduğunu söylemişlerdir. Farzları açıktan yapmak ise töhmeti defetmek bakımından daha uygun ve daha sevimlidir. Açıktan zikretmek, zâkirin kalbini uyandırır, tefekküre yoğunlaşmasını sağlar, kulağını onu dinlemeye sevk eder ve uykuyu dağıtarak insanın daha dinç ve neşeli olmasını sağlar.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Yahut ta kendi ağzını temizle
Ruhunu çevik ve atik hale getir
Hakk'ın adı temizdir, temizlik gelince
Pislik, pılısını pırtısını toplayıp gider
Zıtlar zıtlardan kaçar
Işık parladı mı, gece kalmaz, gider
Ağza O'nun temiz adı gelince

Ne pislik kalır, ne de kederler

"İçinde olanı hatırlayın, zikredin" ifâdesi, her ne kadar işin esası Kitap'ta bildirilenlerle amel etmek ise de lafzî zikri ve zahirî olarak korumayı da içerir.

Nitekim **Sa'dî** (k.s.) şöyle demiştir: "Kur'an'ın indirilmesinden maksad, güzel ahlakı tahsildir. Yoksa sadece Kur'an'da yazılı olan sûreleri aheste aheste ve güzel okumak değildir. Âbidlerin hepsi yaya gittiler. Gafil âlimler ise binitli fakat uyuyarak, bir şeyden haberi olmadan giderler."

Allah bizi ve sizi gaflet ve cehalet uykusundan uyandırsın, işlerimizin sonunu hayırlı ve güzel eylesin. Âmin.

---

[110]. *Münzirî*, Terğib, III,179

ALLAH TEÂLÂ'NIN İSRÂİLOĞULLARI'NDAN SÖZ ALMASI

وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنٖٓي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ
عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْۚ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْۜ قَالُوا بَلٰىۚ شَهِدْنَاۚ اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلٖينَۙ ﴿١٧٢﴾ اَوْ تَقُولُٓوا اِنَّمَٓا اَشْرَكَ اٰبَٓاؤُ۬نَا
مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْۚ اَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

172. Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? *(Onlar da)*, Evet *(buna)* şâhit olduk, dediler.

173. Yahut "Daha önce babalarımız Allah'a ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik *(onların izinden gittik)*. Bâtıl işleyenlerin yüzünden bizi helâk edecek misin?" dememeniz için *(böyle yaptık)*.

174. Belki inkârdan dönerler diye ayetleri böyle ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz.

Ey Muhammed, İsrâiloğulları'na şunu hatırlat: *"Rabb'in, Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve:"*

*"Âdemoğulları"*ndan maksad, Âdem (a.s.) ve çocuklarıdır. "Âdemoğulları" ifadesi, insan ve beşer gibi cins ismi olmuştur. Bunlardan maksad, nesilden nesle zürriyetleri devam eden kimselerdir. Kısırlık, evlenmemiş olmak ve küçük yaşta ölmüş bulunmak gibi sebeplerle zürriyetleri devam etmeyenler, bunların dışında kalır.

Allah Teâlâ, kıyamete dek doğacak son çocuğa kadar bütün insanları, dünyaya gelmelerine vesile olacak sulb ve rahimleri, devir ve tavırları göz önünde bulundurarak bir kısmını diğer bir kısmının bellerinden çıkarmış ve *"Ben sizin Rabb'iniz"* hiç kimsenin müdâhelesi olmaksızın işleriniz hakkında mutlak olarak sizin mâlikiniz ve mürebbiniz, terbiye edeniniz *"değil miyim?" diye onları"* yani, babalarının bellerinden alınan zürriyetlerden her birini başkasına değil *"kendilerine şâhit tutmuştu."* Bunu da sadece kendisinin onların Rabbi olduğunu, kulluk edilmeye layık yalnız kendisinin bulunduğunu ve diğer hükümleri bildirmek için böyle yapmıştır.

Burada insanlardan misakın, babalarının sulblerinde bulundukları sırada, alındığına işaret vardır.

Sanki "Peki babalarının bellerinden alınan bu zürriyetler ne dediler?" diye sorulmuş, cevap olarak şöyle buyurulmuştur: *"Evet,"* yani senin Rabb'imiz ve ilâhımız olduğuna, senden başka rabbimiz bulunmadığına kendi adımıza *"şâhidiz." dediler."*

Arapça'da "evet" anlamına gelen " بَلٰى " ve " نَعَمْ " kelimeleri arasında şu fark vardır: " بَلٰى ", olumsuz sorudan sonra olumlu mânâ ifâde eder. Meselâ "*Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?*" sorusundan sonra gelen "bela" kelimesi, "Evet, sen bizim Rabb'imizsin" demek olur ve iman mânâsına gelir. " نَعَمْ " ise soruda geçen olumsuzluğu doğrulamak için kullanılır. "*Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?*" sorusuna bu kelime ile cevap verilmiş olsaydı "Sen bizim Rabb'imiz değilsin." demek olurdu ve küfür anlamına gelirdi.

Ayette anlatılanlar bir temsil ve canlandırmadır. Enfüsî ve afâkî deliller ortaya koyup kendilerinde istîdad yaratarak Allah Teâlâ'nın insanlara, kendi rablığını bilme imkânı vermesi, onları bu konuda şâhit tutmak olarak ifade edilmiştir. Yoksa zürriyetlerin babaların sulbünden alınması ve onların kendilerine şâhit tutulması, soru sorulması ve cevap verilmesi söz konusu değildir. Temsil ile anlatım, çokca kullanılan bir anlatım şekli olup Kur'an'da, hadislerde ve beliğ söz söyleyenlerin sözlerinde sık rastlanır. Şu ayet de buna misal verilebilir: ***"Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve arza: "İsteyerek veya istemeyerek gelin." dedi. "İsteyerek geldik." dediler."*** (Fussılet, 41/11)

"Tâ ki" bellerinden zürriyetlerinin alınması ve onları kendilerine şâhit tutması konusunda *"kıyâmet günü"* hakikat ortaya çıktığı zaman *"Biz bundan"* Allah'ın rubûbiyyetinin tek olduğundan ve onun koyduğu hükümlerden *"habersizdik."* bu konuda hiçbir delille ikaz edilmemiştik *"demeyesiniz."* Yani, yaptıklarımızı böyle dememeleri için yaptık.

İnsanlar, fıtrat üzere ve Hakk'ı tanıyacak bir kabiliyette yaratıldıklarına göre böyle özür beyan etmeleri imkansız olur ve bundan âciz kalırlardı. Eğer ayet, temsil üslubu üzere olmasaydı, aksine gerçekten şâhid tutma ve itiraf etme kastedilmiş olsaydı ve Allah Teâlâ hikmetine binaen bu durumu unutturmuş olsaydı o zaman *"Kıyamet günü gelince, biz bundan gafildik." demeyesiniz."* sözü doğru olmazdı. (Şeyhülislâm **Sa'dî Çelebî**'nin *Haşiyesi*'nde böyle geçmektedir.)

اَوْ تَقُولُٓوا اِنَّمَٓا اَشْرَكَ اٰبَٓاؤُ۬نَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْۚ اَفَتُهْلِكُنَا
بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

173. Yahut "Daha önce babalarımız Allah'a ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik *(onların izinden gittik)*. Bâtıl işleyenlerin yüzünden bizi helâk edecek misin?" dememeniz için *(böyle yaptık)*.

"Yahut: "Daha önce" bizim zamanımızdan önce *"babalarımız Allah'a ortak koştu,"* şirk koşmayı ortaya çıkardılar ve bunu yol edindiler. *"biz de onlardan sonra gelen bir nesil olduğumuz için öyle yaptık."* Doğru yolu bulamadık, delillerden istidlâle de güç

yetiremedik. Dolayısıyla mecbûri olarak onlara uyduk. "(Gerçekleri) *iptal edenlerin"* bizi yoldan çıkaran babalarımızın suçlu oldukları ortaya çıktıktan sonra onların *"yaptıkları yüzünden"* biz de akıl yoluyla gerçeği araştırıp bulmaktan âciz olduğumuz belli olduktan sonra "*bizi"* hesaba çekip *"helâk mi ediyorsun?" demeyesiniz diye"* sizin Rabb'iniz olduğum hakkında sizleri şâhit tutmuştum.

İnsanların yukarıda zikredilen kâmil yetenekleri, böyle diyerek özür dileme kapısını kapatır. Çünkü, deliller ortaya konduktan ve bu delillerle istidlâl edebilme kuvveti verildikten sonra taklîde devam etmek aslâ câiz olmaz.

وَكَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

174. Belki inkârdan dönerler diye ayetleri böyle ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz.

"İşte biz" anılan *"ayetleri böyle"* yani büyük faydalar temin edecek şekilde beliğ olarak *"açıklıyoruz, artık herhalde dönerler."* üzerinde bulundukları bâtılda ısrardan ve atalarını taklîdden dönsünler.

Diğer bir mânâya göre: "İşte biz ayetleri böyle açıklıyoruz ki onlarda bulunan emir ve yasakları öğrensinler ve üzerinde bulundukları yanlış yoldan dönsünler..."

Âlimlerin çoğu önceki ayette zikredilen mukavelenin hakikat olduğunu savunmuşlardır. Çünkü **İbn Abbas** (r.a.)'dan rivayete göre: Allah Teâlâ, Âdem (a.s.)'ı yaratınca onun sırtını sıvazladı ve ondan kıyamete kadar yaratacağı bütün insanları çıkardı ve onlara: *"Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?"* diye sordu. Onlar da: "Evet, Sen bizim Rabb'imizsin." dediler. O gün: "Artık kalem kıyamete kadar olacak şeyleri yazdı ve kurudu." diye nida olundu.[111]

Hz. Ömer (r.a.)'a bu ayetten sorulunca şöyle dedi: "Rasûlullah (s.a.v.)'e bu ayet hakkında sorulduğunda şöyle buyurduklarını işittim:

"Allah Teâlâ, Âdem (a.s.)'ı yarattı, sonra sağ eliyle sırtını sıvazladı ve ondan bir nesil çıkardı. Allah Teâlâ buyurdu ki: "İşte bunları cennet için yarattım. Bunlar, cennet ehlinin amelini işlerler." Sonra Âdem (a.s.)'ın sırtını bir daha sıvazladı ve ondan diğer bir nesil çıkardı. Bunun üzerine buyurdu ki: "İşte bunları da ateş için yarattım. Bunlar da ateş ehlinin amelini işlerler." Bir adam:

"Yâ Rasûlallah, bu amel hangi konudadır?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"*Allah Teâlâ, bir kulu cennet için yaratınca o kimseye cennet ehlinin amellerini işletir. Nihayet o, cennet ehlinin amellerinden birinin amelini işlerken can verir. Allah Teâlâ da bu amel sebebiyle onu cennete sokar. Bir kulu da cehennem için yaratınca ona cehennem ehlinin amellerini yaptırır. Nihayet o kimse, cehennem ehlinin amellerinden birini yaparken ruhunu teslim eder. Allah Teâlâ da, yaptığı bu kötü amel sebebiyle onu cehenneme sokar.*"[112]

Hadiste geçen ifadelerden, Allah Teâlâ'nın bütün insanları bizzat Âdem (a.s.)'ın

belinden çıkardığı mânâsı anlaşılmamalıdır. Aksine Âdem (a.s.)'ın belinden, onun sulbünden olan çocuklarını çıkarmıştır. Çocuklarının bellerinden de onların sulblerinden gelecek çocuklarını çıkarmış ve bu durum kıyamete kadar sürecek silsilenin son halkasına varıncaya kadar böylece devam etmiştir. Fakat beşeriyetin türemesine temel teşkil eden bel, Âdem (a.s.)'ın beli olduğu ve zikredilen hadis-i şeriflerden de maksad, meseleyi ilmî bir gaye ile incelemeye yönelmeksizin durumunu ifade etmek olduğu için bütün insanların çıkarılması Âdem (a.s.)'a nisbet edilmiştir.

Ayet-i kerimeye gelince o, Rasûlullah (s.a.v.)'e muasır olan kâfirler aleyhine delil getirmek için sevk edilmiştir. Onların şirk koşmayı babalarına isnad ederek özür beyan etmelerinin mümkün olmadığını açıklamaktadır. Onun için bu durum, onlardan her birinin kendi babalarının bellerinden çıkarılmasına nisbet etmeyi gerektirmiştir. Dolayısıyla Âdem (a.s.)'ın sulbünden olan çocukların, onun belinden çıkarılmış olduğuna hiç değinilmemiştir. (*el-İrşâd*'da böyle geçmektedir.)

Haddâdî, demiştir ki: Eğer "Âdem (a.s.)'ın sulbünden çıkarıldıkları zamanı hatırlamadıkları halde o anda kendilerinden alınan misak, kâfirler aleyhine nasıl delil olabilir?" diye sorulursa, şöyle cevap verilir: "Allah Teâlâ, peygamberler gönderdiği zaman onlara bu misakı haber vermiştir. Böylece bu misakın kendilerinden alındığı zamanı hatırlamasalar bile peygamberlerin sözü onlar aleyhine delil olmuştur. Meselâ namaz kılan kimse, kıldığı namazın bir rekatını terk edip unutsa, orada bulunan güvenilir kimseler kendisine bunu hatırlatsa onların sözü, o kimse aleyhinde delil teşkil eder."

Ebüssuûd Efendi, çoğunluğun kabul ettiği ayette zikredilen mukavelenin gerçekten meydana geldiği şeklindeki görüşü benimsemiş ve ayete şöyle mânâ vermiştir: "Ey kâfirler, kıyamet günü "Biz bu misaktan gafildik. Sorumluluk yeri olan dünyadayken bize böyle bir misakın varlığından hiç bahsedilmedi. Eğer bundan haberimiz olsaydı muhakkak gereğine göre amel ederdik." dememeniz için size şimdi bu misakın ne olduğunu hatırlatıp beyan ediyoruz."

Kâşifî der ki: Ey derviş! Bu ayet, ezelî ahdin merkezidir. Gaflet sokağının habersizlerini uyandırır. Yoksa gönlü uyanık olan akıllılar bu soru ve cevaptan gâfil değildir.

«Elest» ezelden beri aynı şekilde kulağında
«Kâlû belâ» feryadı ile coşmada

Nefehâtü'l-üns'te şöyle anlatılır: **Ali Sehl-i Isfahânî**'ye soruldu: "Belâ" gününü hatırlıyor musun?" "Nasıl hatırlamam, sanki dün idi", diye cevap verdi. **Şeyhülislâm Hâce Ensârî** şöyle dedi: "Bu sözde eksiklik var. Sufînin dünü ve yarını nasıl olabilir? O günün daha akşamı olmadı ki! Sufî işte o günün içindedir."

Ey sufî! Gün bu gündür
Dün ve yarından nasıl bir iz olabilir?

Bir an bile Hak'tan gafil olmayan
Geçmiş, gelecek ve şimdidir, yeter

Zünnûn Mısrî'ye, *"Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?"* makamında olan misakın sırrından sorularak "Onu hatırlıyor musun?" diye sorulunca: "Sanki o, şu an kulağımda çınlıyor." diye karşılık vermiştir.

Bilesin ki bazı kemal ehlinin ruhlarının bu cüz'î unsurî mizâc ile taayyünden önce ayn mertebesinde ve hâricde ilim vasfı ile tahakkukları vardır. Bu ilim, ondan önce nefs-i küllî mertebesinde bizzat ilâhî-aslî ruhun taayyünüyle taayyün eden küllî ruhâniyet cihetindendir.

Şu halde küllî ruh, vasıf ve zât itibariyle kemal ehlinin ruhlarındandır. Nüzûl ve hubût sırasında zâhirî his ve unsurî mizâc âlemine kadar uğradığı mertebelerden ve âlemlerden her birinde taayyün eder.

Küllî ruh, bu unsurî yaratılışla ittisâli zamanında bu âlemde aslî ruhun gerektirdiği şekilde taayyün eder. İşte o mertebede, bu unsurî yaratılışla ittisâli vaktinde taayyün ettiği zamanki durumu hakkında aslî-ilâhî ruhun bildiği şeylerden, Allah'ın ilimlerinden bilmesini dilediği kadarını bilir.

İşte ben bu sırrı keşfedince Rasûlullah (s.a.v.)'in: *"Âdem (a.s.), su ile çamur arasında bir haldeyken ben peygamber idim."*[113] hadîsinin ve Zünnûn Mısrî'nın yukarıda zikredilen sözünün sırrını anladım. Bu konuda daha detaylı bilgi elde etmek istersen, **Sadreddîn Konevî** (k.s.)'un *Miftâhu'l-ğayb* adlı eserine müracaat etmelisin.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: Ayette işaret vardır ki yaratılmışların alması, mevcut olan bir şeyden mevcut olan bir şeyi almak şeklindedir. Yaratanın alması ise bazen yok olan bir şeyi, yokluktan almak şeklinde olur. Nitekim ***"Daha önce sen hiç bir şey değil iken seni de yaratmıştım."*** (Meryem, 19/9) ayeti bu türlü bir almaya delâlet eder. Bazen de yok olan bir şeyi, yine yok olan bir şeyden almak şeklinde olur. Nitekim ***"Rabb'in Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almıştı."*** (el-A'râf, 7/172) ayeti sözü edilen ikinci almaya örnek verilebilir. Çünkü ayette bahsedilen "alma" zamanında Âdemoğulları, onların belleri ve zürriyetleri yoktu. Allah Teâlâ kemâl-i kudretiyle onların kıyamete kadar vücuda gelecek olan, fakat o anda yok bulunan zürriyetlerini, yok olan Âdemoğullarının yok olan bellerinden almış ve onları o anda var ederek içinde bulundukları duruma uygun bir vücud vermiştir.

Allah Teâlâ, Âdem (a.s.)'ın belinden çocuklarının zerrelerini, çocukların bellerinden de kıyamete kadar gelmesi mukadder olan zürriyetlerinin zerrelerini çıkardığı zamanda ruhlar, üç saf halinde dizilmiş bir ordu gibiydi:

Birinci saf, (hayırda) önde olanların ruhlarıdır. İkinci saf, amel defterini sağ taraftan alanların ruhlarıdır. Üçüncü saf ise amel defterini sol taraftan alanların ruhlarıdır. Babalarının bellerinden alınan zerreler, kendilerine ait ruhlar ile aydınlanıp rabbânî bir

vücudla ruhânî vücud elbisesini giydiler. Kulaklar, gözler ve kalpler de ruhânî bir örtüye büründüler. Sonra Hak Teâlâ onlara: *“Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?* buyurdu.

(Hayırda) önde olanlar, Allah Teâlâ’nın bu hitabını nûrânî ve ruhânî bir kulakla dinleyip nûrânî gözlerle O’nun cemâlini müşâhede ettiler. O’nu, O’na vuslat arzusuyla nurlanmış rabbânî ve ruhânî bir kalble sevdiler. Bu sevgi üzere O’nun: *“Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?”* sorusuna icâbet ederek: “Evet, sen bizim sevgilimiz ve mabûdumuz olan Rabb’imizsin. Senin mahbûbiyetine ve rubûbiyetine şâhid olduk.” dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlardan, sadece kendisini sevip kulluk etmeleri hususunda söz aldı.

Amel defterini sağ taraftan alanlar, Hak Teâlâ’nın hitabını ruhânî bir kulakla işitip ruhânî gözlerle O’nun celâlinin ruhâniyetini gördüler. İlâhî ve rabbânî bir kalb ile O’na inanıp ubûdiyet (kulluk) üzere davetine icabette bulunarak: “Evet, sen bizim taptığımız, kulluk ettiğimiz Rabb’imizsin. İşittik, itaat ettik.” dediler. Allah Teâlâ da onlardan, sadece kendisine kulluk etmeleri hususunda söz aldı.

Amel defterini sol taraftan alanlar ise Hak Teâlâ’nın hitabını ruhânî bir kulakla izzet perdesinin arkasından işittiler. Kulaklarında gaflet ağırlığı, gözlerinde şekavet perdesi, kalplerinde ise mihnet (sıkıntı) mührü vardı. Mecbûren Hak Teâlâ’nın buyruğuna icabet edip: “Evet, sen bizim Rabb’imizsin. Fakat biz bunu istemeyerek işittik.” dediler. Allah Teâlâ da, kendisine kulluk etmeleri için onlardan söz aldı. Şimdi iman ve küfür bakımından insanlar arasında var olan farklılıklar, onlara verilen rabbânî ve ruhânî istidadların farklılığından kaynaklanmaktadır.

Sonra bilesin ki, Allah Teâlâ’nın Âdemoğullarından başka, henüz yoklukta bulunan biriyle konuştuğuna dair bir bilgi yoktur. Fakat Allah, mevcut olmadıkları halde Âdemoğullarıyla konuşmuş, onlar da yok oldukları halde O’na icabet etmişlerdir.

Şu kadar var ki, ne olduysa Allah’ın lütuf ve keremiyle olmuştur. İşte insanların başlangıcı (bidayeti) böyledir. İşiten kulakları, gören gözleri ve konuşan dilleri Allah olduğu takdirde sonları (nihayetleri) da bu olacaktır. Nitekim hadiste: *“Ben onun kulağı, gözü ve dili olurum. Benimle işitir, benimle görür ve benimle konuşur.”*[114] buyurulmuştur.

Cüneyd’e “Nihayet nedir?” diye sorulduğunda: “Nihayet, bidayete dönmektir.” diye cevap vererek bu gerçeğe işaret etmiştir. (*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’den özet olarak yapılan nakil burada bitti.)

Yapılan bu açıklamalardan anlaşıldığına göre hakikat ehli, bu yolda hakîkî mânâda yürümektedirler. Çünkü ruhâniyeti cismâniyetine gâlib olan kimse, işi kolay görür ve ona hiçbir şey zor gelmez.

Zâhir ehli ve Mu‘tezile ise böyle değildir. Onlar, Allah’ın yokluk âleminde Âdemoğulları ile konuştuğu rivayetini kabul etmemişler; hayat, akıl ve anlayışın husûle gelmesi için bünyenin mevcudiyetinin şart olduğunu ileri sürmüşler ve şöyle demişlerdir:

“Âdemoğullarının bellerinden alınan zürriyetlerden hiçbirinin, et ve kandan müteşekkil bir cismi ve bünyesi olmadan bilen ve anlayan canlı bir varlık olması mümkün değildir. Eğer o vakit Allah’ın insanları ete ve kemiğe bürünerek yarattığını düşünürsek, Âdem (a.s.)’ın yaratılmasından kıyamet gününe kadar var olacak insanların hepsi aynı anda yaratılmış demek olur. Oysa onlar, yeryüzüne sığmaz. O halde bunların, Âdem (a.s.)’ın sulbünden bir defada yaratıldıkları nasıl söylenebilir?”

Onların ileri sürdüğü şu zayıf ve değersiz görüşe bak. Eğer onlara: “Allah, yerleri ve gökleri, dağları, ağaçları ve suyu; bunlardan hiçbir şey eksiltmeden ve yumurtayı da hiç büyültmeden bir yumurtanın içine koyabilir mi?” diye soracak olsaydın muhakkak “Hayır, böyle şey mümkün olamaz.” derlerdi. Bu gibi yanlış düşüncelerden Allah’a sığınırız.

Şu halde sana düşen, sana gizli olan şeyler keşfoluncaya ve gayb âlemi kalb aynanda güneş gibi parlayıp suret ile mânânın, açık ile gizlinin nasıl olduğunu görünceye kadar elest bezminde verdiğin söze riayet etmektir.

---

[111]. bk. İbn Sa’d, et-Tabakatü’l-kübrâ, I, 7

[112]. *Ebû Dâvûd*, Sünnet, 17; *Tirmizî*, Tefsir, 8; *Muvatta*, Kader, 2; *Müsned*, I, 44

[113]. *Deylemî*, hadis no: 4858

[114]. *Buhârî*, Rikak, 28

BEL’AM B. BÂÛRÂ KISSASI

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ الَّذٖىۤ اٰتَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ
فَكَانَ مِنَ الْغَاوٖينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُۤ اَخْلَدَ اِلَى
الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُۚ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ
اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْؕ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذٖينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۚ فَاقْصُصِ
الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَاۤءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذٖينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا وَاَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدٖىۚ
وَمَنْ يُضْلِلْ فَاُولٰۤئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

175. Onlara *(yahudilere)*, kendisine ayetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku.
176. Dileseydik elbette onu bu ayetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksanda dilini sarkıtıp solur. İşte ayetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler.
177. Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmiş olan kavmin durumu ne kötüdür!
178. Allah kimi hidayete erdirirse, doğru yolu bulan odur. Kimi de şaşırtırsa, işte asıl ziyana uğrayanlar onlardır.

Ey Muhammed, *“Onlara”* yahudilere, kendisine vahdaniyetimizin ve ulûhiyetimizin delillerini öğrettiğimiz ve anlamasını sağladığımız *“şu adamın”* mühim *“haberini de oku: Kendisine ayetlerimizi verdik”* Buradaki “vermek”, öğretmek anlamındadır.

Bu adamın kim olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bühtanları sebebiyle yahudileri azarlama makamına en uygun olanı, *el-İrşad*’da da belirtildiği gibi onun İsrâiloğulları’nın âlimlerinden biri olmasıdır. **İmam Gazzâlî**’nin *Minhâcü’l-abidîn*’de belirttiği gibi o, **Belam b. Bâûrâ**’dır. Bu kimsenin Kenanlı zorbalardan olduğunun söylenmesi, onların memleketinde yaşaması sebebiyledir. Çünkü kişi, bilindiği üzere doğduğu yere nisbet edilir.

Kıssaya en uygun olanı, *Haddâdî*’nin tefsirinde **İbn Abbas** (r.a.) ve **İbn Mes‘ûd** (r.a.)’dan naklettiği şu görüştür:

Bu adam, İsrâiloğulları'nın abidlerinden biriydi ve Mûsâ (a.s.)'ın fethetmek istediği şehirde oturmaktaydı. Bu şehrin halkı kâfirdi. Bu adam, Allah'ın ism-i a'zâmını biliyordu. Bu sebeple o şehrin kralı adamdan ism-i azâm ile, Mûsâ (a.s.)'a beddua etmesini ve böylece onun şehri ele geçirmekten vazgeçmesini sağlamasını istedi. Adam:

"Mûsâ'nın ve benim dinim aynıdır. İstediğin şeyi yapmam mümkün değildir. O, Allah'ın peygamberi olduğu ve yanında mü'minler ve melekler bulunduğu halde nasıl olur da ben ona beddua edebilirim? Ben bildiklerimi Allah'ın öğretmesiyle biliyorum. Şayet istediğini yerine getirirsem dünyamı ve ahiretimi kaybederim." dedi. Fakat adamın peşini bırakmadılar, mal ve hediyeler ile onu aldatmaya çalıştılar. Nitekim bunda da başarılı oldular.

Denildiğine göre Bel'am'ın çok sevdiği ve hiç kırmadığı bir hanımı vardı. Kavmi büyük hediyeler hazırlayarak hanımına takdim ettiler, o da bunları kabul etti. Bunun üzerine ona:

"Gördüğün gibi başımıza bir musibet geldi. Bunun defi için Bel'am ile konuşsan olmaz mı?" dediler. Kadın Bel'am'a vararak:

"Bu insanların senin üzerinde komşuluk ve diğer hakları var. Senin gibi birine, zorluk ve musibet anında komşularını böyle çaresiz bırakmak yakışmaz. Üstelik onlar sana iyilik de ederlerdi. Dolayısıyla onların yaptıklarına güzel bir karşılık vermen ve isteklerine önem vermen uygun düşer." dedi. Bel'am şöyle cevap verdi:

"Eğer ben, Mûsâ'nın bu şehri fethetme isteğinin, Allah'ın bir emri olduğunu bilmemiş olsaydım muhakkak kavmimin isteklerini yerine getirirdim."

Fakat hanımı, onu fikrinden caydırmak için teşebbüslerine devam etti ve sonunda muvaffak da oldu. Bel'am eski düşüncesinden vazgeçerek kendine ait dişi bir merkebe bindi ve Mûsâ (a.s.)'a beddua etmek üzere yakındaki dağa yöneldi. Birkaç adım yürüdükten sonra merkep çöktü. Bel'am, merkebi öldüresiye dövdü. Sonra merkeb tekrar ayağa kalktı. Bel'am üzerine biner binmez yeniden çöktü ve Bel'am eşeği yine dövdü. Bunun üzerine Allah Teâlâ'nın izniyle dile gelen merkep şöyle dedi:

"Ey Bel'am, acırım sana, nereye gidiyorsun? Beni gitmekten engelleyen önümdeki şu melekleri görmüyor musun? Ben bu haldeyken senin Allah'ın peygamberine ve mü'minlere beddua etmek üzere gitmeni nasıl isteyebilirim?"

Bunun üzerine Bel'am, merkebi serbest bırakıp yürüyerek dağa vardı ve dua etmeye başladı. Yaptığı bedduaları Allah Teâlâ, kendi kavminin aleyhine; yaptığı hayır duaları ise Mûsâ (a.s.)'ın lehine döndürüyordu. Kavmi:

"Ey Bel'am, sen bizim kötülüğümüze, Mûsâ'nın ise iyiliğine dua ediyorsun." dediler. Bel'am:

"Allah'a yemin ederim ki, bunları bana Allah söyletti." dedi. Sonra dili, göğsüne ulaşana kadar uzadı. Bunun üzerine Bel'am:

"İşte şimdi hem dünyam, hem de ahiretim elden gitti. Artık onları defetmek için hile ve tuzaktan başka bir yol kalmadı. Şimdi size, sonuç verecek bir hile söyleyeceğim:

Kadınları güzelce süsleyip kokulayın ve onları Mûsâ'nın askerlerinin konakladıkları

yere gönderin. Kadınlara, kendileriyle aşk yapmak isteyen erkeklere mani olmamalarını emredin. Eğer Mûsâ'nın askerlerinden biri zina ederse, onların perişan olmalarına yeter." dedi.

Bel'am'ın teklif ettiği hileyi aynen yaptılar. Kadınlar kışlaya girince onlardan biri, İsrâiloğulları'nın önde gelenlerinden bir adamla karşılaştı. Adam ona doğru yöneldi ve güzelliği pek hoşuna gidince elini tuttu. Sonra kadını Mûsâ (a.s.)'ın yanına getirip ona: "Sanırım ki sen, bunun haram olduğunu söyleyeceksin." dedi. Mûsâ (a.s.): *"Evet, o sana haramdır. Sakın ona yaklaşma."* buyurdu. Adam, bu konuda Mûsâ'ya itaat etmeyeceğini söyledikten sonra kadını gizli bir yere alarak onunla zinâ etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ, İsrâiloğulları'na tâûnu (vebâyı) gönderdi.

İsrâiloğulları içinde, Mûsâ (a.s.)'ın dava arkadaşı **Elazar oğlu Pinehas** isminde bir adam vardı. Gayet iri yapılı ve kuvvetliydi. O adam kadınla yaptığı işi yaptığı sırada, başka bir yerdeydi. Geldiğinde İsrâiloğulları arasında vebâ kol geziyordu. Olanlar kendisine haber verilince her tarafı demirden olan mızrağını alıp onların oldukları yere girdi. Zina eden adamla kadını sarmaş dolaş yatar halde buldu. İkisini de şişleyip mızrağına geçirdi. Sonra onları yukarı kaldırıp mızrağıyla yüklenerek dışarı çıkardı. Mızrağı kollarıyla tutmuş, dirseğine dayamış ve sakalına yaslamıştı. Şöyle demeye başladı: "Allah'ım, sana isyan edenlere işte biz böyle yaparız." O zaman İsrâiloğulları'ndan vebâ kaldırıldı. Adamın kadınla zina etmesinden öldürülmesine kadar geçen süre içinde vebâdan yetmiş bin insan ölmüştü.

Sonra Mûsâ (a.s.) veya hizmetçisi **Yûşa' b. Nûn**, Bel'am'ın bulunduğu bölgenin halkıyla savaştı ve onları mağlup ettiler. Bazılarını öldürüp, bir kısmını da esir ettiler. Bel'am da esirler arasındaydı, o da öldürüldü. Onun kabul ettiği bir çok hediyeyi getirdiler ve ganimet olarak aldılar.

"ama onlardan" kendisine Allah tarafından verilen ayetlerden koyunun ve yılanın derisinin soyulduğu gibi *"sıyrıldı çıktı"* bu ayetleri asla aklına getirmedi. *"şeytan onun peşine takıldı,"* Yani şeytan onu sapıtmak için peşinde koşuyordu. O, iman ve taat sâyesinde önde gidiyor ve şeytan ona ulaşamıyordu. Sonra kendisine verilen ayetlerden sıyrılıp çıkınca ona kavuştu ve yetişti. *"böylece"* ayetlere vâkıf olan o kimse *"azgınlardan"* hidayete erenlerden iken en derin sapıklığa düşenlerden *"oldu."*

İmam Gazzâlî demiştir ki: "Bel'am b. Bâûrâ, baktığı zaman Arş'ı görecek bir mertebedeydi. Tek bir hata yaptı: Dünyaya ve dünya ehline bir kez meyletti. Dostlarının hiçbirinin yanında zerre kadar hürmeti kalmadı, bildiklerini (ma'rifetini) sıyırıp aldı. İlk zamanlar meclisinde, konuştuklarını yazan öğrenciler için on iki bin divit bulunurdu. Sonra ise âlemin yaratıcısı olmadığına dair ilk kez kitap yazan kişi oldu. Öfkesinden Allah'a sığınırız."

Hakiki sâlik, nebîlerin ve rasullerin makamlarının en yücesine ulaşmış olsa dahi asla Allah'ın mekrinden emin olamaz. Hiçbir durumda kendisine mücâhede ve riyazat, nefse

ve onun arzularına muhalefet kapılarını kapatmaz. Nitekim Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'in, hulefâ-i raşidînin, sahabenin, tabiînin, selef imamlarının ve daha önce gelip geçmiş meşayihin durumu böyledir.

Yine hakiki sâlik, yeme, içme, giyinme, evlenme, binit ve mesken konusunda kendisine nimet ve dünyadan faydalanma kapısını açmaz. Çünkü gaybın gizliliklerinde Allah Teâlâ'nın, hoşbaht (said) kulları için hazırladığı, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin aklına gelmeyen gizli lütuf ve ihsanları olduğu gibi belaları da vardır.

Bu sebeple ey sâdık sâlik, vuslata ve kemal noktalarına varmış kimse, dünyaya dalarak, davranışlarında serbest davranarak ve nefsin arzularına tâbî olmak suretiyle bu belalara uğramaktan sakın. (*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.)

Kâşifî der ki: Şeyhülislâm dedi ki: Takdir rüzgârı nereden çıkar ve ne şaşkınlıklar gösterir. Eğer fazl tarafından eserse, ateşperestin zünnarını din yolunun aşığının kemerine döndürür. Eğer adl tarafından eserse, Bel'am'ın tevhîdini atıp değersiz taşla denk kılar.

Onu manastırdan götürüp ateşperestlerin tapınağına atarsın
Bunu puthaneden çekip, insanlara baş yaparsın
Senin işinde nasıl ve niçin zavallı aklı ne zaman ulaştırır
Mutlak ferman sahibi sensin; neyi istersen onu yaparsın

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلٰكِنَّهُٓ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوٰيهُۚ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِۚ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ اَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْۜ ذٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَاۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾

176. Dileseydik elbette onu bu ayetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksanda dilini sarkıtıp solur. İşte ayetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler.

Yükseltmeyi *"dileseydik elbette onu ayetlerle"* bu ayetler ve onlara uygun olarak yaşaması sebebiyle âlimlerden iyi olanların (ebrâr) mertebesine *"yükseltirdik."* Bazıları bu "ayetler"den maksadın İbrahim (a.s.)'a indirilen sahifeler olduğunu söylemiştir. Bel'am, bu sahifeleri veya ism-i a'zâmı da içine alan kelimeleri okumuştur.

"Fakat o, yere saplandı" dünyaya meyletti. Aksine hareket ettiği için onu yükseltmeyi dilemedik. "Yer"den maksad, dünyâdır. Çünkü dünyadaki taşınır taşınmaz tüm mallar "yer (arz)"dedir. Diğer dünya malları da yerden çıkarılır. "Saplanmak", aslında bir şeyi arzulayarak ve huzur bularak yönelmektir. Burada "yere saplanmak" Allah'ın ayetlerine

sarılmaktan ve gerekleri ile amel etmekten uzaklaşmaktan kinâyedir.

"ve hevesinin peşine düştü." Dünyayı tercih etme bakımından nefsinin arzusuna uydu ve kavminin isteğine boyun eğdi. Onun için son derece alçaldı ve aşağıların aşağısına indi. Allah Teâlâ tarafından verilen şu misal, bu alçaklığa işaret etmektedir: *"Onun durumu,"* alçaklık ve rezalette onun misâli *"tıpkı şu köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini sarkıtıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur."* Yani, ister azarlamak ve kovmak için üstüne varılsın, ister hiç dokunulmasın sürekli dilini sarkıtıp soluyan köpek gibidir. Çünkü köpek, kalbinin zayıflığı ve yüreğinin yetmemesi sebebiyle kolaylıkla sıcak havayı verip soğuk havayı almaya güç yetiremez. Diğer hayvanlar ise böyle değildir. Çünkü onlar, sık nefes alıp vermeye ihtiyaç duymadıkları gibi, nefes alma esnasında herhangi bir güçlük ve darlıkla da karşılaşmazlar. Ancak yorgunluk ve bitkinlik dışında onlarda sıkıntı ve daralma olmaz.

İşte bahsedilen köpek devamlı soluduğu ve sıkıntıda olduğu gibi bu kâfiri de azarlasan ve ona nasihat etsen uslanmaz ve öğüt almaz. Kendi hâline bıraksan o zaman da asla düşünüp doğru yolu bulamaz. O, nihayeti olmayan bir alçaklığa doğru gider durur.

Dünya sevgisine ve onun kötülüğüne bak. Özellikle âlimlerin başlarına neler getiriyor! Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"İlmi arttığı halde hidayeti artmayan kimsenin, ancak Allah'a uzaklığı artar."*[115] Nimet, ancak kadrini bilmeyenlerin elinden alınır. O, nimetin şükrünü edâ etmeyen nankör kimsedir. Köpek, ikram edilmeyi horlanmadan, üstünlük ve şerefi hakaretten ayıramaz. Onu yanına koltuğun üzerine ya da toprak, hatta pislik üzerine oturtsan da ona göre bütün iyilik, yediği bir parça yiyecekte veya önüne atılan bir kırık kemiktedir. Kötü kul da bunun gibidir. İyiliğin kadrini bilmez, nimetin hakkını vermez. Nihayet lütuf ve kerem elbisesinden soyunarak kahır ve mekir ridasina bürünür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de denilir ki: Cahil ve saptırılmış kimse, hevâya, nefsin arzu ve isteklerine tâbî olmanın hiçbir zararı olmadığını sanıp aldanmasın. Çünkü Allah Teâlâ peygamberleri bile hevâya uymaktan sakındırmış ve ona uymanın sapıklığa sebep olacağını bildirmiştir. Nitekim bir ayette şöyle buyurulmaktadır: ***"Ey Davud, biz seni yeryüzünde hükümdar yaptık. İnsanlar arasında adaletle hükmet; hevâna uyma, sonra seni Allah'ın yolundan saptırır."*** (es-Sâd, 38/26)

Hâfız, şöyle der:

İlim ve amelle sürekli gururlanma ey fakih!
Hiç kimse Allah'ın kazasının dışına çıkamaz

"İşte" bu kötü durum *"ayetlerimizi yalanlayanların durumu budur."* Bunlar, yahudilerdir. Bel'am, kendisine Allah'ın ayetleri verildikten sonra onlardan sıyrılıp çıkarak dünyaya meylettiği ve nihayet köpek gibi olduğu gibi yahudiler de kendilerine Tevrat verildikten sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) hakkındaki inançlarından sıyrıldılar. O'nu yalanladılar ve ismini tahrif ettiler. Halbuki Tevrat'ta Rasûlullah (s.a.v.)'in

vasıfları, mucize olan Kur'an'ın zikri ve Hz. Muhammed (a.s.)'ın peygamber olarak gönderilmesinin yakın olduğu hakkında insanlara müjdeler vardı. Daha önce bu peygamberle kâfirlere karşı yardım istiyorlardı.

"Bu kıssayı anlat," bu haberi onlara oku *"belki düşünürler."* bu düşünceleri de onları ibret almaya sevk eder.

سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾

177. Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmiş olan kavmin durumu ne kötüdür!

Kendi aleyhlerine delil ortaya konduktan ve kendileri bunu bildikten sonra "*ayetlerimizi yalanlayan ve kendilerine de zulmeden"* yani yalanlayarak ancak kendilerine zulmederler. Çünkü yalanlamalarının vebâli kendilerinden başkasına ulaşmaz. İşte bu *"topluluğun durumu ne kötüdür.*"

Haddâdî, şöyle demiştir: Bu kötülük, onların fiillerine aittir; verilen örneğe değil. Sanki şöyle denilmiştir: Onların, böyle kötü bir vasıfla nitelenmelerine sebep olan fiilleri ne kötüdür. Söz konusu mesel (benzetme) ise Allah tarafından olan bir hikmettir ve doğrudur.

مَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

178. Allah kimi hidayete erdirirse, doğru yolu bulan odur. Kimi de şaşırtırsa, işte asıl ziyana uğrayanlar onlardır.

"Allah kime yol gösterirse," kimin içinde hidayeti yaratırsa "*işte"* kim olursa olsun "*doğru yolu bulan odur."* başkası değil. Öğüt ve hatırlatma, ancak hidayetin meydana gelmesine yarayan normal vasıtalardan ibarettir. Bunlar, kişinin iradesini, hidayeti elde etmeye yönlendirmesine yardımcı olmaktan öte bir tesire sahip değildir. *"Kimi de saptırırsa, işte ziyana uğrayanlar onlardır."* Allah, kimin de içinde hidayete ulaşma istidadı yaratmaz, aksine iradesini sapıklığı tercihe sarfedecek bir dalâlet yaratırsa işte onlar, başka değil tam olarak zarara uğrayanların ta kendileri olurlar.

Ayette işaret vardır ki bugün Hakk'ın inâyetiyle hidayete kavuşan, böylece ulvî mertebelerden süflî derekelere düşmekten kurtulan kimseler, Allah Teâlâ'nın ruhlar âleminde saçtığı nurun serpintilerinden nasibini almış olanlardır. Allah'ın hor ve zelil kılması sebebiyle hevâsına tâbî olup hevaları kendilerini Allah'ın yolundan saptıranlar ise bu nurdan hiç nasip almayan bu sebeple dalâlet ve hüsrana düşenlerdir.

Süfyan Sevrî, sanki bir gemideymiş ve her an boğulmaktan korkuyormuş gibi

“Allah’ım selamet ver, Allah’ım selamet ver!” derdi.

Yakub (a.s.), kendisine Yusuf’tan haber getiren müjdeciye: “Şu an Yusuf hangi din üzere bulunmaktadır?” diye sordu. Müjdeci: “İslâm dini üzere.” diye cevap verince o: “İşte nimet şimdi tamamına erdi.” buyurmuştur.

Denilmiştir ki Allah Teâlâ’ya en sevimli ve O’nun katında şükrü en güzel ifâde eden söz kulun şöyle demesidir:

(اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَنْعَمَ عَلَيْنَا وَهَدَنَا اِلَى الْاِسْلَامِ) *“Bize nimet veren ve bizi İslâmla müşerref kılan Allah’a hamdolsun.”*

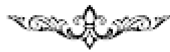
Şükürden gâfil olmaktan ve şu an üzerinde bulunduğun İslâm, mârifet, tevfik ve günahlardan uzak olmaya aldanmaktan sakın. Çünkü bunlarla birlikte emniyet ve gafletin yeri yoktur. Çünkü işler, neticelerine göre değerlendirilir.

Âriflerden biri demiştir ki: Peygamberlerden biri, Allah Teâlâ’ya Bel‘am’ın durumunu ve kendisine ayetler ve kerâmetler verildikten sonra huzurdan kovulmasının sebebini sordu. Allah Teâlâ şöyle cevap verdi: “Verdiklerime karşılık bir gün bile bana şükretmedi. Eğer bana bir kez şükretmiş olsaydı, verdiğim ayetleri ondan soyup almazdım.”

Bir milyon dinar değerinde bir cevheri olan kimse, onu bir kaç paraya satsa bu büyük bir ziyan, feci bir aldanma olmaz mı? O kişinin himmetinin düşük, bilgisinin kusurlu, görüşünün zayıf ve aklının kıt olduğunu göstermez mi? Onun için uyanık ol ki dünya ve ahiretin heba olup gitmesin.

Dikkat et. Çünkü iş oldukça zor, ömür kısa, ameller kusurlu ve Allah bütün yaptıklarımızı görendir.

Eğer Allah amellerimizin neticesini hayırlı kılar ve hatalarımızı affederse ne mutlu bize! Bu, onun için asla zor değildir. Allah’ım, şu fakir kulunun muradını tahakkuk ettir.

---

[115]. *Münavî*, VI, 52

CEHENNEMLİKLERİN ÖZELLİKLERİ

وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ
بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا
اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

179. Andolsun, biz cinler ve insanlardan bir çoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.

"Andolsun, biz cehennem için" yani oraya girmeleri ve azab olunmaları için *"birçok cin ve insan yarattık."* Cehennem, Allah Teâlâ'nın ahiretteki hapishanesidir. Dibinin çok uzak ve derin olması sebebiyle bu ismi almıştır. Cehennemin içinde pek kızgın ateşler ve dondurucu soğuklar vardır. Derinliği ise yüz yetmiş beş yıllık mesafedir.

Cinlerden ve insanlardan, Allah'ın ilmine göre küfürde ısrar edecekleri kesinleşmiş bir çok kimse buraya atılacak ve burada ceza görecektir. Allah'ın, kendi hür iradesiyle küfür üzere ısrar edeceğini bildiği kimse, kesinlikle cehennem ehlinden olacaktır.

Cinler, lâtif cisimlerdir. Çeşitli şekillere girebilirler. Akılları ve anlayışları vardır. Ağır ve zor işleri yapmaya güçleri yeter. İnsanlardan farklıdırlar. Gözlerden saklı oldukları (görülmedikleri) için bu ismi almışlardır.

" اَلْاِنْسُ ", beşer demektir. İnsan kelimesi gibi "gördü" mânâsına gelen (اَنَسَ) fiilinden türemiştir. Cinler insanlardan sayı bakımından çok oldukları ve daha önce yaratıldıkları için ayette önce onlar zikredilmiştir. Ayrıca "el-ins" kelimesi, "el-cinn" kelimesinden daha hafiftir. Terkibde ağır olan kelimenin hafif olandan önce getirilmesi, konuşanın şevki ve rahatı açısından daha uygundur.

Cinlerin, özellikle bizim şeriatımızla Allah'a kulluk ettikleri ve Peygamberimiz (s.a.v.)'in hem cinlere hem de insanlara gönderilmiş bir peygamber olduğu konusunda icmâ vardır. Cinlerin bu ümmet içerisinde olduğu gibi, geçmiş ümmetler içinde de mükellef olduklarında şüphe yoktur. Çünkü Allah Teâlâ: ***"İşte onlar da kendilerine azab sözü gerekli olmuş kimselerdir. Kendilerinden önce geçen cin ve insan toplulukları arasında azabın içinde bulunacaklardır. Gerçekten onlar ziyana uğrayanlardır."*** (el-Ahkâf, 46/18) buyurmuştur. Burada cinlerin ve insanların birlikte zikredilmesi, onların Allah'a kulluk edip saadete ermek için fıtrî ve mükemmel bir isitidada sahip bulunmaları bakımındandır. Aksi halde onları mükellef tutmak doğru

olmazdı.

Eğer "Allah Teâlâ'nın kâfirleri mü'minlerden çok kılmasının hikmeti nedir?" diye sorarsan, buna şöyle cevap veririm: Allah, kâfirlere onların taat ve ibadetlerinden müstağnî olduğunu, buna hiç ihtiyacı olmadığını göstermek, bu arada mü'minlerin yüceliğini ortaya koymak için böyle yapmıştır. Çünkü eşya, zıddı ile tanınır. Az bulunan bir şeyin kıymet ve değeri fazla olur.

Eğer "Allah'ın rahmeti gadabını aşmıştır. Bu durum, rahmete ereceklerin, gadaba müstahak olacaklardan daha çok olmasını gerektirir. Halbuki her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuzu cehenneme, sadece biri cennete gönderilecektir. Bu nasıl olur?" diye sorarsan şöyle cevap veririm: Bu çokluk, Âdemoğullarına nisbetledir. Fakat melekler ve cennete girecek diğer varlıklar gözününde bulundurulursa rahmet ehli daha çok olur. Çünkü Âdemoğulları, meleklere, hurilere ve ğılmanlara nisbetle gayet azdır. Böyle olunca da rahmet ehli gadab ehlinden daha çok olur.

Denildiğine göre kâfirlerin çokluğu, mü'minlerin kurtuluşu için fidye olacakları için mü'minlere bir müjdedir. Çünkü sahih bir haberde şöyle buyurulmuştur: *"Kıyamet günü her mü'min, bir kâfirin perçeminden tutar ve onu kendisine fidye olarak cehenmme atar."*[116] Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Allah, cehenneme girecekleri yarattı, veled-i zinâ da bunlardan biriydi."*[117] *Makâsıd*'da şöyle denilmiştir: Eğer *"Zina yoluyla dünyaya gelen çocuk, cennete giremez."*[118] hadisi sahihse mânâsı, 'ana babasının yaptığını yapınca cennete giremez' demektir. Çünkü bu hadisin, zâhir mânâsına yorumlanamayacağı hususunda âlimlerin ittifakı vardır. Yine bu hadis hakkında şöyle bir yorum daha yapılmıştır: Hadiste zikredilen veled-i zinadan maksad, zinayı artık alışkanlık haline getirmiş kimselerdir. Nitekim Arapça'da şahitlere *"benü's-suhuf"* (sahife çocukları), cesur kimselere *"benü'l-harb"* (savaş çocukları) ve müslümanların çocuklarına da *"benü'l-islâm"* (İslâm çocukları) denilir. Vuslat ehlinden olan mürşidler, veled-i zinanın hususi velayete (velayet-i hâssa) ehil olamayacağı konusunda ittifak etmişlerdir.

"Onların kalpleri var, fakat onlarla anlamazlar." Allah Teâlâ'nın, cehennem için yarattığı cinlerin ve insanların kalpleri vardır; ama onlarla hakikati düşünüp anlamazlar. Çünkü onlar kalplerini, Hakk'ı bilmek ve O'nun varlığının delillerini düşünmekle meşgul etmezler. Kalp, ayna gibidir; gaflet ve inkarla paslanır. Onun cilası, Allah'ı tasdik ve O'na yönelmektir.

Sa'di (k.s) der ki:

Senin akıl gözünü sevda tozları kapamış
Bu sevda, ömrünün tarlasını sam yeli gibi yakmış
Gözündeki gaflet sürmesini temizle
Çünkü yarın toprağın gözüne sen olacaksın sürme

"Gözleri var, fakat onlarla görmezler." Allah'ın yarattığı şeylere ibret nazarıyla bakmazlar.

Gözler de Allah’ın kudretini görmeye yarar
Kardeşinin ve dostunun ayıplarına karşı onları yummalısın

“Kulakları var, fakat onlarla işitmezler.” Ayetleri ve öğütleri, düşünmek ve anlamak üzere dinlemezler.

Kulak, Kur’an ve nasihat geçitidir
İftira gibi, batıl söz gibi şeyleri duymamaya çalışmalısın

“İşte onlar” zikredilen çirkin vasıflara sahip olan bu kimseler, anlayışlarının yokluğu, ibret nazarıyla bakmamaları ve düşünmek için dinlememeleri bakımından dört ayaklı *“hayvanlar gibidirler.”* onlara benzerler. Yâhut bütün his ve güçlerini, geçim ve yiyip içmeye yönlendirmeleri, sadece onun peşinde koşmaları bakımından hayvanlara benzerler.

“ اَلْأَنْعَامُ ”, deve ve koyun mânâsına gelen veya çoğu zaman deve anlamında kullanılan “ نَعَمْ ” veya “ نَعْمٌ ” kelimesinin çoğuludur. Kâmûs’ta böyle zikredilmektedir.

“Hatta daha da sapıktırlar.” Buradaki “ بَلْ ” edatı, önceki hükmü iptal için değil, bir hükümden başka bir hükme intikal için kullanılmıştır. Yani onların hayvanlar gibi olmaları hükmünden, onların tuttukları yol bakımından hayvanlardan daha sapık oldukları hükmüne geçilmiştir. Çünkü hayvanlar kendilerince faydalarına ve zararlarına olan şeyleri idrak edip, faydalı olanı elde etmek ve zararlı olandan da kaçınmak üzere bütün güçlerini sarfederler. Onlar ise böyle değildir. Hayvanların ebedîlikle alâkası yoktur. Onlar ise hem ebedî nimetleri terk etmekte, hem de sonsuz azaba atılmaktadırlar.

Denilir ki: Hayvanlar sahiplerini tanırlar, onları hatırlayıp itaat ederler. Onlar ise Rablerini tanımazlar, ne O’nu anarlar, ne de O’na itaat ederler. Haberde şöyle gelmiştir: “Her şey Allah’a, Âdemoğlundan daha itaatkârdır.”

Yazık! Değerli olarak yaratılmış insanoğlu
Nasıl hayvanlar gibi, hatta daha da sapık olabilir?

“Ve işte” ahiret hayatından ve orada âsîler için hazırlanmış olan cezalardan “*gafiller onlardır.”* İnsanda bir ruhânî yön, bir de cismânî yön vardır. Ona hem akıl, hem de şehvet verilmiştir. Eğer aklı, nefsinin arzularına galip gelirse meleklerden üstün olur. Nefsine ve hevasına mağlup olursa o zaman da hayvanlardan daha aşağı hale gelir.

Melekten hissen var, şeytandan bir nasibin
Şeytanlığı terk et, fazilette meleği bile geç

Allah Teâlâ, insanları kısım kısım yaratmıştır. Onlardan bir kısmını, güzellik ve cemalini göstermek üzere yakınlık ve muhabbet için yaratmıştır. Bunlar, ehlullahtır; Allah’ın seçkin kullarıdır. Bunlar Allah’ın kelamını yine Allah’la işitirler; cemâlini görürler ve kemâlini tanırlar.

Onlardan bir kısmını, lütuf ve rahmetini göstermek üzere cennet ve onun nimetleri için

yaratmıştır. Allah Teâlâ bunlara, tevhid ve ma‘rifetin delillerini anlayabilecekleri kalbler ve Hakk’ın ayetlerini görecek gözler vermiştir.

Diğer bir kısmını da kahır ve izzetini göstermek üzere cehennem ateşi için yaratmıştır. Bunlar cehennem yârânı olup hayvanlar gibidirler; Allah’ı sevmezler ve O’nu istemezler. Hatta onlar havyanlardan daha sapıktırlar. Çünkü hayvanların ma‘rifet ve Hakk’ı talep için istidadları yoktur. Onlarda ise bu istidadlar vardır. Fakat dünyaya ve süsüne meyletmek ve nefse tâbî olmak suretiyle, Hakk’ı tanıma (ma‘rifet) ve O’na taleb etmekle ilgili fıtrî istîdadlarını zâyî ederler. Dünya karşılığında dini ve ahireti satarlar, Mevlâ’yı talebi terk ederler. Böylece istîdadlarını ifsad ettikleri için hayvanlardan daha da sapık olurlar. İşte onlar, Allah’tan ve ma‘rifet ehlinin büyüklük ve kemâlâtından gâfil olanların tâ kendileridir. (*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.)

---

[116]. *İbn Mâce*, Zühd, 34; *Müsned*, IV, 402
[117]. *Münâvî*, III, 613
[118]. *Sehavî*, Makasıd, s. 463

ALLAH'IN İSİMLERİ

وَلِلّٰهِ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَاۖ وَذَرُوا الَّذٖينَ يُلْحِدُونَ
فٖٓي اَسْمَٓائِهٖۜ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

180. En güzel isimler *(el-esmâü'l-hüsnâ)* Allah'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. Onun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır.

"En güzel isimler Allah'ındır." Allah'ın isimleri, isimlerin en güzeli ve en yücesidir. Çünkü onlar, mânâların en güzellerine ve en yücelerine delâlet etmektedirler. Esmâ-i hüsnâ'dan maksad, muhtelif mânâlara delâlet etmek üzere konulmuş lafızlardır. Bu da ismin, isimlendirilenden (müsemmâ) başka olduğuna delâlet eder. Eğer isim, isimlendirilenin aynısı olsaydı, isimlerin sayısınca isimlendirilen olması gerekirdi. Bu ise muhaldir, imkansızdır.

İmam Gazzâlî, şöyle demiştir: Gerçek şu ki isim, isimlendirme (tesmiye) ve isimlendirilenden başka bir şeydir. Çünkü bu üç kelime eş anlamlı değil, birbirlerinden tamamen ayrı mânâlar ifade eden kelimelerdir.

"O halde O'na onlarla duâ edin." Allah Teâlâ'yı bu isimlerle isimlendirin ve onlarla O'nu anın.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Allah Teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır; onları sayan/ezberleyen cennete girer.

هُوَ اللّٰهُ الَّذٖي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

الرحمن الرحيم الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن العزيز الجبار المتكبر

الخالق البارئ المصور الغفار القهار الوهاب الرزاق الفتاح العليم القابض

الباسط الخافض الرافع المعز المذل السميع البصير الحكم العدل اللطيف

الخبير الحليم العظيم الغفور الشكور العلي الكبير الحفيظ المقيت الحسيب

الجليل الكريم الرقيب المجيب الواسع الحكيم الودود المجيد الباعث الشهيد

الحق الوكيل القوي المتين الولي الحميد المحصي المبدئ المعيد المحيي

المميت الحي القيوم الواجد الماجد الواحد الأحد الصمد القادر المقتدر

المقدم المؤخر الأول الآخر الظاهر الباطن الوالي المتعالي البر التواب

المنتقم العفو الرؤوف مالك الملك ذو الجلال والإكرام المقسط الجامع الغني المغني

المانع الضار النافع النور الهادي البديع الباقي الوارث الرشيد الصبور

O Allah ki O’ndan başka ilâh yoktur. O, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü’min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlık, el-Bâri’, el-Musavvir, el-Ğaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Razzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbıd, el-Bâsit, el-Hâfid, er-Râfi‘, el-Mu‘izz, el-Müzill, es-Semî‘, el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Ğafûr, eş-Şekûr, el-Aliyy, el-Kebîr, el-Hâfiz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mücîb, el-Vâsi‘, el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâ‘is, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kaviyy, el-Metîn, el-Veliyy, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mübdi’, el-Muîd, el-Muhyî, el-Mümît, el-Hayy, el-Kayyum, el-Vâcid, el-Vâhid, es-Samed, el-Kadir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Müehhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Valî, el-Müteâlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Müntakim, el-Afüvv, er-Raûf, Mâlikü’l-mülk, Zü’l-celâli ve’l-ikram, el-Muksit, el-Câmi’, el-Ğaniyy, el-Muğnî, el-Mânî’, ed-Dârr, en-Nâfi‘, en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî‘, el-Bâkî, el-Vâris, er-Raşîd, es-Sabûr’dur.”[119]

Eski dönemlerde yaşayan meşâyih, (esmâ-i hüsnâyı okurken) ilk olarak “Allah’ım, ey Rahmân, ey Rahîm...” diye başlamayı, esmâ-i hüsnânın hepsinin başında “ey” demeyi; hepsinin sonunda ise “Muhammed (a.s.)’a ve âilesine salât etmeni, nimetini tamamlayarak ve afiyette dâim kılarak beni ve benimle alâkası olan herkesi rızıklandırmanı senden isterim, ey merhametlilerin en merhametlisi.” demeyi güzel görmüşlerdir. (*el-Esrârü’l-Muhammediyye*’de böyle geçmektedir.)

Abdurrahman Bistâmî *Tervîhu’l-kulûb*’da şöyle der: “Ârifler, isimleri, kelimenin aslı ve harf-i tarifle (isimlerin başına gelen elif ve lam harfleri) birlikte düşünürler.

Melâmîler ise isimlerden harf-i tarifi kaldırırlar. Çünkü, harf-i tarif kelimenin aslına sonradan eklenen bir şeydir.

Duanın gizli sırlarından biri de şudur: Duâ edeceğin isimlerin başındaki elif ve lam harflerini almaksızın asıl harflerini alırsın. Mesela "el-Kebir el-Müteâl" isimlerini "Kebîr, Müteâl" olarak alırsın. Büyük ebced hesâbına göre kaç ettiğine bakarsın. Sessiz bir yerde, halvet ehlince muteber sayılan şartlara riayet ederek belirli bir sayıda zikredersin. Sayıyı fazla veya eksik yapmazsın. Derhal duâna icabet edilir. Bu Allah Teâlâ'nın izniyle kibrît-i ahmerdir (çok değerli ve tesirlidir). İstenilen sayıdan daha çok zikretmek israf, daha azı ise ihlâldir. Allah'ın isimleri zikredilirken belirlenen sayı, anahtarın dişleri gibidir. Çünkü bu sayı, artırılırsa veya eksiltilirse asla icabet kapısını açamaz. İşte bu sırrı iyi anla ve gereğince amel etmeye çalış.

Bilesin ki dînî makamlar üçtür: İslâm, iman ve ihsan makamı. Cennetin mertebeleri de üç makama göre yaşayan dindarın sayısına uygun olarak üç tanedir: Ameller cenneti, miras cenneti ve lütuf cenneti.

Allah'ın isimlerini saymak da üç çeşittir: İslâm makamında taalluk (alâkalanmak, ilgilenmek), iman makamında tahalluk (ahlaklanmak) ve ihsan makamında tahakkuk (hakîkatine ermek).

İslâm makamında taalluk ile Allah'ın isimlerini saymak; sâlikin, bu isimlerden her birinin eserlerinin kendi nefsinde, bedeninde, bütün kuvvelerinde, âzâlarında, cüzlerinde, zerrelerinde, nefsanî ve cismani bütün hal ve hareketlerinde, her türlü fiil ve davranışlarında görünmesini istemesidir. Bütün bu eserlerin, saydığı isimlerin hüküm ve eserleri olduğunu görerek, nimetlere şükretmek ve belalara sabretmek gibi her esere uygun şekilde karşılık vermesidir. İşte Allah'ın isimlerini böyle sayan kul, yok olmaya mahkûm arazların, sabit ve baki aynlar ile örtüldüğü bir yer olan ameller cennetine girer. Bu cennet İbrahim (a.s.)'ın: "toprağının çok güzel, suyunun tatlı, arazisinin son derece geniş ve dümdüz, ağaçlarının da '*Sübhânallahi ve'l-hamdü lillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber*'den ibaret olduğunu"[120] haber verdiği cennettir.

İman makamında tahalluk ile bu isimleri saymak, ruhâniyet ruhunun bu isimlerin hakikat, mânâ ve mefhumlarına muttali olması ve Rasûl-i Ekrem (a.s.)'ın *"Allah'ın ahlakı ile ahlaklanın."*[121] buyruğuna uygun olarak o isimlerden her biriyle ahlaklanmakla olur. Bu takdirde bu isimlerden biri ile ahlaklanan kişi o ismin aynısı gibi olur. Yani o isimden tecellî eden şeyler, bu kişiden de aynen tecellî eder. İşte Allah'ın isimleriyle ahlaklanan bu kimse böyle bir sayışla, birinci cennetten daha yüce olan miras cennetine girer.

Miras cenneti ile amel cenneti arasındaki fark, melekût âlemi ile mülk âlemi arasındaki fark gibidir. Rasûlullah (s.a.v.): *"Sizden herbiriniz için hem cennette ve hem de cehennemde bir konak hazırlanmıştır. Bir kimse ölüp cehenneme girdiği zaman, onun cennetteki yerine cennet ehli varis olur. İsterseniz şu ayeti okuyun:* ***"İşte***

bu varis olacaklar, onlardır. Onlar Firdevs'e vâris olacaklar, orada ebedî kalacaklardır." (el-Mü'minûn, 23/10-11).[122]

İhsan makamında tahakkuk ile Allah'ın isimlerini saymak ise takva ile ve sahip olduğun veya içinde zuhur eden "sonradan olmuş (hudûs)" damgasıyla damgalanmış sûret ve mânâlardan soyunmak ve hakiki huzur örtülerine bürünüp örtünmekle olur. Nitekim şair şöyle demiştir:

Kanatlarının gölgesinde zamanımdan gizlendim
Öyle ki ben zamanımı görüyordum, o ise beni görmüyordu
Eğer günlere ismimin ne olduğunu sorarsan bilmez
Mekanımın nerde olduğunu da sorsan onu da bilmez

İşte Allah'ın isimlerini bu şekilde sayan hakikat ehli, gaybu'l-gayb sırrının mahalli olan lütuf cennetine girer. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.): "*O cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin aklına gelmeyen nimetler vardır.*"[123] buyurarak bu cennete işaret etmiştir. Aynı şekilde ***"Takva sahipleri cennetlerde ırmakların kenarındadırlar. Güçlü padişahın huzurunda doğuruluk koltuklarında memnunluk içindedirler."*** (el-Kamer, 54/54-55) ayetleri de bu cennetten bahsetmektedir.

İbn Melek şöyle demiştir: Hadiste geçen "*kim onları sayarsa*" ifadesinden maksad: "Kim bu isimlerin hakkını yerine getirir ve gerekleri ile amel ederse demektir. Meselâ, *er-Razzâk* dediğinde rızık konusunda Allah'a güvenir, *ed-Dârr*, *en-Nâfi'* dediğinde hayır ve şerri Allah'dan bilir, nimete şükeder ve belaya sabreder. Aynı şekilde diğer isimlerin de gereklerine uygun hareket eder.

Diğer bir görüşe göre hadisin mânâsı: *"Kim bu isimlerin ifade ettiği mânâları anlayıp, onları tasdik ederse."* demektir. Başka bir yorum ise şöyledir: *"Kim bunları, teberrük maksadıyla ihlâs ile kelime kelime sayarsa cennete girer."*

İmam Buhârî, "*kim onları sayarsa*" ifâdesinden maksadın, "kim onları ezberlerse" demek olduğunu söylemiştir. En uygun olan mânâ da budur. Çünkü aynı hadisle ilgili başka bir rivayette "*sayarsa*" kelimesi yerine "ezberlerse" ifadesi kullanılmıştır.

Allah'ın isimlerinin yalnız doksan dokuz tane olduğu zannedilmemelidir. Bilakis bu doksan dokuz isim, Allah'ın isimlerinin en meşhurlarıdır. Delâlet ettikleri mânâlara göre Allah'ın isimlerinin fazilet bakımından birbirinden farklı olması caizdir. Celâl ve şeref gibi. Bu isimlerden doksan dokuzu, Allah'ın celâl isminin içerdiği mânâların bir çok türünü içine alır. Doksan dokuz ismin dışında kalanlar ise bu değişik türleri içermezler. Böylece özel olarak zikredilen doksan dokuz ismin şeref bakımından daha üstün oldukları ortaya çıkmış olur.

Rasûllullah (s.a.v.)'den nakledilen şu hadis Allah Teâlâ'nın isimlerinin daha çok olduğuna delâlet etmektedir: "*Bir kimseye bir üzüntü ve keder isabet ettiğinde: "Ey Allah'ım, ben senin kulunum, erkek ve kadın iki kulunun çocuğuyum. Perçemim senin*

elindedir. Hakkımda senin hükmün geçerlidir. Zâtını isimlendirdiğin, kitabında indirdiğin veya mahlûkatından birine öğrettiğin yahut da kendi katındaki gayb ilminde saklayıp kendine has kıldığın bütün isimlerinle senden Kur'an'ı gönlümün baharı, göğsümün nuru, hüznümün cilâsı kılmanı ve onunla kederimi gidermeni niyaz ediyorum." derse Allah onun hüznünü ve kederini giderir, yerine ferahlık verir."[124]

Berîre (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), bir adamın "Allah'ım! Sen, senden başka ilâh olmayan, bir olan, hiçbir şeye muhtaç olmayan (Samed), doğurmamış ve başkası tarafından doğurulmamış olan ve dengi olmayan Allah olduğun için senden istiyorum." diye dua eden bir adamı duyunca şöyle buyurdu: *"İşte bu adam Allah'a, O'nun ism-i a'zamı ile dua etti. İsm-i a'zamla O'ndan bir şey istenildiğinde verir, dua edildiği zaman icabet eder."*[125]

Bilesin ki " ﺍﻟﻠﻪ " ismi, doksan dokuz ismin en büyüğüdür. Çünkü bu isim hiçbiri hariçte kalmaksızın bütün ilâhî sıfatları kendinde toplayan Cenâb-ı Hakk'ın zâtına delâlet etmektedir. Diğer isimlerin her biri ilim, kudret, fiil ve diğerleri gibi sadece bir mânâya delâlet eder. Ayrıca "ﺍﻟﻠﻪ" ismi, isimler içinde en özel olanıdır. Çünkü kimse, ne hakikaten ne de mecazen bu ismi Allah'dan başka birine veremez. Fakat *el-Kadir, el-Alîm, er-Rahîm* ve diğer isimlerle Allah'dan başkalarının da isimlendirilmeleri mümkündür. Alimler, Hak Teâlâ'nın diğer isimlerinin tamamının "Allah" ismine nisbet edilmesini, bu ismin özelliklerinden biri olarak saymışlardır. Nitekim Allah Teâlâ: *"En güzel isimler, Allah'ındır."* buyurmuştur.

Allâme Şeyhimiz (**Atpazarî Osman Fazlı Efendi**) -Allah onu selamette baki kılsın-, eserlerinden birinde şöyle der: "Bütün mertebelerde sirayet edici olan ilâhî hüviyet ilk olarak hayat mertebesinde taayyün etmiştir. Bu mertebenin taayyünü evveliyet-i kübrâ (büyük öncelik) ile olup, bununla gayb âleminin (âlem-i gayb) nisbeti taayyün etmiştir. Sonra bu mertebe ikinci olarak ilim mertebesinde âhiriyyet-i uzmâ (büyük sonralık) ile taayyün etmiş, böylelikle mânâlar âleminin (âlem-i maânî) nisbeti taayyün etmiştir. Daha sonra bu mertebe üçüncü olarak irade mertebesinde zahiriyet-i ûlâ (ilk zuhur) ile taayyün etmiş, böylece ruhlar âleminin (âlem-i ervah) nisbeti taayyün etmiştir. Sonra bu mertebe dördüncü olarak kudret mertebesinde bâtınıyyet-i ûlâ (ilk bâtınîlik) ile taayyün etmiş, böylece şehâdet âleminin nisbeti taayyün etmiştir. O, *el-Hayy*'dır (hayat sahibidir), *el-Alîm*'dir (her şeyi bilendir), *el-Mürid*'dir (irade edendir), *el-Kadîr*'dir (her şeye kadirdir). Yine O, *el-Evvel*'dir (ilktir), *el-Âhir*'dir (sondur), *ez-Zâhir*'dir, *el-Bâtın*'dır.

İşte bu sirâyet ile dört hakikat ortaya çıkmıştır. Onlar, bütün hakikatlerin ve doksan dokuz veya bin bir ilâhî ismin anasıdırlar. Bütün bu küllî hakikatler bu dört ana hakikatin kendilerine mahsus dört âlemdeki taayyünlerinin deveranı ile taayyün etmişlerdir. Dört kere dört on altı eder. Bunların hem zahir hem de bâtınları dikkate alındığında otuz iki olur. Buna bir de toplamın (otuz ikinin) bir bütün olarak tekliğini eklediğimizde otuz üç olur. Sonra da bu otuz üç hakikatin taayyününün işitme (sem'),

görme (basar) ve konuşma (kelâm) âlemleriyle deverânı itibarıyla doksan dokuz olur. Buna bir de doksan dokuz hakikatin bir bütün olarak tekliğini eklediğimizde yüz eder. İşte bu sebepledir ki Rasûlullah (s.a.v.) her namazın arkasından otuz üç kez *"Sübhanallah"*, otuz üç kez *"el-Hamdü lillah"*, otuz üç kez de *"Allahu ekber"* demiş, sonra *"La ilâhe illallahu vehdehû lâ şerike leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr."* cümlesiyle yüze tamamlamıştır. Bunu bu şekilde yapmak sünnettir. Sonra bu yüz hakikatın hem zâhir ve hem de bâtın yönünden hazerât-ı hamsede taayyünleri dikkate alınınca bin olur. Buna bir de bin hakikatin bir bütün olarak tekliğini kattığımızda bin bir eder.

İsimlerin ve hakikatlerin aslı yedidir. Bunların külliyatı doksan dokuz veya bin birdir. Bu güzel isimlerin cüz'iyyatı ise sayılamayacak kadar çoktur. (Özet olarak yapılan iktibas burada son buldu.)"

"Onun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın;" Yani Allah'ın isimleri hakkında haktan bâtıla meyledenleri terk edin. Bu da iki şekilde olur:

Ya Allah Teâlâ'yı, kendisinin isimlendirmediği, hiçbir semavî kitabın bahsetmediği ve herhangi bir nebevî sünnette geçmeyen şekilde veya şer'î bir asla dayansa bile yanlış anlaşılmaya sebep olacak şeylerle isimlendirmek suretiyle. Nitekim bedeviler Allah Teâlâ hakkında "Yâ Eba'l-mekârim" (Ey iyilikler babası) ve "Yâ Ebyada'l-vech" Ey yüzü beyaz) derlerdi. "Ebü'l-mekârim" ifadesi, her ne kadar bütün kemal sıfatları kendinde toplayan bir ifade olsa da bu, Allah Teâlâ hakkında tasavvuru caiz olmayan başka mânâlar vehmettirdiği için doğru değildir. Aynı şekilde "Ebyadu'l-vech" ifadesi, Cenab-ı Hakk'ın zatını noksan sıfatlardan tenzih etmekten ibaret olsa da yanlış mânâlar vehmedilmesine sebep olabilir. Buna göre ayette emredilen "bırakmak"tan maksad, bu gibi şeylerden kaçınmaktır. "İsimler"den maksad ise insanların kendi zanlarına göre Allah'a verdikleri isimlerdir, Allah'ın hakiki isimleri değil.

Ya da Allah'ın güzel isimlerinden bir kısmıyla O'nu isimlendirmekten yüz çevirerek haktan bâtıla meyledilir. Nitekim müşrikler: "Rahmân nedir? Biz Yemâme rahmanından (Müseylime) başkasını tanımıyoruz." demişlerdi. Buna göre ayetteki "bırakmak"tan maksad, yine böyle kimselerden kaçınmaktır. "İsimler"den maksad ise Allah'ın hakiki isimleridir. Buna göre mânâ şöyledir: "Allah'ı güzel isimleriyle isimlendirin ve onlardan bir kısmını diğerlerinden ayırmaya kalkışmayın."

Rivayete göre sahabeden biri, namazda hem "Allah" ismiyle hem de "er-Rahman" ismiyle Allah'a dua etti. Bunun üzerine müşriklerden biri: "Muhammed ve arkadaşları, tek rabbe ibâdet ettiklerini iddia etmiyorlar mıydı? Peki şu adama ne oluyor ki iki rabbe dua ediyor?" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirdi. Rasûlullah (s.a.v) de bu konuda şöyle buyurdu: "*Müşriklerin burnunu yere sürtmek için ister Allah adıyla dua edin, ister er-Rahman adıyla.*" Çünkü ismin çokluğu, isimlendirilenin çokluğunu gerektirmez.

"Onlar yaptıklarının cezasını çekeceklerdir." Yani onlara isabet edecek musibetin, size de ulaşmaması için onların sapıklıklarından kaçınınız. Çünkü onların

sapıklıklarının cezası sadece kendilerine dokunacaktır. Buna göre *"O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın."* ayetinin mânâsı: "O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanların verdikleri isimleri terk edin." demektir. Çünkü sadece eğriliğe sapanların terk edilmesinin mânâsı yoktur.

Bazı alimler, esmâ-i hüsnâdan maksadın, yüce sıfatlar demek olduğunu söylemişlerdir. Çünkü isim lafiz olarak bazen bir zâta verilen büyük sıfatlardan birisi içinde kullanılır. Meselâ "Târa ismuhu fi'l-afak" (İsmi/ünü her tarafa yayıldı) denir. "Onun sıfatı, özellikleri her tarafa yayıldı" anlamındadır. Buna göre ayette sanki: "En güzel vasıflar/sıfatlar Allah'ındır." buyurulmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: *"En güzel isimler Allah'ındır."* ifadesi, Allah için "Allah" isminin, halkın özel ismi mesabesinde olduğuna işaret etmektedir. "Allah" ismi, Hak Teâlâ'nın zâtının ismidir. Diğer isimler ise sıfat isimleridir. Çünkü O: *"En güzel isimler, Allah'ındır."* buyurmuş ve "isimleri" "Allah" ismine izafe etmiştir. Allah Teâlâ'nın bütün isimleri, O'nun sıfatlarından alınmıştır. Ancak "Allah" ismi böyle değildir. Çünkü bu isim, bize ve çoğunluğa göre müştak yani harhangi bir asıldan türetilmiş değildir. Çünkü o, zât ismidir. Allah Teâlâ'nın zâtı herhangi bir şeyden yaratılmış olmadığı gibi, O'nun zât ismi de herhangi bir şeyden türetilmiş değildir. Çünkü eşya mahlûktur, yaratılmıştır. Allah Teâlâ'nın sıfatlarının bir kısmı zâtî sıfatlardan türetilmiş olup mahlûktur. Hayat, sem', basar, kelâm, ilim, kudret, irade ve bakâ gibi zâtın sıfatları kadîmdir, sonradan yaratılmamıştır. Fi'lî sıfatlar ise mahlûktur. Bunlar var etme ve yaratma durumunda Allah'a izafe edilirler. Meselâ Allah Teâlâ, mahlûkatı yaratıp onları rızıklandırınca *"el-Hâlık"* (yaratıcı) ve *er-Râzık* (rızık verici) isimlerini almıştır. Şu kadar var ki O, ezelden yaratma ve rızık vermeye kadir idi.

Bu açıklamaya göre *"En güzel isimler,"* yani sıfatlar *"Allah'ındır. O halde O'na onlarla duâ edin."* yani sıfatlarından herhangi birinden türemiş olan bütün isimlerle, o sıfatlarla sıfatlanıp ahlaklanmak suretiyle Allah'a dua edin. O sıfatlarla sıfatlanmak, makbul amel ve sâlih niyetlerle mümkündür. Mesela el-Hâlık isminin aksine hâlıkıyyet (yaratıcılık) sıfatıyla sıfatlanmak, evliliğinin çocuk sahibi olmak ve nesli devam ettirmek için olmasıdır. Nitekim zevcesiyle münâsebet halinde bulunan ehl-i hikmetten birine ne yaptığı sorulunca: "Tamam olursa bir insan." diye cevap vermiştir. Yine râzikıyyet (rızık vericilik) sıfatı ile sıfatlanmak Allah'ın verdiği rızıklardan muhtaç olanlara dağıtmak ve bir şey saklayıp biriktirmemekle olur. Diğer sıfatları da bunlara kıyas et.

Allah'ın sıfatları ile ahlaklanmak ise ancak hallerle olur. Bu sıfatların tecellî etmesi, kalp aynasını temizleme, kalbin masiva ile ilgilenmesini kontrol altında bulundurmak (murâkabe) ve Allah'a tam olarak yönelmekle mümkün olur. Böylece bu sıfatlarla ahlaklanır. İşte *"Ben ona kulak ve göz olurum, benimle duyar ve benimle görür."*[126] hadis–i kudsîsinin îzahı budur.

"O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın." Yani Allah'ın sıfatlarıyla

sıfatlanma yolunu tutmayanları terk edin. Allah Teâlâ'yı, kendisine vermediği isimle isimlendirmek de ilhaddan, yani eğriliğe sapmaktan sayılır. Nitekim filozoflar Allah'ı, "İllet-i ûlâ", "mûcib bi'z-zât" gibi isimlerle isimlendirmişler ve bununla Allah'ın fiil, yaratma ve îcadında hür iradeye sahip olmadığını kasdetmişlerdir. Allah zalimlerin söylediği bu gibi sözlerden yücedir.

Allah Teâlâ'yı, nass ile sabit olmayan bir sıfat veya vasıfla vasıflandırmak da ilhaddır.

"Onlar yaptıklarının cezasını çekeceklerdir." Allah'ın isim ve sıfatları konusunda eğri yolu tutmalarına karşılık olarak, tabîat ve hevalarına göre hareket etmeleri için yardımsız bırakılarak cezalandırılırlar. (*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*'den yapılan nakil burada bitti.)

«Ameli herkesin ayağına dolaşır.»

Hâfız der ki:

Yaşlı çiftçi ne güzel demiş oğluna:
«Ey gözümün nuru! Ekmeden biçemezsin»

---

[119]. *Buhârî*, Tevhid, 12; *Müslim*, Zikir, 6
[120]. *Tirmizî*, Deavât, 59
[121]. Bk. *Münzirî*, Terğîb, IV, 185
[122]. *Kenzü'l-ummâl*, II, 8
[123]. *Buhârî*, Bed'ü'l-halk, 8; *Müslim*, Cennet, 2
[124]. *Müsned*, I, 391
[125]. *Tirmizî*, Deavât, 63; *İbn Mâce*, Duâ, 9
[126]. *Buhârî*, Rikâk, 28

HAKK'A YOL GÖSTEREN VE ADALETİ YERİNE GETİRENLER

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ
إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾

181. Yarattıklarımızdan, daima hakka ileten ve adaleti hak ile yerine getiren bir millet bulunur.
182. Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke götüreceğiz.
183. Onlara mühlet veririm; *(ama)* benim cezam çetindir.

"Yarattıklarımızdan" onlardan bir kısmından *"daima hak ile doğru yolu gösteren"* hak üzere olan, hak sözle insanları hidayete çağıran ve istikamet üzere olmaya davet eden *"ve"* aralarında meydana gelen meselelerde *"onunla"* hak ile *"adil davranan"* adaletle hükmedip asla zulme sapmayan *"bir ümmet"* büyük bir topluluk *"vardır."* var edegelmiştir. Doğruluk üzere bulunan bu ümmet insanları hakka çağırır.

"***Mûsâ'nın kavminden hak ile doğru yolu gösteren ve onunla âdil davranan bir topluluk vardır***." (el-A'râf, 7/159) ayetinde işaret edildiği üzere Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'ın kavminden hidayette olan ve insanları hidayete ileten önderler var ettiği gibi bu rahmete nail olmuş ümmetten de var etmiştir.

Rasûlullah (s.a.v.) den şöyle bir hadis rivayet edilmiştir: *"İsâ (a.s.)'ın nüzûlüne kadar, ümmetimden hak üzere olan bir topluluk bulunacaktır."*[127] Buna göre yeryüzü hiçbir zaman böyle bir topluluktan mahrum kalmayacaktır. Başka bir hadiste ise: *"Yeryüzünde "Allah Allah" diyen kimse kalmayıncaya kadar kıyamet kopmaz."*[128] buyurulmuştur.

Şeyh-i Kebîr **Sadreddîn Konevî** şöyle demiştir: Yukarıda hadiste "Allah" ismi tekrar edilerek te'kid edilmiştir. Şüphesiz Allah'ı hakiki anlamda bir zikirle, özellikle de ism-i a'zam olan ve bütün esmayı kendisinde toplayan "Allah" ismiyle ancak Hakk'ı tam bir ma'rifetle tanıyan kimse zikredebilir.

Her asırda mahlûkat içerisinde Allah'ı en iyi tanıyan kimse, Allah'ın halifesidir. O kimse o asrın en kâmil insanıdır. Rasûlullah (s.a.v.) sanki: "Yeryüzünde insan-ı kâmil bulunduğu sürece kıyamet kopmaz." buyurmakta ve insan-ı kâmilin kıyametin kopmasını engelleyen manevî bir direk olduğuna işaret etmektedir.

En son insan-ı kâmil ahirete göçünce gök yarılır, güneş katlanıp dürülür, yıldızlar kararıp dökülür, amellerin yazılı olduğu defterler açılır, dağlar yürütülür, yeryüzü

sarsılır ve kıyamet kopar. (**Konevî**'nin *el-Fükûk* adlı eserinden nakledilmiştir.)

İbn Mes'ûd (r.a.)'dan riâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzünde Allah için seçilmiş, kalpleri Âdem (a.s.)'ın, kalbi üzere bulunan üçyüz, kalpleri Mûsâ (a.s.)'ın kalbi üzere bulunan kırk, kalpleri İbrahim (a.s.)'ın kalbi üzere bulunan yedi, kalpleri Cibrîl (a.s.)'ın kalbi üzere bulunan beş, kalpleri Mikâil (a.s.)'ın kalbi üzere bulunan üç ve kalbi İsrâfil (a.s.)'ın kalbi üzere bulunan bir kişi vardır. Bu tek kişi öldüğünde yerine üçlerden biri, üçlerden biri öldüğünde yerine beşlerden biri, beşlerden biri öldüğünde yerine yedilerden biri, yedilerden biri öldüğünde yerine kırklardan biri, kırklardan biri öldüğünde yerine üçyüzlerden biri geçer. Üçyüzlerden biri vefat ettiğinde ise yerine diğer insanlardan biri seçilir. İşte Allah Teâlâ bu kulları sebebiyle bu ümmetten belaları defeder."*[129]

Hadis-i şerifte zikredilen "tek kişi", zamanın kutbu ve gavsıdır. Bunun diğer velîler arasındaki yeri bir dairenin tam ortasındaki/merkezindeki noktanın daireye nisbeti gibidir. Âlemin düzeni onunla meydana gelir.

Ebü'd-Derdâ (r.a.)'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: *"Allah Teâlâ'nın "abdâl" denilen bazı kulları vardır. Onlar sahip oldukları manevî derecelere namaz ve oruçlarının çokluğu, mütevâzı davranma ve bir kısım maddî süs ve güzelliklerle değil bilakis hakiki verâ, güzel niyet, gönül selameti ve bütün müslümanlara acıyıp merhamet etmekle ulaşmışlardır. Allah onları ilmi ile ayırıp kendisi için seçmiştir. Bunlar İbrahim (a.s.)'ın kalbi gibi kalbe sahip olan kırk kişidir. Bunlardan biri öldüğü zaman Allah Teâlâ onun yerine bir başkasını seçer."*[130]

Bilesin ki bu kimseler hiçbir şeye sövmezler, hiçbir şeyi lanetlemezler. Emirleri altında bulunanlara eziyet ve tahkirde bulunmazlar. Kendilerinden üstün olanlara da hased etmezler. Onlar insanların en doğrusu, en yumuşak sözlüsü ve en cömertleridir. Onlar Rab'lerine doğru o kadar süratle giderler ki ne koşan atlar ne de şiddetle esen rüzgarlar onlara kavuşabilir. Kalpleri, Allah ile huzur bulmak üzere hayırlı işlerde yarışma konusunda semanın yüksek katlarına doğru kanatlanıp uçar. ***"İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki kurtuluşa erecekler, sadece Allah'ın tarafında olanlardır."*** (el-Mücâdele, 58/22) (İmam Yâfiî (r.h)'ın *Ravdu'r-rayyâhîn* adlı kitabından alınmıştır.)

Bilesin ki ehl-i hak, neye nail olmuşlarsa, önce kendileri hidayet üzere ve âdil olduktan sonra insanlara doğru yolu göstererek ve halkın arasında adaletle hükmederek nail olmuşlardır.

Nakledildiğine göre **Abdullah b. Mübârek** ticaretle uğraşır ve şöyle derdi: "Şu beş kişi olmasa ticaretle uğraşmazdım: İki Süfyan, Fudayl, İbn Semmâk ve İbn Uleyye." Onlarla münâsebeti devam ettirmek maksadıyla ticaretle uğraşırdı. Aradan bir sene geçti İbn Mübârek'e İbn Uleyye'nin kadı tayin edildiği haber verildi. Bunun üzerine İbn Mübârek onun yanına varmadı ve onu ziyaret etmedi. Daha sonra İbn Uleyye onun

yanına gelince başını kaldırıp yüzüne bile bakmadı. Sonra şu beyitleri yazarak ona gönderdi:

Ey ilmi kendisine tazı yapan,
Onunla da fakirlerin mallarını avlayan,
Dünya ve lezzetleri uğruna
Dini elden çıkaran bir hile kurdun.
Daha önce mecnunlar için deva iken,
Şimdi dünya için kendine deli divane oldun.
Sultanların kapısını terk hususunda
Diline destan ettiğin sözler nerde kaldı?
“Bu işe zorla getirildim.” desen de boşunadır
İlmin eşeği artık çamura battı.

İsmâil b. Uleyye bu beyitleri duyunca hemen halife Harun Reşid’e gitti ve kadılıktan istifasını kabul edinceye kadar yanından ayrılmadı. Sonunda o da istifasını kabul etti.

Şu şiir ne kadar güzeldir:

Ebû Hanîfe kadılığı kabul etmedi ve öldü
Sen ise kadı olmazsan ölürsün

Yine bir şiirde şöyle denilmiştir:

Âdil ol, zamanın bütün bela ve musibetlerinden mahfuz olursun.
Zira bela, Hz.Ömer (r.a.) gibi adaletli birisi için imkansızdır.

“ اَلْعَدْلُ ”, Allah Teâlâ’nın isimlerinden biridir ve “âdil” mânâsına gelir. Âdil ise zulüm ve cevrin zıddı olan adalet fiilinin kendisinden sâdır olan kimsedir. Adaletle davrandığı bilinmeyen kimsenin âdil olduğu ve fiilleri bilinmeyen kimsenin de adaletle davrandığı aslâ bilinemez.

Kulun, Allah Teâlâ’nın “el-Adl” isminden nasîbi gayet açıktır. Kul önce kendine karşı âdil olmalı. Bunun da ilk şartı şehvet ve öfkeyi, aklın ve dinin emrine boyun eğdirmektir. Aklı, şehvet ve öfkenin hizmetçisi kılarsa nefsine zulmetmiş olur. İşte bu, kişinin kendine yapması gereken adaletin özüdür. Bunun tafsilatı ise şeriatin bütün emir ve yasaklarına riayet etmektir. İnsanın uzuvları hakkındaki adâleti, her uzvu şeriatın izin verdiği şekilde kullanmasıdır. Kişinin ailesi, idâresi altındakiler ve sahip olduğu şeyler hakkında âdil davranması gerektiği de açıktır.

Zulmün eziyet etmek, adlin ise insanlara faydalı olmak olduğu zannedilebilir. Halbuki öyle değildir. Mesela bir melik, içerisinde silahlar, kitaplar ve türlü türlü mallar bulunan hazinelerini açıp malları zenginlere, silahları âlimlere verip kaleyi onlara teslim etse ve kitapları da askerlere ve savaşanlara bırakıp mescid ve medreseleri

hizmetlerine sunsa belki bir bakıma faydalı olmuş olur. Fakat aslında o zulmetmiş ve adaletten yüz çevirmiştir. Çünkü sahip olduğu şeylerin hiçbirini ehline teslim etmemiştir. Zorla hastaya ilaç içiren, hacamat eden ve kan alan; câniyi öldürerek cezalandıran kişi ise âdil olur. Çünkü yerine göre davranmıştır.

Kişinin adalet sıfatından dinen alacağı pay ise arzusuna uysun veya uymasın, Allah'ın hiçbir tedbirine, hükmüne veya fiiline itiraz etmemektir. Çünkü Allah'ın her işi adalet üzere, olması gerektiği gibi ve gereken şekildedir. Eğer Allah yaptığını o şekilde yapmamış olsaydı, olandan daha büyük zararlar meydana gelirdi. Nitekim hasta hacamat olmasa (kan aldırmasa), hacamat dolayısıyla uğrayacağı zarardan daha fazlasını görür. Bu sebeple Allah Teâlâ, bütün fiillerinde âdildir.

İman ise, zahirî ve bâtınî inkar ve itirazları kesip atar. Zamânâ sövmemek, eşyayı "felek"e nisbet etmemek ve adet haline geldiği üzere olana itiraz etmemek imânın tam olmasından ileri gelir. Mü'min, bunların hepsinin Allah'ın emrine âmâde sebepler olduğunu; bunlardan etkilenenler (müsebbebler) için en ince adalet ve lütuflarla en güzel tertip ve yönlendirmelerle düzenlenip sevk edildiğini bilir. (**İmam Gazzâli** (r.h.)'ın *el-Maksadu'l-aksâ fî şerhi maânî esmâi'llahi'l-hüsnâ* adlı eserinde böyle geçmektedir.)

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾

182. Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke götüreceğiz.

"Ayetlerimizi yalanlayanları" Ayetlerin "ayetlerimiz" buyurularak azamet ifâde edecek şekilde Allah'a ifzâfe edilmesi, şeref ve yüceliklerini artırmak, onları yalanlamaya teşebbüsün ne büyük bir cür'et olduğunu ifade etmek içindir. Yani hak ve hakikatin ölçüsü, doğruluk ve adaletin mihengi olan ayetlerimizi yalanlayanları *"hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke yaklaştıracağız."*

"el-İstidrâc", ya aşağıdan yukarıya derece derece nakletmek demek olan yükseltme veya yukarıdan aşağıya doğru yavaş yavaş nakletmek demek olan indirmek mânâsınadır. Burada ise en uygun mânâ, azab ve cezanın en son mertebesine ulaşması için helâk olma derecelerinin en yükseğine nakletmek mânâsına olmasıdır.

Onları öyle olduğunu bilmedikleri yerden/taraftan helâke yavaş yavaş yaklaştıracağız. Hatta onlar bunun Allah'dan kendilerine bir ikram ve O'na yaklaşmaya bir vesile olduğunu sanacaklar. Veya bizim onlara ne yapmak istediğimizi bilmeyecekler. Çünkü nimetler onlara peşpeşe gelecek. Onlar da bunun Allah'ın kendilerine bir lütfu olduğunu sanıp azgınlık ve sapkınlıklarını artıracaklar. Neticede en korkunç azaba dûçar olacaklar.

Rengime ve kokuma bakıp ta kendini aldatma
Çünkü benim gülüşümde ağlamak vardır

Hâfız der ki:

Feleğin sana verdiği mühlete aldanıp yanlış yola girme
Bu yaşlı feleğin aldatma huyunu terkettiğini sana kim söyledi?

وَاُمْلٖى لَهُمْ اِنَّ كَيْدٖى مَتٖينٌ ﴿١٨٣﴾

183. Onlara mühlet veririm; *(ama)* benim cezam çetindir.

"Onlara mühlet veririm;" Yani onları içinde bulundukları hal üzere bırakarak süre tanırım. Cezalandırmakda acele etmem.

Ebüssuûd Efendi der ki: " اُمْلٖى لَهُمْ " (Onlara mühlet veririm) ifâdesi, " سَنَسْتَدْرِجُهُمْ " (yavaş yavaş helâke yaklaştıracağız) ifâdesine atfedilmiştir, ona bağlıdır. Şu kadar var ki onun gibi gelecek zaman anlamına dahil değildir. Çünkü mühlet verme ve süre tanıma, yavaş yavaş helâke yaklaştırma (istidrâc) gibi kendi kendine azar azar meydana gelip tedrîcen olan şeylerden değildir. Aksine o, bir defada olan bir fiildir. Tedricî olarak mühlet vermenin kendisi değil, tesirleri ve hükümleri meydana gelir.

"Şüphesiz benim tuzağım çetindir." Yani benim yakalayıp cezalandırmam pek şiddetlidir.

Cezanın "tuzak" diye isimlendirilmesi, görünüşünün ihsan, içyüzünün (bâtınının) ise terk etmek ve yardımsız bırakmaktan ibâret olduğundandır.

Şeyhülislâm Sa'di Çelebi, azabın onlara farkında olmadıkları yerden gelmesi sebebiyle ona "tuzak" denilmiş olmasının en uygunu olacağını, çünkü tuzağın gizlice yakalamak demek olduğunu söylemiştir.

Haddâdî ise tuzağı, bir şeye hissetmediği bir yönden zarar vermek olarak târif etmiştir.

Hikem-i Ataiyye'de şöyle denilmektedir: Devamlı kötülük işlediğin halde Allah Teâlâ'nın sürekli sana iyilikte bulunmasının bir istidrac olmasından kork. Çünkü Allah Teâlâ: *"Hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke yaklaştıracağız."* buyurmaktadır.

Sehl (r.a), bu ayetin manâsı hakkında şöyle demiştir: "Onlara bol nimet verir ve bu nimetlere şükretmelerini unuttururuz. Nimete dalıp, nimeti verenden gafil oldukları sırada yakalanıp azaba çarptırılırlar."

Ebü'l-Abbas b. Atâ ise bu ayetin mânâsı hakkında şöyle demiştir: "Her hata edişlerinde Allah onlara yeni bir nimet verir ve bu hataya istiğfar etmeyi unutturur."

Şeyh Ebü'l-Kasım Kuşeyrî (r.h) der ki: "İstidrâc, fitne korkusu olmadan nimetin ardı

ardına gelmesidir. İstidrac, tuzak (mekr) korkusu olmaksızın şöhretin yayılmasıdır. İstidrac, arzuladığı şeyi elde etme imkânı bulmak esas maksaddan yüz çevirmektir. İstidrac, arzu ve isteklerle oyalanıp vefâkârlık göstermeksizin boş emeller peşine düşmektir. İstidrâc, zâhirinin düzgün, sırrının ise başkalarına (ağyâr) bağlı olmasıdır."

İstidrac şekillerinden biri de müridin, nefsini ve Rabb'inin hakkını bilmeden yersiz iddiada bulunarak veya tehlikeli yollara girerek edepsizlik etmesi, fakat kendisine mühlet verilerek cezasının geciktirilmesidir. Bu durumdaki mürid, kendisine ceza verilmeyeceğini zanneder ve "Eğer benim yaptığım sû-i edep olsaydı bana gelen feyiz (imdâd, meded) kesilirdi." der. Halbuki feyiz onun farkedemediği yerden kesilir. Kendisine gelen feyiz bilmediği yerden kesilmemiş olsa bile, feyzin artırılmaması da bir tür kesilmedir. Çünkü artırımı olmayan kimse noksanlık içindedir.

Ahmed b. Hanbel bir arkadaşına şu tavsiyede bulunmuştur: "Allah'ın adaletinin seni yakalamasından kork. Onun fazl ve keremini um. Seni cennete soksa dahi mekrinden emin olma. Çünkü baban Âdem'in cennette başına gelenleri biliyorsun."

Eğer "Allah'ın âsîlere dünyada mühlet vermesinin hikmeti nedir?" diye soracak olursan şöyle cevap veririm: Allah kendisine affetmenin ve iyilikte bulunmanın, cezalandırmaktan ve intikam almaktan daha sevimli olduğunu kullarına göstermek; Allah'ın şefkat, iyilik, kerem ve rahmetinin gazabını geçtiğini ve mühlet vermesinin O'nun cömertlik ve kerem sıfatlarından kaynaklandığını bilmeleri içindir.

Denilmiştir ki Allah Teâlâ, güç ve kudretine layık bir şekilde yakalayıp cezalandırmak için, zulmeden bazı kimselere mühlet verir. Bazılarına ise katından bir rahmet olarak ve ahiretteki azabını hafifletmek gayesiyle hemen azab eder.

Akıllıya gereken, ilâhî tuzaktan korkmak, fakirliği ve gönlü kırıklığı nimet bilmektir. Çünkü Allah Teâlâ fakirleri sever ve kalpleri kırık olanların yanındadır. Dünya, bir kararda durmaz: Verdiği gibi alır, aldığı gibi verir.

Şair ne de güzel şöylemiş:

Zaman iyi ve kötü ile yüklüdür, doludur
Yıldız bazı kere dost bazı kere düşman olur

---

[127]. *Süyûtî*, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, III, 617
[128]. *Müslim*, îman, 234
[129]. *Zehebî*, Mîzânü'l-i'tidâl, III, 50
[130]. *Aclûnî*, I, 24-27

HANGİ SÖZE İNANACAKLAR?

اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿١٨٤﴾
اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ
مِنْ شَىْءٍ وَاَنْ عَسٰى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ فَبِاَىِّ حَدِيثٍ
بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِىَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِى
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

184. Düşünmediler mi ki, arkadaşlarında *(Muhammed'de)* delilik yoktur? O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.

185. Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah'ın yarattığı her şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? O halde Kur'an'dan sonra hangi söze inanacaklar?

186. Allah kimi şaşırtırsa, artık onun için yol gösteren yoktur. Ve onları azgınlıkları içinde şaşkın olarak bırakır.

"Düşünmediler mi ki, arkadaşlarında hiç delilik yoktur."

Rivayet edildiğine göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) çoğu zaman Kureyş'i Allah'ın azabıyla ve geçmiş ümmetlerin başlarına gelen musibetlerle korkutmaya çalışırdı. Bir gece Safa tepesine çıktı. "Ey fülan oğulları! Ey fülan oğulları!" diyerek ve Allah'ın azabından sakındırarak Kureyş'i kabile kabile Allah'a kulluğa çağırmaya başladı. Bunun üzerine müşriklerden biri: "İşte sizin şu arkadaşınız, yani Muhammed (a.s.) deli. Geceyi sabaha kadar haykırarak geçirdi." dedi. İşte bunun üzerine bu ayet nâzil oldu.

Cinnet, bir çeşit delilik demektir. Ayet, Rasûlullah (s.a.v.)'de deliliğin hiçbir çeşidinin bulanmadığını ifâde etmektedir. Ayetin mânâsı şöyledir: "Onlar, ayetleri yalanladılar ve arkadaşlarında hiçbir delilik eseri bulunmadığını düşünmediler mi?" Yâhut mânâ şu şekildedir: "Arkadaşlarında hiç delilik yoktur ki bu konuda düşünmek onları O'nun doğruluğuna, peygamberliğinin sıhhatini kabule götürür, O'na ve O'na indirilen ayetlere inanırlar."

Hz. Peygamber (a.s.)'da delilik olmadığının açıkça ifade edilmesi, müşriklerin çirkin saldırılarını reddetmek içindir.

Hz. Peygamber (a.s.)'ın "onların arkadaşları" olarak ifâde edilmesi, onların sözüne uygun olması içindir. Ayrıca uzun süre O'nunla beraber olmalarının kendisinin delilik şâibesinden uzak olduğunu anlamalarına imkan verdiğini bildirmektedir. Çünkü onlar peygamberliğini açıklamadan önce onu "Muhammedü'l-Emîn" (s.a.v.) diye isimlendiriyorlardı.

“O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.” Yani Hz. Muhammed (s.a.v.), insanlara karşı olan rahmet ve merhametinin yüceliğini göstermek ve kıyamet günü Allah’a kolayca özür beyanında bulunmak için gayet açık uyarıda bulunan ve bunda ileri giden bir peygamberdir.

أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ
مِنْ شَيْءٍ وَاَنْ عَسٰى اَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ اَجَلُهُمْ فَبِاَيِّ حَدِيثٍ
بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾

185. Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah’ın yarattığı her şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? O halde Kur’an’dan sonra hangi söze inanacaklar?

“*Göklerin ve yerin melekûtuna,”* göklerin ve yerin delâlet ettiği mülkün büyüklüğüne ve bunu yapan kudretin kemâline bakmadılar mı? Eğer bakıp düşünselerdi Allah’ın onları boşa yaratmadığını ve kullarını başıboş bırakmadığını bilirlerdi.

Bazıları göklerin melekûtunun yıldızlar, güneş ve ay; yerin melekûtunun ise denizler, dağlar ve ağaçlar olduğunu söylemiştir. “Melekût”, büyük mülk demektir.

“*Allah’ın yarattığı”* sayıya gelmez büyük küçük *“her şeye”* bakmadılar mı? Yani varlıklardan her bir ferd, bakmak, düşünmek, ibret almak, Yaradan’a ve O’nun vahdâniyetine istidlal için mahaldir, yeterlidir. Nitekim şiirde şöyle denilmiştir:

Her şeyde O’na ayet ve delil var
O’nun bir olduğuna delâlet eder

“ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı?” düşünmek ve istidlalde bulunmak üzere bakmadılar ve onları yalanladılar mı?

Yine onlar ecellerinin yaklaşmış olabileceğine ve yakın bir zamanda hemen ölebileceklerine bakmadılar mı? Onlara ne oluyor ki ölüm gelmeden ve azap inmeden önce Hakk’a dönmez ve kendilerini kurtaracak hakikate yönelmezler?

Ecel yetişmeden hemen önce
Zaman pençeden dizgini almadan önce
Kendi düşünce binitine eğer koy
Din yoluna mertçe gir

“O halde bundan” yani Kur’an’dan *“sonra hangi söze inanacaklar?”* Yani, beyandaki güzellik bakımından son noktada olan ve kendisinden sonra ne indirilen bir kitap ne de gönderilen bir peygamber bulunmayan Kur’an’a inanmadıkları takdirde başka hangi söze inanacaklar? Bu ayet-i kerime onların inanma ihtimallerinin

kalmadığını ifade etmektedir.

مَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

186. Allah kimi şaşırtırsa, artık onun için yol gösteren yoktur. Ve onları azgınlıkları içinde şaşkın olarak bırakır.

"*Allah kimi şaşırtırsa,"* Allah Teâlâ kimi doğru yoldan çıkarır ve Kur'an'a inanmazsa *"artık onun için yol gösteren yoktur. Ve onları azgınlıkları içinde"* küfürlerinde haddi aşmalarında "*şaşkın olarak"* tereddüt hâlinde *"bırakır.*" terk eder.

Kamûs'da geçtiği üzere "el-Ameh", sapıklıkta sürekli bir tereddüt, bir münakaşada veya bir yolda şaşkınlık içinde olmak yahut da delili tanımamak mânâlarına gelir.

Ayette tefekküre teşvik vardır. Akıllı kişi, vehim, hayal, taklîd ve heva gibi âfetlerden sâlim bir akıl ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hâlini düşünse; mûcizeleri bir yana, O'nun ahlakını ve siyerini tefekkür etse muhakkak sâdık bir peygamber olduğunu ve davet ettiği şeylerin tümünün hak ve gerçek olduğunu anlar. Allah'ın izniyle bu tefekkür sâyesinde cehennem ateşinden kurtulur. Nitekim Allah Teâlâ cehennemliklerin durumunu şöyle haber verir: ***"Şayet kulak vermiş ve aklımızı kullanmış olsaydık şimdi şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık." derler. "*** (el-Mülk, 67/10)

"Göklerin ve yerin melekûtuna... bakmazlar mı?" (el-A'râf, 7/185) ayeti yaratılanların iki çeşit olduğuna işaret etmektedir:

Biri yoktan varedilenlerdir. Bu, kâinatın bâtınını teşkil eden ve kâinatın kendisiyle ayakta durduğu melekût âlemidir. Melekût ise Allah'ın kudret elindedir, O'nunla kaimdir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Her şeyin melekûtü kendi elinde olan Allah'ın şânı ne kadar yücedir"*** (Yâsîn, 36/83) buyurmuştur.

Diğeri ise bir şeyden yaratılanlardır. Bu da kâinatın zâhirini teşkil eden mülk âlemidir. Mülke göz ile bakıldığı gibi melekûte akıl ve kalb ile bakılır. Akıl sahiplerinin melekûta bakması, delilleri görmeyi, onlardan hareketle bu kâinatın bir yaratıcısı ve yapıcısı olduğu hükmüne varmayı ifâde eder. Kalp sahiplerinin melekûta bakması ise îmanının yakîn (îkân), hatta ıyân (kalb gözüyle görme) olması için nüfûz ederek gayb şâhidlerini müşâhedeyi ifâde eder. Nitekim ayette ***"Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtünü gösteriyorduk"*** (el-En'âm, 6/75) buyurulmuştur. İşte bu şekilde göklerin ve yerin melekûtunu nebî veya velîlerine göstermek, noksanlardan münezzeh olan Hakk'ın kadim bir ilâhî sünnetidir. Onlara âlemin nâsûtunu, melekûtunu, ceberûtunu ve lâhutunu gösterir. Hakk'a seyr ü sülûk kesilmediği sürece kıyamete kadar bu sünnet devam edecektir.

Eğer insan için böyle bir ayrıcalık olmasaydı diğer hayvanlardan farkı kalmazdı. Şu kadar var ki Rahman olan Allah bu nimeti insan cinsine lutfedip yardımına mazhar olan

kullarından dilediğini Melik ve Mennan ismiyle kendisine doğru seyr ü sulûk ettirdi. Bu kimseler bütün mükevvenâttan terakkî edip şuhûd ve ıyâna nail oldular ve çok ihsan edici olan Hakk'a vâsıl oldular. O da onlara yakînin kemâlini ve ihsanın tamâmını verdi.

Sonra onlar, kardeşlerini irşad için bir peygamber veya velî olarak geldiler. Hikmetle ve güzel bir dille davete başladı. İslâm'ı ve imanı açıkladı. İnsanları Halîm ve Hannân (şefkatli, sevgi dolu) olan Allah'a çağırdı. Cennetle müjdeledi, ateşle korkuttu. Davete icâbet eden lütuf ve ihsana nail oldu, etmeyen ise açık bir ziyana uğradı.

Rasûlullah (s.a.v.), İsâ (a.s.)'ın şöyle dediğini nakletmiştir: *"İki kez doğmayan göklerin ve yerin melekûtuna giremez."* Göklerin ve yerin melekûtuna girmek, kalp ve müşahede ehli içindir. Onlara bakmak/düşünmek ise akıl ve istidlâl erbabı içindir. (*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir. Bu ifadeler arasına allâme şeyhimizin **(Atpazârî Osman Fazlı Efendi)** -Allah onu selamette kılsın– sözlerinden de katılmıştır.)

Bir gün İmam **Ebû Hanîfe** (r.a) mescidde oturmuştu. Bir grup zındık onu öldürme kastıyla içeri girdiler. İmam dedi ki:

Bir soruya cevap veriniz, sonra zulüm kılıcını çekiniz.

"Soru nedir?" dediler.

İmam şöyle konuştu:

Deniz üzerinde yüzen değerli yükü bulunan bir gemi gördüm. Ancak kaptanı yoktu.

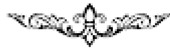
"Bu imkansızdır" dediler. Çünkü kaptansız bir geminin düzenli olarak yol alması mümkün değil.

İmam dedi ki:

Sübhânallah! Bütün feleklerin ve yıldızların hareketi, ulvî ve süflî âlemin nizamı bir geminin hareketinden daha acaip değil mi? Hepsi sustu, çoğu da müslüman oldu.

Hâfız Şîrâzî der ki:

Hz. Süleyman'ın haşmetinden şüphe edenlerin
Aklına ve bilgisine kuşlar ve balıklar güler

KIYÂMET SAATİ VE GAYBI BİLMEK

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَاۜ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبّ۪يۚ
لَا يُجَلّ۪يهَا لِوَقْتِهَٓا اِلَّا هُوَۜ ثَقُلَتْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
لَا تَأْت۪يكُمْ اِلَّا بَغْتَةًۜ يَسْـَٔلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَاۜ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ
اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾ قُلْ لَٓا اَمْلِكُ لِنَفْس۪ي نَفْعًا
وَلَا ضَرًّا اِلَّا مَا شَٓاءَ اللّٰهُۜ وَلَوْ كُنْتُ اَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِۚ
وَمَا مَسَّنِيَ السُّٓوءُۚ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذ۪يرٌ وَبَش۪يرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

187. Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır; ama insanların çoğu bilmezler.

188. De ki: "Ben, Allah'ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapmak isterdim ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim."

"Sana kıyâmet saatini," Arapça'da genel olarak "yıldız" deyince Süreyyâ yıldızı kastedildiği gibi " اَلسَّاعَةُ " deyince de kıyamet kastedilir. Kıyâmete "sâat" denilmesi âniden meydana geleceği için veya o günde olacak hesabın çok kısa sürede bitip tamamlanacağı içindir. Çünkü bir iş Allah'ı başka bir işi yapmaktan alıkoyamaz. Yahut da kıyâmet, uzunluğuna rağmen Allah katında mahlûkâta göre saatlerden bir saat gibi olması sebebiyle "sâat" diye isimlendirilmiştir. Bunun aslı, insanların kabirlerinden kalkış saatidir. Fakat sadece "sâat" denilince bu mânâ anlaşıldığı için böyle uzun bir isim tamlamasına gerek duyulmamıştır.

Rivayete göre yahudilerden bir topluluk: "Ey Muhammed, eğer gerçekten peygambersen kıyametin ne zaman kopacağını bize haber ver. Çünkü biz onun ne vakit olacağını biliyoruz." dediler. Onlar, kıyametin kopma vaktinin yalnız Allah'a ait bir bilgi olduğunu bildikleri halde bu soruyu sırf imtihan maksadıyla sordular. İşte bunun üzerine bu ayet nâzil oldu.

"ne zaman gelip çatacağını soruyorlar." " مُرْسٰى " (gelip çatma) kelimesi bir şeyi yerleştirmek, sabitleştirmek mânâsına gelir. Genellikle büyüklük ve ağırlık ifade eden şeylerde kullanılır. Nitekim bir ayette: ***"Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi "*** (en-

Naziât, 79/32) buyurulmuştur. Kıyamet mahlûkâta en ağır gelen şey olduğu için Allah Teâlâ onun meydana gelmesini bu kelime ile ifade etmiştir.

"De ki: "Onun ilmi" "Onun kopma vaktinin ilmi" denilmeyip sadece "onun ilmi" demekle yetinilmiştir. Çünkü kıyametle ilgili sorulan sorudan esas maksad, belirli olan vaktinde meydana gelmesi bakımından kıyametin bizzat kendisidir; yoksa kıyamete mahal teşkil etmesi itibariyle onun vakti değildir. Bu sebeple sorulan soru ile talep edilen "ilim", kıyameti ifade eden zamire izafe edilmiştir. "*ancak Rabb'imin katındadır."* Allah Teâlâ bu ilmi kendisine has kılmış, ne mukarreb (Allah'a yaklaştırılan) bir meleği ne de mürsel (gönderilen) bir peygamberi ona muttali kılmıştır.

"Onu tam zamanında açığa çıkaracak olan, yalnız O'dur." Allah Teâlâ kıyameti, kopma vaktine kadar kendisinin dışında herkesten gizleyecek ve haber vermek suretiyle değil onu ansızın meydana geleceği vakitte bizzat vukuu ile açığa çıkaracaktır. Kıyâmetin bu şekilde gizlenmesi taata daha çok celbedeci, günahlardan da daha çok sakındırıcı olması içindir. Nitekim herkes için ayrı ayrı belirlenmiş olan ölüm vaktinin gizlenmesi de bu maksadladır. Mükelleflerin her an tevbe ve taata koşmasını sağlamak için Allah Teâlâ kıyamet vaktini gizlemiştir. Şayet onun kopacağı zaman bilinmiş olsaydı insanlar onu önemsemez, uzak görürlerdi. Yine mükelleflerin Ramazan gecelerinin hepsini ibadetle geçirmesi için kadir gecesi ve cuma gününün her saatini dua ile değerlendirmesi maksadıyla da o gündeki icabet saati gizli tutulmuştur.

"O, göklere de yere de ağır gelmiştir." Yani kıyamet, göklerde ve yerdeki meleklere, cinlere ve insanlara zor ve ağır gelmiştir. Onun gizli ve akıl dairesinin haricinde tutulması gök ve yer ehlinden her birini kaygılandırmıştır.

Denilmiştir ki gök ve yer ehli kıyametin zorluklarından ve onda bulunan korkunç hallerden korktuklarından dolayı kıyamet onlara ağır gelmiştir. Onun korkunç hallerinden biri, göklerde ve yerde bulunan herkesin yok olup helâk olmasıdır. Bu ise gönüllere gayet ağır gelen bir durumdur.

"O, size ansızın gelecektir." Kıyamet, insanlar gaflet içinde iken aniden gelip çatacaktır. Birisi hayvanlarını sularken, diğeri havuzunu onarırken, başka biri çarşıda alış veriş yaparken, bazısı tartısını eksik yaparken, başkası ağzına bir lokma götüreyim derken götüremeden kıyamet kopacaktır.

"Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar." Bir konu hakkında iyice bilgi sahibi olmak isteyen ve çok soru soran kimsenin o konuyu mümkün olduğu kadar en iyi şekilde bilip öğrenmesi gerekir. Bu sebeple *"sanki sen onu biliyormuşsun gibi"* buyurularak Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in kıyameti imkân ölçüsünde en iyi bilen olduğu kinaye yoluyla ifade edilmiştir.

Yani onlar seni kendilerince kıyametin vaktini çok iyi bilen birisine benzeterek sana soruyorlar, demektir.

"De ki: "Onun bilgisi, ancak Allah'ın yanındadır." Bu cümlenin tekrar edilmesinin faydası, kıyametle ilgili bütün malumatın Allah'a ait ve O'na mahsus olduğunu bildirmektir. Bu durumda tekrar, te'kid için ve ayetin devamında onların câhilliklerini

ortaya koymak üzere bir giriş olması içindir.

“Fakat insanların çoğu” kıyâmetin vaktinin Allah Teâlâ’ya mahsus bir ilim olduğunu *“bilmezler.”* Bazısı kıyameti inkar eder, bazısı onun muhakkak kopacağını bilir ve senin kıyâmetin kopacağı vakti bildiğini zannederek bilgisizliği yüzünden sana sorar. Bir kısmı ise kıyametin kopma vaktini bilmeyi peygamberliğin gereklerinden sayarak ondan sormayı senin peygamberliğine saldırmak için bahane olarak kullanır.

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ
الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ
وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

188. De ki: “Ben, Allah’ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapmak isterdim ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”

“*De ki: “Ben kendime Allah’ın dilediğinden başka bir fayda veya zarar verme gücüne sahip değilim.”* Yani kendim için bir menfaat sağlamaya ve bir zararı kendimden uzaklaştırmaya kadir değilim. Faydasına ve zararına olacak şeylerin nelerde olduğunu bilmeyen kimse, kıyametin kopma zamanını nasıl bilebilir? Bunlardan ancak Allah Teâlâ’nın bana ilham ederek, güç ve kudret vererek muktedir kıldıkları müstesnâdır. Yâhut da sadece Allah’ın dilediği fayda veya zarar tahakkuk eder.

“Eğer gaybı bilseydim elbette çok hayır elde ederdim” çok mal ve menfaat kazanırdım *“ve bana hiçbir fenalık”* düşman hilesi, fakirlik, zarar ve diğer kötülükler *“dokunmazdı.”* Fakat *“Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”* yani, ben ancak korkutmak ve müjdelemek üzere peygamber olarak gönderilmiş bir kulum. Beni ilgilendiren, dînî ve dünyevî ilimlerden korkutmaya ve müjdelemeye ait olan hususlardır; yoksa şeriatın hükümleriyle alâkası olmayan gaybı bilmek değil. Kıyametin kesin olarak kopacağını ve yakın olduğunu belirtmek, onun durumunu açıklamak için yeterlidir. Kıyâmetin vaktini belirlemek ise sakındırmanın bir gereği değildir. Bilakis bu belirleme sakındırmanın etkisini azaltır. Çünkü kıyametin vaktinin gizli tutulmasının günahlardan uzak durma konusunda tesirinin daha büyük olduğu daha önce geçmişti.

“İnanan kavm”in özellikle zikredilmesi, müjdeden faydalandıkları gibi uyarmadan da istifade edenlerin onlar olduğu içindir. Ya da “Ben küfürlerinden dönmeyen kâfirler için bir uyarıcı ve ne vakit olursa olsun mü’minler için bir müjdeleyiciyim.” demektir. Burada kâfirleri imânâ gelmeye teşvik, küfür ve azgınlıkta ısrardan sakındırma vardır.

Haddâdî, tefsirinde der ki: Bu ayet, “Dünyanın ömrü, yedi bin yıldır.” şeklindeki bir

rivayete dayanarak dünyanın müddeti hakkında bilgi sahibi olduğunu söyleyenlerin sözlerinin bâtıl olduğunu göstermektedir. Eğer dünyanın ömrü bilinseydi kıyametin kopma zamanı da bilinmiş olurdu. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) in işaret ve orta parmaklarını göstererek: *"Benim peygamber olarak gönderilmemle kıyametin vakti bunlar gibidir (öyle birbirine yakındır)."*[131] buyurmasının mânâsı, kıyamet vaktinin yakın olduğunu bildirmektir. Yoksa onun vaktini kesin olarak belirtmek değil. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Şüphesiz onun alâmetleri belirmiştir.*** (Muhammed, 47/18) buyurmuştur. Alâmetlerinden biri de Hz. Peygamber (a.s.)'ın peygamber olarak gönderilmesidir.

Fakir **Bursevî** der ki: Dünyanın ömrü ile ilgili rivayet sahih olan değişik yollardan varid olmuştur. Fakat bu rivayet, gerçekten bir vakit belirlemeye delâlet etmez. Dolayısıyla kıyametin vaktinin insanlardan veya meleklerden herhangi birine malum olduğu söylenemez.

Meşayihten biri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Allah Teâlâ'nın bildirmesiyle kıyametin kopma zamanını bildiğini söylemiştir. Bu görüşün ayetteki kıyamet bilgisinin Allah katında olduğunu belirten ifadeye ters düşmeyeceği açıktır.

Sahih-i Müslim'de geçtiği üzere Hz. Huzeyfe (r.a.) şöyle demiştir: *"Rasûlullah (s.a.v.), kıyamete kadar olacak bütün hadiseleri bana haber verdi."*[132]

Başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: *"Allah Teâlâ'nın bir horozu vardır. Kanatları zeberced, inci ve yakutla süslenmiştir. Kanatlarından biri doğuda, diğeri batıdadır. Ayakları yeryüzünün en alt tabakasında, başı ise arşın altındadır. Seher vakti gelince kanatlarını hareket ettirerek "Rabb'imiz olan ve kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah pek mukaddes ve bütün noksan sıfatlardan münezzehtir" der. O zaman yeryüzündeki bütün horozlar kanat çırpıp öterler. Kıyamet günü gelince Allah Teâlâ ona kanatlarını toplamasını ve sesini kısmasını emreder. Böylece göklerde ve yerde bulunanlar kıyametin yaklaşmış olduğunu anlarlar."*[133]

Şu olaylar, kıyâmet alametlerindendir:

Esirlerin ve gazaların çoğalması. Bu, dinin ve müslümanların yükseleceğine, fakat kemâle erdikten sonra tekrar dönüşün ve gerilemenin başlayacağına delâlet eder.

Ganimetin zenginler ve makam sahibi kimseler elinde dolaşan ve hak sahibine ulaşmayan bir meta haline gelmesi.

Edâsı zor geldiği için zekâtın bir angarya sayılması, teslim alınan emanetlerin ganimet sayılıp talan edilmesi.

Müftülük, kadılık, emirlik, vezirlik ve diğer vazifeler de birer emanettir. Bu vazifelerin zamanımızda olduğu gibi ehil olmayanlara verildiği vakit kıyameti bekle.

Ebû Hüreyre (r.a.)'dan nakledilen bir rivayette şöyle buyurulmuştur: *"Zühd rivayetten ve verâ yapmacıktan ibaret hâle gelmedikçe kıyamet kopmaz. Kıyamet ise ancak mahlukatın şerlileri üzerine kopacaktır."*[134]

Eğer "**İbn Ömer** (r.a.)'den rivayet edilen sahih bir hadiste: *"Kıyamet kopuncaya kadar ümmetimden hak üzere olan bir topluluk bulunacaktır."*[135] buyurulmuştur.

(Önceki rivayetle bunu nasıl telif etmek gerekir?)” denirse şöyle cevap verilebilir: Bu hadisin mânâsı “Kıyametin kopmasına yakın bir zamânâ kadar...” demektir. Çünkü bir şeye yakın olan, onun hükmüne dahildir.

Bilesin ki kıyamet üçtür:

1- Cesedlerin haşredilip (toplanıp) amellerinin karşılığını almak üzere mahşer yerine sevkedilmeleri. Bu, büyük kıyamettir.

2- Bütün mahlûkatın ölmesi. Bu, orta kıyamettir. Onun vaktini kesin olarak ancak Allah Teâlâ bilir. Sadece Rasûlullah (s.a.v.)’den nakledilen alametlerle tahmin edilebilir. Nitekim onlardan bir kısmını yukarıda belirttik.

3- Herkesin kendi ölümü. Bu ise küçük kıyamettir. Nitekim bir hadiste: *“Ölenin kıyameti kopmuştur.”*[136] buyurulmuştur.

Hâfız der ki:

Anka kimseye avlanmaz, topla tuzağını
Burada tuzağın eline havadan başka bir şey geçmez

Akl-ı selim sahibine lazım gelen, iyilik ve cömertlik sahibi kimselerin ulaştığı derecelere yükselebilmek için çok çalışmak, bütün güç ve gayretini bu yolda sarfetmektir.

Kanadını aç, Tuba ağacında öt
Senin gibi bir kuşun kafeste esir olması ne yazık!
Kervan gitti, sen hala pusu yerinde uyumaktasın
Yazık ki bunca çan sesinden bile habersizsin

Yine ne güzel söylenmiştir:

Âşık ol, yoksa bir gün hayat sona erecek
Hayatın gayesinin yazılı olduğu yazıyı yoksa okumadın mı?

Allah Teâlâ’dan, bizi sevdiği ve razı olduğu amellere muvaffak kılmasını ve şu hasta kalpleri lütuf ve keremiyle tedavi etmesini niyaz ederiz. Çünkü her hal ve her zamanda yegane yardımcı O’dur.

---

[131]. *Buhârî*, Rikâk, 39; *Müslim*, Cumua, 43; *İbn Mâce*, Mukaddime, 7; *Dârimî*, Rikâk, 46

[132]. *Müslim*, Fiten, 24; *Nesâî*, Mevâkît, 55

[133]. *İbn Arrâk*, Tenzîh, I, 189

[134]. *Münâvî*, VI, 419
[135]. *Buhârî*, İ'tisam, 10; *Müslim*, İmâret, 171, 174; *Dârimî*, Cihâd, 38, *Müsned*, IV, 99
[136]. *Aclûnî*, II, 368

İNSANIN YARATILIŞI VE ÇOĞALMASI

هُوَ الَّذٖى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ
اِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشّٰيهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفٖيفًا فَمَرَّتْ بِهٖ فَلَمَّا اَثْقَلَتْ
دَعَوَا اللّٰهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ اٰتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرٖينَ ﴿١٨٩﴾
فَلَمَّا اٰتٰيهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فٖيمَا اٰتٰيهُمَا فَتَعَالَى اللّٰهُ
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ اَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ
﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطٖيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾
وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ اَدَعَوْتُمُوهُمْ اَمْ
اَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ اِنَّ الَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ
فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجٖيبُوا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿١٩٤﴾ اَلَهُمْ اَرْجُلٌ
يَمْشُونَ بِهَا اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا
اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كٖيدُونِ فَلَا
تُنْظِرُونِ ﴿١٩٥﴾ اِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذٖى نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى
الصَّالِحٖينَ ﴿١٩٦﴾ وَالَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ لَا يَسْتَطٖيعُونَ نَصْرَكُمْ
وَلَا اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا
وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

189. Sizi bir tek candan *(Âdem'den)* yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini *(Havva'yı)* yaratan O'dur. Eşi ile *(birleşince)* eşi hafif bir yük yüklendi *(hamile kaldı)*. Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler.

190. Fakat *(Allah)* onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında *(sonradan insanlar)* Allah'a ortak koştular. Allah ise onların ortak koştuğu şeyden yücedir.

191. Kendileri yaratıldığı halde hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları *(Allah'a)* ortak mı koşuyorlar?

192. Halbuki *(putlar)* ne onlara bir yardım edebilirler ne de kendilerine bir yardımları olur.

193. Onları doğru yola çağırırsanız size uymazlar; onları çağırsanız da, sukût

etseniz de sizin için birdir.

194. *(Ey kâfirler!)* Allah'ı bırakıp da taptıklarınız sizler gibi kullardır. *(Onların tanrılığı hakkında iddianızda)* doğru iseniz, onları çağırın da size cevap versinler!

195. Onların yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa tutacakları elleri mi var veya görecekleri gözleri mi var *(neleri var)*? De ki: "Ortaklarınızı çağırın, sonra bana *(istediğiniz)* tuzağı kurun ve bana göz bile açtırmayın!"

196. Şüphesiz ki, benim koruyanım Kitab'ı indiren Allah'tır. Ve O bütün salih kullarını görüp gözetir.

197. Allah'ın dışında taptıklarınızın ne size yardıma güçleri yeter ne de kendilerine yardım edebilirler.

198. Onları doğru yola çağırmış olsanız işitmezler. Ve onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.

*"Sizi"*n hepinizi *"bir tek candan"* yalnız Âdem'den hiçbir yönden başkasının müdâhelesi olmaksızın *"yaratan"* Allah Teâlâ'dır. Bütün nefisler, bir tek nefisten, yani Âdem (a.s.)'ın nefsinden yaratıldığı gibi ruhlar da bir tek ruhtan, Muhammed (s.a.v.)'in ruhundan yaratılmıştır. Âdem (a.s.) beşerin babası olduğu gibi Muhammed (a.s.) da ruhların babası olmuştur. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.): *"Benim size göre durumum babanın çocuğuna göre durumu gibidir."*[137] ve *"Allah'ın ilk yarattığı şey benim ruhumdur."*[138] buyurmuştur. Her cinsten ilk yaratılan şey ise o cinsten diğer canlıların ve bitkilerin yaratılması için bir kaynak teşkil eder.

Sûret bakımından Âdem'den doğmuşsam da
Hakikatte atasının atasıyım ben

"Ondan da" o bir tek nefsin, yani Âdem'in cinsinden "*yanında huzur bulsun diye eşini"* Havva'yı *"yaratan O'dur."* "Allah Teâlâ'nın Havva'yı Âdem (a.s.)'ın kaburga kemiklerinden birinden yarattığına"[139] dair rivayete göre Havva'nın Âdem (a.s.)'ın cinsinden değil, cesedinden yaratıldığı da söylenmiştir. Fakat birinci görüş daha uygundur. Çünkü ayette belirtilen eşin yaratılmasındaki gayenin gerçekleşmesi için cinsiyet, kendisinden bir parça olmasından daha tesirlidir. Bu gaye ise ilk nefis olan Âdem(a.s.)'ın zevcesi ile ünsiyet edip gerçekleşecek olan izdivac ile hakiki huzura kavuşmasıdır.

"Eşi ile birleşince" " اَلتَّغَشّٰى " ve " اَلتَّغْشِيَةُ " aslında örtmek demektir. Burada cinsî münâsebetten kinaye olarak kullanılmıştır. Çünkü cinsî münâsebet sırasında erkek kadının üzerinde bulunarak onu örter.

Başlangıçta *"eşi hafif bir yük yüklendi."* Çocuk nutfe (sperm), alaka (kan pıhtısı) ve mudğa (et parçası) durumunda iken, daha sonraki merhalelere göre anneye daha hafif gelir.

Anne *"Onu bir müddet taşıdı."* Önceden yaptığı gibi oturdu, kalktı, aldı, bıraktı ve

onu taşımak hususunda sıkıntı çekmedi. *"Hamileliği ağırlaşınca"* Çocuk karnında büyüyüp ağırlaşınca Âdem ve Havva (a.s.), başlarına gelen ve daha önce tanımadıkları bu durum karşısında heyecana kapıldılar; kendilerine eli ayağı düzgün salih bir evlat nasip etmesi için *"Rab'leri"* işlerinin gerçek sâhibi *"Allah'a"* yalvarıp karşılığında şükredeceklerini vâdettiler: *"Andolsun bize iyi bir çocuk verirsen"* Bize âzâları düzgün ve salih bir çocuk bağışlarsan, bu büyük nimete karşılık *"muhakkak şükredenlerden olacağız." diye dua ettiler."*

Âdem ve Havva'nın bu şekilde dua etmelerine sebep şudur: Âdem (a.s.), zürriyetinden misak alındığı sırada onlardan bir kısmının âzâsı düzgün, bir kısımın değil; bir kısmının takvâ sâhibi, diğer bir kısmının ise günahkâr olduğunu gördü. Bu yüzden sahip olacakları bu çocuğun âzâları düzgün, kusursuz ve günahtan uzak olmasını istediler. Allah da onlara öyle bir çocuk verince buna karşılık şükrettiler. Çünkü onlar bunu kendilerinden değil Allah'tan biliyorlardı.

Denildiğine göre Havva validemiz her batında biri erkek diğeri kız olmak üzere iki çocuk doğururdu. Bu şekilde Âdem (a.s.)'dan beş yüz batında bin çocuk dünyaya getirmiştir.

Bundan sonra Allah, müslümanları kınamaya başladı ve şöyle buyurdu:

فَلَمَّآ اٰتٰيهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَٓاءَ فِيمَآ اٰتٰيهُمَاۚ فَتَعَالَى اللّٰهُ
عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾

190. Fakat *(Allah)* onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında *(sonradan insanlar)* Allah'a ortak koştular. Allah ise onların ortak koştuğu şeyden yücedir.

"Fakat Allah onlara iyi bir çocuk verince" Hz. Âdem ve Havva'nın ana-baba olacak yaşa gelmiş müşrik evladlarına âzâları düzgün iyi bir çocuk verilince bu müşrik anne ve baba, çocuklarına "Abdü'l-Uzzâ, Abdü Menâf" gibi isimler vererek ve bu nimete şükür olarak da putlara secde ederek *"kendilerine verdiği bu çocuk hakkında Allah'a ortak koştular."*

Bu konuda en açık izah **Ebüssuûd Efendi**'ye aittir. O, tefsirinde şöyle der: "*Fakat Allah onlara iyi bir çocuk verince,"* Hak Teâlâ Âdem ve Havva'ya isteklerine binaen çocuk ve ondan da torunlar verince, *"kendilerine verdiği bu çocuk hakkında"* yani onların evladları kendilerine verilen çocukları "*Allah'a ortak koştular.* Ayette muzaf hazfedilip (evladları kelimesi kaldırılıp), muzafun ileyh (Âdem ve Havvâ) onun yerine konulmuştur. Böyle olmasa Hz. Âdem ve Havva'nın şirke nisbet edilmesi gerekir. Halbuki onlar ittifakla şirkten uzaktırlar. Nitekim ayetin devamında çoğul ifadesinin kullanılması buna delildir:

"Allah ise onların ortak koştukları şeylerden" çocuklarına putlarının kulu diye isim

vererek şirk koşmalarından *“yücedir.”* pâktır.

Ayette zikredilenlerden maksad, Hz. Âdem ve Havva olsaydı fiilin ikil (tesniye) olarak (Ammâ yüşrikâni) şeklinde gelmesi gerekirdi.

أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾

191. Kendileri yaratıldığı halde hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları *(Allah’a)* ortak mı koşuyorlar?

“Kendileri” yani putlar *“yaratıldığı halde hiçbir şeyi yaratamayan”* yani, hiçbir şeyi yaratmaya aslâ güç yetiremeyen *“varlıkları”* Allah Teâlâ’ya “*ortak mı koşuyorlar?”* Hakiki mabudun özelliklerinden biri de kullarının yaratıcısı olmasıdır.

Ayette putlar için akıllılara ait zamirlerin kullanılması, kâfirlerin putlar hakkında akıllılar hakkında düşündükleri şeyleri düşünmelerinden ileri gelmektedir. Onlar, putları insan şeklinde yaparlardı.

Putların yaratıcı olmadıkları belirtildikten sonra bir de yaratılmışlıkla nitelenmeleri, haklarında müşriklerin düşündüklerinin tam aksine bir takım vasıflara sahip olduklarını açıklamak içindir.

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾

192. Halbuki *(putlar)* ne onlara bir yardım edebilirler ne de kendilerine bir yardımları olur.

“Halbûki” putlar kendilerine tapanların başına zor bir durum gelince *“ne onlara bir yardım edebilirler,”* Yani onlara hiçbir yardımda bulunamazlar. Onlara ne bir fayda sağlayabilirler ne de onlardan bir zararı giderebilirler. *“ne de kendilerine bir yardımları olur.”* Bizzat kendilerine de bir yardımları dokunmaz; başlarına gelen hadiseleri defetmeye güç yetiremezler. Nitekim kendilerini kırmak isteyen veya üzerlerine pislik atmaya yeltenen kimselere mâni olamazlar.

Haddâdî der ki: Müşrikler putların ağızlarına koku ve bal sürerlerdi. Sinekler onların üzerine toplanırlardı da putlar onları kovmaya muktedir olamazdı.

وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدٰى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ
أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾

193. Onları doğru yola çağırırsanız size uymazlar; onları çağırsanız da, sukût

etseniz de sizin için birdir.

Ey müşrikler! "*Doğru yolu göstermeleri"* sizi gayelerinizi elde etmeyi sağlayacak şeylere iletmeleri *"için onlara duâ etseniz,"* istediğiniz hususunda *"size karşılık vermezler."* Size Allah Teâlâ'nın icabet edip karşılık verdiği gibi icabette bulunamazlar.

Ey müşrikler! "*Onlara"* putlara *"duâ etseniz de sükût etseniz de sizin için birdir."* İsteklerinizi putlara ifade etmenizle, bir şey söylemeyip susmanız arasında bir fark yoktur. Çünkü her iki durumda da taştan oldukları için onların hallerinde bir değişiklik olmayacağı gibi sizin durumunuzda da bir değişme olmayacaktır.

اِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا
لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾

194. ***(Ey kâfirler!)*** **Allah'ı bırakıp da taptıklarınız sizler gibi kullardır.** ***(Onların tanrılığı hakkında iddianızda)*** **doğru iseniz, onları çağırın da size cevap versinler!**

"Allah'tan başka taptıklarınız" yalvarıp ibâdet ettiğiniz putlar ve tanrı diye isimlendirdikleriniz *"da sizler gibi kullardır."* Allah'ın mülkü olmak, O'nun emrine amâde bulunmak ve herhangi bir faydayı celp ya da zararı def etmekten âciz olmak bakımından sizinle aynıdırlar.

Haddâdî'nin belirttiği üzere; müşrikler putlarını insan şeklinde tasvir ettiklerinden dolayı Allah Teâlâ onları "kullar" diye isimlendirmiştir.

Putların, sizin yapmaktan âciz kaldığınız şeylere muktedir oldukları iddianızda *"doğru iseniz,"* bir fayda temin etmek ve bir zorluğu gidermek hususunda *"onlara duâ edin de size karşılık versinler!"*

اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَاۘ اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَاۘ اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ
يُبْصِرُونَ بِهَاۘ اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَاۜ قُلِ ادْعُوا شُرَكَٓاءَكُمْ
ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

195. Onların yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa tutacakları elleri mi var veya görecekleri gözleri mi var ***(neleri var)*****? De ki: "Ortaklarınızı çağırın, sonra bana** ***(istediğiniz)*** **tuzağı kurun ve bana göz bile açtırmayın!"**

"Onların" putların *"yürüyecek ayakları mı var"* ki size karşılık vermeleri mümkün olsun. Halbuki cismânî heykellerin icabet edebilmeleri için hayat, hareket ve idrak güçlerinin olması gerekir. Bu güçlerden herhangi bir şeye sahip olmayan katı cisimler,

bir fiil yapma yeteneğinden tamamen uzaktırlar. “Ayaklar”ın yürümekle vasfedilmesi, reddedilen şeyin ayaklar değil “yürüme” vasfı olduğunu belirtmek içindir.

“Yoksa tutacak elleri mi var,” Yani, onların almak istedikleri şeyleri tutup alacakları elleri mi var?

“Yoksa görecek gözleri mi var, yahut işitecek kulakları mı var?” Ayette önce yürüme zikredilmiştir. Çünkü yürüme, kendilerine ait bir durumdur. Tutmak ise başkalarıyla ilgili bir haldir. Görmek ve işitmek de başkaları ile ilgili bir durumdur. Buna rağmen tutmanın onlardan önce zikredilmesi, eller ile ayaklar arasındaki ilişkiyi gözetmek bakımındandır. Gözlerin kulaklardan önce zikredilmesi ise gözlerin kulaklardan daha meşhur, bariz ve etkili bir uzuv olmasındandır.

Kâfirler, “İlâhlarımızın sana bir kötülük yapmasından korkuyoruz.” diyerek Peygamberimiz (s.a.v.)’i putlarıyla korkutmak isterlerdi. Bu yüzden Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “*De ki:”* Ey müşrikler! *“Ortaklarınızı çağırın,”* bana düşmanlık konusunda onlardan yardım isteyin. *“sonra bana tuzak kurun”* siz ve putlarınız bana gücünüzün yettiği bütün tuzakları kurun *“ve bana göz bile açtırmayın!”* bir an bile mühlet vermeyin. Çünkü ben Allah’ın dostluğuna ve korumasına güvenimden dolayı size asla aldırış etmiyorum.

Eğer iki cihanda bana düşmanlık etseler
Korkum yoktur, koruyucum sen oldukça

إِنَّ وَلِيِّيَ اللهُ الَّذِى نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾

196. Şüphesiz ki, benim koruyanım Kitab’ı indiren Allah’tır. Ve O bütün salih kullarını görüp gözetir.

“Şüphesiz benim velîm, Kitab’ı indiren Allah’tır.” Bu ayet, önceki ayetin üslubundan açıkça anlaşıldığı üzere müşriklere ve onların putlarına aldırış etmemenin sebebini ortaya koymaktadır.

Veli, burada yardımcı ve koruyucu mânâsınadır.

Âyetin mânâsı şöyledir: Bana yardım edip beni korumayı üzerine alan, Kur’an’ı bana indirerek ve vahyederek ikramda bulunan Allah’dır. Kitabın vahyedilmesi ise kesinlikle peygamber olmayı gerektirir.

“O, salih kullarını görüp gözetir.” Yani, Allah’ın âdetlerinden biri de peygamberlerinden başka salih kullarına da yardım etmek, korumak ve onları asla yardımsız bırakmamaktır.

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ

يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾

197. Allah'ın dışında taptıklarınızın ne size yardıma güçleri yeter ne de kendilerine yardım edebilirler.

Ey puta tapanlar! "*O'nun dışında*" yani, Allah Teâlâ'yı bırakarak *"taptıklarınızın"* hiçbir konuda *"ne size yardıma güçleri yeter, ne de"* başlarına bir sıkıntı geldiğinde *"kendilerine yardım edebilirler.*"

Bu ayetin muhtevâsı daha önce puta tapanları kınamak için zikredilmişti. Burada ise putlara ve onlara kulluk edenlere aldırış etmemenin sebeplerini tamamlamak üzere zikredilmiştir. Bu sebeple bir tekrar söz konusu değildir.

وَاِنْ تَدْعُوهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوا ۜ وَتَرٰيهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ
وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

198. Onları doğru yola çağırmış olsanız işitmezler. Ve onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.

"Doğru yolu göstermeleri" tuzak kurmak ve diğer hususlarda maksadlarınıza erişmek *"için onlara"* putlara *"duâ etseniz"* yardım etmek bir tarafa duânızı bile *"işitmezler."*

Yaratılmış olmalarına rağmen peygamberlerin ve velîlerin ruhâniyetlerine yönelmek bunun aksinedir. Çünkü onlardan istimdad (yardım talebinde bulunmak), onlarla tevessül (onları vesîle kılmak) ve onlara intisab, onların Hakk'ın mazharları, nurlarının tecellîgâhları, kemâlâtının aynaları, zâhir ve bâtın bütün hususlarda O'nun huzurunda şefaatçi olmalarındandır. Bunun böyle olmasında pek çok hikmetler vardır. Bu asla şirk değil, bilakis tevhidin ta kendisidir. Nurları bizzat doğdukları yerlerden algılamak ve sırları yazılı oldukları kendi sayfalarından keşfetmektir.

Sâib der ki:

Öldü diye gönül ehlinin yardımından ümidini kesme
Gönül ehlinin uykusu/ölümü aynen uyanıklık gibidir

"Onları sana bakar görürsün," buradaki görme baş gözüyle görmedir. Hitap, müşriklerin her birinedir. Yani ey gören kimse, gözünle bakınca putların sana doğru bakan kimselere benzediğini görürsün. Müşrikler putlarına parlak ve ışık saçan cevherlerden gözler taktıkları ve onları baktığı şeye doğru gözbebeğini çeviren kişi gibi şekillendirdikleri için onların seni gördüğü hayâline kapılırsın. *"oysa onlar görmezler."* Halbuki onlar görmeye güç yetiremezler. Önceki ayetlerde putların işitmekten âciz oldukları belirtildikten sonra bu ayette, görmekten de âciz oldukları ifade edilmiştir.

“Onları sana bakar görürsün,” ifâdesinde hitabın Rasûlullah (s.a.v.)’e olduğu da söylenmiştir. Buna göre mânâ: “Ey Muhammed, müşriklerin sana baş gözleriyle baktıklarını görürsün. Fakat onlar basîretleriyle seni göremez, seni olduğun gibi farkedemezler. Hakîkatte onlar senden uzaktırlar. Ancak tevhide gelir ve peygamberliğini tasdik ederlerse başka.

Zikredilir ki Süleyman (a.s.)’ın yüzüğünün birinci satırında “Bismillahirrahmanirrahim”, ikinci satırında “Lâ ilâhe illallah” ve üçüncü satırında ise “Muhammedü’r-rasûlullah” yazılı idi. Cebrâil (a.s.) bu yüzüğü Süleyman (a.s.)’ın parmağına takınca orada bulunanlar onu göremez oldular ve yalvarıp yakarmağa başladılar. Bunun üzerine onlara: “Lâ ilâhe illallah, Muhammedü’r-rasûlullah” deyin dedi. Onlar da bu sözü söyleyince onu gördüler. Bunun sırrı şudur: Süleyman (a.s.) bu yüzüğü parmağına takınca kendisini bir mehâbet, büyüklük kapladı ve arkadaşlarının gözünden kayboldu. Arkadaşları da kelime-i tevhidle meşgul olunca onu bu haliyle görmeye güç ve istidat kazandılar.

Hikaye edilir ki **Sultan Mahmûd** Gazi, rabbânî şeyh **Ebü’l-Hasan Harakânî** (k.s.)’u ziyarete vardı. Bir müddet oturduktan sonra şeyhe:

“–Bayezid-i Bistâmî hakkında ne buyurursun?” diye sordu.

Şeyh Harakânî:

“–O öyle bir adamdır ki onu gören hidayete ve apaçık bir saadete erer.” diye cevap verdi.

Sultan Mahmûd:

“–Bu nasıl mümkün olabilir? Ebû Cehil, Rasûlullah (s.a.v.)’i gördüğü halde ebedî saadete ulaşamadı ve şekavetten kurtulamadı.” diye itirazda bulundu.

Buna karşılık Ebü’l-Hasan şöyle cevap verdi:

“–Ebû Cehil, Rasûlullah (s.a.v.)’i görmedi. O sadece Ebû Talib’in yetimi Abdullah’ın oğlu Muhammed’i gördü. Eğer Rasûlullah (s.a.v.)’i görseydi şekavetten kurtulur, saâdete nâil olurdu.”

Sonra şöyle devam etti: Bunun delili şu ayettir: *“Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler.”*

Baş gözüyle bakmak, bu saadete ulaşmak için yetmez. Bilakis bunun için sır ve kalb gözüyle bakmak gerekir. İşte Bayezid’i kim bu gözle görürse saadete erer.”

Senin yüzünü görmem için bir başka göz gerek bana
Sahip olduğum bu göz, senin cemalini görmeye lâyık değildir

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Beni görene ne mutlu! Beni göreni görene ne mutlu! Beni göreni göreni görene de ne mutlu!”*[140] Bu hadis, **Kâşifî**’nin *er-Risaletü’l-Aliyye* adlı eserinde geçmektedir.

Mesnevî’de şöyle denilmiştir:

Mustafa dedi: Ne mutlu benim yüzümü gören kişiyi görene!
Bir mumdan yanmış olan çerağı gören, o mumu görmüştür
Bunun gibi o mumdan yakılan yüzüncü muma kadar
Hep o ilk mumun nuru intikal etse,
Sonuncu mumu görmek hepsinin aslı olan ilk mumu görmektir
O nuru ister son çerağdan al, ister ilk çerağdan; hiç farkı yok

Buradan anlaşılmaktadır ki evliyayı da ancak basîret gözüyle görmek fayda verir.

Sonra görmek (rü’yet), uyanıklık ve uyku hallerini de şamildir. Bazı alimler Rasûlullah (s.a.v.)’in *“Beni gören, gerçekten görmüştür.”*[141] hadisini “Beni mutlak olarak, yani ister uyanıkken ister uykuda gören muhakkak hak rasûlü, gerçek peygamberi görmüştür.” şeklinde îzah etmişlerdir. Bazıları ise bu hadisi “Beni uykuda gören doğru bir rüya (rü’yâ-yı sâdıka) görmüştür. Şeytanın oyuncağı olan rü’ya değil.” diye yorumlamıştır.

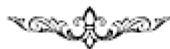
Şeyh Ekmel, *el-Meşârık* şerhinde şöyle demiştir: “Gerçek rüya, bu işle görevlendirilen meleğin gösterdiği rüyadır. Çünkü Allah Teâlâ, rüya için hikmetli şeyler söyleyen ve darb-ı meseller getiren bir melek görevlendirmiştir. Allah bu meleği Levh-i Mahfuz’daki Âdemoğullarının hikâyelerine muttali kılmıştır. O, oradan bu kıssaları alır ve her bir kıssaya uygun bir misal bulur. Kişi uyuduğu zaman uygun bulduğu şeyleri hikmetli bir tarzda, ya bir müjde veya bir korku yahut da bir ayıplama şeklinde o kişiye gösterir. Böylece bu gibi kimselerin bütün işlerinde daha dikkatli ve temkinli olmaları sağlanmış olur.”

Bilesin ki hak ile bâtılın birbirine karışmaması için bütün peygamberler, uyku ve uyanıklık halinde şeytanın kendi suretlerine girmesinden korunmuşlardır.

Fakir (**Bursevî**} -Kadîr olan Allah onu ıslah etsin- der ki: İlim ve irfanıyla asrında tek olan şeyhimden işittiğime göre şeytan, her asrın kutb-i vücûdu gibi evliya-yı kirâmın kâmillerinin sûretine de giremez. Çünkü o hidayetin tam olarak mazharıdır, sırrına Hz. Mustafâ (s.a.v.)’in sırrı sirayet etmiştir.

Akıllıya gereken, boş sözleri terk etmek, sözle ve halle itirazı bırakmak, büyüklerin ulaştığı mertebelere ulaşıp izzet ve yücelik sahasından uzak düşmüş şeytanın tuzağından kurtulana kadar Allah’ın emirlerine tam bir teslimiyet göstermektir. Allah’ın takdirinde varsa hidayete erdikten sonra insanları hidayete erdirmektir.

Allah’ım, bize hakkı görmeyi nasip et, bize eşyanın hakikatini göster ve bizi yasakladığın şeylerden ve boş işlerle uğraşmaktan kurtar. Şüphesiz sen kullarından her sınıf için çok cömertsin. Başlangıç senden ve dönüş de ancak sanadır.

[137]. *Ebû Dâvûd*, Tahâret, 4; *Nesâî*, Tahâret, 35; *İbn Mâce*, Tahâret, 16; *Müsned*, II, 247

[138]. *Aclûnî*, I, 311

[139]. bk. *Buhârî*, Enbiyâ, 1; Nikah, 80; *Müslim*, Radâ‘, 61, 62; *İbn Mâce*, Tahâre, 77; *Dârimî*, Nikâh, 35; *Müsned*, II, 497; V, 8

[140]. *Müsned*, V, 248, 257, 264

[141]. *Buhârî*, Ta‘bîr, 10; *Müslim*, Rü’yâ, 10-13; *Dârimî*, Rü’yâ, 4

AF YOLUNU TUTMAK

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾
وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾
اِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا اِذَا مَسَّهُمْ طَٓائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَاِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ
﴿٢٠١﴾ وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

199. ***(Resûlüm!)*** **Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir.**

200. Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.

201. Takvâya erenler var ya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda ***(Allah'ın emir ve yasaklarını)*** **hatırlayıp hemen gerçeği görürler.**

202. ***(Şeytanların)*** **dostlarına gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler. Sonra da yakalarını bırakmazlar.**

Ey Rasûlüm! *"Sen af yolunu tut."*

Rivayete göre Rasûlullah (s.a.v), Cebrâil (a.s)'a "*Af yolunu tutmak nedir?*" diye sordu. Cebrâil (a.s.): "Bilmiyorum, Rabb'ime sorayım." dedi. Sonra öğrenip dönünce: "Ey Muhammed! Rabb'in sana vermeyene vermeni, sana gelmeyene gitmeni, sana zulmedeni affetmeni ve sana kötülük yapana iyilik yapmanı emrediyor." dedi.[142]

Kim sana zehir verirse, sen ona şeker ver
Senden uzaklaşana, sen dost ol

Affetmek, Allah Teâlâ'nın ahlakındandır. Saîd b. Hişam der ki: Hz. Aişe validemizin yanına varıp ona Hz. Peygamber (a.s.)'ın ahlakını sordum. Bana "Kur'an okumaz mısın?" dedi. "Evet okurum." deyince o: "Rasûlullah (s.a.v)'in ahlakı Kur'an'dı." dedi.[143]

Cenab-ı Hak o'nu Kur'an ile, *"Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir."; **"Başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir"*** (Lokman, 31/7); ***"Yine de sen onları affet ve aldırış etme."*** (el-Mâide, 5/13) gibi ayetlerle terbiye etmiştir. Bu ayetler O'nun yüce ahlakına delâlet ederler.

"İyiliği emret." İşlerin güzel olanlarını ve hoş karşılananlarını emret. Çünkü onlar, insanların zorluk göstermeden kabûl etmeleri için daha uygundur.

et-Teysir'de şöyle denilmiştir: " اَلْعُرْفُ "un (iyilik) Allah'dan korkmak, sıla-i rahimde bulunmak, dili yalan ve benzerlerinden korumak, gözü haramlardan sakınmak ve âzâları günahlardan uzak tutmak mânâlarına geldiği söylenmiştir.

“Ve câhillerden yüz çevir.” Beyinsizlerle oturup kalkma, onların beyinsizliklerine beyinsizce karşılık verme. Onlarla münazara ve münakaşadan sakın. Onlara karşı hilimle muamele et. Sana yaptıkları kötülükleri görmezlikten gel. Çünkü bazı cahiller, teşvik ve korkutma sırasında beyinsizliğe, eziyet etmeye, gülmeye ve alay etmeye kalkışabilirler. Bu sebeple Allah Teâlâ Habibi’ne bu ayetin sonunda eziyetlere tahammülü ve cefa edenlere hilimle muameleyi emretmektedir. Böylece bu ayetin insanlarla olan muamelelerde uyulması gereken güzel ahlakı ihtivâ ettiği anlaşılmaktadır. Rasûlullah (s.a.v.), kötü söz söylemez, çirkin iş yapmaz, çarşı pazarda bağırmaz ve kötülüğe kötülükle karşılık vermez, affeder ve bağışlardı.[144] (**Kevâşî**’nin tefsîrinde böyle geçmektedir.)

Rivayete göre bu ayet inince Rasûlullah (s.a.v.): “Ya Rab! İnsanda öfke (gadab) varken bu nasıl mümkün olabilir?” diye içinden geçirdi. Bunun üzerine şu ayet nâzil oldu:

وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

200. Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse hemen Allah’a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.

“Ne zaman şeytandan kötü bir düşünce seni dürtüklerse,” “ اَلنَّزْغُ ”, dürtmek ve batırmak, iki kimsenin arasını bozmak, kışkırtmak ve vesvese vermek mânâlarına gelir. Ayette şeytanın insanlara vesvese verip onları günahlara kışkırtması, bir kimsenin bindiği hayvanı dürtüklemesine benzetilmiştir. Ayetin mânâsı şöyledir: Şeytan yönünden bir vesvese, seni sana emredilenin aksine öfke ve benzeri şeylere zorlarsa onun şerrinden *“hemen Allah’a sığın.”* onun şerrinden Allah Teâlâ’ya ilticâ et, O’na sarıl. *“Çünkü O,”* senin sözlü olarak kendisine sığınmanı *“işitendir,”* kalben O’na tazarru ve niyazını *“bilendir.”* Böylece onun şerrinden seni korur.

el-Bahru’l-Muhit’te şöyle denilmiştir: Ayet Allah Teâlâ’nın “işitici ve bilici” olduğunu bildiren iki sıfatla sona ermiştir. Bunun sebebi, mânâsı düşünülmediği zaman dil ile yapılan istiazenin fazla bir fayda sağlamayacağını belirtmektir. Buna göre mânâ: “Allah sözleri işitendir, kalblerde gizli olanı bilendir.” şeklindedir.

Ayette geçen “şeytan”dan maksadın asıl şeytan (İblis) mı, yoksa sadece her insanın kendi şeytanı (karîni) mi olduğunda ihtilaf edilmiştir. Fakat bizim hakkımızda onun kendi şeytanımız olduğu âşikârdır. Çünkü, Allah Teâlâ: ***“Kim Rahman’ın zikrinden gafil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.”*** (ez-Zuhruf, 36) buyurmaktadır. Rasûlullah (s.a.v.) hakkında ise İblîs mânâsındadır. Bizim gibi sıradan insanlara, ancak kendi yanından ayrılmayan ve peşinde olan şeytan eziyet eder. Akıllı kimse kendisine eziyet etmeyenden Allah’a sığınmaz.

Rasûlullah (s.a.v.)’in yanından ayrılmayan şeytanı ise müslüman olmuştur. Dolayısıyle

Rasûlullah (s.a.v.) ondan Allah'a sığınmaz. O halde Allah Rasûlü'nün sığındığı ondan başkası, yani İblîs veya onun ordusunun önde gelenleridir. Çünkü bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"İblîs'in tahtı, yeşil deniz üzerindedir. Askerleri de etrafındadır. Onlardan İblîs'e en yakın olanları, en çok kötülük yapanlarıdır. Onların her birine ne yaptığını ve insanları nasıl yoldan çıkardığını sorar. Kendisi de yalnız büyük işler peşinde koşar."*[145]

Rasûlullah (s.a.v.)'in durumunun İblis için en mühim iş olduğu âşikârdır. Kendisinden başka zürriyetinden kimseye O'nu bırakmaz. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: "*Allah'ın düşmanı İblis, bir ateş parçası getirip yüzüme yapıştırmak istedi. Üç kez "Senden Allah'a sığınırım." dedim. Sonra da üç kez "Seni Allah'ın tam lanetiyle lanetlerim." dedim. Fakat üç defada da geri durmadı. Bunun üzerine onu tutup yakalamak istedim. Eğer kardeşimiz Süleyman (a.s.)'ın duası olmasaydı şeytan, şimdi bağlanmış olurdu ve Medine çocukları onunla oynayıp eğlenirlerdi.*"[146]

Süleyman (a.s.)'ın, duası şudur: ***"Rabbim, beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye nasib olmayacak bir hükümranlık ver."*** (es-Sâd, 38/35). Peygamberimiz (a.s.) şeytanı yakalayıp bağlamadı. Çünkü şeytanın tam bir şekilde emre amâde olması Süleyman (a.s.)'a mahsus bir durumdur.

Eğer "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gönderilmesiyle şeytanların göğe çıkmaları engellendiği gibi neden İblîs Peygamberimiz'e yaklaşmaktan menedilmemiştir?" diye soracak olursan, şöyle cevap veririz: Allah Teâlâ eşyanın çoğunu böyle yaratmıştır. Kendisiyle başka şeylere mâni olunur, fakat kendisinden o şey menedilmez. Meselâ gece gündüze, gündüz de geceye mânidir. Fakat nur ve zulmet, yani ışık ve karanlık her ikisinde de bulunabilir. Yine İsâ (a.s.)'ın ölüleri diriltmesi de böyledir. Fakat ölüm ondan menedilmemiştir. Aynı şekilde şeytanlar göğe çıkmaktan alıkonunca artık Hz. Muhammed (s.a.v.)'e de bir şey yapamayacaklarını zannettiler. Fakat Allah Teâlâ onları Peygamberimiz'in üzerine saldı. Sonra da onların elinde hiçbir güç ve kuvvetin olmadığını bildirmek üzere O'nu onların şerlerinden muhafaza eyledi.

Nîsâbûrî der ki: Allah Teâlâ, böyle yaparak O'ndan başka mahlûkâtının mâsum olmadığını, herkesin ayıplı ve kusurlu olabileceğini bildirmek istemiştir. Allah'tan başka (hakîkî) temiz yoktur.

Bazı âlimlerden nakledildiğine göre *"Ne zaman şeytandan kötü bir düşünce seni dürtüklerse"* ayetindeki hitap Hz. Peygamberimiz (a.s.)'a olmakla birlikte, maksad ümmetidir ve istiazeyi (şeytanın şerrinden Allah'a sığınmayı) onlar için meşrû kılmaktır.

Fakir **Bursevî** -Kadîr olan Allah onu korusun- der ki: Ümmetinden bazı velîlerin sözleri de bu görüşü destekler: **Ebû Süleymân ed-Dârânî** (k.s.): "Allah Teâlâ benim için İblîs'ten daha zayıf bir mahluk yaratmamıştır. Eğer Allah Teâlâ bana onun şerrinden kendisine sığınmamı emretmemiş olsaydı asla onun şerrinden sığınmazdım." demiştir. Bir diğeri de kendisine: "Şeytana karşı mücadelen nasıl?" diye sorulunca: "Şeytan da

ne ki? Biz himmetlerini Allah'a çevirmiş bir topluluğuz, O bize yeter ve bizi her şeyden müstağnî kılar." demiştir. Bir velînin durumu böyle olunca onun Peygamberi'nin hali nasıl olur bir düşün.

Bilesin ki Allah için olmayan öfke şeytanın dürtüklemelerinden biridir ve Allah'a sığınmakla teskin olur.

Rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.), müslüman kardeşiyle kavga eden bir adam gördü. Adamın yüzü kıpkırmızı kesilmiş öfkeden boyun damarları şişmişti. Allah Rasûlü (a.s.) buyurdular ki: *"Ben bir söz biliyorum, eğer şu adam bu sözü söylese muhakkak öfkesi gider. Eğer "Eûzü billahi mine'ş-şeytan" (Şeyandan Allah'a sığınırım.) dese muhakkak öfkesi sakinleşir."*[147]

Bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Öfke şeytandandır, şeytan ise ateştendir. Ateş de ancak su ile söndürülür. Öyleyse sizden biri öfkelendiği zaman abdest alsın."*[148] buyurulmuştur.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Kızgınlıkla gönüllere ateş saldın mı,
Cehennem ateşinin aslı oldun gitti
Ateşin burada nasıl insanları yakarsa
Ondan meydana gelen eser de orada seni yakar
Kızgınlığının ateşi insanlara saldırmakta
Ondan meydana gelen ateş de insanlara saldırır
O yılana, akrebe benzeyen sözlerin
Yılan ve akrep olur da seni kuyruğundan yakalar
Kızgınlığın, cehennem ateşinin tohumudur
Kendine gel de şu cehennemi söndür, çünkü o bir tuzaktır

Bir haberde şöyle buyurulmuştur: "Allah Teâlâ, İblîs için bir nesil ve bir zevce yaratmayı murad edince onun üzerine öfkeyi attı. Atılan öfkeden bir kıvılcım sıçradı. İşte İblis'in zevcesini bu kıvılcımdan yarattı." (*Hayâtü'l-hayevân*'da böyle geçmektedir.)

Son iki ayetin işârî yorumu şöyledir: *"Sen af yolunu tut."* yani Allah Teâlâ'nın ahlakıyla ahlaklan. Çünkü affetmek, Hak Tebâreke ve Teâlâ'nın ahlakındandır. *"İyiliği emret"* Buradaki iyilik Hak Teâlâ'yı talep etmektir. Çünkü O, âriflerin mârûfu, tanıdıklarıdır. *"Ve cahillerden yüz çevir"*; yani seni Allah'dan başka şeylere çağıranlardan ve Allah'dan başkasını talep edenlerden uzaklaş. Çünkü câhil, Allah'ı bilmeyen ve O'nu istemeyendir. Alim ise Allah'ı isteyen ve tanıyandır. Allah'dan başkasını talep hususunda *"ne zaman şeytandan kötü bir düşünce seni dürtüklerse hemen"* Allah'a koşmak ve O'nun dışındakileri terk etmek suretiyle başkalarından *"Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir"* söylenen sözü işitir, O'ndan istediğini sana verir. Sana fayda ve zarar verecek şeyleri *"bilendir."* Fakat sana zarar vercek şeyleri

bırakarak sana fayda verecek şeyleri işitir. (*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.)

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٓائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ
مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾

201. Takvâya erenler var ya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda *(Allah'ın emir ve yasaklarını)* hatırlayıp hemen gerçeği görürler.

"Takvaya erenler" Kendilerine zarar verecek şeylerden kendilerini koruyabilme vasfına sahip olanlar *"var ya onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda"* kendilerine şeytan yönünden bir vesvese geldiği zaman hemen Allah'ın emir ve yasaklarını, yahut **Ebüssuûd Efendi**'nin görüşüne göre Allah'a sığınıp ona tevekkül etmeyi *"hatırlarlar,"* bu hatırlama sayesinde "*hemen gerçeği görürler."* hata ettikleri yerleri ve şeytanın tuzaklarını görüp onlardan sakınırlar ve asla şeytana tâbî olmazlar.

وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

202. *(Şeytanların)* dostlarına gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler. Sonra da yakalarını bırakmazlar.

Şeytanların *"dostlarına gelince"* ki onlar, azgınlığa saplanmış ve nefislerini zararlı şeylerden sakındırmaktan yüz çevirmiş kimselerdir. *"şeytanları onları azgınlığa"* dalâlete *"sürüklerler."* yani, azgınlıkta daha ileri gitmeleri hususunda onlara yardımcı olurlar. Azgınlığı ve sapıklığı güzel gösterip ona teşvik ederek onlara destek verirler. *"Sonra da yakalarını bırakmazlar."* onları tamamen yoldan çıkarana kadar saptırmaktan geri durmazlar.

Akıllıya gereken, azgınlardan uzak durmak ve şeytanın vesvesesinden sakınmaktır.

Hikaye edilir ki, velîlerden biri Allah Teâlâ'dan şeytanın nasıl gelip vesvese verdiğini kendisine göstermesini ister. Hak Teâlâ ona billûr şeklinde bir insan heykeli gösterdi. İki omuzu arasında kuş yuvasına benzer siyah bir ben vardı. Şeytan hınzır suretinde ve fil hortumu gibi bir hortumla geldi, heykelin etrafını dolaştı. Sonra omuzları arasından yaklaşarak hortumunu heykelin kalbine doğru soktu ve ona vesvese verdi. O heykel Allah'ı zikredince şeytan dönüp gitti. Velî de bu manzarayı seyretti.

Bu sebeple şeytana " اَلْخَنَّاسُ " denilmiştir. Çünkü zikrin nuru kalpte belirince şeytan ökçeleri üzerine dönüp kaçar. İşte bu ilâhî sır sebebiyledir ki, Rasûlullah (s.a.v.) iki omuzu arasından kan aldırır ve böyle yapılmasını emrederdi. Şeytanın maddesini azaltmak ve gözetleme yerini daraltmak gayesiyle O'na bunu Cebrâil (a.s.) tavsiye

etmişti. Çünkü şeytan vesvesesini damarlarda dolaştırır. Bu sebeple nübüvvet mührü, Hz. Peygamber (a.s.)'ın şeytanın vesvesesinden korunduğuna işaret olmak üzere iki omuzunun arasında idi. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.): *"Şeytanıma karşı Allah bana yardım etti ve o müslüman oldu."*[149] buyurmuştur. Allah'ın Rasûlüne yardımı bu ilâhî mühürle olmuştur. O mühürle Allah O'nu teyid etmiş, şereflendirmiş ve genel bir ismetle üstün kılmıştır. Böylece yanından ayrılmayan şeytan müslüman olmuştur. Halbuki Âdem (a.s.)'ın yanından ayrılmayan şeytan müslüman olmamış ve ona mâlum vesveseyi vermiştir.

Bilesin ki havâtırın kaynağı ikidir: Meleğin ilkasıyla (atmasıyla) ve şeytanın ilkasıyla olan havâtır. Aralarındaki fark şudur: Eğer gelen havatırın; sonuç olarak bir âfete sebep olacağından emin olunur, hemen değişmez ve ondan sonra Hakk'a tam bir teveccüh, ibadete teşvik eden büyük bir lezzet hasıl olursa bu melekten gelen (melekî) havatırdır. Aksi halde şeytandan gelen (şeytânî) havatırdır.

Denilmiştir ki: Şeytan bazen işi karıştırır ve bâtılı hak şeklinde gösterir. Meşayih, azığı/rızkı haramdan olan kimsenin melekî ve şeytânî havâtırı birbirinden ayıramayacağı hususunda fikir birliğine varmışlardır. Hatta onlardan bazısı, azığının/rızkının nereden olduğu bilinmeyen kimsenin de bunları ayırdedemeyeceğini söylemişlerdir.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Önce can çocuğunu şeytan sütünden kes
Sonra onu meleklere ortak et
Sen karanlık, kederli ve bulanık oldukça
Bil ki lânetlenmiş şeytanla süt kardeşisin
Nur ve kemâli artıran lokma
Helâl kazançtan elde edilir
Bir lokmadan hasede uğrar, tuzağa düşersen
Bilgisizlik ve gaflet meydana gelirse; bil ki, o lokma haramdır
Hizmete meyletmek ve o cihada gitmek azmi
Ağıza alınan lokmanın helâl olmasından doğar

Biricik şeyhimiz -Allah ona fazlasını vererek ihsanda bulunsun- *el-Laihâtü'l-Berkıyyât* adlı eserinde demiştir ki: Allah'ın emriyle Hak ehlinin kalpleri üzerine vekil kılınmış olan melek, onların kalplerine daima hakkı ilka eder. Şeytandan bir vesvese dokunduğunda ise bu onlara şeytânî vesveseyi hatırlatır. Onlar da hemen bunu hatırlarlar, tehlikeyi görür ve onu imha ederler. Yine Allah'ın yardımını kesmesiyle bâtıl ehlinin sadırlarına musallat olan şeytan da daima bâtılı ilka eder. Onlara Rahmânî bir havatır geldiğinde onlara onu unutturur. Dolayısıyle onlar da bunu hatırlayamaz, tehlikeyi göremez ve şeytanın vesvesesinden kendilerini kurtaramazlar. Rahmânî havâtır devamlı olarak hakkı hak, bâtılı bâtıl göstermek şeklinde; şeytânî havâtır ise hakkı bâtıl, bâtılı da hak göstermek suretinde tezahür eder. İşte Rahmân'ın kullarının hidayete eren

ve hidayete erdiren, şeytanın kullarının da sapan ve saptıran kimseler olmalarındaki ilâhî sır ve hikmet budur. Çünkü hakkı hak, bâtılı bâtıl göstermek hidayetin ta kendisi; bâtılı hak, hakkı bâtıl göstermek ise saptırmanın tâ kendisidir. Şüphesiz başkasını saptırmak için kendisi de sapık olmak gerekir. Aynı şekilde başkasına doğru yolu göstermek için de kendisinin hidayete ermiş olması lâzım gelir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: *"Takvaya erenler var ya"* ki onlar kâl erbabıdır. Takva, kalbin işidir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.), göğsüne işaret ederek *"Takva, işte buradadır."*[150] buyurmuştur. Takva bir nurdur. Ona sahip olanlar onunla hakkı hak, bâtılı bâtıl görürler. Bu yüzden şöyle buyurulmuştur: *"Onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğu zaman"* yani takvâ sâhibi ve temiz kalbin etrafında şeytanî bir vesvese dolaştığında kalb onu takva nuruyla görür, tanır ve onun kendisini ifsad edeceğini, safasını giderip kasvete mahkûm edeceğini hatırlayarak ondan sakınır.

Bu husus ayetin devamında şöyle ifâde edilmiştir: "*hatırlarlar, hemen gerçeği görürler.*" Şeytanların *"dostlarına gelince, şeytanları onları azgınlığa sürükler."*

Yani, nefisler kalbin kardeşleridir. Çünkü nefis ve kalb, ruh ve kalıbın izdivacından doğan ikiz kardeşlerdir. Dolayısıyle kalb, taat hususunda nefse yardım eder. Böyle olmasaydı kalbden asla günah sâdır olmazdı. Çünkü o, Allah'ın zikri ve taatiyle huzur bulan bir yaratılıştadır. *"Sonra da yakalarını bırakmazlar."* Yani kalb ve nefis, birbirlerinin fiillerinden bıkmazlar ve birbirlerini yaratıldıkları hal üzere bırakmazlar. Bu da kalb erbabının, nefsin hilesinden asla emin olmaması ve kendi aleyhlerine haddi aşan nefis erbabının kalblerinin ıslahı konusunda Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi içindir.

---

[142]. *Süyûtî*, *ed-Dürrü'l-mensûr*, III, 628
[143]. *Müslim*, Müsâfirîn, 139; *Ebû Dâvûd*, Tatavvu', 26; *Müsned*, VI, 54, 91, 163
[144]. *Tirmizî*, Birr, 69; *Müsned*, II, 174, 328; VI, 174, 236, 246
[145]. *Müslim*, Münafikin, 66-67; *Müsned*, III, 314, 322, 354
[146]. *Müslim*, Mesâcid, 40; *Nesâî*, Sehv, 19; *Müsned*, V, 104
[147]. *Müslim*, Birr 109; *Ebû Dâvûd*, Edeb, 3
[148]. *Müsned*, IV, 226
[149]. *Müsned*, I, 358; VI, 155
[150]. *Müslim*, Birr, 32; *Tirmizî*, Birr, 18; *Müsned*, II, 277, 360; III, 135, 491; IV, 66, 69; V, 24, 25, 71, 379, 381

KUR’AN’I DİNLEMEK VE SUSMAK

وَاِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَاۜ قُلْ اِنَّمَٓا اَتَّبِعُ مَا يُوحٰٓى اِلَيَّ
مِنْ رَبّ۪يۚ هٰذَا بَصَٓائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾
وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَاَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

203. Onlara bir mucize getirmediğin zaman, *(ötekiler gibi)* onu da derleyip getirseydin ya! derler. De ki: Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım. Bu *(Kur’an),* Rabbinizden gelen basîretlerdir *(kalb gözlerini açan beyanlardır)*; inanan bir kavim için hidayet ve rahmettir.

204. Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.

Vahiy geciktiği zaman *“onlara”* yani Mekkeli’lere Kur’an’dan *“bir ayet”* getir veya “Falan ölüyü dirilt, bizimle konuşsun ve bizi dâvet ettiğin konularda seni doğrulasın.” diyerek istedikleri gibi bir mucize *“getirmediğin zaman”* daha önce Kur’an’dan okuduğun diğer ayetler gibi *“onu da derleyip getirseydin ya!”* kendi kafandan uydurarak bir araya toplasaydın ya! *“derler.”* Çünkü onlar Kur’an’ın tümünü düzmece, iftira olarak görüyorlardı. Bu tefsir, “ اِجْتِبَاءٌ ” kelimesinin toplamak mânâsına göredir.

Bu kelimenin seçmek (ıstıfâ) mânâsı da vardır. Buna göre mânâ: “İnmesi beklenen ayeti veya gösterilmesi istenen mucizeyi diğer mühim işlerinin arasından seçip Rabb’inden isteseydin ya!” olur.

Onları reddetmek üzere *“de ki: “Ben ancak Rabb’imden bana vahyolunana uyarım.”* Benim yaptığım ancak tâbi olmaktır. Bu ayetleri uyduran ve ileri süren bir kimse değilim.

“Bu” Kur’ân, “*Rabb’inizden gelen basîretlerdir”* ki kalblerin gözleri yerindedir. Hak o gözlerle görülür ve doğru onlarla idrak edilir. *“ve inanan bir kavim için hidayet ve rahmettir.”* Çünkü onun nurlarından istifade ederler ve eserlerini ganimet bilirler.

Ayette işaret vardır ki, peygamber ilâhî vahye tâbî olduğu gibi, velî de rabbânî ilhama tabidir. Çünkü nefislerin tezkiyesi ancak vahiyle ve ilhamla mümkün olabilir. Eğer nebi veya velî hidayete uymazsa hevasına uymuş olur ki böyle kimseler irşada salahiyetli olmadıkları gibi aynı zamanda hain durumuna düşerler. Hâin ise nübüvvet ve velayetin sırlarına emîn olamaz.

İlim ehlinden biri şöyle anlatır: Masîfe’de (Şam civarında bir belde) bulunuyordum. Baktım iki adam Allah ile halvet hakkında konuşuyorlar. Oradan ayrılmak istediklerinde

biri diğerine: “Gel şu ilmin bir semeresini görelim, sonra aleyhimize delil olmasın.” dedi. Diğeri: “İstediğin bir şeyi söyle de yapalım.” dedi. O da:

“–Bundan böyle yaratılmışların emeği geçen hiçbir şeyi yememeye azmettim.” dedi. Ben de onların peşine düşüp;

“–Ben de sizinle beraberim.” dedim.

“–Bir şartla” dediler.

“–Şartınız nedir?” diye sordum.

Beni Lükam dağına çıkarıp orada bir mağara göstediler ve “Burada ibadete devam et.” dediler.

Ben de mağaraya girip ibadete koyuldum. Her gün onlardan biri yanıma uğrayıp Allah’ın benim için takdir ettiği rızkı getiriyordu. Sonra kendi kendime:

“–Ne zamânâ kadar burada kalacağım? İyisi mi Tarsus’a gideyim, orada helâlinden yer, insanlara ilim öğretir ve Kur’an okuturum.” dedim. Oradan çıkıp Tarsus’a vardım. Tarsus’ta bir yıl kadar kaldım. Bir gün bir de baktım ki onlardan biri başıma dikilmiş şöyle diyordu:

“–Ey falan, ahdine hiyânet ettin ve sözünde durmadın. Eğer bizim sabrettiğimiz gibi sen de sabretseydin bize verilenler sana da verilirdi.” dedi. Ben de:

Size ne verildi ki?” diye sordum. Şöyle cevap verdi:

“–Bize üç şey verildi: Yeryüzü dürülüp tek adımla doğudan batıya gitmek (tayy-i mekan), su üstünde yürümek ve istediğimiz zaman gözden kaybolmak.

Sonra görünmez oldu.

Bu kez ben:

“–Size bu hali veren Allah için tekrar bana gözükmez misin? Çünkü, gönlümü altüst ettin.” dedim.

Tekrar göründü ve:

“–Sor.” dedi. Ben de:

“–Tekrar eski halime dönebilir miyim?” diye sordum.

“–Heyhat! Hainlere güvenilmez!” diye cevap verdi.

Hâfız der ki:

Kimseden vefa umma! Yok eğer söz dinlemezsen
Sîmurgla kimyayı boş yere ara dur

Hikayede Allah’ın dilediği kullarına nimetini lutfettiğine işaret vardır.

Yine hikaye edilir ki, Aden’de medfun olan Şeyh Cevher köle idi, âzâd edildi. Pazarlarda alış-verişle uğraşır ve dervişlerin meclislerine devam eder, onlara hüsn-i zan beslerdi. Kendisi ümmî idi. Yine Aden’de medfûn büyük Şeyh Sa‘d Haddâd’ın vefatı yaklaşınca dervişler ona:

“–Senden sonra kim şeyh olacak?” diye sordular. O da:

“–Ölümümden sonraki üçüncü gün dervişler bir araya toplandığında yeşil kuş kimin başına konarsa o olacak.” buyurdu.

Şeyh vefat edince dervişler kabri başında üç gün toplandılar. Üçüncü gün olup zikri ve Kur’an okumayı tamamlayınca şeyhin bahsettiği hadisenin olmasını beklemeye koyuldular.

Bir de baktılar ki yeşil bir kuş gelip kabrin yakınına kondu. İleri gelen dervişlerden her biri kuşun kendi başına konmasını diliyordu. Derken kuş kanatlanıp döndü dolaştı ve Şeyh Cevher’in başına kondu.

Böyle bir şeyin olacağı ne Cevher’in ne de dervişlerden birinin aklına gelmemişti. Bunun üzerine dervişler Cevher’in etrafında toplanıp onu vefat eden şeyhin zaviyesine götürmek ve onun şeyhlik makamına oturtmak istediler.

Şeyh Cevher ağladı ve “Ben şeyhliğe nasıl layık olabilirim? Ben bir çarşı-pazar adamıyım. Ben dervişlerin yolunu ve âdâbını bilmem. Dışarıda işlerim var, diğer insanlarla aramda bir kısım muameleler var.” diyerek bu ağır görevden kaçınmak istedi. Dervişler ise:

“–Bu semâvî bir iştir, muhakkak yapman lazım. İnanıyoruz ki Allah Teâlâ lazım olan şeyleri sana öğretecektir.” dediler. Bunun üzerine Şeyh Cevher: “O halde bana mühlet verin, çarşıya gidip halkla olan haklarımı ödeşeyim.” dedi.

Ona mühlet verdiler. O da dükkanına gitti. Her hak sahibinin hakkını verdi. Sonra çarşıyı terk edip zâviyeye döndü. Dervişler de ona gereken tazim ve ilgiyi gösterdiler. Sonunda ismi gibi kendisi de Cevher oldu.

Hâfız der ki:

Kimse la’l ve mücevher istemiyor; yoksa güneş
Önceki gibi mücevher yapmakla meşguldür

Feyiz elde edebilmek için temiz bir cevher ve yaratılış gerek
Yoksa her taş ve toprak inci ve mercana dönüşmez

Allah Teâlâ: *“Bu* (Kur’an)*, Rabinizden gelen basîretlerdir...”* ayetiyle Kur’an’ı yücelttikten sonra ardından şöyle buyurdu:

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

204. Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.

Şânının yüceliği ile ilgili hususlar zikredilen *“Kur’ân okunduğu zaman onu”* kabul

etmek ve gereğince amel etmek maksadıyla *“dinleyin”* Çünkü, onun sahip olduğu şerefli makam bunu zarûrî kılar.

“ مُسْتَمِعْ (dinleyen)” ile “ سَامِعْ (işiten)” kelimeleri arasında fark vardır. Müstemi‘ (kulak veren), kendini vererek duymak maksadıyla dinleyen kimsedir. Sâmi‘ (işiten) ise duymak maksadıyla değil tesadüfen işiten kimsedir. Buna göre her müstemi‘, sâmi‘dir ama her sâmi‘ müstemi‘ değildir.

“ve susun” Kur’an-ı Kerim tilaveti sırasında, ona gereken tazimi göstermek ve tam olarak dinlemek için susun ve bitinceye kadar gereken adabı yerine getirin.

Her ikisi de “susmak” anlamına gelen “ إِنْصَاتْ ” ile “ سُكُوتْ ” kelimeleri arasında da fark vardır. “İnsât” kelimesinde kulak kesilerek dinlemek mânâsı vardır. “Sükûtta” ise bu mânâ yoktur.

“ki size merhamet edilsin.” yani, Kur’an’ın en yüksek semerelerinden olan rahmeti elde edesiniz.

İbn Abbas (r.a.) demiştir ki: Bu ayet inmeden önce müslümanlar namazda konuşuyorlar ve ihtiyaçlarını istiyorlardı. Meselâ bir adam namaz kılan bir cemaatin yanına gelir ve onlara kaç rekat kıldıklarını ve geriye ne kadar kaldığını sorar, onlar da cevap verirlerdi. Allah Teâlâ bu ayeti indirerek namaz kılarken susup okunan Kur’an’ı dinlemelerini emretmiştir. Çünkü Kur’an kırâatı, namazın en büyük rükûnlarındandır.

İmam Ebû Hanîfe (r.h.) bu ayeti, imama uyan kimsenin susması gerektiği ve imamın kırâatının aynı zamanda imama uyanın da kırâatı olduğu hükmünü çıkarmıştır. Buna göre imam ister gizli okusun ister açıktan okusun ona uyan bir şey okumaz. Çünkü bu ayetle Allah ona iki şeyi emretmiştir: Susmak ve can kulağıyla dinlemek. İmamın gizli okuması sebebiyle dinlemek mümkün değilse bile susmak, vacip olarak kalır.

Ayetten bu hükmün çıkarılmasının izahı şudur: Ayette emredilen susmaktan maksad, namaz esnasında okumaktan nehiy olmayıp konuşmaktan nehiy ise de burada sebebin husûsîliğine değil lafzın umûmîliğine itibar olunur. Çünkü bir kısım müfessirler, ashâb-ı kirâmın namazda iken Hz. Peygamber (a.s.)’ın arkasında Kur’an okumaları sebebiyle bu ayetin özellikle namazdaki kıraat hakkında indiğini söylemişlerdir. Haddâdî de tefsirinde bu görüşün en doğru görüş olduğunu belirtmiştir.

el-Eşbâh’da şöyle denilmiştir: “Ebû Hanife (r.h.), imamın Kur’an okurken karıştırmaması için ona şefkaten muktedîlerden kırâatı kaldırmış, hatta yasaklamıştır.”

İbn Melek’in *Şerhu’l-Mecma‘* adlı eserinde belirtildiğine göre imama uyanın kırâatı tahrîmen mekruhtur ve doğru olan görüş de budur.

Hz. Ali (r.a.): “İmamın arkasında okuyan kimse sünnete aykırı davranmıştır.” demiştir.

Anlatıldığına göre Ehl-i sünnet’ten bir grup Ebû Hanife’ye gelerek onunla, imamın arkasında kırâat konusunda münazara edip onu susturmak ve fikrinden vazgeçirmek istediler. Ebû Hanife onlara:

“Hepinizle birlikte münazara etmem mümkün değil. Bunun için siz münazara işini

içinizden en bilgili olanınıza bırakın, onunla münâzara edeyim.” dedi. Onlar da birine işaret ettiler. Ebu Hanife:

“–En bilgiliniz bu mu?” dedi.

“–Evet.” dediler. Ebû Hanîfe:

“–Onunla münazara, sizinle münazara sayılır mı?” diye sordu.

“–Evet.” dediler. Ebû Hanîfe:

“–Şimdi ben onunla münazara etsem ve delille onu sustursam, sizi de susturmuş sayılır mıyım?” dedi.

“–Evet.” dediler. Ebû Hanîfe:

“–Peki, bu nasıl olur?” diye sordu. Onlar:

“–Çünkü biz onu imam olarak seçtik? Onun sözü bizim sözümüzdür.” dediler. Bunun üzerine İmam Ebû Hanife:

“–İşte biz de bir adamı namazı kıldırmak üzere imam olarak seçtiğimizde onun kırâatı, bizim kırâatımız yerine geçer. Çünkü o bizim adımıza da okumaktadır.” dedi.

Gelen kimseler, Ebû Hanîfe’nin münâzarada galip gelip kendilerini ikna ettiğini kabul ettiler.

Fakihler, Kur’an kırâatınden maksadın düşünmek, tefekkür etmek ve gereğiyle amel etmek olduğunu söylemişlerdir. Bu ise ancak susmak ve dinlemekle hâsıl olur. İşte bu yüzden imama uyan kimsenin susması vâcibdir.

Cuma hutbesi de bunun gibidir. Cuma hutbesi, cemaata bir öğüt ve nasihat olması için konulmuş ve gereken istifadenin sağlanması gayesiyle onu dinlemek vacib olmuştur. Herkes kendi kendine hutbe okuyacak diye bir şey yoktur. Namazın diğer rükünleri kırâatten ayrılır. Onlar namazda huşûun sağlanması için konulmuşlardır. Çünkü ancak imamla birlikte rükû ve secde etmekle huşû hâsıl olur.

Bilesin ki ayetin zâhiri, ister namazda ister namaz dışında olsun okunan Kur’an’ı susup dinlemenin vâcib olduğunu göstermektedir. Fakat âlimlerin büyük bir kısmı namaz dışında okunan Kur’an’ı dinlemenin müstehab olduğunu söylemişlerdir. Nitekim tefsirlerde böyle geçmektedir.

Haddâdî, namaz dışında Kur’an okuyan herkesi, insanların susarak dinlemesinin vâcib olmadığını söyler.

Halebî ise şöyle demiştir: Fıkhî bir meseleyi yazmakta olan birinin yanında başka biri Kur’an okusa, yazmakta olanın dinlemeye imkânı olmadığı için günah, insanların kendi özel işleriyle meşgul olduğu yerlerde açıktan okuması sebebiyle Kur’an okuyana aittir. Buna göre bir adam gece vakti insanlar uyurken onları rahatsız edecek şekilde açıktan Kur’an okusa günahkâr olur. (*el-Hülâsa*’da böyle geçmektedir.)

Çocuk evde Kur’an okusa, ev halkı da kendi işleriyle meşgul olsalar, eğer çocuk kırâata başlamadan işe başladılarsa dinlememekte mazur sayılırlar, değilse mazur sayılmazlar. Kur’an kırâatı yanında fıkıh okumak da bunun gibidir.

Bir mekanda Kur'an okuyan tek ise oraya uğrayanların hepsi onu dinlemek mecburiyetindedirler. Eğer okuyanlar birden çoksa dinlemek zor olacağından mecburiyet de ortadan kalkar.

Toplu olarak Kur'an okumak mekruh sayılmıştır. Çünkü bu durumda hem dinleme hem de susma emri terk edilmiş olur. Böyle yapmakta bir beis olmadığı da söylenmiştir. Bu konuda aslolan **Halebî**'nin *eş-Şerhu'l-Kebir*'de izah ettiği üzere susup, okunan Kur'an'ı dinlemenin farz-ı kifaye olmasıdır.

el-Gunye'de şöyle denilmiştir: Kur'an'ı hatmedince, insanların bir araya toplanıp açıktan İhlâs suresini okumalarında bir beis yoktur. Fakat biri okuyup diğerleri dinlese daha iyi olur.

Fıkhî bir meseleyi yazan veya tekrar eden kimseye, yanında okunan Kur'an'ı dinlemek vacip değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) bir gün mescide geldi. Ashâb iki halka hâlinde oturuyorlardı. Bir halka fıkıh müzakeresiyle, diğer halka da Kur'an kırâatıyla meşgul oluyordu. Allah Rasûlü (s.a.v.), fıkıh müzakeresiyle meşgul olan halkaya katıldı. Eğer bu durumda Kur'an'ı dinlemek vacib olsaydı peygamberimiz böyle yapmazdı. Burada fıkhın ve fıkıh konularını müzakere etmenin faziletine de işaret vardır.

Din ilimleri, fıkıh, tefsir ve hadistir.
Kim bunlardan başkasını okursa habîstir.

Nisabü'l-ihtisâb'da belirtildiği üzere Ebû Hanîfe'ye göre kabirlerde Kur'an okumak mekruhtur. İmam Muhammed'e göre ise mekruh değildir. Meşayihimiz İmam Muhammed'in görüşünü esas almışlardır. Fakat cenaze sahipleri diğer insanlarla meşgul iseler Kur'an cehren okunmaz. Çünkü başka işle meşgul kimselerin yanında cehren Kur'an okumak mekruhtur.

Sonra bilesin ki, hutbe de bu ayetin hükmüne dâhildir. Çünkü hutbede de Kur'an kırâatı söz konusudur. Biz Kur'an kırâatı ve hutbe hakkında şüpheli bir delille sâbit olsa bile hürmeti kabul edip ihtiyat yolunu tutarak bu ayetin zahiri ile amel ederiz. Hatip, hutbede Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) salevat getirse dahi cemaat dinler ve susar. Çünkü o da hutbenin bir parçasıdır. Hutbenin diğer kısımlarında nasıl davranırsak onda da öyle davranırız. Fakat hatip ***"Ey inananlar O'na salat ü selâm getirin."*** (el-Ahzâb, 33/56) ayetini okuyunca cemaat dilini hareket ettirmeden içinden salat ü selâm getirir. Böylece hem salevât getirip hem de susmak suretiyle her iki emri de yerine getirmiş olurlar.

Minberden uzakta olup (hatibi işitemeyen) kimselerin durumu hakkında ihtilaf edilmiştir. En uygun olanı, hutbeyi dinlemek mümkün olmasa da susma farzını yerine getirebilmek için konuşmayıp sükût etmektir. Çünkü böyle davranarak dinleyenlere benzemiş olur. Bir diğer husus da şu; konuştuğu zaman sesi ön saftaki insanlara ulaşıp onların hutbeyi dinlemelerine mâni olabilir.

Tatarhâniye'de şöyle denilmiştir: Hatip (hutbede) duaya başladığı zaman cemaatin

ellerini kaldırması ve dillerini kıpırdatması caiz değildir. Peygamberimiz (s.a.v.)'e dil ile açıktan salevât getirmeleri de böyledir. Fakat kalben dua etmekte ve salevât getirmekde beis yoktur.

Nisâbü'l-ihtisâb'da geçtiği üzere bir iyiliği emir veya bir kötülüğü yasaklamak dahi olsa hutbe esnasında konuşulmaz. Bir kişi, bir münker gördüğünde konuşmayıp eliyle yahut gözüyle işaret etse, doğru olan görüşe göre bunda bir sakınca yoktur. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Cuma günü imam (cemaate) hitab ederken arkadaşına "Sus" bile desen boş konuşmuş olursun."*[151] buyurulmuştur.

İmam Nevevî demiştir ki: Bu hadis, hutbe esnasında her türlü konuşmayı yasaklamaktadır. Çünkü iyiliği emir olmakla birlikte "Sus" sözü gereksiz olursa diğer sözler öncelikli olarak gereksiz olmuş olacaktır. Dolayısıyle hutbe esnasında konuşan birini sözle değil işaretle susturmak gerekir.

Hadiste geçen "imam hitap ederken" ifadesi, konuşma yasağının sadece hutbe sırasında olduğuna işaret eder. Nitekim Şafiî mezhebinin görüşü böyledir. Ebû Hanîfe ise Rasûl–i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'in *"İmam minbere çıkınca artık namaz kılmak ve konuşmak olmaz."*[152] hadisini delil getirerek, imamın mutlak olarak minbere çıkmasıyle susmanın vacip olduğunu söylemiştir.

Yine Ebu Hanife, imam hutbe vaktinden önce minbere çıksa ve hutbeyi bitirip namaza başlamadan önce ara verse konuşmada bir beis olmadığını söylemiştir. Çünkü günah olmayan bir şeyi konuşmak, hutbeyi iyi bir şeklide dinleyebilmek için mekruh sayılmıştır. Böylece hutbeyi dinlemenin farziyetine halel getirecek konuşma sadece hutbe okunduğu zamânâ mahsus olur. Çünkü hutbeden önce ve sonra dinlemek söz konusu değildir.

el-Gunye'de belirtildiğine göre bayram hutbeleri sırasında konuşmak mekruh değildir. Çünkü bayram hutbeleri sünnettir. Cuma hutbesi ise cuma namazının sıhhati için şarttır. Bayram hutbeleri ise öyle değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.): *"Bayram günü bayram namazı kılındıktan sonra çıkmak isteyen çıksın."*[153] buyurmuştur.

Hâsılı imam minbere çıkınca insanların konuşması ve nafile namaz kılması haram olur. Fakat hutbe sırasında kaza namazı kılmakta kerâhet yoktur. *en-Nihâye*'de bu husus açıklanmıştır. Hutbe esnasında tesbihatla meşgul olmak da ittifakla caizdir.

el-Eşbah'da denilir ki: Bir kimse nafile bir namaza başladıktan sonra imam minbere çıkarsa namazını iki rekatta bitirir. Yani bir rekat kılmışsa ona bir rekat daha ekleyerek selâm verir. Nitekim *el-Kâfî*'de de böyle denilmiştir. Eğer üçüncü rekata kalkmışsa *el-İhtiyâr*'da belirtildiği üzere namazını dört rekatta tamamlar. Cumanın sünnetine başlamışsa *el-Eşbah* ve diğer kitaplarda geçtiği üzere doğru olan kavle göre dört rekat olarak kılar.

"İmamın çıkması" ifâdesi, Arapların adetine göre kullanılmıştır. Çünkü onlar imama hürmeten ona mescitte boş bir yer tahsis ederler. İmam minbere çıkmak isteyince oradan dışarı "çıkar". Bizim diyarımızda da konuşmaya ve namaza mani olan ise imamın minbere çıkmak üzere oturduğu yerden ayağa kalkmasıdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: Susmak, iyice dinlemek için; iyice dinlemek de kulaklar için şarttır. *"Susun"* emrindeki işaret şudur: Zahir kulaklarınızla dinlemek için zahir dillerinizle susun. Bâtın kulaklarınızla dinlemek için de bâtın dillerinizle susun. *"Umulur ki"* hakiki kulakla dinlemekle *"rahmete erersiniz"*. Hakiki kulak ise *"Ben onun kulağı olurum da benimle işitir."*[154] kudsî hadisinde bahsedilen kulaktır. Kim Kur'an'ı Yaratıcısı'nın kulağıyla dinlerse onu asıl okuyandan duymuş olur. İşte ***"Rahman, Kur'an'ı öğretti."*** (er-Rahmân, 55/1-2) ayetlerinin sırrı budur.

Mevlânâ Câmî şöyle der:

Kur'an'dan bir harften başka bir nasibi yoksa şaşmamalı
Çünkü kör olan güneşin sadece sıcaklığını hisseder

---

[151]. *Buhârî*, Cuma, 36; Muslim, Cuma, 12; *Ebû Dâvûd*, Salat, 229; *Tirmizî*, Cuma, 16; *Nesâî*, Cuma, 22

[152]. *İbn Hacer*, Fethu'l-bârî, II, 410

[153]. *Ebû Dâvûd*, Salat 244, 247; Nesaî, Iydeyn, 15

[154]. *Buhârî*, Rikak, 28

HAFÎ ZİKİR

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِى نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ
بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾

205. Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an. Gafillerden olma.

Ey Muhammed! *"Rabb'ini,"* an.

Ayetteki emrin bütün mahlûkata olması da caizdir. Zikir, gafleti dağıtmak, uzaklaştırmak demektir. Bu sebeple cennette zikir yoktur. Çünkü orası dâimî huzur makamıdır.

"içinden" zikretmekten maksat, gizli sözle zikretmektir. Çünkü zikri gizli yapmak ihlasa daha muvafik ve icabete daha layıktır. Bu zikir, Kur'an okumak, dua etmek gibi bütün zikirleri içine alır. Nitekim *el-Esrâru'l-Muhammediyye*'de böyle denilmiştir.

Zikrin fazileti sadece tehlîl, tesbih, tekbir ve duaya mahsus değildir. Bilakis yaptığı işte Allah'a itaat halinde olan herkes zâkirdir, zikrediyor demektir.

"yalvararak" yani yakararak ve boyun eğerek demektir. " تَضَرُّعْ ", yalvarmak, boyun eğmek ve nâz ü niyazda bulunmak demektir. Allah'a karşı tazarrû etmek de O'na boyun eğmek ve gayet samimî bir şekilde O'na yalvarıp yakarmağa çalışmaktır. Âriflerin biri demiştir ki: Namaz hareketlerin, oruç da sekenâtların en faziletlisidir. İbadetlerde tazarrû ise dönen feleklerin birbirine bağlanıp dağılmadan dönmelerini sağlayan şey yerindedir.

Bir beyitte şöyle denilir:

Eğer arzu edip istediklerimi elde etmemi dilemeseydin,
Kereminden bana istemeyi öğretmezdin,

"ve korkarak" Allah'ı korkarak anma konusunda **Şeyhzâde** demiştir ki: "Bu korku, amellerdeki eksiklik korkusunu, son nefesteki belirsizlik ve önceden yazılan hükmün ne olduğu korkusunu da içine alır. Çünkü son nefeste olacak şey, önceden karara bağlanan hükümden başkası değildir. İşte bu sebepledir ki Rasûlullah (s.a.v.): *"Kâlem, kıyamete kadar olacak şeyleri yazdı ve kurudu."*[155] buyurmuştur."

Fakir **Bursevî** derim ki: Bu mânâ, ayetteki hitap ümmete olmasına göredir. Peygamberlere ve kemal mertebesindeki velîlere gelince onlar son nefes ve başlangıç korkusundan emniyettedirler. Evet, onların da korkusu vardır. Fakat bu, onların bulundukları makama uygun farklı bir korkudur. İnsanın bulunduğu hallerin en kâmili, Allah'ın Rab olarak izzet ve şerefini, kendisinin ise kul olarak zillet ve meskenetini

ortaya koymak olduğu için Allah Teâlâ birinci maksadın gerçekleşmesi için zikri emretmiş, ikinci maksadın gerçekleşmesi için ise zikrin korku ve tazarru ile yapılmasını istemiştir.

Ne mutlu o kişiye ki nefsini aşağılatmıştır
Vay o kişiye ki nefsinin tekmesi altında kalmıştır

"yüksek olmayan bir sesle" Yani alçak bir sesle. Çünkü bu, iyi tefekkürü sağlamak için daha uygundur. Bu sebeple kıraatın açıktan olduğu namazlarda imam olan kimsenin çok yüksek sesle okumaması, bilakis arkasındaki cemaatin işitebileceği kadarıyla yetinmesi gerekir. *el-Keşf*'de şöyle denilmektedir: İmam, insanların ihtiyacından daha yüksek sesle okumaz. Aksi takdirde yanlış davranmış olur.

Kerahet ile yanlış davranmak (isâet) arasındaki fark, kerâhetin isâetten daha büyük bir hata olmasıdır.

Rasûlullah (s.a.v.), **Hz. Ömer** (r.a.)'ın yüksek sesle Kur'an okuduğunu görünce bunun sebebini sordu. O da: "Müşrikleri uyandırıp imânâ gelmelerini sağlamak ve şeytanları kovmak için böyle yapıyorum." diye cevap verince Rasûlullah (s.a.v.) "Sesini biraz alçalt." buyurdu. Sonra **Ebû Bekir** (r.a.)'ın yanına geldi. Onun ise gayet hafif bir sesle Kur'an okuduğunu gördü. Neden böyle yaptığını sordu. O da: "Kendisine münacaat ettiğim duyuyor." cevabını verdi. Rasûlullah (s.a.v.) ona da: "Sesini biraz yükselt." buyurdu.[156]

İmam Nevevî, cehrî (açık) zikrin fazileti hakkında vârid olan hadisler ile hafî (gizli) zikrin faziletine dair hadisleri birlikte değerlendirerek aralarını telif etmiş ve şu neticeye varmıştır:

Riya veya namaz kılanlarla uyuyanlara eziyet verme korkusu olduğunda gizli zikir efdaldir. Bunun dışında açık zikir daha faziletlidir. Çünkü açık zikirde amel daha çoktur. Duyanlara da faydası sirayet eder. Zikredenin kalbini uyandırır, himmet ve gayretini tefekküre yönlendirir, uykuyu giderip dinçliği ve şevki artırır.

Özetle hayırlı kimselerin tercihine göre namazda tekbirleri söylerken ve benzer durumlarda sesi çok fazla yükseltmek mekruhtur. Bunun riyasız olarak, yalvararak, boyun bükerek ve mahviyetle açık ve gizli arası normal bir sesle olması alimlerin ittifakıyla caizdir, mekruh değildir. (*Envâru'l-meşârık* isimli eserde böyle geçmektedir.)

Daha önce *el-Keşşâf* şârihinden naklen söylediğimiz gibi mürşid bazen mübtedi sâlike, kalbinde yerleşen havâtırı söküp atması için yüksek sesle zikretmesini emreder.

"sabah akşam an." Yani bu iki vakitte O'nu zikret. "الْغُدُوُّ" , "الْغَدْوَ" kelimesinin çoğulu

olup sabah namazı ile güneşin doğması arasındaki vakit demektir. “ اَلْأٰصِيلُ ”, “ اَلْأٰصَالُ ” kelimesinin çoğulu olup ikindi ile akşam namazı arasındaki vakit anlamına gelir. “ اَلْعَشِيُّ ” ve “ اَلْعَشِيَّةُ ” ise akşamla yatsı namazı arasındaki vakittir.

Zikir için özellikle sabah ve akşam vakti seçilmiştir. Çünkü bu iki vakitte dünyanın durumu hayret verici bir şekilde değişikliğe uğrar. Bu değişme, bunu yapanın yüksek bir hikmet ve üstün bir kudrete sahip bir ilâh olduğuna delâlet eder. Bu değişmelere şahit olan herkesin, bunlara güç yetiren zâtı yalvarıp yakararak ve durumunun kötü bir hale çevrilmesinden korkarak zikretmesi gerekir.

“ اَلْغُدُوُّ ” ve “ اَلْأٰصَالُ ”in, gece ve gündüzden ibaret olduğu, fakat bunların sadece iki ucunun zikredilmesiyle yetinildiği de söylenmiştir. Bu iki vakitte Allah’ı anmaktan maksat, mümkün olduğu kadar devamlı zikretmektir.

Allah Teâlâ’nın zikrinden *“gafillerden olma.”*

Ayette önce dil ile söylenen zikirlerin mânâlarını içinde hazır edip düşünerek Allah’ın zikredilmesi emredilmiştir. Çünkü içinde Allah’ı zikirden maksad, söylediği zikir lafızlarının mânâlarını bilerek Allah Teâlâ’yı zikretmektir.

Ayette bunun ardından *“Gafillerden olma.”* buyurulmuştur. Bu, insanın kalben Allah’ın celâl ve kibriyâsını hatırda tutmaktan gafil olmaması gerektiğine işarettir.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Dikkat edin! Size, düşmanlarınızla karşılaşıp onların sizin boynunuzu, sizin de onların boyunlarını vurmanızdan daha faziletli bir amel söyleyeyim mi? İşte o, Allah’ı zikirdir.”[157] buyurulmuştur.

Yani sizin için, zikrullah bütün bu sayılanlardan daha hayırlıdır. Çünkü Allah yolunda gaza etmenin ve şehid olmanın karşılığı cennettir. Zâkir ise Hak Teâlâ ile beraberdir. Nitekim kudsî bir hadiste *“Ben, beni ananla beraberim.”*[158] buyurulmuştur.

Beraber olunanın ise elbette görünür olması gerekir. Şu halde Hak Teâlâ da zâkir tarafından görülecektir. Allah’ı görmek ise cennete girmekden daha üstündür. İşte bu sebepledir ki Allah’ı görmek cennete girdikten ve bütün nimetlere nail olduktan sonra olacaktır.

Kuldan istenen zikir, dili ile Allah’ı zikretmesi; kalbinin, ruhunun ve bütün kuvvetlerinin (letâifinin) de hazır ve uyanık olmasıdır. Böylece bütün varlığıyle Rabb’ine yönelir, gönlünden havâtır silinir ve lüzumsuz düşünceler kendisini terk edip gider.

Sonra kul dil ile zikre devam edince zikir, dilden kalbe geçer. Kalbi ile de zikre müdavim olunca gayb perdelerinin arkasından Hak kendisine tecellî ederek ***“Yeryüzü Rabb’inin nuru ile aydınlandı.”*** (ez-Zümer, 39/69) ayetinin hükmüne göre kulun bâtınını nurlandırır. Bu da kulu sıfâtî ve esmâî tecellîlere, sonra da zâtî tecellîye hazırlar. Neticede kul, Hak’da fânî olur. Böylece Hak, celâl ve cemâline yakışır bir şekilde kendisini zikrettiğinden hem zâkir hem de mezkûr (zikreden ve zikredilen) olur. Bu, ikiliğin aradan kalkması ve ahadiyyetin hakîkatinin keşfolunması ile gerçekleşir.

(**Davûd-i Kayserî**’nin *Şerhu’l-Fusûs*’unda el-Kelimetü’l-Yûnusiyye bölümünde böyle geçmektedir.)

Kadîm olan Allah’ın sıfatları tecellî edince
Hâdisin sıfatlarını yakar, mahveder

Bilesin ki Allah Teâlâ’nın isimlerinden biriyle meşgul olan ve onu zikre devam eden kul ile meşgul olduğu ismin sırrı ve ruhu arasında Allah Teâlâ’nın inâyeti ve lütfuyla, gösterilen gayret kadar bir münasebet hâsıl olacağında şüphe yoktur. Bu münasebet kuvvetlenince, meşguliyetin kuvvet ve kemâline göre kul ile zikredilen ismin Hakk’a ait diğer isimlerden delâlet ettiği isim arasında bir alâka daha meydana gelir. Bu münasebet de gösterilen gayretin kuvvet ve kemali ölçüsünde olur.

Cenab-ı Hakk’ın cömertliği ve keremi sâyesinde kul ile bu isim arasındaki ikinci münasebet de kemal noktasına ulaşınca bu kez kul ile o ismin sâhibi (müsemması) olan Hak Teâlâ arasında ikinci münasebetin kuvvet ve kemali kadar üçüncü bir münasebet hâsıl olur.

İşte bu sayede kulun kudsiyeti hakirliğine, mânâsı maddesine galip gelerek nefse ait kir ve paslardan arındığı ölçüde kudsiyet âlemine münasip hale gelir. O zaman Hak Teâlâ ona zikrettiği ismin mertebesine ve kulun isitidadına göre tecellî eder. Onun gönlüne vaktin gereğine, mekanın vüs’atine ve kabiliyetine uygun olarak ilimler, mârifetler, kevnî ve ilâhî sırlardan dilediğini akıtır. Böylelikle kul önceden farkında olmadığı pek çok şeye muttali olur. Cehalet ve gafletten sonra ilim ve mârifete erer. (**Atpazarî Osman Fazlı Efendi**’nin *Fatiha Tefsiri Haşiyesi*’nde böyle geçmektedir.)

Meşâyih ve Allah’ı tanıyan hakiki âlimler, virdi olmayanın vâridi de olmayacağında ittifak etmişlerdir. Yolculuk, hastalık, yaşlılık ve ölüm gibi zarûri durumlar hariç, basit sebeplerle virdini terk etmek, Allah Teâlâ’dan uzak olmanın ve O’nun yardımından mahrum kalmanın alâmetidir.

Evrâddan, hatta bütün ibadetlerden maksad bâtının sıfatlarını değiştirmek ve kalbdeki kötü sıfatları söküp atmaktır. Tek tek yapılan amellerin tesiri az olur, hatta hissedilmez bile. Tesir ancak yapılan amellerin tamamından doğar. Bir amelin peşinden bir tesir hissedilmez ve onu hemen peşpeşe ikinci ve üçüncü amel takip etmezse ilk tesir de kaybolur. İşte bu sebeple Rasûlullah (s.a.v.): *“Amellerin Allah’a en sevimlisi, az da olsa devamlı olanıdır.”*[159] buyurmuştur.

İbn Melek der ki: “Ancak, sürekli yapılan amel Allah’a sevimli olur. Çünkü nefis onunla ülfet eder ve onun vasıtasıyle daimi olarak Allah’a yönelir. Bu yüzden tasavvuf ehli, farzları terk etmeyi hoş görmedikleri gibi evrâdın terkini de hoş görmezler.”

Allah’ı tanıyan alimlerden biri şöyle demiştir: Virdi ancak Rabbinin hakkını ve

nefsinin hazzını bilmeyenler küçük görür. Yapılan virdin karşılığı kendi mikdârınca ahirette ödenecektir. Çünkü hadiste Allah Teâlâ'nın: *"Cennete rahmetimle girin ve onu amellerinize göre taksim edin."*[160] buyuracağı bildirilmiştir.

Vird, bu dünyanın dürülmesi ile dürülür ve yapılmadığı nisbette sevabı eksik olur. Çünkü sevap, virdin karşılığı olarak verilir. Akıllı ve zekî kimseler yanında en kıymetli şey, varlığı hiç değişmeyendir. Çünkü varlığı değişen şeyin kendisi gidince faydası da gider. Nefsin: "Ben sevap istemiyorum." diye bahane ileri sürerse ona de ki: "Vird senden Allah'ı zikretmeni istemektedir. Çünkü o, bir kulluk borcudur." Bu kez nefsin bir karşılık bekleme düşüncesine kapılırsa o zaman da şöyle de: "Vârid, kendi nefsinin hazzından değil de Allah'dan istediğin şeydir. Allah'ın senden yapmanı istediği ile şahsî bir arzu ve gaye olarak senin O'ndan istediğin arasında büyük fark vardır. O halde gönülden gelerek Mevlân için güzel ameller yap ve seni görüp gözettiği bütün hususlarda O'na teslim ol."

Bu sebepledir ki "İstikamet iste, keramet değil." demişlerdir. Çünkü kerameti nefsin arzu eder. Mevlân ise senden istikamet ister. Sana yaraşan da Rabb'inin hakkını nefsinin hazzına tercih etmektir.

Hâfız demiştir ki:

Ben hûrilerin sohbetini istemem ki bu kusur olur
Senin hayalini kurmak varken başkalarıyla meşgul olursam.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: *"Rabb'ini içinden an."* Yani Allah'ın emrettiği amellerle nefsinin fiillerini, Allah'ın ahlakıyla da nefsinin ahlakını değiştirmek ve nefsinin varlığını Allah'ın zâtında yok etmek suretiyle fiillerle, ahlakla ve zât ile O'nu içinden zikret. Nitekim bir kudsî hadiste: "*Kulum beni kendi içinde zikrederse ben de onu kendi içimde (nefsimde) zikrederim*."[161] buyurulmuştur. Bu da ***"Beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim."*** (el-Bakara, 2/152) ayetinin sırrını ifade etmektedir.

Görmez misin kelebek kendi zâtını onun zâtında yok ederek (fânî kılarak) içinden mumu anınca, mum da onu kendi bakasıyla bâkî kılarak nasıl anar. Şu kadar var ki Allah misil ve misalden münezzehtir.

"Yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle" Yalvarmakta (tazarrû), zorlama vardır. Yani bu zikrin başlangıcı, nefsin fiillerini şeriatin amelleri ile değiştirmek suretiyle zâhiren zorlukla (tekellüf) olur.

Zikrin orta hâli Allah'ın ahlakıyla ahlaklanıp tarikatın âdâbıyla edeplenmek sûretiyle gizli (hafî) ve içten (bâtınen) olur.

Zikrin nihayeti, hakikat nurlarıyla zâtını Allah'ın zâtında ifnâ etmekle olur ki, sözle açıktan (cehren) zikretmekten men olunur. Bu da Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'in *"Rubûbiyyet sırrını ifşâ etmek küfürdür."*[162] hadîsinin hakîkatidir.

“sabah akşam an.” “Sabah”, ezel sabahına, “akşam” ise ebed akşamına işaret etmektedir. Çünkü hakiki zikir ve hakiki mezkûr, hakiki zâkirdir. Hakikatte zâkir ve mezkûr, ezelî ve ebedî olan Allah’dır. Çünkü Allah Teâlâ ezelde ***“Siz beni anın ki ben de sizi anayım.”*** (el-Bakara, 2/152) buyurmuştur.

Allah’ın kulları ezelde zikretmesi, onlara hitap ettiği zamanda olmuştur. Aslında zâkir de mezkûr da O idi.

Biz deriz ki “O’nu sadece O zikir etmiştir.”

İşte **Yusuf b. Hüseyin er-Râzî**’nin “Allah’ı, Allah’dan başka kimse zikretmemiştir.” sözünün hakikati de budur. Bu sebeple Allah Teâlâ: Sakın hakîkatte zâkir ve mezkûrun Allah Teâlâ olduğunu bilmeyen *“gafillerden olma.”* buyurmuştur. (*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’den yapılan nakil burada bitmiştir.)

---

[155]. *Buhârî*, Kader, 2; *Tirmizî*, Îman, 18; *İbn Mâce*, Mukaddime, 10; *Müsned*, II, 176, 197

[156]. *Ebû Dâvûd*, Tatavvu, 25; *Tirmizî*, Mevakît, 212; *Müsned*, I, 109

[157]. *Tirmizî*, Deavât 6; *Muvatta*, Kur’an, 24; *Müsned*, V, 195, 239; VI, 447

[158]. *Aclûnî*, I, 232

[159]. *Buhârî*, Îman, 32; *Müslim*, Müsafirin, 30

[160]. *ed-Dûrru’l-mensûr*, III, 599

[161]. *Buhârî*, Tevhid, 15, 43; *Müslim*, Zikr, 2, 18, 19; *Tirmizî*, Deavat, 131; *İbn Mâce*, Edeb, 53

[162]. *Gazzâlî*, İhyâ’da âriflerden birinin sözü olarak zikreder.

ALLAH KATINDAKİLER

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ
وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

206. Kuşkusuz Rabbin katındakiler O'na kulluk etmekten kibirlenmezler, O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler.

Kâşifî der ki: Rivayete göre Mekke kâfirleri secde etmek hususunda büyüklük tasladılar. Allah Teâlâ'ya olan nefretlerini açığa vurarak şöyle dediler: "***Senin bize emrettiğine secde eder miyiz hiç? Ve bu, onların nefretini artırır.***" (el-Furkân, 25/60) Hak Sübhânehû ve Teâlâ buyurur ki: "Ey Muhammed, eğer kâfirler bana secde etmek hususunda itaatsizlik ederlerse; doğrusu onlar ki, *"Kuşkusuz Rabb'inin katındakiler"* yani, Allah'a mekan ve mesafe olarak değil, şeref ve derece bakımından yakınlaştırılmış (mukarreb) melekler *"O'na kulluk etmekten kibirlenmezler."* Bilakis emrolundukları gibi ibâdetlerini yerine getirirler. *"O'nu tesbih ederler"* yani O'nu kibriyâsına, büyüklüğüne uygun olmayan her şeyden tenzih ederler. "*ve yalnız O'na secde ederler."* O'na kulluk, itaat ve boyun eğmede son derecededirler. O'na hiçbir şeyi ortak koşmazlar.

Ayette diğer mükelleflerin de Allah'a secde etmeleri îmâ edilmektedir. Bu sebeple bu ayet okunduğu zaman secde yapılması gerekli görülmüştür.

Secde, Allah Teâlâ karşısında eğilmenin en son noktasıdır. Bazen namazın farzlarından birini tehir veya vaciblerinden birini terk sebebiyle sehiv secdesi yapmak, bazı hallerde de kâfirlere muhalefet ve mü'minlere muvâfakat için secde yapmak meşru kılınmıştır.

Kaşifî der ki: "Kur'ân'da tilâvet secdesi on dört yerdedir. İki yerdeki secde de ihtilâf vardır. Bunlardan birisi Hac sûresinin sonundadır. **İmam Şâfiî** ve **İmam Ahmed**'e göre bu ayet, secde ayetidir. İmam-ı Azam'a göre değildir.

İkincisi de Sâd süresindedir, İmam-ı Azam, Sâd sûresinin 24. ayeti okunduğunda secde edilmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v), Sâd sûresini okumuş ve secde yapmıştır. Diğer imamlar ise bu görüşte değildir." Çünkü bu ayette zikredilen secde değil rükûdur.

Fussılet suresinde de hangi ayet okununca secde yapılacağı konusunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Ali (r.a.)'a göre 37. ayetin sonunda secde edilmelidir. İmam Şafiî de bu görüşü benimsemiştir. Hz. Ömer ve İbn Mes'ûd'a göre ise 38. ayetin sonunda secde edilmelidir. Biz de ihtiyaten bu görüşü kabul ettik. Çünkü secdenin ayetten önce değil, sonra yapılması gerekir.

(**Kâşifî** devamla der ki:) "Ebû Yûsuf'a göre namaz içinde ve dışında secde ayetini

okuyana ve dinleyene hemen secde etmek vâcibtir.” (Hanefîlere göre tilâvet secdesi vâcibtir. Diğer üç mezhebe göre ise sünnettir. Ancak, secde âyetini namazın dışında okuyan ve dinleyen kimse için Hanefî mezhebinde geniş zaman içinde yapılması câiz görülmüştür.)

Zarûret olmaksızın tilâvet secdesini geciktirmek mekruhtur. Oturan kimsenin tilâvet secdesini yapmak üzere ayağa kalkması tekbir getirip secdeye kapanması, secdede namazda olduğu gibi tesbih etmesi, sonra tekbir getirip ayağa kalkması, sonra da tekrar oturması müstahabdır. Çünkü ancak böyle bir davranışla mükemmel bir secde mümkün olabilir.

En sahih görüşe göre secdede üç defa “سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى” ***“Sübhane Rabbiye’l-A’lâ”*** denir. Bir rivayete göre “خَضَعْتُ لِلرَّحْمٰنِ فَاغْفِرْلِى يَا رَحْمٰنُ” ***“Hada‘tü li’r-Rahman, fağfir lî ya Rahman”*** denir. Başka bir rivayete göre ise “ يَامُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِى عَلَى دِينِكَ ” ***“Ya mukallibe’l-kulûb sebbit kalbî alâ dinike”*** denir. *el-Esrâru’l-Muhammediye* müellifi, kendisinden nakledilen bir habere göre hatiften duyduğu bir emre uyarak bu son duanın okunmasını tercih etmiştir.

Rasûlullah (s.a.v.) tilavet secdesinden sonra birkaç kez

" سَجَدَ وَجْهِى لِلَّذِى خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ فَأَحْسَنَ صُورَتَهُ
وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَ قُوَّتِهِ "

“Secede vechî lillezi halâkahû ve savverahû fe-ahsene sûretehû ve şekka sem‘ahû ve basarahû bi-havlihi ve kuvvetih” yani *“Yüzüm, gücü ve kuvveti ile kendisini yaratan, güzel bir şekilde şekillendiren, kulağına duyma ve gözüne görme kudreti veren Allah’a secde etti.”* derdi. Sonra da

" فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ اَللّٰهُمَّ اكْتُبْ لِى بِهَا عِنْدَكَ اَجْرًا
وَضَعْ عَنِّى بِهَا وِزْرًا وَاجْعَلْهَا لِى عِنْدَكَ ذُخْرًا وَتَقَبَّلْهَا مِنِّى
كَمَا تَقَبَّلْتَ مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ "

“Fe tebârakellahu ehsenu’l-hâlıkîn. Allahümme’ktüb lî bihâ ındeke ecran, ve da‘ annî bihâ vizren, vec‘alhâ lî ındeke zühran ve tekabbelhâ minnî kemâ tekabbelte min abdike Davûd aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm” derdi. Bunun manası; “***Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir!***” (el-Mü’minûn, 23/14) *Bu secde ile katında bana ecir ver, onun sâyesinde günahımı affet, onu katında benim için sakla ve Davûd (a.s.)’ın secdesini kabul ettiğin gibi onu benden kabul buyur.”* demektedir.[163]

İbn Fahreddîn er-Rumî der ki: İsrâ suresindeki secde ayetini okuyan kimse secde yaptığı zaman duasına Cenab-ı Hakk’ın bu surede secde edenlerden naklen zikrettiği ve güzel gördüğü

" سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا "

"Sübhâne rabbinâ in kâne va'dü rabbinâ lemefûlâ" yani "***Rabb'imizin şânı yücedir. Rabb'imizin va'di mutlaka yerine getirilir.***" (el-İsrâ, 17/108) sözünü eklemelidir. Fussılet veya A'râf suresindeki secde ayetini okuyan kimse:

" اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ السَّاجِدِينَ لِوَجْهِكَ، الْمُسَبِّحِينَ بِحَمْدِكَ
وَاَعُوذُ بِكَ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْتَكْبِرِينَ عَنْ اَمْرِكَ "

"Allâhümme'c'alnî mine's-sâcidîne li-vechik, el-müsebbihîne bi-hamdik ve eûzü bike en ekûne mine'l-müstekbirîne an emrik" demelidir. Bunun manası: *"Allah'ım, beni senin rızan için secde edenlerden ve seni hamdinle tesbih edenlerden kıl. Allah'ım, kibirlenip emrini tutmayanlardan olmaktan sana sığınırım."* demektir.

Secde suresindeki secde ayetini okursa:

" اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنْ عِبَادِكَ الْمُنْعَمِينَ عَلَيْهِمُ الْمَهْدِيِّينَ
السَّاجِدِينَ لَكَ الْبَاكِينَ عِنْدَ تِلَاوَةِ كِتَابِكَ "

"Allâhümme'c'alnî min ibâdike'l-mün'amîne aleyhim el-mehdiyyîne's-sâcidîne lek el-bâkîne inde tilâveti kitâbik." demelidir. Manası: "Allah'ım beni, kendilerine nimet verdiğin, hidayete eriştirdiğin, yalnızca sana secde eden ve kitabının tilâveti esnasında ağlayan kullarından eyle!" demektir. Necm suresindeki secde ayetini okursa;

" اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ الْبَاكِينَ اِلَيْكَ الْخَاشِعِينَ لَكَ "

"Allâhümme'c'alnî mine'l-bâkîne ileyk el-hâşiîne lek." demelidir. Manası; "Allah'ım beni, senin için ağlayan ve senden korkan kullarından eyle." demektir.

Ahî Çelebi Efendi der ki: Bir kimse hiç dua okumadan tilâvet secdesi yapmış olsa geçerli olur. Çünkü bu secde namaz secdesinden daha önemli değildir. Dinleyenin okuyanla beraber secde etmesi ve ondan önce başını secdeden kaldırmaması müstehabdır. Çünkü okuyan, dinleyenin imamı durumundadır. Hangi secde ayeti için olduğunu belirtmek gerekli olmamakla birlikte tilâvet secdelerini yaparken niyet şarttır. Hatta bir kimsenin yapması gereken çok sayıda tilâvet secdesi olsa onların sayısı kadar secde yapmalıdır. "Bu secde bu ayet için, bu secde de şu ayet için." demesine gerek yoktur.

Dinleyen secde yapmak için uygun halde değilse, onu günaha girmekten korumak gayesiyle Kur'an okuyan, secde ayetini gizli okumalıdır. Fakat dinleyenin durumu uygunsa ibadete teşvik maksadıyla secde ayetini açıktan okumak müstehab olur.

İmam Habbâzî, *Hidâye Haşiyesi*'nde der ki: Her anıldığında Peygamberimiz

(s.a.v.)'e salât ü selâm getirmek müstehabdır. Aynı mecliste birkaç kez okunan bir secde ayetinin her okunuşu için ayrı ayrı secde yapmak ise müstehab değildir. Bu farkın sebebi, Rasûlullah (s.a.v.)'in buna ihtiyaç duyması, Azîz ve Celîl olan Rabb'in ise muhtaç olmamasıdır.

İmam Muhammed İbnü'l-Arabî (k.s.) *Ruhu'l-kuds* adlı eserinde der ki: "Namaz kılan kimsenin yaptığı davranışlardan şeytanı en çok perişan edeni secdesidir. Çünkü onun Allah'ın huzurundan kovulmasına sebep olan günahı, Âdem'e secdeden kaçınmasıdır. Çok secde yapmak ve secdeyi uzatmak şeytanı hüzünlendirir. İnsan namaz kılarken secde dışında şeytandan korunmuş değildir. Çünkü secde halinde olan birini gören şeytan günahını hatırlayıp hüzünlenir, dolayısıyla kendisiyle meşgul olarak secdedeki insanı aldatmaya fırsat bulamaz. Bu sebeple Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Âdemoğlu secde ayetini okuyup secde edince şeytan ağlayarak uzaklaşır ve: "Bana yazıklar olsun! Âdemoğlu secde ile emrolundu. Secde edip cenneti kazandı. Ben de secde ile emrolundum, fakat ondan kaçınarak cehennemi hakettim." der."[164] Kul secdede İblis'in şerrinden korunmuştur, fakat nefsin şerrinden korunmamıştır. Secde halindeyken gönle gelen havâtırın hepsi ya rabbânî, ya melekî yahut nefsîdir. Şeytanın bunda bir dahli yoktur. Kul secdeden kalktığı zaman İblis eski halini alır, üzüntüsü kaybolup seninle meşgul olmaya başlar.

Fakir **Bursevî** der ki: Burada şeytanın secdeden kibrinden dolayı kaçındığına işaret vardır. Kâfirler gibi secdeden büyüklenip kaçınan ona tenezzül etmeyen herkesin bütün hallerinde en yakın dostu şeytandır. Mü'minler gibi tevazu gösterip secde eden kişiden şeytan her hâlinde değilse de secde halinde uzaklaşır. Fakat nefsini kibir ayıbından tezkiye edip temizlerse o zaman bütün hallerinde şeytan ondan uzaklaşır ve ihlaslı kılınan kullardan olur.

Kulluk etmek sana süs olarak yeter
Secdeye eğilmek senin başına taçdır
Utanmalısın, gökte ve yerde
Ne varsa taat secdesine kapanmakta
Sen ona secde etmekten kaçınıyorsun
Bu davranıştan vaz geçmen çok daha iyidir

Hz. Şeyhülislâm (k.s.) şöyle dedi: Ham olan kelek, secde etmeyen bir baştan daha iyidir. Kepçe, cömert olmayan elden daha iyidir.

Nefsin şerefi, cömertlikle; keramet secde iledir
Bu ikisini taşımayan kimsenin yokluğu varlığından yeğdir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: *"Kuşkusuz Rabbinin katındakiler"*

yani fiillerini, ahlaklarını ve benliklerini Allah'ın emirlerinde, ahlakında ve zâtında yok edenler (fenâ); nefisleri yanında kalmayıp Allah'ın katında O'nun bakâsıyle bakâya erenler *"O'na kulluk etmekten kibirlenmezler."* Çünkü kibirlenmek kendi ahlaklarındandır. Onlar kendi ahlaklarını Allah'ın ahlakında yok etmişler ve kendilerinde kibir kalmamıştır. O'na kulluk etmekten nasıl kibirlensinler ki, fiillerini Allah'a kulluk demek olan O'nun emirlerinde ifnâ etmişlerdir. Artık amelleri kendi fiilleriyle değil, ibâdetle kaimdir. Onlar nefislerinden fenâ, Allah ile bakâ hâlindedirler.

"O'nu tesbih ederler" yani, O'nu hulûl, ittisal ve ittihaddan, O'nun kul veya kulun O olmasından tenzih ederler. Bilakis ezelde hiç bir şey yokken nasılsa O, O'dur; öyledir derler.

"ve" ezelden ebede kadar varlıkta ve yoklukta *"yalnız O'na secde ederler."*

Ezelde yokluk âleminde bulundukları sırada Allah'ın mevcûdâtı yaratma kurdetine boyun eğerek O'na secde ederler. Ebediyete kadar vücûd âlemindeyken sahip oldukları şeyleri bezletmek ve Allah'ın yok etme, yaratma ve ibkâ etme şeklinde tezâhür eden kudretine boyun eğmek suretiyle O'na secde ederler.

A'raf sûresinin tefsîri, Allah'ın rahmet ve şefkati ile ne çok uzun ne de çok kısa olarak, izzet ve şeref kendisine ait olanın (Peygamberimiz'in) hicretinin 1101. yılının Safer ayının ilk onunda tamam oldu. Ardından Enfal sûresi gelecektir. Melik, Azîz, Kavî ve Yüce olan Allah'ın yardımıyla şimdi onun ganîmetlerinden istifâde etmenin vakti geldi.

---

[163]. *Ebû Dâvûd*, Salat, 334; *Tirmizî*, Salat 407; *Nesâî*, Tatbik, 70; *Müsned*, VI, 30
[164]. *Müslim*, İman 133; *Müsned*, II, 440